

http://www.turansam.com

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041; WEB: http://www.TURANSAM.com

Main cover page for TURAN journal, Volume 15, Year 2023, Month June, Spring Issue 58. Includes title 'TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi', submission guidelines in Turkish, English, and Russian, and a QR code.

Back cover page for TURAN journal, Volume 15, Year 2023, Month June, Spring Issue 58. Includes title 'TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi', editorial board list, and various logos of partner organizations.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

İÇİNDEKİLER

(1)

Prof. Dr. Hasan LATİF

**2025 YILINA DOĞRU STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI (İK)
UYGULAMALARI**

***STRATEGIC HUMAN RESOURCES PRACTICES TOWARDS 2025
SAYFA 11***

(2)

Prof. Dr. Yıldırım TORUN

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TÜRKÇÜ –
TURANCI DÜŞÜNÜRÜ OLARAK HÜSEYİN NİHAL ATSIZ
*HÜSEYİN NİHAL ATSIZ AS THE TURKIST-TURANIST THINKER OF
REPUBLIC PERIOD TURKISH NATIONALISM***

SAYFA 16

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(3)

Umut ŐENER; Prof. Dr. Ferit BULUT; Prof. Dr. Damla BULUT
MESLEKİ MÜZİK EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN BAĞLAMA DERSİNE
YÖNELİK MOTİVASYON DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
THE REVIEW OF THE MOTIVATION LEVELS OF THE STUDENTS
RECEIVING VOCATIONAL MUSIC EDUCATION TOWARD THE BAGLAMA
LESSON

SAYFA 31

(4)

Yakut BOZKURT; Prof. Dr. Yusuf KADERLİ
PİYASA ÇARPANLARINA GÖRE OLUŞTURULMUŞ PORTFÖYLERİN
GETİRİ ORANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: BİST 100 ENDEKSİ
FİRMALARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA
EVALUATION OF RETURN RATIOS OF PORTFOLIOS BASED ON MARKET
MULTIPLIERS: AN APPLICATION ON BIST 100 INDEX COMPANIES

SAYFA 36

(5)

Birkan AKDEMİRBEY; Prof. Dr. Ferit BULUT
ORTAÖĞRETİM MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI İLE ÖĞRETMEN
KILAVUZ KİTAPLARININ MAKAM İÇERİĞİ
THE MAQAM CONTENT of THE SECONDARY EDUCATION MUSIC LESSON
CURRICULUM and TEACHER GUIDEBOOKS

SAYFA 47

(6)

Seyit ÖNDEROL; Kamran KHAN; Prof. Dr. Hayriye ATİK
STOCK MARKET RETURNS AND EXCHANGE RATES IN TURKEY DURING
COVID-19: THE ROLE OF GOVERNMENT RESPONSE AND ECONOMIC
SUPPORT PACKAGES

COVID 19 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE BORSA GETİRİLERİ VE DÖVİZ
KURLARI: HÜKÜMET TEPKİSİNİN VE EKONOMİK DESTEK
PAKETLERİNİN ROLÜ

SAYFA 55

(7)

Ehsan RAEISI; Prof. Dr. Ferit BULUT
IX. ve XVI. YÜZYILLAR ARASINDA MÜSİKİ RİSÂLESİ YAZAN
MÜELLİFLERİN İKÂ' TARİFLERİ

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

**İKÂ' DESCRIPTIONS OF THE AUTHORS WHO WROTE MUSIC RISÂLA
BETWEEN THE IX AND XVI CENTURIES**

SAYFA 69

(8)

Dilara TANRIKULU; Doç. Dr. Muzaffer ERTÜRK
ORDU İL NÜFUS VE VATANDAŞLIK MÜDÜRLÜĞÜ İLE BAĞLI 19 İLÇE
NÜFUS MÜDÜRLÜĞÜNDE YENİ KONSEPT NÜFUS MÜDÜRLÜĞÜ
PROJESİ ÖNCESİ VE SONRASI HİZMET KALİTESİNİN ÖLÇÜMÜ
MEASUREMENT OF SERVICE QUALITY BEFORE AND AFTER THE NEW
CONCEPT POPULATION DIRECTORATE PROJECT IN 19 DISTRICT
POPULATION DIRECTORATES AFFILIATED WITH THE ORDU
PROVINCIAL POPULATION AND CITIZENSHIP DIRECTORATE

SAYFA 73

(9)

Doç. Dr. İsmail BİLGİÇLİ
SAKARYA AYÇİÇEĞİ BİSİKLET VADİSİNİN TURİZM AÇISINDAN
İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF SAKARYA AYÇİÇEĞİ BICYCLE VALLEY IN TERMS OF
TOURISM

SAYFA 96

(10)

Doç. Dr. Sibel DEMİRARSLAN
MİMARİDE ESNEK VE DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİR TASARIM
FLEXIBLE AND CONVERTIBLE DESIGN IN ARCHITECTURE

SAYFA 107

(11)

Muhammad GULAHMADOV; Assoc. Prof. Dr. Ramil HUSEYN
THE ZANGAZUR CORRIDOR AS A STIMULATOR OF THE REGIONAL
COOPERATION and ECONOMIC DEVELOPMENT IN EURASIA REGION
AVRASYA BÖLGESİNDE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİNİN ve EKONOMİK
KALKINMANIN İTİCİ OLARAK ZANGAZUR KORİDORU

SAYFA 111

(12)

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ZEKİ
“ARAP EDEBİYATI TARİHÇİLERİNDEN EBU'L FEREC EL-İSFÂHANİ ve
ONUN “MAKÂTİL-et-TALİBİYYİN "ADLI ESERİNDE HZ. ALİ ve ONUN
ŞHADETİ ÜZERİNE “

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

**“ABU'L FEREC EL-ISFAHANI, AN ARAB LITERARY HISTORIANS and HIS
WORK “MAKATIL et- TALIBIYYIN” UPON HZ. ALI and HIS MARTYRDOM “
SAYFA 118**

(13)

Dr. Öğr. Üyesi Hamide Nur ÖZSOY
GELENEKSEL SANATLARIMIZDA KULLANILAN SAZ ÜSLÛBU
YAPRAKLARIN TABİATTAKİ BENZERLERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA
RESEARCH ON THE NATURAL LIKES OF REED LEAVES USED IN OUR
TRADITIONAL ARTS

SAYFA 128

(14)

Dr. Öğr. Üyesi Hamide Nur ÖZSOY
GELENEKSEL SANATLARIMIZDA KULLANILAN ÜZÜM MOTİFİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
A RESEARCH ON THE GRAPE MOTIF USED IN OUR TRADITIONAL ARTS

SAYFA 148

(15)

Dr. Öğr. Üyesi Yegane ÇAĞLAYAN
ERDEBİL IX.-X. YÛZYILLARDA
ARDABIL İN THE 9TH AND 10TH CENTURIES

SAYFA 162

(16)

Öğr. Gör. Dr. İskender DAŞDEMİR; Dr. Öğr. Üyesi Saadet TEKİN
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ TARİH ALAN
YETERLİLİKLERİ
HISTORY FIELD QUALIFICATIONS OF SOCIAL STUDIES TEACHER
CANDIDATES

SAYFA 170

(17)

Dr. Bahar MEMMEDOVA BERDELİ
NURENGİZ GÜN'ÜN UZUN ŞİİRLERİNİDE SAVAŞ KONUSU
THE SUBJECT OF WAR IN NURENGİZ GÜN'S LONG POEMS

SAYFA 177

(18)

Dr. Gulshan MAHARRAMOVA

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

***VARIOUS LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF PAREMIOLOGICAL UNITS
IN THE AZERBAIJANI AND ENGLISH LANGUAGES (IN TERMS OF
SYNTACTIC-SEMANTIC APPROACH)***

**AZERBAJCANCA VE İNGİLİZCE DİLLERDEKİ PAREMİYOLOJİK
BİRİMLERİN ÇEŞİTLİ DİL ÖZELLİKLERİ (SENTAKTİK-SEMANTİK
YAKLAŞIM AÇISINDAN)**

SAYFA 183

(19)

Onur KAMBER; Dr. Öğr. Üyesi Serkan ATEŞ

**KİREMİT TOZUNUN AL6061 ALAŞIMININ AŞINMA MİKTARINA
ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

***INVESTIGATION OF THE EFFECT OF TILE DUST ON THE AMOUNT OF
WEAR OF AL6061 ALLOY***

SAYFA 189

(20)

Dr. Orhan GÜZEL

**BÖLGESEL ve YEREL KALKINMA İÇİN YENİ MODEL ÖNERİSİ
*NEW MODEL PROPOSAL FOR REGIONAL and LOCAL DEVELOPMENT***

SAYFA 197

(21)

Dr. Orhan GÜZEL

**KOOPERATİFLERDE BAŞARIYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER
*FACTORS AFFECTING SUCCESS OF COOPERATIVES***

SAYFA 206

(22)

Dr. Rana ŞAHBAZOVA

**V. V. BARTHOLD'UN ARAŞTIRMALARINDA AZERBAJCAN'IN XVI-
XVII. YÜZYILLARDAKİ EKONOMİ VE KÜLTÜR TARİHİ MESELELERİ**

***XVI-XVII CENTURIES OF AZERBAIJAN ECONOMIC and CULTURAL
HISTORICAL PROBLEMS IN THE RESEARCH OF V.V. BARTOLD***

SAYFA 223

(23)

Hilal KEKEÇ

**HIRİSTİYANLIK'TA VAHİY ve PEYGAMBERLİK ANLAYIŞI
*REVEAL and PROPHETIC UNDERSTANDING IN CHRISTIANITY***

SAYFA 231

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(24)

İlyas ERSOY

KLASİK DÖNEM OSMANLI'DA FELSEFE KARŞITLIĞI
ANTI-PHILOSOPHY IN THE CLASSIC PERIOD OTTOMAN
SAYFA 240

(25)

Leyla İBRAHİMOVA

SAMAD VURGUN'NUN ESERLERİNDEKİ PAREMİYOLOJİK
BİRİMLERDE ANNE ve SEVGİ KAVRAMI
THE CONCEPT OF MOTHER and LOVE IN PAREMIOLOGICAL UNITS IN
THE WORKS OF SAMAD VURGUN
SAYFA 254

(26)

Murad ASGAROV

POLITICAL LINGUISTIC ANALYSIS OF CHALLENGES TO TURKISH
SOFT POWER IN KAZAKHSTAN
KAZAKİSTAN'DA TÜRK YUMUŞAK GÜCÜNE YÖNELİK ZORLUKLARIN
SİYASİ DİL ANALİZİ
SAYFA 259

(27)

Pervin KURÇEREN

TÜRK HAVA YOLLARI'NIN AVRUPA UÇUŞ TANITIM REKLAMLARINDA
KULLANILAN KADIN İMGESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
AN ANALYSING ON WOMEN IMAGE THAT USED IN EUROPE FLIGHT
ADVERTISEMENTS OF TURKISH AIRLINES
SAYFA 268

(28)

Serpil KAZANCI YILMAZ

İHAP HULUSİ GÖREY'İN AFİŞLERİNDE SANATSAL DİL ve ANLATIM
ARTISTIC LANGUAGE and EXPRESSION IN İHAP HULUSİ GOREY POSTERS
SAYFA 277

(29)

Suat ACIERİK

AFETZEDELERİN KAYGI, TAHAMMÜLSÜZLÜK, BELİRSİZLİK ve
MANEVİYATLARINA YÖNELİK ARAŞTIRMA
RESEARCH ON ANXIETY, TOLERABILITY, UNCERTAINTY and
SPIRITUALITY OF DISASTER VICTIMS

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

SAYFA 286

(30)

Suhair Fouad Zabar ZABAR

**TÜRKİYE ve IRAK CEZA HUKUKU SİSTEMLERİNDE ONARICI ADALET
UYGULAMALARI**

***RESTORATIVE JUSTICE PRACTICES IN TURKEY and IRAQ CRIMINAL LAW
SYSTEMS***

SAYFA 293

(31)

Tevfik İŞÇEN

**MÜNZİRİ’NİN EL-IDDÜ’L-MEVİRÜD İSİMLİ ŞERHİNDEKİ ETİMOLOJİK
ve SEMANTİK TAHLİLLERİNE BİR BAKIŞ**

***A LOOK AT MUNZIRI'S ETHYMOLOGICAL and SEMANTIC ANALYZES IN
THE ANNOUNCEMENT TITLED EL-IDDÜ'L-MEVRUD***

SAYFA 306

(32)

Zainab Jasim HAMEED

**IRAK’TA KADINA KARŞI ŞİDDET
VIOLENCE AGAINST WOMEN IN IRAQ**

SAYFA 321

(33)

Abdurrahman NAVAT

**İSLAM HUKUKUNDA DÖRT MEZHEP FAKİHLERİNE GÖRE ŞART
MUHAYYERLİK SAHİBİNİN ÖLÜMÜNDEN SONRA MUHAYYERLİK
İNTİKALİ ve ETKİLERİ**

***ACCORDING TO THE FOUNDATIONS OF THE FOUR SECTIONS IN
ISLAMIC LAW, THE TRANSITION and ITS EFFECTS AFTER THE DEATH
OF THE CONDITIONAL INVESTIGATOR***

SAYFA 330

(34)

Atavulla SAVUR

**İSLAM HUKUKUNDA VAKFIN KARAKTERİNİ DEĞİŞTİRMEK. HACI
HODABARDI VAKFI ÖRNEĞİ**

***CHANGING THE CHARACTER OF THE ENDOWMENT IN ISLAMIC
JURISPRUDENCE THE CASE OF HAJI KHOCA BADRI***

SAYFA 336

(35)

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

Doç. Dr. Sevda Özen ERATALAY; Doç. Dr. Süleyman ERATALAY
ADBİLİMSEL ÇERÇEVEDE TAKMA ADLAR ve LAKAPLAR: YEŞİLYURT
(ALAŞEHİR) KÖYÜ ÖRNEĞİ

NICKNAMES and SOBRIQUETS IN THE FORENSIC FRAMEWORK: THE
EXAMPLE OF YESILYURT (ALASEHİR) VILLAGE

SAYFA 342

(36)

Adnan KOK

OSMAN ÇEVİKSOY'UN TUTUKLU YÜREK ADLI ÖYKÜ KİTABINDA
KALIPLAŞMIŞ SÖZ VARLIĞI ÖGELERİ
MATERIAL ELEMENTS OF VOCABULARY IN OSMAN ÇEVİKSOY'S STORY
BOOK TUNED UP THE HEART

SAYFA 351

(37)

Doç. Dr. Amil ƏSGƏROV

NAHÇIVAN MÜZİK FOLKLORUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ
GENERAL CHARACTERISTICS OF NAKCHIVAN MUSIC FOLKLORE

SAYFA 356

(38)

Rəna CƏFƏROVA

GÖSTERİ SANATLARININ OLUŞUMUNDA VİYANA PİYANO OKULUNUN
ROLÜ
THE ROLE OF THE VIENNA PIANO SCHOOL IN THE FORMATION OF THE
PERFORMING ARTS

SAYFA 360

(39)

Şebnem ORMAN

ALMAN BASININDA TÜRKİYE VE TÜRKİYE TEZAHÜRÜNÜN
ALMANYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ
THE EFFECT OF THE REPRESENTATION OF TURKEY WITHIN THE
GERMAN PRESS ON TURKEY-GERMANY RELATIONS

SAYFA 364

(40)

Öğr. Gör. Yusuf YİĞİT; Öğr. Gör. Emine AY YİĞİT
TÜRK MUTFAĞINDA HELVA
HALVA IN THE TURKISH KITCHEN

SAYFA 378

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(41)

**İsmet ACAR; Feyza DEMİRTAŞ; Nadir ÇETİN; Yenal ÖZGÖZGÜ; Elmas
Burcu KARATAŞ**
**ÖĞRETMENLERİN 21. YÜZYIL BECERİLERİNE İLİŞKİN ÖZYETERLİK
ALGILARI: İZMİR İLİNDE BİR UYGULAMA**
***PERCEPTIONS OF TEACHERS' SELF-EFFICIENT REGARDING THE 21st
CENTURY SKILLS: AN APPLICATION IN IZMIR***

SAYFA 385

(42)

**İbrahim GÜRLEK; Hüseyin SALIK; Kanber YERLİ; Caner ALIŞAN; Ceren
Canan YONAR**
**ÖĞRETMENLERİN KİŞİLİK, MESLEKİ ve KARIYER GELİŞİMİ
SÜRECİNDE OKUL MÜDÜRLERİNİN MENTÖRLÜK ROLÜ**
***THE MENTORING ROLE OF SCHOOL HEADS IN THE PERSONAL,
PROFESSIONAL and CAREER DEVELOPMENT PROCESS OF TEACHERS***

SAYFA 401

(43)

Papatya URAL; Prof. Dr. Damla BULUT
**MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN ORKESTRA
DERSLERİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ**
***INVESTIGATION OF THE ATTITUDES OF STUDENTS WITH MUSIC
TEACHING TRAINING TO ORCHESTRA LESSONS***

SAYFA 418

(44)

Bakr Abed HADI HADI
IRAK ve TÜRK CEZA KANUNLARINDA ÖNGÖRÜLEN CEZA TÜRLERİ
TYPES OF PENALTY PROVIDED IN IRAQ and TURKISH CRIMINAL LAW

SAYFA 423

(45)

Murat BAŞAL
**DİJİTAL PAZARLAMA SOSYAL MEDYA FENOMENLERİNDE
SPONSORLUĞUN DURUMU**
***STATUS OF SPONSORSHIP IN DIGITAL MARKETING SOCIAL MEDIA
PHENOMENA***

SAYFA 438

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(1)

Prof. Dr. Hasan LATIF¹

2025 YILINA DOĞRU STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI (İK) UYGULAMALARI STRATEGIC HUMAN RESOURCES PRACTICES TOWARDS 2025

ÖZ

Bu makale, 2025 yılına yaklaşırken İK faaliyetlerinin stratejik niteliği üzerinde duruyor. Hangi İKY uygulamaları (faaliyetleri) stratejiktir, hangileri salt (sıradan) İK faaliyetleridir? İK uygulamalarının göreceli stratejik değerleri (önem seviyeleri) nasıl ayırt edilebilir? Bu sorular makalenin çıkış noktasını oluşturuyor.

Anahtar Kelimeler: Stratejik İKY, İK uygulamaları, İKY, Strateji, Stratejik.

ABSTRACT

This article focuses on the strategic nature of HR activities as we move towards 2025. Which HRM practices (activities) are strategic and which are pure (ordinary) HR activities? How can the relative strategic values (levels of importance) of HR practices be distinguished? These questions form the starting point of the article.

Keywords: Strategic HRM, HR practices, HRM, Strategy, Strategic.

¹ Kocaeli Üniversitesi | Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO | İnsan Kaynakları Yönetimi Programı | hasan.latif@kocaeli.edu.tr | ORCID: 0000-0002-7529-4950

GİRİŞ

Stratejik insan kaynakları yönetimi fonksiyonuyla alakalı bir literatür 1980’li yılların başından itibaren kendini göstermeye başladı (Sanz-Valle, Sabater-Sanchez & Aragon-Sanchez, 1999). O yıllarda, aynı iş kolunda faaliyet gösteren işletmeler arasında öne çıkan işletmelerin, kendisini pazara ve dış çevreye uyarlayan işletmelerden ziyade iç kaynaklarına yönelen işletmelerin olduğuna dair ilk görüşler ortaya çıktı (Wernerfelt, 1984; Barney, 1986, 1991,1995).

Stratejik İKY’nin; bütünleşmeyle, uyumlaştırmayla alakalı olduğu ve bu bütünleşmenin İKY’nin temel politikalarından biri olması gerektiği (Hendry & Pettigrew, 1986; Guest, 1989; Schuler, 1992; Boxall,1992; Kane & Palmer, 1995; Baird & Meshoulam, 1988), insan kaynaklarını işletmenin genel stratejileriyle bütünleşmesini sağlayan işletmelerin, bunu sağlayamayan işletmelere nazaran daha başarılı olduğu (Bird ve Beechler; 1995), işletmenin başarısı açısından işgörenin önemli olduğu (Lengnick-Hall & Lengnick-Hall, 1988), insana değer veren bir bakış açısı olduğu (Lundy & Cowling, 1996, s.76) makro bir yaklaşım içinde olduğu (Wright & Boswell, 2002), amaçların gerçekleştirilmesi için insan kaynaklarından planlı ve etkili biçimde yararlanılmasıyla alakalı olduğu ifade edilmiştir.

Stratejik İK yönetiminde “en iyi uygulama” yaklaşımında, İK uygulamalarıyla işletmenin genel performansı arasındaki ilişkilere odaklanan araştırmacılar, işletme performansını en fazla etkileyen uygulamaları “en iyi uygulama” olarak nitelendirmişlerdir (Delaney, Lewin & Ichniowsky, 1989; Huselid, 1995; Osterman, 1994). İşgörenlerin eğitimi (Russel, Telborg & Powers, 1985), işgören seçimi (Terpstra & Rozell, 1993), performans değerlendirme (Borman, 1991) ve ücret yönetimi (Milkovich, 1992) gibi İK faaliyetleriyle işletme performans arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmalar yapılmıştır.

İnsan kaynakları yönetiminin stratejik öneminin temelinde, işletmenin performansına ve rekabet gücüne sağladığı katkı olduğu söylenebilir (Delery & Doty, 1996). Mesela, düşük işgücü devri ve yüksek verimlilik, işletmenin genel pazar performansını artırabilmektedir (Richard & Powers, 2001).

Stratejik İKY ile alakalı yanıtı aranan en önemli sorulardan bir tanesi şudur: Hangi İKY uygulamaları (faaliyetleri) stratejiktir, hangileri salt İK faaliyetleridir? Bir başka soru da şu olmalıdır: İK uygulamalarının göreceli stratejik değerleri (önem seviyeleri) nasıl ayırt edilebilir? Bu sorular bu makalenin çıkış noktasını oluşturuyor. Miller (1989) sadece bazı İKY uygulamalarının stratejik olabileceğini ifade etmiş, Guest (1989), bazı uygulamaların stratejik, bazılarının ise salt İK faaliyeti olabileceğini açıklamıştır.

YORUM, TARTIŞMA ve SONUÇ

İK yönetimi; Batı’da 1980’li yılların başından itibaren, Türkiye’de 1990’lı yılların ortalarından itibaren stratejik boyut kazanmaya başlamış, 2020’li yılların başından itibaren bilgi birikimi sağlamış bir literatür erken dönemi geride bırakmış ve giderek gelişmektedir. Wright ve McMahan’ın (1992) başlangıç koşullarında dile getirdiği eksikler 2025’e doğru belli ölçülerde telafi edilmiş görünüyor.

Stratejik İK literatürü gelişimini önemli ölçüde birincil verilere borçludur. Dolayısıyla İK uygulamacılarının görüşleri bu sürecin devamında da önemli olacaktır. Taktak (Türkiye’nin İK Haritası, 2008), en önemli İK uygulamasının seçme yerleştirme olduğunu, bununla birlikte işgörenlere eşit gelişim olanaklarının sunulması ve yönetici konumuna erişmelerinin sağlanması (etkin terfi sistemi) uygulamalarının da önemli olduğunu öne sürmüştür. Taktak (Ü. F. Taktak, kişisel iletişim, 10 Şubat 2015), İK yönetimi fonksiyonunun geleceğine dair görüşlerine yer verirken, işletme açısından sürdürülebilirliğin en önemli koşulunun “farklı olmak” olduğunu, fark yaratan tek kaynağın ise, insan olduğunu savunmuştur.

Yeni binyılda, bir taraftan İK fonksiyonunun geleceğine dair kaygılar su yüzüne çıkmış, diğer taraftan, İK fonksiyonunun stratejik niteliğini güçlendiren gelişmeleri görebiliyoruz. Kolaylaştırıcı bir işlev sayılması, işlevsel yöneticilerin eğitilerek adeta birer İK yöneticisine dönüştürülebilir olması, birçok İK faaliyetinin dış kaynak kullanımıyla yerine getirilebiliyor olması, esas konusu olan insan (işgören) sorunlarına çözüm arayışlarında yetersizliği, tepe yöneticileri konumuna erişebilmeleri hususunda İK yöneticilerinin zafiyetlerinin bulunduğu dair düşünceler ve örnekler İK işlevine yönelik eleştirilere yol açmıştır.

İşletmeler son yıllarda daha önce yaşamadıkları ve öngöremedikleri farklı durumlarla yüz yüze gelmişlerdir. Bunlardan bir tanesi COVID19 salgını olmuştur. İK yönetimleri COVID19 kaynaklı değişim senaryoları yazmaya başlamışlardır. Senaryolar arasında en çok üzerinde durulan hiç kuşkusuz, işgören sağlığı ve uzaktan çalışmanın yaygınlaştırılması olmuştur. Uzaktan çalışma giderek yaygınlaşmaktadır. Evden işyerine dönüşler olsa da, geleceğin çalışma biçiminin işyerinden uzakta olacağını, birçok işin ağırlıklı olarak bilişim teknolojilerinden, yapay zekâ uygulamalarından ve robotik süreç otomasyonlarından yararlanılarak yapılacağını öngörmek mümkündür. İşletmeciliğin giderek dijitalleşmesiyle birlikte, genç çalışanlara duyulan ihtiyaç da artıyor. Geleneksel yönetim ilkeleriyle yönetilemeyecek genç çalışanların işe/işyerine uyumunun sağlanması ve yönetimi, İK işlevine yeni sorumluluklar yüklemektedir. İK uygulamalarının, işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetleriyle bağıntı içinde ele alındığı gelişmeler dikkat çekiyor. Yeni binyılda çözümü beklenen sorunların başında kuşkusuz yüksek karbon ayak izi oranı geliyor. Bu durum ekosistemi tehdit ediyor. İşletmeler de bunun farkındadır, böyle devam edemeyeceklerini biliyorlar ve düşük karbon ayak izi stratejisiyle hareket ediyorlar, yeşil İK uygulamaları birçok araştırmacının ilgi alanına girmiştir.

Stratejik ve stratejik olmayan uygulamalar konusunda uzlaşma görünmüyor. Yukarıda, yeni binyılda 2025'e doğru stratejik işlevleri anlattık. Kaufman'a göre (2019), İKY uygulamaları kendi içinde uyumlu olsa da, işletme stratejileriyle uyumlu olmadığında stratejik değildir. Guest'e göre (D. Guest, kişisel iletişim, 8 Haziran 2023) küçük işletmelerde İK uygulamaları genellikle bilinçli bir stratejiyle belirlenmemekte, ancak yine de işe alım süreci ve ödeme gibi temel uygulamaların varlığı önemsenmektedir. Bu işletmelerde, İK uygulamaları genellikle işin günlük gereksinimleri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmektedir. Büyük işletmelerde, sağlık ve güvenlik uygulamaları gibi bazı İK uygulamalarının stratejik olmayabileceği ifade edilmektedir. Bu durum, çoğunlukla yasal gereklerden kaynaklanmaktadır. Büyük işletmeler genellikle daha karmaşık bir yapıya sahip olduğundan, yerel ve ulusal yasalara uyum sağlamak için belirli İK uygulamalarını yürürlüğe koymak zorundadırlar. Bu uygulamalar, organizasyonun stratejik hedeflerine doğrudan katkı sağlamaktan ziyade, daha çok yasal uyumluluk ve çalışanların güvenliğini sağlama amacını taşımaktadır.

Youndt ve diğerlerinin (1996) insan kaynaklarının en iyi uygulamalarıyla ilgili özet tablosundan anlaşıldığı üzere en iyi uygulamalar konusunda araştırmacılar arasında bir uzlaşma olmadığı gibi, beş araştırmacı arasında bir araştırmacının dışında, performans değerlendirmelerine önem atfeden olmamıştı. 2025 yılına doğru performans değerlendirmeleri işletmede sonuçları çok tartışılan, çatışmacı, yararından ziyade sakıncaları öne çıkan bir uygulamaya dönüşmüştür. Hizmet iş kolunda performans değerlendirmeleri süreçlerine dair gözlem ve izlenimlerim bunu doğruluyor, dolayısıyla bu işlev stratejik olmaktan uzak görünmektedir. İş analizi, işgören seçimi, eğitim, işdeğerleme / ücret yönetimi işlevlerini stratejik işlevler olarak sayıyorum. Stratejik göreceli değeri en yüksek işlev ise, işgören seçimidir.

KAYNAKÇA

1. Baird, L., & Meshoulam, I. (1988). Managing Two Fits of Strategic Human Resource Management. *Academy of Management Review*, 13(1), 116–128. <https://doi.org/10.5465/amr.1988.4306802>
2. Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120.
3. Barney, J. B. (1986). Organizational Culture: Can It Be a Source of Sustained Competitive Advantage? *The Academy of Management Review*, 11(3), 656–665.
4. Barney, J. B. (1995). Looking inside for Competitive Advantage. *The Academy of Management Executive* (1993-2005), 9(4), 49–61.
5. “Bir kurumdaki tüm yöneticiler İK yöneticisi olduğunda, İnsan Kaynakları'na bugünkü anlamıyla ihtiyaç kalmayacak”. (2011). *HRdergi*. <https://hrdergi.com/bir-kurumdaki-tum-yoneticiler-ik-yoneticisi-oldugunda-insan-kaynaklari-na-bugunku-anlamiyla-ihtiyac-kalmayacak>

6. Bird, A., & Beechler, S. (1995). Links Between Business Strategy and Human Resource Management Strategy in U.S.-Based Japanese Subsidiaries: An Empirical Investigation. *Journal of International Business Studies*, 26(1), 23–46.
7. Borman, W. C. (1991). Job behavior, performance, and effectiveness. In *Handbook of industrial and organizational psychology*, Vol. 2, 2nd ed (pp. 271–326). Consulting Psychologists Press.
8. Boxall, P. F. (1992). Strategic Human Resource Management: Beginnings of a New Theoretical Sophistication? *Human Resource Management Journal*, 2(3), 60–79.
9. Delery, J. E., & Doty, D. H. (1996). Modes of Theorizing in Strategic Human Resource Management: Tests of Universalistic, Contingency, and Configurational Performance Predictions. *The Academy of Management Journal*, 39(4), 802–835.
10. Guest, D. E. (1989). Personnel and HRM: can you tell the difference? *Personnel Management*, January, 48–51.
11. Hendry, C., & Pettigrew, A. (1986). The Practice of Strategic Human Resource Management. *Personnel Review*, 15(5), 3–8.
12. Huselid, M. A. (1995). The Impact of Human Resource Management Practices On Turnover, Productivity, And Corporate Financial Performance. *Academy of Management Journal*, 38(3), 635–672.
13. Kane, B., & Palmer, I. (1995). Strategic HRM or managing the employment relationship? *International Journal of Manpower*, 16(5/6), 6–21.
14. Kaufman, B. E. (2020). The real problem: The deadly combination of psychologisation, scientism, and normative promotionism takes strategic human resource management down a 30-year dead end. *Human Resource Management Journal*, 30(1), 49–72.
15. Lengnick-Hall, C. A., & Lengnick-Hall, M. L. (1988). Strategic Human Resources Management: A Review of the Literature and a Proposed Typology. *Academy of Management Review*, 13(3), 454–470.
16. Lundy, O., & Cowling, A. (1996). *Strategic Human Resource Management*. Routledge.
17. Milkovich, G. (1992). Tomorrow's Compensation and Rewards Shaped by Today's Choices. CAHRS Working Paper Series, 92–34.
18. Miller, E. L. (1989). Strategic human resource management: What it is and what it isn't. *Personnel Management*, February, 46–52.
19. Osterman, P. (1994). How Common is Workplace Transformation and Who Adopts it? *ILR Review*, 47(2), 173–188.
20. Richard, O. C., & Johnson, N. B. (2001). Strategic human resource management effectiveness and firm performance. *The International Journal of Human Resource Management*, 12(2), 299–310.
21. Russell, J. S., Terborg, J. R., & Powers, M. L. (1985). Organizational Performance and Organizational Level Training and Support. *Personnel Psychology*, 38(4), 849–863.
22. Sanz-Valle, R., Sabater-Sanchez, R., & Aragon-Sanchez, A. (1999). Human resource management and business strategy links: An empirical study. *The International Journal of Human Resource Management*, 10(4), 655–671.
23. Schuler, R. S. (1992). Strategic human resources management: Linking the people with the strategic needs of the business. *Organizational Dynamics*, 21(1), 18–32.
24. Terpstra, D. E., & Rozell, E. J. (1993). The Relationship of Staffing Practices to Organizational Level Measures of Performance. *Personnel Psychology*, 46(1), 27–48.
25. Türkiye'nin İK Haritası. (2008, October 1). Capital Online. <https://www.capital.com.tr/yonetim/insan-kaynaklari/turkiyenin-ik-haritasi-545143>
26. Wernerfelt, B. (1984). A resource-based view of the firm. *Strategic Management Journal*, 5(2), 171–180.
27. Wright, P. M., & McMahan, G. C. (1992). Theoretical Perspectives for Strategic Human Resource Management. *Journal of Management*, 18(2), 295–320.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58

TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

28. Youndt, M. A., Snell, S. A., Dean, J. W., & Lepak, D. P. (1996). Human Resource Management, Manufacturing Strategy, and Firm Performance. *Academy of Management Journal*, 39(4), 836–866.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(2)

Prof. Dr. Yıldırım TORUN*

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TÜRKÇÜ – TURANCI DÜŞÜNÜRÜ
OLARAK HÜSEYİN NİHAL ATSIZ
HÜSEYİN NİHAL ATSIZ AS THE TURKIST-TURANIST THINKER OF REPUBLIC PERIOD
TURKISH NATIONALISM**

ÖZ

Türk milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ortaya çıkan bir ideolojidir. Bu dönemde Türk milliyetçiliğinin en önemli isimleri arasında Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura yer almaktadır. Bu düşünürler, birinci kuşak Türk milliyetçiliği olarak kabul edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise Türk milliyetçiliğinin belki de en önemli ismi Hüseyin Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan'dır. Bu düşünürler ise ikinci kuşak Türk milliyetçiliği olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte Hüseyin Nihal Atsız'ın savunduğu Türk milliyetçiliği, Osmanlı dönemi Türk milliyetçiliği ile 1960'ların sonlarından itibaren ortaya çıkan Muhafazakar milliyetçilik arasında da bir köprü olarak tanımlanmaktadır. Hüseyin Nihal Atsız'ın savunduğu Türk milliyetçiliğinin en önemli kavramları ise, Türkçülük ve Turancılık düşüncesidir.

Anahtar Kelimeler: Türk milliyetçiliği, Türkçülük, Turancılık.

ABSTRACT

Turkish nationalism is an ideology that emerged in the last period of the Ottoman Empire. Ziya Gökalp and Yusuf Akçura are among the most important names of Turkish nationalism in this period. These thinkers are accepted as first generation Turkish nationalists. In the period of the Turkish Republic, perhaps the most important symbol of Turkish nationalism is Hüseyin Nihal Atsız and Reha Oğuz Türkkan. These thinkers are accepted as the second generation Turkish nationalism. However, Turkish nationalism advocated by Hüseyin Nihal Atsız is also defined as a bridge between Ottoman-era Turkish nationalism and Conservative nationalism that emerged from the late 1960s. The most important concepts of Turkish nationalism advocated by Hüseyin Nihal Atsız are the thought of Turkism and Turanism.

Keywords: Turkish nationalism, Turkism, Turanism.

* Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, yildirim.torun@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3713-1058

GİRİŞ

Türk milliyetçiliği, siyasal bir ideoloji olarak dünyada önemli bir merkezi teşkil eden milliyetçiliğin, Türkiye'deki versiyonlarından birisidir. Siyaset felsefesinde, millet tasavvuru, milli kimlik ve ruh, dil, din, tarih şuurı gibi kavramlar üzerinden bir siyasal ve toplumsal yapı hedefine ulaşmaya çalışan milliyetçiliğe paralel şekilde Türk milliyetçiliğinin de nevi şahsına münhasır özellikleriyle kendine has bir milliyetçilik tasavvuru ortaya koyduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu anlamıyla Türk milliyetçiliğinin, siyasal bir ideoloji olarak milliyetçi siyasal ideolojinin temel referanslarıyla ortak paydalara sahip olduğu görülmekle birlikte bu temel referans ve düşünceleri, Türk kimliği ve düşüncesiyle bir araya getiren bir kimliğe de sahip olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte Türk devlet felsefesinin ve bu felsefenin temel değerlerinin de Türk milliyetçiliğinin temel referanslarından biri olduğu da vurgulanmalıdır.

Bununla birlikte Türk milliyetçiliğinin tarihsel süreç içerisinde gerek ortaya çıkışı gerekse gelişimi sürecinde birtakım farklılaşmalara ve bu çerçevede birtakım ayrışmalara uğradığı da bilinmektedir. İlk ortaya çıkışının, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarına tekabül ettiği ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde gelişerek ilerlediği söylenebilir. Ancak bu dönem, bir yandan Türk milliyetçiliğinin Osmanlı dönemi Türk milliyetçiliğinden farklılaştığı, diğer yandan ise, bu farklılaşmadan ayrı olarak ikinci bir yol ayrımına daha uğradığı bir dönemdir. Bu tarihi sürece bakıldığında,

1- Osmanlı dönemi Türk milliyetçiliğinin, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimlerle karakterize olduğu söylenebilir ki bu dönem, Birinci kuşak Türk Milliyetçiliği olarak bilinmektedir.

2- Cumhuriyet döneminde ise, aynı köke ve düşünceye sahip olmakla birlikte birtakım farklılıklar içeren ve Hüseyin Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan gibi isimlerin öncülüğündeki Türkçülük akımıyla karşılaşmaktadır ki bu ise İkinci Kuşak Türk milliyetçiliği olarak adlandırılmaktadır.

3- Üçüncü olarak ise, 1960'ların sonlarından itibaren güçlü bir merkez haline gelen ve Türk – İslam Ülküsü adıyla bilinen Muhafazakâr milliyetçilik akımıyla karşılaşmaktadır. Ancak günümüz itibariyle gerek Türkçülük akımının gerekse Türk- İslam ülküsüne dayalı Muhafazakâr milliyetçiliğin varlığını devam ettirdiğini dile getirmek gerekmektedir. (Bölükbaşı, 2018, 47)

Bu çerçeve içerisinde yukarıda da ifade edildiği gibi Osmanlı dönemi Türk milliyetçiliği, Birinci kuşak Türk milliyetçiliği olarak adlandırılırken, Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliği ikinci kuşak Türk milliyetçiliği olarak adlandırılmaktadır. Bu iki kuşak arasında herhangi bir çatışmadan bahsetmek söz konusu olmamakla birlikte düşünsel farklılıklarının bulunduğu da ifade edilmelidir. Her şeyden evvel birinci kuşak Türk milliyetçileri (Ziya Gökalp gibi) Osmanlı devletinin yıkılışına mâni olma amacıyla olmuşlar ve ırk temelli milliyetçilikten ziyade kültürel milliyetçiliği ve dolayısıyla esnek bir yaklaşımı benimsemişlerdir. İkinci kuşak Türk milliyetçileri ise, (Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan gibi) etnisite merkezli bir Türkçülük anlayışı geliştirmişlerdir. Türk-İslam ülküsüne dayalı olan Muhafazakâr milliyetçilik ise, İslam dini ile Türk kimliğinin ve bu iki kimliğin öz değerlerinin merkeze alındığı bir Türk milliyetçiliği olarak özetlenebilir. Hüseyin Nihal Atsız'ın da mensup olduğu ikinci kuşak Türk milliyetçiliği ya da diğer adıyla Türkçü- Turancı milliyetçilik anlayışı, resmi olmayan milliyetçiliğin ilk örneği olmasının yanında bir yandan resmi milliyetçiliğe yönelik eleştirel bir tavır takınması, diğer yandan ise Osmanlı dönemi Türk milliyetçiliği ile 1960'ların sonlarından itibaren güç kazanan Muhafazakâr milliyetçilik arasında bir köprü olması bakımından önemlidir. (Bölükbaşı, 2018, 47)

Bu çalışmada ise, Türkçülük akımının en önemli isimlerinden biri olan Hüseyin Nihal Atsız'ın Türkçülük- Turancılık anlayışına dayalı görüşleri incelenecektir. Ancak bu noktada Hüseyin Nihal Atsız'ın da dahil olduğu ve İkinci Kuşak Türk Milliyetçiliği olarak adlandırılan Türkçü- Turancı Milliyetçiliğin taşıdığı karakteristik özelliklere bakmak, Nihal Atsız ve düşüncelerini anlamak açısından yararlı olacaktır. Öncelikle ifade edilmelidir ki 19. yüzyılın başları ile 20. Yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışını engelleme maksadıyla ortaya çıkan, ancak bunun mümkün olmamasının ardından bağımsız bir Türk devleti kurma sürecinde etkin olan Türk milliyetçiliği, bu yeni dönemde farklı birtakım özelliklerle karakterize olmuştur. Bu dönemde devlette egemen olan resmi milliyetçilik anlayışının, Batılı- seküler Türk kimliği inşa

etme çabasına ve bu kimliğin temelinde yer alan tarih, coğrafya ve medeniyet tasavvuruna karşı muhalif bir tavır takınan bir Türk milliyetçiliği ortaya çıkmıştır ki bu milliyetçilik, Türkçü- Turancı milliyetçilik olarak adlandırılmaktadır. (Bölükbaşı, 2018, 46) Ve bunun en önemli simalarından biri de Hüseyin Nihal Atsız'dır. Dolayısıyla Türkçülük düşüncesi, Osmanlı döneminde ortaya çıkışından günümüze kadar birtakım farklılıklarla seyretmiş, bu anlamda bir yandan Türkçü düşünürler arasında bir takım ortak temel özellikler oluşmuş, diğer yandan ise, homojen bir düşünceden ziyade farklı versiyonları meydana gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluşunun akabinde devletin merkeze aldığı ve siyasetini şekillendirdiği milliyetçilik anlayışı ile toplumsal yapı içerisinde ortaya çıkan ve Türkçü düşünürlerin savunduğu milliyetçilik arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. (Durgun, 2021, s. 6- 7)

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ ve TÜRKÇÜLÜK-TURANCILIK

Öncelikle ifade etmek gerekir ki Türkçü – Turancı milliyetçiliğin temel karakteristik özelliklerini; soy esasına dayanan milliyetçilik, din algısı, komünizm reddiyesi, zenofobi, tarih şuuru, militarizm ve Turancılık olarak sıralamak mümkündür. (Bölükbaşı, 2018, 50)

Nihal Atsız'ın Türkçülük düşüncesi bağlamında ele alınması gereken belki de en önemli konulardan birisi de millet şuuruna ve dolayısıyla Türk milletine ilişkin tanımıdır. Ancak bu noktada Türk milliyetçiliğinden ayrı olarak siyasal bir ideoloji olarak milliyetçiliğin, millet tanımı ele almak daha uygun olacaktır. Oldukça kısa ve özet bir şekilde ifade etmek gerekirse milliyetçi siyasal ideoloji bağlamında iki farklı millet tasavvurundan bahsetmek mümkündür ki bunlardan ilki, etnik millet anlayışı iken diğeri sivil millet anlayışı olarak özetlenebilir. Etnik millet anlayışı, etnik bağ ve aidiyetlere ehemmiyet vermekte ve ulus ile etnik kavramları, etnik türdeşlik anlayışı çerçevesinde örtüşmektedir. Vatandaşlık ve de toplumdaki tam ve eşit üyelik anlayışı, bu ulus çeşidinde, etnik köken ve soydaşlıkla ilişkilendirilmektedir. Bu ulus çeşidinde, ulus, ortak bir soya mensup türdeş bir bütün şeklinde kavranmaktadır. Bu yaklaşım tarzından dolayı da dışlayıcı bir karaktere sahiptir. Sivil millet tasavvurunda ise, millet siyasi bir topluluk şeklinde karakterize edilmektedir. Bu ise, kültürel, etnik vb. aidiyetlerine bakılmaksızın yurttaşlık bağlarıyla birbirine bağlı bir topluluk olarak kavranan ulus anlayışında, sivil bağ ve mensubiyetlerin daha önemli olmasını beraberinde getirmektedir. Bu ulus çeşidinde, o ülkede daimî olarak yaşayan ve ulusal varlık ile rekabete girmeyen bütün etnik gruplar vatandaş olarak görülmektedir. Burada vatandaşlık, etnik kimliklere nispetle daha kıymetli olduğu için, farklı etnik grupların barındığı ulus, kültürel açıdan da gayrîmütecanis bir topluluk olarak görülmektedir. (Erdoğan, 1999, 91)

Türk milliyetçiliğinin millet ve doğal olarak da Türklük tanımına bakıldığında ise, ilk etapta Cumhuriyet döneminde ön plana çıkan ve resmî ideoloji tarafından benimsenen millet ve Türklük tanımıyla farklılaşan bir görüş ortaya çıkmaktadır. Zira tek parti döneminde ön plana çıkan Türklük tanımı, coğrafya anlayışı ve Türk tarih tasavvuru gibi düşünceler, dönemin çeşitli Türk milliyetçilerinin düşünceleriyle ciddi bir farklılaşmaya neden olmuş, hatta bu çerçevede bu yaklaşıma muhalif alternatif düşüncelere sahip Türk Ocakları gibi kurum ve kuruluşlar lağvedilmiştir. (Bolat, 2021, 56)

Tüm bunlar bağlamında tek parti dönemi Türklük tanımına aykırı bir ses olarak Nihal Atsız, Türklüğü öncelikle bir kan meselesi olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla Türklüğün tanımı, Türk soyundan gelmiş olmakla ilintilidir. Bu anlamda Atsız'a göre, “kanın”, “dilini” ve “dileğin” Türk olması, temel değerlerdir ve ülkücü bir ulus olmak, bu üç değerlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. (Demir, 2018, 172)

Milleti tanımlarken yer verdiği dil konusuna özel bir önem atfeden Hüseyin Nihal Atsız'a göre, bir millet, ordusunu kaybetmesi durumunda tehlikeye içerisinde olacak, istiklalini kaybetmesi durumunda büyük bir felaketle karşı karşıya kalacak, dilini kaybetmesi durumunda ise yok olacaktır. Hatta tarihe bakıldığında istiklalini kaybetmiş bir milletin bile dilini muhafaza etmesi durumunda yeniden dirilebileceği görülürken dilini kaybetmiş milletlerin tekrar dirildiğine şahit olunmamaktadır. Orta Asya dönemlerinde Türklerin Manihaizm dinine girmeleriyle dilde birtakım bozulmalar görülse de bu bozulmanın sınırlı olduğunu ifade eden Atsız'a göre, esas bozulma, İslam dinine girilmesiyle başlamış, “Allah” kelimesi, “Tanrı” kelimesini kovmuş, “Muhammed” ismi Türkçe'ye girmiş, devamında ise din diline ait ifadeler yavaş yavaş Türk diline dahil

olmaya başlamıştır. Türklerin artık Batı medeniyetine girmeye başladığını vurgulayan Atsız, bu süreçte bu yeni medeniyetin, Türk dilini bozmasına müsaade etmeyeceklerini iddia etmektedir. (Atsız, 1933)

Eski çağlarda Türk dilinin, güçlü ve temiz bir dil olduğunu ve çobandan kağana kadar herkes tarafından aynı şekilde konuşulduğunu ifade eden Atsız, bundan sonra da Türk dilinin diğer dillerden daha zengin ve temiz olması gerektiğini vurgulamıştır. Başka dillerden etkilenmemiş bir dilin olamayacağı eleştirilerine katılmayan Atsız'a göre, en azından bu uğurda mücadele edilmeli ve yüzde yüz saf bir dil kurulamasa da yüzde yetmiş oranında bir başarının yakalanması bile azımsanacak bir şey değildir. Böylelikle saf bir dile sahip olacak olan Türk milletinin, diğer milletlerden üstün hale geleceğini dile getirmektedir. (Atsız, 1933)

Nihal Atsız, Türk tanımını, kanın, dilin ve dileğin Türk olması şeklinde yapmaktadır. Atsız'a göre, Türk kanından gelenlerden müteşekkil Türk milleti, mevcut karma topluluğa nispetle daha güçlü olacak, Türk kanı taşıyanların ortak dil olarak Türkçe konuşmalarıyla bu güç daha da artacak ve son olarak ortak kandan gelen ve aynı dili konuşan Türk milletinin her ferdi, dilek birliğinde buluştuğunda ülkücü bir millet ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte Atsız, Türk kanından olmayanları "Türkümsü" olarak adlandırmakta ve bunun sebebini de Türklüğün sadece manevi- ahlaki değerlerden değil, maddi unsurlardan da oluştuğu teziyle açıklamaktadır. Bununla birlikte Atsız'ın ilerleyen dönemlerde etnik millet anlayışından kültür- bilinç temelli millet anlayışına doğru kaydığı görülmektedir. (Bölükbaşı, 2018, 50- 51)

Bu çerçevede Atsız; "Türk milleti nedir, kimler Türk'tür diye sorulacak. Türk milleti, Türk kökünden gelenlerle Türk kökünden gelmiş olanlar kadar Türkleşmiş kimselerden meydana gelen topluluktur. (...) Her zaman verdiğimiz örnekleri yine tekrarlayalım: En büyük Türklerden biri olan Yıldırım Bayazıd'ın anası Türk değildir. Hangi Türkçü onu Türklük kadrosundan çıkarmıştır veya çıkarabilir? İstiklal marşı şairi Mehmed Akif'in babası Arnavut, ülküsü de Türkçülüğe aykırı olan ümmetçilik olduğu halde hangi Türkçü Mehmed Akif için Türk değildir demiştir? Mesele Yıldırım Bayazıd veya Mehmed Akif kadar Türk olabilmektir." (Bölükbaşı, 2018, 51) ifadeleriyle, düşüncelerini özetlemektedir.

Atsız, Türk soyundan gelenler ile Türk soyuna dahil olmamasına rağmen Türkleşen ve bir başka millete değil de Türk milletine aidiyet duyan ve Türk milletini yücelten kişiyi Türk olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda Atsız, Üç nesil açısından Türkleşmiş olmayı ve Türk milli şuuruna sahip olmayı yeterli gördüğünden kişilerin soy açısından incelenmesi ve araştırılmasını anlamsız görmektedir. (Bölükbaşı, 2018, 51) Sonuç olarak Türk milleti, Türk soyuna mensup olanlar ile en az onlar kadar Türkleşerek herhangi bir yabancı ırk mensubiyeti ve düşüncesini taşımayan kişilerden mürekkeptir. (Atsız, 1972c) Hatta bu bakışının bir uzantısı olarak Hüseyin Nihal Atsız'a göre, resmi Türk tarih tezi bağlamında ortaya atılan ve Türk milletinin etnik açıdan kökenlerinin Anadolu'da olduğunu ifade etmek, bunu temellendirmeye çalışmak, bu çerçevede diğer ırkların da Türk olduğunu ifade etmek ve Batı medeniyetine intisap etmeye çalışmak büyük bir yanlıştır. (Bölükbaşı, 2018, 48)

Ortaya koyduğu bu millet tasavvuruna dayalı olan Türkçülük ise, Atsız'a göre, Türk milliyetçiliği anlamına gelmektedir. "Türkçülük" kelimesinin sonundaki ek, mensupluğu, sevgi ve taraftarlığı ifade etmektedir ki bu anlamda Türk sevgisi ve taraftarlığı manasına gelmektedir. Türkçülüğün, bununla birlikte bir ülkü olduğunu, ülkünün ise bir millet için manevi bir gıda olduğunu ifade eden Atsız, ülküsü olmayan milletlerin şanslı olanlarının bile sönük milletler olacağını, şanslı olmayanlarının ise yok olmaya mahkûm olduklarını düşünmektedir. Bu çerçevede bir ülkü olan Türkçülüğü, Türk milletinin kayıtsız şartsız egemenliğini, bağımsızlığını ve tüm milletlerden üstünlüğünü sağlama ülküsü olarak tarif etmektedir. Ona göre, Türkçülük ülküsü, tarihte gerçekleşme imkânı bulmuş, gelecekte ise, bu ülküye inanan gençler sayesinde tekrar gerçekleşecektir. Dün bir kaynak olan Türkçülük, bugün bir çay, gelecekte ise coşkun bir ırmak olacaktır. Türk milleti Atsız'a göre, Türkçülük ideali ile güç kazanacak, kurtuluşa erecek, ilerleme gösterecek ve yükselecektir. (Atsız, 1964)

Atsız'a göre, Türkçü, Türk soyundan gelenlerin üstün olduğuna inanan, milli çıkarların şahıslardan daha değerli olduğunu bilen, milli mukaddesata ve geçmişe saygı duyan, görev ahlakını her şeyin üstünde tutan, haksızlıklara karşı korkmadan savaştan kişidir. Türkçü, alçak gönüllü, sırf görev bilinciyle milleti için hizmet etme şuurunu sahip, milletini yükseltmek için çabalayan kişiden başkası değildir. Bununla birlikte

herhangi bir Türkün Türkçü olabileceğini, fakat her Türkçü olduğunu söyleyenin de Türkçü olamayacağını ifade eden Atsız'a göre, bu, ancak Türkçülüğün esaslarına inanmakla mümkündür. Etrafındaki herkese Türklük sevgisini aşılacak, Türklerin üstün olduğu inancını yaymak, komünizmin (Nihal Atsız'ın ifadesiyle Moskof) barışılması imkânsız olan bir düşman olduğunu bilmek ve onlarla mücadele etmek, temel amacı olmalıdır. (Atsız, 1950b) Atsız'a göre Türkçülük, bir Türk milliyetçiliği, Türkçü ise bir Türk milliyetçisi iken, milliyetçi olan her Türk, Türkçü olarak görülemez. Zira milliyetçilik, genel bir deyimdir ve hemen hemen her insan, az ya da çok milliyetçi bir karaktere sahiptir. Mesela Türkiye'nin birlik ve bütünlüğü konusunda hassas olan her kişi, milliyetçidir ve bu tartışılmaz. Ancak bu düşüncelere sahip olmasına rağmen Türkiye sınırları dışında yaşayan Türklerle ilgilenmeyen, onların bağımsızlığı için mücadele etmeyi gerekli görmeyen kişiler de vardır ki bunlar Türkçü değildir. Türkçülük, bu tarz milliyetçiliklere karşıdır, çünkü Türklerin tümünü kapsayan bir milliyetçiliği benimsemektedir. (Atsız, 1972c) Bu anlamda Atsız'a göre, Türkçülük hem bir fikir hem de bir inançtır. Onun bir inanç olması, tartışmaya ve eleştirilmeye kapalı olduğu anlamına gelir ki esası ve temeli değil, sadece ayrıntıları tartışılabilir ya da eleştirilebilir. (Atsız, 1950b) Türkçülüğe ilişkin bu görüşlerini;

Türk duygusu her Türkçüye en tatlı kımızdır;
Türk ülküsü candan da aziz bayrağımızdır.

Bayrak ki onun gölgesi Bozkurtları toplar;
Bayrak ki bütün kaybedilen yurtları toplar.

Nerden geliyor? Tanrıkut'un ordularından!
Lâkin bize bir beyt okuyor kutlu yarından:

Darbeyle gönüllerde yatan ülkü silinmez!

Atsız yere düşmekle bu bayrak yere inmez!... (Atsız, 2022, 95) dizeleriyle de dile getirmektedir.

Türkçülüğü bir ülkü olarak tanımlayan Atsız, siyaseti ise bir iktidar mücadelesi olarak görmektedir. Siyaset arenasında partilerin bu anlamda iktidara gelmek için oy almaya yöneldiklerini ve bu sebeple zaman zaman tavizler vererek yalanlar söyleyebildiklerini düşünmektedir. (Atsız, 1972c) Bununla birlikte Türkçülüğün iktidara gelmek için parti kurması gibi bir zorunluluk da yoktur. Zira önemli olan Türkçülüğün, akıl ve gönüllere bilinçli bir şekilde yerleşmesidir. (Atsız, 1972c)

Hüseyin Nihal Atsız, Türkçülükle ilgili bu görüşlerini, yaşadığı dönemde ortaya çıkan bir takım siyasi olaylar vesilesiyle de ortaya koymuştur. Mesela Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 5 Ağustos 1942'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, hükümet programını okurken sarfettiği; "Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her zaman da bu istikamette çalışacağız." sözleri, dönemin Türkçü düşünürleri ve kitleleri arasında olumlu karşılanmış, Nihal Atsız ise, buna karşın Şükrü Saraçoğlu'na hitaben Orhun Dergisi'nde iki mektup kaleme alarak komünist olarak adlandırdığı birtakım kişilerin devlet mekanizmalarına sızmaya çalıştığını ifade etmiştir. (Demir, 2018, 172- 173)

Hüseyin Nihal Atsız, Türkçülük ideolojisine ilişkin eleştirilere de cevap vermeyi amaçlamış ve bu anlamda Türkçülüğe karşı ortaya konan eleştirileri sıralayarak bunlara ilişkin cevaplarını dillendirmiştir. Türkçülüğe yönelik eleştirilerden ilki Atsız'a göre, "Türkçülük" kelimesinin, kavramsal olarak anlamsız olduğuna yönelik yapılan eleştiridir. Atsız'ın buna cevabı, "Türkçü" kelimesinin, "Türkü seven", "Türk'e taraftar olan" anlamına geldiği şeklindedir. Türkçülüğe ilişkin ikinci eleştiri, Atsız'a göre, bu düşüncenin, ülkedeki diğer etnik unsurları rahatsız edeceğine ilişkin eleştiridir. Bu eleştiriyi tutarsız bir düşünce olarak adlandıran Atsız'a göre, bir ülkede yüzde onluk bir azınlığı rahatsız etmemek ya da gücendirmemek için yüzde doksanlık kesimin düşüncelerini açıklamaktan menedilmesi kabul edilebilir değildir. Ülkeler, asli unsur olan

milletlerin isteklerine ve çıkarlarına göre yönetilir ve azınlıklar, bunlara saygı göstermek şartıyla adalet içinde yaşayabilirler. Aksini kabul etmek yüzde onluk kesimin diktatörlüğü anlamına gelir ki bu, mantık dışıdır. Türkçülüğe yönelik üçüncü itiraz ise, Atsız'a göre, Türkçülüğün, tüm Türklerle birleşme ülküsüne odaklanması hasebiyle hayalci olduğuna ilişkin eleştiridir. Ancak Atsız, bu ülkünün geçmişte gerçekleştiğini ve bu sebeple bir hayal olmadığını dile getirerek bu eleştiriye cevap vermektedir. Türkçülüğe ilişkin dördüncü eleştiri ise, Atsız'a göre sol ideolojiden gelmektedir ve Türkçülüğün Almanlar marifetiyle Türkiye'ye sokulduğu, dolayısıyla dışarıdan gelen bir ideoloji olduğudur. Atsız'a göre, öncelikle Alman ırkçılığı Yahudilere karşı sergilenen bir ırkçılık iken, kendisinin benimsediği Türk ırkçılığı, her millete karşı benimsenen bir ırkçılıktır. İkinci olarak Atsız, ırkçılığın Almanlar eliyle Türkiye'ye sokulduğu düşüncesinin ise, temelsiz olduğunu, zira Türk ırkçılığının, Alman ırkçılığından daha eski olduğunun belgelerle ispatlandığını dile getirmektedir. Hatta Atsız'a göre, Türkçülük, Türkiye'deki tek milli fikirdir. Komünizm, Masonluk, demokrasi, iktisadi liberalizm, faşizm ve hatta Müslümanlık Türk köklü değil, dışarıdan gelmiş olan düşüncelerdir. (Atsız, 1950a)

Bu noktada Atsız'ın millet tasavvuru ve Türkçülük ideolojisinden ötürü maruz kaldığı eleştirilere karşı ortaya koyduğu cevaplara yer vermek yerinde olacaktır. Atsız, kendisine yönelik olarak dile getirilen Faşist ve özel olarak Hitler benzetmesine karşı çıkmış ve kendisinin dışarıdan gelen hiçbir düşünce ve ideolojiyi benimsemediğini ve buna rağbet etmeyecek kadar milli bir gurur ve bilinç sahibi olduğunu vurgulamıştır. İçtimai mezhebinin Türkçülük olduğunu ilan eden Atsız, Hitlerizm diye tabir ettiği düşünceye itibar etmediğini kendi şiirlerinden örnekler vererek açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır. Atsız;

**Tanıyoruz Atila'dan beri Cermen,
Farklı mıdır Prusyalı yahut Ermeni?
Senin dostun Cermeniyaya biz Nemse deriz;
Bir gün yine Beç önünde düğün ederiz.**

mısraları ve

**Yine Batıların Üçüncü Kosova'da
Topraklara sereriz, bir değil, birkaçını,
Çekilince kılıçlar yeniden Haçova'da
Paramparça ederiz Cermenliğin haçını**

mısralarını yazan bir kişi ve vasiyetinde oğluna Almanlar ile İtalyanları da düşman olarak gördüğünü belirten bir kişi olarak kendisini Hitlerizmle ilişkilendirenleri eleştirmektedir. (Atsız, 1951c) Hitler benzetmelerinin gölgesinde olmasına rağmen Atsız, Yahudileri, dünyada Yahudiler ve sütü bozuklar dışında seven olmadığını, bunun sebebini ise, kuvvete, kahramanlığa ve iyiliğe tapan insanlığın aksine, Yahudilerin, zillet, korkaklık, kötülük ve seciyesizlik timsali oldukları iddiasına dayandırmaktadır. Yahudilerle ilgili konunun, dünyada diğer milletlerden önce Almanlar tarafından çözüme kavuşturulduğunu ifade eden Atsız, diğer milletlerin de Almanlardan ders alacaklarına inandığını belirtmektedir. Yahudilerin Türkiye'de iktisadi ve ahlaki açıdan kötü ve olumsuz bir rol sahibi olduklarını dile getiren Atsız, Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'da İngiliz, Fransız, Amerikan, İtalyan, Yunan ve Ermeni bayrakları ile birlikte Yahudi bayraklarının da asıldığını vurgulayarak, Yahudilerin asla Türkleşemeyeceğini, Türklerin de bunu istemeyeceğini dile getirmiştir. Bunu; "Çamur ne kadar fırına verilirse demir olmayacağı gibi, Yahudi ne kadar yırtılsa Türk olamaz. Türklük bir imtiyazdır, her kula, bilhassa Yahudi gibi kullara nasip olmaz." sözleriyle de dile getirmiştir. (Atsız, 1934) Tüm bunlar, Atsız'ın, kendisine yönelik ortaya konulan ırkçılık eleştirilerine verdiği cevaplarına da yansımaktadır.

Bu çerçevede İrkçılık ve Turancılığın, Türkçülük ideolojisinin iki ana unsuru olduğunu ifade eden Atsız, ırkçılığın, Türkiye'de sadece Türklerin yönetime gelmesini; Turancılığın ise, Türkiye sınırları dışındaki

Türklerle birleşmeyi ifade ettiğini vurgulamaktadır. Türkçülüğe yönelik eleştirilere cevap veren, Atsız'a göre, düşünce özgürlüğünün egemen olduğu bir dönemde yasalara aykırı olmaması ve devlet düzenini bozmaması şartıyla her düşünceye saygı duyulmalıdır ki, Türkçülük de böyle bir düşüncedir. Atsız'a göre, değerli olmayan ve yasalar tarafından da korunmayan tek düşünce ya da ideoloji komünizmdir. Zira Atsız'a göre, komünizmin amacı milli bağımsızlığı ortadan kaldırmaktır ki bu, vatan hainliği anlamına gelmektedir. (Atsız, 1951a)

Hüseyin Nihal Atsız'ın Türkçülük anlayışı bağlamında ele alınması gereken bir diğer konu ise, Türkçülük şuuruyla doğrudan ilişkili olan Turancılık idealidir. Öncelikle ifade edilmelidir ki sadece Nihal Atsız için değil, Türk milliyetçiliğinin birçok versiyonunda ön plana çıkan Turancılık düşüncesi, genel anlamında Türk ırkına mensup olanların, bir birlik ve bütün oluşturması idealini ifade etmektedir. Bu anlamda dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Türklerin, tek bir bayrak ve tek bir devlet çatısı altında bir araya gelmesi ülküsünü içeren bir ideal olarak tanımlanmaktadır. (Demir, 2018, 170- 171) Bu çerçevede Hüseyin Nihal Atsız'a göre de Turan ideali, bütün Türkleri tek çatı altında toplama hedefi bağlamında Türk milletinin en kutsal amacıdır. Siyasi bir fikir olarak gördüğü Turan anlayışının, emperyalist arzularla ilgili olmadığına vurgu yapan Atsız, emperyalizmin tüm milletleri baskı altına alma hedefine odaklanmasını, bu düşüncesinin temeline yerleştirmektedir. (Bölükbaşı, 2018, 55)

Turancılığın, emperyalizm ile karıştırılmasının çok büyük bir hata olduğunu düşünen Atsız'a göre, emperyalizm, başka milletleri tahakküm altına almaya çalışan bir düşünce iken, Turancılık bütün Türklerin birleşmesini ifade etmektedir. Ona göre, her millet, başka milletlerin tahakkümü altındaki soydaşlarıyla birleşmek için mücadele ederken, Türklerin de bunu kendi soydaşları için yapması doğaldır ve bu, emperyalizm değil, irredantizmdir. Irredantizm ise, Atsız'a göre, makbul bir düşüncedir. Turancılık fikrinin, iddia edildiği gibi Ziya Gökalp ile başlamadığını ifade eden Atsız'a göre, M.Ö. 3. Yüzyıldan bu yana Türk birliği düşüncesi mevcuttur. Bununla birlikte "Moskof'un ülkesi viran olacak / Türkiye büyüüp Turan olacak" dizeleriyle Ziya Gökalp'in eski Türk ülkelerinin zapt edilmesi düşüncesinde olduğunu iddia etmektedir. (Atsız, 1968)

Dünya üzerindeki tüm Türklerin birleşmesi ülküsü olarak tarif ettiği Turancılık düşüncesiyle Atsız, büyük ideallerin peşinden koşmanın insanı insan yapan bir meziyet olduğuna inanmaktadır. Bu anlayışıyla Atsız'a göre, tutsak Türklerin kurtarılması, Türk milleti için en önemli fikirdir. İnsanlık, Atsız'a göre, sadece kazancını, midesini, maddesini düşünmek değildir -ki bunu hayvanlar da yapar- mana, düşünce ve ülkeye yönelmektir. "Hakkımızı, atalar mirasını istiyoruz. Alacağız da..." satırlarıyla da bu düşünceye olan inancını dile getirmektedir. (Atsız, 1968)

Kendisinin Türk düşmanlığına düşman olduğunu vurgulayan Atsız, Türk milletini yok etmek arzusunda olduğunu iddia ettiği komünizme muhaliftir. Tarihsel anlamda vatan olarak gördüğü ve tutsak olduğuna inandığı ülkeleri kurtarmanın bir görev olduğunu ifade eden Atsız, bu çerçevede, Türkistan'dan Azerbaycan'a, Kafkasya'dan İdil- Ural boylarına, Kırım'dan Batı Trakya'ya, Kıbrıs'tan Adalar'a, Kerkük'ten Bayır- Bucak'a her toprağı kurtarma idealine sahiptir ve "Turancıyız, ne olacak?" ifadesiyle bunun bir Turan ideali olduğunu ifade etmektedir. (Atsız, 1966) Bu idealin ise, kutlu bir hedef olduğunu ifade eden Atsız, dünyadaki bütün Türklerin birleşmesi idealinin, Türklerin hakkı ve görevi olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Atsız, Turancılığın, Türklerin, sadece kültürel birleşmesi olmadığını, bunun boş bir düşünce ve yanlış bir anlayış olduğunu dile getirmekte ve siyasi birlik olmadan kültür birliğinin sağlanmasının mümkün olmadığına inanmaktadır. (Atsız, 2018, 17)

Türkçülük, Atsız'a göre, bir Türk ülküsüdür ve bu çerçevede Türk milletinin, her alanda diğer tüm milletlerden üstün olduğuna duyulan bir düşüncedir. Buna karşın Turancılık ise, Türkçülük ülküsünün siyasi hedefi olarak dünya üzerindeki tüm Türkleri, bir tek devletin çatısı altında bir araya getirme ülküsüdür. Bu amacın bir hayal olduğunu iddia edenler, tarih, ülkü ve mili irade gücü konusunda bilgisiz olan kişilerden müteşekkildir. Ayrıca Atsız'a göre, bu görüşü savunanlar, kendileriyle çelişir şekilde tüm milletleri Moskova idaresi altında toplamayı mümkün görmektedirler. Bu çerçevede iki bin yıllık tutsaklığın ardından İsrail Devletini kuran Yahudileri örnek veren Atsız, Türkiye sınırları dışındaki Türklerin kurtarılması hedefi olan

Turancılık dikkate alındığında, yaşadığı dönemde gerçekleşen olaylar bağlamında Hatay'ın ve Kuzey Kıbrıs'ın alınmasının da bir Turancılık olduğunu ifade etmektedir. (Atsız, 1975)

Nihal Atsız'ın, Turancılık ideali bağlamında tüm Türklerin bir bayrak altında birleşmesi hayalini, gelecek nesiller için bir hedef olarak koyduğu görülmektedir. Atsız Mecmua'nın 25 Eylül 1932 tarihindeki sayısında "Kurtulmamış Türkeli" başlıklı makalesinde Nihal Atsız, yer verdiği haritaya atıfla; "Türk genci! Yukarıdaki harita taslağına bak. Karaya boyanmış yerler senin kurtulmamış kardeşlerinin yaşadığı yerleri gösteriyor. Yalnız bu kara taslağa bakmak bile vazifenin ne kadar büyük, ne kadar güç, ne kadar ağır olduğunu sana anlatsın. Daha dün denecek kadar yakın olan zamanlarda bir bayrak altında, bir ordu halinde yaşamış olan ve kanı, dili, an'anesi bir olan kardeşlerin "birlik" uranı olan "Büyük Türkçülük"e dudak büküp de bütün insanları birleştirmek isteyenlere gül! Ve kurtulmamış Türkelinden önce yabancıları düşünenleri öz düşmanın say! Türk genci, sen, damarlarında atalarının temiz kanını taşıyorsan mefkûrenin ana çizgilerini gönlüne yaz, ezberle... Bu kara harita beynine ve gönlüne kazınsın, bugünkü, yarınki düşmanlarını iyi belle, uğruna kanını, canını vereceğin büyük savaşa hazırlan! Senin damarlarındaki kan irinleşip pıhtılaşarak kuruyacak değildir." (Atsız, 1932c) ifadelerine yer vermektedir.

Atsız, bu hedef doğrultusunda unutmamaları gerektiği vurgusuyla Türk gençlerine;

- 1- "Bütün Türkler bir devlet halinde, bir bayrak altında toplanacaklardır.
- 2- Türk türesine, ilme, tekâmüle mugayir hiç bir müessese Türkeli sınırlarının içinde yaşamayacaktır.
- 3- Terbiye ilminin müsaade ettiği en küçük yaştan itibaren bütün Türk çocukları Türkeli'nin yatılı mekteplerine girerek milli askeri terbiyeyi alacaktır.
- 4- Sinema ve tiyatrolar halk mektepleri olduğundan mektepler gibi kontrole tâbi olacaktır.
- 5- Türklüğün milliyet, hars ve ahlâkına zararlı neşriyat men edilecektir.
- 6- Büyük işler ve büyük sermayeler devletin elinde olacaktır.
- 7- İlmin milli gayeleri olacak ve ancak Türklük için çalışan ilimler Türk ilmi olacaktır.
- 8- Serbest doktorluk ve avukatlık kalkacak, bunlar ancak devlet memuriyeti halini alacaktır.
- 9- Mirasa cemiyet de iştirak edecektir." ifadeleriyle hitap etmektedir. (Atsız, 1932c)

Turancılık ideali dikkate alındığında, bunun aynı zamanda Nihal Atsız için bir hedef ve ülkü olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında ülkü kavramının, Atsız'ın düşüncelerinde önemli bir yere sahip olduğu açıktır. Nihal Atsız, Türkçü bir düşünceye sahip olması hasebiyle Türklüğü yüceltme amacına yönelmiş bir isim olarak ön plana çıkmaktadır. Bir milletin var olmasını, milli bir ülküye sahip olmakla eşdeğer gören Atsız, bu anlamda milli bir ülküden yoksun olan milletlerin hem yükselmeyeceğini hem de varlığını sürdüremeyeceğini düşünmektedir. Ülküden yoksun olan bir topluluk, millet değil, sadece bir yığından ibarettir. (Ekız, 1977, 8) Atsız'a göre, ülkü, bir millet için yürütücü bir kuvvet ve bir milleti birbirine bağlayan temel unsurdur. Ülküden yoksun olan milletler, sadece bir yığındır. Bu bağlamda ele alındığında Atsız'a göre, Türk milletinin ülküsü ise, fetihler yoluyla kurulan devletteki bolluk ve mutluluğa ulaşmaktır. (Atsız, 2011, 18)

Atsız'a göre; "Ülküler, gerçekle hayalin karışmasından doğmuş olan, düne bakarak yarını arayan, milletlere hız veren ve uğruna ölünen büyük dileklerdir." (Ekız, 1977, 8) Ülküye verdiği değer, şiirlerinde de görülen Atsız, bunu;

"Ülkü uğruna gönüller delidir

Kişiler ülkü için ölmelidir

Tanrı'nın insana değmiş elidir

Şu ölüm adlı güzel şey... Saralım" (Atsız, 2022, 70) mısralarında ortaya koymuştur.

Atsız'a göre milli mefkûre ya da ülkü, bir milleti yükselten değerlerdir ve bu anlamda milli bir mefkûreden yoksun olan milletler, geri kalmaya ya da yerinde saymaya mahkûm olan milletlerdir. Bu konuda çeşitli örneklere başvuran Atsız, Romalıların, kendi milletlerini üstün görme ve diğer milletler üzerinde hakimiyet kurma arzusuna sahip olmalarına, Arapların İslam mefkûresiyle hareket ederek İran ve Bizans üzerinde etkili olmalarına, Osmanlı İmparatorluğu'nun da benzer sebeplerle hareket etmelerine vurgu yaparak milli mefkûre anlayışını örneklemeye çalışmıştır. Bununla birlikte milli mefkûrelerin taarruzî olduğuna inanan Atsız, “hayat için savaş” düsturuna vurgu yaparak dünya üzerindeki her milletin, dünyaya yayılma ve hâkim olma arzusu içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Hatta Atsız'a göre, medeniyetin ilerlemesine paralel şekilde gelecekte tüm milletlerin birbirleriyle kardeşçe yaşayacakları düşüncesi, gerçek olmayıp sadece bir rüyadır. Zira bu kardeşlik düşüncesi, doğaya aykırıdır ve ileri medeniyetlerin, savaşta mağlup edemedikleri milletlere karşı geliştirdikleri sadece bir propagandadır. Bu konuda İngilizlerin, kendi çıkarları uğruna İrlandalılara yönelik baskı ve imha faaliyetine giriştiklerini, bir örnek olarak vermektedir. (Atsız, 1932b)

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserine atfen, Türklerin, siyasetten, “toplum bahtiyarlığı bilimi”ni anladıklarını ifade eden Atsız, milleti bahtiyar etme anlayışının Orkun kitabelerinde de geçtiğini vurgulamaktadır. Bu bakış açısıyla milli siyaset anlayışına odaklanan Atsız, milli isteklerin yani ülkülerin, milletleri itibarlı ve kuvvetli hale getirdiğini ve milletlerin dinamik gücünün, birliğinin ve cesaretinin temeli olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede Atatürk tarafından zamanın şartlarından dolayı, sadece o dönem için söylediğini iddia ettiği “Yurtta sulh, cihanda sulh” sözüne dayanan siyasetin artık devam ettirilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Zira ona göre, ekonomik refah ve kalkınma, yollar, limanlar, uzay çalışmaları önemli olmakla birlikte er ya da geç ulaşılabilecek hedeflerdir ve milli bir ülkü değildir. Esas olan ülküdür ve bu ülkü de Türkiye sınırları dışındaki Türklerdir. (Atsız, 1970) Bu düşünceleri bağlamında da Atsız'ın militarist öğelere sıklıkla vurgu yaptığı görülmektedir. Ona göre, barış ve dostluk ilkesi, bir millet için en önemli tehlikelerden birisidir. Bu anlamda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren temele alınan “Yurtta sulh, cihanda sulh” anlayışı, Atsız'a göre, doğru değildir. (Bölükbaşı, 2018, 53) Esas olan milli ülkülere odaklanmaktır.

Atsız'a göre, kişisel çıkarlara önem vermeyen ve buna karşın toplumsal iyiliği hedefleyen düşünceler insani iken insani vafsa sahip bu düşünceler, toplumun maddi kazançlarının yanında manevi kazançlarını da hedeflediğinde, artık birer ülkü haline gelmiş olur. Ülkü, büyüklük davası manasına geldiği için ancak bu uğurda mücadele eden yani büyüme arzusu taşıyan milletlerin ülküsü olur. Büyüklük ülküsü ise, ancak savaşla elde edilebilir. Sadece huzur ve refah peşinde koşan milletlerin ülküsü yoktur ve yıkılmaya mahkumdurlar. Milli ülkü, bir milletin enerji kaynağıdır. İçinde fedakâr insanların olduğu milletler ülkü sahibidir. İşte bu bahtiyar milletlerden birisi de Türk milletidir. Zira Türkler, Atsız'a göre, her daim büyüklük ülküsüne ulaşma adına mücadele etmiş ve Birinci Dünya Savaşına kadar da fütihat savaşları yoluyla büyük bir devlet sahibi olmayı başarmış bir millettir. (Atsız, 1963b)

Milli ülkü konusunun ele alınması noktasında Atsız'ın milli bir sembol olarak gördüğü bozkurt sembolüne ilişkin görüşlerine de bakmak yerinde olacaktır. Atsız, bozkurtun Türklerin milli sembolü olduğunu ve eski çağlardan beri, Türklerin bozkurttan türediklerine inandığını vurgulayarak bu tür sembollerin her millette var olduğuna işaret etmektedir. Bugünün bilimsel verileri ışığında bir insanın bir bozkurttan türemesinin mümkün olmadığı bilinmesine rağmen, Atsız'a göre bozkurtun, milli bir sembol olarak varlığını devam ettirdiği de aşıkardır. Sadece bir hayvan olduğu eleştirileriyle bozkurtun değersizleştirilmesi durumunda Atsız, benzer bir yaklaşımla herhangi bir şeyin de aynı bakış açısıyla değersizleştirilebileceğine vurgu yapmaktadır. Mesela, anne, bu düşünce çerçevesinde, sadece çocuk doğuran bir kadından, bayrak, renkli bir bez parçasından, devlet başkanı herhangi bir kişiden, anayasa, ardarda dizilmiş kanun maddelerinden, ahlak uyanıkların uydurduğu yalanlardan, aile ve disiplin ise sıkıntı doğuran gereksiz kavramlardan ibaret olarak değersizleştirilir. (Atsız, 1972b)

Yukarıda ifade edilen bu tarihsel vurgular, Nihal Atsız'ın Türk tarihine ilişkin düşüncelerine de ciddi anlamda yansımıştır. Bu noktada mevcut Türk devletleri tarihine farklı bir şekilde yaklaşan Nihal Atsız, öncelikle Türk tarihinin, 1071 Malazgirt savaşı ile başlatılmasının yanlış olduğunu ifade ederek, bu tarihten önce zengin bir medeniyete sahip Türk tarihinin mevcut olduğunu ve bunun reddedilmesinin, Türklerin milli

varlığı için ciddi bir tehlike meydana getireceğini düşünmektedir. (Ekiz, 1977, 8) Zira Nihal Atsız, Orta Asya'ya dayanan ve bu sebeple Osmanlı ve İslam tarihleriyle sınırlı olmadığı gibi Anadolu coğrafyasıyla da sınırlandırılmaması gereken bir düşünceye sahiptir. (Bölükbaşı, 2018, 50)

Türkçü- Turancı milliyetçiliğin ırk merkezli tarih anlayışına dayanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olduğunu düşünen bir kişi olarak Atsız, Osmanlı padişahlarının yeteneklerine vurgu yaparken, imparatorluk dönemindeki sıkıntıların sebebinin devşirmelerin ihanetleri olduğunu düşünmüştür. Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında kurduğu devamlılık ilişkisinin temelinde ise Atsız'ın Türk devlet tarihine bakışı yatmaktadır. Ona göre, Türk devlet tarihi, kurulan, yıkılan ve daha sonra yenisi kurulan Türk devletlerinin tarihi olmayıp, hanedan değişikliklerinin tarihidir. Yani başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne isimleri geçen tüm Türk devletleri aslında tek bir Türk devletidir ve farklı Türk devletlerinden kastedilen sadece hanedan değişiklikleridir. Cumhuriyet dönemi ise, rejim değişikliği dönemidir. (Bölükbaşı, 2018, 53)

Bu çerçevede Atsız, 16 devlet düşüncesinin, Türkçülüğün milli ülküsüne, büyüklük düşüncesine, süreklilik anlayışına ve bununla birlikte de tarihsel gerçekliklere uygun olmayan bir fikir olduğuna inanmaktadır. Atsız'a göre, sayılan 16 büyük devlete, Karamanoğulları ve ondan daha küçük olan diğer Türk devletleri dahil edildiğinde takriben 50 devletten bahsedilmiş olacak, bu 50 devletin kurulması bir başarı olarak görülecek ancak buna karşın kurulan bu 50 devletin yıkıldığı gerçeği göz ardı edilmiş olacaktır. Dolayısıyla 50 devlet kurmak bir başarı gibi görünse de bu 50 devletin yıkılması bir başarısızlık olarak görülecektir. Atsız'a göre ise, anavatanda bir veya iki devlet kurulmuş, anavatanın dışında ise üç- beş devlet daha kurulmuştur ki Türk milletini ilgilendiren anavatan ve orada kurulmuş olan bir veya iki devlettir. Bu iki devlet ise aslında, Türkistan ve doğu Avrupa'da kurulan devlet ve Türkiye'nin de yer aldığı ön Asya'da kurulan devlettir. Hatta bu ikinci devletin de ilkine tâbi olduğu düşünüldüğünde tarihte tek bir Türk devletinin var olduğu açıktır. Bu anlamda Atsız'a göre, bir bütün olan Türk tarihinde farklı devletler değil, farklı hanedanlar vardır. Bu devamlılık çerçevesinde; Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun; Osmanlı İmparatorluğu İlhanlı Devleti'nin, İlhanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devletinin, Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devletinin, Büyük Selçuklu Devleti, Karahanlıların, Karahanlılar, Uygurların, Uygurlar, Göktürklerin, Göktürkler, Aparların, Aparlar, Siyenpelerin, Siyenpeler ise Kunların devamından ibarettir. (Atsız, 1969) Özetlemek gerekirse Atsız, Türk tarihini öncelikle ikiye ayırmış ve bunları, 1. Anayurttaki Türk Tarihi ve 2. Yabancı topraklardaki Türk Tarihi olarak tasnif etmiştir. Bunlardan ikincisi, Türk hanedanlarının, yabancı milletler üzerinde kurdukları devletlerdir ve sürekli değildir. Mesela Mısır, tarihte Türk askerlerine dayalı bir hanedanlıkla yönetilmiş ama daha sonra bu yıkılmıştır. O yüzden esas olan Anayurttaki Türk tarihidir. Bu ise ikiye ayrılmakta ve ilki Doğu Türkeli'nde kurulanlar ve ikincisi de Anadolu, Azerbaycan, Irak ve Kuzey Suriye olarak bilinen Türkiye'de kurulan devletlerdir. Atsız'a göre, bu ikisi, yani Doğu Türkeli'nde kurulanlar ile Anadolu'da kurulanlar bir bütün halinde Türk tarihidir. (Atsız, 2020, 14- 15)

Nihal Atsız, 16 devlet anlayışının yanında bu devletlere ait olduğu iddia edilen bayrakların da doğru olmadığını ifade etmektedir. Zira Türklerin tarihte bayrak değil, tuğ kullandıklarını, tuğun zaman içerisinde gelişerek bayrakları doğurduğunu iddia etmektedir. Bayrak konusunda ise, birçok bayrağın bir devlette aynı anda kullanıldığını, Osmanlı İmparatorluğu'ndan örneklerle açıklayarak günümüzdeki Türk bayrağının Sultan Abdülmecid döneminde son haline büründüğünü vurgulamaktadır. (Atsız, 1969)

Bu yaklaşımlara ek olarak Türk ordusunun kuruluşunun 1363 yılında gerçekleştiğini ifade eden görüşlere de şiddetle karşı çıkmaktadır. Atsız'a göre, 1071 Malazgirt, 1040 Dandanakan savaşlarını ve 1. Kılıçaslan, 1. Mesud, 2. Kılıçaslan gibi hükümdarların gerçekleştirdiği Haçlı savaşlarını yapan ordu da Türk ordusudur. Ona göre, 1363 yılında kurulan, Türk ordusu değil, var olan Türk ordusu içindeki devşirme bir birliktir. Atsız'a göre, Türk ordusunun kuruluşu, bugünkü tarih bilgisi açısından M.Ö. 209'da -Atsız'ın ifadesiyle Tanrıkut Mete- yani Mete Han'a uzamaktadır. Bu tarihten sonraki ordular, ona göre, Tanrıkut ordusunun -çeşitli dönemlerde değişiklikler içermekle birlikte -ruhu ve temeli aynı kalması da dikkate alındığında devamından başka bir şey değildir. (Atsız, 1963a)

Tüm bunlar dikkate alındığında Atsız'ın tarih ve tarihsel olaylara olan ilgisi ve bununla bağlantılı olarak tarihe atfettiği değer ön plana çıkmaktadır. Bu bakış açısı, onun önemli bir mesele olarak gördüğü tarih şuuruna ilişkin görüşlerinde de görülmektedir. Yahya Kemal'in "Kökü mazide olan atiyim" sözüne vurgu yapan Nihal Atsız, mazi unutulsa da inkâr edilse de milletlerin kökünün mazide yattığını ifade ederek insanın ve milletlerin ruhunda olan ve doğuştan gelen tüm yeteneklerinin kaynağının da yine mazi olduğunu dile getirmektedir. Maziyi bilmek ve hataları düzelterek yola devam etmek, bir milletin yaşama inancının şartı ya da kanunu olarak görülmelidir. Bu sebeple maziyi hakir görmenin, aşağılamanın doğru olmadığına vurgu yapan Atsız, mazide birtakım yanlışlıkların ya da eksikliklerin mevcudiyetini doğal karşılamakta ve dolayısıyla maziye düşman olmayı, yanlış bir tavır olarak görmektedir. (Atsız, 1972a)

Atsız, tarih şuurunu, bir milletin hafızası olarak görmektedir. Bir bebek ya da ihtiyar bir kişide nasıl ki hafızadan bahsedilemezse, genç ya da millet haline gelememiş bir topluluk ile çöküşe uğrayan bir millette de böyle bir hafıza olamaz. Tarih şuru, bir millet için milli bir savunma silahıdır. Düşman olan milletlerin kimler olduğunu, hangi rejimlerin yararlı ya da zararlı olduğunu anlamak için tarih şuuruna ihtiyaç vardır. 3000 yıllık bir tarihe sahip olmasına ve önemli medeniyetler inşa etmeyi başarmış olmasına rağmen, Türk milletinin çok genç bir millet olduğunu düşünen Atsız, bu sebeple Türk milletinde tarih şuurunun tam anlamıyla olgunlaşmadığını ifade ederek bu şuurun kaybolmaması için mücadele edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. (Atsız, 1951b) Bu görüşlerini şiirlerine de yansıtan Atsız, tarihe olan bakışını;

Mazi ırkın yarattığı coşkun bir seldir,
Mazi bizim alınımızı göğe yükseltir,
Geçmişlerin gecesinden ışık alırız...

Bir düşünsen mazideki olan işleri
Hâdisatın büyüklüğü seni şaşkırtır
İstersen gel yad edelim o geçmişleri...

Kaynar elbet damarında halis Türk kanın,
Damarında çünkü kanı var 'Atıla'nın,
Avrupa'nın her ırkından toplanan ordu
Onu Galya ovasında zorla durdurdu... (Atsız, 2022, 57) mısralarında dile getirmiştir.

Atsız'ın tarihsel olaylara ilişkin düşünceleri çerçevesinde Türk tarihine bakışı ele alınmışken, bu tarihsel süreçte Türklerin tanıştığı ve daha sonra bayraktarlığını yaptığı İslam inancına yönelik görüşlerinin de incelenmesi elzemdir. Nitekim Atsız'ın Türkçülük düşüncesi bağlamında din olgusuna bakışının, siyasal bir ideoloji olarak milliyetçiliğin bakışıyla ne oranda örtüştüğü de incelenmelidir. Genel anlamda milliyetçi siyasal ideoloji, bir topluluğu millet haline getiren bir diğer değer ise, din olduğunu düşünmektedir. Zira din, bir milletin paylaştığı ortak ahlaki değerlere ve o millete ait manevi inanç veya inançlar sistemine karşılık gelmektedir. (Heywood, 2007, 197) Bununla birlikte bu konuda Türkçü- Turancı milliyetçiliğin, geniş bir düşünsel çerçeveye sahip olduğu ifade edilmelidir. Zira bir yandan İslam dininin, milli kimlik açısından önemli bir değer olduğunu ifade eden Türkçü düşünürlere, diğer yandan milli kimlik için asli bir unsur kabul edilemeyeceğini ifade eden Türkçü düşünürlere rastlamak mümkünken bununla birlikte bir yandan Türk ırkının irki- antropolojik niteliklerini araştıran Türkçü düşünürlere, diğer yandan millet tasavvurunu manevi ve ahlaki temellerden hareketle inşa etmeye çalışan Türkçü düşünürlere de rastlamak mümkündür. Ancak bu farklı seslerin varlığına rağmen, Türkçü- Turancı düşüncenin, Hüseyin Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan gibi karizmatik isimlerin düşüncelerinden ciddi şekilde etkilendiği ifade edilmelidir. (Bölükbaşı, 2018, 49)

Hüseyin Nihal Atsız'ın din konusuna ilişkin görüşleri ise, onun üzerine yazılan birçok çalışmada farklı açılardan ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmında Atsız'ın din ve özel olarak İslam dinine karşı muhalif bir bakış açısına sahip olduğu dile getirilirken, bir kısım çalışmalarda ise bu görüşe tamamen zıt

bir şekilde İslam dinini önemseydiği ve Türk milletinin dini olarak ele aldığı dile getirilmektedir. “Yobazlık Bir Fikir Müstehasesidir” başlıklı yazısında İslam dini için Hz. Muhammed’in kendi düşüncelerinden ibaret bir öğreti olarak bahseden Atsız’ın, bu satırları ve ifadeleri yüzünden lâ-dinî olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte Atsız’ın bu yazısını, Hasan Bağcı’nın “Oku” adlı dergide kaleme aldığı ve Ziya Gökalp, Türkçülük ve Türkçülerle ilgili sarfettiği sözlere binaen kaleme aldığını dile getiren düşünceler de mevcuttur. Bu görüşlere göre, Hasan Bağcı’nın bahsi geçen yazısında Ziya Gökalp’in Türkçülüğü İslam dinine karşı ortaya attığı ve Türkçülüğün Yahudi himayesi altında olduğuna ilişkin ifadeleri, Atsız’ı bu yazıyı yazmaya sevk etmiştir. Zira öfkeli ve keskin bir karaktere sahip olan Atsız, düşünce itibariyle soy birliğini her şeyden önemli bir değer olarak görmektedir ki (Torun, 2019, 13- 14) bu düşünceyi merkeze alan ve Atsız tarafından da şiddetle savunulan Türkçülüğe ilişkin bu ifadeler, bu görüşü savunanlara göre onu ciddi şekilde öfkelenmiştir ve bu yazıyı kaleme almasına neden olmuştur.

Öncelikle ifade edilmelidir ki Atsız, milliyetçiliğin büyük ve asil bir inanç ve bir fedakârlık duygusu olduğunu, bu bağlamda da herhangi bir karşılık beklemeksizin kişinin kendisini feda etmesi esasına dayandığını dile getirmiş, bu yönü itibariyle de milliyetçiliğin dinden de üstün bir düşünce olduğunu iddia etmiştir. Zira ona göre, öte dünyada cennete ulaşma amacıyla kendini feda etmeye hazır olan dindar bir kişiden farklı olarak milliyetçi, herhangi bir şey beklemeden ölümü göze almayı tercih eden kişidir. (Atsız, 1965a) Dolayısıyla Nihal Atsız’a göre din, bireysel özgürlük ile ilgili iken soy birliği, fertleri millet şuuruna ulaştıran, ruhunu, geçmişini ve birliğini meydana getiren temel bir değerdir. (Torun, 2019, 15)

Bununla birlikte Atsız’ın diğer yazıları dikkate alındığında din ve İslamiyet’le ilgili farklı bir perspektif ortaya koyduğu da görülmektedir. Öncelikle din, Atsız’a göre, bir milletin hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede İslam dininin, hurafelerden arındırılmasını ve gerçek yapısına kavuşturulmasını savunan Atsız, bu çerçevede ahlakın da millet için temel bir taş olduğunu ifade etmektedir. Türklerin kendi ahlakına uygun bir şekilde yaşadığında yükseldiğini, yabancıların ahlakına yöneldiği zamanlarda ise bozularak gerilediğini ifade etmektedir. (Ekiz, 1977, 8) Atsız’a göre, din, beşer olan insanın ruhsal bir ihtiyacı olduğu gibi milletin ahlaki temelleri için birleştirici bir unsurdur. Dolayısıyla din, Atsız için bir milletin hayatına ululuk veren ve ona yükseltici bir değer kazandıran olgulardan biridir. Zira Atsız açasından bilim de dinin insan için ruhsal bir ihtiyaç olduğunu kabul etmektedir. (Torun, 2019, 13)

İslam dininin, Türk milleti için en uygun din olduğunu düşünen Atsız, İslam dininin ve Müslüman kimliğinin, hem bir enerji kaynağı hem de bir savunma mekanizması olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte din olgusuna farklı bir açıdan da bakan Atsız, en büyük tehlike olarak gördüğu komünizmin, milliyetçilik ve din olmak üzere iki değer aracılığıyla durdurulabileceğini dile getirmektedir. (Torun, 2019, 15) Zira Atsız, komünizmin, din, özgürlük ve mülkiyet karşıtı olduğunu ve zorbalık yoluyla iktidara gelmeyi hedefleyen bir düşünce olduğunu vurgulamaktadır. Böylelikle insanoğunun binlerce yıl sonucunda ulaştığı olgunluğu ortadan kaldıracadığını, bununla da manevi bir sarsıntı meydana getirerek insanların ruhsal açıdan hayvanlaşmasına neden olacağını ifade etmektedir. Ona göre komünizm bir kansere benzer ve uzun yıllar herhangi bir belirti vermeden vücuda yayılır. Farkına varıldığında ise artık her şey için geç kalınmış olur. (Atsız, 1965b) Dolayısıyla Atsız, İslam dininin, millet için ahlaki bir düzen tesis etme fonksiyonuna sahip olduğunu düşünmekte ancak bunun, Arap propagandasına alet edilmemesi gerektiğine de işaret etmektedir. (Torun, 2019, 15)

Atsız dini, sosyal hayatın temel taşlarından biri olarak görmekte ve bu paralelde de İslam dininin, Türklerin dini olduğuna vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte İslam dininin dışında başka dinlere inanan Türklerin de var olduğunu dikkate alarak bunun normalliğinden hareketle bu kişilerin dışlanmalarını gerektiğini ifade etmiştir. Zira ona göre Turan idealinin gerçekleşmesinin akabinde diğer dinlere mensup Türkler de İslam dinini kabul edeceklerdir. Bu yaklaşımıyla Atsız, İslam dinine inanan kişiler arasında da mezhepsel ayrımların olmaması gerektiğinden bahisle Sünnilik- Şiiilik gibi tartışmalara mahal verilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Atsız, bunlara ek olarak Türklerin, 11 ve 12. Yüzyıllardaki haçlı seferlerine karşı savaştıklarını, 15 ve 16. Yüzyıllarda Avrupa’nın içlerine kadar ilerlediklerini, 17. Yüzyıllarda teknik üstünlüğe sahip Hıristiyanlarla mücadele ettiklerini, 18 ve 19. Yüzyıllarda ise, her kalede sonuna kadar

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

savaşarak mücadele ettiklerini söyleyerek Türklerin İslam tarihinde önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedir. (Bölükbaşı, 2018, 52)

Nihal Atsız, Türkçülük ve Turancılık idealleriyle şekillendirdiği düşünceleri çerçevesinde toplumsal refah ve hedefleriyle ilgili görüşler de sergilemektedir. Mesela ekonomik yapının, bir milletin gerçek anlamda bağımsız olabilmesindeki en önemli etkenlerden biri olduğunu düşünen Atsız'a göre, bu çerçevede milli gelirin paylaşımında sosyal adalet ilkesi merkeze alınmalıdır. Bir milletin sağlıklı bir yapıya ulaşabilmesi için sosyal adaletin sağlanması gerektiğini ifade eden Atsız için, bunun sağlanamaması, milli bünyenin çöküşüne zemin hazırlayacaktır ki Türk dünyası için en büyük tehdit olarak gördüğü komünizm, ona göre, böyle bir durumda yayılacaktır. (Ekiz, 1977, 8)

Bu çerçevede Atsız'ın, bir hedef olarak ortaya koyduğu şu ifadeler, bunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir: "İstikbalimizin temeli köylerimiz ve köylülerimizdir diyor ve buna kendimizden çok inanıyoruz. Şu halde köylerimizin içine girecek, yağ kandilleri ve tezek kokuları içinde sessiz ve iniltisiz, nutuksuz ve yaygarasız mesai sarf edeceğiz. İçimizde yaşayanlar bizden olanlardır. Dili bir, dileği bir, kanı bir kardeşlerdir. Hiç kimseyi birbirinden ayırt etmeyecek ve aykırı adam bırakmayacağız. Halkımızla el ele verecek, beraber gülecek, beraber ağlayacak, beraber çalışacak ve beraber yükseleceğiz. Halka tepeden bakan ve şehirlerde kahraman olanlara münevver demeyeceğiz. Şahsi bir derdimiz, şahsi bir ihtirasımız ve şahsi bir dileğimiz olmayacak. Bu küçük dertleri ve hodbinlikleri büyük ıstırapın içinde kaynatacak ve unutacağız. Halkın sıhhati, hayatı, refahı ve istikbali için faydalı olan her şeyi benimseyecek, bunlara karşı koyan ve ne şekilde olursa olsun halkı esir yapmaya ve istismar etmeye uğraşan her şeyi düşman bileceğiz." (Atsız, 1932a)

Son olarak Atsız, bir milletin geleceğinde, eğitimin çok önemli bir yeri olduğunu düşünmektedir. Zira bir milleti yüceltmek, ancak eğitim yoluyla gerçekleştirilebilir. Eğitim, büyük sanayi ve güçlü bir ordu teşekkül etmek, milli bir mefkûreye ulaşmada önemli araçlardır. Bu çerçevede Atsız, eğitim görüşlerinde şunlara yer vermektedir:

- 1- İlkokullar da dahil olmak üzere eğitim sisteminin karma eğitimden arındırılması gerekmektedir. Bunun nedeni, küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarıyla birlikte eğitim gören erkek çocuklarının erkeklik ruhlarını kaybetme tehlikesidir.
- 2- İlkokul programında Türk tarihi ve Türk dilbilgisi dersleri, her yıl biraz daha fazla şekilde anlatılmalıdır.
- 3- Öğrencilere, sınırsız özgünlük anlayışıyla değil, disiplin ilkesiyle yaklaşılmalı ve bu ilke öğretilmelidir.
- 4- Ceza sistemi, eğitim sisteminde yer almalıdır ve çocukların milli benliklerinin korunması sağlanmalıdır.
- 5- Ahlaki ve nitelikli öğrencilerin korunması adına ahlaki gelişime tehdit oluşturabilecek öğrenciler, okuldan uzaklaştırılmalıdır.
- 6- Ders, ödev ve etkinlikler, fedakârlık ve kahramanlık duygularını öğretecek nitelikte olmalıdır.
- 7- Ortaokullarda öğrenciler için uygulamalı yönü de olan askerlik dersi verilmelidir. Okul üniforması giymek, askeri kurallara uymak esas olmalıdır ve bunlara uymayanlar, okuldan uzaklaştırılmalıdır.
- 8- Kadın öğretmenlerin erkek öğrencilere ders vermesine müsaade edilmemelidir. Öğretmenlerin giyim tarzları, öğrencilere örnek olacak şekilde sade ve Türk kültürüne uygun olmalıdır. Başarılı ve otoriter öğretmenler yetiştirilmeli ve liseleri, yüksek rütbeli subaylar yönetirken, okulların bir kışlaya dönüştürülmesi gerekmektedir.
- 9- Ortaokullarda kılıç, güreş, cirit gibi milli sporlar ile savaşta önemli olan yüzücülük dersleri verilmelidir. Askerlik ve spor dersleri, liselerde daha fazla olmalıdır.
- 10- Yabancı dil dersleri, faydasız olması ve emek ve zaman israfına neden olması hasebiyle kaldırılmalıdır.
- 11- Liselerde dil bilgisi ve vatandaşlık dersleri verilmeli, edebiyat ve fen gibi derslerde başarılı olan öğrenciler desteklenmeli ve fen alanında uygulamalı dersler verilmelidir.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

12- Askerlik ve spor derslerinde başarılı olan öğrencilere, “alplık”, “batırlık” gibi unvanlar, bilgi alanında başarılı olan öğrencilere ise, “bilgelik”, “danışmalık” gibi unvanlar verilerek ödüllendirilmelidir. (Güntürk, Berber, 2019, 318- 320)

KAYNAKÇA

1. Atsız, H. N. (1932a), “Millî Gaye: ‘Neslimizin Amentüsü’”, Atsız Mecmua Dergisi, 9, (25 Ocak 1932), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/milli-gaye/>
2. Atsız, H. N. (1932b), “Millî Mefkûre”, Atsız Mecmua Dergisi, (15 Haziran 1932), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/milli-mefkure/>
3. Atsız, H. N. (1932c) “Kurtulmamış Türkeli”, Atsız Mecmua Dergisi, (25 Eylül 1932) Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/kurtulmamis-turkeli/>
4. Atsız, H. N. (1933), “Türk Dili”, Orhun Dergisi, 2, (5 Aralık 1933), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turk-dili/>
5. Atsız, H. N. (1934), “Mûsâ’nın Necip (!) Evlâtları Bilsinler ki”, Orhun Dergisi, 7, (25 Mayıs 1934), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/musanin-necip-evlatlari-bilsinler-ki/>
6. Atsız, H. N. (1943), “Türkçülük”, Orhun Dergisi, 1, Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turkculuk/>
7. Atsız, H. N. (1950a), “Dışarıdan Gelmemiş Olan Tek Düşünce”, Orkun Dergisi, (15 Ekim 1950), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/disaridan-gelmemis-olan-tek-dusunce/>
8. Atsız, H. N. (1950b), “Türkçü Kimdir?”, Orkun Dergisi, 3, (20 Ekim 1950), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turkcu-kimdir/>
9. Atsız, H. N. (1951a) “Fâruk Nâfîz’e Bir İhtar”, Orkun Dergisi, 19, (9 Şubat 1951) Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/faruk-nafize-bir-ihtar/>
10. Atsız, H. N. (1951b), “Târih Şuuru”, Orkun Dergisi, 29, (20 Nisan 1951), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/tarih-suuru/>
11. Atsız, H. N. (1951c), “Yalan”, Orkun Dergisi, 34, (25 Mayıs 1951), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/yalan/>
12. Atsız, H. N. (1963a), “Türk Kara Ordusunun Kuruluş Meselesi”, Orkun Dergisi, (18 Temmuz 1963), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turk-kara-ordusunun-kurulus-meselesi/>
13. Atsız, H. N. (1963b) “Büyüklik Ülküsü”, Orkun Dergisi, 21, (21 Ekim 1963) erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/buyukluk-ulkusu/>
14. Atsız, H. N. (1965a), “Milliyetçi Gençlik”, Ötüken Dergisi, (22 Mart 1965) Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/milliyetci-genclik/>
15. Atsız, H. N. (1965b) “Komünistler”, Ötüken Dergisi, 22, (20 Ekim 1965) Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/komunistler/>
16. Atsız, H. N. (1966) “Turancıyız, Ne Olacak?”, Ötüken Dergisi, 30, (25 Haziran 1966), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turanciyiz-ne-olacak/>
17. Atsız, H. N. (1968) “Turancılık, Romantik Bir Hayâl Değildir”, Ötüken Dergisi, 3, (21 Mart 1968), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turancilik-romantik-bir-hayal-degildir/>
18. Atsız, H. N. (1969) “16 Devlet Masalı ve Uydurma Bayraklar”, Ötüken Dergisi, 65, (5 Mayıs 1969) Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/16-devlet-masali-ve-uydurma-bayraklar/>
19. Atsız, H. N. (1970), “Millî Siyaset”, Ötüken Dergisi, 2, (14 Şubat 1970), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/milli-siyaset/>
20. Atsız, H. N. (1972a), “Millî Değerler ve Milli Ruh”, Ötüken Dergisi, 92, (7 Ocak 1972) Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/milli-degerler-ve-milli-ruh/>
21. Atsız, H. N. (1972b) “Bozkurt Korkusu”, Ötüken Dergisi, 98, (19 Ocak 1972) Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/bozkurt-korkusu/>

22. Atsız, H. N. (1972c), “Türkçülük ve Siyaset”, Ötüken Dergisi, (14 Ağustos 1972), Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turkculuk-ve-siyaset/>
23. Atsız, H. N. (1975) “Bir Ansiklopedinin Büyük Yanlıları”, Ötüken Dergisi,4, (11 Şubat 1975) Erişim adresi: <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/bir-ansiklopedinin-buyuk-yanlislari/>
24. Atsız, H. N. (2011), Türk Ülküsü, İstanbul: Ötüken Yayınları
25. Atsız, H. N. (2022), Yolların Sonu, İstanbul: Ötüken Neşriyat
26. Atsız, H. N., (2018), Turancılık, Milli Değerler ve Gençlik, İstanbul: Ötüken Yayınları
27. Atsız, H. N., (2020), Türk Tarihinde Meseleler, İstanbul: Ötüken Yayınları
28. Bolat C., Yücel G. (2021), “Resmi İdeoloji ile İlk Yol Ayrımı: Atsız’ın “Atsız Mecmua” Yazıları”, Milli Mecmua Dergisi, 20, 55- 64
29. Bölükbaşı, Y. Z. (2018), “Türkçü- Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, Akademik Hassasiyetler, 5 (10), 45- 60
30. Demir, K. A. (2018) “Hüseyin Nihal Atsız’ın Türkçülük Mücadelesinin Türk Devlet Yönetimindeki Algılanış Biçimi Üzerine Bir Değerlendirme”, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, 3, (1), 167- 178
31. Durgun, Ş. (2021), “Türkiye’de Milliyetçiliğin Algılanış Sorunları”, Milli Mecmua, 20, 6- 31
32. Ekız, O. N. (1977), “20. Yüzyılın Büyük Türkçüsü Nihal Atsız”, Toker Milliyetçi Fikir ve Edebiyat Dergisi, 15,
33. Erdoğan, M. (1999), “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, Liberal Düşünce Dergisi, 15, 89- 98
34. Güntürk, S., Berber, Ş. (2019), “Hüseyin Nihal Atsız’ın Eğitim Görüşleri”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum dergisi, 8, (23), 313- 324
35. Heywood , A. (2007), Siyasi İdeolojiler, (çev: Hüsamettin İnaç), Ankara: Adres Yayınları
36. Torun, F., “Hüseyin Nihâl Atsız’ın Edebî Eserlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi”, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum, 2019

(3)

Umut ŞENER²; Prof. Dr. Ferit BULUT³; Prof. Dr. Damla BULUT⁴
MESLEKİ MÜZİK EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN BAĞLAMA DERSİNE YÖNELİK
MOTİVASYON DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
THE REVIEW OF THE MOTIVATION LEVELS OF THE STUDENTS RECEIVING VOCATIONAL
MUSIC EDUCATION TOWARD THE BAGLAMA LESSON

ÖZ

Araştırmada mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin bağlama dersine yönelik motivasyon düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma betimsel nitelikli tarama modelinde bir alan araştırmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılında üniversitelerin; Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar/Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi ve Devlet Konservatuarlarının Müzik Bölümlerinde öğrenim görerek lisans düzeyinde mesleki müzik eğitimi alan 137 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin bağlama dersine yönelik motivasyon düzeyleri Girgin'in (2015) geliştirdiği "Bireysel Çalgı Dersi Motivasyon Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada ulaşılan bulgular doğrultusunda mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin bağlama dersine yönelik motivasyon düzeylerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Eğitimi, Çalgı Eğitimi, Bağlama Dersi, Motivasyon.

JEL Kodu: I200.

ABSTRACT

The research aimed to review the motivation levels of the students receiving vocational music education toward the baglama lesson. The research is a field study in the descriptive survey model. The study group of the research consists of 137 students who received vocational music education at the undergraduate level by studying in the universities of the Faculty of Education, Fine Arts/Music and Performing Arts Faculty, and Music Departments of the State Conservatories in the 2022-2023 academic year. The students' motivation levels toward the baglama lesson were collected using the "Individual Instrument Lesson Motivation Scale" developed by Girgin (2015). In line with the research findings, it was concluded that the motivation levels of the students who received vocational music education toward the baglama lesson were moderate.

Keywords: Music Education, Instrument Training, Baglama Lesson, Motivation.

JEL Code: I200.

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi; umutsener1998@gmail.com; ORCID: 0009-0004-3462-007X

³ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, GSEB, Müzik Eğitimi ABD; ferit.bulut@omu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-3016-7592

⁴ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, GSEB, Müzik Eğitimi ABD; damla.bulut@omu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-8346-8159

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

GİRİŞ

Müzik, belirli kurallar çerçevesinde estetik kaygılar ile oluşturulması, duygu ve düşüncelerin aktarımında kullanılabilen bir dil olması, bireyler arası etkileşimde iletişimi sağlaması, bireyi bilişsel, devinişsel ve duyuşsal gelişim açılarından destekleyerek çok yönlü gelişimine imkan vermesi gibi özellikleriyle önemli bir sanat, iletişim ve eğitim alanıdır. Bu nedenler ile de dengeli, sağlıklı ve mutlu bireyler yetiştirebilmek için genel eğitim kapsamında verilen zorunlu eğitimlerden biri müzik eğitimidir. Uçan (2018:32) bu eğitim ile bireylere kendi yaşantısı yoluyla müziksel davranışlar kazandırmakla birlikte belirli bir kültürel edinim kazandırmanın hedeflendiğini belirtmektedir.

Genel müzik eğitimi sürecinin en önemli unsurlarından birisi müzik öğretmenleridir. Bu öğretmenlerin almış oldukları müzik eğitimi ise mesleki müzik eğitimidir. Müzik eğitiminin bu türü, müziğin herhangi bir branşını meslek olarak edinmek isteyen bireylere yönelik olarak verilmektedir. Günümüzde mesleki müzik eğitimi ilk, orta ve lise kademelerinde devlet konservatuarlarının müzik bölümlerinde, lise kademesinde güzel sanatlar liselerinde, lisans kademesinde ise üniversitelerin güzel sanatlar fakülteleri ve devlet konservatuarlarının müzik bölümleri ile eğitim fakültelerinin müzik eğitimi anabilim dallarında verilmektedir. Mesleki müzik eğitimi kurumlarından devlet konservatuarları ve güzel sanatlar fakülteleri; günümüzde çalgı yapımcısı, icracı, yorumcu, müzik bilimcisi, sanatçı ve besteci yetiştirmeyi hedeflerlerken eğitim fakültelerinin müzik eğitimi bölümlerinin genel amacı ülkemizde nitelikli müzik eğitimcileri yetiştirmektir.

Müzik eğitiminin tüm türlerinde olduğu gibi mesleki müzik eğitiminde de ses eğitimi, müziksel işitme eğitimi, müzik beğenisi eğitimi, yaratıcılık eğitimi ve çalgı çalma eğitimi olmak üzere beş ayrı boyuttan oluşmaktadır (Bilen,1995:14). Söz konusu boyutlar arasında yer alan çalgı eğitimi bireyin gelişimsel sürecine bir araç olarak eşlik eden, gerekliliği son derece önem teşkil eden bir unsurdur. Eğitim fakültelerinin müzik eğitimi bölümlerinde mesleki müzik eğitimi alan bireyler, gelecekte toplumda müzik öğretmeni olarak hizmet etmesi amacıyla yönlendirildiğinden ve söz konusu bireylerin gelecekteki meslek yaşamlarındaki eğitim ve öğretim sürecinde, çalgılardan yararlanmasının dersi daha etkili, verimli, ve kalıcı hale getirmesiyle birlikte müzik eğitiminin vazgeçilmez bir unsuru olduğundan, çalgı eğitiminin müzik eğitimi anabilim dallarındaki önemi yadsınamaz bir gerçektir (Bulut, 2005:190).

Çalgı eğitimi çalgının icrasının yapılabilmesi adına kapsamında yer alan öğretim yöntem ve tekniklerini içerir. Çalgı eğitiminin amacı çalgının icrasının istendik düzeyde gerçekleşmesini sağlayarak, bireyde müzikal edinimlerin kazanılması amaçlanır (Atasoy Karaduman, 2015:2). Müzik öğretmeni yetiştiren programlarda yürütülen çalgı eğitimi alanlarından birisi de bağlama eğitimidir.

Bağlama, tarihsel süre içerisinde ulusal kültürümüzün gelecek nesillere aktarıcısı olarak ülkemizde çalgı eğitimi sürecinde önemli bir yere sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde ülkemizde çeşitli bölgelerde yapısal özelliklerine göre cura, meydan, çöğür, tambura gibi farklı isimlerle tarihe tanıklık etmiştir. Bilimsel anlamda ilk bağlama öğretiminin Cumhuriyet dönemi ile başladığı literatürdeki araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem öncesinde gerçekleştirilen bağlama öğretiminde kullanılan yöntem ve metotlar ise öğreticinin inisiyatifi ve gözetimi altında, gösterip yaptırma odaklı usta-çırak ilişkisi ile gerçekleşerek öğretici merkezli bir öğretim sistemi hâkim olmuştur.

Bağlama öğretiminde teknik ve metot açısından yetersizliklerden dolayı bağlama öğreniminde müzik öğretmeni adayları öğreticinin kişisel bilgi ve birikimlerinden yararlanmaktadır. Bu bağlamda öğrencinin süreçte istekli ve sabırlı olması da bu konuda önem teşkil etmektedir (Özdek, 2005:40). Söz konusu durum öğrencinin ilgili öğrenmeye motivasyonu üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir. Çünkü eğitim kuruluşlarında öğrencilerin ders sürecinde bazılarının derse yönelik herhangi bir problem durumunun çözümünde istekli oldukları gözlemlenirken, bazılarının ise isteksiz olduğu, problem durumlarının çözümüne yönelik herhangi bir eğilim göstermelerinin yerine daha çok problemden uzaklaşmayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla motivasyon öğrenciler arası bu ayrımın oluşmasında en önemli sebeplerin başında gelmektedir.

Motivasyon bireyin davranışının sürdürülmesinde, hedefe yönelik istekli hale gelmesinde en önemli unsurlardan biri olarak yer almaktadır (Akbaba, 2006:1). Bu bağlamda söz konusu öğretim sürecinde öğrencinin derse etkin katılımının aktif olarak sağlanması, bağlama öğretimine yönelik hedef kazanımların

gerçekleştirilmesi ve öğrencinin çalgı performansında olumlu anlamda kalıcı değişimler kaydedilmesinde öğrencilerin derse yönelik motivasyon düzeylerinin etkisi son derece önem teşkil etmektedir.

Motivasyon içsel isteklerin ya da dışsal olayların belirlediği ihtiyaçların karşılanması için bireyin hazır hale gelmesi anlamına gelmektedir (Bakırcıoğlu, 2012:806). Motivasyon öğrenci davranışlarının yönünü şiddetini ve istikrarını oluşturan en mühim güç kaynağıdır. Öğrenci davranışlarının hemen hepsinin temelinde motivasyon yer almaktadır (Arı, Üre ve Yılmaz, 2002:225). Bu görüşler ışığında öğrencilerin öğrenmeye yönlendirilmelerinin, öğrenme sürecinde aktif olabilmelerinin, süreç sonundaki öğrenmelerinin tam olabilmesinin temel dayanağı motivasyondur ve aynı zamanda motivasyon eğitim sürecinin başarısı için de önemli ve gerekli bir unsurdur.

Tüm eğitim süreçleri için geçerli olan bu durum mesleki müzik eğitimi sürecinde uygulanan bağlama için de aynen geçerlidir. Bu bağlamda belirtilen önem ve değerlendirmeler doğrultusunda araştırmamızın amacı mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin bağlama dersine yönelik motivasyon düzeylerinin incelenmesidir. Bu bağlamda araştırmamızın problem cümlesi “Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin bağlama dersine yönelik motivasyon düzeyleri nasıldır?” olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırma betimsel nitelikli tarama modelinde bir alan araştırmasıdır. Araştırmamızın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında, Akdeniz, Erciyes, Gazi, Hitit, Niğde Ömer Halisdemir, Ondokuz Mayıs ve Ordu Üniversitelerinin Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar/Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi ve Devlet Konservatuvarlarının Müzik Bölümlerinde lisans düzeyinde mesleki müzik eğitimi alan 135 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin, bağlama dersine yönelik motivasyon düzeylerini belirlemek üzere Girgin’in (2015) geliştirdiği “Bireysel Çalgı Dersi Motivasyon Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte 25 madde ile motivasyonsuzluk, başarı motivasyonu ve çalışma motivasyonu olmak üzere 3 bağımsız alt boyut bulunmaktadır. Ölçeğin geneline ait güvenilirlik katsayısı ise .77, toplam varyansın %53,0’ünü açıkladığı ve güvenilirlik katsayılarının ilk boyut olan motivasyonsuzluk için .90, ikinci boyut olan başarı motivasyonu için .88 ve üçüncü boyut olan çalışma motivasyonu için .76’tir.

Söz konusu ölçek ile toplanan veriler düzenlenerek Araştırma için toplanan verilerin tümü SPSS 25.0 for Windows programına aktarılmış ve istatistiksel analizleri yapılmıştır. Normallik dağılımına ilişkin yapılan Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilk (S-W) testi sonrası, araştırmamızın amacına bağlı olarak öğrencilerin, bağlama dersine yönelik motivasyon düzeylerini belirlemek üzere, Bireysel Çalgı Dersi Motivasyon Ölçeğinin geneli ve alt boyutlarına ilişkin puanlarının aritmetik ortalaması (\bar{X}) ve standart sapma (ss) değerleri hesaplanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, araştırmamızın amaçlarına bağlı olarak, verilerin analizinden elde edilen bulgular ve yorumlar sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubundaki Öğrencilerin Genel Motivasyon Düzeyleri

	f	\bar{X}	ss
1. Çalgı dersi olmasaydı bölümümü daha çok severdim	135	1,34	0,68
2. Elimde olsa çalgı dersine girmezdim	135	1,29	0,67
3. Çalgı dersinde kendimi boşa zaman harcıyorum gibi hissediyorum	135	1,3	0,68
4. Çalgı dersini mecbur olduğum için alıyorum	135	1,32	0,70
5. Çalgı dersini sıkıcı buluyorum	135	1,24	0,62
6. Çalgı dersinde kendimi huzursuz hissediyorum	135	1,43	0,81

7. Çalgı dersine sadece sınav dönemi çalışırım	135	1,48	0,84
8. Çalgı dersine öğretmenim istediği için çalışırım	134	1,42	0,89
9. Çalgı dersine çalışmam gerektiğinde çalışmamak için bahaneler bulurum	135	1,40	0,71
10. Çalgı dersi ile ilgili ödev ve sorumluluklarımı biliyorum ancak bana ne yarar sağlayacağını bilmiyorum	135	1,50	0,90
11. Çalgı dersinde her zaman en yüksek notu almak isterim	135	4,14	0,14
12. Çalgı dersinde yeni bir şeyler öğrenmek beni mutlu eder	135	4,65	0,77
13. Çalgı dersinde başarılı olunca kendimi iyi hissederim	134	4,73	0,61
14. Çalgı dersinde başarılı olmak isterim	134	4,72	0,72
15. Çalgı dersinde konuları öğrenebilmek için bütün dikkatimi derse veririm	135	4,57	0,75
16. Çalgı dersinde ne yaparsam yapayım en iyisini yapmaya çalışırım	135	4,45	0,77
17. Çalgı dersinde aldığım ödevi en iyi şekilde çalmak için uğraşırım	135	4,49	0,73
18. Çalgı dersinde konuları öğrenmek benim için önemlidir	135	4,61	0,71
19. Çalgı dersinden yüksek not almamak beni üzer	134	4,33	0,95
20. Çalgı dersi ödevlerimi daha çok bilgi öğrenmemi sağladığı için severim	134	4,20	1,00
21. Çalgı dersine çalışmak için arkadaşlarımdan gezme teklifini reddettiğim çok olur	135	3,60	1,14
22. Çalgı dersine çalışmak için gerektiğinde günlük yaşamımdan fedakârlık ederim	135	3,92	1,04
23. Kendime zaman ayırmaktansa çalgı dersine zaman ayırıp çalışmayı tercih ederim	135	3,64	1,14
24. Çalgı dersin çıkınca hemen çalışmaya başlarım	135	3,40	1,06
25. Çalgı dersine çok çalışırım	134	3,80	0,97
Genel Ortalama	135	3,08	0,80

Tablo 1 incelendiğinde, çalışma grubundaki öğrencilerin bağlama dersine yönelik motivasyon

düzeylerinin genel ortalama doğrultusunda orta düzeyde ($\bar{X} = 3,08$) olduğu söylenebilir. Bu durumun oluşmasında sınıf ikliminin (psikolojik durumlar, sınıf ortamı, öğrenci ve öğretim elemanı yaklaşımı), öğrencilerin bağlama eğitimine başlama yaşının, bağlama çalgısının fiziksel ve sosyal- duygusal durumunun, bağlama öğrencilerinin mezun oldukları lise türünün etkisi olduğu düşünülmektedir. Söz konusu nedenlerle ile bağlama öğrencilerinin motivasyon düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2. Çalışma Grubundaki Öğrencilerin Genel Motivasyon Düzeylerinin Ölçeğin Alt Boyutlardaki Görünümü

Ölçek/Puan	\bar{X}	ss	Katılım Düzeyi
Motivasyonsuzluk	1,40	0,61	Çok düşük
Başarı Motivasyonu	4,47	0,63	Çok yüksek
Çalışma Motivasyonu	3,66	0,89	Yüksek

Tablo 2’de incelendiğinde, çalışma grubundaki öğrencilerin ölçeğin birinci alt boyutu olan motivasyonsuzluk düzeyleri çok düşükken ($\bar{X}_{\text{Motivasyonsuzluk}}=1,40\pm 0,61$), ikinci alt boyutu olan çalışma motivasyonu düzeyleri yüksek ($\bar{X}_{\text{Çalışma Motivasyonu}}=3,66\pm 0,89$) ve üçüncü alt boyutu olan başarı motivasyonu düzeyleri ise çok yüksektir ($\bar{X}_{\text{Başarı Motivasyonu}}=4,47\pm 0,63$). Bu bulgular doğrultusunda, bağlama eğitimi alan öğrencilerin, bireysel çalgı dersine yönelik motivasyonsuzluk düzeylerinin düşük olduğu, motivasyon düzeylerinin ise yüksek olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle öğrencilerin motivasyon düzeylerinin yüksek olmasında, bağlamanın bir halk müziği çalgısı olmasının, bağlama derslerinde kullanılan dağarcıkta yöresel halk müziğindeki sözlü ve sözsüz eserlere (türkü, oyun havası, uzun hava vb.) yer verilmesinin ve eğitim öğretim sürecinin bu öğeler çerçevesinde gerçekleştirilmesinin etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca öğrencilerin, Anadolu’da kültürel bir unsur olan bağlamaya kıymet vermesinin ve bu doğrultuda bağlama dersine yönelik eğilimlerinin motivasyon düzeylerini olumlu anlamda etkilediği yorumu yapılabilir.

Sonuçlar

Araştırmanın söz konusu bulguları ışığında ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır;

1. Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin bağlama dersine yönelik genel motivasyonları orta düzeyde olduğu,
2. Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin bağlama dersine yönelik motivasyonsuzluk düzeylerinin düşük, başarı ve çalışma motivasyon düzeyleri ise yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Öneriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda;

1. Öğrencilerle birebir görüşmeler yapılarak bağlama dersine yönelik motivasyon düzeylerinin başlangıçta ne düzeyde olduğunu belirleyip psikolojik ve duyu vb. durumlarının da dikkate alınarak bağlama dersine yönelik motivasyon düzeylerini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılması,
2. Öğrencilerin bağlam dersine yönelik motivasyon düzeylerini artırmak için seviyelerine uygun etüt ve eserler verilerek, bireysel performanslarını sergileyebilecekleri konser etkinlikleri düzenlenmesi,
3. Araştırmanın farklı çalışma grupları ile yapılarak ülkemizde lisans düzeyinde verilen bağlama eğitiminde öğrencilerin motivasyon düzeylerinin mevcut durumunu tespit edilmesi,
4. Araştırmanın bağlama dışında farklı çalgıların eğitimini alan öğrenciler ile de yapılarak öğrencilerin bu çalgılardaki motivasyon düzeylerinin de belirlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (13), 343-361
2. Arı, R., Üre, Ö., & Yılmaz, H. (2002). Gelişim ve öğrenme psikolojisi: eğitimin psikolojik temelleri. Mikro Basım Yayın Dağıtım.
3. Bakırcıoğlu, R. (2014). Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü. Nostalji.
4. Bilen, S. (1995). İşbirlikli öğrenmenin müzik öğretimi ve güdusel süreçler üzerindeki etkileri (Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
5. Bulut, D. (2005). Müzik eğitimi anabilim dalları başlangıç piyano eğitiminde uygulanan yöntem ve teknikler. Müzik Sempozyumu, 190-205.
6. Girgin, D. (2015). Bireysel çalgı dersi motivasyon ölçeği: Geçerlik güvenilirlik analizi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23(4), 1723-1736.
7. Özdek, A. (2005). Bağlama'nın İlköğretim II. Kademe Sınıflarındaki Müzik Eğitiminde Kullanımına Yönelik Bir Çalışma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
8. Türkmen, U. (2013). Konservatuvar Eğitimine Sosyolojik Bir Bakış. Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, 15(2)
9. Uçan, A., & Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar, M. E. T. (2018). Türkiye'deki Durum. Basım. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

(4)

Yakut BOZKURT⁵; Prof. Dr. Yusuf KADERLİ⁶

**PİYASA ÇARPANLARINA GÖRE OLUŞTURULMUŞ PORTFÖYLERİN GETİRİ
ORANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: BİST 100 ENDEKSİ FİRMALARI ÜZERİNE BİR
UYGULAMA⁷**

**EVALUATION OF RETURN RATIOS OF PORTFOLIOS BASED ON MARKET MULTIPLIERS: AN
APPLICATION ON BIST 100 INDEX COMPANIES**

ÖZ

Hisse senedi piyasasında portföy oluşturmak suretiyle bir yatırım yaparken, portföye dahil edilecek hisse senetlerinin belirlenmesi büyük önem arz eder. Portföye dahil edilecek hisse senedi seçimlerini yaparken dikkate alınması gereken kriterlerden biri de o hisse senetlerinin ucuzluk ve pahalılık durumudur. Bir hissenin ucuz ya da pahalı olduğunu belirlemede en sık kullanılan piyasa çarpanları fiyat /kazanç oranı (F/K) ve piyasa değeri/defter değeri oranı (PD/DD)'dır. Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören ve BİST 100 endeksine dahil olan firmaların hisse senetlerinin bahsedilen piyasa çarpanları dikkate alınarak çeşitli portföyler oluşturulması ve oluşturulan portföylerin dönemsel getiri oranları hesaplanarak bu çarpanların portföy getirileri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada elde edilen sonuçlar F/K ve PD/DD oranları kullanılarak ucuz olduğu tespit edilen hisse senetlerinden portföy oluşturulması halinde özellikle uzun vadede çok yüksek getirilerin elde edilebileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Finans, Hisse Senedi Piyasası, Fiyat/ Kazanç Oranı, Piyasa Değeri/Defter Değeri Oranı, Portföy.

JEL Kodları: G10, G11, G30.

ABSTRACT

When making an investment by creating a portfolio in the stock market, it is of great importance to determine the stocks to be included in the portfolio. One of the criteria that should be taken into account while choosing the stocks to be included in the portfolio is the cheapness and expensiveness of those stocks. The most commonly used market multipliers to determine whether a stock is cheap or expensive are the price-to-earnings ratio (P/E) and the market-to-book value ratio(MV/BV). The aim of this study is to create various portfolios by considering the market multipliers of the stocks of the companies traded in Borsa Istanbul and included in the BIST 100 index, and to reveal the effect of these multipliers on the portfolio returns by calculating the periodic return rates of the portfolios created. The results obtained in the study showed that very high returns can be obtained, especially in the long run, if a portfolio is created from stocks that are determined to be cheap by using the P/E and MV/BV ratios.

Keywords: Finance ,Stock Market, Price/Earnings Ratio, Market Value/Book Value Ratio, Portfolio.

JEL Codes: G10, G11, G30.

⁵ Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, İşletme Doktora Programı Öğrencisi, yakut.kajevic@gmail.com; ORCID:0009-0005-7293-9273.

⁶ Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İşletme Bölümü, ykaderli@adu.edu.tr.ORCID:0000-0001-6648-2602.

⁷ Bu çalışma 2020 yılında yayımlanan (Piyasa Performans Oranlarına Göre Oluşturulmuş Portföylerin Getiri Oranlarının Değerlendirilmesi: BİST 100 Endeksi Firmaları Üzerine Bir Uygulama) Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, Danışman: Yusuf Kaderli.

GİRİŞ

Portföy, bir yatırımcının veya yatırım kuruluşunun elindeki varlık bileşeni olarak tanımlanabilir. Yatırımcılar portföy oluşturarak sabit bir riskte en yüksek getiriye veya sabit bir getiride en düşük riski elde etmeye çalışırlar. Bir portföy oluşturulurken geleneksel ya da modern portföy yaklaşımlarından biri kullanılabilir. Günümüzde her iki yaklaşım da çeşitli kesimler tarafından kullanılmaktadır. Portföy oluştururken bireysel yatırımcıların önemli bir kısmı geleneksel portföy yaklaşımını tercih ederken, kurumsal yatırımcılar daha çok modern portföy yaklaşımından yararlanmaktadır. Hisse senedi portföyleri oluşturulurken dikkat edilmesi gereken oldukça çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörleri tayin ederken kullanılan araçlardan biri o hisse senetlerinin ucuz ya da pahalı olduğunu gösteren piyasa çarpanlarıdır. Bu çarpanlar içinde en yaygın kullanılan fiyat/kazanç oranı (F/K) ve piyasa değeri/defter değeri oranı (PD/DD)'dir. Fiyat/Kazanç oranı, hisse senedi piyasa fiyatının hisse başına kazançla bölünmesi yoluyla hesaplanmaktadır. Başka bir anlatım biçimiyle F/K oranı, firmanın açıklanan kârının kaç katına satıldığını yani yatırımcıların, firmanın açıklanan 1 TL'lik kârı için ödemeye razı oldukları değeri göstermektedir (Akmut ve Sarıaslan,1999:279; Başoğlu vd., 2001:322; Okka,2009:309; Yanya ve Tanrıöven,2022:993). Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı ise, bir firmanın piyasada defter değerinin kaç katına satıldığını gösteren muhasebe değeridir(Gallea ve Patalon, 1998; Ross vd., 2004:60;Ceylan ve Korkmaz, 2006:73;Kaderli,2022:23).

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören ve BİST 100 endeksine dahil olan hisse senetlerinin bahsedilen piyasa çarpanları dikkate alınarak çeşitli portföyler oluşturulması ve oluşturulan portföylerin analizlerin vadesi içindeki dönemsel getiri oranları hesaplanarak bu çarpanların portföy getirileri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla, analiz için belirlenen dönem için BİST 100'de yer alan firmaların hisse senetleri piyasa çarpanları dikkate alınacak şekilde yapılan bir sınıflandırma ile kategorize edilmiş, bu sınıflandırma ile oluşturulmuş portföylerin orta ve uzun vade için dönemsel getiri oranları hesaplanmış, piyasa çarpanlarının portföy getirileri üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.LİTERATÜR TARAMASI

Basu (1977), bir çalışmada fiyat/ kazanç oranı ve hisse senetleri yatırım performansı arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Araştırmasında, 1956-1971 dönemlerini dikkate almış ve New York Borsasında işlem gören 1400 sanayi şirketini analizinde kullanmıştır. Bu analizler doğrultusunda düşük ve yüksek F/K'ya sahip şirketleri belirlemiş ve yüksek fiyat/kazanç oranına sahip portföylerin, düşük fiyat/kazanç oranına sahip portföylerden daha az getiri elde edebileceğini tespit etmiştir.

Lakonishok, vd (1994), bir çalışmada düşük piyasa değeri/defter değeri oranlı hisse senetleri için, beş yıllık tutma dönemleri sonunda gerçekleşen getirilere bakmış ve bu dönemin son üç yılındaki getirilerinin en yüksek olduğunu bulmuşlardır. Yaptıkları, tüm AMEX ve NYSE hisselerini fiyat/defter değeri oranına göre sıralayıp o listeyi on eşit parçaya bölmüş ve her portföy 5 yıl elde tutulmuştur. Bu beş yıllık tutma dönemlerinde, yatırımcıların "iyi hisseler" diye adlandırdığı en yüksek fiyat/defter değeri oranına sahip hisselerden oluşan portföyler, yıllık ortalama %9.3 getirmiş. Buna karşılık, en düşük fiyat/defter değeri oranına sahip hisseler ise %19.8 getiri sağlamıştır. "Değer hisseleri" olarak ifade edilen düşük fiyat/defter değeri oranlı hisseler ise, ortalama olarak ilk yıl %17.3, ikinci yıl %18.8, üçüncü yıl % 20.4, dördüncü yıl %20.7 ve son yıl olan beşinci yılda da %21.5 getiri sağlamıştır.

Dreman (1995), yapmış olduğu bir çalışmada, 1 milyar dolardan az piyasa kapitalizasyona sahip firmaları ele almıştır. 25 yıllık dönem içerisinde 3500 şirketi inceleyerek en düşük F/K oranlı %20, ortadaki %60 ve en yüksek %20 şeklinde üç gruba ayırmıştır. Her çeyrekte portföyleri gruplara göre tekrar dengelemiştir. Yaptığı bu çalışma sonucunda, en yüksek F/K oranlı grup %9.3, orta grup %13.3 ve en düşük F/K oranlı grubun ise %18.1'lik ortalama getiri sağladığını tespit etmiştir. Dreman, aynı zamanda bu sonuçlar ile beraber düşük ve yüksek F/K oranlı hisseler arasında en büyük performans farkının küçük şirketlerde oluştuğunu belirlemiştir.

Horasan (2009), çalışmasında fiyat/kazanç oranının hisse senedi getirileri üzerinde etkisini araştırmıştır. Bu ilişkinin, ölçülmesi amacıyla 2000-2006 yıllarındaki verileri değerlendirmiş ve analiz sonucunda, fiyat/kazanç oranının hisse senedi getirilerini etkilediğini saptamıştır.

Birgili ve Düzer (2010) bir araştırmasında, Borsa İstanbul'da işlem gören firmaların finansal oranları ile firma değeri arasında ilişki panel veri analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre finansal oranların çoğunda anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu finansal oranların firma değeri üzerinde en çok etkili olanları; piyasa çarpanları oranları, mali yapı oranları ve likidite oranları olduğu gözlemlenmiştir.

İçke ve Aytürk (2011), yapmış oldukları bir çalışmada, fiyat/kazanç oranı yönteminin yatırım stratejileri üzerindeki etkisini regresyon, performans analizi ve zaman serisi yöntemleriyle 2001-2009 yılları arasında ölçmeyi amaçlamışlardır. Değerlendirilen bu yıllar arasında İMKB'de fiyat/kazanç oranı etkisinin geçerliliğinin olmadığına ve araştırma sonucunda F/K oranına göre belirlenen yatırım stratejilerinin çok fazla getiri sağlamadığını tespit etmişlerdir.

Nargeleckenler (2011), 2000-2008 döneminde Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören firmaları sektörel bazda değerlendirip, firmaların o dönemdeki fiyat/kazanç oranları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, bazı sektörlerde altışar aylık bazlarında ise üçer aylık bir etkinin olduğunu ancak üç aylık periyotlarda sanayi sektörü dışında tüm sektörlerde düşük fiyat/kazanç oranı olan firmaların hisse senetlerinin daha yüksek bir getiri sağlayabileceğini belirlemiştir.

Kurtaran (2014), yapmış olduğu bir çalışmada, fiyat/kazanç ve piyasa değeri/defter değeri yöntemleri ile yatırımcıların hisse senedi yatırımlarındaki başarısını araştırmış ve Borsa İstanbul'daki imalat sektörüne ait 136 şirketin verilerini kullanmıştır. Elde ettiği bilgiler doğrultusunda, yatırımcıların yatırım kararlarında, fiyat/kazanç oranı yönteminden çok, piyasa değeri/defter değeri yöntemin de daha çok başarı elde edebilecekleri sonucuna ulaşmıştır.

Gül ve Akel (2017), gerçekleştirdikleri bir çalışmada düşük fiyat/kazanç oranı ve düşük piyasa değeri/defter değeri oranlarını kullanarak portföylerin performansını incelenmiştir. 01.01.2013 – 01.08.2017 dönemi verileri kullanılarak BİST Tüm Endeksinde ve BİST 100 endeksinde işlem gören şirketler F/K ve PD/DD oranlarına göre küçükten büyüğe sıralanarak, yirmi portföy oluşturulmuştur. F/K oranına göre hem BİST 100'de hem de Borsa İstanbul'da işlem gören şirketler küçükten büyüğe sıralanmış ve 10 hisseden oluşan 5'er adet başlangıç değeri 100 TL olan portföyler oluşturulmuştur. Aynı işlem, PD/DD oranı için de gerçekleştirilmiştir. Değerlendirilen portföyler, aylık olarak güncellenerek toplamda 175 alım ve satım yapılmıştır. Bu işlemler sonucunda portföy değerini en yüksek yapan stratejinin BİST Tüm Endeksi'nde F/K oranı en düşük 10 firmadan oluşan ilk portföyün endekse göre % 20,56 daha fazla değer kazandığını ve aylık ortalama %2,34 getiri sağladığını belirtmişlerdir.

Natarajan vd. (2020) çalışmasında, Bombay Menkul Kıymet Borsasında (BSE) işlem gören firmaların, 2015 ve 2019 dönemleri arası mali verilerinden yararlanarak hisse senedi getirileri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi korelasyon analizi ile tespit etmiştir. Araştırmada çıkan bulgulara göre, firmaların hisse senedi getirisi ile finansal performansları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu fakat BSE'de işlem gören firmaların getirileri ile o firmalara ait temettü ödeme oranları arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur.

2.ARAŞTIRMANIN VERİLERİ ve METODOLOJİSİ

Bu çalışmanın verilerini 2014-2019 yılları arasında BİST 100 şirketlerinin fiyatları ve 2014 yılındaki kazançları oluşturmaktadır. 2019 yılından sonra pandemi etkisi piyasada ciddi bir volatilité yarattığı ve sonuçları etkileyebileceği için 2019 yılı sonrası çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu fiyat verileri www.bigpara.com.tr adresinden, kazanç verileri ise www.kap.gov.tr adresinden temin edilmiştir. Çalışmada öncelikle Borsa İstanbul'da işlem gören ve BİST 100 endeksinde dahil olan firmalardan 2014 yılında kâr etmiş olanlar ayrıştırılmış ve 70 firmanın o dönemde kâr elde ettiği tespit edilmiştir. Kâr eden 70 firmanın her birinin 2014 yılındaki fiyat/kazanç oranları hesaplanmış ve bu firmalar en düşük fiyat/kazanç oranına sahip olandan en yüksek fiyat/kazanç oranına sahip olan firmalara sıralama yapılmıştır. Daha sonra, bunlar beş eşit parçaya

bölünerek her biri 14 hisseden oluşan beş portföy meydana getirilmiştir. Aynı işlemler piyasa değeri/defter değeri oranı açısından da aynen tekrarlanmıştır. Daha sonra, F/K ve PD/DD oranına göre oluşturulan portföylerin her birinin ayrı ayrı 2019 yılına kadar elde ettikleri yıllık getiriler tek tek hesaplanmıştır. Devamında da hem F/K oranı hem de PD/DD oranı dikkate alınarak bu ikisinin birlikte düşük-orta ve yüksek olduğu portföyler belirlenmiş ve onların 2019 yılına kadar olan yıllık getirilerini hesaplamak suretiyle de “portföylere piyasa çarpanları (F/K –PD/DD) düşük olan (ucuz) hisse senetlerinin dahil edilmesi halinde uzun dönemde getiri oranları yükselir” hipotezi test edilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmadan elde edilen bulgular ve bunlara ait hesaplamalar sırasıyla aşağıda sunulmuştur.

3.1. BİST/100 Şirketlerin F/K Oranlarının Hesaplanması ve Sıralanması

Elde edilen getiri oranları kullanılarak, BİST 100’de yer alan ve kâr açıklayan firmaların beş yıl önceki (2014-2019) yılına ait F/K oranları hesaplanmış ve sıralamada yapılarak (en düşüğe en yükseğe)Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. BİST 100’deki Firmaların 2014-2019 Yılına Ait F/K Oranları

Firma	IPEKE	KOZAA	ALGYO	SAHOL	GUBRF	NTHOL	ALARK
F/K	1,74	2,16	2,39	3,92	4,12	4,59	4,73
Firma	AEFES	YKBNK	HALKB	ISCTR	VAKBN	KCHOL	ALBRK
F/K	4,78	4,87	4,94	5,13	5,16	5,18	5,48
Firma	GSDHO	SODA	KOZAL	EGEEN	TSKB	CEMAS	DOAS
F/K	5,51	5,56	5,71	6,59	6,61	6,61	6,62
Firma	SISE	HEKTS	TRGYO	PRKME	EKGYO	AKBNK	CEMTS
F/K	6,89	6,98	7,22	7,59	7,70	7,81	7,98
Firma	GARAN	GLYHO	ANACM	ISFIN	TUPRS	SKBNK	EREGL
F/K	8,05	8,16	8,27	8,58	8,66	8,80	8,89
Firma	TMSN	AKSA	TTRAK	TCELL	FROTO	TRKCM	KRDMD
F/K	9,26	9,55	10,05	10,37	10,45	10,77	11,28
Firma	ARÇLK	OTKAR	ENKAI	THYAO	GOLTS	TOASO	DEVA
F/k	12,07	12,66	12,70	12,71	12,73	12,78	13,10
Firma	KORDS	TTKOM	TAVHL	YATAS	ASELS	PARSN	ECILC
F/K	14,80	14,94	17,00	17,56	17,63	18,77	19,27
Firma	ULKER	HLGYO	DGKLB	CCOLA	POLHO	VERUS	PGSUS
F/K	21,62	22,02	23,29	23,71	26,45	28,27	31,04
Firma	KONYA	BIMAS	SASA	PETKM	METRO	AFYON	KARSN
F/K	32,54	33,13	38,47	50,31	71,61	73,01	92,84

Tablo 1. incelendiğinde, 2014-2019 yıllarında en düşük F/K oranına sahip ilk beş firmanın IPEKE, KOZAA, ALGYO, SAHOL ve GUBRF olduğu görülmektedir. Beş firmanın da ayrı sektörlerden olması bu düşüklüğün sektörel olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan, 2014-2019 yıllarında F/K oranı en yüksek olan beş firmanın SASA, PETKM, METRO, AFYON ve KARSN olduğu göze çarpmaktadır. Burada da her firma farklı sektördendir. Dolayısıyla, F/K oranlarında sektörel bir etkinin olmadığı doğrulanmıştır.

3.2. BİST /100 Şirketlerinin PD/DD Oranlarının Hesaplanması ve Sıralanması

Elde edilen getiri oranları kullanarak çalışmaya konu olan BİST 100'deki firmaların 5 yıl önceki (2014-2019) yılına ait firmaların PD/DD oranları hesaplanmış ve sıralama da yapılarak (en düşüğe en yükseğe) Tablo 2 de sunulmuştur.

Tablo 2. BİST 100'deki Firmaların 2014-2019 Yılına Ait PD/DD Oranları

Firma	GSDHO	METRO	IPEKE	ECILC	KOZAA	GLYHO	ANACM
PD/DD	0,29	0,30	0,30	0,38	0,39	0,39	0,46
Firma	TRGYO	YATAS	SAHOL	SISE	ALGYO	KORDS	CEMAS
PD/DD	0,46	0,47	0,47	0,47	0,52	0,55	0,56
Firma	ISFIN	TRKCM	PARSN	CEMTS	SKBNK	VAKBN	ISCTR
PD/DD	0,56	0,58	0,58	0,63	0,66	0,67	0,71
Firma	ALARK	KCHOL	DEVA	ALBRK	YKBNK	HLGYO	KRDMD
PD/DD	0,75	0,79	0,80	0,88	0,90	0,90	0,91
Firma	SODA	NTHOL	HALKB	SASA	TSKB	EKGYO	EREGL
PD/DD	0,94	0,96	0,96	0,96	0,97	0,98	0,98
Firma	PRKME	AEFES	GUBRF	GOLTS	AKBNK	GARAN	HEKTS
PD/DD	1,01	1,01	1,03	1,07	1,09	1,17	1,22
Firma	KARSN	THYAO	DGKLB	POLHO	AKSA	DOAS	ENKAI
PD/DD	1,23	1,25	1,26	1,30	1,30	1,33	1,39
Firma	PETKM	TCELL	KOZAL	ARÇLK	TUPRS	EGEEN	VERUS
PD/DD	1,44	1,65	1,68	1,82	2,02	2,10	2,32
Firma	TMSN	PGSUS	ASELS	TOASO	FROTO	TAVHL	TTKOM
PD/DD	2,33	2,39	2,61	2,92	3,00	3,10	3,55
Firma	AFYON	KONYA	TTRAK	ULKER	CCOLA	OTKAR	BIMAS
PD/DD	3,65	3,68	3,79	3,88	4,15	4,47	13,69

Tablo 2'ye göre, 2014-2019 yıllarında en düşük PD/DD oranına sahip ilk beş firma GSDHO, METRO, IPEKE, ECILC, KOZAA'dır. Yine burada da beş firmanın farklı sektörler içinde yer alması bu oranların bu kadar düşük olmasında sektörel bir etkinin olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan, 2014-2019 yıllarında PD/DD oranı en yüksek firmaların TTRAK, ULKER, CCOLA, OTKAR ve BIMAS olduğu belirlenmiştir. Burada ise, gıda ve otomotiv sektörlerinin ağırlığı göze çarpmaktadır. Elde edilen verilerde dikkat çeken bir başka bulgu ise, çalışmaya konu olan 70 firmanın yarısının PD/DD oranının 1'den küçük olduğudur. Bu kadar köklü ve iyi bir firmaların defter değerinden daha büyük bir değer üretmemesi firmalar açısından olumsuz bir durum olarak nitelendirilebilir.

3.3. En Düşük, Düşük, Orta, Yüksek ve En Yüksek F/K'lı Şirketlerden Oluşan Portföylerin Belirlenmesi

Çalışmaya konu olan 70 firmanın F/K oranları hesaplanıp küçükten büyüğe doğru sıralandıktan sonra; en düşük, düşük, orta, yüksek ve en yüksek F/K oranına sahip firmalar olmak üzere beş gruba ayrılmıştır. Her bir grupta yer alan firmalar (14'er firma) Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. F/K Büyüklüklerine Göre Kategorize Edilmiş Firmalar

En Düşük F/K	Düşük F/K	Orta F/K	Yüksek F/K	En Yüksek F/K
IPEKE	GSDHO	GARAN	ARÇLK	ULKER
KOZAA	SODA	GLYHO	OTKAR	HLGYO
ALGYO	KOZAL	ANACM	ENKAI	DGKLB
SAHOL	EGEEN	ISFIN	THYAO	CCOLA
GUBRF	TSKB	TUPRS	GOLTS	POLHO
NTHOL	CEMAS	SKBNK	TOASO	VERUS
ALARK	DOAS	EREGL	DEVA	PGSUS
AEFES	SISE	TMSN	KORDS	KONYA
YKBNK	HEKTS	AKSA	TTKOM	BIMAS
HALKB	TRGYO	TTRAK	TAVHL	SASA
ISCTR	PRKME	TCELL	YATAS	PETKM
VAKBN	EKGYO	FROTO	ASELS	METRO
KCHOL	AKBNK	TRKCM	PARSN	AFYON
ALBRK	CEMTS	KRDMD	ECILC	KARSN

Tablo 3. incelendiğinde, çalışmaya konu olan 70 firmanın 14'er firmadan oluşan portföyler biçiminde F/K oranı büyüklüklerine göre kategorize edildiği görülmektedir. En düşük F/K oranına sahip firmalardan oluşan ilk portföyde holdinglerin ve bankaların ağırlığı göze çarparken, en yüksek F/K oranına sahip firmalardan oluşan son portföyde ise, özellikle bir sektörün çok ön plana çıkmadığı dikkat çekmektedir.

3.4. En Düşük, Düşük, Orta, Yüksek ve En Yüksek PD/DD'li Şirketlerden Oluşan Portföylerin Belirlenmesi

Çalışmaya konu olan 70 firmanın PD/DD oranları hesaplanıp küçükten büyüğe doğru sıralandıktan sonra; en düşük, düşük, orta, yüksek ve en yüksek PD/DD oranına sahip firmalar olmak üzere beş gruba ayrılmıştır. Her bir grupta yer alan 14'er firma Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. PD/DD Büyüklüklerine Göre Kategorize Edilmiş Firmalar

En Düşük PD/DD	Düşük PD/DD	Orta PD/DD	Yüksek PD/DD	En Yüksek PD/DD
GSDHO	ISFIN	SODA	KARSN	TMSN
METRO	TRKCM	NTHOL	THYAO	PGSUS
IPEKE	PARSN	HALKB	DGKLB	ASELS
ECILC	CEMTS	SASA	POLHO	TOASO
KOZAA	SKBNK	TSKB	AKSA	FROTO
GLYHO	VAKBN	EKGYO	DOAS	TAVHL
ANACM	ISCTR	EREGL	ENKAI	TTKOM
TRGYO	ALARK	PRKME	PETKM	AFYON
YATAS	KCHOL	AEFES	TCELL	KONYA
SAHOL	DEVA	GUBRF	KOZAL	TTRAK
SISE	ALBRK	GOLTS	ARÇLK	ULKER
ALGYO	YKBNK	AKBNK	TUPRS	CCOLA
KORDS	HLGYO	GARAN	EGEEN	OTKAR
CEMAS	KRDMD	HEKTS	VERUS	BIMAS

Tablo 4'e göre, çalışmaya konu olan 70 firma 14'er firmadan oluşan portföyler biçiminde PD/DD oranı büyüklüklerine göre kategorize edilmiştir. En düşük PD/DD oranına sahip firmalardan oluşan ilk portföyde yine holdinglerin nispeten ağırlıklı olduğu görülmekte, en yüksek PD/DD oranına sahip firmalardan oluşan son portföyde ise, otomotiv sektörüne ait firmalar göreceli olarak ağırlıktadır.

3.5. Düşük, Orta, Yüksek F/K ve PD/DD'ye Sahip Şirketlerden Oluşan Portföylerin Belirlenmesi

F/K oranı ve PD/DD oranı derecesine göre düşükten yükseğe doğru kategorize edilmiş portföyler belirlendikten sonra Tablo 1 ve Tablo 2'deki verilerden yararlanarak hem F/K oranına hem de PD/DD oranına bakılarak ortak firmalar seçilmiş ve düşük, orta ve yüksek biçiminde kategorize edilmiş portföyler oluşturularak Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. F/K ve PD/DD Oranı Birlikte Değerlendirilmiş Portföyler

Düşük F/K ve PD/DD'ye Sahip Portföyler	Orta F/K ve PD/DD'ye Sahip Portföyler	Yüksek F/K ve PD/DD'ye Sahip Portföyler
IPEKE	ARÇLK	ULKER
KOZAA	ENKAI	CCOLA
ALGYO	THYAO	PGSUS
SAHOL		KONYA
CEMETS		BIMAS
GARAN		AFYON
EREGL		

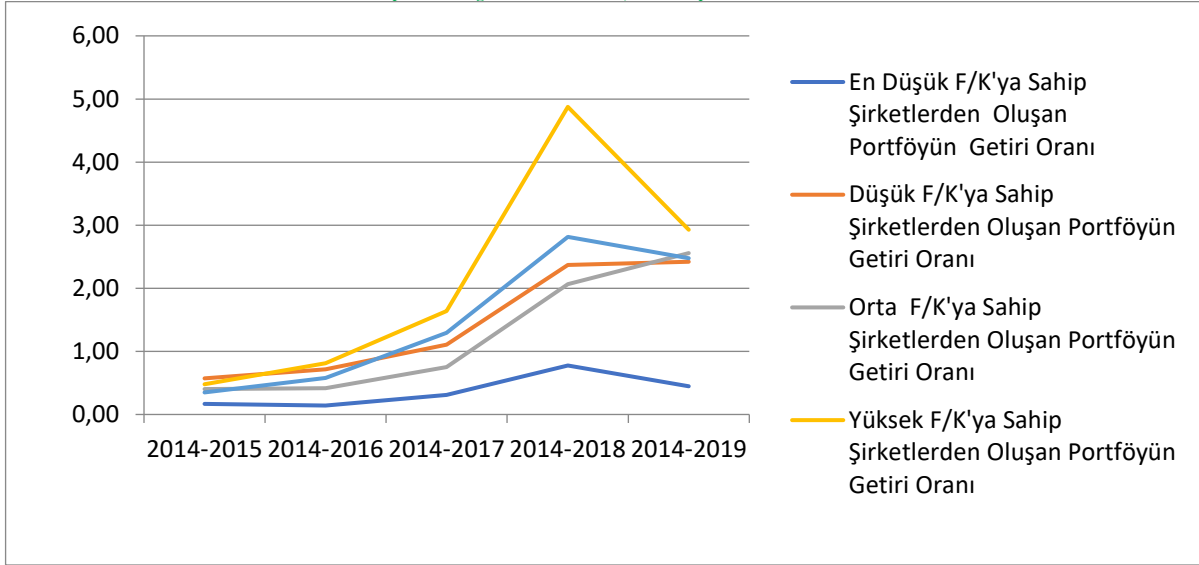
Tablo 5. incelendiğinde, bu kez hem F/K oranları hem de PD/DD oranlarının birlikte incelenerek bu oranın hemen hemen aynı derecede olduğu firmalar dikkate alınarak düşük-orta ve yüksek biçiminde kategorize edilmiş, üç grup portföy oluşturulmuştur. Hem en düşük F/K hem de en düşük PD/DD oranlarına sahip ortak firmalardan oluşan portföyde herhangi bir sektörün ağırlığı bulunmaktadır. Hem en yüksek F/K hem de en yüksek PD/DD oranına sahip ortak firmalardan oluşan portföyde ise, gıda ve çimento sektörünün ağırlığı dikkat çekmektedir.

3.6. En Düşük, Düşük, Orta, Yüksek ve En Yüksek F/K'lı Şirketlerden Oluşan Portföylerin Dönemsel Getiri Oranının Belirlenmesi

En düşük, düşük, orta, yüksek ve en yüksek F/K'lı şirketlerden oluşan portföylerin dönemsel getiri oranları hesaplanmış ve Tablo 6'da ve Şekil 1'de sunulmuştur.

Tablo 6. F/K Oranına Göre Değerlendirilmiş Portföylerin Dönemsel Getiri Oranları

	2014-2015	2014-2016	2014-2017	2014-2018	2014-2019
En Düşük F/K'ya Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,17	0,14	0,31	0,78	0,45
Düşük F/K'ya Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,57	0,72	1,10	2,37	2,42
Orta F/K'ya Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,40	0,41	0,75	2,06	2,56
Yüksek F/K'ya Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,48	0,81	1,64	4,88	2,93
En Yüksek F/K'ya Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,35	0,58	1,29	2,81	2,48

Şekil 1. F/K' ya Göre Oluşturulan Portföylerin Getirilerinin Karşılaştırılması

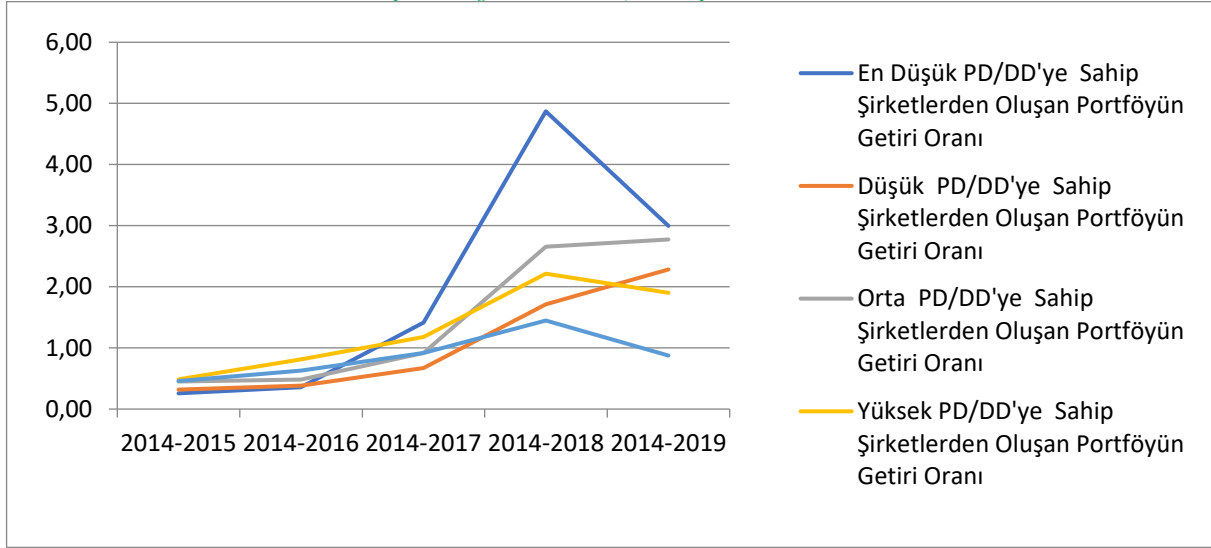
Tablo 6 ve şekil 1'e göre beş grupta ele alınan tüm portföylerin dönemsel getiri oranları genel olarak elde tutulma süresi arttıkça yükselmektedir. Bu portföyler içinde en istikrarlı ve getirisi sürekli yükselen portföyler düşük ve orta düzeyde F/K oranına sahip portföylerdir. Ancak, yüksek getiri oranına sahip portföyler de özellikle beklenilmesi halinde getiri oranları oldukça yükselmektedir. Bu durumda F/K oranının düşük olmasının yatırımı yapmada tek başına çok iyi bir kriter olmadığını ortaya koymaktadır.

3.7. En Düşük, Düşük, Orta, Yüksek ve En Yüksek PD/DD'li Şirketlerden Oluşan Portföylerin Dönemsel Getiri Oranının Belirlenmesi

PD/DD oranına göre derecelendirilen portföylerin 1 yıldan 5 yıla kadar süre elde tutulmaları halinde ortaya çıkan dönemsel getiri oranları hesaplanmış ve Tablo 7 ve şekil 2'de sunulmuştur.

Tablo 7. PD/DD Oranına Göre Değerlendirilmiş Portföylerin Dönemsel Getiri Oranları

	2014-2015	2014-2016	2014-2017	2014-2018	2014-2019
En Düşük PD/DD'ye Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,26	0,36	1,41	4,87	3,00
Düşük PD/DD'ye Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,32	0,38	0,67	1,71	2,28
Orta PD/DD'ye Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,45	0,48	0,92	2,66	2,77
Yüksek PD/DD'ye Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,49	0,81	1,18	2,21	1,90
En Yüksek PD/DD'ye Sahip Şirketlerden Oluşan Portföyün Getiri Oranı	0,46	0,63	0,92	1,45	0,88

Şekil 2. PD/DD Oranına Göre Oluşturulan Portföylerin Getirilerinin Karşılaştırılması

Tablo 7 ve Şekil 2 birlikte incelendiğinde, beş grupta ele alınan tüm portföylerin dönemsel getiri oranlarının genel olarak elde tutulma süresi arttıkça yükseldiği görülmektedir. Ancak, F/K'ya göre değerlendirilmiş portföylere göre belirgin fark, en düşük ve düşük PD/DD oranına sahip firmalardan oluşan portföylerin uzun dönemde diğerlerine göre çok daha yüksek getiri sağlamasıdır. Bu durum, PD/DD oranının F/K oranına özellikle tek başına kullanımda daha iyi bir kriter olduğu sonucunu doğurmaktadır.

3.8. Düşük, Orta ve Yüksek F/K ve PD/DD'ye Sahip Şirketlerden Oluşan Portföylerin Dönemsel Getiri Oranlarının Hesaplanması

F/K oranına ve PD/DD oranına göre değerlendirilmiş portföylerin dönemsel getiri oranları ayrı ayrı incelendikten sonra, F/K ve PD/DD oranı birlikte değerlendirilen portföylerin dönemsel getiri oranları hesaplanmış ve Tablo 8 ve Şekil 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.8. F/K ve PD/DD Oranı Birlikte Değerlendirilen Portföylerin Dönemsel Getiri Oranları

	2014-2015	2014-2016	2014-2017	2014-2018	2014-2019	ORTALAMA
Düşük F/K'ya ve PD/DD'ye Sahip Portföyün Getiri Oranı	0,13	0,20	0,79	2,13	1,85	1,02
Orta F/K'ya ve PD/DD'ye Sahip Portföyün Getiri Oranı	0,21	0,32	0,44	1,05	0,82	0,57
Yüksek F/K'ya ve PD/DD'ye Sahip Portföyün Getiri Oranı	0,25	0,46	0,63	0,79	0,42	0,51

Tablo 8 ve Şekil 3'e göre, F/K ve PD/DD oranı birlikte değerlendirilen portföylerin dönemsel getiri oranları genel olarak bekleme süresi uzadıkça istikrarlı bir biçimde yükselmektedir. Hem düşük F/K hem de düşük PD/DD oranına sahip firmalardan oluşan portföylerin diğerlerine oranla bekleme süresi arttıkça çok daha iyi getiriler elde ettiği dikkat çekmektedir. Nitekim, her üç grup portföyünde yıllara göre getiri oranı ortalamaları alındığında, F/K ve PD/DD oranları daha yüksek firmalardan oluşan portföylerin getiri oranlarının gittikçe düştüğü net bir biçimde görülmektedir. Bu durum, çalışmanın ana hipotezi olan "hisse senedi yatırımı yaparken portföye en düşük F/K ve PD/DD oranlarına sahip hisselerin konulması halinde vade ilerledikçe en yüksek getiri oranı sağlanır" cümlesini doğrulamaktadır. Yani, bir yatırımcı portföyüne en düşük F/K ve PD/DD oranına sahip hisse senetlerini ekledikçe özellikle orta- uzun vadede yüksek getiri elde etme ihtimalini de arttırmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Hisse senedi piyasaları dünya üzerindeki en riskli piyasalardan biridir. Riskli olmaları beraberinde yüksek getirili piyasalar olma özelliğini de sağlamaktadır. Yatırımcılar bu piyasalara yatırım yaptıklarında maruz kaldıkları riskin karşılığı olarak yüksek getiri talep ederler. Sabit bir riskte yüksek bir getiriye ulaşmak için yapılması gereken en önemli davranış biçimlerinden biri portföy oluşturmaktır. Portföy, geleneksel yöntemle ya da modern yöntemlerden hangisi ile oluşturulsa da bunların getiri oranlarının yüksek olabilmesi için portföylere dahil edilecek portföy hisse senetlerinin ucuz olması önemli bir kriter olarak ortaya çıkacaktır.

Bir hisse senedinin ucuz veya pahalı olduğunu ortaya koymada kullanılan önemli araçlardan biri piyasa çarpanlarıdır. Çalışmanın hipotezi, buradan yola çıkılarak “portföylere piyasa çarpanlarına göre (F/K – PD/DD) düşük olan (ucuz) hisselerin dahil edilmesi halinde orta uzun dönemde getiri oranlarının yükseleceği” şeklinde oluşturulmuştur.

Çalışmanın hipotezinin test edilmesi için, uygulama kısmında BİST 100’de yer alan tüm firmaların önce Fiyat/Kazanç oranları sonra da Piyasa Değeri/Defter Değeri oranları hesaplanmış ardından da bu oranlar küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır.

Elde edilen oranlar dikkate alınarak, en düşük Fiyat/Kazanç oranları şirketlerden, en yüksek Fiyat/Kazanç oranlı şirketlere göre yapılan sıralamayla beş portföy oluşturulmuştur. Oluşturulan bu portföylerin sonucunda düşük Fiyat/Kazanç oranlı şirketlerden oluşturulan portföylerde de yüksek olanlarında da zaman ilerledikçe dönemsel getiri oranlarının yükseldiği gözlemlenmiş bu anlamda iki grup arasında çok önemli bir farklılık tespit edilememiştir.

Elde edilen oranlar dikkate alınarak en düşük Piyasa Değeri/Defter Değeri oranları şirketlerden, en yüksek Piyasa Değeri/Defter Değeri oranlı şirketlere göre yapılan sıralamayla beş portföy oluşturulmuştur. Oluşturulan bu portföylerin sonucunda düşük PD/DD’ye sahip şirketlerden oluşan portföylerin getiri oranları orta-uzun vadede daha yüksek PD/DD oranlarına sahip şirketlerden oluşan portföylere göre çok daha yüksek getiri oranları elde ettiği gözlemlenmiştir. Yani, portföylerde PD/DD açısından ucuz olan hisseler arttıkça uzun dönemde getiri oranları pahalı olanlara göre çok daha yüksek olmaktadır. Bu durum çalışmanın hipotezini büyük ölçüde desteklemektedir.

Son olarak en büyük ucuzluk göstergesi olarak düşünülen hem F/K oranı hem de PD/DD oranı birlikte düşük olan firmalar tespit edilmiş bunlardan derecesine göre üç portföy oluşturularak orta-uzun dönemli getiri oranları hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, en düşük F/K ve PD/DD oranına sahip olan şirketlerden oluşan portföy kısa vadeden uzun vadeye gidildikçe, gittikçe yükselen getiri oranları sağlamaktadır. Bu iki kriter açısından daha pahalı firmalardan oluşan portföylerde ise, en ucuz hisselerden oluşan portföye göre getiri oranı, pahalılık arttıkça getiri de gittikçe düşmektedir. Her portföy için son beş yıla ilişkin getiri oranı ortalamaları alındığında da ucuz hisselerden oluşan portföylere göre daha pahalı hisselerden oluşan portföylerin getiri oranı ortalamasının olduğu tespit edilmiştir.

Özellikle son elde edilen bulgulardan çıkarılması gereken sonuç, portföye dahil edilen hisse senetlerinin hem F/K hem de PD/DD oranı açısından ucuz olması halinde orta uzun vadede en yüksek getiri oranlarını sağladığı görülmüş, bu açıdan pahalı hisseler portföye dahil edildiğinde ise, getiri oranlarının derece derece düştüğü ortaya konulmuştur.

Elde edilen bu sonuçlar, çalışmanın hipotezini desteklemektedir. Yani, borsa yatırımcıları orta ve uzun vadeli hisse senedi yatırımı yaparken, portföylerinde F/K ve PD/DD oranı birlikte düşük olan ne kadar çok hisse senedine yer verirse, o vadeler için dönemsel getiri oranlarının o kadar yüksek gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır. Bununla birlikte, elde edilen bulgular ve ortaya konulan sonuçlar hem yerli hem yabancı literatürde buna benzer çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Sonuç olarak, uzun dönemde yüksek getirili hisse senedi yatırımı amacına ulaşmak için piyasa performans oranlarından borsa yatırımcılarının yararlanması ve bu oranları bir ucuzluk-pahalılık göstergesi olarak kullanmaları isabetli bir karar olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Basu, S. (1977). Investment Performance of Common Stocks in Relation to Their Price-Earnings Ratios: A Test of The Efficient Market Hypothesis. *The Journal of Finance*, 32(3), 663-682.
2. Başoğlu, U., Ceylan, A., ve Parasız, İ. (2001). *Finans (Teori, Kurum ve Araçlar)*. Bursa: Ekin Kitapevi.
3. Birgili, E., ve Düzer, M. (2010). Finansal analizde kullanılan oranlar ve firma değeri ilişkisi: İMKB’de bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (46), 74-83.
4. Brigham, E.F. (1999). *Finansal Yönetimin Temelleri*. (Çev. Akmut, Ö. ve Sariaslan, H.). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
5. Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2006). *İşletmelerde Finansal Yönetim (Dokuzuncu Baskı)*. Bursa: Ekin Kitapevi.
6. Dreman, D. (1995). Boring is Best. *Forbes*, 372.
7. Gallea, A.M. & Patalon, W. (1998). *Karşıt Yatırım*. (Çev. Perşembe, A.). İstanbul: Scala Yayıncılık.
8. Gül, M. E., ve Akel, V., (2017). Fiyat – Kazanç ve Piyasa Değeri – Defter Değeri Oranına Göre Oluşturulan Portföy Performanslarının Değerlendirilmesi. 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 420. Kahramanmaraş, Turkey.
9. Horasan, M. (2009). Fiyat/Kazanç Oranının Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: İMKB 30 Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (1), 182-191.
10. İçke, B.T. ve Aytürk, Y. (2011). Fiyat-Kazanç Oranı Etkisinin Değer Yatırım Stratejileri Kapsamında Analizi: İMKB İçin Ampirik Bir Uygulama. *Öneri Dergisi*, 9(35), 103-115.
11. Kaderli, Y. (2022). *Temel Borsa Eğitimi*. Aydın: Tuna Matbaacılık.
12. Kurtaran, A. (2014). Hisse Senedi Değerlendirme Yöntemlerinin Yatırım Kararlarındaki Başarısının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(13), 156-167.
13. Lakonishok, J., Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1994). Contrarian Investment, Extrapolation and Risk. *The Journal of Finance*, 49(5), 1541-1577.
14. Natarajan, R., Sivakavitha, S. & Vasani, S. A. (2020). Relationship Between Stock Return And Firms’ Financial Performance in BSE Listed Companies. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 4553-4559.
15. Nargeleckenler, M. (2011). Hisse Senedi Fiyatları ve Fiyat/Kazanç Oranı İlişkisi: Panel Verilerle Sektörel Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 2(2), 165-184.
16. Okka, O. (2009). *Analitik Finansal Yönetim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
17. Ross, S.A., Westerfield, R.W., & Jaffe, J.F. (2004). *Essentials of Corporate Finance (4th Edition)*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
18. Yanya, E., ve Tanrıöven, C. (2022). BİST İmalat Sektöründeki Şirketlerin Fiyat/Kazanç Oranını Belirleyen Faktörlerin Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 991-1009.
19. www.bigpara.com.tr
20. www.kap.gov.tr

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(5)

Birkan AKDEMİRBEY⁸; Prof. Dr. Ferit BULUT⁹

ORTAÖĞRETİM MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI İLE ÖĞRETMEN KILAVUZ KİTAPLARININ MAKAM İÇERİĞİ

THE MAQAM CONTENT of THE SECONDARY EDUCATION MUSIC LESSON CURRICULUM and TEACHER GUIDEBOOKS

ÖZ

Araştırmanın amacı Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programındaki (OMDÖP) kazanımların ve bu kazanımlara ait Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki (ÖKK) etkinliklerin makam öğretimine yönelik içeriğinin mevcut durumunu tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, OMDÖP makam öğretilimiyle ilgili kazanım ve ait olduğu öğrenme alanı boyutlarında incelenirken, ÖKK ise makam öğretilimine yönelik etkinlik boyutu yönünden incelenmiş ve bu boyutlar birbiriyle olan ilişkileri yönünden değerlendirilmiştir. Araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden nitel model kullanılmıştır. İlgili veriler doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. Araştırma sonucuna göre OMDÖP’te toplam 92 tane kazanım olduğu ve bu kazanımların 9 tanesinde makam öğretilimi ile ilgili içerik bulunduğu, Ortaöğretim Müzik Dersi ÖKK’larda makam öğretilimi ile ilgili içerik tespit edilen 9 kazanıma ait 46 tane de etkinlik bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik dersi, Öğretim programı, Öğretmen kılavuz kitabı, Türk müziği, Makam.
JEL Kodu: I200.

ABSTRACT

The objective of this research is to identify the current status of the content pertaining to maqam teaching in the Secondary Education Music Lesson Curriculum (SEMLC) and the activities in the Secondary Education Music Lesson Teacher Guide Books (TGB) related to this topic. To achieve this aim, the SEMLC was analyzed in terms of the learning domain dimensions related to maqam teaching, while the TGB was scrutinized in terms of the activity dimension pertaining to maqam teaching. The qualitative approach of the descriptive research method was employed in the study. The pertinent data were gathered through the method of document examination. The findings of the study indicated that the SEMLC comprises a total of 92 achievements, out of which only 9 were identified as being related to mode teaching. Furthermore, the TGB of the Secondary Education Music Lesson contained 46 activities pertaining to maqam teaching, corresponding to 9 identified achievements.

Keywords: Music Lesson, Curriculum, Teacher Guide Book, Turkish Music, Maqam.
JEL Code: I200.

⁸ OMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Milli Eğitim Bakanlığı Samsun Anadolu Lisesi Müzik Öğretmeni İlkadım/Samsun, birkanakdemirbey@gmail.com ORCID: 0000-0002-8096-0444

⁹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi GSE Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, feritbulut@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3016-7592

GİRİŞ

Bireylerin davranış kazanma, belirli bir davranışı değiştirme ve geliştirme süreçlerinin en önemli rehberi eğitimidir. Söz konusu davranışların istenilen, nitelikli ve sistematik olması eğitim programı ile doğrudan ilişkilidir. Varış (1985) eğitim programını; eğitim kurumlarının, bireyler için sağladığı, milli eğitim ile ilgili kurumun amaçlarının gerçekleşmesine yönelik tüm faaliyetleri kapsayan planlamalar şeklinde tanımlamaktadır. Bu planlama çerçevesinde öğretim programları, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından tüm sınıf düzeylerinde ve her ders için ayrı ayrı düzenlenmekte ve yayınlanmaktadır. Ülkemizde ortaöğretime yönelik müzik dersi öğretim programları; 1922, 1924, 1927, 1931, 1952, 1957, 1974, 2005 yıllarında düzenlenmiş ve uygulanmıştır (Ünal & Ünal, 2010). Günümüzde halen uygulanmakta olan OMDÖP ise 2018 yılında yürürlüğe girmiştir. Müzik eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin yürütülmesinde temel dayanak olan öğretim programı, dinleme-söyleme, müziksel algı ve bilgilenme, müziksel yaratıcılık ve müzik kültürü öğrenme alanları ekseninde oluşturulmuş kazanımlardan oluşmaktadır.

Eğitim programında belirtilen kazanımların öğrenme öğretme süreçlerinde hayat bulan ve söz konusu kazanımların işlenmesinde öğretmenlere rehberlik eden bir diğer öğretim materyali ise Öğretmen Kılavuz Kitaplarıdır (ÖKK) Bulut'a göre (2018) ÖKK; öğretim programında belirtilen amaçlar doğrultusunda hazırlanmış, derse hazırlık, dersin işlenişi ve ölçme değerlendirme çalışmaları açısından müzik öğretmenlerine yol gösteren kitaplardır. ÖKK'lar da öğretim programları gibi MEB tarafından tüm sınıf düzeylerinde ve her ders için ayrı ayrı düzenlenmekte ve yayınlanmaktadır. Ülkemizde en son 2005 yılında yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde öğretim programları yeniden düzenlenmiş ve programlara yönelik ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitapları hazırlanmıştır (Göçer & Aktürk, 2015). Günümüzde halen kullanılmakta olan ortaöğretim müzik dersi ÖKK ise 2018 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kitaplar müzik dersi öğretim programında yer alan kazanımlar ekseninde, ünite, konu, öğrenme alanı, kazanım, süre, yöntem ve teknikler, araç gereçler, araştırma, etkinlikler, değerlendirme boyutlarından oluşmaktadır. ÖKK'larda kazanımların öğrencilere kazandırılması amacıyla etkinlikler oluşturulmuştur, eğitim öğretim faaliyetlerinin uygulama boyutunun da büyük ölçüde bu etkinliklere göre düzenlenmesi gerekmektedir.

Gerek söz konusu program gerekse ilgili kılavuz kitaplar incelendiğinde Batı müziği ve Türk müziğine yönelik kuramsal ve uygulamaya yönelik içeriklerin bulunduğu görülmektedir. Batı müziği ile Türk müziğinin kuramsal ve uygulama bakımından büyük farklılıklar barındırdığı söylenebilir. Bu farklılığın temel sebebi Batı müziği ve Türk müziğinde kullanılan ses sistemleridir. Ses sistemlerindeki farklılıklar nedeniyle Batı müziğinde ve Türk müziğinde ayrıntılı kavramsal farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. Batı müziğinde temelde majör ve minör olarak adlandırılan ses dizileri kullanılmaktadır ve müziğin kuramsal yapısı bu çerçevede sistematik bir biçimde şekillenmiştir. Türk müziğinde ise dizilerle birlikte seyir boyutu ve birçok öge içeren makam kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda makam kavramı belirli aralık düzenlerine uygun olarak oluşturulan olan müzik dizilerinin, keyfi değil, kalıplaşmış seyir tiplerine göre kullanılmasından doğan kurallar bütünü (Tanrıkorur, 2003) olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla her iki müzik türünün de kendisine has özellikleri bulunmaktadır. Bu bakımdan ilgili programın ve ÖKK'nın makam ile ilgili içeriğinin, kuramsal ve uygulamaya yönelik unsurlarının incelenmesi, genel müzik eğitiminde Türk müziğinin öğretimine yönelik mevcut sisteminin tespit edilerek kendi müziğimizin gelecek kuşaklara aktarılış biçiminin ortaya konması yönünden son derece önem kazanmaktadır. Söz konusu önem doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi "Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programındaki Kazanımların ve Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Etkinliklerin Makam Öğretimi ile İlgili İçeriği Nasıldır?" olarak belirlenmiştir. Problemin çözümüne yardımcı olacağı düşünülen alt problemler ise bu durumun 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar düzeylerindeki görünümü olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden nitel model kullanılmıştır. Betimsel araştırmalar verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlayan araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2022). İlgili veriler doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. OMDÖP'teki kazanımlara ve Ortaöğretim

Müzik Dersi ÖKK’lardaki etkinliklere yönelik makam öğretimi ile ilgili içerik analizi yapılmış ve elde edilen veriler yorumlanmıştır. Araştırmanın evrenini ülkemizde yayınlanan 9,10,11, ve 12. Sınıflara yönelik OMDÖP ve ÖKK’lar, örneklemini ise yine 2018 yılında yayınlanan OMDÖP ve 9,10,11, ve 12. Sınıflar müzik dersi ÖKK’lar oluşturmaktadır.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde OMDÖP’deki makam öğretimi içerikli kazanımların ve ortaöğretim müzik dersi ÖKK’lardaki ilgili kazanımlara ait etkinliklerin mevcut durumu hakkında elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

9. Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programının ve Öğretmen Kılavuz Kitabının Makam Öğretimi ile İlgili İçeriği

9.A.5 Kazanımında uşşak ve hicaz makamlarına yönelik olarak (a) makamsal etkiyi hissettirme çalışmaları yapılması, (b) ilgili makamlarla ilgili dinleme söyleme çalışmaları yapılması, (c) farklı bölgelere ait türkü ve şarkılara yer verilmesi, (ç) ilgili makamların Türk halk müziği (THM) ve Türk sanat müziği (TSM) ile ilişkilendirilmesi istenmiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 6 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte uşşak şarkı “Selam Vermeden Gelip Geçersin” ve uşşak türkü “Urfalıyam Ezelden” örneğine yer verilerek dinleme ve makamsal etkiyi hissetme çalışması yapılması istenmiştir. 2. Etkinlikte uşşak makamında yazılmış “Şu Yaylada Göç Kater” türküsünün notasına yer verilerek eserin dinletilip seslendirilmesi istenmiştir. 3. Etkinlikte uşşak makamında yazılmış “Yangın olur Biz Yangına Gideriz” şarkısının notasına yer verilerek eserin dinletilip seslendirilmesi istenmiştir. 4. Etkinlikte hicaz makamında yazılmış “Divane Aşık Gibi Dolaşırım Yollarda” türküsünün notasına yer verilerek eserin dinletilip seslendirilmesi istenmiştir. 5. Etkinlikte hicaz makamında yazılmış “Gönül Penceresinden Ansızın Bakıp Geçtin” şarkısının notasına yer verilerek eserin dinletilip seslendirilmesi istenmiştir. 6. Etkinlikte Hicaz türkü olarak “Uzun Kavak Ne Gidersin Engine”, hicaz şarkı olarak “Mahmur Bakışlı Dilberim” adlı eserlerin isimleri verilerek eserlerin dinletilmesi ve makamsal etkiyi hissetme çalışmaları yapılması istenmiştir (MEB, 2021a). 9. Sınıf-MDÖP dinleme söyleme öğrenme alanında uşşak ve hicaz makamlarının öğretimiyle ilgili uygulama boyutunda kazanım bulunduğu ve ÖKK’da ilgili kazanıma yönelik etkinlikler düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve etkinliklerin birbirleriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

9.B.5 kazanımında Türk müziğinin makamsal yapısının tanıtılması, (a) Türk ses sistemi notasyonuna ait çalışmaların hem Türk halk müziğini hem de Türk sanat müziğini kapsayacak şekilde yapılması, (b) Türk müziğinde perde ve aralıkların tanıtılması, (c) uşşak ve hicaz makamlarının ses değiştirici işaretlerinin tanınmasına yönelik çalışmalar yapılması, (ç) ilgili dizilerin güçlü, durak, seyir ve donanım gibi özelliklerinin tanıtılması istenmiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 5 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte Türk müziği ses sistemi açıklanarak bir oktavda kullanılan 25 sesin hangileri olduğu, Türk müziğinde kullanılan ses değiştirici işaretlerin rumuz ve sembolleri açıklanmıştır. 2. Etkinlikte makam kavramı, durak, güçlü, yeden ve seyir özellikleri açıklanarak makam çeşitleri ve Türk müziğindeki perde isimleri verilmiştir. Ayrıca basit makam dizilerini oluşturan dörtlü ve beşliler aktarılmıştır. 3. Etkinlikte uşşak makamı açıklanmıştır. Türk halk müziğinde sib² sesinin kullanılması gerektiğine değinilmiştir. 4. Etkinlikte hicaz makamı açıklanmıştır. Türk halk müziği için sib ve do# seslerinin kullanıldığına değinilmiştir. 5. Etkinlikte “Mendili Oyaladım” türküsünün notalarına yer verilerek türkünün seslendirilmesi istenmiştir. 9. Sınıf MDÖP müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanında uşşak ve hicaz makamlarının öğretimiyle ilgili kuramsal boyutta kazanım bulunduğu ve ÖKK’da ilgili kazanıma yönelik etkinlikler düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve ilk dört etkinliğin birbirleriyle uyumlu olduğu ancak kazanım açıklamaları (a)’ya yönelik olarak, etkinliklerde THM perde ve aralıklarının tanıtılmadığı söylenebilir. Diğer taraftan ÖKK’da 5. Etkinliğin müziksel algı ve bilgilenmenin yanında dinleme söyleme öğrenme alanı ile de ilişkili olduğu, bu nedenle müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanındaki kazanımla ve bu kazanıma ait diğer etkinliklerle uyumlu

olmadığı, etkinliğin uygulama bakımından dinleme söyleme öğrenme alanıyla ilişkili bir kazanımla ilişkilendirilmesi gerektiği söylenebilir.

10. Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programının ve Öğretmen Kılavuz Kitabının Makam Öğretimi ile İlgili İçeriği

10.A.6 kazanımında Türk müziğine ait rast ve saba makamların yönelik (a) dinleme söyleme ve makamsal etkiyi hissetme çalışmaları yapılması, (b) ilgili makamlara yönelik seçkin örnekler dinleme ve söyleme etkinlikleri yapılması, (c) farklı bölgelere ait türkü ve şarkılara yer verilmesi, (ç) ilgili çalışmaların hem Türk sanat müziği hem de Türk halk müziği ile ilişkilendirilmesini istemiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 5 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte, diğer etkinliklerde yazılan eserlerin dinletilerek makamsal etkiyi hissetme çalışmaları yapılması istenmiştir. 2. Etkinlikte rast makamında yazılmış “Ağlama Değmez Hayat” şarkısının notasına yer verilerek şarkının seslendirilmesi istenmiştir. 3. Etkinlikte rast makamında yazılmış “Beyler Bahçesinde Gandiller Yanar” türküsünün notalarına yer verilerek türkünün seslendirilmesi istenmiştir. 4. Etkinlikte saba makamında yazılmış “Bir Dalda İki Kiraz” şarkısının notalarına yer verilerek şarkının seslendirilmesi istenmiştir. 5. Etkinlikte saba makamında yazılmış “Hangi Bağın Bağbanısan” türküsünün notalarına yer verilerek türkünün seslendirilmesi istenmiştir (MEB, 2021b). 10.A.7 kazanımında Türk sanat müziği ve dini müzik eserleri dinletilmesi (a) rast ve saba makamında yazılmış eserlere öncelik verilmesi (b) dini müzik eserleri dinlenirken inançlara saygılı olmanın gerekliliğine değinilmesi istenmiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 5 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte saba makamında yazılmış “Ağla Gözüm Ağla” ilahisinin notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir. 2. Etkinlikte saba makamında yazılmış “Bülbül Ten Kafesinde” ilahisi ve “Çok Aşığın Var Diyorlar” şarkısının dinletilmesi istenmiştir. 3. Etkinlikte Türk sanat müziğinden rast makamında yazılmış “Ne Sevincin Ömrü Varmış” şarkısının notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir. 4. Etkinlikte rast makamında yazılmış “Ben Yaralı Ceylanım” şarkısı ve “Biz Gönül Bahçesinde Gülüz İmanım” ilahisinin dinletilmesi istenmiştir. 5. Etkinlikte inançlara saygılı olmanın gerekliliği üzerinde durulması istenmiştir (MEB, 2021b). 10. Sınıf MDÖP dinleme söyleme öğrenme alanında rast ve saba makamlarının öğretimiyle ilgili uygulama boyutunda kazanımlar bulunduğu, ÖKK’da ilgili kazanımlara yönelik etkinlikler düzenlendiği, öğrenme alanı, kazanım ve etkinliklerin birbirleriyle uyumlu olduğu söylenebilir. Diğer taraftan 10.A.7 kazanım açıklamaları (b)’nin ve buna yönelik hazırlanmış 5. Etkinliğin makam öğretimi ile ilişkili olmadığı, kazanım açıklamaları (b)’nin ve ilgili etkinliğin müzik kültürü boyutuyla ilişkili olduğu, bu nedenle diğer kazanım açıklamaları ve etkinliklerle uyumlu olmadığı, kazanım açıklaması (b)’nin ve ilgili etkinliğin müzik kültürü öğrenme alanındaki bir kazanımla ilişkilendirilerek düzenlenmesi gerektiği söylenebilir.

10.B.2 kazanımında Türk müziğinin makamsal yapısının tanıtılması, (a) Türk müziği ses sistemi notasyonu ile ilgili Türk halk müziği ve Türk sanat müziğini kapsayacak şekilde çalışmalar yapılması, (b) rast ve saba makamlarına yönelik olarak ilgili makamlarda kullanılan ses değiştirici işaretlerin tanınması, (c) makamların dizi, durak, güçlü, seyir ve donanım özelliklerine değinilmesi istenmiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 3 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte Türk sanat müziğinde bir oktavda kullanılan 25 ses, ses değiştirici işaretlerin rumuz değer ve sembolleri ile Türk halk müziğinde 17’li perde dizgesi açıklanmıştır. 2. Etkinlikte rast ve saba makamları açıklanmış, Türk halk müziği ve Türk sanat müziği ile ilişkilendirilmiştir. 3. Etkinlikte “Sunamız Gölde Kaldı” türküsünün notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir (MEB, 2021b). 10. Sınıf MDÖP müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanında rast ve saba makamlarının öğretimiyle ilgili kuramsal boyutta kazanım bulunduğu ve ÖKK’da ilgili kazanıma yönelik etkinlikler düzenlendiği, öğrenme alanı, kazanım ve ilk iki etkinliğin birbirleriyle uyumlu olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ÖKK’da 3. Etkinliğin müziksel algı ve bilgilenmenin yanında dinleme söyleme öğrenme alanı ile de ilişkili olduğu, bu nedenle müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanındaki kazanımla ve bu kazanıma ait diğer etkinliklerle uyumlu olmadığı, etkinliğin uygulama bakımından dinleme söyleme öğrenme alanıyla ilişkili bir kazanımla da ilişkilendirilmesi gerektiği söylenebilir.

11. Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programının ve Öğretmen Kılavuz Kitabının Makam Öğretimi ile İlgili İçeriği

11.A.5 kazanımında Türk müziğine ait makamsal eserler seslendirilmesi (a) segâh ve hüzzam makamlarında kuramsal ayrıntıya girmeden dinleme ve makamsal etkiyi hissetme söyleme çalışmaları yapılması, (b) segâh ve hüzzam makamlarında seçkin eserler dinletilip söylenilmesi, (c) farklı bölgelere ait türkü ve şarkılara yer verilmesi, (ç) ilgili makamların hem Türk halk müziği hem de Türk sanat müziği ile ilişkilendirilmesi ve istenmiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 5 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte diğer etkinliklerde yazılan eserlerin dinletilerek makamsal etkiyi hissetme çalışmaları yapılması istenmiştir. 2. Etkinlikte segâh makamında yazılmış “Pınar Başından Bulanır” türküsünün notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir. 3. Etkinlikte segâh makamında yazılmış “Köprüler Yaptırdım Gelip Geçmeye” şarkısının notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir. 4. Etkinlikte hüzzam makamında yazılmış “Gezdiğim Dikenli Aşk Yollarında” şarkısının notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir. 5. Etkinlikte hüzzam makamında yazılmış “Menevşe Koymuşlar Gülün Adını” türküsünün notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir (MEB, 2021c). 11. Sınıf MDÖP dinleme söyleme öğrenme alanında segah ve hüzzam makamlarının öğretimiyle ilgili uygulama boyutunda kazanım bulunduğu ve ÖKK’da ilgili kazanıma yönelik etkinlikler düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve etkinliklerin birbirleriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

11.B.2 kazanımında Türk müziğinin makamsal yapısının tanıtılması (a) Türk halk müziği ve Türk sanat müziğini kapsayacak şekilde (b) segâh ve hüzzam makamlarında kullanılan ses değiştirici işaretlerin tanıtılması (c) ilgili makamların dizi, durak, güçlü, seyir ve donanım özelliklerinin açıklanması istenmiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 4 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte Türk sanat müziği ve Türk halk müziği ses sistemi, ses değiştirici işaretleri ve oktav bölümlenmeleri açıklanmıştır. 2. Etkinlikte segâh makamı, 3. Etkinlikte hüzzam makamı açıklanmış Türk halk müziği ve Türk sanat müziğindeki kullanılış biçimlerine değinilmiştir. 4. Etkinlikte hüzzam makamında yazılmış “İndim Havuz Başına” isimli şarkının notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir (MEB, 2021c). 11. Sınıf MDÖP müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanında segah ve hüzzam makamlarının öğretimiyle ilgili kuramsal boyutta kazanım bulunduğu ve ÖKK’da ilgili kazanıma yönelik etkinlikler düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve ilk üç etkinliğin birbirleriyle uyumlu olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ÖKK’da 4. Etkinliğin müziksel algı ve bilgilenmenin yanında dinleme söyleme öğrenme alanı ile de ilişkili olduğu, bu nedenle müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanındaki kazanımla ve bu kazanıma ait diğer etkinliklerle uyumlu olmadığı, etkinliğin uygulama bakımından dinleme söyleme öğrenme alanıyla ilişkili bir kazanımla da ilişkilendirilmesi gerektiği söylenebilir.

12. Sınıf Müzik Dersin Öğretim Programının ve Öğretmen Kılavuz Kitabının Makam Öğretimi ile İlgili İçeriği

12.A.5 kazanımında Türk müziğine yönelik makamsal eserler seslendirilmesi (a) kürdi, hüseyini ve nihavent makamlarıyla ilgili makamsal etkiyi hissetme, (b) ilgili makamlara yönelik eser dinleme söyleme etkinlikleri yapılması, (c) farklı bölgelere ait şarkı ve türkülere yer verilmesi (ç) ilgili makamlara yönelik çalışmalarda hem Türk sanat müziği hem de Türk halk müziğine yer verilmesi, (d) dini müzik örneklerinden eserler seslendirilmesi ve ezanların vakitlerine göre hangi makamda okunduğuna (saba, rast, hicaz, segah, uşşak) vurgu yapılması istenmiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 9 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte kürdi, nihavent ve hüseyini makamlarında eser isimleri paylaşıldığı ve bu eserlerden seslendirme ve müzik arşivi oluşturma çalışmaları yapılması istenmiştir. 2. Etkinlikte kürdi makamında yazılmış “Duydum Ki Unutmuşsun Gözlerimin Rengini” ve “Seninle Tattım Ben Her Mutluluğu” adlı şarkıların notalarına yer verilerek eserlerin seslendirilmesi istenmiştir. 3. Etkinlikte Hüseyini makamında yazılmış “Kul Olayım Kalem Tutan Ellere” türküsünün notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir. 4. Etkinlikte nihavent makamında yazılmış “Bugün Yine Gönülümün Bahçesinde Gezindim” şarkısının notalarına yer verilerek eserin seslendirilmesi istenmiştir. 5. Etkinlikte kürdi makamında yazılmış

“Üzül­düğün Şeye Bak” ve Karahisar Kalesi” şarkılarının, nihavent makamında yazılmış olan “Gözleri Aşka Gülen” Şarkısının, hüseyini makamında yazılmış olan “Zeytin Gözlüm” şarkısının notalarına yer verilerek eserlerin seslendirilmesi istenmiştir. 6. Etkinlikte nihavent makamında yazılmış “İğdır’ın Al Elması”, kürdi makamında yazılmış “Gerizler Başında” adlı türküler ve nihavent makamında yazılmış “Kız Sen Geldin Çerkeşten” adlı şarkının notalarına yer verilerek eserlerin seslendirilmesi istenmiştir. 7. Etkinlikte kürdi makamında yazılmış “Bülbülüm Altın Kafeste” adlı türkünün, hüseyini makamında yazılmış “Meşeli Dağlar Meşeli”, “Yeşil Kemer Takındın mı Beline” adlı türkülerin, nihavent makamında yazılmış “İğnem Düştü Yerlere” türküsünün notalarına yer verilerek eserlerin seslendirilmesi istenmiştir. 8. Etkinlikte farklı makamlarda seslendirilmiş ezan örneklerinin dinletilmesi ve makamların ayırt edilmesinin sağlanması istenmiştir. 9. Etkinlikte dini müzik türlerinden “Aşkın Aldı Benden Beni” segâh nefesin ve segâh makamında yazılmış “Ben Yürürüm Yâne Yâne” ilahisinin notalarına yer verilerek eserlerin seslendirilmesi istenmiştir (MEB, 2021d). 12. Sınıf MDÖP dinleme söyleme öğrenme alanında kürdi, hüseyini ve nihavent makamlarının öğretimiyle ilgili uygulama boyutunda kazanım bulunduğu, ÖKK’da ilgili kazanıma yönelik etkinlikler düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve ilk sekiz etkinliğin birbirleriyle uyumlu olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ÖKK 9. Etkinlikteki eserlerin segah makamında olması nedeniyle; etkinliğin, kazanım kapsamında ele alınan kürdi, hüseyini ve nihavent makamlarıyla ilişkili olmadığı, bu nedenle etkinliğin kazanım ve diğer etkinliklerle uyumlu olmadığı ve segah makamı ile ilişkili bir kazanımla ilişkilendirilmesinin daha uygun olacağı söylenebilir.

12.B.1 kazanımında Türk müziğinin makamsal yapısının tanıtılması, (a) makamların hem Türk sanat müziği hem de Türk halk müziği ile ilişkilendirilmesi, (b) kürdi, hüseyini ve nihavent makamlarında kullanılan ses değiştirici işaretlerin tanıtılması, (c) makamların dizi, durak, güçlü, donanım ve seyir özelliklerinin tanıtılması, istenmiştir (MEB, 2018). ÖKK’da ilgili kazanıma ait 4 tane etkinlik bulunduğu tespit edilmiştir. 1. Etkinlikte kürdi nihavent ve hüseyini makamlarında kullanılan ses değiştirici işaretlerin yazılması istenmiştir. 2. Etkinlikte kürdi makamı dizisinin seslendirilmesinin sağlanması, 3. Etkinlikte nihavent makamı dizisinin seslendirilmesinin sağlanması, 4. Etkinlikte hüseyini makamı dizisinin seslendirilmesinin sağlanması istenmiştir (MEB, 2021d). 12. Sınıf MDÖP müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanında kürdi, hüseyini ve nihavent makamlarının öğretimiyle ilgili kuramsal boyutta kazanım bulunduğu ve ÖKK’da ilgili kazanıma yönelik etkinlikler düzenlendiği, öğrenme alanı, kazanım ve ilk etkinliğin birbirleriyle uyumlu olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ÖKK’da 2,3 ve 4. Etkinliklerin müziksel algı ve bilgilenmenin yanında dinleme söyleme öğrenme alanı ile de ilişkili olduğu, bu nedenle müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanındaki kazanımla ve bu kazanıma ait diğer etkinliklerle uyumlu olmadığı, etkinliğin uygulama bakımından dinleme söyleme öğrenme alanıyla ilişkili bir kazanımla da ilişkilendirilmesi gerektiği söylenebilir.

SONUÇLAR

Yapılan çalışma sonucuna göre OMDÖP’te toplam **92 adet kazanımın** 9 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ortaöğretim müzik dersi ÖKK’larda ise toplam **344 adet etkinliğin** 45 tanesinin makam öğretimi ile ilgili kazanımlara ait olduğu, OMDÖP’te makam öğretimi ile ilgili kazanımların “dinleme söyleme öğrenme alanı” ve “müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanı”nda bulunduğu, ÖKK’da ilgili kazanımlara ait etkinlikler düzenlendiği, “müzik kültürü” ve “müziksel yaratıcılık” öğrenme alanlarında makam öğretimi ile ilgili kazanım bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

9. Sınıf Müzik Dersinin Makam Öğretimi İçeriğiyle İlgili Olarak;

Uşşak ve Hicaz makamlarının öğretimiyle ilgili kazanım ve etkinlikler bulunduğu, müzik dersi öğretim programı (MDÖP) dinleme söyleme öğrenme alanında 7 tane kazanımın 1 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ÖKK’da ilgili kazanıma ait 6 tane etkinlik düzenlendiği, müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanında 5 tane kazanımın 1 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ÖKK’da ilgili kazanıma ait 5 tane etkinlik düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve etkinliklerin büyük ölçüde birbirleriyle uyumlu olduğu, bir tane etkinliğin öğrenme alanı ve kazanımla uyumlu olmadığı sonucuna varılmıştır.

10. Sınıf Müzik Dersinin Makam Öğretimi İçeriğiyle İlgili Olarak;

Rast ve Saba makamlarının öğretimiyle ilgili kazanım ve etkinlikler bulunduğu, MDÖP dinleme söyleme öğrenme alanında 8 tane kazanımın 2 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ÖKK'da ilgili kazanımlara ait 9 tane etkinlik düzenlendiği, müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanında 5 tane kazanımın 1 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ÖKK'da ilgili kazanıma ait 3 tane etkinlik düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve etkinliklerin büyük ölçüde birbirleriyle uyumlu olduğu, bir tane etkinliğin öğrenme alanı ve kazanımla uyumlu olmadığı sonucuna varılmıştır.

11. Sınıf Müzik Dersinin Makam Öğretimi İçeriğiyle İlgili Olarak;

Segah ve Hüzam makamlarının öğretimiyle ilgili kazanım ve etkinlikler bulunduğu, MDÖP dinleme söyleme öğrenme alanında 7 tane kazanımın 1 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ÖKK'da ilgili kazanıma ait 9 tane etkinlik düzenlendiği, müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanında 5 tane kazanımın 1 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ÖKK'da ilgili kazanıma ait 4 tane etkinlik düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve etkinliklerin büyük ölçüde birbirleriyle uyumlu olduğu, bir tane etkinliğin öğrenme alanı ve kazanımla uyumlu olmadığı sonucuna varılmıştır.

12. Sınıf Müzik Dersinin Makam Öğretimi İçeriğiyle İlgili Olarak;

Kürdi, Hüseyin ve Nihavent makamlarının öğretimiyle ilgili kazanım ve etkinlikler bulunduğu, MDÖP dinleme söyleme öğrenme alanında 5 tane kazanımın 1 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ÖKK'da ilgili kazanıma ait 9 tane etkinlik düzenlendiği, müziksel algı ve bilgilenme öğrenme alanında 3 tane kazanımın 1 tanesinde makam öğretimi ile ilgili içerik bulunduğu, ÖKK'da ilgili kazanıma ait 4 tane etkinlik düzenlendiği; öğrenme alanı, kazanım ve etkinliklerin büyük ölçüde birbirleriyle uyumlu olduğu, dört tane etkinliğin öğrenme alanı ve kazanımla uyumlu olmadığı sonucuna varılmıştır.

ÖNERİLER

Araştırma sonuçları doğrultusunda;

1. OMDÖP'de yer alan kazanımların; kuramsal, uygulama ve kültürel boyutları yeniden gözden geçirilerek öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmesi,
2. ÖKK'de yer alan etkinliklerin, kuramsal ve uygulama boyutları dikkate alınarak ait oldukları kazanımların yeniden gözden geçirilmesi,
3. ÖKK'de yer alan etkinliklerin, birden fazla öğrenme alanı ve kazanımla ilişkili olması ile ilgili eksikliklerin giderilmesi,
4. OMDÖP'de yer alan kazanımlarda ele alınan makam ile kazanıma ait etkinliklerde ele alınan makam uyumunun gözden geçirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Bulut, D. (2018). Konu Alanı Kitap İncelemesi Ortaokul Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitapları Örneği. Konya: Eğitim Yayınevi.
2. Büyükoztürk, Ş. vd., (2022). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pagem Akademi Yayıncılık.
3. Göçer, A., & Aktürk, Y. (2015). İlk ve Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretmen Kılavuz Kitabına Yönelik Algıları: Metafor Analizi. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 4, 186-199.
4. MEB. (2018). Müzik Dersi (9,10,11, ve 12.Sınıflar) Öğretim Programı. 18. Kasım 20, 2022 tarihinde mufredat.meb.gov.tr: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=359> adresinden alındı
5. MEB. (2021a). 9. Sınıf Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı. Kasım 20, 2022 tarihinde https://cdn2.eba.gov.tr/PROD_REPOSITORY/a/a8f087055f261fef00fe2607676a772e.pdf?st=7tuSWw5vSYik316d-fmu2Q&e=1675196399&ec=8KGwQfEpLz6/kjhGsiWx70N2Ob4unxT9bg7Y6ai//yrDtGJESZYfdUAmvXTdkvNcnZRhbqAfK2MPfD0z36zZ+w== adresinden alındı

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

6. MEB. (2021b). 10. Sınıf Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı. Kasım 20, 2022 tarihinde ders.eba.gov.tr:
https://iys.eba.gov.tr/ders/ContentSystem/BASE_URL/EBOOK/REPOSITORY/e/e51ae863a5dd94207f3cb2d5c7cd2aa9/1/e51ae863a5dd94207f3cb2d5c7cd2aa9.pdf adresinden alındı
7. MEB. (2021c). 11. Sınıf Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı. Kasım 20, 2022 tarihinde ders.eba.gov.tr:
https://cdn2.eba.gov.tr/PROD_REPOSITORY/8/87e4ba79b4340811fc64a7e1bfed87e0.pdf?st=6inbAsRML3GkZOsz5xDNiA&e=1675196321&eec=8KGwQfEpLz6/kjhGsiWx70N2Ob4unxT9bg7Y6ai//yrDtGJESZYfdUAmvXTdkvNcnZRhbqAfK2MPfD0z36zZ+w== adresinden alındı
8. MEB. (2021d). 12. Sınıf Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı. Kasım 20, 2022 tarihinde ders.eba.gov.tr:
https://iys.eba.gov.tr/ders/ContentSystem/BASE_URL/EBOOK/REPOSITORY/1/161ea94911aa1a4d9009809bcce7e2df/1/161ea94911aa1a4d9009809bcce7e2df.pdf adresinden alındı
9. MEB. (2021e). Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. Şubat 1, 2023 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr>: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211014-1.htm> adresinden alındı
10. Tanrıkorur, Ç. (2003). Osmanlı Dönemi Türk Musikisi. İstanbul: Dergah Yayınları.
11. Ünal, F., & Ünal, M. (2010). Türkiye’de Ortaöğretim Programlarının Gelişimi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, 110-125.
12. Varış, F. (1985). Eğitim bilimlerine giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

(6)

Seyit ÖNDEROL¹⁰; Kamran KHAN¹¹; Prof. Dr. Hayriye ATİK¹²

**STOCK MARKET RETURNS AND EXCHANGE RATES IN TURKEY DURING COVID-19: THE
ROLE OF GOVERNMENT RESPONSE AND ECONOMIC SUPPORT PACKAGES
COVID 19 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE BORSA GETİRİLERİ VE DÖVİZ KURLARI:
HÜKÜMET TEPKİSİNİN VE EKONOMİK DESTEK PAKETLERİNİN ROLÜ**

ABSTRACT

The spate of the highly contagious COVID-19 pandemic has forced governments across the globe to take unprecedented actions including social distancing measures and economic support packages to mitigate the adverse effects of the deadly disease. The study examines the long-run (more than one year) impact of the COVID-19 pandemic on the Istanbul stock market (XU100) index using daily data for the period March 11, 2020, to June 3, 2021. The study finds a significant and positive impact of COVID-19 along with government response and economic support packages on Istanbul stock market returns in the long run. While appreciation of the USD (exchange rate) has a significant negative impact on the Istanbul stock market returns in longer periods. The study suggests that the government should carry forward the social distancing measures and extend the economic support packages to boost the confidence of the investors.

Keywords: COVID-19; Stock Market; Government Response; Economic Support Packages.

JEL Codes: H51, H81, E44, I18.

ÖZ

Son derece bulaşıcı olan COVID-19 salgını, dünyanın dört bir yanındaki hükümetleri, ölümcül hastalığın olumsuz etkilerini azaltmak için sosyal mesafe önlemleri ve ekonomik destek paketleri dahil olmak üzere benzeri görülmemiş önlemler almaya zorladı. Çalışma, 11 Mart 2020 - 3 Haziran 2021 dönemi için günlük verileri kullanarak COVID-19 salgınının İstanbul borsası (XU100) endeksi üzerindeki uzun vadeli (bir yıldan fazla) etkisini incelemektedir. COVID-19'un hükümet müdahalesi ve ekonomik destek paketleriyle birlikte uzun vadede İstanbul borsası getirileri üzerinde önemli ve olumlu etkisi vardır. Doların (döviz kurunun) değer kazanması ise daha uzun vadede İstanbul borsası getirilerini önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Çalışma, yatırımcıların güvenini artırmak için hükümetin sosyal mesafe önlemlerini ileriye taşıması ve ekonomik destek paketlerini genişletmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Menkul Kıymetler Borsası, Hükümet Tepkisi, Ekonomik Destek Paketleri.

JEL Kodları: H51, H81, E44, I18.

¹⁰ Erciyes University, seyitoenderol@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8051-2644>.

¹¹ Erciyes University, kamrankhanajk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1015-0526>.

¹² Erciyes University, atik@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7480-080X>.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

1. INTRODUCTION

The unexpected outburst of the COVID-19 pandemic has endangered sustainable human survival on Earth. Coronavirus-19 is a transmissible disease that affected billions of people across the globe and has taken the lives of millions in a short span of time. Governments all around the world have taken various steps to control the spread of the deadly COVID-19. For instance, the imposition of lockdowns, travel restrictions, bans on social gatherings, closure of public and private institutions, restaurants, and transport services, and testing & quarantining to ensure social distancing amongst the people. Meanwhile, these steps have serious economic implications, such as uncertainty and volatility in the financial markets, joblessness, a rise in poverty levels, and a decline in the incomes of tens of millions of workers and businesses. To mitigate the adverse economic impacts of lockdowns and other social distancing measures, the governments have announced economic support packages, especially for the most hit workers and businesses (Ashraf, 2020).

The current study examines the stock market's response to confirm Coronavirus cases as well as the other government actions during the pandemic-19. The reason behind this is the stock market provides very useful information in complex and fast-evolving situations (Wagner, 2020). Furthermore, returns of the stock market are influenced by major economic and social events (Kowalewski and Spiewanowski, 2020), the Olympics (Buhagiar et al., 2018), newsflash (Li, 2018), climate changes and incidents (Alsaifi, et al., 2020), socio-political changes and crisis (Shanaev and Ghimire, 2019), epidemics like SARS (Nippani and Washer, 2004; Wong, 2008; Ali et al., 2010, Chen et al., 2007, 2009, 2013), an outbreak of Ebola Virus (Ichev and Marinc, 2018). Presently, returns of stock markets across the globe generally responded to Coronavirus's highly infectious disease which has influenced economic activities all over the world.

It is clear that the Covid-19 outburst has jolted financial markets by shaking investors' confidence unprecedentedly across countries. It has exhibited negative impacts on the returns of various stock markets (Rahman et al., 2021; Narayan et al., 2020; Ashraf, 2020). The pandemic has affected the stock markets directly and indirectly through government responses. Recent literature records two main types of government actions. The first stream of government actions is aimed at containment of the COVID-19 spread. These government actions are followed by lockdowns, strict travel restrictions, and closure of educational institutions, workplaces, public parks, and especially public transport along with testing and quarantining to ensure social distancing among the people. Such government actions have undesirably influenced the returns of stock markets by restricting economic activities and by creating uncertainty (Rahman et al., 2021). Similarly, Ashraf (2020) has found a negative impact of unprecedented measures by various governments such as travel restrictions and a ban on social gatherings on the returns of stock markets. Furthermore, Shanaev et al. (2020) and Heyden and Heyden (2020) have noticed that bans on social activities are undesirable. The second stream of government actions is followed by announcements of financial stimulus packages, economic support programs, and other bailout packages to mitigate the loss of economic activities and to reinstate the confidence of the financial markets. Economic literature has witnessed the positive influence of these actions on the financial markets especially stock markets through restoring the investor's confidence (Rahman et al., 2021).

In this study, we use the Johansen co-integration test and later we generated the regression; that are mean conditional estimators such as D-OLS (Stock and Watson, 1993) methods and FM-OLS & OLS, (Phillips and Hansen, 1990). The present study found that COVID-19 along with government response and economic support packages has a significant positive influence on the returns Istanbul stock market in the longer periods. Whereas, appreciation of the USD amid the Covid pandemic has adversely influenced the stock market returns.

Our study offers at least three major contributions to the recent economic literature. Firstly, it is the leading study that examines the long-run impact of the COVID pandemic on the stock market returns as recommended by (Ashraf, 2020). In the literature, all the available studies investigate the influence of COVID-19 for a quite smaller time span while our study explores the time span of more than one year that is from 03\11\2020 to 06\03\2021. Additionally, this study examines both the short and long-run effects of COVID-19. Secondly, the present study adds to the literature by analysing the long-run impact of both government

response and financial stimulus/packages on the stock market returns. Thirdly, it investigates the combined long-run influence of COVID-19 and the exchange rate on the stock market returns. Lastly, this is the first-ever study to examine the Istanbul stock market returns after the resurgence of COVID-19 cases characterized by a second wave of COVID-19.

The remainder of the study is organized as follows: Section 2 reviews the available documents. The third section presents the material and the methods used in the study. Section 4 discusses the empirical results whereas the last section presents the conclusions of the study.

2. Literature Review

Literature related with economic and financial effects of COVID- 19 can be classified under three groups. The first group of studies examines the role of COVID- 19 on energy prices and on stock returns of energy companies. The role of COVID-19 on oil prices and price volatility are widely considered in the literature (see Gil -Alana and Monge 2020; Narayan 2020; Devpura and Narayan 2020; Salisu and Adediran 2020; Ertuğrul et al., 2020; Albuiescu 2020). Similarly, the consequences of COVID- 19 on stock returns of energy firms are analysed only in a few studies (Iyke 2020; Liu et al., 2020a, b; Prabheest et al., 2020). The results obtained from these studies is that the pandemic has changed the energy stock prices, its volatility and the relationship between energy prices and stock returns. The second group of works examine the company's reply to COVID- 19 (see Gu et al., 2020; Shen et al., 2020; Xiong et al., 2020). The study by Gu et al. (2020) observed that the energy consumption of the companies went down at the beginning of COVID-19. However, the same study also showed that energy consumption of companies went up in the longer term in the same companies. Shen et al. (2020) showed that COVID- 19 influenced tourism, catering, and transportation sectors.

The third group of studies examined the results of COVID- 19 on stock markets. There is a huge literature analysing this. He et al. (2020) found that some sectors, (such as manufacturing, information technology, education, and health care) have been adversely affected by the pandemic. Ramelli and Wagner (2020) showed that industry stock returns decreased in China and the United States after the outbreak of COVID-19. While stock returns in telecom services, health care and software services went up in both countries, stock returns in energy, transportation, insurance, real estate, and automobile sectors went down. Öztürk et al. (2020) explored the economic results of the pandemic on some sectors in Turkey and found that the adversely effected sectors were metal products, machinery and sports, insurance, and banking. However, the less affected sectors were food-beverage, wholesale and retail trade and real estate investment sectors. Özkan (2020) examined volatility jump in 23 Turkish sectors and showed that COVID-19 caused volatility jump in all sectors in March 2020 when cases in Turkey appeared. According to his findings, volatility effect of COVID-19 on Turkish sectors disappeared after March 2020. Ashraf (2020) explored the role of government interventions on stock market returns by using daily data from January 22 to April 17, 2020, for 77 countries and showed that announcements of government interventions had a negative impact on stock market returns. Zaremba et al. (2020) indicated that the government interventions increased the volatility in the stock markets. Okorie and Lin (2021) have investigated the fractal contagion effect of the COVID-19 pandemic on the stock market returns and volatilities over a sample of top 32 COVID-19 affected economies. Liu et al. (2020a,b) found that stock markets of 77 countries responded negatively to the WHO announcement on March 11, 2020. Rahman et al. (2021) stressed that the announcement of COVID-19 as a pandemic (On March 11, 2020) had a negative impact on the stock returns as compared to the announcement of COVID-19 as an emergency (January 30, 2020). Singh et al. (2020) stated that stock markets had negative abnormal returns following January 20, 2020. Liu et al. (2020a,b) also selected January 20, 2020 as the event date and stated that the outbreak had a significant negative effect on stock market returns across 21 countries.

Kartal (2020) examined the role of foreign investors on XU100 index which is the main stock exchange index in Turkey. The results showed that the net selling number of foreign investors influenced the index during COVID -19 Period. Karaömer and Acaravcı (2021) examined the of COVID- 19 outbreak on some price indices in BIST by using event study method. After the announcement of first death, the banking and

transportation sectors were affected negatively while telecommunication and food-beverage sectors were impacted positively. Contuk (2021) analysed the effect of COVID-19 on Borsa Istanbul’s total trading volume by using the autoregressive distributed lag (ARDL) bound test. The results indicated that COVID-19 had a significant negative impact on the stock market’s trading volume in the short run and a positive effect in the long run. Grima et al. (2021), explored the role of the COVID-19 cases and deaths on the CBOE volatility index in the USA and the role of CBOE index on the major stock markets. The results showed that COVID-19 cases in the USA had a higher impact on the CBOE index than the cases of death. They also found a co-integration between CBOE index and major stock market indices in the sample countries.

As noted from the literature, the long run impact of the COVID-19 on stock markets have never been examined sufficiently. Additionally, combined long run effect of COVID-19 and exchange rate on stock market returns in Turkey as well as the effect of COVID-19 on İstanbul Stock Market after the second wave are not discussed in the available literature.

3. Material and Methods

This section has two main parts. The first one is designated for the data collection, sample statistics, graphical representation of data and hypotheses. While the second portion discusses the methodology used for the empirical estimation.

3.1. Data Selection and Hypotheses

To examine the impact of COVID-19, government response, economic support packages and exchange rate on Istanbul stock market, we choose sample period from March 11\2020 to June3\2021 and collected data from three main sources: For daily stock market returns, we choose only one major stock index of Istanbul Stock Market. Data of Istanbul Stock Market returns, and Dollar exchange rate (USD/TL) data has been collected from the Central Bank of Turkey website. COVID-19 daily confirmed cases data has been collected from ourworldindata.org. Lastly, we have collected the data of government response and economic support indexes from the OxCGRT website.

Table 1. Summary information about the data* (11, March 2020- 3, June 2021)

Abbreviation	Type of variable	Proxy	Definition	Source
LNXU100	Dependent variable	Stock Market Index	Capitalisation-weighted index	Central Bank of Turkey
LNCOVID	Independent variable	Daily Announced New Cases	Daily Informed Cases of Turkey	Our World Data
LNUSD	Independent variable	Daily Observation	Dollar/TL parity	Central Bank of Turkey
LNGOV	Independent variable	Different Common Policy Responses Government	Government Response Stringency index	The OxCGRT
LNESI	Independent variable	Common Economic Support Package of the Government	Economic Support Index	The OxCGRT

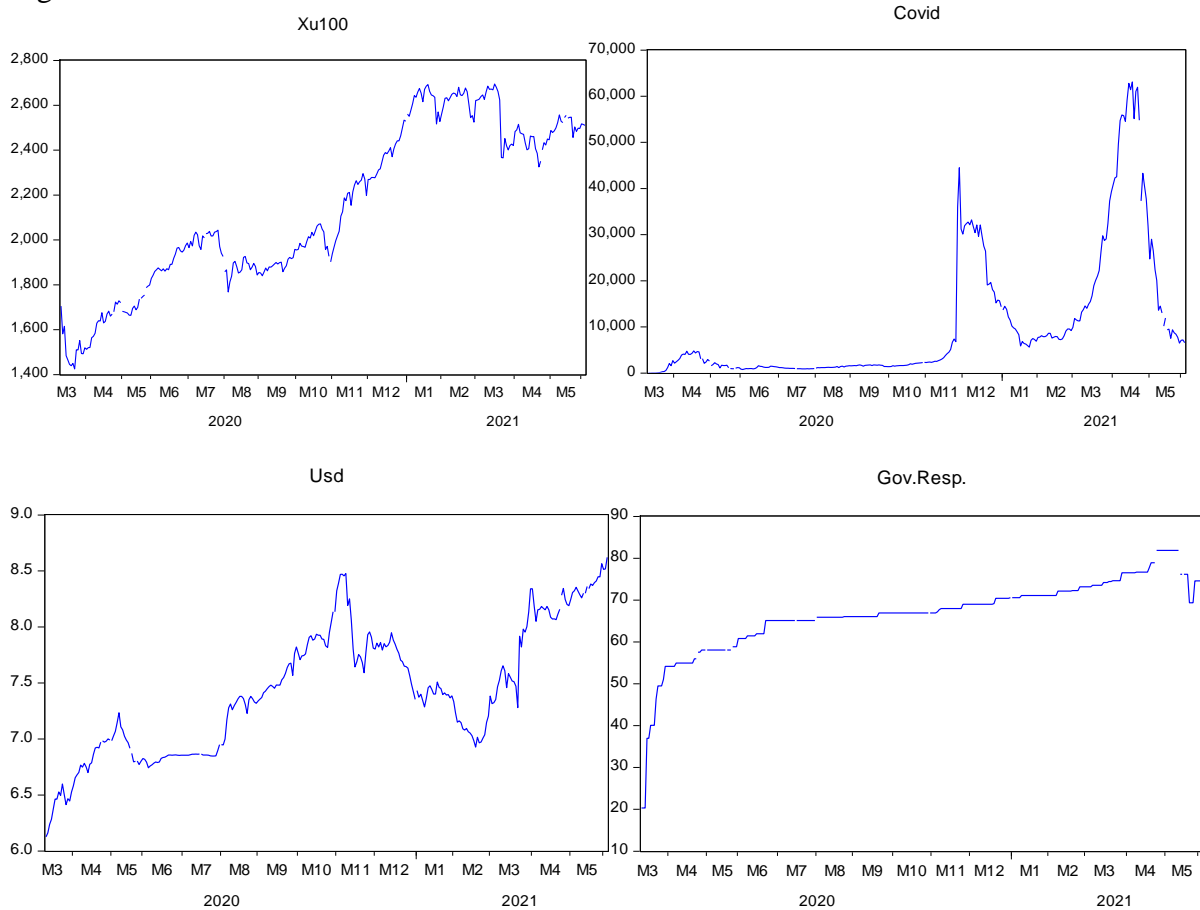
* The natural logarithms of all series are taken.

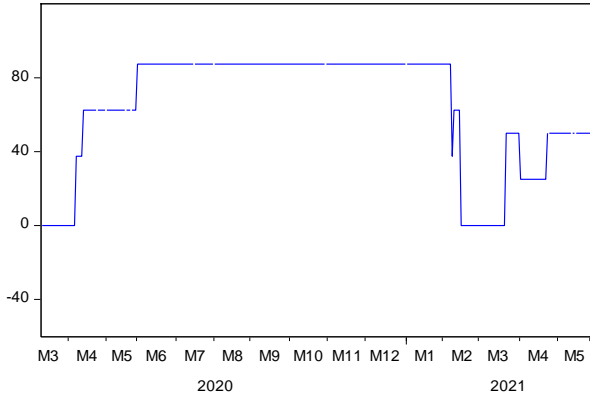
Three primary indexes have been utilized by OXCGRT to gauge government responses: the stringency index, the containment and health index, and the economic support index.

The economic support index comprises of two indicators, namely government income support and debt/contract relief programs for households and reflects the policies of the government regarding providing financial assistance to citizens during a crisis.

The economic support index is just one of the indexes used by OXCGRT to measure government responses to crises. By combining this index with the stringency index (which measures the strictness of government policies regarding social distancing, travel restrictions, and other measures aimed at reducing the spread of the virus) and the containment and health index (which measures government policies regarding testing, contact tracing, and healthcare provision), OXCGRT can provide a comprehensive assessment of government responses to crises.

Figures:

In the beginning of the Pandemic governments announced some precautions and applied some restrictions. These government actions have suddenly affected the stock market returns negatively; it might be seen in the Figure of XU100 that the index decreased with the increase in the number of the COVID-19 cases. This movement is also same in the Figure of USD. After some time, the XU100 index recovered, it was 1705,16 on 11 March 2020, over the time with some fluctuations increase as 2510,19 on 3 June 2021.

To define the relationships and understand the behaviour of the fluctuations, we aimed to test the following hypotheses:

H1a: The increasing Covid confirmed cases lead to decline in stock market returns.

H1b: The increasing Covid confirmed cases do not affect the stock market returns.

H2a: The increasing USD currency leads to decline in stock market returns.

H2b: The increasing USD currency does not affect the stock market returns.

H3a: The notification of government actions lead to increase in stock market returns.

H3b: The notification of government actions have no effect on the stock market returns.

H4a: The declaration of economic support packages lead to an increase in stock market returns.

H4b: The declaration of economic support packages do not affect the stock market returns.

3.2. The Methodology

In order to explore the connection between the XU100 index and daily cases of COVID-19, we utilize regression analysis to clarify the relationship between the variables. Initially, to ensure unbiased estimation, it is necessary for the variables to be stationary at level value. Subsequently, if the stationary conditions are met at the first differences, it is important to confirm the cointegration relationship before parameter estimations. To achieve this, we assess the stationarity conditions of the series using unit root tests, which are commonly conducted using methods such as the Augmented Dickey-Fuller (ADF, Dickey and Fuller, 1981), and (PP, Phillips and Perron, 1988) tests. Finally, we perform regression analysis using mean conditional estimators such as OLS, FM-OLS (Phillips and Hansen, 1990), and D-OLS (Stock and Watson, 1993) methods.

4. Empirical Results and Discussion

According to Table-1 given below, ADF unit root Trend and Intercept test with results, XU100, USD and GOV series contain unit root in their level values, but COVID and ESI are stationary in the level I(0).

However, PP unit root with Trend and Intercept test results, XU100, USD series contain unit root in their level values, but COVID, GOV and ESI are stationary in the I(0).

Table-1: The unit root test results with Trend and Intercept

Variables	ADF		PP	
	Level	First Difference	Level	First Difference
lnxu100	-1.992	-4.358*	0.437	-18.999***
lncovid	-	---	-5.526***	---
	5.810***			
lnusd	-2.140	-5.258*	-2.384	-
				17.136***
lngov	-1.395	-3.025**	-	---
			14.910***	
lnesi	-3.209*	---	-3.278*	---

*** Demonstrates statistical significance at the 1% level.

** Demonstrates statistical significance at the 5% level.

* Demonstrates statistical significance at the 10% level.

Table-2: The unit root test results without Trend and Intercept

Variables	ADF		PP	
	Level	First Difference	Level	First Difference
lnxu100	1.322	-18.890***	1.268	-18.817***
lncovid	1.103	-13.965***	0.309	-
				15.031***
lnusd	1.949	-16.833***	-2.384	-17.136***
lngov	1.403	-12.351***	-	-17.675***
			14.910***	
lnesi	0.219	-19.447***	0.219	-19.510***

*** Demonstrates statistical significance at the 1% level.

** Demonstrates statistical significance at the 5% level.

* Demonstrates statistical significance at the 10% level.

In the Table-2 (without Trend and Intercept) stationary process of the series are different than (with Trend and Intercept), all the series are stationary in their first difference. According to these results we can check cointegration situation with Johansen test. The Johansen co-integration test utilizes an analysis of the vector autoregression model (VAR). The VAR model with a lag of k is expressed as follows (Brooks, 2008):

$$y_t = \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \dots + \beta_k y_{t-k} + \mu_t$$

$$\Delta y_t = \Pi y_{t-k} + \Gamma y_{t-1} + \Gamma y_{t-2} + \dots + \beta_k y_{t-k} + \mu_t$$

The lag length selection is an important step in time series analysis, and it is particularly important in the context of co-integration analysis. The appropriate lag length determines the number of past observations that affect the current value of the variables, and it affects the accuracy of the estimates and the hypothesis tests.

There are several criteria that can be used to determine the optimal lag length. One commonly used approach is to estimate an unrestricted Vector Autoregression (VAR) model with the variables used in the analysis, and then apply information criteria such as the LR (likelihood ratio), FPE (final prediction error), AIC (Akaike information criterion), SC (Schwarz), and HQ (Hannan-Quinn) to select the optimal lag length.

In summary, the appropriate lag length for co-integration analysis can be determined by estimating an unrestricted VAR model and applying one or more lag length selection criteria such as LR, FPE, AIC, SC, and HQ. Once the optimal lag length is determined, the co-integration test can be conducted using the Johansen and Juselius method with trace and maximum eigenvalue statistics.

The result of the VAR lag length selection criteria is presented in the Table-2.

Table-2. VAR lag length selection criteria.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-7736.560	NA	1.79e+16	51.61040	51.67213	51.63510
1	-5213.072	4946.037	1.04e+09	34.95381	35.32419	35.10204
2	-5167.904	87.02354	9.11e+08	34.81936	35.49839	35.09111
3	-5143.553	46.10464	9.15e+08	34.82369	35.81136	35.21896
4	-5130.514	24.25187	9.92e+08	34.90343	36.19975	35.42222
5	-5116.240	26.07394	1.07e+09	34.97493	36.57991	35.61725
6	-5048.087	122.2207	8.01e+08	34.68725	36.60087	35.45308
7	-5033.705	25.31377	8.62e+08	34.75803	36.98030	35.64739
8	-5010.309	40.39669	8.73e+08	34.76873	37.29964	35.78160

The FPE and AIC criteria revealed that the estimated VAR model achieved the best fit with a lag length of 6. A unit root examination was performed on the inverse roots of the AR characteristic polynomial to determine whether the estimated VAR model contained a unit root at the 6th lag length.

A stationary structure was evident in the predicted model, as indicated by the location of all inverse roots of the AR characteristic polynomial within the unit circle, as depicted in Figure-2.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

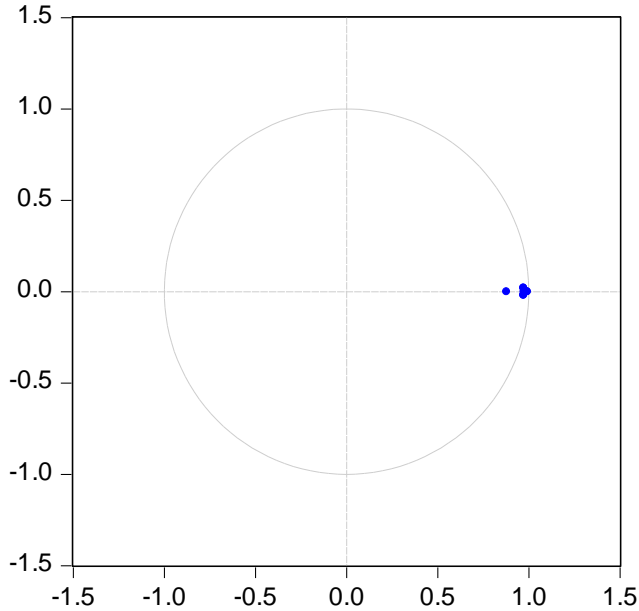

Table 3. Co-integration test results.

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized	Trace	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob. **
None *	0.311115	174.9982	79.34145	0.0000
At most 1 *	0.107760	60.95798	55.24578	0.0144
At most 2	0.048210	26.06767	35.01090	0.3236
At most 3	0.026516	10.94810	18.39771	0.3936
At most 4	0.008864	2.724619	3.841466	0.0988

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized	Max-Eigen	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob. **
None *	0.311115	114.0402	37.16359	0.0000
At most 1 *	0.107760	34.89031	30.81507	0.0150
At most 2	0.048210	15.11957	24.25202	0.4873
At most 3	0.026516	8.223482	17.14769	0.5784
At most 4	0.008864	2.724619	3.841466	0.0988

The results of the maximum eigenvalue and trace statistics indicated the acceptance of at least two co-integration vectors at the 1% and 5% significance level, revealing the presence of a long-term relationship

between the XU100 index and the other variables. To estimate the long-term coefficients of each variable, various methods including OLS, CCR, FM-OLS, and D-OLS estimators were employed.

Conditional mean estimators such as OLS, CCR, FM-OLS, and D-OLS methods play a crucial role in providing valuable insights into the associations between variables.

Table-4 reports mean estimators such as OLS, CCR, FM-OLS, and D-OLS.

Explanatory variables	OLS	CCR	FM-OLS	D-OLS
LNCOVID	0.050*** [11.11]	0.053*** [5.92]	0.053*** [5.95]	0.052*** [5.67]
LNUSD	-0.448*** [-5.50]	-0.475*** [-2.94]	-0.475*** [-2.96]	-0.465*** [-2.77]
LNGOV	1.247*** [18.35]	1.242*** [9.28]	1.241*** [-2.96]	1.229*** [8.74]
LNESI	0.09*** [7.21]	0.100*** [3.80]	0.100*** [3.75]	0.010*** [5.47]
R ²	0.83	0.83	0.83	0.85
Adj. R ²	0.83	0.82	0.82	0.84
S.E. of regression	0.060	0.061	0.061	0.05

The value in brackets is the t-statistic.

*** Demonstrates statistical significance at the 1% level.

** Demonstrates statistical significance at the 5% level.

* Demonstrates statistical significance at the 10% level.

Upon reviewing Table-4, it is evident that there exist significant positive long-term relationships at the 1% significance level between the XU100 index and the COVID-19 cases, government responses, and economic support packages. Conversely, a statistically significant negative relationship was observed between the USD and the XU100 index in the long run.

The models' suitability is supported by the high R² values (0.83-0.85), indicating that approximately 83% of the variations in the dependent variable can be explained by changes in the independent variables.

According to the results shown in Table-4, the H1b, H2a, H3a and H4a hypotheses are accepted. In the long run increasing Covid daily confirmed cases do not affect XU100, thanks to governments responses and economic support packages.

5. Conclusions

This paper examined the long run effect of COVID-19 confirmed cases, government actions and exchange rate on Istanbul stock market returns. By using the OLS, CCR, FM-OLS and D-OLS, we analyse two types of government actions such as lockdowns, social distancing, testing and quarantining of the people to contain the COVID-19 pandemic while the economic support packages to neutralize the loss of economic activities and to safeguard the economic viability of the worst hit workers and businesses during the pandemic-19. We included the daily data of the COVID-19 confirmed cases and stock market (XU100) index along with government response, government announcements of support packages and exchange rate USD for the period March 11, 2020, to June 3, 2021.

The study finds a significant and positive long run impact of COVID-19 pandemic along with government response and economic support packages on the stock market returns. The government response positively affects the stock market returns in long run as identified by Ashraf (2020) and others for the shorter periods. The reason behind is the containment of COVID-19 outbreak through social distancing measures restores the confidence of the investors and businesses. Economic support packages have a direct positive impact on the stock returns as such type of packages enhance the economic activity by boosting up the investor's confidence and by curtailing the uncertainties as indicted by Rehman et al., (2021). Lastly, the exchange rate (appreciation of USD) negatively affects the stock returns in the long run.

Our findings have some important policy implications. Firstly, the government should carry distancing and vaccination to contain the unending spread of COVID-19 pandemic to safeguard the human lives. It will boost the investor's confidence towards investments and business. Secondly, the government should increase both frequency and size of economic support packages to recover the loss of economic activity and to boost the confidence of the businesses regarding investments and profits. Lastly steps should be taken to stabilize the exchange rate so as to avoid the negative impact on the stock market returns. However, the depreciation of USD in Turkey during the pandemic-19 might be another area for the future research.

REFERENCES

1. Albulescu, C. (2020). Coronavirus and oil price crash: A note. arXivarXiv:2003.06184.
2. Ali, N., Md Nassir, A., Hassan, T., & Zainal Abidin, S. (2010). Short run stock overreaction: Evidence from Bursa Malaysia. *International Journal of Economics and Management*, 4(2), 319–333.
3. Alsaifi K., Elnahass M., & Salama A. (2020). Market responses to firms' voluntary carbon disclosure: Empirical evidence from the United Kingdom. *Journal of Cleaner Production*, 262, [121377]. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121377>.
4. Ashraf B. N. (2020). Economic impact of government interventions during the COVID-19 pandemic: International evidence from financial markets. *Journal of Behavioural and Experimental Finance*, 27, 100371. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100371>.
5. Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*. Second Edition. New York: Cambridge.
6. Buhagiar R., Cortis D., & Newall P.W. (2018). Why do some soccer bettors lose more money than others? *Journal of Behavioural and Experimental Finance*, 18, 85–93.
7. Chen, C. D., Chen, C.C., Tang, W.W., & Huang, B.Y. (2009). The positive and negative impacts of the Sars outbreak: A case of the Taiwan industries. *The Journal of Developing Areas*, 43(1), 281-293.
8. Chen, M. H., Jang, S. C., & Kim, W. G. (2007). The impact of the SARS outbreak on Taiwanese hotel stock performance: An event-study approach. *International Journal of Hospitality Management*, 26(1), 200-212.
9. Chen, M. P., Chen, P. F., & Lee, C. C. (2013). Asymmetric effects of investor sentiment on industry stock returns: Panel data evidence. *Emerging Markets Review*, 14(1), 35-54.
10. Contuk, F. Y. (2021). Covid -19'un Borsa İstanbul Üzerindeki Etkisi: Bir ARDL Sınır Testi Modeli, *Muhasebe Finansman Dergisi*, 89, 101-112. DOI: 10.25095/mufad.852088.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

11. Devpura, N., Narayan, P.K. (2020). Hourly oil price volatility: The role of COVID-19. *Energy Research Letters*, 1(2), 13683. <http://dx.doi.org/10.46557/001c.13683>.
12. Ertugrul, H.M., Gungor, B.O., &Soytas, U.(2020).Effect of COVID-19 outbreak on Turkish diesel consumption volatility dynamics. *Energy Research Letters*, 1(3). <https://doi.org/10.46557/001c.17496>.
13. Gil-Alana, L.A., & Monge, M. (2020). Crude oil prices and COVID-19: Persistence of the shock. *Energy Research Letters*,1(1), 13200. <http://dx.doi.org/10.46557/001c.13200>.
14. Grima, S.,Özdemir, L.,Özen, E.,&Romãnova, I.(2021). The interactions between COVID-19 case in the USA, the VIX index and major stock markets. *International Journal of Financial Studies*, 9(2). <https://doi.org/10.3390/ijfs9020026>.
15. Gu, X., Ying, S., Zhang, W.,& Tao, Y., (2020). How do firms respond to COVID-19? First evidence from Suzhou, China. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(10), 2181–2197. <http://dx.doi.org/10.1080/1540496X.2020.1789455>.
16. Haroon, O., & Rizvi, S. A. R. (2020). COVID-19: Media coverage and financial markets behaviour-a sectoral inquiry. *Journal of Behavioural and Experimental Finance*, 27, Article 100343.<https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100343>.
17. He, P., Sun, Y., Zhang, Y.,& Li, T.(2020). COVID-19’s impact on stock prices across different sectors—An event study based on the Chinese stock market. *Emerging Markets Finance and Trade* 56(10), 2198–2212. <http://dx.doi.org/10.1080/1540496X.2020.1785865>.
18. Heyden,K.J., &Heyden, T.(2020). Market reactions to the arrival and containmentof COVID-19: an event study. Available at SSRN 3587497.
19. Ichev, R.,& Marinč, M.(2018).Stock prices and geographic proximity of information: Evidence from the Ebola outbreak. *International Review of Financial Analysis*, 56 (C), 153-166.
20. Kartal, M. T. (2020). Do activities of foreign investors affect main stock indices? Evidence from Turkey before and in time of COVID-19 Pandemic. *National Accounting Review*, 2(4), 384-401.
21. Karaömer, Y.,& Kakilli Acaravcı, S. (2021). The impact of COVID-19 outbreak on Borsa Istanbul: an event study method. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JEAS-06-2020-0111>.
22. Kowalewski, O.,&Śpiewanowski, P.(2020). Stock market response to potash mine disasters. *Journal of Commodity Markets*, 20,Article 100124.
23. Li, K. (2018). Reaction to news in the Chinese stock market: A study on Xiong’an New Area Strategy. *Journal of Behavioural and Experimental Finance*, 19, 36–38.
24. Liu, D., Sun, W.,& Zhang, X., (2020). Is the Chinese economy well positioned to fight the COVID-19 pandemic? The financial cycle perspective. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(10), 2259–2276. <http://dx.doi.org/10.1080/1540496X.2020.1787152>.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

25. Liu, L., Wang, E.Z., & Lee, C.C.(2020). Impact of the COVID-19 pandemic on the crude oil and stock markets in the US: A time-varying analysis. *Energy Research Letter*, 1 (1), 13154. <http://dx.doi.org/10.46557/001c.13154>.
26. Iyke, B. (2020). COVID-19: The reaction of US oil and gas producers to the pandemic. *Energy Research Letter* , 1(2), 13912. <http://dx.doi.org/10.46557/001c.13912>.
27. Narayan, P. K. (2019). Can stale oil price news predict stock returns? *Energy Economics*, 83(C), 430-444.
28. Narayan, P. K. (2020a). Has COVID-19 Changed Exchange Rate Resistance to Shocks? *Asian Economics Letters*,1(1). <https://doi.org/10.46557/001c.17389>.
29. Narayan, P. K. (2020b). Oil price news and COVID-19-is there any connection? *Energy Research Letters*, 1(1), 13176. <https://doi.org/10.46557/001c.13176>.
30. Nippani , S., &Washer, K.M.(2004). SARS: a non-event for affected countries' stock markets?, *Applied Financial Economics*, 14(15), 1105-1110. DOI: 10.1080/09603100420003105.
31. Okorie, D., & Lin, B. (2021). Stock markets and the COVID-19 fractal contagion effects. *Finance Research Letters*,38. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101640>.
32. Özkan, O. (2020). Oynaklıksıçraması: COVID-19'un TürkiyeHisseSenediPiyasasıÜzerindekiEtkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, Special Issue*, 19, 386-397.
33. Öztürk, Ö., Şişman, M.Y., Uslu, H., &Çıtak, F. (2020). Effect of COVID-19 outbreak on Turkish stock market: a sectoral-level analysis. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1), 56-68. doi: 10.17218.hititsosbil.728146.
34. Phillips, P.C. B, & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335 346.
35. Phillips, P. C. B., and B. E. Hansen. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57, 99–125.
36. Prabheesh, K.P., Padhan, R., & Garg, B.(2020). COVID-19 and the oil price—stock market nexus: Evidence from net oil-importing countries. *Energy Research Letters*, 1 (2), 13745. <http://dx.doi.org/10.46557/001c.13745>.
37. Rahman, M. L., Amin, A., & Al Mamun, M. A. (2021). The COVID-19 outbreak and stock market reactions: Evidence from Australia. *Finance Research Letters*. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101832>.
38. Ramelli, S., &Wagner, A.F.(2020). What the stock market tells us about the consequences of COVID-19. In B. D. Di Mauro (Eds)., *Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes*. London: CEPR Press, Centre for Economic Policy Research.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

39. Salisu, A. A., Sikiru, A. A., &Vo, X. V. (2020).Pandemics and the emerging stock markets.BorsaIstanbul Review, 20(S1), 40-48.
40. Salisu, A. A., Ogbonna, A. E., &Adediran, I. (2020). Stock-induced Google trends and sectoral stock returns. Journal of Forecasting. <https://doi.org/10.1002/for.2722>.
41. Salisu, A., &Adediran, I. (2020). Uncertainty due to infectious diseases and energy market volatility. Energy Research Letters, 1 (2), 14185. <http://dx.doi.org/10.46557/001c.14185>.
42. ShanaevS.,& Ghimire B. (2019). Is all politics local? Regional political risk in Russia and the panel of stock returns. Journal of Behavioural and Experimental Finance ,21, 70–82.
43. Shanaev, S., Shuraeva, A., & Ghimire, B.(2020). The financial pandemic: COVID-19and policy interventions on rational and irrational markets. Available at SSRN3589557.
44. Shen, H., Fu, M., Pan, H., Yu, Z.,& Chen, Y.(2020). The impact of the COVID-19 pandemic on firm performance. Emerging Markets Finance and Trade. <http://dx.doi.org/10.1080/1540496X.2020.1785863>.
45. Singh, B., Dhall, R., Narang, S., & Rawat, S. (2020). The outbreak of COVID-19 and stock market responses: An event study and panel data analysis for G-20 countries. Global Business Review. <https://doi.org/10.1177/0972150920957274>.
46. Stock, J.H. & Watson, M.W. (1993) A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated system. Econometrica, 61, 783-820. <http://dx.doi.org/10.2307/2951763>.
47. Wagner, A.F.(2020). What the stock market tells us about the post-COVID-19 world. Natural Human Behavior, 4, 440–440.
48. Wong, G. (2008). Has SARS infected the property market? Evidence from Hong Kong. Journal of Urban Economics, 63(1), 74-95.<https://doi.org/10.1016/j.jue.2006.12.007>.
49. Xiong, H., Wu, Z., Hou, F.,& Zhang, J.(2020). Which firm-specific characteristics affect the market reaction of Chinese listed companies to the COVID-19 pandemic? Emerging Markets Finance and Trade, 56 (10), 2231–2242. <http://dx.doi.org/10.1080/1540496X.2020.1787151>.
50. Zaremba, A., Kizys, R., Aharon, D.Y.,& Demir, E.(2020). Infected markets: Novel coronavirus, government interventions, and stock return volatility around the globe. Finance Research Letters, 101597. <http://dx.doi.org/10.1016/j.frl.2020.101597>.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(7)

Ehsan RAEISI¹³; Prof. Dr. Ferit BULUT¹⁴

IX. ve XVI. YÜZYILLAR ARASINDA MÛSİKÎ RİSÂLESİ YAZAN MÜELLİFLERİN İKÂ‘
TARİFLERİ¹⁵

İKÂ‘ DESCRIPTIONS OF THE AUTHORS WHO WROTE MUSIC RISÂLA BETWEEN THE IX AND
XVI CENTURIES

ÖZ

Bu araştırmanın amacı IX. ve XVI. yüzyıllar arasında mûsikî risâlesi yazan müelliflerin ikâ‘ tariflerini incelenmektir. Sözü edilen yüzyıllar arasında yazılıp günümüz Türk mûsikîsi nazariyatının oluşumunda önemli rol oynayan bu dönemin mûsikî risâlelerindeki ikâ‘ kavramının tarifi ve bu kavramın bu süreç içerisinde nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini tespit etmek bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu incelemeyle birlikte müelliflerin bu kavram hakkındaki tariflerini de mukayese etme imkânı ortaya çıkmıştır. Araştırma, betimsel nitelikli bir araştırma olup ilgili veriler kaynak tarama ve müziksel analiz yöntemleri kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada sonucunda bahsedilen dönemin ikâ‘ tariflerinde başta zaman ögesi olmak üzere nakre ve oran öğelerinin temel öge olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Fârâbî ve Urmevî tarafından yapılan ikâ‘ tariflerinin birçok müellife bu konuda yol gösterici olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Mûsikîsi, Mûsikî Risâlesi, Edvâr, İkâ‘.

JEL Kodu: Z110.

ABSTRACT

This research examines the ikâ‘ descriptions of the authors who wrote music risâla between the IX and XVI centuries. The definition of the concept of ikâ‘ in the music risâla of that period, which was written between the centuries mentioned above and played an essential role in the formation of today’s Turkish music theory, and to determine how this concept changed and developed within that period presents the significance of this research. Besides, the opportunity to compare the authors’ descriptions of this concept came out with the help of this research. It is descriptive research, and the relevant data were acquired using literature review and musical analysis methods. As a result of the research, it was determined that naqra and proportion elements, especially the time element, were used as the key elements in the ikâ‘ descriptions of the period mentioned above. It also came out that the ikâ‘ descriptions made by Fârâbî and Urmevî guided many authors in this regard.

Keywords: Turkish Music, Music Risâla, Edvâr, İkâ‘.

JEL Code: Z110.

¹³ İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Uzmanı, ehsan1raeisi@gmail.com. ORCID: 0000-0002-3003-1663

¹⁴ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, ferit.bulut@omu.edu.tr. ORCID: 0000-0003-3016-7592

¹⁵ Bu makale Ehsan RAEISI tarafından yazılan “Edvar Geleneğinden Günümüze İran Müziğinde Usul Yapıları” başlıklı yüksek lisans tezinden geliştirilerek üretilmiştir.

GİRİŞ

Fârâbî (ö. 950) ve İbn Sînâ (ö. 1037) gibi büyük alimlerce riyâziyyât ilminin bir dalı olarak bilinen mûsikî ilmi (Fârâbî, 2022: 35-Kutluer, 2010: 131) hakkında yazılan risâlelerin asıl konu başlıklarından biri îkâ'dır. Arapça وقع (ve-ka-'a) kökünden oluşan îkâ' (Dihhudâ, 1377: 3719), islâm sonrası dönemde yazılıp günümüze ulaşan mûsikî risâlelerinde müelliflerin mûsikîdeki vezin rûknünü ele aldıkları bölümün konu başlığı olarak kullanılmıştır. Türk mûsikîsinin ana unsurlarından olan usûllerin XVI. yüzyıldan itibaren kuramsal açıdan hemen hemen tamamen yenilediği görülmektedir. (Behar, 2015: 14) Bu nedenle IX. ve XVI. yüzyıllar arasında yazılıp günümüz Türk mûsikîsi nazariyâtının oluşumunda önemli rol oynayan bu dönemin mûsikî risâlelerindeki îkâ' kavramının tarifi ve bu kavramın bu süreç içerisinde nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini tespit etmek bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu önem doğrultusunda, araştırmanın amacı IX. ve XVI. yüzyıllar arasında mûsikî risâlesi yazan müelliflerin îkâ' tariflerini incelenmektir. Ayrıca bu incelemeyle birlikte müelliflerin bu kavram hakkındaki tariflerini de mukayese etmek imkânı ortaya çıkmıştır. Araştırmanın örneklemini, Kindî (ö. 866), Fârâbî, İbn Sînâ, İbn zeyle (ö. 1048), Fahreddin er-Râzî (ö. 1210), Nasîrüddin Tûsî (ö. 1274), Safiyyüddin el- Urmevî (ö. 1294), Kutbüddîn Şîrâzî (ö. 1311), Şemseddîn Âmulî (ö. 1352), Mevlânâ Mübârekşâh (ö. 1382'den sonra), Hasan Kâşânî (ö. 14. yüzyıl), Abdülkâdir Merâgî (ö. 1435), Alişâh b. Hacı Büke (ö. 15. yüzyıl) ve Necmeddîn Kevkebî-i Buhârâ-i (ö. 16. yüzyıl) tarafından yazılan mûsikî risâleleri oluşturmuştur. Araştırma, betimsel nitelikli bir araştırma olup ilgili veriler kaynak tarama ve müziksel analiz yöntemleri kullanılarak elde edilmiştir.

BULGULAR

İslâm coğrafyasında ilk mûsikî nazariyatçısı olmamasına rağmen, eserleri günümüze ulaşan ilk müellif olarak bilinen (Arslan, 2017: 49) Kindî, Risâle fî Hubr Sînâ'ati't-Te'lîf adlı risâlesinde îkâ' kavramını, ölçülü zamanlar şeklinde tarif etmiştir (Kindî, 2009: 78-Turabi, 1996: 129). Ayrıca Kindî, Risâle fî eczâ'i hubriyye fî'l-mûsîka adlı eserinde îkâ' çeşitleri, îkâ'î devirler ve benzeri konular hakkında detaylı bilgiler vermesine rağmen îkâ' kavramı hakkında herhangi bir tarifte bulunmamıştır (Kindî, 2009: 115-120.).

Çoğu tarihçi ve mûsikî nazariyatçısına göre mûsikî alanında mu'allim-i evvel olarak bilinen Fârâbî (Jebrini, 1995: 162), îkâ' kavramını oran, sınır ve nispeti belli zamanlarda nağmeler üzerinde hareketdir, şeklinde tarif etmiştir (Fârâbî, Tarihsiz: 436). Fârâbî'nin bu tarifi incelendiğinde, Fârâbî'nin, Kindî'ye nazaran daha detaylı bir tarif yaptığı ortaya çıkmaktadır. bu durumda, günümüze ulaşan îkâ' kavramı hakkındaki ilk detaylı tarifi Fârâbî tarafından yapıldığını söylemek mümkündür.

İbn Sînâ'ya göre îkâ', nakrelerin zamanı için herhangi bir taktirdir (İbn Sînâ, 1977: 81). İbn Sînâ'ya göre bu nakreler nağmeyle birlikte olursa lahnî îkâ' (melodik îkâ') olduğunu, eğer harfler ve kelimelerle birlikte olursa şiir îkâ'ı olduğunu ve bunun da mutlak îkâ' olduğunu ifade etmiştir (İbn Sînâ, 1977: 81). İbn Sînâ'nın, îkâ' kavramı hakkındaki tarifine bakıldığında, vuruş veya birim vuruşu anlamına gelen nakre ıstilahının kullanıldığı görülmektedir. Bu kavram îkâ' tarifinde ilk kez İbn Sînâ tarafından kullanılmıştır. İbn Sînâ'nın îkâ' kavramı hakkındaki tariftan yola çıkarak îkâ'ı, mûsikî icrasında darpların zaman değeri açısından sınırlılıklarının belli olmasını tayin eden bir fiil olarak tarif etmek mümkündür.

İbn Sînâ'nın öğrencisi olan İbn Zeyle, İbn Sînâ'nın îkâ' hakkındaki tarifini aynen tekrar etmiştir (İbn Zeyle, 1964: 44).

Fahreddin er-Râzî, mûsikî ilminin iki ana konudan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Birincisi nağmeler ve aralarındaki uyum ve uyumsuzluk konusu, ikincisi ise îkâ' ilmidir. Râzî, îkâ' kavramını nağmeler arasında olan zamanlar şeklinde tarif etmiştir (Râzî, 1397: 414). Râzî'nin bu tarifi, Fârâbî'nin îkâ' kavramı hakkındaki tarifi ve İbn Sînâ'nın lahnî îkâ' tariflerini benzidiği görülmektedir.

Döneminin önemli âlimlerinden olan Nasîrüddin Tûsî, îkâ' kavramını, nakreler ve nağmeler arasında olan sâkin zamanlar arasındaki düzen olarak tarif etmiştir. Tûsî, şiir vezinlerinin de aynı kurala bağlı olduğunu ifade etmiştir (Tûsî, 1964: 12). Tûsî'nin bu tarifi incelendiğinde, sâkin zamanlar unsurunun ilk kez onun tarafından îkâ' kavramının tarifinde kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Kitâbü'l-Edvâr adlı eseriyle “edvâr geleneğinin” kurucusu olarak bilinen Urmevî, îkâ‘ı, özel oranlar ve nispetlerle eşit devirlere sahip olan, aralarında muayyen zamanların olduğu nakre topluluğu şeklinde tarif edip bu eşit zaman ve devirlerin insan tarafından hissedildiğini ifade etmiştir (Urmevî, 1385: 181). Urmevî'nin îkâ‘ tarifinde Fârâbî'nin îkâ‘ hakkındaki tarifinin tesiri görülmektedir. Ancak Urmevî bu tarife eşit devirler şartını da ekleyerek daha detaylı bir açıklama yapmıştır.

Kutbüddîn Şîrâzî, îkâ‘ hakkında Fârâbî ve Urmevî'nin tariflerini aynen tekrar etmesinin yanı sıra, Urmevî'nin îkâ‘ tarifine yönelik bazı eleştirilerde bulunmuştur (Şîrâzî, Tarihsiz: vr. 199a).

Şemseddîn Âmülî, Urmevî'nin Risâletü'ş-Şerefiyye'sinde geçen tarifi tekrarlayıp Şîrâzî'nin bu tarife hakkında yaptığı eleştirileri de tekrarlamıştır (Âmülî, 1381: 103). Âmülî, bu açıklamalardan sonra Fârâbî'nin îkâ‘ hakkındaki tarifinin doğru bir tarif olduğunu ifade etmiştir (Âmülî, 1381: 103-104).

Urmevî'nin Kitâbü'l-Edvâr'ına bir şerhi bulunan Mübârekşâh, Fârâbî ve Urmevî'nin îkâ‘ kavramı hakkındaki tariflerini onlara atıfta bulunarak tekrarlamıştır (Mübârekşâh, vr. 68b). Ayrıca Mübârekşâh, nağmenin bir zaman değerine sahip olduğunu ifade edip nağmeler arasındaki geçişlerin sadece bu muayyen zaman değerlerine dikkat edilerek yapılabileceğini vurgulamıştır (Mübârekşâh, vr. 68b).

Hasan Kâşânî îkâ‘ kavramını, zamanı orantılı aralıklara bölen bir fiil olarak tarif etmiştir (Kâşânî, 1371: 108). Kâşânî'nin bu tarifi, Kindî'nin îkâ‘ kavramı hakkındaki tarifini hatırlatmaktadır.

Merâgî, îkâ‘ kavramının bazı eski müellifler tarafından nakre zamanlarının takdiri şeklinde tarif edildiğini ifade edip peşinden Fârâbî ve Urmevî'nin îkâ‘ hakkındaki tariflerini onlara atıfta bulunarak tekrarlamıştır (Merâgî, 1366: 211-212). Merâgî'nin, eski müelliflerden aktardığını beyan ettiği îkâ‘ taridifi (nakre zamanlarının takdiri), İbn sînâ'nın bu kavram hakkındaki tarifine benzemektedir. Ayrıca Merâgî, Makâsidü'l-Elhân adlı eserinde ise îkâ‘ kavramını, aralarında belirli ve sınırlı zamanların bulunduğu, özel koşullarda eşit birkaç devirden oluşan nakreler topluluğudur şeklinde ifade edip bu devirler ve zamanların eşitliğinin kabiliyetli insanlar tarafından anlaşıldığını ifade etmiştir (Merâgî, 2536: 89). Merâgî'nin bu tarifi incelendiğinde O'nun, Urmevî'nin îkâ‘ kavramı hakkındaki tarifini dikkate alarak kısa bir düzeltme yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Alişâh, îkâ‘ kavramını, ezgide yer alan her nağmeye belirli ölçüde verilen zaman değeridir şeklinde tarif etmiştir (Alişâh, vr. 76a).

Necmeddîn Kevkebî de, Fârâbî, Urmevî ve Merâgî'ye atıfta bulunarak onların îkâ‘ kavramı hakkındaki tariflerini tekrarlamıştır (Kevkebî, 1399: 55-56). Kevkebî îkâ‘ kavramının aslında, nağmeler arasında ölçüsü belirlenmiş zamanların getirilmesidir (Kevkebî, 1399: 56).

SONUÇ

Araştırmanın bulgularından hareketle,

1. IX. ve XVI. yüzyıllar arasında mûsikî risâlesi yazan müelliflerin îkâ‘ tariflerinde zaman, oran ve nakre olarak tespit edilen üç ögenin kullanıldığı,
2. Zaman ögesinin bütün îkâ‘ tariflerinde, oran ögesinin, Fârâbî, Urmevî ve Kâşânî'nin îkâ‘ tariflerinde ve nakre kavramının da İbn Sînâ, Tûsî, Urmevî ve Merâgî'nin îkâ‘ tariflerinde kullanıldığı,
3. Urmevî'den sonra îkâ‘ tariflerine bakıldığında birçok müellifin Fârâbî ve Urmevî'nin tariflerini dikkate alarak (bu konu hakkında) tarif yaptıkları,
4. Şîrâzî, Âmülî, Mübârekşâh ve Merâgî tarafından Fârâbî ve Urmevî'nin tariflerinin tekrarlandığı ve yorumlandığı,
5. İbn Zeyle tarafından İbn Sînâ'nın tarifinin tekrarlandığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Alişâh b. Hacı Büke, Mukaddimetü'l-Usûl, İ.Ü.N.E. Ktp, Farsça Yazmalar, No. 1097.
2. Âmülî, Şemseddîn, Nefâ'isü'l-Fünûn fî 'Arâ'isi'l-'Uyûn, C. 3, thk, Ebü'l-Hasan Şi'rânî, İntişârât-ı İslâmiyye, Tahran 1381 (h.ş.).

3. Arslan, Fazlı, İslâm Medeniyetinde Mûsikî, Beyan Yayınları, İstanbul 2017.
4. Behar, Cem, Osmanlı/Türk Musikisinin Kısa Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.
5. Dihhudâ, Alî Ekber, Lugatnâme-i Dihhudâ, C. 5, Müessise-i İntişârât ve Çâp-i Dânişgâhî, Tahran 1377 (h.ş.).
6. el-Fârâbî, Ebî Nasr Muhammed b. Muhammed Tarhân, Kitâbü'l-Mûsîka'l-Kebîr, şerh ve thk. Ğattâs Abdülmelik Haşebe, Kahire tsz.
7. el-Kindî, Ebû Yûsuf Ya'kûb, "Risâle fi Hubr Sınâ'ati't-Te'lif", Müellifâtü'l-Kindiyyi'l-Musikiyye, thk. Zekerîyâ Yûsuf, Menşûrâtü'l-Cemel, Beyrût 2009.
8. _____, "Risâle fi eczâ'i hubriyye fi'l-mûsîka", Müellifâtü'l-Kindiyyi'l-Musikiyye, thk. Zekerîyâ Yûsuf, Menşûrâtü'l-Cemel, Beyrût 2009.
9. er-Râzî, Fahreddin, Câmî'u'l-'Ulûm, thk. Seyyid Ali Âl-ı Dâvûd, İntişârât-ı Doktor Mahmûd-ı Afşâr ve İntişârât-ı Suhen, Tahran 1397 (h.ş.).
10. et-Tûsî, Ebû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen, Risâle fi İlmi'l-Mûsikî, thk. Zekerîyâ Yûsuf, Kahire 1964.
11. Fârâbî, İlimlerin sayımı, çev. Ahmet Arslan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022.
12. İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî, Şifa, Cevâmiu ilm'il-Musiki, thk. Zekeriya Yusuf, Mısır 1977.
13. İbn Zeyle, Ebû Mansûr el-Hüseyn b. Muhammed b. Ömer, Kâfi fi'l-mûsikî, thk. Zekeriya Yusuf, Kahire 1964.
14. Jebrini, Alâeddin, "Fârâbî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
15. Kâşânî, Hasan, "Kenzü't-Tuhaf", Se Risâle-i Farsi Der Musiki, haz. Taghi Binesh, Merkez-i Neşr-i Danişgâhi-i Tahran, Tahran 1371 (h.ş.).
16. Kevkebî Buhârâyi, Necmeddin, "Risâle-i Musiki", Se Risâle-i Musiki-i Kadim-i İran, thk. Mansûre Sâbetzâde, Encümen-i Asâr ve Mefâhir-i Ferhengi, Tahran 1399 (h.ş.).
17. Kutluer, İlhan, "eş-Şifâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
18. Merâgî, Hâce Kemâleddîn Abdülkâdir b. Gaybî, Câmîu'l-Elhân, nşr. Taghi Binesh, Müessese-i Mütalaât ve Tahkikât-i Ferhengi, Tahran 1366 (h.ş.).
19. _____, Makâsidü'l-Elhân, nşr. Taghi Bineş, Bongâh-i Tercüme ve Neşr-i Kitap, Tahran 2536 (t.ş.i.).
20. Muhammed b. Mübârekşâh, Şerhu Kitâbi'l-Edvâr, British Museum, Or., nr. 2361.
21. Şîrâzî, Kutbüddîn Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî, Dürretü't-Tâc li Ğurreti'd-Dîbâc, Köprülü Kütüphanesi Yazmaları, No: 867.
22. Turabi, Ahmet Hakkı, el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
23. Urmevî, Abdülmü'min b. Yûsuf b. Fâhir, Risâletü'ş-Şerefiyye, çev. Babak Khazrai, İntişârât-ı Ferhengistan-i Hüner, Tahran 1385 (h.ş.).

(8)

Dilara TANRIKULU¹⁶; Doç. Dr. Muzaffer ERTÜRK¹⁷

**ORDU İL NÜFUS VE VATANDAŞLIK MÜDÜRLÜĞÜ İLE BAĞLI 19 İLÇE NÜFUS
MÜDÜRLÜĞÜNDE YENİ KONSEPT NÜFUS MÜDÜRLÜĞÜ PROJESİ ÖNCESİ VE SONRASI
HİZMET KALİTESİNİN ÖLÇÜMÜ**

**MEASUREMENT OF SERVICE QUALITY BEFORE AND AFTER THE NEW CONCEPT
POPULATION DIRECTORATE PROJECT IN 19 DISTRICT POPULATION DIRECTORATES
AFFILIATED WITH THE ORDU PROVINCIAL POPULATION AND CITIZENSHIP
DIRECTORATE**

ÖZ

Firmalar rekabet edebilmek için ürün ve hizmetlerini geliştirmek zorundadırlar. Firmaların sürekli kendilerini geliştirme çabası, rekabet edebilmek, daha çok müşteri edinebilmek ve bunların sonucunda dolayısıyla kâr amaçlıdır. Kurumlar da hizmetlerini geliştirmek için faaliyetlerde bulunurlar. Kurumların hizmet kalitesini arttırmadaki amacı ise vatandaşın memnuniyetini kazanmayı sağlamaktır. Çalışma kapsamında Fatsa Nüfus Müdürlüğü'nün hizmet kalitesini ve beğenisini arttırmak amacıyla yaptığı değişiklikler farklı boyutlar kapsamında incelenmiştir. Bu boyutlar görsel yenilik, teknolojik yenilik ve hizmet kalitesidir. Hazırlanan anketler ile görsel ve teknolojik anlamda yapılan yenilikler ve hizmet kalitesi vatandaş tarafından değerlendirilmiş ve bu yeniliklerin gerekliliği araştırılmıştır. Kurumdaki teknolojik yeniliklerden biri olan nüfusmatik cihazının sadece nüfus müdürlüklerinde değil sokaklarda, kampüslerde, havaalanlarında vb. yerlerde olması planlanmaktadır. Planlanan bu proje ile ilgili vatandaşın görüşüne başvurulmuştur. Çalışmanın devamında 199 Randevu Sistemi ve NVİ Randevu Sistemi için Teknoloji Kabul Modeli uygulanmıştır. SPSS Paket Programı aracılığıyla analizler gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, Teknoloji Kabul Modeli, Nüfus Müdürlüğü, Resmî Kurumlarda Hizmet Kalitesi

ABSTRACT

Firms have to improve their products and services in order to compete. The continuous effort of companies to improve themselves is to compete, to acquire more customers and, as a result, to profit. Institutions also engage in activities to improve their services. The aim of the institutions in increasing the service quality is to ensure the satisfaction of the citizens. Within the scope of the study, the changes made by the Fatsa Population Directorate in order to increase the service quality and appreciation were examined within the scope of different dimensions. These dimensions are visual innovation, technological innovation and service quality. With the prepared questionnaires, the visual and technological innovations and service quality were evaluated by the citizens and the necessity of these innovations was investigated. One of the technological innovations in the institution, the population matic device can be used not only in population directorates, but also in streets, campuses, airports, etc. locations are planned. The opinion of the citizens regarding this planned project was sought. In the continuation of the study, the Technology Acceptance Model was applied for 199 Appointment Systems and NVI Appointment Systems. The descriptive analyzes of SPSS Package Program.

Keywords: Service Quality, Technology Acceptance Model, Population Directorate, Service Quality in Official Institutions.

¹⁶ Nişantaşı Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi; ORCID: 0009-0009-0585-8966

¹⁷ Nişantaşı Üniversitesi, Öğretim Üyesi; ORCID: 0000-0002-5916-4478

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, hantallaşmış geleneksel kamu yönetiminin getirdiği sorunlara dünya çapında yeni ekonomik ve yönetsel çözüm arayışları doğrultusunda gelişen “New Public Management” (Yeni Kamu İşletmeciliği/Yeni Kamu Yönetimi) anlayışının getirdiği kamu hizmeti sunumunda vatandaş/müşteri odaklı uygulamaların olumlu etkilerinin ve olumsuz sonuçlara sebep olabilecek etmenlerin genel bir tespitinin yapılması ve vatandaş/müşteri odaklı yaklaşım benimsemenin gerektirdiği temel değerlerin ortaya konulmasıdır. Çalışmada, bu gelişmelere Keynesyen politikaların dönemin ekonomik sorunlarına çare üretememesi ve planlamacı devlet anlayışındaki tıkanıklıkların yol açtığı, temel tezinden hareket edilmektedir. Konuyla ilişkin muhtelif kaynaklardaki bulgu ve değerlendirmeleri toplu halde aktararak belirli bir kategorize çalışmasıyla analiz kolaylığı sağlayan böyle bir araştırma; gerek kamu örgütleri, gerek özel teşebbüsler ve gerek vatandaşlarla çeşitli düzeydeki araştırmacılar açısından, kamusal hizmetlerin ne ölçüde muhatap odaklı sunulabileceği, hizmet esaslarının belirlenmesinde vatandaşların/müşterilerin ne derecede etkili olabileceği ve sunulmakta olan/sunulacak hizmetlerde potansiyel etkilerin neler olabileceği gibi konularda bilinç oluşturulması ve değerlendirmelerde isabetliliğin artırılması bakımından önem arz etmektedir.

Kurumlar da hizmetlerini geliştirmek için faaliyetlerde bulunurlar. Kurumların hizmet kalitesini arttırmadaki amacı ise vatandaşın memnuniyetini kazanmayı sağlamaktır. Çalışma kapsamında Fatsa Nüfus Müdürlüğü’nün hizmet kalitesini ve beğenisini arttırmak amacıyla yaptığı değişiklikler farklı boyutlar kapsamında incelenmiştir. Hazırlanan anketler ile görsel ve teknolojik anlamda yapılan yenilikler ve hizmet kalitesi vatandaş tarafından değerlendirilmiş ve bu yeniliklerin gerekliliği araştırılmıştır. Kurumdaki teknolojik yeniliklerden biri olan nüfus atık cihazının sadece nüfus müdürlüklerinde değil sokaklarda, kampüslerde, havaalanlarında vb. yerlerde olması planlanmamıştır.

1. Hizmet ve Kalite Kavramı

Hizmet kavramı soyut bir kavramdır ve farklı bakış açıları farklı tanımları beraberinde getirmiştir. (Gümüş 2012). Müşteri, hissedar, borç veren veya işveren bir algıya ve dolayısıyla sağlanacak hizmetlerle ilgili bir beklentiye sahiptir ve bu hizmet anlayışının temelini oluşturur. Kullanılan ekipman, ilgili prosedürler ve yerleşim düzeni gibi kaliteli hizmet sağlama sürecinin tümünde yer alan çeşitli unsurlar hizmet sistemini oluşturur (Pardillo 2019: 8).

Tanım olarak bakıldığında hizmet, alıcıya zaman, yer, biçim, problem çözme veya deneyimsel değer sağlayan süreçler (Lovelock ve Patterson: 2015) ya da kaynakların (öncelikle bilgi ve becerilerin) başka bir kişi veya kuruluşun (yararlanıcı) yararına uygulanmasıdır (Greer ve ark. 2016: 29).

Hizmet kavramının yapısı gereği kendine has özelliklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Hizmetin, onu fiziksel ürünlerden ayırt eden kendine özgü birkaç özelliği bulunmaktadır (Değermen 2006: 7). Hizmetlerin başlıca karakteristik özellikleri soyutluk (dokunulmazlık, elle tutulamazlığı), ayrılmazlık (eş zamanlı üretim ve tüketim), dayanıksızlık (Korkmaz ve ark. 2017: 577-583), heterojenlik (Değermen 2006: 9) ve sahipliktir (Öztürk 2019: 22). Hizmet firmaları bu özelliklerle beraber, fiyat ve müşteri beklentilerini karşılayacak şekilde temel hizmet kalitesi ve performans özelliklerini sağlamaya odaklanmaktadır (Rao 2011: 155).

Kalite kavramı kullanıldığı yere göre farklı anlamlar taşıyabilir. Bunun nedeni kalitenin çok boyutlu ve subjektif olmasıdır. Pek çok kişiye göre kalite; “pahalı”, “lüks”, “üstün olan”, “nadir bulunan”, “olumlu özelliklere sahip olan” “benzerlerinden farklı olan” demektir. Uzmanlar, kalite ile ilgili farklı tanımlar yapmaktadır. Bazı yazarlar kaliteyi “şartlara uygunluk derecesi” bazıları da “mal veya hizmetin belirli bir ihtiyacı karşılayabilme derecesi” şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca, yönetim bilimciler arasında “tasarım kalitesi” ve “uygunluk kalitesi” sınıflaması da yapılmaktadır (Yatkin 2004: 1).

Bir mal ya da hizmetin istenen özelliklere uygunluğu şeklinde yapılan kalite tanımlarında iki unsurun dikkat çektiği görülür. Bunlar, ürün ve hizmetlerin ölçülmesinde kullanılacak özellikler veya standartlar ile üretilen ürün ve hizmetlerin bu özelliklere ya da standartlara ne derecede uygunluk gösterdikleridir (Şimşek 2005: 372).

Günümüzde hizmet sektöründe rekabet artmış ve kurum stratejileri müşteri odaklı hale gelmiştir. Örgütlerin varlığını sürdürebilmesi ve rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi için müşteri odaklı stratejileri geliştirmesi gerekmektedir. Bu stratejilerin asıl amacı müşteri memnuniyetini sağlamak ve müşterileri işletmeye veya markaya bağlı birer tüketici haline getirerek, işletmeler daha iyi hizmet kalitesi sunma yarışı içine girmişlerdir (Gülmez ve Kitapçı 2008: 9).

Hizmet kalitesi üzerine yapılan modern çalışmalar hizmet sunumu sürecine odaklanmış gibi görünse de, özellikle Avrupalı bilim adamları tarafından dikkate alınması gereken ek hususlar önerilmiştir. Örneğin, her boyuttaki anlamsal farklılıklara rağmen, hizmetin kalitesinin müşteriler tarafından algılandığı şekliyle üç boyutu olduğu ifade edilmelidir. Bunlar; işlevsel boyut, teknik boyut ve görüntüdür (Kang ve James 2004: 266). Hizmet kalitesi için tanıma ihtiyaç halinde “alıcının hizmete dair beklentileri ve hizmet performansına yönelik algıları arasındaki açıklığın derecesi” ifadeleri kullanılabilir (Örs 2007: 104).

Kamu yönetimi disiplinin objesi kamu hizmetleridir zira hizmetin kapsamı, içeriği ve kalitesi genel topluma hitaben siyasal erk tarafından belirlenmekte olup kamu bürokrasisi de bu hizmetlerin halka sunulması süreçlerini yönetmektedir (Şaylan, 2000:8). Kamu hizmeti farklı farklı adlandırmalara ve tanımlamalara sahip olan ve bu özelliğiyle aynı anda birden çok disiplinin inceleme alanı içerisinde yer alan bir olgudur (Karahanoğulları, 2004:11). Kamu hizmetinin açıklığa kavuşturulması kamu yönetiminin yetki ve sorumluluklarının anlaşılabilmesi bakımından önem arz etmektedir (Yılmaz, 2008:1217). Ancak kamu hizmetinin ne olduğu ve kapsamı ile ilgili belirgin bir görüş birliği bulunmadığı belirtilebilir. Burada kamu hizmetinin tanımı ve kapsamıyla ilgili literatürden yola çıkılarak “İktisadi nesnellik olarak kamu hizmeti”, “Devletin işlevleri/görevleri olarak kamu hizmeti” ve “Devletin yarattığı işlevler olarak kamu hizmeti” şeklinde üç kategori üzerinden temel seviyede açıklama getirilmeye çalışılmaktadır.

2. UYGULAMA

2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Firmaların sürekli kendilerini geliştirme çabası, rekabet edebilmek, daha çok müşteri edinebilmek ve bunların sonucunda dolayısıyla kâr amaçlıdır. Kurumlar da hizmetlerini geliştirmek için faaliyetlerde bulunurlar. Kurumların hizmet kalitesini arttırmadaki amacı ise vatandaşın memnuniyetini kazanmayı sağlamaktır. Bu çalışma ile Fatsa Nüfus Müdürlüğü'nün hizmet kalitesini ve beğenisini arttırmak amacıyla yaptığı değişiklikler farklı boyutlar kapsamında incelenmiştir. Bu boyutlar görsel yenilik, teknolojik yenilik ve hizmet kalitesidir. Hazırlanan anketler ile görsel ve teknolojik anlamda yapılan yenilikler ve hizmet kalitesi vatandaş tarafından değerlendirilmiş ve bu yeniliklerin gerekliliği araştırılmıştır. Kurumdaki teknolojik yeniliklerden biri olan nüfusmatik cihazının sadece nüfus müdürlüklerinde değil sokaklarda, kampüslerde, havaalanlarında vb. yerlerde olması planlanmaktadır. Planlanan bu proje ile ilgili vatandaşın görüşüne başvurulmuştur.

2.2. Veri ve Yöntem

Tez çalışması kapsamında ele alınan nüfus müdürlüğünde görsel ve teknolojik anlamda yenilikler gerçekleştirilmiştir. Bu yenilikler görsel yenilik, teknolojik yenilik, hizmet kalitesi, gereklilik ve gelecek durum tespiti bölümleri altında kategorize edilmiştir. Bu bölümler altında hazırlanan ifadeler ile Google Forms aracılığı ile anket oluşturulmuş ve nüfus müdürlüğünün eski halini bilen vatandaşlara ve ilgili resmi kurumdaki çalışanlara iletilmiştir. Uygulamanın diğer bölümünde ise Teknoloji Kabul Modeli (TKM) uygulanmıştır. TKM uygulaması hem 199 ile randevu alan vatandaşlar için hem de NVİ platformunu kullanan vatandaşlar için hazırlanmıştır. Her iki şekilde randevu alma sistemi için oluşturulan anket kapsamında demografik değişkenler, algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, kullanıma yönelik niyet ve kullanım davranışı bölümleri altında ifadeler mevcut olup anket yine Google Forms ile hazırlanmış ve veriler bu şekilde toplanmıştır.

2.3. Nüfus Müdürlüğü Değişim Değerlendirmesi

İlgili kurumda bir yenilik sürecine gidilmiştir. Kurumun görsel tasarımında değişiklikler olmuş ve bazı teknolojik gelişmelerden faydalanmışlardır. Bu değişimlerde masa ve koltukların renklerinin değişmesi, masalar arasına paravanlar ve tasarımı, yerleşim düzeninde değişim, duvar yıkarak bekleme alanı genişletmek gibi birçok gelişim söz konusudur. Diğer yandan teknolojik anlamda parmak izi cihazı getirilerek güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Nüfusmatik temin edilerek kurumda bazı işlemlerin memurları meşgul etmeden yapılması sağlanmıştır. Sıramatik cihazı ile de daha önce sıra alıp gelen vatandaşların tekrar oradan numara alması ile kurum içindeki karışıklık önlenmiştir. Yapılan tüm bu değişikliklerin vatandaşlar ve memurlar tarafından ne derece uygun görüldüğü, gerekli olduğu ve geleceğe yönelik planların gerekliliği araştırılmıştır. Bu ifadeler beş bölümde toplanmıştır. Öncelikle görsel yeniliklerin sorgulaması yapılmıştır. İlerleyen bölümde teknolojik yenilikler yer alırken üçüncü aşamada bu yeniliklerin hizmet kalitesi faktörüyle ilişkili ifadeler yer almaktadır. Diğer bölümlerde ise yapılan tüm bu yeniliklerin gerekliliği sorgulanırken son bölümde ise gelecekte yapılması planlanan gelişmelerle ilgili görüşlere başvurulmuştur. Ankete 115 kişi katılmıştır.

2.3.1. Görsel Yenilik

Geçmiş durumda koltuklar mavi renkte iken turuncu renge dönüştürülmüştür. Turuncu rengin daha aktif, enerjik ve canlı bir renk olması hem vatandaşa hem de çalışan memurlara enerji vereceği düşünülmüştür. Masalar arasına beyaz desenli cam paravanlar yapılmıştır ve bu paravanların şeffaf olması nedeni ile ortamı daha ferah göstereceği düşünülerek gerçekleştirilmiştir. Kuruma genel olarak turuncu ve gri renklerinde dekorlar ve renklendirmeler yapılarak renklerin uyum yakalaması sağlanmıştır. Gri rengin rahatlama, sakinleşme ve rahatlama hissinden faydalanmasının umulmasının yanı sıra dengeyi ifade etmesi ve turuncu ile uyum sağlaması amaçlanmıştır. Masalar eski halde ahşap (açık meşe) renginde iken mevcut durumda gri ve beyaz renklerine dönüştürülmüştür. Yine hem renkler arasında uyum sağlanırken hem de beyaz rengin negatif enerjileri yok edici ve temizlik, ferahlık katması istenmiştir. Son olarak ise yerleşim planında değişiklikler yapılarak daha düzenli ve ferah bir ortam elde etmek amaçlanmıştır. Ayrıca bina içerisinde bir duvar yıkarak bekleme alanı genişletilmiş ve daha çok kişinin oturarak beklemesi sağlanmıştır.

Kurumun geçmiş durumdaki hizmet alanlarındaki masa, sandalye ve koltuklar Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Yenilik Öncesi Hizmet Alanı -1

Şekil 2. Yenilik Öncesi Hizmet Alanı -2

Şekil 3. Yenilik Öncesi Hizmet Alanı ve Bekleme Koltukları

Yapılan yenilikler sonrasında ise hizmet alanlarındaki masa, koltuk ve diğer dekorlara Şekil 4 ve Şekil 5'te, bekleme alanına Şekil 6'da ve danışma alanına ise Şekil 7'de yer verilmiştir.

Şekil 4. Yenilik Sonrası Hizmet Alanı

Şekil 5. Yenilik Sonrası Bekleme Koltukları

Şekil 6. Yenilik Sonrası Bekleme Alanı

Şekil 7. Yenilik Sonrası Danışma Alanı

Yapılan bu değişimler beş bölümde ifade edilmiştir. Görsel yenilik bölümünde altı ifade söz konusudur. Bu ifadeler ile koltukların mavi renkten turuncu renge dönüşümü, masalar arasındaki cam paravanlar, turuncu gri ve beyaz renklendirme ve dekorların görselliği, masaların açık meşe renginden gri ve beyaz renge dönüşümü ve yeni yerleşim düzenlemeleri sorgulanmıştır. Bu ifadeler 5'li likert ölçeğindedir. Açık uçlu bir soru ile katılımcılardan renk önerisi alınmıştır. Yapılan bu görsel değişimlerle ilgili görüşler;

Mavi koltuklardan turuncu koltuklara geçiş yapılmasını 54 kişi büyük çoğunlukla %47 oranıyla kesinlikle güzel bir görsel dönüşüm olduğunu düşünmektedir. 30 kişi %26,1 oranıyla bu görüşe sadece katılmaktadır. Katılımcılarda 9 kişi %7,8 oranıyla kesinlikle bu dönüşüme katılmamaktadır. 5 kişi ise %4,3 oranıyla bu değişime katılmamaktadır. 17 kişi ise %14,8 oranıyla bu dönüşüm hakkında kararsız kalmıştır. Masalar arasında yapılan beyaz desenli cam platformların görselliği güzelleştirdiğine ise 57 kişi %49,6 oranıyla kesinlikle katılmaktadır. 35 kişi ise %30,4 oranıyla bu değişimin güzel olduğuna katılmaktadır. 10 kişi %8,7 oranıyla kararsızken, 8 kişi ise %7 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 5 kişi ise %4,3 bu görüşe katılmamaktadır. Turuncu ve gri renklerde olan dekor ve renklendirmelerin güzel bir görünüm sağladığı fikrine 65 kişi %56,5 oranıyla kesinlikle katılmakta iken 31 kişi ise %27 oranıyla bu görüşe katılmaktadır. 9 kişi %7,8 oranıyla bu değişimin görselliği güzelleştirdiği konusunda kararsız kalırken, 6 kişi %5,2 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamakta ve 4 kişi %3,5 oranıyla bu düşünceye sadece katılmamaktadır.

Masaların ahşap renkten gri ve beyaz renge dönüşümünün görselliği güzelleştirdiği fikrine ise 58 kişi %50,4 oranıyla kesinlikle katılmakta ve 36 kişi ise %31,3 oranıyla ikinci büyük çoğunluk da bu değişimi güzel bulmaktadır. 9 kişi %7,8 oranıyla kararsız kalırken, 7 kişi %6,1 oranıyla kesinlikle bu fikre katılmamakta ve 5 kişi %4,3 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır. Masaların dizilişinin görsel dönüşümü güzel etkilediği düşüncesine 63 kişi %54,8 oranıyla kesinlikle katılmakta ve 31 kişi %27 oranıyla bu görüşe katılmaktadır. 9 kişi ise %7,8 oranıyla bu görüşe kararsız kalırken, 8 kişi ise %7 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamakta ve 4 kişi %3,5 oranıyla ise bu görüşe katılmamaktadır.

Genel olarak bakıldığında yapılan görsel değişimlerin hepsinde en büyük çoğunluk bu görüşlere kesinlikle katılırken, ikinci büyük çoğunluk da bu görsel dönüşümlere katılmaktadır. Üçüncü çoğunluk kararsız kalırken, dördüncü çoğunluk kesinlikle katılmamakta ve geriye kalanlar ise sadece katılmamaktadır.

Görsel yenilik ile ilgili görüşler ise; görsel dönüşüm anlamındaki görüşlere verilen ortalama cevaplar 4 üzerindedir. Böylece ifadelerin görüşleri ortalama yönünden değerlendirilince katılımcıların çoğu yapılan değişimlerin görsel dönüşümü güzel etkilediğini düşünmektedir.

Katılımcılardan ayrıca kurum için renk önerileri alınmıştır. Alınan bu renk önerilerinin dağılımları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 1. Kurum İçin Uygun Görülen Renkler

Görüş	N	(%)	Görüş	N	(%)
Şu anki değişim güzel.	26	22,6	Yeşil ve Tonları	2	1,7
Turuncu	19	16,5	Ahşap Meşe Tonları	1	0,9
Mavi	20	17,4	Pastel Tonları	4	3,5
Kırmızı	3	2,6	Canlı Renkler	1	0,9
Kırmızı ve Beyaz	2	1,7	Açık Renkler	3	2,6
Beyaz ve Turuncu	4	3,5	Mavi ve Beyaz	1	0,9
Turuncu ve Gri	2	1,7	Mor	1	0,9
Beyaz	7	6,1	Sarı ve kombinasyonları	3	2,6
Gri	3	2,6	Siyah ve kombinasyonları	3	2,6
Gri ve Beyaz	2	1,7	Renk Görüşü Bildirilmemiş.	8	7,0

Katılımcılardan kurum için renk önerileri istenmiştir. Toplanan verilere göre 26 kişi %22,6 oranıyla bu değişimin ve renklerin gayet makul olduğunu ve güzel bulduğunu düşünmektedir. İkinci büyük çoğunluk 20 kişi %17,4 oranıyla mavi ve tonları (mavi, lacivert, turkuaz, gök mavisini) renklerinde olmasını uygun görmektedir. Üçüncü sırada 19 kişi ise %16,5 oranıyla turuncu renklerde olmasını önermektedir. 8 kişi %7 oranıyla herhangi bir renk görüşü bildirmemiştir. 7 kişi %6,1 oranıyla beyaz renk olmasını önermiştir. 4'er kişi %3,5 oranlarıyla beyaz ve turuncu kombinasyonu ve pastel tonları olmasını önermektedir. Diğer önerilerde 3'er kişi %2,6 oranları ile kırmızı, gri, açık renkler, sarı ve kombinasyonları ve siyah ve kombinasyonları olmasını önermektedir. Katılımcılardan 2'ser kişi %1,7 oranlarıyla kırmızı ve beyaz, turuncu ve gri, gri ve beyaz ve yeşil ve tonları olmasını önermektedir. Katılımcılardan geriye kalan 1'er kişi %0,9 oranları ile ahşap ve meşe tonları, canlı renkler, mavi ve beyaz kombinasyonu ve mor renklerde olmasını önermektedir.

2.3.2. Teknolojik Yenilik

Nüfus müdürlüğünde teknolojik yenilikler kapsamında dört farklı cihaz edinilmiştir. Bunlardan ilki nüfusmatik cihazdır. Bu cihaz ile TC. Kimlik kartı şifre işlemleri, kişisel mesaj pencereleri, bilgi görüntüleme, kendinizin veya aile bireylerinin adres beyanı, kimlik kartına sürücü belgesi yükleme, 15 yaş altı çocuk için TC. Kimlik kartı başvurusu, TC. Kimlik kartı, pasaport ve sürücü belgesi için randevu talebinde bulunma, sürücü belgesi başvurusu, TC. Kimlik kartına e-imza yükleme, barkodlu nüfus kayıt örneği, barkodlu nüfus yerleşim yeri belgesi ve yerleşim yerinde oturanların belgesi gibi işlemler bireysel olarak yapılabilmektedir. Bu işlemlerin yapılabildiği nüfusmatik cihazına Şekil 8'de yer verilmiştir.

Şekil 8. Nüfusmatik (Kiosk) Cihazı

Şekil 9. Parmak İzi Cihazı

Şekil 10. Sıramatik Cihazı

Şekil 11. Gezici Kayıt Terminali

Parmak izi cihazı da edinilen bir diğer teknolojik cihazdır. Kimlik, pasaport ve ehliyet işlemlerinde mecburi olarak kullanılan bu cihaz sayesinde sahteciliğin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Cihaz görseli Şekil 9’da yer almaktadır.

Kurumda eskiden randevu sistemleri ve sıramatik cihazı mevcut değilmiş. Yapılan güncelleştirmeler ile sıramatik cihazı edinilmiştir. Cihaz sadece 199 randevu sistemi veya NVİ üzerinden randevu almış vatandaşlara sıra vermektedir. Randevusu mevcut olup kuruma hizmet almaya gelen vatandaşların kuyruk sorunlarının önlenmesi için bu cihaz alınmıştır. Cihaz Şekil 10’da yer almaktadır.

Fatsa İlçe Nüfus Müdürlüğü’nde yapılan ve konu olarak son ele alınan teknolojik gelişme ise gezici kayıt terminalidir. Şekil 11’de yer verilen bu cihaz ile hasta, yaşlı ve fiziksel engelli vatandaşların ikametgâhlarına gidilerek kimlik kartı başvuru işlemlerinin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır. Teknolojik bir yenilik olduğu kadar sosyal sorumluluk da niteliğindedir.

Nüfus Müdürlüğü’ne kazandırılan tüm bu teknolojik gelişmeler yine hem kurum içi hem de kurumdan hizmet sağlayan vatandaşlar tarafından görüşlerine başvurulmuştur. Katılımcıların görüşleri; kuruma parmak izi cihazı getirilmesinin hizmet kalitesini arttırdığına 57 kişi %49,6 oranla kesinlikle katılmakta, 27 kişi %23,5 oranıyla katılmakta, 13 kişi %11,3 oranıyla kesinlikle katılmamakta, 10 kişi %8,7 oranıyla kararsız kalırken ve 8 kişi %7 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır. Nüfusmatik cihazının kurumda edinilmesinin hizmet kalitesini arttırdığı görüşüne 65 kişi %56,5 oranıyla kesinlikle katılmakta, 25 kişi %21,7 oranıyla katılmakta, 16 kişi %13,9 oranıyla kararsız kalmakta, 7 kişi %6,1 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 2 kişi ise %1,7 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır. Nüfusmatik cihazının zamandan kazandırdığı görüşüne 65 kişi %56,5 oranıyla kesinlikle katılmakta, 28 kişi %24,3 oranıyla katılmakta, 12 kişi %10,4 oranıyla kararsız kalırken, 7 kişi %6,1 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 3 kişi ise %2,6 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır.

Sıramatik cihazının kuruma alınmasının hizmet kalitesini arttırdığı düşüncesine 71 kişi %61,7 oranıyla kesinlikle katılmakta, 27 kişi %23,5 oranıyla bu görüşe katılmakta, 7 kişi %6,1 oranıyla kararsız kalırken, 6 kişi %5,2 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 3 kişi ise %2,6 oranıyla katılmamaktadır. Sıramatik cihazının kurum tarafından edinilmesinin zaman kazandırdığı düşüncesine 66 kişi %57,4 oranıyla kesinlikle katılmakta, 25 kişi %21,7 oranıyla katılmakta, 15 kişi %13 oranıyla kararsız kalırken, 6 kişi %5,2 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 3 kişi ise %2,6 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır. Gezici kayıt terminalinin hizmet kalitesini arttırdığı görüşüne 73 kişi %63,5 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmakta, 22 kişi %19,1 oranıyla

bu görüşe katılmakta, 9 kişi %7,8 oranıyla kararsız kalmakta, 8 kişi %7 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 3 kişi ise %2,6 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır.

Teknolojik yenilikler ile ilgili görüşler; betimsel istatistiklere göre parmak izi cihazına katılma görüşlerinin ortalaması 3,93 ile katılıyorum görüşüne yakındır. Diğer görüşlerin ise ortalamaları 4,2 üzerindedir ve katılımcıların görüşleri katılmakla ve kesinlikle katılmak arasında yer almaktadır.

2.3.3. Hizmet Kalitesi

Nüfus Müdürlüğü'ndeki bekleme alanının genişletilmesi, bekleme koltuklarının artırılması, yapılan tüm görsel değişiklikler ve teknolojik değişikliklerin kurumun hizmet kalitesini arttırdığı düşünülmektedir. Bu kapsamda bu dört değişken için ifadeler oluşturulmuş ve katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Hizmet kalitesi görüşleri; bekleme alanının genişletilmesinin hizmet kalitesini arttırdığı görüşüne 70 kişi %60,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 35 kişi %30,4 oranıyla katılmakta, 5 kişi %4,3 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamakta, 3 kişi %2,6 oranıyla kararsız kalmakta ve 2 kişi %1,7 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır. Bekleme koltuklarının artırılmasının hizmet kalitesini arttırdığı görüşüne 65 kişi %56,5 oranıyla kesinlikle katılmakta, 37 kişi %32,2 oranıyla katılmakta, 7 kişi %6,1 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamakta, 5 kişi %4,3 oranıyla kararsız kalmakta ve sadece 1 kişi %0,9 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır.

Yapılan görsel değişikliklerin hizmet kalitesini arttırdığı düşüncesine 60 kişi %52,2 oranıyla kesinlikle katılmakta, 35 kişi %30,4 oranıyla katılmakta, 10 kişi %8,7 oranıyla kararsız kalmakta, 7 kişi %6,1 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 3 kişi %2,6 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır. Yapılan teknolojik gelişmelerin hizmet kalitesini arttırdığı görüşüne 76 kişi %66,1 oranıyla kesinlikle katılmakta, 29 kişi %25,2 oranıyla katılmakta, 4'er kişi %3,5 oranlarıyla bu görüş hakkında ya kararsız kalmakta ya da kesinlikle katılmamaktadır. Hizmet kalitesi ile ilgili betimsel istatistikler araştırılmıştır ve sonuçlarına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Hizmet Kalitesi Betimsel İstatistikler

İfade	N	Minimum	Maksimum	Toplam	Ortalama	Std. Sapma
Bekleme alanının genişletilmesi hizmet kalitesini arttırmaktadır.	115	1,0	5,0	508	4,41	0,96
Bekleme koltuklarının artırılması hizmet kalitesini arttırmaktadır.	115	1,0	5,0	497	4,32	1,04
Yapılan görsel değişiklikler hizmet kalitesini arttırmaktadır.	115	1,0	5,0	483	4,2	1,11
Yapılan teknolojik gelişmeler hizmet kalitesini arttırmaktadır.	115	1,0	5,0	516	4,48	0,92

Hizmet kalitesi ile ilgili görüşlerin betimsel istatistikleri incelendiğinde ortalamaların 4,2 üzerinde olduğu görülmektedir. Belirtilen ifadelerin hizmet kalitesini arttırdığına katılımcıların çoğu katılmakta veya kesinlikle katılmaktadır.

2.3.4. Yeniliklerin Gerekliği

Nüfus Müdürlüğü'ne fayda sağlaması amacıyla yapılan bu değişim ve yeniliklerin kuruma gerçekten fayda sağlayıp sağlamadığını ve gerekliliğini belirlemek için dört ifade oluşturulmuştur. Yapılan görsel değişimler için kurumun beğenisini artırıp artırmadığına dair ve gerekliliği ile ilgili görüşler toplanmıştır. Teknolojik gelişmelerin de gerekliliği sorgulanmış ve belirlenen fayda kriteri zamandan kazandırma ile ilgili katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Katılımcıların görüşleri; yapılan yenilikler kurum için gereksiz bir harcama mıydı yoksa yerinde yapılmış gerekli bir yenilik miydi araştırmak istenmiştir. Bu doğrultuda

hazırlanan ifadeler katılımcılara sunulduğunda yapılan görsel değişikliklerin kurumun beğenisini arttırdığına ve kurum için gerekli olduğuna sırasıyla 63 ve 69 kişi %54,8 ve %60 oranlarıyla kesinlikle katılmakta, 37 ve 32 kişi %32,2 ve %27,8 oranlarıyla sadece katılmakta, 7 ve 8 kişi %6,1 ve %7 oranlarıyla kararsız kalmakta, 3 ve 2 kişi %2,6 ve %1,7 oranlarıyla katılmamakta ve son olarak 5 ve 4 kişi %4,3 ve %3,5 oranlarıyla kesinlikle katılmamaktadır.

Yapılan teknolojik değişiklikleri kurum için gerekli olduğu görüşüne 86 kişi %74,8 oranıyla kesinlikle katılmakta, 22 kişi %19,1 oranıyla bu görüşe katılmakta, 3'er kişi %2,6 oranlarıyla kesinlikle katılmamakta veya kararsız kalmakta ve son olarak 1 kişi ise %0,9 oranıyla katılmamaktadır. Yapılan teknolojik değişikliklerin zaman kazandırdığı görüşüne ise 78 kişi %67,8 oranıyla kesinlikle katılmakta, 26 kişi %22,6 oranıyla katılmakta, 6 kişi %5,2 oranıyla kararsız kalmakta, 4 kişi %3,5 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 1 kişi ise %0,9 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır.

Yeniliklerin gerekliliği ile ilgili olan ifadeler için betimsel istatistikler hesaplanmıştır ve sonuçlarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 3. Yeniliklerin Gerekliliği Betimsel İstatistikler

İfade	N	Minimum	Maksimum	Toplam	Ortalama	Std. Sapma
Yapılan görsel değişiklikler kurumun beğenisini arttırmaktadır.	115	1,0	5,0	495	4,30	1,01
Yapılan görsel değişiklikler kurum için gereklidir.	115	1,0	5,0	505	4,39	0,95
Yapılan teknolojik değişiklikler kurum için gereklidir.	115	1,0	5,0	532	4,62	0,81
Yapılan teknolojik değişiklikler zamandan kazandırmaktadır.	115	1,0	5,0	518	4,50	0,91

Yeniliklerin gerekliliği ile ilgili olan ifadelerin ortalamaları 4,3 üzerindedir ve katılımcıların çoğunluğu bu yeniliklerin gerekli olduğu fikrine katılmaktadır.

2.3.5. Nüfusmatik Projesi

Nüfusmatik şu an için sadece nüfus müdürlüğü giriş kapısında mevcuttur. Bu nüfusmatik cihazlarının üniversite kampüsleri, havaalanları, sokakları, otogarlar gibi yerlere de koyulması planlanmaktadır. Henüz proje halinde olup gerçekleştirilmemiştir. Bu nedenle bu konuyla ilgili karar vermede yardımcı olması için katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Görüşler; nüfusmatik projesiyle ilgili görüşlere bakıldığında nüfusmatiklerin sokaklarda, havaalanlarında, kampüslerde vb. yerlerde olmasının faydalı olacağı görüşüne 67 kişi %58,3 oranıyla kesinlikle katılmakta, 29 kişi %25,2 oranıyla katılmakta, 12 kişi %10,4 oranıyla kararsız kalmakta ve 7 kişi %6,1 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamaktadır. Nüfusmatiklerin sokaklarda, havaalanlarında, kampüslerde vb. yerlerde olmasının zamandan kazandıracığı görüşüne 70 kişi %60,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 27 kişi %23,5 oranıyla katılmakta, 10 kişi %8,7 oranıyla kararsız kalmakta, 6 kişi %5,2 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 2 kişi %1,7 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır.

Nüfusmatiklerin sokaklarda, havaalanlarında, kampüslerde vb. yerlerde olmasının güzel bir teknolojik gelişme olduğu görüşüne katılımcılardan 76 kişi %66,1 oranıyla kesinlikle katılmakta, 23 kişi %20 oranıyla bu görüşe katılmakta, 8 kişi %7 oranıyla kararsız kalmakta, 7 kişi %6,1 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 1 kişi %0,9 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır. Nüfusmatiklerin sokaklarda, havaalanlarında, kampüslerde vb. yerlerde olmasının gerekli bir teknolojik gelişme olduğu görüşüne 75 kişi %65,2 görüşüyle kesinlikle katılmakta, 25 kişi %21,7 oranıyla katılmakta, 7 kişi %6,1 oranıyla kararsız kalmakta, 6 kişi %5,2 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 2 kişi %1,7 oranıyla bu görüşe katılmamaktadır.

Nüfusmatik projesiyle ilgili betimsel istatistikler hesaplanmış ve sonuçlarına Tablo 11'de yer verilmiştir.

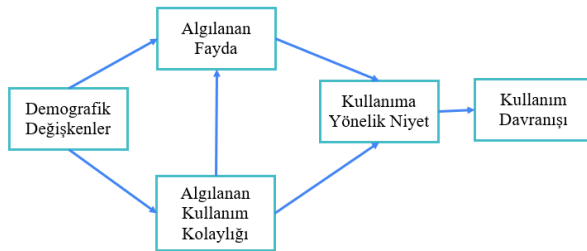
Tablo 4. Nüfusmatik Projesi Betimsel İstatistikler

İfade	N	Minimum	Maksimum	Toplam	Ortalama	Std. Sapma
Nüfusmatiklerin sokaklarda, havaalanlarında, kampüslerde vb. yerlerde olması faydalı olacaktır.	115	1,0	5,0	494	4,29	1,07
Nüfusmatiklerin sokaklarda, havaalanlarında, kampüslerde vb. yerlerde olması zamandan kazandıracaktır.	115	1,0	5,0	498	4,33	1,06
Nüfusmatiklerin sokaklarda, havaalanlarında, kampüslerde vb. yerlerde olması güzel bir teknolojik gelişmedir.	115	1,0	5,0	505	4,39	1,08
Nüfusmatiklerin sokaklarda, havaalanlarında, kampüslerde vb. yerlerde olması gerekli bir teknolojik gelişmedir.	115	1,0	5,0	506	4,4	1,04

Planlanan nüfusmatik projesinin ifadelerinin ortalamaları 4,29 üzerindedir. Katılımcıların çoğu bu projenin faydalı olacağını, zamandan kazandıracığını, güzel ve gerekli bir teknolojik gelişme olduğu fikirlerine kesinlikle katılmakta ve katılmaktadır.

2.4. 199 ve NVİ Randevu Sistemleri Teknoloji Kabul Modeli

Geçmişte resmî kurumlardan hizmet almak için öncesinden ve kişisel alanlarımızdan randevu oluşturmak gibi bir durum söz konusu değildi. Kuruma giderek sıra bekleyerek randevu alınır sonra yine sıra bekleyerek hizmet alınır. Günümüzde ise kurumların birçoğunda hastaneler, nüfus müdürlükleri vs. randevu almak için sıra beklemeye gerek yoktur. Artık kurumların çoğunda telefon veya online sistemler ile randevu alabilecekleri seçenekler mevcuttur. Çalışmanın bu bölümünde nüfus müdürlüğünde hizmet almak isteyen bireylerin randevu işlemlerini gerçekleştirirken 199 ve NVİ randevu sistemleriyle ilgili teknolojiyi kabul modeli uygulanması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında uygulanacak teknoloji kabul modeli Şekil 12’de yer almaktadır.

Şekil 12. Teknoloji Kabul Modeli

Çalışma kapsamını uygulayacağımız TKM’de demografik değişkenlerin algılanan faydaya ve algılanan kullanım kolaylığına etkisi olduğu varsayılmaktadır. Algılanan kullanım kolaylığının da algılanan faydayı etkilediği varsayılmaktadır. Algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı ise kullanıma yönelik niyeti etkilemektedir. Kullanıma yönelik niyet ise kullanım davranışı etkilemektedir. Bu ilişkiler kapsamında her ilişkinin altında belirli sayılarda ifadeler oluşturulmuştur. Her iki TKM için de algılanan fayda kapsamında 5 ifade, algılanan kullanım kolaylığı kapsamında 4, kullanıma yönelik niyet bölümünde 3 ve kullanım davranışı bölümünde 1 ifade vardır. Ankete toplamda 301 kişi katılmıştır. Uygulama kapsamında istatistiksel hesap ve analizler SPSS Programı ile gerçekleştirilmiştir. Öncelikle katılımcıların demografik değişken bilgileri incelenmiştir. Katılımcılara ait demografik bilgilerine Tablo 12’de yer verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyet Bilgileri

		Sıklık	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	134	44,5
	Erkek	167	55,5
Yaş	18-25	36	12
	26-40	108	35,9
	41-55	115	38,2
	56-65	27	9
	66+	15	5
Hal	Bekar	75	24,9
	Evli	203	67,4
	Eşinden Ayrılmış/Vefat Etmiş	23	7,6
Eğitim Düzeyi	İlkokul	17	5,6
	Ortaokul	50	16,6
	Lise	117	38,9
	Lisans	104	34,6
	Lisansüstü	13	4,3

Katılımcılardan 134 kişi %44,5 oranıyla kadın, 167 kişi ise %55,5 oranıyla erkektir. Katılımcıların yaş bilgileri için de frekans ve yüzde analizleri araştırılmıştır. Katılımcılardan 18-25 yaş aralığında olan %12 oranıyla 36 kişidir. Katılımcılardan 26-40 yaş aralığında olanlar ise %35,9 oranıyla 108 kişidir. 41-55 yaş aralığında olan %38,2 oranıyla 115 kişi, 56-65 yaş aralığında %9 oranıyla 15 kişi ve 66 yaş ve üzerinde %5 oranıyla 15 kişi mevcuttur. Katılımcıların medeni hal durumlarına ilişkin bilgilerin sıklık ve yüzdeleri belirlenmiştir. Katılımcılardan 203 kişi %67,4 oranıyla evlidir. Katılımcıların %24,9'u 75 kişi bekar ve 23 kişi %7,6 oranıyla eşinden ayrılmış veya eşi vefat etmiştir. Anket katılımcılarının eğitim düzeyleri için toplanan kategorilerin de sıklık ve yüzdeleri hesaplanmıştır. İlkokul eğitim düzeyinde 17 kişi %5,6 oranıyla, ortaokul eğitim düzeyinde 50 katılımcı %16,6 oranıyla, 117 katılımcı %38,9 oranıyla lise eğitim düzeyinde, 104 kişi %34,6 oranıyla lisans eğitim düzeyinde ve 13 kişi ise %4,3 oranıyla lisansüstü eğitim düzeyindedir.

2.4.1. ALO 199 Randevu Sistemi Teknoloji Kabul Modeli

199 randevu sistemi için TKM kapsamında algılanan fayda modelinde demografik değişkenler ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olduğu düşünülmektedir. Yapılan güvenilirlik analizleri için Cronbach's Alpha güvenilirlik analizi yöntemine başvurulmuş ve sonuçlarına Tablo 16 'da yer verilmiştir.

Tablo 6. 199 Randevu Sistemi Teknoloji Kabul Modeli Ölçek Güvenilirliği

Bölüm	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Algılanan Fayda	0,881	5
Algılanan Kullanım Kolaylığı	0,853	4
Kullanıma Yönelik Niyet	0,835	3
Teknoloji Kabul Modeli (Tamamı)	0,946	13

Ölçeğin tamamı 0,946 Cronbach's Alpha sayısı ile değeri 0,7 üzerinde olduğu için güvenilir kabul edilmektedir. Ayrıca 199 randevu sistemi için oluşturulan teknoloji kabul modelinin bölümlerinin de Cronbach's Alpha değerleri 0,7 üzerinde olması nedeniyle güvenilirirdir.

Güvenilirlik analizlerinin gerçekleşmesinin ardından algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı bölümlerine ilişkin ifadelerin görüşlerinin frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma gibi istatistiksel ifadeleri toplanmıştır. Randevu almanın en kolay yolunun 199 ile randevu almak olduğu görüşüne katılımcılardan 133 kişi %44,2 oranıyla katılmakta, 46 kişi %15,3 oranıyla kesinlikle katılmakta, 80 kişi %26,6 oranıyla kararsız kalmakta, 28 kişi %9,3 oranıyla bu görüşe katılmamakta ve 14 kişi %4,7 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamakta. 199 ile randevu alarak zaman kazanma görüşüne katılımcıların büyük çoğunluğu olan 107 kişi %35,5 oranıyla katılmakta, diğer büyük çoğunluk 81 kişi %26,9'u ise bu görüşten emin değildir. 65 kişi %21,6 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılırken, 30 kişi %10 oranıyla bu görüşe katılmamakta ve 18 kişi de %6 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamaktadır.

199 ile farklı sorulara cevap bulabilme, 199 randevu sistemine beklemeden kolayca bağlanabilme görüşüne ve 199 ile farklı hizmetler alabilme görüşüne 110 kişi %36,5 oranıyla katılmaktadır. 199 ile randevu alarak farklı sorulara cevap bulabilme görüşüne 84 kişi %27,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 60 kişi %19,9 oranıyla kararsız kalmakta, 29 kişi %9,6 oranıyla bu görüşe katılmamakta ve 18 kişi %6 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamaktadır.

199 ile randevu sistemine beklemeden kolayca bağlanabilme görüşüne 79 kişi %26,2 oranıyla kesinlikle katılmakta, 68 kişi %22,6 oranıyla kararsız kalmakta, 26 kişi %8,6 oranıyla katılmamakta ve 18 kişi %6 oranıyla kesinlikle bu görüşe katılmamaktadır. 199 ile farklı hizmetler de almanın mümkün olduğu görüşüne ise 80 kişi %26,6 oranıyla kesinlikle katılmakta, 70 kişi %23,3 oranıyla kararsız kalmakta, 14 kişi %4,7 oranıyla kesinlikle katılmamakta ve 27 kişi %9 oranıyla katılmamaktadır.

Algılanan kullanım kolaylığına ilişkin ifadelerin görüşlere ait veriler incelendiğinde; 199 ile nasıl randevu alınacağını öğrenmek benim için kolay oldu/kolay oluyor görüşüne 67 kişi %22,3 oranıyla kesinlikle katılmakta, 130 kişi %43,2 oranıyla katılmakta, 62 kişi %20,6 oranıyla kararsız kalmakta, 29 kişi %9,6 oranıyla katılmamakta ve 13 kişi %4,3 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. 199 ile randevu almak fazla bir beceri gerektirmiyor ifadesine 76 kişi %25,2 oranıyla kesinlikle katılmakta, 107 kişi %35,5 oranıyla katılmakta, 80 kişi %26,6 oranıyla kararsız kalmakta, 23 kişi %7,6 oranıyla katılmamakta ve 15 kişi %5 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. 199 üzerinden randevu almayı kolay buluyorum görüşüne 88 kişi %29,2 oranıyla kesinlikle katılmakta, 121 kişi %40,2 oranıyla katılmakta, 50 kişi %16,6 oranıyla kararsız kalmakta, 25 kişi %8,3 oranıyla katılmakta ve 17 kişi %5,6 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamaktadır. 199 ile randevu almak için yardıma ihtiyacım yok görüşüne 107 kişi %35,5 oranıyla kesinlikle katılmakta, 120 kişi %39,9 oranıyla katılmakta, 35 kişi %11,6 oranıyla kararsız kalmakta, 21 kişi %7 oranıyla katılmamakta ve 18 kişi ise %6 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır.

Demografik değişkenler ve algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma söz konusu olup olmadığını belirlemek için normallik analizleri yapılmıştır. Normallik analizi için histogram grafikleri, dal yaprak grafikleri, saçılım diyagramı ve Q-Q plot grafikleri incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 arasında olması beklenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin standart hatalarına bölünmesi sonucunda ortaya çıkan niceliğin -1,96 ve +1,96 arasında olması ve veri sayısı 50 üzerinde olduğu için Kolmogrov Smirnov normallik testi gerçekleştirilerek ortaya çıkan sonucun 0,05'ten büyük olması beklenmiştir. Verilerin normallik analizi tek bir duruma bakılarak karar verilmemiş ifade edilen tüm değerlere ve grafiklere bakılarak normal dağılıma uygunluğuna veya uygun olmamasına karar verilmiştir. Algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı ölçekleri de normal dağılım göstermemektedir.

Cinsiyet değişkeni ile algılanan fayda bölümü ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığı oluşturulan Mann Whitney-U Testi ile analiz edilmiştir vesonuçlarına Tablo 19'da yer verilmiştir.

Tablo 7. Cinsiyet Değişkeni ve Algılanan Fayda İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

Bağımsız Değişkenler İçin Mann-Whitney U Testi	
Mann-Whitney U	11045,5
Wilcoxon W	20090,5
Z Değeri	-0,192
Asimptotik Önem (2 Yanlı Test)	0,847

Testin sonuçlarına göre önem puanı 0,847 değeriyle 0,05 üzerinde olduğu için yokluk hipotezi kabul edilmiştir. Cinsiyet değişkeni ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma yoktur.

Yaş değişkeni ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşma durumu araştırılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis H Testi 'nin sonuçlarına Tablo 20'de yer verilmiştir.

Tablo 8. Yaş Değişkeni ve Algılanan Fayda İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda
Kruskal-Wallis H	2,956
Asimptotik Önem	0,565

Yaş değişkeni ile 199 randevu sistemi algılanan fayda arasındaki ilişkideki önem puanına bakılınca 0,05'ten büyük olduğu için gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Yaşa göre algılanan fayda değişmemektedir.

Medeni hâl değişkeni ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşma durumu araştırılacaktır. Yapılan Kruskal Wallis H Testi 'nin sonuçlarına Tablo 21'de yer verilmiştir.

Tablo 9. Medeni Hâl Değişkeni ve Algılanan Fayda İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda
Kruskal-Wallis H	1,324
Asimptotik Önem	0,516

Medeni hâl değişkeni ve algılanan fayda arasındaki ilişkinin testinde p değeri 0,516 olması ve 0,05'ten büyük olması nedeniyle yokluk hipotezi kabul edilmiştir. Medeni hâl ile algılanan fayda arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur.

Eğitim düzeyi değişkeni ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşma durumu araştırılacaktır. Yapılan Kruskal Wallis H Testi 'nin sonuçlarına Tablo 22'de yer verilmiştir.

Tablo 10. Eğitim Düzeyi Değişkeni ve Algılanan Fayda İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda
Kruskal-Wallis H	15,733
Asimptotik Önem	0,003

Eğitim düzeyi ve 199 kabul modelindeki algılanan fayda ilişkisi incelendiğinde $p=0,003$ değeri ile 0,05'ten küçük olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir. Eğitim düzeyi gruplarına göre algılanan fayda değerleri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Algılanan kullanım kolaylığı ölçek değişkeni normal dağılıma uyum sağlamamaktadır. Cinsiyet değişkeni ile arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi için parametrik olmayan testlerden iki grup olması nedeniyle Mann Whitney U Testi uygulanacaktır. Test sonuçları Tablo 23'te yer verilmiştir.

Tablo 11. Cinsiyet Değişkeni ve Algılanan Kullanım Kolaylığı İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

Bağımsız Değişkenler İçin Mann-Whitney U Testi	
Mann-Whitney U	10889,5
Wilcoxon W	19934,5
Z Değeri	-0,404
Asimptotik Önem (2 Yanlı Test)	0,687

Algılanan kullanım kolaylığı ile cinsiyet arasındaki anlamlı farklılaşma sonuçlarına göre $p=0,687$, $p>0,05$ olması nedeniyle cinsiyet ile algılanan kullanım kolaylığı arasında anlamlı bir farklılaşma söz konusu değildir. Yokluk hipotezi kabul edilmiştir.

Yaş değişkeni ile algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşma durumu araştırılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis H Testi 'nin sonuçlarına Tablo 24'te yer verilmiştir.

Tablo 12. Yaş Değişkeni ve Algılanan Kullanım Kolaylığı İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Kullanım Kolaylığı
Kruskal-Wallis H	10,729
Asimptotik Önem	0,03

199 randevu sistemi algılanan kullanım kolaylığı ve yaş değişkeni arasındaki Kruskal Wallis testi sonucunda $p=0,03$ ve $p<0,05$ olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir. Yaş grupları ile algılanan kullanım kolaylığı anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Medeni hâl değişkeni ile algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşma durumu araştırılacaktır. Yapılan Kruskal Wallis H Testi 'nin sonuçlarına Tablo 25'te yer verilmiştir.

Tablo 13. Medeni Hâl Değişkeni ve Algılanan Kullanım Kolaylığı İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Kullanım Kolaylığı
Kruskal-Wallis H	4,060
Asimptotik Önem	0,131

Medeni hâl değişkeni ve 199 randevu sistemi algılanan kullanım kolaylığı testinde $p=0,131$ ve $p>0,05$ olması nedeniyle yokluk hipotezi kabul edilmiştir ve medeni hâl grupları ile algılanan kullanım kolaylığı arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur.

Eğitim düzeyi değişkeni ile algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşma durumu araştırılacaktır. Yapılan Kruskal Wallis H Testi 'nin sonuçlarına Tablo 26'da yer verilmiştir.

Tablo 14. Eğitim Düzeyi Değişkeni ve Algılanan Kullanım Kolaylığı İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Kullanım Kolaylığı
Kruskal-Wallis H	25,114
Asimptotik Önem	$<0,001$

Eğitim düzeyi ve 199 randevu sistemi algılanan kullanım kolaylığı testi için $p<0,001$ ve dolayısıyla $p<0,05$ olduğu için yoklu hipotezi reddedilmiştir. Eğitim düzeyi grupları ve algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır.

Algılanan kullanım kolaylığı kategorik değişkene dönüştürülmüştür. Yüzdelerine göre beş grupta kategorize edilmiştir. Grup sayısının ikiden fazla olması ve parametrik olmaması nedeniyle Kruskal

Wallis H Testi gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 27'de yer almaktadır.

Tablo 15. Algılanan Fayda ve Kullanım Kolaylığı İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda/Kullanım Kolaylığı
Kruskal-Wallis H	147,270
Asimptotik nem	<0,001

Algılanan kullanım kolaylığının algılanan faydaya ilişkisi incelendiğinde $p < 0,001$ sonucu ortaya çıkması nedeniyle algılanan kullanım kolaylığı grupları ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Algılanan kullanım kolaylığı ile algılanan fayda arasında bir ilişki vardır.

Kullanıma yönelik niyet kapsamındaki c ifade ve kullanım davranışı için mevcut bir ifadeler incelendiğinde; İlerleyen zamanlarda da 199 ile randevu alacağımı biliyorum görüşüne 70 kişi %23,3 oranıyla kesinlikle katılmakta, 121 kişi %40,2 oranıyla katılmakta, 73 kişi %24,3 oranıyla katılmakla katılmamak arasında kalmakta, 26 kişi %8,6 oranıyla katılmamakta ve 11 kişi %7,3 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamaktadır. İlerleyen zamanlarda tüm insanların 199 ile randevu alacağımı biliyorum görüşüne 84 kişi %27,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 117 kişi %38,9 oranıyla katılmakta, 72 kişi %23,9 oranıyla kararsız kalmakta, 14'er kişi %4,7 oranlarıyla kesinlikle katılmamakta veya katılmamaktadır. 199 ile randevu almayı tüm çevreme tavsiye ediyorum görüşüne 96 kişi %31,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 107 kişi %35,5 oranıyla katılmakta, 59 kişi %19,6 oranıyla kararsız kalmakta, 22 kişi %7,3 oranıyla katılmamakta ve 17 kişi %5,6 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamaktadır.

Oluşturulan teknoloji kabul modeline göre algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının kullanıma yönelik niyet üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Aralarındaki ilişkinin analizi için Kruskal Wallis H Testi uygun görülmüştür ve testin sonuçlarına Tablo 29'da yer verilmiştir.

Tablo 16. Algılanan Fayda ve Kullanıma Yönelik Niyet İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda/Kullanıma Yönelik Niyet
Kruskal-Wallis H	150,613
Asimptotik nem	<0,001

Algılanan fayda grupları ile kullanıma yönelik niyet ilişkisinde asimptotik önem $p < 0,001$ olması nedeniyle istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Algılanan fayda ile kullanıma yönelik niyet arasında bir ilişki söz konusudur.

Algılanan kullanım kolaylığı ve kullanıma yönelik niyet hipotez testi için grup sayısının ikiden fazla olması ve parametrik olmaması nedeniyle Kruskal Wallis H Testi uygun görülmüştür ve testin sonuçlarına Tablo 30'da yer verilmiştir.

Tablo 17. Algılanan Kullanım Kolaylığı ve Kullanıma Yönelik Niyet İlişkisi (199 Randevu Sistemi)

	Algılanan Kullanım Kolaylığı/Kullanıma Yönelik Niyet
Kruskal-Wallis H	165,663
Asimptotik nem	<0,001

Algılanan kullanım kolaylığı ve kullanıma yönelik niyet ilişkisinde $p < 0,001$ olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir ve algılanan kullanım kolaylığı grupları kullanıma yönelik niyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Algılanan kullanım kolaylığı ile kullanıma yönelik niyet arasında bir ilişki vardır.

Son olarak ise kullanıma yönelik niyetin kullanım davranışı üzerinde etkisi olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımın Kruskal Wallis H Testi ile analiz edilmiştir. Testin sonuçları Tablo 31’de yer almaktadır.

Tablo 18. Kullanıma Yönelik Niyet ve Kullanım Davranışı İlişkisi (199 Randevü Sistemi)

	Kullanıma Yönelik Niyet/Kullanım Davranışı
Kruskal-Wallis H	135,487
Asimptotik Önem	<0,001

Kullanıma yönelik niyetin kullanım davranışına etkisi araştırılmıştır. Asimptotik önem <0,001 olarak ortaya çıkmıştır ve kullanıma yönelik niyet grupları ile kullanım davranışı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Kullanıma yönelik niyetin kullanım davranışına etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

2.4.2. NVİ Randevü Sistemi Teknoloji Kabul Modeli

NVİ randevü sistemi için oluşturulan TKM modelinin öncelikle güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 32’de yer almaktadır.

Tablo 19. NVİ Randevü Sistemi Teknoloji Kabul Modeli Ölçek Güvenilirliği

Bölüm	Cronbach’s Alpha	Madde Sayısı
Algılanan Fayda	0,902	5
Algılanan Kullanım Kolaylığı	0,898	4
Kullanıma Yönelik Niyet	0,854	3
Teknoloji Kabul Modeli (Tamamı)	0,963	13

Güvenilirlik analizi sonuçlarına göre NVİ randevü sistemi için geliştirilen teknoloji kabul modelinin tamamının ve bölümlerinin Cronbach’s Alpha değerleri 0,7 üzerinde olması nedeniyle ölçeğin ve bölümlerinin güvenilirliği sağlanmıştır.

Algılanan fayda bölümündeki beş ifade ve ve algılanan kullanım kolaylığı bölümündeki 4 ifadeye ilişkin ifadelerin görüşlerinin frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde; Randevü almanın en kolay yolunun NVİ ile olduğunu düşünürüm görüşüne katılımcılardan 69 tanesi %22,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 130 tanesi %43,2 oranıyla katılmakta, 62 tanesi %20,6 oranıyla kararsız kalmakta, 27 tanesi %9 oranıyla katılmamakta ve 13 tanesi %4,3 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. NVİ ile randevü alarak zaman kazanıyorum görüşüne katılımcılardan 84 tanesi %27,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 98 tanesi %32,6 oranıyla katılmakta, 83 tanesi %27,6 oranıyla kararsız kalmakta, 23 tanesi %7,6 oranıyla katılmamakta ve 13 tanesi %4,3 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. NVİ ile farklı sorularına cevap bulabiliyorum görüşüne katılımcılardan 83 tanesi %27,6 oranıyla kesinlikle katılmakta, 114 tanesi %37,9 oranıyla katılmakta, 60 tanesi %19,9 oranıyla kararsız kalmakta, 32 tanesi %10,6 oranıyla katılmamakta ve 12 tanesi ise %4 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır.

NVİ ile sistemde yoğunluk vs. sorunu olmadan kolayca randevü alabiliyorum görüşüne ise 90 kişi %29,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 115 kişi %38,2 oranıyla katılmakta, 62 kişi %20,6 oranıyla kararsız kalmakta, 22 kişi %7,3 oranıyla katılmamakta ve 12 kişi %4 oranıyla bu görüşe kesinlikle katılmamaktadır. NVİ ile farklı hizmetler almak mümkündür görüşüne 79 katılımcı %26,2 oranıyla kesinlikle katılmakta, 115 kişi %38,2 oranıyla katılmakta, 72 kişi %23,9 oranıyla kararsız kalmakta, 19 kişi %6,3 oranıyla katılmamakta ve 16 kişi %5,3 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır.

Algılanan kullanım kolaylığı bölümü için de frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma istatistiksel bilgiler incelendiğinde; NVİ ile nasıl randevü alınacağını öğrenmek benim için kolay oldu/oluyor görüşüne 71 kişi %23,6 oranıyla kesinlikle katılmakta, 117 kişi %38,9 oranıyla katılmakta, 66 kişi %21,9 oranıyla kararsız kalmakta, 35 kişi %11,6 oranıyla katılmamakta ve 13 kişi %4 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. NVİ ile

randevu almak fazla beceri gerektirmiyor görüşüne 76 kişi %25,2 oranıyla kesinlikle katılmakta, 122 kişi %40,5 oranıyla katılmakta, 62 kişi %20,6 oranıyla kararsız kalmakta, 27 kişi %9 oranıyla katılmamakta ve 14 kişi %4,7 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır.

NVİ üzerinden randevu almayı kolay buluyorum görüşüne 85 kişi %28,2 oranıyla kesinlikle katılmakta, 121 kişi %40,2 oranıyla katılmakta, 54 kişi %17,9 oranıyla kararsız kalmakta, 31 kişi %10,3 oranıyla katılmamakta ve 10 kişi %3,3 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. NVİ ile randevu almak için yardıma ihtiyacım yok görüşüne katılımcılardan 80 kişi %26,6 oranıyla kesinlikle katılmakta, 134 kişi %44,5 oranıyla katılmakta, 45 kişi %15 oranıyla kararsız kalmakta, 30 kişi %10 oranıyla katılmamakta ve 12 kişi %4 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır.

NVİ Teknoloji Kabul Modeli kapsamında kullanıma yönelik niyet bölümü ve kullanım davranışı ölçeği betimsel istatistikler incelendiğinde; İlerleyen zamanlarda da NVİ ile randevu alacağımı biliyorum görüşüne katılımcılarda 65 tanesi %21,6 oranıyla kesinlikle katılmakta, 123 tanesi %40,9 oranıyla katılmakta, 71 tanesi %23,6 kararsız kalmakta, 32 tanesi %10,6 oranıyla katılmamakta ve 10 tanesi %3,3 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. İlerleyen zamanlarda tüm insanların NVİ ile randevu alacağını biliyorum görüşüne 79 kişi %26,2 kesinlikle katılmakta, 115 kişi %38,2 oranıyla katılmakta, 68 kişi %22,6 oranıyla kararsız kalmakta, 21 kişi %7 oranıyla katılmamakta ve 18 kişi %6 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. NVİ ile randevu almayı tüm çevreme tavsiye ediyorum görüşüne 93 kişi %30,9 oranıyla kesinlikle katılmakta, 117 kişi %38,9 oranıyla katılmakta, 48 kişi %15,9 oranıyla kararsız kalmakta, 31 kişi %10,3 oranıyla katılmamakta ve 12 kişi %4 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır. Nüfus müdürlüğü işlemleri için sürekli NVİ ile randevu alırım görüşüne katılımcılardan 83 tanesi %27,6 oranıyla kesinlikle katılmakta, 113 tanesi %37,5 oranıyla katılmakta, 70 tanesi %23,3 oranıyla kararsız kalmakta, 21 tanesi %7 oranıyla katılmamakta ve 14 tanesi %4,7 oranıyla kesinlikle katılmamaktadır.

Cinsiyet değişkeni iki kategorili ve ölçek parametrik olmadığı için Mann Whitney-U testi ile analiz gerçekleştirilecektir. Mann Whitney-U Testi 'nin sonuçlarına Tablo 36'da yer verilmiştir.

Tablo 20. Cinsiyet Değişkeni ve Algılanan Fayda İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

Bağımsız Değişkenler İçin Mann-Whitney U Testi	
Mann-Whitney U	10618,0
Wilcoxon W	24646,0
Z Değeri	-0,765
Asimptotik Önem (2 Yanlı Test)	0,444

Cinsiyet değişkeni ve algılanan fayda arasındaki istatistiksel ilişkinin sonuçlarına göre $p=0,444$ ve $p>0,05$ olduğu için yokluk hipotezi kabul edilmiştir. Cinsiyet grupları ile NVİ teknoloji kabul modeli algılanan fayda ilişkisi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma yoktur.

Yaş değişkeni ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşma durumu araştırılmıştır ve Kruskal Wallis H Testi 'nin sonuçlarına Tablo 37'de yer verilmiştir.

Tablo 21. Yaş Değişkeni ve Algılanan Fayda İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda
Kruskal-Wallis H	23,529
Asimptotik Önem	<0,001

Yaş değişkeni ve algılanan fayda arasında $p<0,001$ olduğu için, yaş grupları ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Yaş değişkeniyle NVİ teknoloji kabul modelinde algılanan faydayla arasında bir ilişki vardır.

Algılanan fayda ile medeni hal değişkeni arasındaki ilişki araştırılırken de Kruskal Wallis H testi yöntemi uygun görülmüştür ve sonuçlarına Tablo 38’de yer verilmiştir.

Tablo 22. Medeni Hal ve Algılanan Fayda İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda
Kruskal-Wallis H	8,198
Asimptotik Önem	0,017

Medeni hâl ve NVİ randevu sistemi algılanan fayda bölümü için yapılan testin sonuçlarına göre $p=0,017$ ve $p<0,05$ olması nedeniyle medeni hâl grupları ve algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

Algılanan fayda ile arasındaki ilişki incelenecek olan son demografik değişken ise eğitim düzeyidir. Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır ve sonuçları Tablo 39’da yer almaktadır.

Tablo 23. Eğitim Düzeyi ve Algılanan Fayda İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda
Kruskal-Wallis H	64,324
Asimptotik Önem	$<0,001$

Eğitim düzeyi grupları ve NVİ kabul modeli algılanan fayda ilişkisi için oluşturulan testin sonuçlarına göre önem puanı $<0,001$ olması nedeniyle yokluk hipotezi reddedilmiştir. Eğitim düzeyi grupları ve algılanan fayda arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma vardır.

Algılanan kullanım kolaylığı bölümü ve demografik değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılacaktır. Normal dağılım sağlamaması nedeniyle cinsiyet değişkeni için kullanılacak hipotez testi 2 gruplu olmasından dolayı Mann Whitney U Testi olurken, diğer demografik değişkenler için 2’den fazla grup olmasından dolayı Kruskal-Wallis H Testi uygulanacaktır.

Cinsiyet değişkeni ve algılanan kullanım kolaylığı arasındaki istatistiksel ilişkiyi belirlemek için gerçekleştirilen Mann Whitney U Testi ’nin sonuçları Tablo 40’da yer almaktadır.

Tablo 24. Cinsiyet Değişkeni ve Algılanan Kullanım Kolaylığı İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

Bağımsız Değişkenler İçin Mann-Whitney U Testi	
Mann-Whitney U	11022,50
Wilcoxon W	25050,5
Z Değeri	-0,224
Asimptotik Önem (2 Yanlı Test)	0,823

Cinsiyet değişkeni ve algılanan kullanım kolaylığı arasındaki ilişkiyi belirlemek için gerçekleştirilen testin sonucuna göre asimptotik önem 0,823 olması ve 0,05’ten büyük olması nedeniyle yokluk hipotezi kabul edilmiştir. Cinsiyet grupları ve algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur.

Cinsiyet değişkeni ve algılanan kullanım kolaylığı arasındaki ilişki belirlendikten sonra yaş değişkeni için Kruskal Wallis H Testi gerçekleştirilecektir. Testin sonuçları Tablo 41’de yer almaktadır.

Tablo 25. Yaş Değişkeni ve Algılanan Kullanım Kolaylığı İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Kullanım Kolaylığı
Kruskal-Wallis H	27,206
Asimptotik Önem	<0,001

Yaş değişkeni ve algılanan kullanım kolaylığı Kruskal Wallis H Testi sonucuna göre $p < 0,001$ olduğu için olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir ve yaş grupları ile algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

NVİ randevu sistemi için eğitim düzeyi ve algılanan kullanım kolaylığı arasındaki istatistiksel ilişki için hipotezler oluşturulmuş ve hipotez sonuçlarını belirlemek için Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır ve sonuçlarına Tablo 42’de yer almaktadır.

Tablo 26. Medeni Hal ve Algılanan Kullanım Kolaylığı İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Kullanım Kolaylığı
Kruskal-Wallis H	10,304
Asimptotik Önem	0,006

Medeni hal ve algılanan kullanım kolaylığı Kruskal Wallis H Testi sonucunda ortaya çıkan önem niceliği $p = 0,006$ olması ve 0,05’ten küçük olması sonucuyla medeni hal grupları ve algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma vardır.

Eğitim düzeyi ve algılanan kullanım kolaylığı arasında gerçekleştirilen Kruskal Wallis H Testi ‘nin sonuçlarına Tablo 43’te yer verilmiştir.

Tablo 27. Eğitim Düzeyi ve Algılanan Kullanım Kolaylığı İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Kullanım Kolaylığı
Kruskal-Wallis H	70,890
Asimptotik Önem	<0,001

Eğitim düzeyi ve algılanan kullanım kolaylığı ilişkisinde $p < 0,001$ ve eğitim düzeyi grupları ve algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır. Eğitim düzeyi ile algılanan kullanım kolaylığı arasında bir ilişki vardır.

Oluşturulan teknoloji kabul modeline göre algılanan kullanım kolaylığının algılanan faydaya etkisi ve algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının kullanıma yönelik niyet üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle NVİ randevu sistemi için de algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda ve algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı ile kullanıma yönelik niyet aralarındaki istatistiksel ilişkileri incelenmiştir.

Algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda arasındaki istatistiksel ilişki için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır ve sonuçlarına Tablo 44’te yer verilmiştir.

Tablo 28. Algılanan Fayda ve Kullanım Kolaylığı İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda/Kullanım Kolaylığı
Kruskal-Wallis H	201,236
Asimptotik Önem	<0,001

Test sonuçlarına göre algılanan kullanım kolaylığı grupları ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık vardır. Algılanan kullanım kolaylığı ile algılanan fayda arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Algılanan fayda ve kullanıma yönelik niyet hipotez testi için grup sayısının ikiden fazla olması ve parametrik olmaması nedeniyle Kruskal Wallis H Testi uygun görülmüştür ve testin sonuçlarına Tablo 45'te yer verilmiştir.

Tablo 29. Algılanan Fayda ve Kullanıma Yönelik Niyet İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Fayda/Kullanıma Yönelik Niyet
Kruskal-Wallis H	198,720
Asimptotik Önem	<0,001

Algılanan fayda ve kullanıma yönelik niyet ilişkisinde algılanan fayda grupları ile kullanıma yönelik niyet arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.

Algılanan kullanım kolaylığı ve kullanıma yönelik niyet hipotez testi için grup sayısının ikiden fazla olması ve normal dağılıma uyum sağlamaması nedeniyle parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis H Testi uygulanması uygun görülmüş ve Tablo 46'da testin sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 30. Algılanan Kullanım Kolaylığı ve Kullanıma Yönelik Niyet İlişkisi (NVİ Randevu Sistemi)

	Algılanan Kullanım Kolaylığı/Kullanıma Yönelik Niyet
Kruskal-Wallis H	199,060
Asimptotik Önem	<0,001

Algılanan kullanım kolaylığı ve kullanıma yönelik niyet ilişkisinde $p < 0,001$ olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir ve algılanan kullanım kolaylığı grupları kullanıma yönelik niyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmaktadır. Algılanan kullanım kolaylığı ile kullanıma yönelik niyet arasında bir ilişki vardır.

Teknoloji kabul modelinin son aşamasında ise kullanıma yönelik niyetin kullanım davranışına etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle NVİ randevu sistemi için kullanıma yönelik niyet ve kullanım davranışı arasındaki istatistiksel ilişki incelenmiştir.

Tablo x.

	Kullanıma Yönelik Niyet/Kullanım Davranışı
Kruskal-Wallis H	151,318
Asimptotik Önem	<0,001

Kullanıma yönelik niyetin kullanım davranışına etkisi araştırılmıştır. Asimptotik önem $< 0,001$ olarak ortaya çıkmıştır ve kullanıma yönelik niyet grupları ile kullanım davranışı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Kullanıma yönelik niyetin kullanım davranışına etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Tez çalışması kapsamında kurumların hizmet anlayışları, hizmet kaliteleri ve vatandaş memnuniyeti gibi kavramlar üzerinde durulan temalar olmuştur. Tez çalışmasında ele alınan kurum olan Fatsa Nüfus Müdürlüğü'nün görsel, teknolojik ve hizmet kalitesini arttırmaya yönelik değişimlerinin durumları ve gerekliliği araştırılmıştır. Tüm bu değişimler vatandaşın memnuniyetini daha çok arttırmak, onların beğenisini kazanabilmek ve daha iyi hizmet verebilmek içindir. Bu nedenle yapılan bu değişimlerin vatandaş üzerindeki etkisi veya görüşlerini görmek ile amacın kontrolü sağlanmıştır. Kurumun yenilik süreci üç boyut altında incelenmiştir. Bunlara ek olarak yeniliklerin gerekliliği ve henüz gerçekleşmemiş olan yapılması planlanan nüfusmatik projesi ile ilgili vatandaşların görüşlerine başvurulmuştur. Çalışma kapsamında iki farklı anket kullanılmıştır. Anketlerden ilki Fatsa Nüfus Müdürlüğü değişimleri ile ilgili olandır ve 115 katılımcıya

ulaşmıştır. Örnekleme nüfus müdürlüğünün hem eski halini hem de yeni halini bilen ve iki durumda da hizmet almış vatandaşlar oluşturmaktadır. Daha önceki halini bilmeyen ve hizmet almamış katılımcılar karşılaştırmalar yapamayacakları için örnekleme alınmamıştır.

Nüfus müdürlüğünün görsel yenilik boyutu altında gerçekleştirdiği çalışmalar; açık meşe rengindeki masaların beyaz ve gri renklere dönüşmesi, bekleme ve memur koltuklarının mavi renkten turuncu renge dönüştürülmesi, masalar arasında beyaz desenli cam paravanlar konması, zemine beyaz ve gri renkli fayanslar döşenmesi, kurumdan bir duvar yıkılarak bekleme alanının genişletilmesi ve bekleme koltuklarının arttırılması, danışma, giriş kapısı gibi alanların yenilenmesi ve renk uyumunun sağlanması, kurumun genel olarak gri, beyaz ve turuncu rengi konseptiyle dekore edilmesi şeklindedir. Turuncu rengin aktif, canlılık, hareket katması ve enerjik bir renk olduğu için tercih edildiği bilinmektedir. Gri renk ise rahatlama, sakinleşme ve dengeyi ifade etmesi nedeni ile tercih edilmiştir. Son olarak beyaz renk ile renklerin uyumu sağlanarak kombinasyonu tamamlanmak istemiş ve beyaz rengin negatif enerjileri yok etmesi, temizlik ve ferahlık katması amaçlanmıştır. Katılımcılardan kurum hakkında renk önerileri alınmıştır. En büyük çoğunluk olan 26 kişi ile katılımcıların %22,6'sı değişimin ve renklerin güzel olduğu ve beyaz, turuncu ve gri kombinasyonun uygun olduğunu belirtmişlerdir. İkinci büyük çoğunluk ise %20 oranıyla mavi renk ve tonlarının olmasını daha uygun görmüştür. 19 kişi de %16,5 oranıyla turuncu renk görüşünü bildirmiştir.

Teknolojik anlamda gerçekleştirilen yenilikler ise; nüfusmatik, sıramatik, parmak izi cihazı ve gezici kayıt terminalinin kurum tarafından edinilmesidir. Nüfusmatik cihazı ile vatandaşlar, TC. kimlik kartı şifre işlemleri, kişisel mesaj pencereleri, bilgi görüntüleme, kendilerinin veya aile bireylerinin adres beyanı, kimlik kartına sürücü belgesi yükleme, 15 yaş altı çocuk için TC. kimlik kartı başvurusu, TC. kimlik kartı, pasaport ve sürücü belgesi için randevu talebinde bulunma, sürücü belgesi başvurusu, TC. kimlik kartına e-imza yükleme, barkodlu nüfus kayıt örneği, barkodlu nüfus yerleşim yeri belgesi ve yerleşim yerinde oturanların belgesi gibi işlemleri bireysel olarak gerçekleştirebilmektedirler. Sıramatik cihazı da kurum tarafından edinilen bir gelişmedir. 199 randevu sistemi veya NVİ üzerinden randevu almış vatandaşlara kuruma gittiklerinde sıra veren bir cihazdır. Randevusu mevcut olup kuruma hizmet almaya gelen vatandaşların kuyruk sorunlarının önlenmesi için bu cihaz alınmıştır. Nüfus Müdürlüğü'ne parmak izi cihazı getirilmiştir. Kimlik, pasaport ve ehliyet işlemlerinde parmak izi cihazı kullanılarak sahteciliğin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Fatsa İlçe Nüfus Müdürlüğü'nde son teknolojik gelişme ise gezici kayıt terminali uygulamasıdır. Bu cihaz ile hasta, yaşlı ve fiziksel engelli vatandaşların ikametgâhlarına gidilerek kimlik kartı başvuru işlemlerinin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.

Nüfus Müdürlüğü'ndeki bekleme alanının genişletilmesi, bekleme koltuklarının arttırılması, yapılan tüm görsel değişiklikler ve teknolojik değişikliklerin kurumun hizmet kalitesini arttırdığı düşünülmüştür ve bu nedenle katılımcıların görüşleri alınmıştır. Araştırmanın bu bölümü kapsamında yine yapılan bu değişimlerin gerekliliği sorgulanmıştır. Gereksiz bir değişim ve harcama yapıp yapılmadığı kurum için belirlenmek istenmiştir. Hizmet kalitesine etkileri ve yeniliklerin gerekliliği görsel yenilik ve teknolojik alt boyutu kapsamında gerçekleştirilmiştir. Kurumda yapılan değişimlerin ifadelerinin ortalamaları 4'ün üzerindedir. Yapılan tüm değişikliklere vatandaş tarafından olumlu karşılanmıştır. Hizmet kalitesi kapsamındaki soruların sonuçları da göz önüne alındığında ortalamalar 4'ün üzerindedir. Yapılan değişikliklerin hizmet kalitesini arttırdığına katılımcıların çoğu kesinlikle katılmaktadır. Aynı şekilde yeniliklerin gerekliliğine karşı görüşler de bu yöndedir.

Araştırmanın bu bölümünde son olarak nüfusmatik cihazlarının kampüsler, havaalanları, sokaklar, otogarlar vb. yerlere konulması ile ilgili vatandaşların görüşlerine başvurulmuştur. Katılımcıların nüfusmatik cihazlarının nüfus müdürlüğü binaları dışında yerlere konulmasını faydalı bulma, zamandan kazandırma, güzel ve gerekli bir teknolojik gelişme olduğuna dair ifadelerinin ortalamaları 4'ün üzerindedir. Vatandaşlar bu projeyi olumlu karşılamaktadır.

Çalışmanın uygulama aşamasında 199 Randevu Sistemi ve NVİ Randevu Sistemi için bir teknoloji kabul modeli ölçeği geliştirilmiştir. Modele göre dışsal (demografik) değişkenler algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığını etkilediği varsayılmaktadır. Algılanan kullanım kolaylığının algılanan faydayı ve

algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan faydayı kullanıma yönelik niyet tutumunu etkilediği ve son olarak kullanıma yönelik niyet tutumunun da kullanım davranışını etkilediği varsayılmıştır. Bu konu hakkında NVİ ve 199 ile randevu olan bireylere anket çalışması uygulanmıştır ve çalışma grubunda 301 katılımcı vardır. Her iki randevu sistemi için de teknoloji kabul modeli ayrı ayrı uygulanmıştır.

199 randevu sistemi TKM modeli sonuçlarına göre, cinsiyet değişkeni ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma yoktur. Yaş değişkenine göre algılanan fayda değişmemektedir. Medeni hâl ile algılanan fayda arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur. Eğitim düzeyi gruplarına göre algılanan fayda değerleri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Cinsiyet değişkeni ile algılanan kullanım kolaylığı arasında anlamlı bir farklılaşma söz konusu değildir. Yaş grupları ile algılanan kullanım kolaylığı anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Medeni hâl grupları ile algılanan kullanım kolaylığı arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur. Eğitim düzeyi grupları ve algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır.

Algılanan kullanım kolaylığı grupları ile algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Algılanan kullanım kolaylığı ile algılanan fayda arasında bir ilişki vardır. Algılanan fayda grupları ile kullanıma yönelik niyet ilişkisinde asimptotik önem $p < 0,001$ olması nedeniyle istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Algılanan fayda ile kullanıma yönelik niyet arasında bir ilişki söz konusudur. Algılanan kullanım kolaylığı ve kullanıma yönelik niyet ilişkisinde $p < 0,001$ olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir ve algılanan kullanım kolaylığı grupları kullanıma yönelik niyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Algılanan kullanım kolaylığı ile kullanıma yönelik niyet arasında bir ilişki vardır. Kullanıma yönelik niyet grupları ile kullanım davranışı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Kullanıma yönelik niyetin kullanım davranışına etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

NVİ randevu sistemi TKM sonuçları incelenmiştir. Cinsiyet grupları ile NVİ teknoloji kabul modeli algılanan fayda ilişkisi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma yoktur. Yaş değişkeniyle NVİ teknoloji kabul modelinde algılanan faydayla arasında bir ilişki vardır. Medeni hâl grupları ve algılanan fayda arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır. Eğitim düzeyi grupları ve algılanan fayda arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma vardır. Cinsiyet grupları ve algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. Yaş grupları ile algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır. Medeni hal grupları ve algılanan kullanım kolaylığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma vardır. Eğitim düzeyi ile algılanan kullanım kolaylığı arasında bir ilişki vardır.

NVİ teknoloji modeline algılanan kullanım kolaylığı ile algılanan fayda arasında anlamlı bir ilişki vardır. Algılanan fayda ve kullanıma yönelik niyet ilişkisinde algılanan fayda grupları ile kullanıma yönelik niyet arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır. Algılanan kullanım kolaylığı ile kullanıma yönelik niyet arasında bir ilişki vardır. Kullanıma yönelik niyet grupları ile kullanım davranışı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma vardır. Kullanıma yönelik niyetin kullanım davranışına etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1. Değermen, Hatice Anıl (2005). Hizmet Ürünlerinde Kalite, Müşteri Tatmini Ve Sadakati, İstanbul: Türkmen Kitapevi.
2. Greer, Charles, R., Lusch, Robert, F., Vargo, Stephen, L. (2016). "A Service Perspective", *Organizational Dynamics*, 1(45): 28-38.
3. Gülmez, Mustafa Ve Kitapçı, Olgun (2008). Hastanelerde Hasta Tatmin Düzeylerinin Ölçümü, Karşılaştırmalı İki Hastane Örneği, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
4. Jonah C., Pardillo (2019). *Service Operations Management*, Canada: Society Publishing.
5. Kang, Gi-Du Ve James, Jeffrey (2004). "Service Quality Dimensions: An Examination Of Grönroos's Service Quality Model", *Managing Service Quality: An International Journal*, 14 (4): 266-277.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

6. Karahanoğulları, O. (2004). Kamu Hizmeti (Kavram Ve Hukuksal Rejim). Ankara: Turhan Kitabevi
<Http://80.251.40.59/Politics.Ankara.Edu.Tr/Karahan/Makaleler/Kamuhizmeti.Pdf> Erişim Tarihi: 19.12.2022
7. Lovelock, Christopher H. Ve Patterson, Paul (2015). Services Marketing An Asia And Australian Perspective, Melbourne: Pearson Ausrtalia
8. Örs, Hüsniye (2007). Hizmet Pazarlama Etkinliği Ve Kalite, Ankara: Gazi Kitabevi.
9. Öztürk, Sevgi Ayşe (2019). Hizmet Pazarlaması Kuram, Uygulama Ve Örnekler, Bursa: Ekin Yayınları.
10. Rao, Rama Moahana (2011). Services Marketing, New Delhi: Pearson.
11. şimsek, şerif (2005). Yönetim Ve Organizasyon, Konya: Günay Ofset.
12. Yatkın, Ahmet (2004). Toplam Kalite Yönetimi, Ankara: Nobel Yayıncılık.
13. Yılmaz, D. (2008). “Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı Ve Kriterleri”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Xıı(1-2), <Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Download/Article-File/789756>

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(9)

Doç. Dr. İsmail BİLGİÇLİ¹⁸

SAKARYA AYÇİÇEĞİ BİSİKLET VADİSİNİN TURİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ INVESTIGATION OF SAKARYA AYÇİÇEĞİ BICYCLE VALLEY IN TERMS OF TOURISM

ÖZ

Bu çalışmada bisiklet turizmi, rekreasyonel açıdan ele alınarak, Avrupa’da ikinci ve Türkiye’de tek olan Ayçiçeği Bisiklet Vadisi ve çevresi bisiklet turizmi kapsamında incelenmektedir. Sakarya ilinin bisiklet turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip olan Ayçiçeği Vadisi incelenerek, bölgeye bisiklet turizmi amacıyla gelen turistlerin entegre bir şekilde yapabilecekleri diğer rekreasyonel turizm faaliyetleri incelenmektedir. Bu kapsamda araştırmacı bölgeyi aralıklı olarak gözlemleyerek bölge ile ilgili dokümanların incelenmesi ve analizini yapmayı amaçlamaktadır. Yapılan gözlem ve doküman analizleri neticesinde bölgenin bisiklet turizmi açısından önemli avantajlara ve çekim özelliklerine sahip olduğu, bölgeye bisiklet turizmi kapsamında gelen turistlerin entegre bir şekilde rekreasyonel diğer turizm türleri ile ilgili faaliyetleri yapacakları kapasitenin ve altyapının mevcut olduğu belirtilmektedir. Çalışma sonucunda; Ayçiçeği Bisiklet Vadisinin bisiklet turizmi ve ziyaretçilerinin entegre bir şekilde gerçekleştirmek isteyecekleri diğer turizm faaliyetleri ile ilgili potansiyelin artırılması yönünde öneriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bisiklet Turizmi, Ayçiçeği Bisiklet Vadisi, Sakarya.

JEL Kodu: N14.

ABSTRACT

In this study, bicycle tourism is handled from a recreational point of view, and the Ayçiçeği bicycle valley and its surroundings, which is the second in Europe and the only one in Turkey, are examined within the scope of bicycle tourism. The Ayçiçeği valley, which has an important potential in terms of bicycle tourism in Sakarya province, is examined and other recreational tourism activities that the tourists who come to the region for bicycle tourism can do in an integrated way are examined. In this context, the researcher aims to examine and analyze the documents related to the region by observing the region intermittently. As a result of the observations and document analyzes made, it is stated that the region has important advantages and attractions in terms of bicycle tourism, and that the tourists who come to the region within the scope of bicycle tourism have the capacity and infrastructure to carry out activities related to other recreational tourism types in an integrated manner. As a result of the study, suggestions are made to increase the potential for bicycle tourism of the Ayçiçeği bicycle valley and other tourism activities that visitors will want to realize in an integrated way.

Keywords: Bicycle Tourism, Ayçiçeği Bicycle Valley, Sakarya.

JEL Code: N14.

¹⁸ Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Karasu Meslek Yüksekokulu, bilgicli@subu.edu.tr, ORCID:0000-0003-1697-032X

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

1.GİRİŞ

Endüstri devrimi ile birlikte insanların özellikle iş yaşamlarında ve dolaylı olarak günlük yaşamlarında önemli değişiklikler olmuştur (Ören ve Yüksel, 2012). İş yaşamlarında çalışan insanların iş saatlerinin kısalması, mesai çalışmalarının azalması neticesinde çalışma saatleri önemli ölçüde azalmıştır (Kozak, 2017). İnsanların boş zamanlarında meydana gelen artış turizme ve rekreasyonel faaliyetlere yönelimi artırmıştır (Can, 2015). Dünyada ülkelerin ekonomik olarak gelişmesinde turizm sektörü önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler uluslararası turizmden hedefledikleri payı alabilmek için alternatif turizm türlerine yönelmektedir. İnsanların boş zamanlarında turizme katılmalarının iş performansına olumlu yansıması neticesinde işverenlerde boş zaman etkinlikleri ve turizme katılımı desteklemeye önem vermektedirler (Mercanoğlu ve Şimşek, 2021). Dünya turizm sektöründe kitle turizminin olumsuz etkilerinin tespit edilmesiyle birlikte kitle turizmine alternatif olabilecek turizm türlerinin ülkeler tarafından değerlendirildiği görülmektedir (Ay ve Güzel, 2021). Turizm arz değerlerine sahip olan ülkeler daha fazla gelir elde edebilmek amacıyla klasik turizm planlarının dışında, doğal kaynaklarını koruyarak yeni politikalar geliştirme çalışmaları gerçekleştirmektedir (Uğuz ve Özbek, 2018).

Turistlerin değişen isteklerine cevap verebilmek için sürdürülebilir, doğaya dayalı, doğal ortamda gerçekleştirilebilen alternatif turizm türleri üretilmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de turizme katılım her geçen gün artmaktadır. Türkiye doğal ve beşeri olarak sahip olduğu turizm kaynakları ile bireysel veya grup olarak, aktif veya pasif olarak katılım gösterilebilecek turizm türlerine ev sahipliği yapabilme kapasitesine sahiptir (Sağlık vd., 2014). Turizm türlerinin faaliyet gösterdiği doğal kaynaklar aynı zamanda rekreasyonel faaliyetlerin ortak kullanım alanıdır (Yerlisu vd., 2018). Günümüzde turistlerin destinasyon seçimi sırasında karar vermelerinde etkili olan en önemli faktörlerden birisi bölgede gerçekleştirilen rekreasyonel etkinliklerdir. Bireysel turistlerin kendilerine özgü faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri destinasyonları tercih etmeleri destinasyonlar açısından önemlidir. Bu kapsamda destinasyonlarda gerçekleştirilen bisiklet turizmi etkinlikleri önemli bir çekicilik faktörü olmaktadır (Özyazıcı, 2018). Turistler açısından bisiklet, tercihlerde önemli olurken, destinasyonların canlanmasına ve turizm türleri açısından çeşitliliğe neden olmaktadır.

Son yıllarda önemli gelişmeler gösteren bisiklet turizmi, dünya genelinde ülkelerin turizm sektörleri açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bisiklet çevreye duyarlı, sağlıklı yaşamı teşvik eden güvenli ve ucuz bir araç olarak icat edilmiştir (Lamont, 2009). Ulaşım aracı olmasının yanında bisiklet, rekreasyon, boş zaman ve turizm aktivitesinde kullanılan bir araçtır (Salamin, 2010). Son yıllarda bisiklet; rekreasyonel, sportif ve ulaşım açısından tercih edilen popüler bir araçtır. İnsanların bisiklet kullanımını tercih etmesinin sebebi sürdürülebilirlik kapsamında doğaya saygılı bir uygulama olması olarak değerlendirilmektedir. Bisiklet turizmi kapsamında yapılan faaliyetler turistlerin ilgisini çekmesinin yanında, destinasyonlarda yaşayan yerel halk ve kullanıcılara ulaşım açısından yarar sağlamaktadır (Güvenç, 2022). Tüm bu gelişmelerin neticesinde günümüzde bisiklet turizmi kavramından söz edilmektedir. Bisiklet kullanımı sağlık ve ekonomik açıdan bireylere ve devletlere yarar sağlamaktadır. Bisiklet kullanımının artması, bisiklet endüstrisine bağlı alt sektörlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda destinasyonlarda gerçekleştirilen bisiklet etkinlikleri çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan altyapı ve üstyapı olanaklarının iyileştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bisiklet etkinlikleri destinasyonların çekim unsuru olarak pazarlama konusunda destekleyici olmaktadır. Doğa temelli turizm türlerinden olan kırsal turizm, eko turizm, macera turizmi ve spor turizmi gibi türlerle bisiklet turizmi bütüncül bir faaliyet olarak yapılabilmektedir (Mrnjavac ve Kovacic, 2012).

Sakarya coğrafi konum olarak Türkiye’de dört mevsim turizm hareketlerinin gerçekleştirilebildiği özel bir konumdadır. Sakarya’da kültür turizmi, macera turizmi, gastronomi turizmi, kıyı turizmi, göl turizmi, agro turizm ve sağlık turizmi gibi birçok farklı turizm türü bir arada yapılmaktadır. Sakarya sahip olduğu avantajları kullanarak turizmden hedeflediği beklentilere ulaşmak için gereken hamleleri yapmaktadır. Bu kapsamda bisiklet turizmi gibi özel ilgi turizmi kapsamına giren turizm türlerine önem verilmektedir. Sakarya’da özellikle uluslararası spor etkinliklerinde önemi bir yere sahip olan Ayçiçeği Bisiklet Vadisi bisiklet turizmi açısından katkı sağlamaktadır. Rekreasyonel bir faaliyet olan bisiklet turizmine ilgi duyan turistler açısından

Ayçiçeği Bisiklet Vadisi yeni bir çekim merkezi olmaktadır. Bu çalışmada Sakarya’da hizmete açılan Ayçiçeği bisiklet vadisi ve çevresinin bisiklet turizmi kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bisiklet turizminin gelişmesi sonucunda Ayçiçeği Bisiklet Vadisi ve çevresine yönelik analiz gerçekleştirilmektedir. Ayçiçeği Bisiklet Vadisi ve çevresinde bisiklet turizmi ile birlikte entegre yapılabilecek diğer rekreasyonel faaliyetler değerlendirilmektedir. Araştırmada öncelikle bisiklet turizmi ve gelişimine yönelik bilgiler sonrasında yöntem, çalışma alanı, sonuç, tartışma ve öneriler yer almaktadır. Çalışma ile turizm sektöründe faaliyet gösteren yatırımcı, iş adamları, uzmanlar ve kuruluşlara farklı bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir.

2.1. BİSİKLET TURİZMİ

Kavram olarak bisiklet turizmi, kırsal alanlarda ve şehirlerde ulaşım aracı olarak kullanılan, çevre dostu, sağlıklı yaşamı destekleyen, ülkelerin veya bölgelerin tanıtımına ve ekonomisine katkı sağlayan, her kesime hitap edebilen maliyeti düşük rekreasyon faaliyetidir (Morpeth, 2001). Bisiklet turizmini diğer turizm çeşitlerinden ayıran en önemli özelliklerinden birisi uzun dönemi kapsayacak şekilde planlanarak yönetilmesidir. Turizmin önemli özelliklerinden olan belirli mevsimlerde yoğunlaşması bisiklet turizminde geçerli değildir. Bisiklet turizmi tüm yıl aktif biçimde yapılabilen bir turizm türüdür (Lamont, 2014). Katılımcıların tatil zamanlarını veya diğer boş zamanlarını eğlenceli geçirmek için gerçekleştirdikleri pozitif algı oluşturan, yarım veya tam gün yaptıkları keşif veya eğlence amaçlı yaptıkları faaliyete bisiklet turizmi adı verilmektedir (Lumsdon, 2000). Bisiklet turizmini sadece boş zaman ve rekreasyonel zamanın değerlendirilmesi olarak tanımlamak yeterince açıklayıcı bir tanım olmamaktadır (Kraus, 2001).

Bisiklet turizmi çekim gücü yüksek yerlerde gerçekleştirilirken, sosyal ve psikolojik açıdan yeni bakış açılarının oluşmasına olanak tanımaktadır (Lamont, 2014). Bisiklet turizmine katılan kişilerin psikolojik ve sosyal deneyimlemeleri, homojen gruplardan oluşmayan, motivasyonlarının davranışlarına yansımaları önemli olmaktadır. Bisiklet turizmi değişik ülke ve bölgelerden gelen farklı ilgileri olan bireylerin aynı amaç için araya geldiği ve birlikte hareket ettiği ortamlardır (Chang ve Chang, 2003). Öncelikli olan bisiklet turizminin gerçekleştirilebilmesi için altyapı çalışmalarının yeterliliğidir (Uğuz ve Özbek, 2018). Bir destinasyonda bisiklet turizmi kapsamında aktivitelerin gerçekleştirilmesiyle birlikte bölge yoğun bir turist talebi ile karşılaşırken, turizm sektörü ekonomiyi canlandırmakta ve yeni bir turizm türü oluşarak turizmin çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Bir destinasyonda bisiklet turizminin yaygın olarak tercih edilmesi bisiklet turizmi ile ilgili ihtiyaç duyulan hizmetlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bisiklet turizmi kapsamında ortaya bisiklet kafeleri, festivalleri, etkinlikleri, destinasyonları ve otelleri gibi oluşumlar çıkmaktadır (Gazzola vd., 2018).

Bisiklet turizminde temel unsur turistlerin bisiklete binmeyi gezi, tatilin bir parçası ve boş zaman değerlendirme aktivitesi olarak algılamasıdır. Günümüzde ortak görüş olarak kirliliği ve trafik sıkışıklığını azaltması ile bisiklet turizmi sürdürülebilir bir turizm türü olarak değerlendirilmektedir. Bisiklet turizmi ile çevre ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlanmakta, yerel işletmeler teşvik edilerek yerli halkların ekonomik refahlarının artması sağlanmaktadır (Neves ve Esperança, 2012). Son yıllarda kitle turizminden farklı turizm türlerine doğru bir talep oluşurken, gezgin turistler bisiklet turizmi gibi farklı aktivitelere ilgi göstermektedir. Kitle turizm hareketlerinin oluşturduğu olumsuz durumlar, farklı duygusal ve benzersiz deneyimler yaşamak isteyen turistlerin talep oluşturmalarına neden olmaktadır. Turistler günümüzde manzara görmek isteyen, öğrenme deneyimi yaşamak isteyen, boş zamanını iyi değerlendirmek isteyen bir gezgin görüntüsü oluşturmaktadır. Bisiklet turizmi turistlerin bu taleplerini karşılamada etkili olmaktadır (Simonsen vd., 1998). Bir bölgenin bisiklet turizmi destinasyon olabilmesi için sahip olması gereken özellikler şu şekildedir (Kocis, ve Pehneç, 2012);

- İyi bir altyapı ve üstyapı,
- Harita sistemi,
- Bisiklet park yerleri,

- Destinasyonun tamamında güvenliğin sağlanması,
- Görünebilir şekilde tabela sistemleri,
- Güvenli seyahat için oluşturulmuş güzergâhlar,
- Güzergâh boyunca yiyecek- içecek işletmeleri,
- Mola yerlerinin doğru belirlenmesi
- Gezi deneyimleri için alternatiflerin oluşturulması,
- Aracı kuruluşlar (Tur operatörleri, seyahat acenteleri vb.) arasında koordinasyon,
- Konaklama işletmelerinin yeterliliği ve uygunluğu,
- Kiralık bisiklet ve motosikletlerin bulunması,
- Yerel halkın satış stantlarının bulunması,
- Günöbirlik çeşitli alternatif turların bulunması,

Boş zaman ve eğlence amacıyla bisiklet turizmine ilginin artması, destinasyonların turizm planlayıcıları ve yöneticilerinin gerekli altyapı çalışmalarını desteklemeye, geliştirmeye ve teşvik etmeye yönelmektedir. Bu amaçla bölgelerde bisiklet turizminin gereksinimlerinden olan parkur ve rotaların oluşturulması hedeflenmektedir (Lee, 2014). Bisiklet turizminin yapılabilmesi için sessiz, düşük trafik yoğunluğuna sahip, çekici rotalar ve yollar ile motorsuz kullanıma uygun arazilerin varlığı gerekmektedir. Sonuç olarak bir bölgede bisiklet turizminin gelişmesini sağlayan en önemli faktörlerin başında altyapı yeterliliği gelmektedir (Ay ve Güzel, 2021). Altyapı yeterliliğinin sağlanması ile bisiklet turizmine katılım artarak, beklenen ekonomik ve ticari katkı gerçekleştirilir. Destinasyonlarda bisiklet turizminin gelişmesi için gerekli olan faktörler şu şekilde açıklanabilir (Uğuz ve Özbek, 2018);

- Doğal çekicilikler,
- Paydaşlar ile işbirliğini geliştirme,
- Bisiklet turizmi için altyapı,
- Bisiklet kapsamlı turistik hizmetler,
- Yollar, rotalar ve işaretlemelerin yapılması,
- Destek hizmetlerinin planlanması,
- Tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yeterliliği,

2.2. YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemi bir problemin çözümünde gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemlerin kullanılarak bilinen veya bilinmeyen problemlerin gerçekçi bir şekilde ele alınarak yorumlanmasıdır (Baltacı, 2019). Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, veri toplamada gözlem ve doküman analizi yapılmıştır. Araştırmalarda gözlem; Bir yer, nesne, olay, durum veya kimse ile ilgili bilginin toplanması için gereken hedeflere bakışların yöneltilmesi durumudur. Gözlem yöntemi bir konu ile ilgili kapsamlı ve zamana yayılmış bir şekilde resmin çekilmesi durumudur. Doküman analizi ise; gözlem yapılandırılmış görüşme gibi nitel araştırma yöntemleri ile birlikte kullanıldığında araştırmanın geçerliliğini desteklemektedir (Kuzu, 2013).

Araştırmacı gereken verileri toplamak amacıyla Sakarya İli Adapazarı ilçesi Ayçiçeği Bisiklet Vadisinde 2022 yılı boyunca yapılan etkinlikleri bizzat yerinde gözlemlemiştir. Ayrıca Ayçiçeği Bisiklet Vadisi ile ilgili aktif veya pasif katılımcılar tarafından çekilen ve sosyal medyada paylaşılan, internet ortamında Büyükşehir Belediyesi tarafından paylaşılan fotoğraflar incelenmiştir. Araştırmacı tarafından gerek gözlem yoluyla gerekse doküman analizi yöntemi kullanılarak elde edilen veriler amaca uygunluklarına, elde edilen kaynakların yansıtma becerilerine ve gerçeğe uygunluklarına göre düzenlenerek, notlar tutularak verilerin derlenmesi sağlanmıştır. Bilimsel çalışmaya katkı sağlamak amacıyla Ayçiçeği Bisiklet Vadisi

Yönetimi ile görüşme gerçekleştirilerek birinci elden bilgi sağlayıcı dokümanlar toplanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler ile Ayçiçeği Bisiklet Vadisinin bisiklet turizmi açısından analizi yapılmaya çalışılmıştır.

2.3. ÇALIŞMA ALANI

Sakarya Ayçiçeği Bisiklet vadisi ile ilgili bilgileri elde etmek amacıyla 03.04.2023 tarihinde 56550267 sayılı dilekçe ile Sakarya Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına başvurulmuş ve veriler tarafıma 10.04.2023 tarih 36496569 sayılı yazı ile resmi olarak ulaştırılmıştır. Çalışma alanı ile ilgili verilen bilgilerin ve resimlerin kaynağı Sakarya Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığıdır. 2017 yılında yapımına başlanan ve Eylül 2018’de tamamlanan Bisiklet vadisi yılın tamamında hizmet vermek amacıyla inşa edilmiştir. Bisiklet vadisi tüm mevsimlerde zaman sınırı olmaksızın gece, gündüz ve yaz kış sporseverlerin hizmetindedir. Gerek yakın çevrede yaşayan gerekse dışarıdan gelen misafirlere bisiklet sporunun yanında yürüyüş ve piknik faaliyetleri için ev sahipliği yapmaktadır.

Resim 1. Ayçiçeği Bisiklet Vadisi Genel Görünüm

Kaynak: (sakarya.bel.tr)

Tesis bisiklet sporunun sevdirmesi açısından ilgi gösterenlere önemli bir fırsat sunmaktadır. Türkiye’de ilk kez Uluslararası Bisiklet Birliği UCI (Union Cycliste Internationale) 2020 Dağ bisikleti maratonu Dünya şampiyonasına ev sahipliği yapan tesiste ayrıca 2021 BMX (Bicycle MotoCross) Süpercross dünya kupası ve 2022 UCI (Union Cycliste Internationale) Eliminatör Cup düzenlenmiştir. Ayçiçeği Bisiklet Vadisi ulusal ve uluslararası bisiklet sporu organizasyonlarının düzenlendiği modern fiziksel olanaklara sahip bir tesistir. Ayçiçeği Bisiklet Vadisi sahip olduğu fiziksel olanaklar ile dünyanın en iyileri arasında yer alırken Avrupa’da en iyi tesis olarak değerlendirilmektedir.

Resim 2. Ayçiçeği Bisiklet Vadisi Girişi

Kaynak: (sakarya.bel.tr)

Ayçiçeği Bisiklet Vadisi ulusal ve uluslararası bisiklet sporu organizasyonlarına ev sahipliği yaparken çevre sakinlerinin dinlenme, eğlenme, sosyalleşme gibi aktiviteleri yapmalarına ve spor aktiviteleri gerçekleştirmelerine olanak sağlamaktadır. Tüm misafirlere sağladığı sportif rekreasyon faaliyet alanları ile bölge açısından önemli bir çekim kaynağı konumunda bulunmaktadır. Avrupa'nın en iyisi ve dünyanın sayılı alanlarından olan bölge, Sakarya ili açısından önemli bir destinasyon arz unsuru olarak değerlendirilmektedir. Destinasyon arz değeri açısından gelecek uzun yıllar boyunca spor turizmi uygulamaları kapsamında bölgenin önemli bir çekim gücü olacağı öngörülmektedir.

180 dönüm arazi 51,014 m² ile "Ayçiçeği Vadisi ve Bisiklet Adası" Uluslararası bisiklet turnuvalarına ev sahipliği yapmaktadır. Vadi dört kilometrelik kros parkuru, olimpik kros parkuru ve Türkiye'nin ilk CycloCross parkuru ve olimpiyat müsabakalarına uygun BMX (Bicycle MotoCross) parkuruna sahip bulunmaktadır. Bisiklet vadisinin kurulmasındaki amaç, spor organizasyonlarına ev sahipliği yapmasının yanında yerel halkta bisiklet sporu kültürünün geliştirilmesidir. Ayçiçeği Bisiklet Vadisi Sakarya ili Adapazarı ilçesi merkez yerleşkesinden uzakta deprem sonrası oluşturulan yeni yerleşim bölgesinde bisiklet turizminin geliştirilmesi açısından önemli bir konumdadır.

Resim 3. Ayçiçeği Bisiklet Vadisi Yarışlar

Kaynak: (sakarya.bel.tr)

Ayçiçeği Bisiklet Vadisinin içinde yer alan bisiklet mola kıraathanesi misafirlerin on-line bisiklet

yarışı yapabilecekleri, kitap okuyabilecekleri, kişisel gelişim ve bisiklet eğitimlerine katılabilecekleri bir konumdadır. Bisiklet mola kıraathanesinde ziyaretçiler satranç, masa tenisi, langırt gibi eğlenceli ve eğitici aktivitelere erişebilmektedir. Ayrıca Bisiklet Vadisinde bulunan havuzlu kafe “Bisiklet Mola Kıraathanesi” olarak faaliyet göstermektedir. Sakarya’ya Uluslararası Bisiklet Birliği UCI (Union Cycliste Internationale) tarafından 26 Ekim 2021 tarihinde Danimarka’da düzenlenen törenle “UCI Bisiklet Şehri” ödülü verilerek bu ödülü alan sayılı şehirleri arasına girmesi sağlanmıştır.

Resim 4. Ayçiçeği Bisiklet Vadisi BMX Yarışları

Kaynak: (sakarya.bel.tr)

Sakarya, Avrupa Spor Başkentleri Federasyonu (ACES) tarafından 2023 yılı için “2023 Avrupa Spor Şehri” olarak ilan edilmiştir. Belçika’da Avrupa Parlamentosunda 06.12.2022 tarihinde düzenlenen törenle 2023 Avrupa Spor Şehri Ödülü Şehrimize verilmiştir. Ayçiçeği Bisiklet vadisinde 2019 yılından başlayarak çeşitli spor organizasyonları düzenlenmiş ve düzenlenmeye devam edilmektedir. 2019 yılında kadınlarda 14 ülkeden 20 sporcu ve erkeklerde 16 ülkeden 50 sporcunun katıldığı “Sakarya MTB Cup” ve “UCI MTB Maraton Serisi” yarışları düzenlenmiştir. 2019 yılında Türkiye’nin çeşitli illerinden farklı yaş kategorilerinde 300 lisanslı sporcunun katıldığı, 150 ülkenin televizyon kanallarında ve ulusal kanallarımızda gösterilen Ulusal “Türkiye Dağ Bisikleti Şampiyonası (XCO-XCE)” düzenlenmiştir.

Ayçiçeği Bisiklet Vadisinde 2020 yılında dünyanın en prestijli organizasyonlarından olan “UCI 2020 Dağ Bisikleti Maratonu Dünya Şampiyonası” düzenlenmiştir. Bu organizasyon Türkiye’de gerçekleştirilen ilk dağ bisikleti dünya maraton şampiyonası olarak tarihe geçmiştir. 23-31 Ekim 2021 tarihlerinde “2021 BMX Süpercross Dünya Kupası” 5,6,7 ve 8. Etapları bisiklet vadisinde gerçekleştirilmiştir. 2022 yılının 12 Ağustos “Sakarya MTB Cup”, 14 Ağustos “UCI MTB Maraton Series”, 17 Ağustos “Sakarya MTB Cup Night Race”, 21 Ağustos “UCI Eliminatör Dünya Kupası”, 24 Ağustos-28 Ağustos “EXPO Sakarya” ve 25 Ağustos-28 Ağustos tarihlerinde “Tour of Sakarya Road Cycling” düzenlenen organizasyonlardır.

3. BULGULAR

Çalışma alanı olan Ayçiçeği Bisiklet vadisi ve çevresi iklim özellikleri ve coğrafi yapı bakımından çok çeşitli turizm türlerine olanak sağlamaktadır. Bölgenin çok çeşitli turizm türlerinin yapılabildiği alanlara yakınlığı nedeniyle, Ayçiçeği Bisiklet Vadisine gelen turistler diğer turizm türlerine katılmak istedikleri takdirde çok kısa sürede ilgili destinasyonlara ulaşabilmektedirler. Bölgenin sahip olduğu kaynakların iyi bir planlama, politika ve imaj çalışmasıyla turistik ürün olarak turizmde kullanılmasıyla hedeflere ulaşılması mümkündür. Sakarya ili Adapazarı ilçesinde bulunan Ayçiçeği Bisiklet Vadisine gelen turistlerin bölgede gerçekleştirebildikleri veya gerçekleştirme potansiyeli bulunan rekreasyonel turizm faaliyetleri şunlardır;

3.1. DOĞA YÜRÜYÜŞÜ

Doğada bir noktadan başlayarak başka bir noktaya varmayı hedefleyen hafif tempolu olarak yapılabilen yürüyüş şeklidir. Katılımcıların zorlu arazi ve iklim koşullarında, özel ekipmanları ile gerçekleştirdikleri macera arayışlarına cevap verebilen yürüyüş biçimidir (Derman, 2018). Sakarya il genelinde sahip olunan çok yüksek olmayan dağlar ve diğer doğal güzellikler ile doğa yürüyüşü sevenler açısından oldukça elverişli olanaklara sahiptir. Sakarya'da gerek kamu kurumları gerekse sivil toplum örgütleri tarafından belirli aralıklarla gerçekleştirilen doğa yürüyüşü etkinlikleri, genellikle Sapanca, Serdivan, Geyve, Taraklı ve Hendek ilçelerinde yapılmaktadır. Doğa yürüyüşü yapılan rotalarda altyapı olanaklarının yeterliliği bölgelerin yararlılığı noktasında önemlidir.

3.2. YAMAÇ PARAŞÜTÜ

Yamaç paraşütü aktivitesi, yüksek ve eğimli bir tepeden paraşütün açılmasıyla gerçekleştirilen adrenalini seviyesini yükselten bir turizm türüdür (Sunar vd., 2018). Yamaç paraşütü yapılan bölgelerin öncelikle ulaşım olanaklarına sahip olması, altyapı eksiklerinin bulunmaması yamaç paraşütü eğitiminin verilmesi için uygun imkânlarla sahip olması gerekmektedir (Ayazlar, 2015). Sakarya'nın Serdivan ilçesinde bulunan Kıran tepe bölgesi yamaç paraşütü yapmak isteyenlerin öncelikle tercih ettiği bölgedir.

3.3. KÜLTÜREL GEZİLER

Kültür turizmi bir bölgede yaşayan yerel halkın kendilerine özgü yaşam biçimlerinin turistler tarafından deneyimlenmesidir (Bahçe, 2009). Çalışma alanı olan Sakarya ilinde Taraklı, Karapürçek, Sapanca, Karasu, Kocaali, Kaynarca, Hendek, Akyazı gibi ilçelerde yaşayan yerel halkların yaşattığı somut ve somut olmayan kültürel değerler bulunmaktadır. Bisiklet turizmi amacıyla bölgeye gelen turistlerin entegre bir şekilde katılım gösterebilecekleri kültür turizmi Sakarya ilinin en önemli değerleri arasındadır. Kültürel turizm kapsamında Ayçiçeği Bisiklet vadisi ziyaretçilerinin yapabileceği turizm faaliyetleri arasında gastronomi turizmi önemli aktivitelerdendir.

3.4. KAMPÇILIK

Çadırların kurulması ve karavanların park edilmesi ile çadır ve karavan gibi konaklama imkânlarının kullanıldığı doğa temelli bir turizm türüdür (Şengel, 2020). Sapanca gölü, Acarlar Longozu ile Poyrazlar gölü ve çevresi başta olmak üzere il genelinde bulunan mesire alanları kampçılık faaliyetlerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Araştırma yapılırken elde edilen dokümanların incelenmesi ve analizi neticesinde Ayçiçeği Bisiklet Vadisi; Avrupa'da ikinci Türkiye'de tek olma özelliğine sahip olması, sahip olduğu özellikler ile bisiklet turizmi sevenleri tatmin etmesi, Sakarya ilinin diğer bölgelerinin de bisiklet turizmi açısından gelişmeye açık olması, sürdürülebilir rekreasyonel faaliyet olarak yoğun talep görmesi ve bisiklet turizmini tercih eden turistlerin entegre bir şekilde yapabilecekleri turizm türlerine olanak sağlaması açısından önemlidir. Tüm bu olanakları iyi kullanabilmek adına Ayçiçeği bisiklet vadisi özelinde bulunan altyapı olanaklarının il geneline yayılması ve uygulanması turizm açısından önemlidir. Ayçiçeği bisiklet vadisi Sakarya'da turizmin gelişimine katkı sağlarken, bölge imajının olumlu gelişmesini desteklemektedir.

Bisiklet turizmi ile, bölge ekonomisinde çeşitlilik, hava kirliliğinin azalması, insanların sağlığını olumlu etkileme ve alternatif turizm türlerinin gelişmesi gibi katkılar sağlanmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Son yıllarda yoğun bir şekilde gerçekleşen kitle turizm hareketlerine alternatif olacak şekilde alternatif turizm türleri geliştirilmesi ihtiyacı gerçekleşmektedir. Kitle turizm hareketlerinin doğal kaynaklara verdiği düşünülen zararlardan dolayı devletler turizm politikalarını alternatif turizm türleri oluşturulması yönünde gerçekleştirmektedir. Bisiklet turizmi alternatif turizm türleri arasında doğaya saygılı, sürdürülebilir ve turistlerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek turizm türlerindedir. Bisiklet turizmi kapsamında Sakarya'da açılan Ayçiçeği Bisiklet Vadisi gelişen bisiklet turizminin gelişimini ve sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Çalışmada araştırmacı tarafından yapılan gözlemler ve elde edilen dokümanların incelenmesiyle Ayçiçeği Bisiklet Vadisi bisiklet turizmi kapsamında incelenmektedir.

Ayçiçeği Bisiklet Vadisi Sakarya için çekim gücü oluşturan önemli bir alternatif turistik ürün olarak değerlendirilmektedir. Sakarya ve Ayçiçeği Bisiklet Vadisinin sahip olduğu alternatif turizm kaynakları bisiklet turizmi ziyaretçileri açısından bölgeyi daha cazip ve çekici hale getirmektedir. Çalışmadan elde edilen verilere göre Ayçiçeği Bisiklet Vadisi güvenlik, planlama, pazarlama, etkinlikler, ulaşılabilirlik, çevre temizliği, çevre düzenlemesi, fiziksel altyapı açısından yeterli durumdadır. Yeterli olunan bu özelliklerin geliştirilmesi gelecekte bisiklet turizminin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bölgede gerçekleştirilecek doğru planlamalar ile bisiklet turizmi ve bisiklet turizmine entegre olabilecek alternatif turizm türleri daha etkili ve verimli kullanılabilir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler ışığında bisiklet turizmi açısından Ayçiçeği Bisiklet Vadisi ve entegre olabilecek diğer turizm türleri açısından paydaşlara sunulacak öneriler;

- Doğru ve etkin planlamalar yapılabilir,
- Planlamaların uygulanmasında paydaşlar ile etkili koordinasyon sağlanabilir,
- Planlamalar belirlenirken sürdürülebilirlik dikkate alınabilir,
- Bisiklet turizmi ile entegre bir şekilde alternatif turizm türlerinin altyapı eksikleri giderilebilir,
- Bisiklet turizmi altyapı olanaklarının sürekli geliştirilmesi ve güncellenmesi sağlanabilir,
- Bölgenin imajını olumsuz etkileyebilecek güvenlik tedbirleri sürekli gözden geçirilebilir,
- Bisikletler açısından önemli olan yol güzergâhları temizlik açısından sürekli kontrol edilebilir,
- Bisiklet turizmi konusunda nitelikli personelin eğitim eksiklerinin giderilmesi sağlanabilir,
- Çevresel kirliliği kontrol edecek ve azaltacak tedbirlerin alınması sağlanabilir,
- Bölgenin tanıtımı ve pazarlanması çalışmalarının artırılması sağlanabilir,
- Bölgede düzenlenen festivaller ve yarışmaların sayılarının artırılması sağlanabilir,
- Ulusal ve uluslararası basın kuruluşlarının davet edilerek tanıtımın artırılması sağlanabilir,
- Yerli halkta bisiklet turizmi bilinci ve farkındalığını geliştirici eğitim faaliyetlerinin yapılması sağlanabilir,
- Bisiklet turizmi ve entegre yapılabilecek turizm türleri ile ilgili projelerin desteklenmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

1. Ay, E. ve Güzel, M. O. (2021). Rekreatif Bir Faaliyet Olarak Bisiklet Turizmi: Hatay Bisiklet Yolu ve Çevresi Üzerine Bir Değerlendirme, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 4(10): 972-988.
2. Ayazlar, R. A. (2015). Flow Phenomenon as a Tourist Experience in Paragliding: A Qualitative Research. Procedia Economics and Finance, 26, 792-799.
3. Bahçe, A. S. (2009). Kırsal Gelişimde Kültür (mirası) Turizmi Modeli. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(11), 1-12.

4. Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.
5. Can, E. (2015). Boş Zaman, Rekreasyon ve Etkinlik Turizmi İlişkisi. İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 1-17.
6. Chang, H. W. and Chang, H. L. (2003). A Strategic study of Bicycle Tourism in Taiwan. Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies, 5(8), 1675- 1685.
7. Derman, E. (2018). Serbest Zaman Aktivitesi Olarak Doğa Yürüyüşüne Gençlerin Katılım Kısıtlarının Belirlenmesi, International Journal of Academic Value Studies, 4(19), 429-434.
8. Gazzola, P., Pavione, E., Grechi, D., and Ossola, P. (2018). Cycle Tourism as a Driver For The Sustainable Development of Little-Known or Remote Territories: The Experience of The Apennine Regions of Northern Italy. Sustainability, 10(6), 1-19.
9. Güvenç, A. (2022). Türkiye’de Bisiklet Turizminin Mevcut Durum ve Potansiyel Açısından Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta.
10. <https://www.sakarya.bel.tr/>(Erişim Tarihi: 17.04.2023).
11. Kozak, A. M. (2017). Rekreasyonel Liderlik ve Turist Rehberliği Kavram ve Kurumlar Üzerinden Bir Analiz, Detay Yayıncılık, Ankara.
12. Kocis, D. and Pehcec, M. (2012). How to Develop Cycle Tourism?. ProjectBicy. Eu.
13. Kraus, R. (2001). Recreation and Leisure in Modern Society (6th ed.). Sudbury, MA: Jonesand Bartlett.
14. Lamont, M. (2009). Reinventing The Wheel: A Definitional Discussion of Bicycle Tourism. Journal of Sport and Tourism, 14(1), 5-23.
15. Lamont, M. (2014). Themed Issue: Cycling and Tourism. Tourism Review International, 18(1/2), 1-113.
16. Lee, C. F. (2014). An Investigation of Factors Determining Cycling Experience and Frequency. Tourism Geographies, 16(5), 844-862.
17. Lumsdon, L. (2000). Transport and Tourism: Cycle Tourism – A Model For Sustainable Development, Journal of Sustainable Tourism, 8(5), 361-377.
18. Mercanoğlu, A. O. ve Şimşek, K. Y. (2021). Rekreasyon ve Çalışan Verimliliği: Nitel Bir Araştırma. GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics, 3(2), 1-16.
19. Morpeth, N. (2001). The Renaissance of Cycle Tourism. Special Interest tourism, 212-218.
20. Mrnjavac, E. and Kovacic, N. (2012). Cycling-friendly Tourist Destination, İn Proceedeings of the 2nd Advances in Hospitality and Tourism Marketing & Management Conference, May 31–June 3, 2012, The Alexander Technological Institute of Thessaloniki, The Democritus University of Thrace, The Washington State University and The Research Institute for Tourism.
21. Neves, J. M. O. and Esperança, J. P. (2011). Bike Usage and Cycle Tourism: The Pattern of Portuguese Associated Bike Riders. International Conference on Tourism and Management Studies. Book of Proceedings Vol. I – 191-200.
22. Ören, K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 1(1), 34-59.
23. Özyazıcı, G. (2018). Bisiklet Festivallerinin Turizm Sektörüne Olan Ekonomik Katkısı: Türkiye’deki Bisiklet Festivalleri üzerine Bir Çalışma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
24. Sağlık, A., Sağlık, E. ve Kelkit, A. (2014). Bisiklet Turizmi Açısından Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’nın İncelenmesi, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 4(1), 84-90.
25. Salamin G. (2010). Market Trends on And Peculiarities of The Market For Bicycle Tourism İn Hungary. Happy Bike & Magyar Kerékpárosklub,<http://regiok.happybike.hu/>.
26. Simonsen, P. S., Jørgensen, B., and Robbins, D. (1998). Cycling tourism, Bornholm: Unit of Tourism Research at Research Centre of Bornholm. 13.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58

TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

27. Sunar, H., Gökçe, F., Gökçe, H. ve Şahin, M. (2018). Alternatif Turizm Türü Olarak Yamaç Paraşütü Potansiyeli: Hatay Örneği, VII. Ulusal III. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, İskenderun.
28. Şengel, Ü., Genç, K., Işkın, M., Ulema, Ş. ve Uzut, İ. (2020). Turizmde “Sosyal Mesafe” mümkün mü? Kamp ve Karavan Turizmi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 1429-1441.
29. Uğuz, Ç. S. ve Özbek, V. (2018). Destinasyon Sadakatini Etkileyen Faktörler: Bisiklet Turizmi ve Burhaniye Bisiklet Festivali Örneği, *International Review of Economics and Management*, 6(2), 84-102.
30. Yerlisu L, T., Köse, E. ve Günbayı, İ. (2018). Türkiye’de Yapılan Rekreasyon Araştırmaları: Sistematik Bir Derleme. *Spor Bilimleri Dergisi*, 29(2), 87-102.

(10)

Doç. Dr. Sibel DEMİRARSLAN¹⁹

MİMARİDE ESNEK VE DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİR TASARIM
FLEXIBLE AND CONVERTIBLE DESIGN IN ARCHITECTURE

ÖZ

Mimari tasarımın temeli, işlevin, kullanıcının ve bağlamın bilinmesine odaklıdır. Bu üç temel başlığa ait bilgiler elde olduğunda tasarım hızlı, başarılı, işlevsel, ihtiyaç ve beklentilere uygun, kente uyumlu, estetik olabilecektir. Ancak günümüzde kullanıcının bilinmesi mimari tasarım süreç başlangıcında her zaman mümkün olamamaktadır. Bu durumda genel kullanıcı için bir tasarım yapılmaktadır. Bu günümüz dünyasında bireyselden küresele geçişte kaçınılmaz bir durum gibi görünmektedir. Mimari tasarımla birlikte taşıyıcı sistem, tesisat çözümleri, yalıtıma yönelik gereksinimler de kullanım sürecini zora sokabilmektedir. Böyle durumlar kullanıcının binada müdahalelerine yol açabilmektedir. Kullanıcı profili, kültürü, işlev, ekonomik durum, ihtiyaç, beğeni gibi belirsizlik durumları için dönüştürülebilir ve esnek tasarım yaklaşımı ile çözüm ve kullanım sunabilme imkânı sağlamak gerekmektedir. Böylece sürdürülebilir, herkes için tasarım kriterlerini de sağlayabilecek bir dönüşüm oluşabilecektir. Kullanıcıya özel tasarım yapabilmenin ideal olduğu bilinmektedir ancak günümüzde dünya ve kent nüfuslarının çok artması, esnek tasarımların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada esnek tasarım bu bağlamda ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Esneklik, Dönüşüm, Herkes için tasarım, İşlevsellik.

JEL Kodları: Q55, R3, R23, R14.

ABSTRACT

The foundation of architectural design is focused on knowing the function, the user and the context. When the information on these three basic topics is obtained, the design will be fast, successful, functional, suitable for needs and expectations, compatible with the city, and aesthetic. However, today, knowing the user is not always possible at the beginning of the architectural design process. In this case, a design is made for the general user. This seems to be an inevitable situation in the transition from the individual to the global in today's world. Along with the architectural design, the carrier system, installation solutions and requirements for insulation can also complicate the usage process. Such situations may lead to user interventions in the building. It is necessary to provide the opportunity to offer solutions and usage with a transformable and flexible design approach for uncertain situations such as user profile, culture, function, economic situation, need and taste. Thus, a sustainable transformation will occur that can meet the design criteria for everyone. It is known that it is ideal to be able to make custom designs for the user, but today, the increase in the world and city populations necessitates flexible designs. In this study, flexible design is discussed in this context.

Keywords: Design, Flexibility, Transformation, Design for all, Functionality.

JEL Codes: Q55, R3, R23, R14.

¹⁹ Kocaeli Üniversitesi KMYO İnşaat Bölümü sdarslan@kocaeli.edu.tr; ORCID: 0000-0002-6979-5150

1. GİRİŞ

Esneklik kavramı farklı bakış açılarında değişik içeriklerle tanımlanabilecek bir kavramdır. TDK Sözlükte “Bir dış gücün etkisi altında uzama, kısılma, eğrilme vb. biçim değişikliklerine uğradıktan sonra, etkinin kalkmasıyla eski biçimini alabilme özelliğinde olan, elastik, elastiki” ve mecaz sıfat içeriğiyle “Değişik yorumlara elverişli” (sozluk.gov.tr/) ifadeleri esnek kelimesi karşılığında yer almaktadır. Bu açıklamalarda değişebilme, farklı biçimlere dönüşebilme, yorumlanabilme özellikleri mimari tasarımda esnekliği anlatan başlıca kavramlar olarak ayırt edilebilir. Esneklik farklı yönlerden sağlanabilmektedir. Bunlar; tasarımda, işlevde, kullanımda, beğenide esneklik gibi alternatiflerle daha fazla çözüm oluşturulabilen konsept çalışmalarıdır.

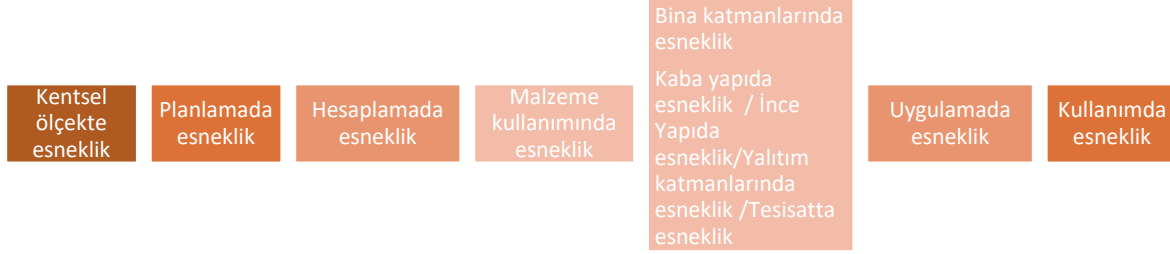
2. TASARIMDA ESNEKLİK

Kent nüfusunun artışı, küreselleşme ve dijitalleşme ile değişen yaşam biçimleri, iş, çalışma, eğitim, sağlık gibi yaşamın her alanında farklılıklarla kendisini göstermektedir. Ulusal ve uluslararası güçler de kültürel göçü ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar gittikleri yerde kültürleriyle var olmak istemektedirler. Kültür, bireyin varlık sebebidir ve giderilmelidir. Ayrıca, arazi kullanımında da kısıtlılık oluşan büyük kentlerde, bir birim için ayrılacak alanın maksimum fayda ile kullanımının sağlanması beklenmektedir. Arsa payı katma değerinin önemli olduğu, yaşamın, işlev ve ihtiyaçların değişken olduğu günümüzde esneklik ve dönüşebilirlik bina kullanımlarında avantaj sağlamaktadır. Bu farklılıklara mekân tasarımlarında ayak uydurabilmek önemlidir. Ancak bunu sağlayabilmek için öncelikle mimari proje tasarım başlangıcında kararın alınmış olması çözümleri daha verimli kılacaktır. Statik hesaplarda esneklik sağlayıcı taşıyıcı sistem oluşturulması, tesisat projelerinde gruplaştırılacak işlevlere yönelik tesisat detaylandırılması, yalıtım problemlerinin ön görülerek uygulanması gerekecektir. Bir binanın hem hastane hem ofis hem de mağaza olması zordur. Burada esnek tasarım yaklaşımı önem taşımaktadır. Esneklik sağlarken kullanıcı profiline uyumun sağlanması da ön görülmelidir.

2.1. Tasarımda Esneklik Uygulama Alanları

Bir binanın esnek olması pek çok parametreye bağlıdır. “Mimaride ‘esneklik’, mekân düzenini ve hatta yapısını gelişen ihtiyaçlara sürekli olarak uyarılma yeteneğini ifade eder. Bu tür bir "mimari esnekliğe" ulaşmak, geçen yüzyılda bir dizi araştırmanın üstesinden gelmeye çalıştığı bir zorluk olmuştur”(medium.com/). Öncelikle mimari projelendirme aşamasında taşıyıcı sistemin alternatifli-çoklu çözümler sunabilecek şekilde oluşturulması sağlanmalıdır. Ön çalışma sürecinin uzun ve detaylı tutulması, kullanım sürecinde müşteri memnuniyeti sağlayacaktır. Bu konu kalite ile ilgilidir. Sıfır hatanın hedeflenmesi, sürekli iyileştirme ve sürdürülebilirlik kavramlarının esnek ve dönüşebilir tasarımlarda karşılık bulabilmesi günümüz tasarım yaklaşımlarında başarının yakalanmış olmasının göstergesidir. Diğer yandan esneklik ve dönüşebilirlik sağlanması ‘herkes için tasarım’ kriterlerine uygun engelsiz mekân çözümlerine ulaşmayı da sağlayacaktır. Tablo 1’de kentsel ölçekte de esnekliğin var olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, bir binanın kent içerisindeki esnekliği oraya ait mevzuat unsurlarıyla, kent planları ile sınırlı olabilecektir. Şekill’de “Kullanıcıya mekânı ihtiyaca göre biçim ve fonksiyon olarak dönüştürme esnekliği vererek zamanın engellerini yıkan bir mimari”(futurearchitectureplatform.org) olarak isimlendirilmektedir.

Tablo 1. Bir binada esneklik sağlanması ve uygun çözümler için süreç basamakları

Çalışmadan aktarımla bunların “uyarlanabilir, modüler, taşınabilir, kaldırılabilir, aktif kullanıcı, ücretsiz plan ve demonte” özellikleri ile esneklik kazandığı ve parazit ve metabilist mimaride esneklik arayışları görülmektedir (futurearchitectureplatform.org). Bu tip binaların kente devingenlik sağlayacağı, değişen bir kentsel arayüz ve hatta silüet ile farklılığın mimarisinin algılanacağı söylenebilir. Bu tip binalar kente landmark olmaya adaydır ve bulunduğu kenti de marka kent yapmaya yönlendirecektir. Akıllı bina teknolojileri de esneklik sağlama konusunda teknolojik uygulamaları içerirler.

Şekil 1. Hibrit çok işlevli bina / Bir şehrin asalak mimarisine yanıt (futurearchitectureplatform.org)

Şekil 2. Libart'tan: Bu yenilikçi kayar duvar sistemi mevsimsel esneklik sağlar (terramai.com/). Şekil 3. Hareketli Bölme elemanları ile esnek tasarım (trimline.com.tr/)

Esnek İç Mekân Çözümleri Şekil 4. (spacestor.com/) Şekil 5. (iba.online) Şekil 6. Çok İşlevli Mobilya (buildwithrise.com/)

Bina planlamasındaki esneklik uygulamaları mevzuatın elverdiği oranda kente yansiyabilir veya içe dönük yaşanabilir. İç mekânda yapılabilecek dönüşümler sabit ve/veya hareketli elemanlarla uygulanabilir. Hareketli olan ince yapı elemanları ise bir hat üstünde hareket edenler veya serbest hareket edebilenler olmak üzere gruplandırılabilirler. Şekil3'te hareketli panellerle esneklik uygulaması görülmektedir. Şekil4 ve 5'te şeffaf değişebilir paneller, mekân sınırlayan donatılar, tekerlekli tasarımlar, asma tavanlar ile farklı yükseklik sağlama imkanının esnek tasarımlarda başarıyı destekleyecek mobilya ve ince yapı öğeleri olduğu görülmektedir. Şekil6'da çok işlevli mobilya esnek tasarıma katkı sağlamaktadır. İç mekân çözümlerinde birden çok işleve göre tasarlanmış mobilyalar, bölme elemanı olarak ince yapı öğeleri, kolay taşınabilen, yer değiştirebilen, birbirini bütünleyen veya içiçe geçebilen detaylandırmalar esnek tasarımları destekleyeceklerdir.

SONUÇ

Günümüzde dünya nüfusu geçmişe göre çok fazladır ve hızla artmaktadır. Endüstri devriminden sonra nüfusun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaya yönelmişlerdir. Günümüzde küreselleşme ile uluslararası güçler de görülmektedir. Farklı kültürlerle sahip insanlar kendileri gibi yaşayacakları mekanlar isterken, herkes

için tasarım kriterleri kapsamında yaş almış bireyler, çocuklar, engelli ve özel gereksinimli bireylerin de mekanlarda sağlıklı, mutlu huzurlu, konforlu, güvenli yaşamları beklenmektedir. Beğeniler küresel kültürle harmanlanarak değişmektedir. Bir binanın ömrü boyunca çok fazla kimlik değiştirmesi gerekebilir. Bu işlevsel olabileceği gibi kaplamalar, mobilyalar gibi donatılar için de gerekebilir. Mimari tasarımın kullanıcısı olan bireyler değişmekte, dolayısıyla ihtiyaç, istek ve beğenileri de değişmektedir. Örneğin, aynı ofis birimi bir mimarlık bürosu veya bir diş hekimi muayenehanesi ya da bir psikolojik danışma merkezi olabilecektir. Kiracı veya mülk sahibi olunduğu gibi esnek tasarımlarda zamana bağlı kullanıcı olmak da söz konusudur. Bu durumda bir mekân pek çok farklı beklentiye cevap vermelidir. Kentsel ölçekte kullanıcı dinamiktir. Koşturma, tüketim, hız içerisinde mutluluk verici küçük detaylar insanlara iyi gelmektedir. Bu nedenle tasarımcılar, günümüzde kentten başlamak üzere, bina, iç mekân ve mobilya tasarımlarında işlevsel, ekonomik, estetik gibi kriterleri sağlamalı ve herkesle uyumlu olabilmek için esnek ve dönüştürülebilir tasarım kriterlerini de değerlendirmelidirler. Bu bağlamda teknolojinin ilerlemelerinden destek almak, akıllı teknolojilerden de yararlanarak daha iyiyi hedeflemek tasarımın başarısı açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

1. <https://www.buildwithrise.com/stories/sustainable-home-trends-2021>
2. <https://futurearchitectureplatform.org/projects/20bd2239-8d85-481f-a1cb-4a69c77ed829/>
3. <https://iba.online/en/newsroom/designing/from-cafeteria-to-flexible-working-environment-co-working-area-for-a-modern-medium-sized-company/>
4. <https://medium.com/built-horizons/metabolism-s-spatial-flexibility-in-the-21st-century-d7cef8aaaf84#:~:text=%E2%80%9CFlexibility%E2%80%9D%20in%20architecture%2C%20refers,its%20structure%20to%20evolving%20needs.>
5. <https://sozluk.gov.tr/>
6. <https://spacestor.com/insights/industry-trends/The-Flexible-Office-designing-for-workplace-flexibility/>
7. <https://www.terramai.com/blog/flexible-architecture/>
8. <https://www.trimline.com.tr/tr/products/hareketli-bolme-duvar-sistemleri/14/mw-hareketli-bolme>

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(11)

Muhammad GULAHMADOV²⁰; Assoc. Prof. Dr. Ramil HUSEYN²¹

***THE ZANGAZUR CORRIDOR AS A STIMULATOR OF THE REGIONAL COOPERATION and
ECONOMIC DEVELOPMENT IN EURASIA REGION***

**AVRASYA BÖLGESİNDE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİNİN ve EKONOMİK KALKINMANIN İTİCİ
OLARAK ZANGAZUR KORİDORU**

ABSTRACT

The chosen article focuses on the economic potential presented by the rehabilitation of the Zangazur transit corridor, which is of geo-economic and strategic importance in the South Caucasus region and its neighboring areas. Azerbaijan considers the reconstruction of the transport corridor in the territories liberated after the Second Karabakh War to be essential. In this context, the country is taking serious steps to establish major transportation projects in those areas. One of the major challenges in Karabakh today is the establishment of the Zangazur corridor, and the removal of all transportation bottlenecks, all of which are covered in the tripartite statement. The chosen paper investigates the economic opportunities and regional integration issues as a result of the commencement of the Zangazur transit hub for not only South Caucasus countries but Eurasia region.

Keywords: Armenia, Azerbaijan, Karabakh, regional, cooperation, economic integration, Zangazur corridor.

JEL Codes: F00, F15, N7.

ÖZ

Seçilen makale, Güney Kafkasya bölgesi ve komşu bölgelerde jeo-ekonomik ve stratejik öneme sahip olan Zangazur transit koridorunun rehabilitasyonunun sunduğu ekonomik potansiyele odaklanmaktadır. Azerbaycan, İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra kurtarılan topraklarda ulaşım koridorunun yeniden inşasını önemli görüyor. Bu bağlamda ülke, bu alanlarda büyük ulaşım projeleri oluşturmak için ciddi adımlar atıyor. Bugün Karabağ'daki en büyük zorluklardan biri Zangazur koridorunun oluşturulması ve tüm ulaşım darboğazlarının ortadan kaldırılmasıdır. Seçilen makale, Zangazur transit merkezinin sadece Güney Kafkasya ülkeleri için değil, Avrasya bölgesi için de başlamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik fırsatları ve bölgesel entegrasyon konularını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ermenistan, Azerbaycan, Karabağ, bölgesel, işbirliği, ekonomik entegrasyon, Zangazur koridoru.

JEL Kodları: F00, F15, N7.

²⁰ Ph.D. Researcher, Institute of Economics, Azerbaijan National Academy of Sciences, Istiglaliyyat str., 30, Baku, AZ1001, Azerbaijan, gulahmadovmahammad@gmail.com, 0009-0006-8531-0308

²¹ Economist, Deputy Director, Center for Analysis of Economic Reforms and Communication, Yasamal district, G. Khalilov 47, Baku, AZ1073, Azerbaijan, ramil.huseyn@ereforms.org, 0000-0001-6689-3823

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

INTRODUCTION

Upon the Second Karabakh War in 2020, Zangazur Corridor is considered a crucial step toward cooperation, security, historical justice, and long-term global ties. Although Zangezur has good soil and abundant water resources, its importance as a transportation route is enhanced. The Lesser Caucasus Mountains, the Anatolian Highlands, and the Zagros Mountains all meet in Zangezur. Because it travels across three huge hilly zones, this area has historically been very important for road construction. At the same time, the aforementioned report underlined that, while Türkiye, Russia, and Iran have not given much attention to the Zangezur Corridor in recent years, they will undoubtedly return to the subject in the future. The publication of such papers demonstrates the significance of the Zangezur Corridor, particularly in today's shifting geopolitical climate. Without a doubt, Armenia's control of Azerbaijani territory was the biggest impediment to access to the corridor. As a result, following the war, Azerbaijan raised the subject of the opening of the Zangezur Corridor, which was included in the Trilateral Statement following the 44 days Second Karabakh War between Armenia and Azerbaijan.²²

In addition to benefiting other regional countries, the establishment of the Zangezur corridor will benefit Armenia. First, the corridor's completion will enable Armenia to break free from its economic isolation. Following the seizure of Azerbaijani regions in 1992-93, Azerbaijan and Türkiye closed their borders with Armenia. Armenia was unable to secure access to a safe and sustainable land route to Russia, its main economic partner, due to closed borders with Türkiye and Azerbaijan. Despite the benefits of the Zangezur Corridor, several Armenian specialists remain suspicious about its opening. Armenian Economy Minister Vahan Kerobyan predicts that improving transportation and business connections will boost Armenia's GDP by 30% over the next two years. Unlike some controversial estimates, the Armenian economy is expected to benefit not only from Azerbaijan's use of the Zangazur corridor to connect with Nakhchivan, but also from its use for cargo transportation by many other states, including Russia, Iran, Türkiye, Central Asia, China, and others. Because of the new circumstances, Armenia will also be able to overcome its relative isolation) in this region and become a part of the Middle Corridor.²³

Armenian government also underlines that the new corridor does not suit Armenia's strategic interests because it raises geopolitical dangers and may result in the loss of its sovereignty. They say that, while the Trilateral Statement declares the reopening of all communications in the region, it only expressly cites the connection between Azerbaijan and Nakhchivan, implying that the primary focus is on the reopening of this particular road. As a result, this is the only realistic project for the foreseeable future. According to Armenian experts, establishing the Zangezur Corridor without opening other communication lines will generate new geopolitical risks for Armenia that outweigh the economic benefits. If the Zangezur Corridor is not opened, Azerbaijan will not allow the construction of other highways, implying that Armenia's economic isolation would persist, which will be detrimental to its economy. On the other side, Armenia's opposition to the corridor will be interpreted as a strategy hostile to regional cooperation that does not serve the interests of other regional countries. As a result, these countries, particularly Russia, may exert pressure on Armenia to open the corridor.²⁴

The commencement of the Zangezur Corridor will provide numerous benefits to Azerbaijan. The new corridor will reestablish direct ground contact with Nakhchivan and break Armenia's 30-year blockade. During

²² Ismailzade F, Babayev B, (2021). Compass Policy Brief, The Economic Importance of The South Caucasus' Zangazur Corridor, Available Online At: <https://www.kent.ac.uk/politics/rs-gcrf-compass/briefzangazur-corridor.pdf>

²³ Rehimov, R, (2021). Key Piece Of Karabakh Pact On Zangezur Corridor Still Awaits Implementation, Available Online At: <https://www.aa.com.tr/en/world/key-piece-of-karabakh-pact-on-zangezur-corridorstill-awaits-implementation/2417313>

²⁴ Modebadze, V. 2021. The Escalation of Conflict Between Armenians And Azerbaijanis And The Problems Of Peaceful Resolution of The Nagorno-Karabakh war. Journal of Liberty and International Affairs, 6(3), 102-110

the Soviet era, a railway ran through Zangezur, connecting Azerbaijan with Nakhchivan, and was extensively used for passenger and cargo traffic. Such transport lines were cut off after the Armenia-Azerbaijan conflict began, and Azerbaijan lost its direct land connection with Nakhchivan. This resulted in a long-term food and other goods shortage in Nakhchivan. As a result, Azerbaijan had to develop land or air communication with Nakhchivan via Iran, Georgia, and Türkiye.

The Zangazur corridor is an easier way for Azerbaijan for interacting with the Nakhchivan autonomous region and Türkiye. Azerbaijan used to use this route, which had both train and highway access, during the Soviet era. The outbreak of the First Karabakh War in the early 1990s halted the Zangazur land route connection with Nakhchivan, effectively isolating Azerbaijan's exclave. Since then, Baku has been able to reach Nakhchivan only by air or by skirting Armenia to the south through Iranian territory. The latter approach presented Azerbaijan with numerous security and geopolitical concerns, as well as significant economic repercussions. The reopening of the trans-Zangazur corridor is consequently critical for Azerbaijan.

The establishment of the Zangezur Corridor will also contribute significantly to the expansion of business links with Türkiye. The blockade of Nakhchivan, as well as Azerbaijan's reliance on Iran for communication with Nakhchivan, allowed Iran to utilize the situation as an instrument of political pressure, while also posing hazards to Nakhchivan's economic security. The forthcoming construction of the Zangezur Corridor will allow economic development in both the Nakhchivan and Zangilan areas. The utilization of these potentials in the future could boost Azerbaijan's geoeconomic position in the area. Türkiye will also be able to eliminate its dependence on Iran more quickly after the opening of the Zangezur Corridor because, by using the Zangezur Corridor, Türkiye will be able to redirect its cargo that is currently transported through Iran to the new corridor, thereby decreasing its reliance on Iran. Even after the Zangezur Corridor opens, Iran will be unable to use the Iran-Armenia-Georgia-Russia route or independently establish the Persian Gulf-Black Sea corridor for sustainable transportation without the Abkhazian railway (which is unlikely to open in the near future). As a result, Iran will continue to rely on Türkiye for long-term access to the Black Sea.²⁵

The investigation of the implications of the Zangezur Corridor on each country in the region reveals that the corridor's opening will have a significant impact on these countries' transportation systems, transportation relations with regional countries, and transportation policies in general. However, due to a variety of causes, there is significant opposition to its opening within Armenia. The Armenian populace is not psychologically prepared to look beyond nationalistic rhetoric and territorial claims over Azerbaijan and Türkiye. There is considerable concern in Iran and Georgia, but as this analysis has shown, any short-term concerns will be offset by long-term economic gains. The Zangezur Corridor opens up new options for Russia, which is also eager for the corridor's opening. In general, the worsening of relationships between Russia and Georgia during the 2008 conflict has severely hindered Russia's ability to establish a physical connection with Armenia. As previously stated, Russia was unable to build long-term land linkages with Armenia, its key ally in the South Caucasus, due to the closing of the Abkhazian railway and problems with the Upper Lars highway. Because of these issues, Russia relied on Iran to deliver commodities, particularly military equipment, to Armenia. Given all of the challenges listed above, the opening of the Zangezur Corridor will open up new prospects for Russia.²⁶

The inauguration of the Zangezur Corridor benefits Azerbaijan, Türkiye, and Russia the most immediately, with other regional countries benefiting in the future. It is also worth noting that the construction of the new corridor will hasten the region's ability to compete with other global centers. In general, the opening of the Zangezur Corridor will benefit the region's development. The increase of commercial and business

²⁵ Gawliczek, P. (2023). The Zangezur Corridor as Part of The Global Transport Route (Against the Backdrop Of Power Games in The South Caucasus Region). *Security and Defence Quarterly*, 41(1).

²⁶ Sánchez, W, A., (2021). Opinion – Supply Chains and War: The Importance of Baku's Port, Available Online At: <https://www.e-ir.info/2022/08/04/opinion-supply-chains-and-war-the-importance-of-bakusport/>

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

linkages between the countries via the new corridor will benefit the entire region's development. The Zangezur Corridor will add a new artery to the region's international transport arteries, strengthening the South Caucasus' position in the world economic relations system.

MATERIALS and METHODS

Transportation is becoming more important and evolving in response to issues and change drivers such as sustainability, congestion, governance, and technology. As the transportation business gets increasingly complicated, traditional approaches that focus on a narrow range of issues must give way to more nuanced analyses and solutions. The availability of faster far-reaching transportation services has increased the importance of air transport, particularly for freight. As consequently, air terminals have become an important location element for globally focused activities, which prefer to congregate in the neighborhood. Furthermore, the increase in long-distance trade has pushed logistical activities, such as transport hubs and distribution facilities, to the forefront of locational concerns. Technological advancements have also been connected to the relocation of manufacturing and service activity. Global telecommunications facilities may prefer to outsource a variety of services to lower-cost areas. Trains can provide a high-capacity service at a fair speed once the cars have been completed or the passengers have boarded, which is significant when high-speed systems are involved. This attribute contributed to rail's role in unlocking the interior of the continents in the nineteenth century, and it remains its principal asset today. The majority of rail activities, notably passenger mobility, have a strong regional focus. Rail corridors have a separate spatial function for rail since freight flows over considerably greater distances.²⁷

Railway networks in advanced economies have experienced increasing competition from vehicle transport since the end of the 1950s. The breakeven distance, which is the point at which rail becomes more cost-effective than road transit, was adjusted in favor of road transportation. The greater the efficiency of road transportation, the greater the breakeven distance. Rail transit accounts for the majority of interurban passenger transportation in nations such as China, India, and Japan. Rail transit is still considered essential, mostly for passenger transportation, but it has diminished in recent decades. There are significant geographical variances in the economic preference for rail transportation among developed economies. High-speed passenger rail projects are gaining popularity; however, competition is primarily seen in air transportation rather than road traffic. Rail transportation in North America is mostly concerned with transporting freight, with people only playing a minor role along a few key urban lines. Passenger trains are even being delayed as freight trains take precedence, reducing service reliability. Only in the northeastern United States are passenger services on schedule because Amtrak (the federally controlled passenger rail company) owns the lines.²⁸

Rail conveyance provides a compelling economic case, making it a viable mode of transportation for both passengers and freight. Nonetheless, rail development is capital-demanding since rail networks are more dependent on economic density than population density. The ability of trains to transport vast amounts of freight and a large number of passengers over long distances is their greatest asset. Rail transportation is more efficient than automobile transportation overall. The fundamental disadvantage is that traffic must follow defined routes, trains must be assembled, and transshipment must take place at terminals.

Transportation's economic relevance must be classified based on the types of impacts it delivers. These include "COG" - core (transportation's physical properties), operational, and geographical dimensions:

Core. The most fundamental implications of transportation are those linked to the physical capacity to transport passengers and products, as well as the expenditures associated with supporting this mobility. This entails establishing pathways that enable new or existing interactions between economic organizations.

²⁷ Feigenbaum, B. (2013) High-Speed Rail in Europe and Asia: Lessons for the United States, Reason Foundation, Policy Study 418.

²⁸ Albalade, D. and G. Bel (2012) The Economics and Politics of High-Speed Rail: Lessons from Experiences Abroad, Lanham, Maryland: Lexington Books.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

Operational. Advancement in time effectiveness, particularly in terms of reliability, as well as decreased loss or damage. This implies improved utilization of existing transportation infrastructure, which benefits users by moving passengers and freight more quickly and with fewer delays.

Geographical. Exposure to a larger market base which enables greater economies of scale in production, distribution, and consumption. Productivity gains from a larger and more diverse input base (raw materials, components, energy, or labor) and broader markets for different outputs (intermediate and final items). Another significant geographical impact is the influence of transportation on activity placement and its effects on land values.²⁹

Globalization has resulted in major changes in corporate operations and market dynamics. The scope of locational issues has been broadened. Managing operations in such an environment has gotten increasingly challenging, especially as production and consumption have become more globalized. Manufacturing techniques frequently employ many locations for each component of a product in order to maximize respective comparative advantages and lower input costs. To support and organize the connected flows, transportation requirements have expanded accordingly. Railways are a product of the industrial revolution, but they have been influenced by continual innovations, technical, regulatory, and commercial developments that have increased their capacity and efficiency. Thus, rail transportation is as crucial in the twenty-first century as it was in the late nineteenth century. One innovation relates to the quality of rail infrastructure, notably train tracks (e.g., better steel, concrete ties), which impacts operational features such as speed, allowed weight, maintenance, and environmental resilience. Increasing electrification and technology improves both passenger and freight rail transit efficiency. A few fresh railroads are being constructed, primarily in poor countries. With the rise of high-speed rail systems, railway speed records have steadily increased.³⁰

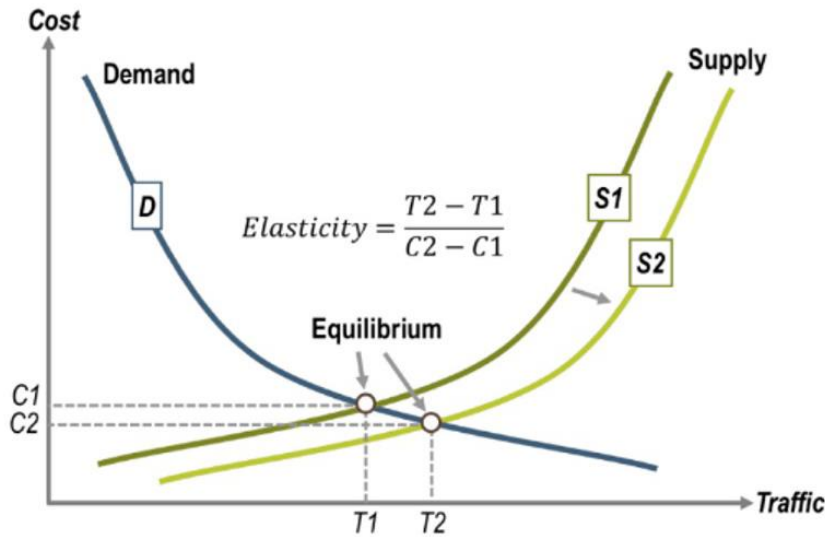
As depicted in the Chart 1, the majority of transportation systems rely on the demand-supply connection. According to basic microeconomic theory, the Law of Demand states that as service prices rise, so does demand for transportation services. Alternatively, this process can occur in reverse. The demand trajectory asserts that when transport expenses escalate, demand is low since consumers (either freight or people) are less likely to use the product or service. When transportation costs are low, demand is high because customers obtain more services for the same price. The supply curve is inversely related to the demand curve. If expenses rise, suppliers of transportation will be eager to provide a wide range of services in order to maximize earnings. When prices are shattered there are fewer transportation services available since many suppliers see little benefit in operating at a loss.³¹

²⁹ Comtois, C. (2017) Rail Transport: Freight, The International Encyclopedia of Geography, Wiley.
<https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0242>

³⁰ DeBoer, D.J. (1992). Piggyback and Containers: A History of Rail Intermodal on America's Steel Highway, San Marino, CA: Golden West Books.

³¹ Givoni, M. (2006) "Development and Impact of the Modern High-speed Train: A Review", Transport Reviews, Vol. 26, No. 5, pp. 593–611.

Chart 1. Demand-Supply Connection in the haulage systems.

Source: The Geography of Transport Systems.

In the illustrated Chart 1 above, the state of equilibrium represents a trade-off between what users are willing to pay and what suppliers are willing to provide. Under those circumstances, a given amount of traffic T_1 would flow at the expense of operation C_1 . If an improvement allows for greater service at the same cost (the supply curve shifts from S_1 to S_2), a new equilibrium with a quantity of traffic T_2 at a price C_2 will be attained. Elasticity refers to the volatility in demand caused by price changes. The larger it is, the greater the impact of cost variations on traffic in a system of transportation.

Based on the priceless benefits and economic possibilities of the Zangazur corridor, it has the potential to significantly increase trade among member countries. Azerbaijan's significant contribution to improving member countries' commercial and economic connections might be a powerful weapon for accelerating trade relations. Azerbaijan is constructing new roadways, constructing energy infrastructure, and creating favorable circumstances for international investment in the Karabakh region, which can open new paths of collaboration among member states in accordance with modern norms.

CONCLUSION

The Armenia occupation of Karabakh and its adjacent regions undermined regional peace and stability, added unneeded costs to most regional economic initiatives, posed challenges to the South Caucasus as a whole becoming a transportation hub for the wider region, and discouraged investment inflows. Thus, throughout the last thirty years, the South Caucasus has fallen short of its true potential in terms of economic development and connection projects. The withdrawal of illegal Armenian Armed Forces from the Karabakh region, the start of the border delimitation and demarcation process, and mutual recognition of each other's territorial integrity by Armenia and Azerbaijan are essentials for long-term peace and security in the region, as well as the effective execution of projects such as the Zangazur corridor and the regional partnership nexus. All of the prospects that the Zangazur corridor provides for regional countries demonstrate that its establishment will result in the extension of regional transportation networks and the stimulation of reciprocal economic contacts among regional countries. It will also increase the region's prominence within international transportation networks such as the North-South International Corridor and the Middle Corridor. In addition to economic gains, the corridor's expansion of economic linkages will significantly contribute to the region's

long-term peace and security. In turn, long-term economic progress and peace will prevent the propagation of dangerous nationalistic ideals and the emergence of fresh wars in the future.

REFERENCES

1. Albalate, D. and G. Bel (2012) *The Economics and Politics of High-Speed Rail: Lessons from Experiences Abroad*, Lanham, Maryland: Lexington Books. Available Online At: <https://Www.Aa.Com.Tr/En/World/Key-Piece-Of-Karabakh-Pact-On-Zangezur-Corridorstill-Awaits-Implementation/2417313>
2. Caucasus' Zangazur Corridor, Available Online At: <https://Www.Kent.Ac.Uk/Politics/Rs-Grcf-Compass/Briefzangazur-Corridor.Pdf>
3. Comtois, C. (2017) *Rail Transport: Freight*, The International Encyclopedia of Geography, Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0242>
4. DeBoer, D.J. (1992). *Piggyback and Containers: A History of Rail Intermodal on America's Steel Highway*, San Marino, CA: Golden West Books.
5. Feigenbaum, B. (2013) *High-Speed Rail in Europe and Asia: Lessons for the United States*, Reason Foundation, Policy Study 418.
6. Gawliczek, P. (2023). *The Zangezur Corridor as Part of The Global Transport Route (Against the Backdrop*
7. Givoni, M. (2006) "Development and Impact of the Modern High-speed Train: A Review", *Transport Reviews*, Vol. 26, No. 5, pp. 593–611.
8. Ismailzade F, Babayev B, (2021). *Compass Policy Brief, The Economic Importance of The South*
9. Modebadze, V. 2021. *The Escalation of Conflict Between Armenians And Azerbaijanis And the Problems*
10. *Of Peaceful Resolution of The Nagorno-Karabakh war. Journal of Liberty and International Affairs*, 6(3), *Of Power Games in The South Caucasus Region*. *Security and Defence Quarterly*, 41(1). Online At: <https://Www.E-Ir.Info/2022/08/04/Opinion-Supply-Chains-And-War-The-Importance-Of-Bakusport/>
11. Rehimov, R, (2021). *Key Piece Of Karabakh Pact On Zangezur Corridor Still Awaits Implementation*,
12. Sánchez, W, A., (2021). *Opinion – Supply Chains and War: The Importance of Baku's Port*, Available

(12)

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ZEKİ³²

“ARAP EDEBİYATI TARİHÇİLERİNDEN EBU’L FEREC EL-İSFÂHANİ ve ONUN “MAKÂTİL-et-TALİBİYYİN” ADLI ESERİNDE HZ. ALİ ve ONUN ŞHADETİ ÜZERİNE “
“ABU’L FEREC EL-ISFAHANI, AN ARAB LITERARY HISTORIANS and HIS WORK “MAKATIL et-TALIBIYYIN” UPON HZ. ALI and HIS MARTYRDOM “

ÖZ

Ebu’l Ferec el- İsfahani sadece kendi devrinde değil bütün çağlarda Arap Edebiyatı Tarihinin en ünlü temsilcilerinden biri sayılmaktadır. Onu Arap İslam Edebiyatında ünlü yapan “Şarkılar Kitabı” olsa da, ikinci büyük eseri “Makati’l et-Talibiyin” de takdire şayandır. Hz. Peygamber ailesinin mümtaz simalarının hayat ve ölümlerini konu edinen bu eser içerik ve ihtiva ettiği kıymetli bilgiler sayesinde sadece Arap Edebiyatı alanında değil, aynı zamanda İslam Tarihi alanında da çok değerli abidelerden sayılabilir. Eser, kutsal ailenin bütün fertleri ile ilgili bilgiler içermektedir. Eserde İslam dünyasının büyük şahsiyeti Ali bin Ebi Talip, özellikle onun şehadeti ile alakalı verilen bilgiler ilmi, tarihi, orijinal olması yönü ile dikkat çekmektedir. Makalede müellif hakkında bilgi verilmiş, adı geçen eserin içerik ve üslup özelliklerine dokunulmuş ve orada Hz. Alinin şehadeti diğer tarihi kaynaklarla mukayeseli şekilde işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebu’l Ferec el- İsfahani, Arap edebiyatı, Hz. Ali, şahadet.

ABSTRACT

Ebu'l Ferec al- İsfahani is considered one of the most famous representatives of the history of Arabic Literature not only in his own time but also in all ages. Although it was the "Book of Songs" that made him famous in Arabic Islamic literature, his second important work, "Makati'l et-Talibiyin", is also noteworthy. This work, which deals with the lives and deaths of the distinguished figures of the Prophet's family, can be counted as one of the most valuable monuments not only in the field of Arabic Literature, but also in the field of Islamic History, thanks to its content and valuable information. The work contains information about all members of the holy family. In the work, the great personality of the Islamic world, Ali bin Abi Talip, especially the information given about his martyrdom, draws attention in terms of being scientific, historical and original. In the article, information about the author is given, the content and stylistic features of the mentioned work touched on and there is Hz. Ali's martyrdom is compared with other historical sources.

Keywords: Ebu'l Ferec el- İsfahani, Arabic literature, Hz. Ali, martyrdom.

³² Doktor Öğretim Üyesi; T.C. Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi; Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Arap dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı; ORCID:0000-0003-4879-7875

GİRİŞ

Hicri dördüncü asırda tezkere ve edebiyat tarihi alanında daha çok iki kişi öne çıkmaktadır. Bunlardan biri "eş-Şiir veş-Şüera" ("Şiir ve Şairler") adlı eseri ile ünlenen, hicri 378 yılında vefat etmiş Muhammed bin İmran el- Marzubâni, diğeri ise "Kitabu'l Ağani ("Şarkılar Kitabı") adlı eseri ile adını Arap Edebiyatı Tarihine altın harflerle yazdıran Ali bin Hüseyin Ebu'l Ferec el-İsfahânîdir. (er-Rafii, cilt 1 s 258) Ünlü Arap edebiyatı tarihçisi, tezkereci Ebül Ferec el-İsfahâni hicri 284, miladi 897 yılında doğdu. Çağdaş araştırmacıların çoğu İsfahânî nisbesinden hareketle İsfahan'da doğduğunu ileri sürmekte olsalar da, bazıları el-Eğânî adlı meşhur eserinde ailesi hakkında verdiği bilgileri dikkate alarak Bağdat'ta doğmuş olmasını daha kuvvetli bir ihtimal olarak görmekte dirler. Dedesi Muhammed b. Ahmed'in Sâmerrâ şehrinin tanınmış şahsiyetleri arasında yer alması, babasının Bağdat'ta ikamet etmesi, amcası Hasan b. Muhammed'in Abbâsî Halifesi Mütevekkil zamanında önde gelen kâtiplerden sayılması ikinci görüşü desteklemektedir (Hulusi Kılıç 1994 cilt 10 s 316) İbnu'l Kifti yazarın adını tam olarak Ali bin Hüseyin bin Muhammed bin Ahmet bin Heysem bin Abdur-Rahmân bin Mervan bin Abdullah bin Mervan bin Muhammed bin Mervan bin el Hakem bin Ebi As şeklinde veriyor (el-Kifti 1982, cilt 2,s51) Onu devrinin ünlü tezkereci, siyer uzmanı, nahiv bilgini, şairi ve dilcisi gibi hatırlayan el-Kifti (el-Kifti ,cilt2, s 251) kendinden önce yazılan kaynaklara dayanarak el-İsfahâni hakkında şöyle yazmaktadır: "Tânuhi dedi ki, gördüğümüz râviler içinde Ebu'l Ferec bin el-Hüseyin el-İsfahâni birçok şiir, haber, şarkı, naseb ve ilginç olayları ezber biliyordu. Onun gibi ezber bilen başka birini asla görmedim. Bu konularda çok güçlü bir ihtisas sahibi idi. Bunlardan başka dil, nahiv, hurâfat, siyer, meğâzi gibi alanlarda da söz sahibi idi. İlave olarak tıp, baytarlık, ilmu'l-cevarih, ilmu'n-nucûm ve başka alanlara da yetişmişti." (el-Kifti, cilt 2, s 251) İsfahâni hayatı boyunca birçok eser kaleme almıştır. Onlardan başta şah eseri "Kitebu'l Ağâni" olmakla "Maqâtil-et-Talibiyyin", "Ahbaru İmai-ş-Şevâir", "Kitâbu'l-Hanât", "Kitebu'l Diyârât", "Edâbu'l Ğurabâ" ve "Kitabu'l Giyân" adlı eserlerini örnek verebiliriz. (el-Kifti, cilt 2,s 252) Arapların geçmiş günleri, soy ve şecere ilminde çok derin bilgisi olan Ebu'l Ferec İsfahâhâni'nin kaynaklarda bu alanda yazdığı "Kitebu Nesebi Beni Abdi-ş Şems", "Kitabu Eyyami-l Arab", "Kitabu Cemherat en-Neseb" "Kitabu Nesebi Beni Şeyban", "Kitab Nesebi Beni Teğlib", "Kitabu Nesebi Beni Kilâb" adlı eserlerinin olduğunu da öğrenmekteyiz. (el-Kifti, cilt 2,s 252) Görüldüğü üzere yazarın birçok eseri olsa da onu Arap Edebiyatında daha da ünlü eden "Kitebu'l Ağâni"dir. Türkçe "Şarkılar kitabı" anlamına gelen bu eser daha çok onuncu yüzyıla ait şarkılardan ve şiirlerden derlenmiş 20 ciltten fazla tutan bir ansiklopedidir. Ancak bu eserde İsfahâni cahiliye döneminden başlayarak kendi dönemine kadar onlarla şair, edip ve bestekârın hayatına ışık tutmuş, onların şiirlerini incelemiş ve bu şiirler üzere yazılan besteler üzerinde durmuştur. Eserin Türk Edebiyatı ve Tarihi bakımından da büyük önemi vardır. Şöyle ki, İsfahâni bu büyük ansiklopedik eserinde bir sıra Türk soylu şair, musikici ve edibinin de hayatına ışık tutmuş, hem kadim Türkistan topraklarından, hem de eski Türk yurdu Azerbaycan'dan gelerek İslam medeniyetinin gelişmesinde rol oynamış şair ve ediplerden bahsetmiştir. (Mahmudov 1983 s 14) Genel olarak bu eser Arap Edebiyatı Tarihine dair araştırmalarda vazgeçilemez büyük bir edebiyat ve şiir kaynakları içinde yer almaktadır. (Ürün, 2015, s 153)

Arap edebiyatçılarından Sealabi ünlü eserinde İsfahâni Ali bin Hüseyin el -Emevi el-İsfahâni şeklinde hatırlayarak onun Bağdat asıllı olduğunu söylemiş, güzel şiirleri olduğundan ve bir sıra şiirlerinde Abbasilerin ünlü vezirlerinden el-Mühellebi övdüğünden sohbet açmış aynı eserinde İsfahâni ile ilgili konuşurken onun kaleme aldığı methiyelerden örnekler de vermiştir (es-Sealabi :1983, cilt 3, s 127/128) Vezirin yeni doğulmuş evladına yazdığı bir methiyede İsfahâni aynı zamanda usta bir şair olduğunu da göstermektedir:

إسعدُ بمولود أذاك مُبارَكًا كالبدر أشرق جنح ليل مقمر
سعد لوقت سعادة جاءت به أم حصان من بنات الأصفر
متبجح في ذروتي شرف الذرى بين المهلب منتماه وقيصر
شمس الضحى قرنت إلى بدر الدجى حتى إذا اجتمعاً أتت بالمشتري

Allah'ın sana gecenin zulmet karanlığını bir dolunay gibi ışıklandıran mübarek çocuğu vermesinden dolayı sevin. Sanki Beni Esfar'ın kızlarından olan iffetli bir anne Sadı en güzel bir zamanda dünyaya getirdi.

Zirvelerden iki şerefli zirve olan Kayser ve Mühellebe bağlılığından dolayı sevin. Sanki sabah güneşi ile gecenin dolunayı birleşerek Müşterini ortaya çıkarmıştır. (Sealabi: cilt 3 s 128.)

Devrin büyük tarihçisi ibn Nedim nisbesi ile tanınan Ebu'l Ferec Muhammed bin İshak bin Muhammed el Verrak da ünlü "Fihrist" adlı eserinde büyük edebiyatçı, tezkereci Ebu'l Ferec el-İsfahâni hakkında bilgi vermeyi unutmamıştır: " Asıl adı Ali bin Hüseyin bin Heysem el- Kuraşidir. Onun "Kitabu'l Ağani", "Makâti'l et -Talibiyyin", "Kitabu'l Ahbar ven-Navadir", "Kitebu Adabi es-Sema", "Ahbaru't Tufeyliyyin", "Kitebu'l-Fark ve'l Meyer" , "Kitebud Diyarât" ve başka eserleri vardır. (İbn Nedim 1998,s.144-145) Ünlü edebiyat tarihçisi Ebu'l Ferec el-İsfâhâni 967 yılında Bağdat şehrinde vefat etmiştir.

" Makâti'l et-Talibiyyin" eseri ve onun konusu

Ebu'l Ferec el- İsfahâninin bu eseri "Kitâbu'l Ağani" den sonra günümüze kadar gelip yetişmiş nadir eserlerinden birisidir. "Talip oğullarının katliamı" anlamına gelen "Makâtil-et-Talibiyyin" adlı eseri tarih ve edebiyat hazinelerinden biri gibi yazarı ilim dünyasında daha da meşhur etmiştir. Bu eserde İsfahâni Hz. Peygamber (s) zamanından başlayarak kendi çağına kadar savaşta, hapisanede ve ya zehirlenerek öldürülmüş Hz. Ali evlatlarının hayatına ışık tutmuş, onların devirlere göre listesini hazırlamış, hayatlarını incelemiş, öldürülme sebepleri üzerinde durmuş kısacası kendi eşsiz üslubu ile muhteşem bir eser ortaya koymuştur. Eser incelenirken İsfahâninin Arap - İslam tarihine, özellikle Ehli-Beytin geçmişine derinden vakıf olduğunun şahidi olmaktayız. Bu ünlü eserine İsfahâni Allah'ın birliğine ve Hz. Peygamberin (s) onun elçisi olduğuna şahadet ederek başlamış, eseri uğurlu bir şekilde sonlandırmak için Yüce Allahtan sabır, bilgi ve ilim dilemiştir. (İsfahâni: 1431, s 23,24) Daha sonra İsfahâni eserini Hz. Peygamber (s) zamanından başlayarak kitabın yazıldığı güne kadar savaşta hak uğruna çarpışarak şehit olan, yönetime karşı çıkarak hapisanelerde ve ya yollarda öldürülen, zehirlenerek hayatlarına son verilen, hastalanarak vefat eden Ehli-Beyt temsilcilerinin hayatlarına ithaf ettiğini, gücü yettiği kadar onların hayatlarını, öldürülme sebeplerini konuyu çok uzatmadan dinleyici ve ya okurun anlayacağı üslupta kısa ve net bir şekilde yazmaya çalıştığını bildirmiş ve Kurân'ı Kerimden "Ali-İmran" suresinin 173 ayetinin sonunu وهو حسينا ونعم الوكيل "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" ifadesini hatırlatarak konuya geçmiştir. (İsfahâni :s 24) Yazarın kendisi de mukaddimede bu eseri Hz Ali evlatlarının şahadetleri üzerine kaleme aldığını, Hz. Peygamber zamanından başlayarak kitabını kaleme aldığı günlere kadar şahadet makamına ulaşanlarının hayat ve ölüm sebeplerini konu ettiğini ifade etmiştir.(İsfahâni: s24) Eseri hicri 313 yılında yazdığını söyleyen İsfahâni bu eseri zamanlara göre taksim etmiştir. Hz. Peyğamber ve Raşidi-Halifeler devri, Emeviler ve Abbasiler devri olarak ayırmış ve kendi yaşadığı döneme kadar vefat etmiş ve öldürülmüş şahısların listesini hazırlamıştır. Eser Câfer bin Ebi Talib'in şahadetinden (629) Muktedir-Billah devrine (908-932)kadar geçen zaman içerisinde Ebu Talib sülalesinden şehit edilenlerin biyografilerini ihtiva etmektedir. Eser 1887 yılında Tahranda, daha sonra Bombay'da hicri 1353 yılında Necef'te basılmıştır. Es-Seyyid Ahmed Sakr bu eseri 1949 yılında Mısırın başkenti Kahire'de neşretmiştir.(Demirayak: 2016,s 457) Ünlü tezkereci Asri-Saadet devrinde Talib oğullarından ilk önce Cafer bin Ebi Talibin, daha sonra Muhammed bin Cafer bin Talibin ve son olarak Ali bin Ebi Talibin şahadetleri üzerinde durmuştur. Ebul Ferec el- İsfâhâni bu aileden ilk şehit olan kişinin Cafer bin Ebi Talip olduğunu vurgulamış ve şöyle demiştir: " Server'i-kainât Hz. Peygamber Caferi Mekke baskı altında olan bir kısım Müslümanla birlikte Habeş memleketine yolladı. Cafer Allah Resulü Hayber kalesini fethettiği zaman Habeşistan'dan onun yanına döndü. (İsfahâni: 29) Hz. Peygamber onu gördüğü zaman çok sevinmiş ve şöyle demişti:" Bilmiyorum hangisine daha çok sevineyim. Hayber'in fethine mi, yoksa Cafer'in gelişine mi?" (İsfahâni:30) Habeşistan'dan döndükten sonra Allah Resulü onu Mute'ye göndermişti. Ebu'l Ferec el-İsfâhâni de eserinde Mute savaşına geden orduya Hz. Peygamberin verdiği o meşhur tavsiyeni hatırlatmıştır: " Eğer Zeyd bin Harise şehit olursa komutanlığa Cafer bin Ebi Talip geçsin. O da şehit olursa Abdullah bin Revaha sancağa sahip çıksın." (İsfahâni:30) Savaş Peygamberin ön gördüğü şekilde gerçekleşti. Zeyd bin Harise, ardından Cafer ondan sonra da Abdullah bin Revaha şehit edildi. Eseri incelediğimiz zaman Emeviler devrinde bu aileden şahadet makamına ulaşanların sayında ciddi bir artış görülmektedir. Bu ise tarihin o dönemlerinde

Ehli-Beyt mensupları ile Ümeyye oğulları arasında olan gerginliğin sonucudur. İsfahani Emeviler'in iktidarı döneminde öldürülmüş Talip oğullarının listesini vermiş ve bu listeye Alinin oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin başta olmakla Ebu Bekir bin Abdullah bin Cafer, Avn bin Abdullah bin Cafer, Ubeydullah bin Ali, Abdullah bin Muhammed bin Ali, Zeyd bin Ali, Yahya bin Zeyd, Abdullah bin Muhammed, Abdullah bin Musvir, Abdullah bin Muaviye, Ubeydullah bin el-Hüseyin gibi Ehli-Beyit mensuplarını dâhil etmiştir. (İsfahani: s 57-160) Emeviler devrini işlerken Ebu'l Ferec el- İsfâhâni "Makatil-et Talibiyyin" eserinde Kerbela olayına da geniş yer ayırmıştır. Ehli –Beytin birçok mümtaz simasının şehit edildiği Kerbela olayına Hz. Hüseyin'in şehadet kısmında yer ayıran İsfahani Hz. Hüseyinle beraber şehadete yükselen onlarla kahramanın ismini zikretmiştir. Hz. Hüseyin bölümünde Müslim bin Akil, Ali Ekber olarak tanınmış Ali bin Hüseyin, Abdullah bin Ali, Osman bin Ali, Kasım bin el-Hasan, Cafer bin Ali ve daha çok Ebulfezl lakabı ile ünlü olan Abbas bin Ali gibi büyük şahsiyetlerinde içinde olduğu Talip oğullarının şehadetlerine değinmiş, Kerbela'nın bu aile için en dehşetli olay olduğunu zikretmiştir.(İsfahani: s 84-92) Bu bölümde Hz Hüseyin'in kardeşi ve bayraktarı Hz. Abbas bin Alinin de hayatına dokunan İsfahani onu قمر بني هاشم Haşim oğullarının ayı, Sancaktar (İsfahani: s 90) Ebulfezl (İsfahani: s 89) gibi lakaplarla anmış yakışıklı, ata bindiği zaman topukları yere degecek kadar uzun boylu, güçlü, kuvvetli, vefalı biri gibi takdim etmiştir. (İsfahani: 90) Savaşta kardeşi Hüseyin'in sancaktarı olan, son nefesine kadar hak uğruna çarpışan Abbas bin Ali ile ilgili İsfâhâni bir şairin dilinden şöyle demektedir:

أحق الناس أن يبكى عليه إذا بگی الحسين بكر بلاء
أخوه وابن والده علي أبو الفضل المضرج بالدماء
ومن واساه لا يثنيه شيء وجادله على عطش بماء

Ölümü ile Hüseyini Kerbelada ağlattığı gibi insanların gözyaşı dökmesine en çok layık olanı odur. O, babası Alinin oğlu, kanına bulanmış kardeşi Ebu'l Fazldir. Kim onu övmek isterse susuz şekilde çarpışmasını hatırlasın. (İsfahani: s 89)

Abbasiler dönemine baktığımızda bu ailenin üyelerine karşı suikastların devam ettiğini görmekteyiz. Hatta eseri incelediğimizde bu iktidar döneminde de şehit edilmiş Talip oğullarının sayısı bir hayli fazladır. Tekçe Abbasi halifesi Muktedirin döneminde bu aileden 38 kişi öldürülmüştür. Halife Harun er-Reşit döneminde 8, Halife Mutasım döneminde 2, Halife Mütevekkil zamanında ise 5 kişinin şehit olduğunu ve ya hapsedildiğini görmekteyiz. (İsfahâni: s 387, s 463, s 477) Ebu'l Ferec el- İsfâhâni Abbasiler devrini iktidarda olan halifelerin tahta olduğu yıllar kapsamında ele almış Ebu'l Abbas bin Seffah, Ebu Cafer el-Mansur, Harun er-Reşit, Halife Memun, Halife Mutasım, Halife Mutevekkil gibi ünlü Abbasi halifelerinin dönemleri başta olmak üzere diğer halifeler çağına da yer vermiş, dönemin tarihi manzarasına kısa bir göz atmış ve ölüm tarihlerine göre şehit olmuş Talib oğullarını tek-tek ele almıştır. İsfâhâni bu devirlerde ahirete intikal eden şahsiyetlerin bazıları ile alakalı yalnızca bir-iki cümle kursa da bazıları ile ilgili daha geniş bilgiler sunmuştur. Ünlü tezkerecinin bu eserinde Talib oğullarının her birini hatırlarken onların şecerelerini baba ve dede adlarını hatırlatması da dikkate şayandır. Ebu'l Ferec el-İsfâhâni listede yer verdiği bu şahsiyetlerin baba adı ile yanı sıra anne adlarını, varsa lakaplarını, ilim alanında faaliyetlerini, varsa şiirlerinden örnekleri veya kendileri ile ilgili yazılan şiirleri zikretmiştir. İsfâhâni bu kişilerin kendilerinden hadis rivayet edilmişse ve ya kendisi büyüklerinden hadis rivayet etmişse bu bilgileri de okura aktarmayı unutmamıştır. Mesela Abbasi halifelerinden Harun er-Reşit döneminde şehadete yükselen Yahya bin Abdullah bin Hasandan konuşurken onun babası ve kardeşinden hadisler rivayet ettiğini ve ondan da bir sıra hadisçilerin hadis rivayet ettiklerini yazmaktadır. (İsfahani:388) İsfâhâni Abbasiler dönemini işlerken kendi yaşadığı zamana kadar tüm devirleri dikkate tutmaya çalışmıştır. Kitabında son olarak Abbasi halifelerinden el- Muktedir çağını geniş bir şekilde işlemiş ve bu dönemde aralarında Cafer bin Sâlih, Kasım bin Yakup, Abdurrahman bin Muhammed, Zeyd bin İsa, Cafer bin İshak, Muhsin bin Cafer ve daha nice mümtaz simaların olduğu otuz sekiz kişinin çeşitli şekilde şehit edilmesinden ve ya vefat etmesinden bahsetmiştir (bak. İsfâhâni: s 549-560) Ebu'l Ferec el-İsfâhâni eserini sistemli bir şekilde işlemiş, listesini çıkardığı Hz. Peygamber ailesi üyelerinin hayatını, şehadet tarihlerini, yaşadığı dönemleri kaynakların ışığında doğru bir şekilde tespit etmeyi başarmıştır. Eserin sonunda

yararlanılan kaynakların, rivayetlerini aldığı râvilerin, eserde adı geçen mekân ve zamanların listesi verilmiştir.

Eserde Hz Ali ve Onun şehadeti

İsfahani “Makâti’l et-Taibiyin” eserinde Hz. Peygamber ve ilk halifeler devri bölümünde Hz. Ali için ayrıca bir yer ayırmıştır. İlk olarak Hz. Alini oğulları Hasan ve Hüseyin’den dolayı Ebu’l Hasan ve Ebu’l Hüseyin künyeleri ile hatırlamıştır. (İsfahâni: s 39) Annesi Fatıma bint Esad oğlu Ali’ye Haydar ismini vermiştir. Bu ad aslanın yüzlerle ad ve sıfatlarından birisidir. Sonra babası bu adı علي Ali ismi ile değiştirmiştir. İsfahâni Ali’nin annesi tarafından Haydar ismi ile adlandırıldığı haberinin doğru bir haber olduğunu vurgulamış ve fikirlerine sübut olarak şu meşhur hadiseni hatırlatmıştır. Hayber savaşında Yahudi pehlivan Mihrap ireli çıkararak teke tek savaşmak için er diledi ve şu sözlerle Müslümanlara meydan okudu:

قد علمت خبير أني مرحب شاكى السلاح بطل مجرب

Hayber beni silahla iyi davranan usta bir savaşçı Mihrap olarak tanımıştır.

Karşısına Hz. Ali çıktı. Dilinde şu mısra vardı:

أنا الذي سممتي أمي حيدرة كليث غاب في العرين قسوره

Ben annesi tarafından Haydar olarak adlandırılan kişiyim. Savaşta sanki ormanların aslanı gibiyim. “ (İsfahâni: s.40) Bu olay Hz. Alinin bir zamanlar annesi tarafından bu isimle adlandırıldığını göstermektedir. Bu büyük şahsiyetin birçok isimleri lakapları olmuştur. Ancak kendisinin en çok sevdiği lakap Hz. Peygamber tarafından kendisine verilen ve Türkçeden “toprağın babası” anlamına gelen Ebu Turab künyesidir. Ebu’l Ferec el-İsfahâni de söz konusu eserinde bunu şöyle vurgulamaktadır:

كان بين علي وفاطمة شيء فجاء رسول الله (ص) / يلتبس عليًا فلم يجده، فقال لفاطمة: أين هو؟ قالت: كان بيني وبينه شيء فخرج من عندي وهو غضبان، فالتمس رسول الله (ص) فوجده في المسجد راقدا وقد زال رداؤه عنه وأصابه التراب، فأيقظه رسول الله (ص) وجعل يمسح التراب عن ظهره وقال له: اجلس فإنما أنت أبو تراب. وكنا نمدح عليًا إذا قلنا له أبو تراب

إن كان لأحب أسماء علي إليه أبو تراب، وإن كان ليفرح أن يدعى بها، وما سمّا بذلك إلا رسول الله (ص)

“ Ali ve Fatıma arasında bir gerginlik olmuştu. Bu sırada bir iş için Allah Resulü gelmiş, Ali’yi istemiş, fakat onu bulamamıştı. Fatıma’dan onun nerede olduğunu sormuş, kızı:” Aramızda ufak bir tartışma oldu ve sınırlı bir şekilde çıktı.” cevabını vermişti. Peygamber(s) onu aramaya çıkmış, sonunda camide abası üzerinden düşmüş, kendisinin de üstü başı toprak içinde uyduğunu görmüştü. Onu uykudan kaldırmış, sırtındaki toprağı temizleyerek: “Ey ebu Turab, otur” demişti.” (İsfahani: s 40)

Eğer biz de Ali’ye Ebu Turab (Toprağın babası) dersek onu övmüş oluyoruz. Çünkü onun için en sevimli ad bu addı. Ona şu isimle seslenince çok mutlu oluyordu. Çünkü bu ismi ona Allah Resulü vermişti. (İsfahâni: s 40 /41) Küçük yaşlarından Hz. Peygamberin yanında büyüdü. O zamanlar Mekke’de kıtlık vardı. Allah Resulü amcası ebu Talibe destek olmak için Alini kendi yanına aldı. Ali bir birinden farklı rivayetlere göre yedi, on bir ve ya on üç yaşlarında İslam’ı kabul etti. Ebu’l Ferec “Makâti’l et Talibiyin” eserinde bu haberlerin içinde en doğrusunun on bir yaş olduğunu söyleyerek fikrini şu şekilde savunmaktadır: “ Ali Allah Resulü ile risalet döneminin 13 yılı Mekke, 10 yılı Medine olmak üzere 23 yıl yaşadı. Hz. Peygamberden sonra otuz yıl daha yaşadığını dikkate alırsak İslam’la şereflediği yaş yaklaşık on bir olmalıdır.” (İsfahan: 41) Alinin şemailine dikkat edersek bu büyük şahsiyet orta boylu, esmer tenli, geniş göğüslü, güzel parmaklı, güçlü bilekli, ince ayaklı ve saçının ön kısmı dökülmüş gür sakallı bir kişi idi. (İsfahani: 42) İlmin derin katlarına vakıf idi. Her zaman mutluluğun, ebedi saadetin, gerçek zenginliğin malda, parada, meşhur soyda ve nesilde değil, insanlıkta, takvada, ilimde, İslam’da olduğunu haykırırdı:

لعمرك ما الإنسان الا بدينه فلا تترك التقوى اتكالا على النسب

فقد رفع الاسلام سلمان فارس و قد وضع الشرك الشريف أبا لهب

Ömrüme yemin olsun ki, insan ancak dini ile insandır. Nesebine güvenip de takvayı bırakma sakın. Şüphesiz ki, İslam Selman el-Farisiyi yüceltmiş, şirk ise kavminin ireli geleni ebu Lehebi kıymetsiz bırakmıştır. (Abdülhadioğlu,2016, s 325)

Ebu’l Ferec Hz Alini Peygamberin amcası oğlu, kardeşi, damadı, yolunun devamcısı müminlerin emiri olarak niteledikten sonra saya gelmeyecek kadar birçok faziletinin, bu kitapta sığmayacak kadar zengin

hayatının olduğunu söylemiş ve bu ilim kapısının şهادeti ve öldürülme sebeplerinden bahseden bölüme geçmiştir. Birçok tarihi kaynakta olduğu gibi İsfahâni de kendi eserinde Hz. Ali'nin ölümünü Haricilerin faaliyetine bağlamıştır. Bir grup Haricinin Mekke'de toplanarak Müslümanların bu ağır durumunu sebeplerini kendilerine göre bazı kişilere bağlamalarını ve bunlardan birinin de Ali olduğunu yazmıştır. Diğerlerinin Müaviye bin Süfyan ve Amr bin As olduğu da eserde geçmektedir. (İsfahâni: 44) Tabii ki, haricilerin böyle bir kanaate gelmesinin bir sıra tarihi-siyasi sebepleri vardır. Bunlardan biri de Nahrevan savaşında Ali karşısında yenilgini hazmedememe ve kısas hırısıdır. Hariciler, hem Ali'nin hem de Muaviye'nin iktidar iddialarına karşıydılar. Sadece halife adaylarına değil, fikirlerini paylaşmayan tüm Müslümanlara karşıydılar ve Müslüman toplumu içerisinde zamanla problemler yaratmaya başladılar. 658 yılının Temmuz'unda gerçekleşen adı çekilen savaşta Halife Ali, haricilerden İbn Vahap ve taraftarlarının çoğunu öldürdü. Sonradan bu yenilgiye uğramış grup Mekke'de yapılan bir toplantıda korkunç suikast planı çizdiler. Bu namertçe yapılan plana göre Ali de içinde olmak şartıyla üç kişinin ölümüne ferman verdiler. Haricilerden bir kişi Müaviye bin Süfyanın, birisi Amr bin Asın, Abdurrahman bin Mülcem adlı birisi de Alinin öldürülmesini üzerine aldı. İsfahâni İbn Mülcem'in adını çektiği zaman لعنه الله Allah lanet etsin ifadesini kullanmaktadır. (İsfahâni: 43) Bu üç kişi suikast planını Ramazan ayı gecelerinden birinde gerçekleştirmek üzere ayrılmışlar. Tarihi kaynakların çoğu İsfahâni'nin "Makati'l et Talibiyin" adlı eserinde verdiği bu bilgileri destekleyen mahiyettedir. Tabii ki, İsfahâni bu tarihi manzarayı çizerken kendinden önceki ve zamanındaki ciddi tarih kaynaklarından yararlanmıştı. İsfahâni Muaviye'ni öldürmek için niyetlenen kişinin ismini el-Berk Abdullah bin Temimi, Amr bin Ası öldürecek olan şahsın ismini ise Amr bin Bekir et -Temimi olarak kaydeder. İsfahâni Muaviye'nin suikasta uğraması olayını şu şekilde rivayet eder: "O, Muaviye'ni görünce onu vurdu. Kılıç darbesi onun kalçasına denk geldi. Muaviye bu olaydan yara almakla kurtuldu. Doktor gelip yaraya bakınca şöyle dedi:" Kılıç zehirlidir. İki şeyden birini seç. Ya ateşte demir ısıtarak yaraya koyalım, ya da bir ilaç vereyim iç. Ancak ilaçla iyileşirsen bundan sonra neslin kesilecek ve bir daha çocuğun olmayacaktır" dedi. Muaviye: "Ben sıcak demire tahammül edemem, neslime gelince Yezid ve Abdullah adlı iki çocuğum bana yeter." söyledi. Sonra doktorun verdiği ilacı içerek kurtuldu. (İsfahâni: 44) Amr bin Asa gelince o suikast gecesi hasta olduğu için evden çıkmamış ve namazı kıldırmak için kendi yerine Harice bin Ebi Habibe adlı başka bir adamı görevlendirmişti. Neticede suikastçı Amr'ın yerine sehven o kişiyi vurmıştı. Amr da bu sayede kurtulmuştu. Suikastçını yakalayıp Amr bin Asın huzuruna getirdiklerinde ona şöyle söylemiştir: "Sen Amr'ı (öldürmek) istedin, Allah ise Hariceyi" Bu ifade sonralar Araplar arasında bir mesele dönüştü. (el-Hanbeli Ebu'l Fellah: 1986, cilt1, s 223) Adamın Amra: " Ben sadece senin ölümünü istiyordum " demesi üzerine bu siyaset dehasının : "Sen beni istiyordun Allah ise Hariceyi" cevabını vermesi İsfahâni'de de geçmektedir. (İsfahâni: 45) Rivayet edilir ki, Ali bin Ebi Talib kendisini öldürmeye yemin eden katili Abdurrahman İbn Mülcemi daha önceler de görmüştü. Hatta ona biat etmeye gelen insanların içinde olan İbn Mülcemi iki ve ya üç defa geri çevirmiş sonunda kabul etmişti. Daha sonra düşüncelere dalmış şekilde bu sakal bir gün kana boyanacak söyleyerek bu beyitleri der:

أشدد حيازيمك للموت فإن الموت لائقك
ولا تجزع من الموت إذا حل بواديك

Ölümler görüş için gönlünü hazır tut. Nasıl olsa o seninle buluşacak. Zamanın gelince de çalış ölümünden korkma. (İsfahâni: 45) Bu mısralar Ali'nin kendine rehber ettiği kutsal kitabın şu ayetini akıllara getiriyor:

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمْ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ

"Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile" (Kurân Nisa /78)

Bir başka rivayete göre ise bir gün Ali insanlarla konuşurdu. Sıra Abdurrahman İbn Mülceme gelince durarak bu sözleri söylemiş:

"Ben hayatını istediğim kişi benim ölümümü istiyor." (İsfahâni: 45) Derin basiret ile bir zaman söylenmiş bu sözler vakit gelince gerçekleşti. Savaş meydanlarında düşmanların korkulu rüyası, Allah'ın aslanı Ali İbn Ebi Talib namert bir saldırının kurbanı oldu. Bu onun talihine yazılmış kader idi. Kendi ifadesi ile söylersek:

إذا أحل القدر بطل الحذر

“Kader gelince, sakinmek yok olur.” (Özdemir:2013,s.189)

İbn Mülcem Muradi gizli planı uygulamak için Kûfe’ye gelmiş orada kendi yakın adamları ile görüşmüştü. Bir diğer rivayete göre niyetini çoğu kişiden gizleyen İbn Mülcem Kûfe’de bir zamanlar babası ve kardeşi Nehrevan savaşında Ali tarafından öldürülmüş Kutam bint Ahdar bin Şecne isimli çok güzel bir kadını görmüştü. Görür görmez bu güzel kadına tutulan İbn Mülcem sonunda ona haber göndermişti. Bu kadın da: “ Benimle evlene bilmen için başlık olarak üç bin dinar, hizmetçiler ve bir de Ali bin Ebi Talibin öldürülmesi gereklidir.” cevabını vermişti. İbn Mülcem:” Diğerleri mümkündür, fakat Alini nasıl öldüre bilirim? demıştır. Kadın: “ Onu öldürebilmen benim yaralı nefsim için bir ilaç, senin için ise dünya ve ahiretteki her şeyden daha hayırlıdır.” söylemiştir.(İsfahâni: 45) Tarihçi İbn Kesir’in ünlü eserinde de İsfahânin verdiği bu bilgiler aynen geçmektedir. (İbn Kesir:2003, cilt 11,s 14) Bu hadise İbn Mülcem’i Mekke’de zaten önceden planlanan namert suikastı hayata geçirmeye daha da heveslendirmişti. Ünlü Tarihçi Teberi de çağdaşı olan İsfahani gibi bu olayı kendi Tarih eserinde şöyle vermektedir: “ İbn Mülcem el-Murâdi Kûfeye geldiği zaman kendine yakın adamlardan bir kaçı ile görüştü. O günlerde Teymer- Rebab’dan olan bir grupla da görüştü. Bu kişilerin yakın adamları Ali tarafından Nahrevanda öldürülmüştü. İçlerinden babası ve kardeşi Nahrevanda öldürülmüş ismi Kuttam bint Şecene olan çok güzel bir kadın gördü. Kadın güzelliği ile İbn Mülcem’in aqlını başından aldı. Bir süre sonra kadınla nişanlanmak istedi. Kadın ona: “ Beni hastalıktan kurtarmazsan asla seninle evlenmem. Bana şifa ver.” dedi. İbn Mülcem: “Sana nasıl şifa vere bilirim?” deyince: “Üç bin dirhem, bana hizmet edecek kullar ve bir de Alinin ölümü benim için bir şifadır” cevabını almıştı. (et- Teberi, 1967, cilt 5, s.144) Gördüğümüz üzere İsfahani gibi Teberi de İbn Mülcem’in Alini şehit etmeden önce bu kadınla görüştüğünü “Tarihi”nin sayfalarına not etmiştir. Alinin şehadet şerbetini içme yaşına gelince burada ihtilaf vardır. Yaşının o anda 62, 63 ve ya 64 olduğu söylene de tarihçiler arasında fikir ayrılığı vardır.(İbn Hayyat: 1397, s 198) Araştırmamıza konu olan eserde İsfahâni Alinin öldürüldüğü zaman yaşını 64 olarak vermektedir. İsfahâni: 45) Ünlü tarihçi Mesûdi o hazretin ölüm yaşı gibi, defnedildiği yerle bağlı da fikir ayrılığı olduğunu söyler. (Mesûdi: h.1431, cilt1, s257) Bir kısım râvi Kûfe mescidinde, diğer bir kısım Kûfe kenarında el-Gary adlı yerde, bir kısmı ise gece ile Medine şehrine götürülüp eşi Fatıma’nın yanına defnolunduğunu söyler. Başka mekânların adını çekenler de vardır.(Mesûdi, cilt, s 257) Kaynaklara özellikle de “Makâtil et-Talibiyyin”e baktığımız zaman İbn Mülcem bu işte yardımcı olan iki kişinin de ismini görmekteyiz. Bunlar sevgilisi Kuttamenin ona yardım etmek için bulduğu Verdân ve Şebib adlı kişilerdir. Şebib: “Bunu nasıl başaracağız?” diye sorduğunda İbn Mülcem:

“ Mescitte pusuya yatıp bekleriz. Sabah namazına çıkınca saklanıp arkadan vururuz. Böylece hepimiz şifa bulur, intikamımızı alırız” cevabını vermişti.(İsfahani: 46) Kaynaklar bu dehşetli olayın kesin tarihi hakkında birçok farklı fikirler olsa da daha doğrusunun Ramazan ayının on yedisi olduğunu yazar. (Teberi, cilt 5, s 144) İbn Hayyat da olayın Ramazan ayı bir cuma günü sabahı gerçekleştiğini yazar.(İbn Hayyat s 198) İbn Mülcem es-Sudde adlı yerde pusuda bir müddet bekledikten sonra imamı sabah namazında tam başının ortasından zehirli kılıçla vurur. Tarihçi ve müfessir İbn Kesir de İbn Mülcem’in suikastı es-Sudde adlı mevkide imamın sabah namazından çıkışı sırasında gerçekleştirdiğini ve Hz. Alinin vurulduktan sonra iki gün yaşadığını yazar. (İbn Kesir: 2003, cilt 9, s.207) O günü Abdullah bin Muhammed el-Ezdi adlı bir kişi bu şekilde hatırlıyor: “ O gece mescitte Mısırlı gençlerle birlikte sabaha kadar ibadet etmiştik. Sabah namazına başlar-başlamaz gürültü-bağırtı duydum. Yükselen bir kılıcın parıltısını gördüm. Bir vahşi bağırtı işittim:” Hüküm Allaha mahsustur ey Ali, sana ve arkadaşlarına değil.” Sonra yine tekrar kılıç parıltıydı. Bu defa Alinin sesini duydum: “ Yakalayın.” İsmail er-Raşit ve Abdurrahman es Sulemi adlı râviler bu iki kılıç parıltısından birincisinin İbn Mülcem’e yardım eden Şebib bin Becraha mahsus olduğunu söylemişler. Şebib’in darbesi isabetli olmamış. İbn Mülcem’in ikinci bir saldırı ile arkadan Aliye indirdiği darbe ise bu büyük insanın tam başının ortasına isabet etmiştir. (İsfahâni: 48) Darbenin şiddetinden Alinin yüzü, sakalı kan revan içinde kalmıştır.(İbn Kesir: 2003 cilt 11,s 14) Bu suikastın faillerinden olan Şebib’in olaydan hemen sonra kendi amcası oğlu tarafından öldürüldüğü rivayet edilir. İbn Mülcem’e gelince olay yerinde yakalandı. Ebu Mihnef adlanan bir râvinin Salih bin Meysem adlı bir kişinin kardeşi Umrandan aldığı haber şöyledir: “ Ben sabah namazından insanların İbn Mülcem’i sürüyerek çıkardıklarını gördüm. Halk aslanlar gibi dişleri ile onun etini

kemirirdi. “Ey Allah’ın düşmanı, sen ona nasıl kıydın?” sedaları etrafa yayılırdı. (İsfahani: 50) Ebu’l Ferec el-İsfahâni eserinde Alinin bu darbeden hemen ölmediğini, evine getirildiğini ve Kufe’nin tüm doktorlarının Halifeyi tedavi için toplandıklarını yazar. Bu hekimlerin içinde en mahiri olan Amr bin Hni adlı birisi Hazretin yarasına baktıktan sonra bir koyunun akciğerini talep etmiş ve hemen getirmişler. Onun sıcak şekilde damarlarını çıkarmış yaraya koymuştur. Sonra tekrar koyduğu yerden çıkarttığı zaman zehirli kılıcın Alinin tam beynini etkilediğinin şahidi olmuştur. Halifeye: “ Ah.. Ey müminlerin emiri, Allah’ın düşmanının darbesi tam beynine isabet etmiştir. “ demiştir. Bundan sonra Alinin vasiyetini yazdırmak için kağıt-kalem talep ettiği rivayet olunmaktadır.(İsfahani 51) Eserde Alinin ölümünden az bir süre önce ettiği vasiyete baktığımız zaman son sözlerinin esas ilkeleri hayatı boyunca sarıldığı Kurana ve sevgili peygamberin sünnetine dayanmaktadır: Hz. Ali: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Bu müminlerin emiri Ali bin Ebi Talibin vasiyetidir. Allahtan başka ilah olmadığına, onun hiçbir şeriki olmadığına ve Muhammedin onun elçisi ve kulu olduğuna şahadet ederim. Müşrikler istemese bile Allah onu hakkı beyan etmek için âlemlere rahmet olarak gönderdi. Ona sonsuz salat ve selam olsun. Bana gelince benim namazım da, ibadetim de, hayatım da, ölümüm de âlemlerin rabbi olan Allah içindir” başlıklı vasiyet yazdırmıştır. Daha sonra başta büyük oğlu Hasan bin Ali olmakla diğer evlatlarına ve onların şahsında tüm müminlere ibadetlerinde dikkatli olmayı, helal haram konularında hassas olmayı, Allah’ın emir ettiklerini yapmak, nehiy ettiklerinden kaçınmak gerektiğini, fakir, yoksul kişileri gözetmelerini ve başka önemli meselelere dikkat etmeyin gerekli olduğunu söylemiştir. (İsfahâni, s 52) Halife eğer yaşarsa ibn Mülcem’in cezasını kendisinin vereceğini, ölürse ona vurduğu gibi sadece bir kılıç darbesi ile öldürülmesini emretmiştir. Yalnızca “Makâti’l et-Talibiyyin” değil diğer klasik kaynaklar da Alinin kendi katiline karşı çok mertçe davrandığını yazmışlar. Alinin : “Onun yemeğini iyi verin, yatağını rahat edin. Eğer sağ kalırsam ya bağışlar, ya da kisasımı alırım, yok eğer ölürsem bana vurduğu şekilde vurun” diye söylediği rivayet olunur. (el-Ensâri ibn Manzur: 1984, cilt 18,s 94) Tarihçi İbnu’l Esir olaydan sonra Hz. Alinin ibn Mülcemle konuşa bildiğini kaydeder:” Ali ondan neden bu işi yaptığını sordu. İbn Mülcem:” Kılıcımı tam kırk gün zehirle biledim. Sonra Allahtan bu kılıçla yaratılmışların en şerlisini öldürmeyi bana nasip et diye dua ettim.” söylemiş. İlim kapısı ise cevabında:” Demek ki, bu kılıç yaratılmışların en kötüsünü öldürecek. Bu halde ben senden daha şerli bir yaratılmış görmüyorum.” demiştir.

Sonra ise Ali : “ Dişe diş, cana can. Eğer ben bu kılıç darbesinden ölürsem aynı kılıçla beni öldürdüğün şekilde onu öldürün, yok eğer yaşarsam onunla ilgili kararımı veririm. Amandır benden sonra Müslümanların emiri öldürüldü değil insanların kanına susamayın” buyurdu. (ibnu’l Esir: 1997, cilt 2, s 740) Bazı kaynaklar bu vasiyete uyulduğunu söylese de, bazıları ibn Mülcem’in dehşetli şekilde öldürüldüğünü, hatta cesedinin yakıldığını yazar. (el- Ensâri ibn Manzur: 1984,cilt18,s 94) Bu olaydan üç gün sonra ilim kapısı, Hz. Peygamberin en sevgili arkadaşı, Allah’ın aslanı Ebu Talib oğlu Ali vefat etti. Tarihler mukaddes Ramazan ayının yirmi birinci gecesini gösteriyordu. Cenazesinin oğlu Hasan ve Abdullah bin Abbas tarafından yıkıldığı, beş defa tekbir getirildikten sonra defnedildiği bilinmektedir. Cenazesi içinde gömlek olmayan üç elbiseye bükülmüştür. (İsfahâni: s 54) Definden sonra katili İbn Mülcem Muradi boynundan vurulan bir kılıç darbesi ile öldürülmüştür. Hazret Alinin şehit edilmesi toplumda büyük bir boşluk yaratmış, onu sevenlerin kalbinde derin yaralar açmıştır. Edebi yönü, şiir zevki güçlü olan İsfahâni eserinde Aliye ithaf edilen ağıtlardan güzel örnekler vermiştir. Bu mersiyelerden biri Ümmü Heysem bint el-Esved en-Nahaiye mahsustur:

الا يا عين ويحك فاسعدينا
الا تبكي أمير المؤمنين
وزننا خير من ركب المطايا
وخيسها ومن ركب السفينا
ومن ليس النعال ومن حذاها
ومن قرأ المثاني والمئينا
ونرى مولى رسول الله فينا
وكننا قبل مقتله بخير

Vay olsun sana ey göz, bizi biraz rahatlatıp Müminlerin emiri için ağlamayacak mısın? Biz ki, bineklere binip gemilere binenleri bozguna uğratan en hayırlı kişi kaybetmişiz. Biz ki, sade ayakkabı giyinip Allah’ın kitabından büyük, küçük sureleri okuyan bir kişiyi kaybetmişiz. Onun ölümünden önce biz ne kadar mutluyduk. Çünkü Allah elçisinin dostunu aramızda görüyorduk. (İsfahâni:55)

Evet, bu Allah ve Peygamber dostu toplumun arasından ebedi dünyaya intikal ederken geride çok ama çok büyük bir boşluk bırakmıştı.

SONUÇ

Sonuç olarak söylemek mümkündür ki, Ebu'l Ferec el-İsfahani'nin "Talib evlatlarının katliamı" anlamına gelen "Makâti'l et-Talibiyyin" adlı eseri onun Kitebu'l Ağani'den (Şarkılar kitabı) sonra Arap edebiyatı tarihine belli olan ikinci meşhur eseridir. Edibin bu eseri Ebu Talib oğullarının çeşitli zamanlarda tarih boyu uğradıkları suikastlara, facialara ışık tutmakta olup sadece Arap edebiyatı için değil, aynı zamanda İslam Tarihi için çok kıymetli bir kaynaktır. İsfahâni'nin bu eseri yazarken ister kendinden önce, isterse de kendi çağında birçok ciddi tarih kaynaklarından yararlanması dikkate şayandır. Bu yönü ile eseri araştırdığımız zaman verilen bilgilerin oldukça esaslı, tutarlı olduğunun şahidi olmaktayız. Eserde İsfahâni İslam dünyasının mümtaz siması, siyaset ve devlet adamı ve aynı zamanda Sevgili Peygamberimizin ilmin kapısı diye tarif ettiği büyük bilim, düşünce ve fikir adamı Hz. Alinin şehadetine de yer vermiştir. Bu bölümü işlerken verdiği bilgiler tarihimiz, geçmişimiz bakımından çok önemlidir. Eserin şimdiye kadar bu yönü ile ele alınmadığını dikkate alırsak makalemizin ilmi yeniliği şüphe doğurmamaktadır. İsfahâni bu eserinde demek olur ki, Ehli-Beytin Hz. Peygamber zamanından başlayarak kendi yaşadığı döneme kadar savaş meydanında şehit olan, suikasta uğrayan, hapishanelerde ölen ve ya hastalık sebebi ile vefat eden hiçbir ferdini gözden kaçırmamıştır. Eseri incelediğimiz zaman verilmiş bilgilerin dönemin ciddi tarih kaynakları ile örtüştüğünü görmekteyiz. Eserin içinde ve sonunda istifade ettiği kaynaklar ve müelliflerin tek-tek adını zikreden İsfahâni bu yönü ile ilmi emanete ne kadar saygılı olduğunu da göstermektedir. Eser araştırıldığı zaman dikkatimizi çeken mühim noktalardan biri de bir bilgini aktarırken tezkirecinin raviler zincirini ustalıkla verebilme yeteneğidir. Klasik kaynakların birçoğunda gördüğümüz bu metodu İsfahâni de kendi eserinde uygulamıştır. Bir haberi verirken kendi zamanına ulaşana kadar bu bilginin kimlerin hattı ile gelmesine çok hassas yaklaşmıştır. Yazar Hz. Ali bölümünü işlerken de buna çok dikkat ediyor. Bunun için verilen bilgilerin orijinalliği eseri daha da kıymetli kılıyor. Tabii ki, İsfahâni bir edip olarak eserinde edebi örneklere de yer vermiş, onu birçok şiir, mersiye, rivayetle daha da okunaklı hale getirmiştir. Araştırmamıza konu olan eserde Hz. Ali'nin yüksek değerlendirilmesi onun sadece usta bir savaşçı, Hz. Peygamberin yakın arkadaşı değil aynı zamanda bir bilim adamı, şair olması da bariz bir şekilde görülmektedir. Son olarak "Makâti'l et-Talibiyyin" eserinin Ehli Beyit üyelerinin son akıbetlerini öğrenmek için vazgeçilmez kaynaklardan biri, belki de birincisi olduğunun şahidi olduk.

KAYNAKÇA

1. Kuran'ı Kerim Mealli (2011) Mekki Yayıncılık, Baskı 13, İstanbul.
2. İsfahâni Ebu'l Ferec Ali bin Hüseyin, Makâtil et -Talibiyyin (Şamile hicri.1431) Tahkik: Seyyid Ahmet Saqr, Dârul Mârif, Beyrut.
3. er-Rafi Mustafa Sadık ibn Abdir-Rezzak, Tarihu Âdabil-Arabi (Şamile, hicri 1431) cilt 1, Lübnan, Beyrut.
4. Kılıç Hulusi (2016) Ebu'l Ferec el-İsfahâni maddesi, İslam Ansiklopedisi, cilt 10, İstanbul.
5. el-Kıfti Ebu'l Hasan Cemalettin (1982) İnbihâ er-Ruvât ale Enbâhin-Nuhât, Tahkik: Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, el Kutup es-Sakafe, cilt 2, Beyrut.
6. Mahmudov Malik (1983) Arapça yazmış Azerbaycanlı şair ve edipler, Bakü.
7. Ürün Kazım Ahmet(2015) Klasik Arap Edebiyatı, Çizgi kitapevi, Konya.
8. es-Sealabi Ebu Mansur(1983) Yetimetud-dehr fi Mehâsini Ehliil-Asr, Tahkik: Mufid Muhammet, Dâru'l Kutup el-İlmiyye, cilt 3, Lübnan Beyrut.
9. İbn Nedim (1998) Fihrist, Tahkik: İbrahim Ramazan, Dâru'l Marife, Lübnan, Beyrut.
10. Abdülhadioğlu Ahmet(2016) Şiir Tadında Arapça Metinler, Cantaş, İstanbul.
11. et-Teberi Ebu Cefer Muhammed Bin Cerir (1967) Tarihu Teberi. Tahkik: Muhammed Abu'l Fadl İbrahim, Darul Maarif, cilt 5, Mısır, Kahire.
12. İbn Hayyat Ebu Amr Halife(h.1397), Tarihu Halife ibn Hayyat, Tahkik: Ekrem Ziya, Daru'l-Kalem, Şam.

13. el-Mesudî ebu'l Hasan Ali bin Hüseyin (h. 1431), et-Tenbih ve'l İşraf, Tahkik: Abdullah İsmâil es-Sâvi, Daru's Savi, Mısır, Kahire.
14. İbn Kesir ebu'l Fida İsmâil (2003), el-Bidaye ve'n Nihaye, ilk baskısı 1997, Tahkik: Abdullah bin Abdu'l Muhsin et-Türki, Deru'l âlemi'l Kutup, er-Riyad.
15. Ebu'l Fadl Cemalettin ibn Menzur el-Ensâri (1984) , Muhtasar Tarihi Dimaşk li ibn Asâkir, Tahkik: Ruhiye en Nuhhas, Riyad Abdu'l Hamid Murat, Muhammet Muti, 29 ciltte. Daru'l Fikr, Suriye, Şam.
16. İbnu'l Esir İzzuddin, el-Kâmil fit-Târih (1997) Tahkik: Amr Abdus-Selam Tedmûri, 10 ciltte. Dâru'l Kitap el-Arabi, Lübnan, Beyrut.
17. Özdemir Hikmet(2013) Hz. Alinin 100 veciz sözü, Çelik Yayınevi, İstanbul.
18. el-Hanbeli Ebu'l Fellah Abdul Hayy bin Ahmet (1986) Şezerâtuz-Zeheb fi Ahbâri min Zeheb, Tahkik: Mahmut el- Arnaut, 11 ciltte. Daru İbn Kesir, Şam ve Beyrut.
19. Demirayak Kenan (2016) Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi, Cantaş Yayınları, İstanbul.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(13)

Dr. Öğr. Üyesi Hamide Nur ÖZSOY³³

GELENEKSEL SANATLARIMIZDA KULLANILAN SAZ ÜSLÛBU YAPRAKLARIN TABİATTAKİ BENZERLERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA

RESEARCH ON THE NATURAL LIKES OF REED LEAVES USED IN OUR TRADITIONAL ARTS

ÖZ

Kökeni yüzyıllar öncesine dayanan geleneksel sanatlarımız farklı üslûp ve sanatkârlarla gelişerek ilerlemiştir. Geleneksel sanatlarımızda fark oluşturan ve günümüze dek ulaşmış olan üslûpların başında saz üslûbu gelmektedir. Başlangıçta uzak doğu esintileri hissedilen ve 14. yüzyıldan itibaren mürekkep çalışmalarlarıyla kendini gösteren tarz, 16. yüzyıl sanatkârlarımızdan Şah Kulu'nun elinden farklı bir tezyînat tarzı olarak karşımıza çıkar. Saz yolu, 16. yüzyılda Şah Kulu'nun oluşturduğu bir üsluptur.

Saz üslubunun en belirgin özelliklerinin başında zengin detaylı, hareketli görünüme sahip, hançerî yapraklar gelmektedir. Çalışmamızda saz yolu desenlerindeki yaprak motiflerinin tabiattaki benzerleri araştırılmıştır. Yaprak şekli benzer ağaçlar taranarak, kurumuş ve çeşitli şekillerde kıvrılmış olanları gözlemlenerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Desenlerdeki yaprak motifleriyle en çok benzeyen salkım söğüt ağacının yaprakları olmuştur. Makalemizde görsel olarak sunulan yapraklar Salkım Söğüt (*Salix babylonica*) ağacından kendiliğinden dökülmüş, zamanla kurumuş ve rastgele alınan yüzlerce yaprak arasından seçilmişlerdir. Motiflerin tabiattaki kökenlerine ulaşılabilme ve sanatçıların, doğayı hayal güçleri yardımıyla nasıl yansıttıklarının gözler önüne serilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saz üslubu, Şah Kulu, yaprak, motif.

ABSTRACT

Our traditional arts, whose origins date back centuries ago, have developed and progressed with different styles and artists. Saz style ranks first among the styles that has made a difference in our traditional arts and have survived until today. The style, which initially carried the impressions of the Far East and manifested itself with ink works since the 14th century, emerges as a different decoration style from the hand of one of our 16th century artists, Shah Kulu. Saz yolu was a style created by Shah Kulu in the 16th century.

*The most distinctive features of the Saz style are richly detailed, dagger-leaves with a moving appearance. In our study, similar examples of leaf motifs in saz yolu patterns in nature were investigated. Similar trees were scanned in terms of leaf shape. Comparisons were made by observing dried and curled leaves in various ways. It has been observed that the leaves of the willow tree are the most similar to the leaf motifs in the patterns. The leaves presented visually in our article are selected from hundreds of leaves that have fallen from the Willow Tree (*Salix babylonica*), dried over time and collected randomly. It is aimed to reach the origins of the motifs in nature and to reveal how the artists reflect the nature with the help of their imaginations.*

Keywords: Saz style, Şah Kulu, leaf, motif.

³³ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Doktor Öğretim Üyesi, hnozsoy@fsm.edu.tr ozsoy.nur@gmail.com orcid.org/0000-0002-5471-5576

GİRİŞ

Geleneksel sanatlarımızda kullanılan bitkisel motiflerin kökeni binlerce yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Sanatımız, Orta Asya'dan Anadolu'ya iletilen kültür birikimi, etkileşimde bulunduğumuz toplumlar ve farklı kültürlerle yoğrulmuştur. İslâm öncesi devirlerden günümüze ulaşan eserlerde kullanılan motifler, geleneksel motiflerimizin temelini oluşturmuştur.

Sanatımız farklı üslûp ve sanatkârlarla ilerlemiş, farklı medeniyetlerden etkilenmiş ve onların üzerinde kalıcı izler bırakarak dünya sanat tarihini yönlendirmeyi başarmıştır. Ekol olmuş sanatçılarımız kendilerine ait üslûplar geliştirmiş, daha önce yapılmamış farklı ve yeni usulde eserler meydana getirmişlerdir. “Bu üsluplar arasında kuşkusuz en önemlisi İstanbul Sarayı'nda 16. yüzyılda Ressam Şah Kulu tarafından geliştirilen Saz Yolu'dur”³⁴. Osmanlı sanatında belirli motifleri içeren özellikle ince, uzun, sivri yaprak motiflerinin altın veya mürekkeple yapılmış çalışmalarını yansıtan bezeme üslûbuna, “Saz Üslûbu” denilmektedir.

Osmanlı Sarayı Nakkaşhanesi'nde 16. yüzyıldan, 17. yüzyıl başlarına dek devam eden bir resim üslûbu saz olarak isimlendirilmiştir³⁵. Asya esintili bir resim geleneğini devam ettiren siyah kalem ile benzerlikler gösteren saz yolu desenlerinde bu tarzdan farklı ve yeni motiflerin ele alındığı görülür. Kompozisyonlarda geyik, kuş, tavşan, arslan, kaplan gibi hayvanların yanında zümrüdüanka, ejderha ve perilere de yer verilmiştir. Birçok orman yaratığıyla birlikte yapılan bitkisel bezemelerin en çarpıcı motifleri sivri uçlu, kıvrık ve karmaşık tasarımlı yapraklardır.

Bilinen tezyinat unsurlarının dışında farklı tasarımlar oluşturan Şah Kulu'nun özellikle desenlerindeki yaprak figürleri sanatımızın her dalında iz bırakmıştır. Yapraklar bitkiler için büyük önemi olan organlardır. Kâinata binlerce bitki çeşidi vardır ve dolayısıyla ilham alınabilecek çok fazla kaynak bulunmaktadır. Yüzyıllar öncesinden, yaprakları gözlemleyen sanatçılar, onların her halini eserlerinde yansıtmak istemişlerdir. Sanatçılar, güçlü gözlem gücü, sabır, yetenek, bilgi ve hayal güçleriyle tabiatta gördükleri küçük bir yaprak parçasını dahi en ince ayrıntısına kadar resmederek, günümüze kadar ulaşmayı başaran ölümsüz eserlere imza atmışlardır.

SAZ ÜSLUBU

Bir ülke, sanatçı ya da bir döneme has teknik, renk, biçimlendirme stil, üslup olarak adlandırılır³⁶. Bir sanat dalında yepyeni bir tarzda eserler ortaya koyulmuşsa buna üslûp denir, yani daha önce yapılmamış olanı yapmaktır. Üslup, meydana getirme kresyondur. Bir sanat dalında yeni bir tarzda yapılmış çalışmaların, daha önce görülmemiş bir usulde çok yeni bir biçimde meydana getirdiği üstün eserlere üslûp, diyebiliriz³⁷.

Saz sözcüğü, çoğunlukla su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişen ince, açık sarı renkli kamış, hasır otu, anlamını taşımaktadır³⁸. Ancak, saz kelimesi, Dede Korkut Hikâyeleri'nde “orman” anlamında kullanılmıştır. Saz sözcüğü 14. yüzyıl Türkçesinde ise “balta girmemiş sık orman ve vahşi hayvanların barındığı yer” olarak tanımlanmıştır³⁹. Şah Kulu'nun kullandığı büyük ve grift yapraklar ormanı çağrıştırmaktadır ve bu anlamda kullanılan saz tanımlamasına daha uygundur⁴⁰. Saz kelimesinin orman anlamını taşıması, saz üslubu desenlerinde kullanılan orman dünyasına ait efsanevî hayvanlar ve ayrıntılı stilize bitkilere açıklık kazandırmaktadır⁴¹.

Saz üslûbunun motifleri kadar önemli bir özelliği de birbiriyle ilişki halinde tasarlanmış desenlerden meydana gelmiş olmasıdır. Motiflerin yoğun ve birbiri içine geçmiş halde görülmesi bu üslûbun en önemli

³⁴ Cahide Keskiner, Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler, Neyir Matbaacılık, Ankara 2002, s. 76.

³⁵ Banu Mahir, “Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslubu”, Hat ve Tezhip Sanatı, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 379.

³⁶ https://sozluk.gov.tr/

³⁷ Yılmaz Özcan, Türk Tezhip Sanatı, Türkler Ansiklopedisi, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, C. 12, Ankara 2002, s. 304.

³⁸ https://sozluk.gov.tr/

³⁹ Banu Mahir, Osmanlı Minyatür Sanatı, İstanbul 2004, s. 21, 22.

⁴⁰ Nurhan Atasoy, Julian Raby, İznik Seramikleri, Türkiye Ekonomi Bankası Yayınları, London 1989, s. 133.

⁴¹ Banu Mahir, “Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan”, TSM Yıllık II, İstanbul 1987, s. 126.

özelliklerinden biridir. Bu yoğun desen içinde ortaya çıkarılmak istenen motif, farklı boyama tekniğiyle belirginleştirilir⁴².

Osmanlı sanatında önemli ve etkili bir yer edinen Saz Yolu üslubunu oluşturan sanatkar Kanunî Sultan Süleyman döneminde Saray başnakkaşı olan Şah Kulu'dur. Şah Kulu, Tebriz'den Amasya'ya sürgün edilen Bağdatlı bir sanatçıdır. Onun üslubu tezhip, kalem işi, ahşap, kumaş, çini gibi sanat alanlarında kullanılmış, klâsik tezyinat sanatının en önemli ekolü olmuştur⁴³. Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı sonrası Tebriz'den Amasya'ya sanatçılar getirmiştir. Şah Kulu da bunlardan biridir. 1520'de Saray Nakışhânesi'nin başına geçmiş 1556'da ölümüne kadar Kânûnî Devri'nin en önemli ustalarından biri olmuştur⁴⁴. Talebelerinden biri olan Kara Memi, Şah Kulu'nda sonraki dönemde nakkaşhânenin başnakkaşlığına gelmiştir⁴⁵.

Saz Yolu, 14. yüzyılda İslâm kitap sanatlarında fırça ile yapılmış, siyah mürekkep ve sulandırılmış renkler kullanılmış bir resim geleneğidir. Asya kökenli bu tarz Safevî yazarlarınca Kalemî Siyah olarak isimlendirilmiştir. İran'da 14-16. yüzyıllar arasında varlıklarını sürdürmüş olan Türkmen, Timurî, Celâyirî ve Safevî dönemlerine ait bazı eserlerin kalem-i siyah ile benzerlikleri vardır, ancak Osmanlı saz üslubundaki çalışmalarındaki motiflerin yeni bir üsluplaştırma ile yapıldığı dikkat çeker⁴⁶. Saz üslubu resimlerde Şah kulu'ndan başka imzası olan bir başka sanatçı Tebriz'den gelen Veli Can'dır. 1575-1600 yılları arasında bu tarzda resimler yapmıştır⁴⁷. Saz üslubunun Osmanlı kitap sanatlarında resim dalından başka en güzel örneklerini tezhip alanında görebiliriz. Osmanlı nakkaşhanesinde 18. yüzyıla ait kaynaklardan anlaşıldığına göre tezhip ile saz işlemek, ayrı bir kol olarak görülmektedir⁴⁸. 18. yüzyılda müzehhip ve ruganî ustası Ali Üsküdarînin yaptığı halkâr tezyinatları saz üslubunun en güzel örnekleri arasındadır. Ali Üsküdarî saz yolunu kendi tarzıyla yeniden yorumlamış ve bu alandaki birbirinden güzel eserleri günümüze ulaştırmıştır⁴⁹. 19. yüzyılda kullanıldığı görülen üslupta, zamanla ejder, kuş, peri gibi motiflerin kullanılmadığı, sadece hançerî yapraklar ve hatâyîlere yer verildiği dikkat çeker.

Saz üslubunda, sanatçı Şahkulu 16. yüzyılda, sivri, ince, uzun biçimlerde tasarladığı yaprakları altın veya siyah mürekkeple resmetmiştir. Saz Üslubu'nun belirgin özellikleri motiflerin birbirinden farklılığı ile desenlerde simetri ve tekrar olmamasıdır. Kompozisyonu oluşturan yapraklar ve çiçek motifleri birbirleri içine girmiş şekilde, ayrıntılı ve dikkat çekicidir. Kıvrak fırça darbeleri tasarımın gücünü artırır. Bütün bu özelliklerle, Saz Yolu üslubu eşsiz tasarımlara dönüşmüştür.

“Saz” sözcüğü “üslûp, stil” anlamında kullanılan yol sözcüğüyle birlikte kullanılarak “saz yolu” tabiri ortaya çıkmıştır. Osmanlı tezyinî sanatlarında ise kâğıtlar üzerine mürekkep ve fırça yardımı ile yapılan resimler için kullanılmış bir tabirdir. Sivri uçlu, iri ve kıvrak yapraklar ile çiçek motiflerinin yanında stilize edilmiş hayal ürünü orman hayvanları ve periler bu üslûbun temalarını oluşturmuştur. Bazı araştırmacılar, saz üslubu eserlerini inceleyerek, bunların “saz kalemle” yapılmış olabilecekleri fikrini ortaya atmıştır. Bu nedenle bu tarzın “saz üslûbu” olarak anıldığını ifade etmiştir⁵⁰. Oysa desenlerdeki ince ve kalın hareketlerin, yalnızca kıvrak fırça darbeleriyle verilmiş olabileceği anlaşılmaktadır⁵¹. Desenlerdeki aniden kalınlaşan, kıvrılıp bükülen ve tekrar incelen ayrıntıların hareket kabiliyeti az olan ve sert yapıdaki bir

⁴² Çiçek Derman, Gülnur Duran, “Şahkulu” mad., DİA, İstanbul 2010, c. 38, s. 284

⁴³ Yılmaz Özcan, Türk Tezhip Sanatı, Türkler Ansiklopedisi, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, C. 12, Ankara 2002, s. 304

⁴⁴ Banu Mahir, “Saray Nakışhânesi'nin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri”, Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 1, İstanbul 1986, s. 113-130, 209-234.

⁴⁵ Çiçek Derman, Gülnur Duran, a.g.e., s. 283-284.

⁴⁶ Banu Mahir, “Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslubu”, Hat ve Tezhip Sanatı, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 379.

⁴⁷ Zeren Tanındı, “Topkapı Sarayı Kütüphanesinde Velican İmzalı Resimler”, Türklük Bilgisi Araştırmaları, Fahir İz Armağanı, C II, 1991, s. 255-270

⁴⁸ Banu Mahir, “Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslubu”, Hat ve Tezhip Sanatı, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 390.

⁴⁹ Gülnur Duran, Ali Üsküdarî, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2008, s. 18.

⁵⁰ Denny, W. B., “Dating Ottoman Turkish Works in the Saz Style”, Muqarnas I, New Heaven and London 1983, s. 103.

⁵¹ Oya Atilla, ‘Şah Kulu’nun Motif ve Desen Üslubu’, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları, Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 33.

malzemeye yapılamayacağı görülmüştür⁵². Saz üslubunun özelliklerinden olan farklı tarzdaki birçok figürün bir arada bulunmasının yanı sıra, birbiriyle ilişkiler içerisindeki desenlerden oluşmasıdır. Motiflerin yoğun ve iç içe geçmiş şekillerdeki görünüşleri de bu üslubun en önemli özellikleri arasındadır. Kompozisyon içinde dikkat çekilmek istenen motif, farklı boyama tekniğiyle ortaya çıkarılır⁵³.

SAZ ÜSLUBU YAPRAKLARI

Geleneksel sanatlarımızın temelleri eski uygarlıklara dek uzanmaktadır. İnsanlar yüzyıllardan beri cilt, kitap, halı, giysi, ahşap, cam takı ve mimarî alanlarda sanatsal eserler ortaya koymuşlardır. Oluşturdukları kompozisyonların ilhamını hayatlarının vazgeçilmez bir parçası olan birçok şeyde kullandıkları bitkilerden almışlardır. Türk sanatının temelleri Orta Asya'da atılmış, Anadolu'ya geçen sanatsal birikimimiz buradaki medeniyetlerin izleriyle yoğrulmuştur. Köklü bir geçmişe sahip geleneksel sanatlarımızın temelinde bitkisel motifler önemli bir yer arz etmektedir⁵⁴. Türk sanatının ilk dönemlerinden itibaren en etkileyici özelliklerinden biri de üsluplaştırmadır. Üsluplaştırma ve stilizasyon aynı anlamlarda kullanılmıştır. Sanatçılar gözlemledikleri bitkileri taklit etmemişler, stilize ederek yani sadeleştirilerek farklı motifler oluşturmuşlardır⁵⁵. Stilizasyonla farklı motiflerin ortaya çıkması sağlanmış, tabiattaki unsurların sade formlarla temel yapılarının vurgulanması sağlanmıştır.

Motifler, kompozisyonu oluşturan parçalardır. Oluşturuldukları dönemin sanat düşüncesi ve kültür birikimlerini motiflerde görmek mümkündür⁵⁶. Desenin tamamlanabilmesi için figürlerin uyumla birleşmesi gereklidir. Oluşturulan motiflerin kökeni bitkiler olduğu için sanatçılar, zengin bir ilham kaynağına sahiptirler ve bu durum sınırsız tasarım yapma imkânı doğurmuştur. Doğadaki çeşitlilik farklı motiflerin tasarlanmasında ilham kaynağı olmuştur.

Yapraklar bitkiler için çok önemli bir organdır, çünkü fotosentez, solunum, transpirasyon ve besin elementlerinin depolanmasını kapsayan fizyolojik aktiviteyi idare eden primer organlardır⁵⁷. Yapraklar, bitkilerin yaşamlarını sürdürmeleri için vazgeçilmez organlardır. Genelde yeşil renkte ve yassı yapıdadırlar⁵⁸.

Türk tezyinatındaki yaprak formları tabiattaki hallerini yansıtır biçimlerde üsluplaştırılarak kullanılmışlardır. Yapraklar bitkisel bezemenin temel taşlarıdır⁵⁹. Biyolojik yapısıyla önemli görevleri olan yapraklar, biçimleri itibariyle birçok farklılık gösterebilir. Bu nedenle tarih boyunca sanatçılara ve birçok sanat eserlerine de ilham kaynağı olmuşlardır. Yaprak, hatâyî grubundaki penç, gonca ve hatâyî motiflerinden oluşturulan kompozisyon içinde önemli bir yere sahiptir ve temel bitkisel motiflerdendir⁶⁰.

Geleneksel sanatlarımızın temel taşlarından olan yapraklar, bitkiler için de hayati bir öneme sahiptir. Kompozisyonlarda desenin önemli bir parçası olan yapraklar tasarımcının yorumuna göre kimi zaman baş rolde, bazen yardımcı rollerde karşımıza çıkar. Sanatın her alanında milattan önceki tarihlerden bu yana sıklıkla kullanılmışlardır. Tabiattaki bitki çeşitliliğine bağlı olarak farklı yaprak türlerinin sayısı çok fazladır ve bu durum farklı tasarımların doğmasına olanak sağlamıştır.

Yaprak motifleri saz yolu üslubunun en karakteristik motifleridir. Büyük ve çok detaylandırılarak resmedilen yaprak motifleri zarif biçimde, sivri uçlu, uzun ve hareketli bir yapıdadır. Ana hatları, sırt ve orta

⁵² Banu Mahir, Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu, Çınar Matbaacılık, İstanbul 2022, s. 227.

⁵³ Çiçek Derman, Gülnur Duran, a.g.e., s. 283-284.

⁵⁴ Hamide Nur Özsoy, "Tezhip Sanatında Kullanılan Bitkisel Motiflerin Kökenleri", Fsm Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. v.

⁵⁵ İlhan Özkeçeci, Türk Sanatında Kompozisyon, Pasifik Ofset, İstanbul 2008, s. 12.

⁵⁶ İnci Birol, Çiçek Derman, Türk Tezyîni Sanatlarında Motifler, Seçil Ofset, İstanbul 2005, s. 13.

⁵⁷ https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/5369/mod_resource/content/1/Botanik-I%20%288.%20Hafta-%20Yaprak%29.pdf

⁵⁸ <https://www.biyologlar.com/bitki-yaprak-tipleri-ve-gorevleri-yaprak-cesitleri>

⁵⁹ İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, Türk Tezhip Sanatı, Seçil Ofset, İstanbul 2007, s. 60.

⁶⁰ İnci Birol, Çiçek Derman, Türk Tezyîni Sanatlarında Motifler, İstanbul 2005, s. 17-19.

damar çizgileri kalın çekilerek vurgulanmıştır⁶¹. Kıvrak biçimleri ile dikkat çeken saz yolu yaprakları, kimi zaman tek başlarına, kimi zaman diğer bitkisel ve hayvansal motiflerle birlikte kullanılmışlardır. Saz üslûbunun önemli özelliklerinden biri de birbiriyle ilişkili desenlerden meydana gelmiş olması ve desende tekrarlama olmamasıdır.

Ormanı tasvir eden kompozisyonlarda yaprak ve çiçek motifleri, hayvan motifleriyle bir arada kullanılmış, gösterişli bir görünüm ortaya çıkarılmıştır. Şah Kulu'nun çalışmalarında motiflerin yoğun, komplike ve birbiri içine geçmiş halde görülmesi üslûbun en önemli özellikleri arasındadır⁶².

Saz Yolu, Osmanlı sanatında birçok dalda olduğu gibi kitap sanatlarında kullanılmıştır. Osmanlı kitap sanatında klâsik betimleme üslûbuna sahip minyatürden gerek konu, gerekse yapılaş tekniğiyle ayrılan bir üslûbu açıklamak için kullanılan saz terimiyle, ilk kez A.Sakisian'ın 1923' den sonraki yayımlarında karşılaşırız. Yazılarında, İstanbul'daki müzehhiplerin eserlerinde kullandığı sivri uçlu, kıvrık yaprak motifine saz yaprağı denildiği anlaşılır. Saz yaprağı deyimini, daha sonra yakın geçmişte W:B: Denny ve E:J: Grube kullanırlar⁶³. Bu üslûpta yapılmış resimlerin ilk örneklerini 14. yüzyıldan itibaren İran'da İlhanlı, Celayirli, Timurlu ve Türkmen sanatçılar tarafından siyah mürekkep ve fırça ile yapılmış eserlerde görülmektedir. Şah Kulu ise bu üslûbu Osmanlı Sarayı'nda yeniden yorumlamıştır⁶⁴.

16. yüzyıl klâsik dönemde, Osmanlı Nakkaşhanesi iki farklı boyama tarzı birlikte gelişmiştir. Bunlardan biri Osmanlı klâsik üslubudur. İkincisi ise lirik tarz olarak tanımlanabilen ve ustalıklı yapılmış hayali öğeler içeren, saz tekniği ile yapılmış çalışmalar olup saz üslûbu tanımıyla anılmaya başlanmıştır⁶⁵.

SAZ ÜSLÛBU YAPRAKLARIN TABİATTAKİ BENZERLERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Yaşamımız süresince bitkilere ihtiyaç duyarız. Bazı bitkilerin yapraklarını besin olarak tüketiriz. Birçok bitkiyi günlük kullanım eşyalarının yapımında hammadde olarak kullanırız. Bitkileri, tekstil sanayinin yanında, hastalıklara karşı koruyucu ve tedavi maksadıyla da değerlendiririz. Güzellikleri, renk ve kokuları ile de duygularımıza etki ederek yaşantımıza anlam katarlar. Doğada yüzbinlerce farklı türde bitki bulunduğundan dolayı insanların ilham kaynağı da çok fazladır ve bu durum sonsuz bir tasarım olanağı sağlar. Farklı renk ve biçimlerdeki yaprak motifleri insanların yeryüzünde varlıklarından bu yana kullandıkları en eski motiflerdendir.

Kâinata binlerce farklı türde bitki ve hepsinin kendine özgü bir yaprağı vardır. Aynı aileye, türdeki bitkilerin yaprakları ilk bakışta benzer sanılabilir, bitki gövdesi veya daldaki diziliş biçimleri, dala bağlanma biçimleri, diş, kenar yapıları, büyüklük, renk tonlarında ve yapılarında her biri kendine has farklı özellikler sergiler. Aynı bitkilerin değişik bölgelerde tabiat ve iklim şartlarının etkisiyle görüntüleri değişebilir. Doğadaki çeşitlilik tasarımlara da yansıyor, bir sürü yaprak motifinin oluşturulmasında ilham kaynağı teşkil etmiştir. "Bitkilerin yapraklarında klorofil maddesi yaprağa yeşil rengini vermektedir ve birçok yaprak yeşil renktedir. Tüm bitkilerin yapraklarında yeşil rengi veren klorofil vardır, ama japon akçağacı ve kızıl gürgen türündeki bazı ağaçlarda kırmızı, turuncu ve sarı renkleri oluşturan karotenoid ile mavi, mor pembe tonlarında renklerin kaynağı antosiyanın miktarı klorofil miktarından daha çok olduğundan bu türde bitkilerin yaprakları yeşil renkte değildir"⁶⁶.

Araştırmamızda farklı ağaç ve bitki yapraklarının da saz yolu motifleriyle benzerlikleri araştırılmıştır. Öncelikle saz bitkileri üzerinde durulmuştur. "Sazlık; sulak yerlerde yetişen bitki gruplarına verilen isimdir. Bazı göller, özelliklerini kaybedince de sazlık olarak adlandırılabilir. Kamış, kofa ve kındıra otları, sazlarla

⁶¹ İnci A. Birol, Çiçek Derman, Türk Tezyîni San'atlarında Motifler, Kubbealtı Neşriyat, 10. Baskı, İstanbul 2013, s. 19.

⁶² Çiçek Derman, Gülnur Duran, "Şahkulu" mad., DİA, İstanbul 2010, c. 38, s. 284.

⁶³ Banu Mahir, "Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan", TSM Yıllık II, İstanbul 1987, s. 123.

⁶⁴ Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı, Osmanlı Resim Sanatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 227.

⁶⁵ Vüsal Garagaşov, Tezhip Sanatında, Saz Yolu, T. C. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Eser Metni, İstanbul 2006, s. 24.

⁶⁶ https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yesil-olmayan-bitkiler-nasil-fotosentez-yapar Erişim Tarihi: 05.09. 2021

birlikte aynı grup içindedir. Özellikle kıyaya yakın yerlerde, sazların aralarında, süsen, nilüfer, şemsiye ve yakı otları gibi bitkiler de yetişir. Bu tarzlarda bitkileri tanımlarken kullanılan saz, sulak bölgelerde büyüyen, ince ve uzun yapıya sahip, gövdesinde püskül barındıran, yaprak biçimi de da gövdesine benzer bir bitkidir”⁶⁷. En çok bilinen sazlar, saz kamışı (Juncus sp.), hasır otu (Typha sp), sazotu (Scirpus sp.) ve deniz sazıdır (Zostera sp.)⁶⁸. Saz kamışı (Phragmites australis) bitkisinin yaprak ayası ortalama 60 cm. uzunluğunda ve 3 cm. genişliğindedir⁶⁹. Yapraklarında dişler bulunmayan saz bitkilerinin gerek kurumuş gerekse yeşil yapraklarının biçimlerinde uzunluğundan dolayı oluşan kıvrılmalar ve bükülmeler gözlemlenmiştir, ancak Saz Yolu motifleriyle karşılaştırıldıklarında aralarında belirgin bir yakınlığa rastlanamamıştır. Gözlemler neticesinde yaprak biçimi ve kıvrılmalarındaki benzerlik dolayısıyla en çok üzerinde durduğumuz salkım söğüt ağacının yaprakları olmuştur. Üslubu en güzel şekilde yansıtan yapraklar farklı görünüşleriyle dikkat çekerler. Tabiattaki yapraklar gençken sağlıklı ve canlı bir görünüme sahiptirler. Zaman geçtikçe olgunlaşırlar, yapılarındaki büyüme hormonları azaldığı için kuruyup dökülmeye başlarlar ve farklı şekillere bürünürler. Her mevsim ölüm ve yaşamı hatırlatan tabiatın küçük bir parçası olan yapraklar da sonbaharda çürüyüp, her bahar yeniden doğarak bizlere yeniden doğuşu hatırlatırlar.

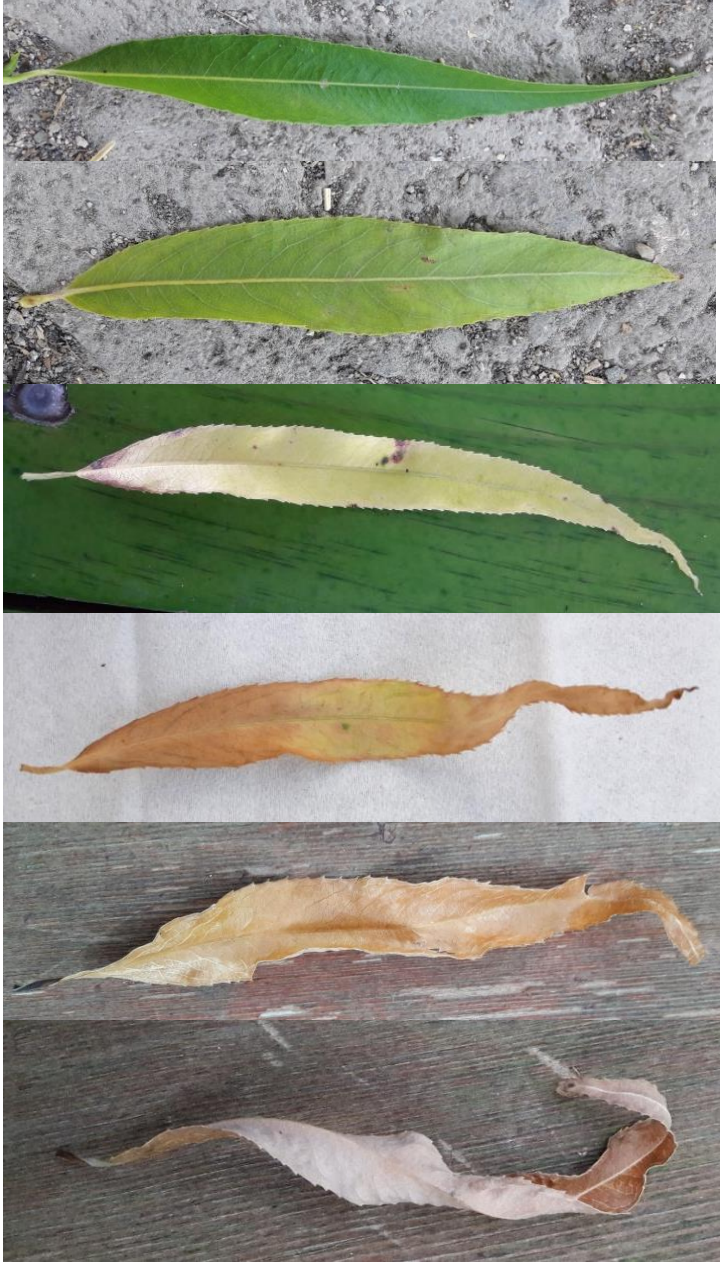
Fotoğraf 1. Salkım Söğüt Ağacı (*Salix babylonica*) Genel Görüntüsü
(Foto: H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

⁶⁷ <https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/sazlik-nedir--hakkinda-bilgi-956> Erişim Tarihi: 05.09.2021

³⁶ <https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/saz-bitkisi-hakkinda-bilgi-954> Erişim Tarihi: 09.12.2021

³⁷ <https://kocaelibitkileri.com/phragmites-australis/> Erişim Tarihi: 20. 10. 2021

Makalemizde fotoğraf ve çizimlerine yer verdiğimiz yapraklar, Salkım Söğüt (*Salix babylonica*) ağacından dökülmüş, zamanla sararmış, kurumuş ve farklı şekillerde kıvrılmış yapraklardan rastgele seçilmişlerdir (bkz. Fotoğraf 1). Yaprakların dalından kopmadan önceki ve kopup toprağa düştükten sonraki durumları, zaman içindeki değişimleri gözlemlenmiştir (bkz. Fotoğraf 2). Böylece yaprağın farklı şekiller almadan önce hangi aşamalardan geçtiği gözlemlenebilmektedir. Salkım Söğüt ağacı, yapraklarının uzun ince yapısının yanında yaprak kenarlarının ince sık dişlere sahip olması bakımından incelediğimiz konuya çok uygun olduğu düşüncesiyle seçilmiştir.

Fotoğraf 2. Yaprığın Değişim Aşamaları (Fotoğraflar: H. Nur Özsoy 2019)

Araştırmamızda salkım söğüt ağacından kendiliğinden kopmuş ve zamanla kurumuş yapraklar ağacın etrafından toplanmış, tek tek ayıklanarak fotoğrafları çekilmiştir (bkz. Fotoğraf 4). Çekilen fotoğraflar saz yolu üslubunun seçkin örneklerindeki yaprak motifleriyle yan yana getirilmiş ve benzer noktaları

gözlemlenmeye çalışılmıştır. Yaprakların yapısında küçük, sık dişler vardır, ancak yaprak ayasının çok küçük yapıda olması ancak yakından bakıldığında bu dişlerin görülmesine olanak tanımaktadır (bkz. Fotoğraf 3).

. Fotoğraf 3. Salkım Söğüt, (*Salix babylonica*) yaprağı (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Fotoğraf 4. Kurumuş ve Dökülmüş Yaprakların Yerden Toplanmış Hali (H. Nur Özsoy)

Atalarımızın eski yüzyıllarda doğa ile iç içe bir yaşam sürdürüyor olmaları sonucunda, tabiatı yakından gözlemlene imkânı bulmuşlardır. Tasarımlarda küçük ayrıntılara verdikleri önem, yaprakların en ufak bir ayrıntısının dahi atlanmamış olması da güçlü gözlem güçlerinden kaynaklanmaktadır.

Türkler, farklı birçok medeniyetle iç içe yaşamış, büyük bir coğrafyadan beslenen bir kültür ortamında yer almışlardır. Böylelikle çok farklı sanatsal üsluplarla kaynaşmışlardır. Bu durum Türklerin farklı tezyinat tarzları oluşturmalarına olanak sağlamıştır. Medeniyetimizin temellerinin yer aldığı Orta Asya, sanatımızın dünya sanat tarihine yön vermesinde etkili olmuştur. Türk sanatı daha sonra Anadolu'daki kültürlerle kaynaşmış ve yeni sentezlerle ilerleme imkanı bulmuştur.

Resim 1. 1727-28 Tarihli, Murakk a-ı Hâs, TSMK. A. 3653.

Resim 2. Resim 1'den Detay Fotoğraf 5. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Resim 3. Resim 1'den Detay Fotoğraf 6. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Bitkilerin yapraklarında klorofil maddesi yaprağa yeşil rengini vermektedir ve birçok yaprak yeşil renktedir. Tüm bitkilerin yapraklarında yeşil rengi veren klorofil vardır, ama kıvılgürgen ve japon akçağacı gibi bazı bitkilerde sarı, turuncu ve kırmızı renkleri veren karotenoid ile mor, mavi, kırmızı ve pembe renkleri veren antosiyanin, klorofilden çok daha fazla bulunduğundan bu çeşit bitkiler yeşil renkte değildir⁷⁰.

⁷⁰ <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yesil-olmayan-bitkiler-nasil-fotosentez-yapar>

Yapraklar su kaybederek kurumaya başladıklarında biçimlerinde de değişiklikler olur ve kıvrılıp, bükülmüye başlarlar (bkz. Fotoğraf 5).

Fotoğraf 7. 16. yüzyıl, Rüstem Paşa Camii Çini Pano (Fotoğraf: H. Nur Özsoy)

Fotoğraf 8. Fotoğraf 7'den Detay. Fotoğraf 9. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Fotoğraf 10. Rüstem Paşa Çini Pano Fotoğraf 11. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Saz üslubu yapraklarındaki kıvrak ve hareketli yapraklar kullanılarak komplike desenler ortaya çıkarılmıştır (bkz. Fotoğraf 7).

Fotoğraf 12. 15. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi, Hırka-i Saadet Dairesi Giriş Çini Pano
(Foto: H. Nur Özsoy 2018)

Fotoğraf 13. Fotoğraf 12'den Detay. Fotoğraf 14. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Fotoğraf 15. Fotoğraf 12'den Detay. Fotoğraf 16. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

16. yüzyılda Osmanlı klâsik tezyinat unsurlarından biri haline gelmiş olan saz yolu farklı sanat kollarında etkili olmaya başlamıştır. Saz yolu motifleri, kitap sanatları, cilt kapağı tasarımları, ahşap ve sıva üzerine kalem işi uygulamaları, halı, kilim, kumaş gibi dokuma eşyalar, taş, maden işçilikleri, kuyumculuk

alanında ve çini eserlerde eşsiz tasarımlarda kullanılmıştır⁷¹. Tabiattaki yaprakların ancak kurumaya yüz tutmuş, ya da kurumuş halleri tasarımlardaki yapraklarla benzerlik göstermektedir.

Resim 4. 1795 Tarihli, Divan-ı Hazik'in Cild Kapağı, TSM EH 1682.

Resim 5. Resim 4'ten Ayrıntı Fotoğraf 17. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Tabiat ile iç içe yaşayan atalarımız bitkileri yakından tanıma ve gözlemlene fırsatı bulmuşlardır. Yaptıkları eserlere birçok farklı türde yaprak ve çiçek tasarımı resmederek, doğanın bir parçasını ölümsüzleştirmeyi başarmışlardır. Doğadaki yapraklar barındırdıkları nemi zamanla kaybederek, iklim ve çevre şartlarının da etkisiyle farklı şekillere bürünebilirler (bkz. Fotoğraf 17).

⁷¹ Banu Mahir, "Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslubu", Hat ve Tezhip Sanatı, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 379.

Resim 6. 16. yüzyıl, Şah Kulu'ya Ait Olduğu Düşünölen Eser, İÜK. F.1426, 47b.

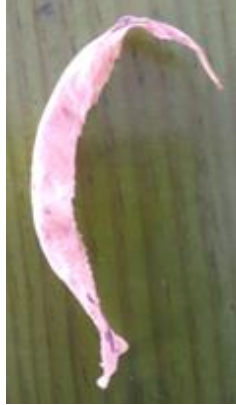
Resim 7. Resim 6'dan Ayrıntı Fotoğraf 18. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Saz üslûbunun motifleri kadar önemli bir özelliği de birbiriyle ilişki halinde tasarlanmış desenlerden meydana gelmiş olmasıdır (bkz. Resim 6-7). Motiflerin yoğun ve birbiri içine geçmiş halde görülmesi bu üslûbun en önemli özelliklerinden biridir. Bu yoğun desen içinde ortaya çıkarılmak istenen motif, farklı boyama tekniğiyle belirginleştirilir. Eserlerde çok az görölen hafif renk ile aharlı kâğıt üzerine sadece altın ve is mürekkebi kullanılarak yapılmış hareketli desenlerde görölmektedir⁷².

⁷² Çiçek Derman, Gülnur Duran, “Şahkulu” mad., DİA, İstanbul 2010, c. 38, s. 284

Fotoğraf 19. Ayasofya Camii, Çini Pano (H. Nur Özsoy 2016)

Fotoğraf 20. Fotoğraf 19'dan Ayrıntı. Fotoğraf 21. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Fotoğraf 22. Fotoğraf 19'dan Ayrıntı. Fotoğraf 23. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Hançer kelimesinin sözlükteki anlamı, ucu eğri ve sivri, kamaya benzer, silah olarak kullanılan bir bıçak türüdür⁷³. Birçok desende saz yolu yapraklarının da hançer biçiminde tasarlanmış oldukları görülür (bkz. Fotoğraf 19-20-22). Kurumuş yaprakların uçlarınının da benzer biçimde sivri ve kıvrık olması dikkat çekicidir

⁷³ <https://sozluk.gov.tr/>

(bkz. Fotoğraf 21-23). Yaprak motiflerinin sırt ve orta damarlarının belirginleştirilerek vurgulandığı görölmektedir (Fotoğraf: 20-22).

Fotoğraf 24. 16. Yüzyıl, Atik Valide Camii Üşküdar Fotoğraf 25. (F. H. Nur Özsoy)

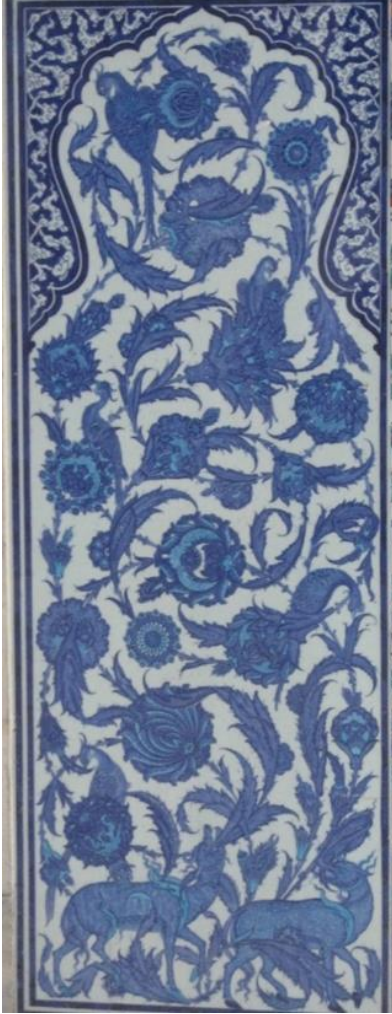
Geleneksel sanatlarımız, temellerinde yer alan unsurları koruyarak, ilerlemiş ve sürekli gelişmiştir. İslâm sanatlarının mükemmel tasarımlarının oluşturulmasında İslamiyet öncesindeki kültürlerin etkisi büyüktür. Motifler ilk tasarlandıkları dönemlerdeki biçimlerini korumuş, yeni tasarımlar eklenerek geleneksel ve özgün biçimlerini almışlardır. İslâmî unsurların eklenmesiyle birlikte yeni sanat kolları ve tarzları ile zenginleşmiştir. Türk sanatı, geçmiş ve gelecek kültürler arasında uzanan bir köprü vazifesi görmektedir.

Bitkisel desenler, Osmanlı dönemi sanat dallarında en fazla kullanılan bezemelerdir. Bitkilerin sap, yaprak, çiçek gibi farklı bölümlerinin çeşitli şekillerde stilizasyonu ile biçimlendirilmişlerdir⁷⁴.

16. yüzyıl klâsik dönem motif sayımızın arttığı, yeni motiflerin eklendiği, bütün sanat kollarında mükemmel eserlerin ortaya konulduğu bir çağdır. Sanat dalları farklı olsa da bezeme üslupları ortak noktalarda birleşir. Motiflerin en mükemmel biçimlerinin tasarlandığı bu dönem, geleneksel sanatlarımızın en güzel örneklerini barındıran eserlerle sanatçılara ilham kaynağı olmaktadır. Kâinattaki mükemmel yaratılışın simgesi olan çiçeklerden ilham alan sanatçılar, bu mükemmeliği eserlerinde yansıtmak istemişlerdir (bkz. Fotoğraf 24).

İnsanların ilk çağlardan itibaren bitkileri çok iyi bildiklerini günümüze ulaşan tarihi eserlerdeki bitki tasarımlardan görebiliriz. Eşyalarını güzelleştirmek için tabiattan esinlenerek çizimler yapmışlardır. Motifler aracılığı ile hayallerini, umutlarını ve yaşam biçimlerini yansıtarak, ilerki nesillere aktarabilmeyi başarmışlardır. Tabiattan alınan ilham, hayal gücü ve yetenekle şekil alan motifler, doğadaki görünümüne de bağlı kalınarak resmedilmişlerdir.

⁷⁴ Aziz Doğanay, “Hatâyî Üslubu Motifler” Hat ve Tezhip Sanatı, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 437.

Fotoğraf 26. 16. yüzyıl, Topkapı Sarayı Sünnet Odası Cephesi Çini Pano.
(Fotoğraf. H. Nur Özsoy 2018)

Desenlerde kullanılan birçok yaprak uç kısımlarından kıvrılmışlar ve kompozisyona hareket ve canlılık özellikleri katmışlardır. 16. yüzyılda tasarlanmış çini panolarda müthiş bir motif çeşitliliği görülür (Fotoğraf: 26-27-29-31-33-35). Tabiattaki binlerce farklı şekildeki yaprak sanatçıların hayal güçleri yardımıyla şekillenerek başarıyla kullanılmıştır (Fotoğraf: 28-30-32-34-36-37).

Fotoğraf 27. Fotoğraf 26'dan Ayrıntı Fotoğraf 28. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Fotoğraf 29. Fotoğraf 26'dan Ayrıntı. Fotoğraf. 30. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Fotoğraf 31. Fotoğraf 26'dan Ayrıntı Fotoğraf 32. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Fotoğraf 33. Fotoğraf 26'dan Ayrıntı Fotoğraf 34. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Fotoğraf 35. Fotoğraf 26'dan Ayrıntı Fotoğraf 36. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

Resim 8. 16. yüzyıl, Osmanlı Dönemi, Şah Kulu, Kâğıt Üzerine Mürekkeple Yapılan Çalışma
([http://www.clevelandart.org/art/1944.492?f\[0\]=field_collection:80](http://www.clevelandart.org/art/1944.492?f[0]=field_collection:80))
Erişim Tarihi: 05. 10. 2022

Resim 9. Resim 8'den Ayrıntı.

Fotoğraf 37. (H. Nur Özsoy, Isparta 2018)

İri, kıvrak ve sivri uçlu dilimleri olan üslûba çekilmiş yaprak ve çiçek motifleri, hayal mahsulü çeşitli hayvanlar, ejderha ve periler bu üslûbun kompozisyonlarında yer almışlardır⁷⁵. Saz üslûbunda kullanılan motifler arasında efsanevî hayvan olan ejderler, genelde sık, birbirini delen yapraklara sarılı olarak tasvir edilmişlerdir⁷⁶ (Görsel: 8-9). Şah Kulu'nun başlattığı üslûp, 16. yüzyılda natüralist çiçek tarzıyla beraber bütün sanat dallarında uygulanmış ve 17. yüzyıl ortalarında sona ermiştir. 18. yüzyılda ise Ali Üsküdarî'nin eserlerinde klâsik dönemin en güzel tezyinat üslûbu olduğunu göstermiştir⁷⁷.

⁷⁵ Çiçek Derman, Gülnur Duran, "Şahkulu" mad., DİA, İstanbul 2010, c. 38, s. 283.

⁷⁶ Banu Mahir, "Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan", TSM Yıllık II, İstanbul 1987, s. 129.

⁷⁷ Banu Mahir, "Saray Nakışhânesi'nin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 1, İstanbul 1986, s. 130.

SONUÇ

Çalışma, saz yolu üslubu yapraklarının tabiattaki benzerlerini araştırma fikri ile ortaya çıkmıştır. Salkım Söğüt ağacının yapraklarının yapısı ve şekli bakımından saz yaprakları ile benzerlikleri olduğu görülmüştür. Araştırmada, gelişi güzel toplanan yapraklar fotoğraflanmış, geleneksel sanatlarımızdan çini, tezhip, minyatür ve cilt kapağı dallarında yapılmış eserindeki motiflerle yan yana getirilmiş ve benzerlikleri tespit edilmiştir. Birçok klâsik Saz Yolu tasarımı yakından incelenmiş, ancak makalemizde yalnızca 9 tanesine yer verilmiştir. Bu eserlerde yer alan 16 farklı yaprak motifi, tabiattaki benzeri ile yan yana getirilmiştir. Sonuçlar, uzun bir gözlem dönemi neticesinde ortaya çıkmıştır ve oldukça dikkat çekicidir. Tabiattaki canlı yaprakların biçimlerinden ziyade kurumuş ve nemini kaybetmiş yaprakların Saz Yolu motifleriyle benzediği anlaşılmıştır. Saz üslubu yapraklara özellikle “hançeri yaprak” tabiri kullanılmaktadır ve tabiattaki yaprakların ancak bünyelerindeki nemi kaybedip, kuruduktan sonra benzer görünüm aldığı görülmüştür. Yüzyıllar öncesinde tabiatın bir parçası olan insanların her şeyi daha dikkatli ve özenle inceledikleri ve bunu, güçlü bir tasvir gücüyle yansıttıkları görülmüştür. Gözümüzden kaçan küçük ve önemsiz gibi görünen bir yaprağın dahi ne kadar önemli ve büyük sanatsal eserlere dönüşebildiği gözlemlenmiştir. Sanatçıların yetenek, sabır, gözlem ve bilgi birikimlerini hayal güçleriyle birleştirerek ölümsüz eserlere imza attıkları bir kere daha anlaşılmıştır. Çalışma ile geleneksel sanatlarımızı oluşturan motiflerden bazılarının tabiattaki benzerleri bulunarak, ilk ortaya çıkış biçimlerine az da olsa bir ışık tutulması sağlanmıştır. Yeni fikir ve eserler için gerekli en önemli ilham kaynağımızın tabiat olduğu hatırlanmıştır. Doğayı koruduğumuz, hayvanlar ve bitkilerle bağlarımızı koparmadığımız sürece bizler de yeni tasarımlar ve üsluplar geliştirebiliriz. Çalışmanın sanatımızı daha ileri boyutlara taşıması ve bu alanda çalışan kişilere ilham olabilmesi temennisiyle...

KAYNAKÇA

1. Atasoy, N. Raby, J. (1989). İznik Seramikleri, London: Türkiye Ekonomi Bankası Yayınları.
2. Atila, O.(2003), Şah Kulu'nun Motif ve Desen Üslubu, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları, Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 33.
3. Bağcı, S. Çağman, F. vd. (2006). Osmanlı Resim Sanatı, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
4. Birol, İ. Derman, Ç. (2013) Türk Tezyîni San'atlarında Motifler, İstanbul:Kubbealtı Neşriyatı.
5. Birol, İ. Derman Ç. (2005). Türk Tezyîni Sanatlarında Motifler, İstanbul: Seçil Ofset.
6. Derman, Ç.-Duran, G. (2010) “Şahkulu” mad., DİA, İstanbul, c. 38, s. 284
7. Denny, W. B. (1983). “Dating Ottoman Turkish Works in the Saz Style”, Muqarnas I, New HEAVEN AND London, 103.
8. Diyarbakirli, N. (1972). Hun Sanatı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
9. Doğanay, A. (2009). “Hatâyî Üslubu Motifler” Hat ve Tezhip Sanatı, Ankara: Desen Ofset, 437.
10. Duran, G. (2008). Ali Üsküdarî, İstanbul:Kubbealtı Neşriyatı.
11. Esin, E. (1972). İslâmiyetten Evvel Orta Asya Türk Resim San'atı, Türk Kültürü El Kitabı, İslâmiyetten Önceki Türk San'atı Hakkında Araştırmalar, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972, c. 2, 186-202.
12. Garagaşov, V. (2006). Tezhip Sanatında Saz Yolu, T. C. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Tezhip Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Eser Metni, İstanbul.
13. Keskiner, C. (2002). Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler, Ankara: Neyir Matbaacılık.

14. Mahir, B. (1986). “Saray Nakışhânesi’nin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri”, Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 1, İstanbul, 113-130, 209-234.
15. Mahir, B. (1987). “Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan”, TSM Yıllık II, İstanbul, 123.
16. Mahir, B. (2004). Osmanlı Minyatür Sanatı, İstanbul, 2004, s. 21, 22.
17. Mahir, B. (2009). “Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslubu”, Hat ve Tezhip Sanatı, Ankara: Desen Ofset, 379.
18. Özkeçeci, İ.Özkeçeci, Ş. (2007). Türk Tezhip Sanatı, İstanbul: Seçil Ofset.
19. Özkeçeci, İ. Türk Sanatında Kompozisyon, Pasifik Ofset, İstanbul 2008, s. 12.
20. Özsoy, N. (2013), Tezhip Sanatında Kullanılan Bitkisel Motiflerin Kökenleri, FSM Vakıf Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
21. Özcan, Y. (2002). “Türk Tezhip Sanatı,” Türkler Ansiklopedisi, Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. 12, 304.
22. Tanındı, Z. (1991). “Topkapı Sarayı Kütüphanesinde Velican İmzalı Resimler”, Türklük Bilgisi Araştırmaları, Fahir İz Armağanı, c. II, 255-270.
23. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20. 10. 2021
24. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/5369/mod_resource/content/1/Botanik-I%20%288.%20Hafta-%20Yaprak%29.pdf
25. Erişim Tarihi: 25. 10. 2021
26. <https://www.biyologlar.com/bitki-yaprak-tipleri-ve-gorevleri-yaprak-cesitleri> Erişim Tarihi: 02. 09. 2021
27. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yesil-olmayan-bitkiler-nasil-fotosentez-yapar> Erişim Tarihi: 05.09. 2021
28. <https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/sazlik-nedir--hakkinda-bilgi-956> Erişim Tarihi: 20. 10. 2021
29. <https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/saz-bitkisi-hakkinda-bilgi-954> Erişim Tarihi: 20. 10. 2021
30. <https://kocaelibitkileri.com/phragmites-australis/> Erişim Tarihi: 20. 10. 2021
31. [http://www.clevelandart.org/art/1944.492?f\[0\]=field_collection:80](http://www.clevelandart.org/art/1944.492?f[0]=field_collection:80) Erişim Tarihi: 20. 10. 2021

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(14)

Dr. Öğr. Üyesi Hamide Nur ÖZSOY⁷⁸

**GELENEKSEL SANATLARIMIZDA KULLANILAN ÜZÜM MOTİFİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA
A RESEARCH ON THE GRAPE MOTIF USED IN OUR TRADITIONAL ARTS**

ÖZ

Meyveler insan yaşamında daima önemli bir yere sahiptir. Yaşamımızı sürdürmek için ihtiyaç duyduğumuz besin kaynaklarından olmalarının yanı sıra, sevinç, bereket, yeniden doğuş, cennet gibi kavramları da hatırlatırlar. Meyve motifleri, geleneksel sanatlarımızda kullanılan bitkisel motif gruplarının içinde yer alırlar. Meyve figürleri içinde ise en çok kullanılanlardan biri üzümdür. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ve cennet meyvesi olarak bilinen üzüm, birçok dinde kutsallık atfedilen bir meyvedir. İlk insanlardan bu yana varlığı bilinen ve kullanılan üzüm, asma bitkisinin meyvesidir. Tezyinatlarda genelde salkımlar şeklinde ve yapraklarıyla yansıtılmıştır. Asma çiçeklerinin küçük ve gösterişten uzak yapıları nedeniyle bezemelerde yer almadığı da görülmüştür. Araştırmamızda üzüm motifinin Türk sanatındaki en eski örneklerine yer verilmiştir. Farklı yüzyıllarda, mimarî, dokuma, minyatür, kalem işi ve çini gibi değişik sanat dallarımızdan örneklerle motifin gelişim ve kullanım biçimleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üzüm, motif, geleneksel sanatlar, Türk sanatı.

ABSTRACT

Fruits always have an important place in human life. In addition to being one of the food sources we need to sustain our lives, they also remind us of concepts such as joy, fertility, rebirth, and paradise. Fruit motifs are included in the plant motif groups used in our traditional arts. One of the most used fruit figures is grape. Grape, which is mentioned in the Qur'an and known as the fruit of paradise, is a fruit attributed to holiness in many religions. The grape, which has been known and used since the first people, is the fruit of the grape vine. In ornaments, it is generally reflected in the form of clusters and leaves. It was also observed that the vine flowers were not included in the decorations due to their small and unpretentious nature. In our research, the oldest examples of the grape motif in Turkish art are included. In different centuries, the development and use of motifs were investigated with examples from different branches of art such as architecture, weaving, miniature, mural painting and tile.

Keywords: Grape, motif, traditional arts, Turkish art.

⁷⁸ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Doktor Öğretim Üyesi, hnozsoy@fsm.edu.tr ozsoy.nur@gmail.com orcid.org/0000-0002-5471-5576

GİRİŞ

Geleneksel sanatlarımızda bitkisel motif grubunda yer alan meyveler kâğıt, maden, taş, deri, ahşap gibi farklı malzemeler üzerine resmedilerek, bezemelerde yer almışlardır. Üzüm, her medeniyet ve kültürde karşımıza çıkan bir figürdür. İnsanlar taze veya kurutarak, içecek, sirke ve pekmez olarak tükettikleri bu meyvenin yaprağını da yiyecek olarak değerlendirmektedir. Sarmaşık biçimindeki yapısı nedeniyle ayrıca peyzaj amaçlı da tercih edilmektedir. Asmanın helezonlar şeklinde olan sürgün ve dalları, meyvenin değerli taş görünümündeki yapısı, dişli ve dilimli şekli ile dikkat çeken yaprağı ile her zaman resmedilen bir bitki olmuştur. Uygur dönemi el yazmasında rastladığımız motif, daha sonra Selçuklular dönemi eserlerinde görülmüştür. Osmanlı döneminde meyvelerin tezyinat ögesi olarak 18. yüzyıla kadar oldukça az kullanıldığı görülür. Bu tarihten sonra yaygın biçimde desenlerde yer almışlardır. Meyveli ağaçların en eski örneğine 15. yüzyılda yapılmış olan Edirne Muradiye Camii mescid duvarında rastlanmıştır⁷⁹. Tasarımlarda yer verilen birçok meyve figürü vardır. Bunların arasında özellikle üzüm ve nar sembolik manalar kazanarak, sanatın her dalında kullanılmışlardır⁸⁰.

Osmanlı dönemi bezeme ögelerinden biri olan üzüm, Anadolu'daki eski kültürler için de önemliydi. Meyvesinden şıra ve sirke gibi ürünler elde ederek, ticaretini yapıyorlardı. Hristiyanlarda şarap kutsal kabul ediliyordu ve Osmanlı'daki Ortadoks Hristiyanlar için çok kullanılan bir hammaddeydi. Osmanlı, cennet meyvesi olarak isimlendirdiği ve birçok kültürde değerli olan bu figürü dinî mimarîde, çini ve kalem işlerindeki tezyinatlarda kullanıyordu⁸¹.

Asma Bitkisi ve Üzüm

Asmalar, kültürü yapılan en eski bitkilerdendir, odunsu ve yaprak döken bir yapıları vardır. Üzüm, asma bitkisinin meyvesidir (Resim 1). Asmanın tarihi kökenleri hakkında yapılan arkeolojik araştırmalar ve bulunan birçok genetik verilere rağmen tarihi biyocoğrafyası ve asma çeşitleri hakkında kesin bir şeyler söylemek mümkün değildir. Latince adı *Vitis vinifera* olan bitki, Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'da yaklaşık 60 tane yabanî *Vitis* türünden oluşan Vitaceae familyasına ait bir bitkidir⁸². Dünyanın farklı iklim ve coğrafyalarında, özellikle subtropikal, Akdeniz ve ılıman iklimlerde yetişebilir⁸³. Asma bitkisi ile ilgili bulunan arkeolojik kalıntılar bitkinin dünyanın birçok bölgesinde bulunduğunu ispatlamıştır.

Fotoğraf 1. Asma yaprağı Fotoğraf: (Hamide Nur Özsoy 2022-İstanbul)

Resim 1. Üzüm (<https://www.thespruceeats.com/fresh-grape-leaves-1705889>)

⁷⁹ Gönül CANTAY, "Türk Süsleme Sanatında Meyve", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/5 Fall 2008, s. 38.

⁸⁰ İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, **Türk Sanatında Tezhip**, Seçil Ofset, İstanbul 2007, s.82.

⁸¹ Gönül CANTAY, a.g.m., s. 38.

⁸² [https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2826248/Annals of Botany, Volume 105, Issue 3, March 2010, Pages 443–455.](https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2826248/Annals%20of%20Botany,%20Volume%20105,%20Issue%203,%20March%202010,%20Pages%20443-455.) (Erişim Tarihi: 20. 04.2023)

⁸³ <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20034966/> (Erişim Tarihi: 12.03.2023)

(Erişim Tarihi: 09.12.2022)

140 milyon yıl öncesinden günümüze ulaşan fosillerde asma bitkisine ait tohum, yaprak ve bitki parçaları görülmüştür. En eski üzüm çekirdekleri ile günümüzde kültürü yapılan türlerin benzer oldukları görülmüştür. Günümüzde 60-70 türünün tarımı yapılmaktadır ve 30'dan fazla fosil türünün olduğu araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır⁸⁴. Vitaceae familyası genellikle odunsu, tırmanıcı-sarılcı ağaç ve çalılar ve nadiren küçük sukkelent ağaçlardan oluşan, etli meyveleri bulunan bir bitki ailesidir. 14 cinsle bağlı 700 türü içermektedir.

Vitis çinisinin tamamı, tutunmayı ve tırmanmayı sağlayan sülük yapıları bulunan çok yıllık sarmaşık veya çalılık şeklindedir. Asma bitkisinin meyvesi taze veya kurutulmuş olarak tüketilmektedir. Ayrıca içecek ve sirke olarak da kullanım alanları vardır⁸⁵. Yaprakları da besin olarak tüketilmiştir. Ayrıca bitkinin tarih boyunca hastalıkların tedavisinde ilaç olarak da kullanıldığı bilinmektedir.

En son yapılan araştırmalar neticesinde Hindistan'da bulunan üzüm çekirdeğinin 66 milyon yıllık olduğu ve dünyanın en eski üzüm fosili olduğu anlaşılmıştır (Resim 2).

Resim 2. Hindistan'da bulunan 66 milyon yıllık üzüm ve çekirdeğine ait fosil

<https://www.floridamuseum.ufl.edu/science/worlds-oldest-known-grape-fossils-found-in-india/>

(Erişim Tarihi: 09.12.2022)

Bu son bulguların Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunan üzüm fosillerinden 10 milyon yıl daha eski olduğu anlaşılmıştır⁸⁶ (Resim 2). Türkiye'deki en eski yabancı üzüm çekirdeği kalıntılarında Anadolu'nun farklı coğrafyalarında rastlanmıştır. Urfa yakınlarındaki Nevali Çori höyüğünde bulunan yabancı üzüm kalıntılarının 8400 yıl öncesine kadar uzandığı düşünülmektedir⁸⁷.

Üzümün üretilip, işlenmesinin milattan önce altıncı binli yıllarda olduğu tahmin edilmektedir. Kafkasya'nın kuzeydoğusundaki Dağıstan bölgesinde, Kura Nehri civarındaki Şomu ve Şulaveri'deki arkeolojik kazılarda bulunan üzüm çekirdekleri bunu doğrulamaktadır⁸⁸.

⁸⁴ Didem Deliorman Orhan, Fatma Ergun, Nilüfer Orhan, Anadolu Medeniyetlerinde Asma (Vitis vinifera L.), Tarih Araştırmaları Dergisi, 30 (50), 2011, s. 3-4.

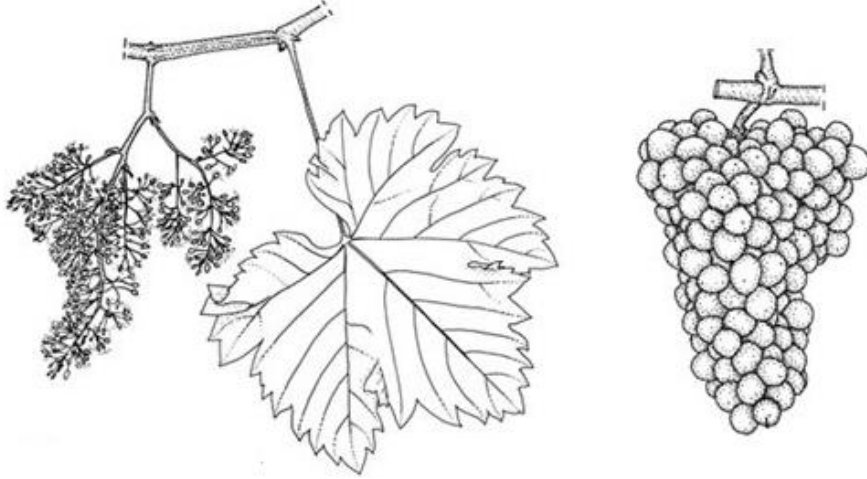
⁸⁵ Oktay Bıyıklıoğlu, "Anadolu'da Kültürü Yapılan Bazı Asma (vitis vinifera l.) Çeşitlerinin Anatomik Özelliklerinin Karşılaştırılması", Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020 Kastamonu, s. 11.

⁸⁶ <https://www.floridamuseum.ufl.edu/science/worlds-oldest-known-grape-fossils-found-in-india/>

⁸⁷ Zeliha Gökbayrak, Gökhan Söylemezoğlu, "Grapevine Throughout the History of Anatolia", Int. J. Bot. 2010, 6, 1-8.

⁸⁸ Gamze Aras, "İstanbul Eyüp İlçesi 45, 47, 48, 52, 65 Numaralı Kadastral Adalarında Yer Alan Türbe Hazireleri Mezar Taşlarında Üzüm Motifi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 8.

Asma çiçeği; 5 adet sepalın birleşiminden oluşan kaliks, 5 adet petalden oluşan korolla, 5 adet stamenden oluşan andrekeum ve 1 adet pistilden oluşan ginekeum tabakalarından meydana gelir. Boyutları yaklaşık 1,5 x 1 mm'dir, çiçek sapı yaklaşık 2 mm uzunluğundadır ⁸⁹ (Resim 3). Çiçekler küçük ve gösterişsiz yapıda oldukları için sanat alanında kullanımlarının pek yaygın olmadığı görülmüştür (Resim 4).

Resim 3. Asma çiçeği, yaprağı ve meyvesi

(<https://www.flowersofchania.com/vitis-vinifera-1.html>) (Erişim Tarihi 20.06.2022)

Resim 4. Asma Çiçeği

(<https://wcs4.blogspot.com/2014/06/grape-flowers.html>) (Erişim Tarihi 20.06.2022)

⁸⁹ <https://www.flowersofindia.net> (Erişim Tarihi 22.03.2023)

GELENEKSEL SANATLARIMIZDA KULLANILAN ÜZÜM MOTİFİ

Asırlardır vazgeçilemeyen meyve sembolleri kullanılan her çeşit eşyanın yanı sıra mimarî yapıların bezemesine de yansımıştır⁹⁰. Meyveler ilk peygamber ve ilk insan olan Hz. Adem'den bu yana insanlar için önemli bir gıda maddesidir. Yasaklanmış meyveyi yiyerek cennetten çıkan Hz. Âdem ve Hz. Havva ile meyvelere farklı anlamlar da yüklenmiştir. Meyveler insanlar için önemli bir besin olmalarının yanında lezzet, renk ve kokularıyla ruhumuza da hitap ederler. Yüzyıllar boyunca sanat ve edebiyatta sağlık, bolluk ve bereket manalarında kullanılmışlardır. Birçok toplumda bilinen ve desenlerde yer verilen meyvelerin başında üzüm gelmektedir. Bütün medeniyetlerde kullanılan ortak motiflerden olan üzüm geleneksel sanatlarımızın da vazgeçilmez tezyinat öğelerindedir. El yazması eserler, dokumalar, ahşap, cam, deri, metal ve taş yüzeylerin bezemesinde kullanılmıştır. Asma bitkisinin çiçekleri gösterişsizdir ve küçük yapıdadırlar. Genellikle beyaz renkte olup 3-4 milimetre çapında olurlar. Sanatçılar, genellikle üzüm çiçeğinin sade yapısı nedeniyle resmetmemişler, eserlerinde üzüm salkımlarını, dalları ve yapraklarını yansıtmışlardır.

Üzüm, tüm toplumların kullandığı ortak motiflerdendir. Farklı medeniyetlerden günümüze ulaşan eserlerde edindiğimiz bilgilere göre milâttan önceki zamanlardan beri süsleme öğesidir. Milâttan önce 2400'lü yıllardan kalan Mısır hiyerogliflerinde üzüm yetiştiriciliği ve şarap yapımı betimlenmiştir. Sadece içecek ve yiyecek olarak tüketilmediği, ayrıca meyve, çiçek ve yaprak bölümlerinin eski yüzyıllardan bu yana hastalıkların tedavisinde de kullanıldığı ve Yunan filozofları ile hekimlerinin de üzümün tedavi edici özelliklerinden bahsedildiği bilinmektedir⁹¹. Bağcılığın kökeninin Zagros Dağları'nın kuzeyi ile Toros ve Kafkas Dağları'ndaki Neolitik çağdan kalan yerleşim yerleri olma olasılığı yüksektir⁹².

Orta Asya Türk Sanatında Üzüm Motifi

Tüm toplumlarda olduğu gibi, Eski Türklerde de doğa ve yaşam biçimleri sanatı etkileyen en önemli unsurlardı. Buldukları bölgelerdeki dağlar, tarım arazileri, madenler, iklim, akarsular, denizler, göller ve ağaçlar Türk sanatının oluşmasında etkili faktörlerdi⁹³. Eski Türkler genelde at üzerinde, göçebe şekilde yaşıyorlardı. En önemli besin kaynakları hayvanlardı. Orta Asya'dan günümüze ulaşan eserlere baktığımızda desenlerde hayvan ağırlıklı motifler olduğu görülür ve bu üsluba hayvan üslubu denilmektedir. Hayvan üslubu milâttan önceki yüzyıllardan itibaren Bozkır Kuşağı olarak bilinen Avrupa ve Asya'ya da görülmüş ve bu tasarımlar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır⁹⁴. Bu üslup Orta Asya'da yaşayan tüm toplumların kullandığı ortak bir sanat dili oluşturmuştur⁹⁵. Orta Asya sanatında bozkır üslubu adıyla da anılan bu sanat biçiminde hayvansal öğelerle birlikte bitkisel bezemeler de görülmüştür. Lotus başta olmak üzere birçok farklı türde çiçek ve ağaç çeşitlerine rastlanır. Çiçek ve yaprak motiflerinin kıvrımlı dallar üzerinde yer aldığı bu üslup kıvrık dal sistemi adıyla anılmaktadır⁹⁶.

Orta Asya'da bazı ağaçlara kutsallık atfedilmiştir ve ağaçlar atalarının, soylarının sembolü kabul edilmiştir. Ağaçların, dünya hayatını ve ölümden sonraki yaşamı birbirine bağladığına inanışlardır. Baharda çiçek açan ağaçlar yeniden doğuşun müjdecisi kabul edilmiştir⁹⁷. Üzüm de tükettikleri, birçok şekilde değerlendirdikleri bir tarım ürünüydü. Eski Türklerden günümüze ulaşan duvar resimleri, eşyalar, yazılı ve

⁹⁰ Eser Gültekin, "Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Mmotifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi", International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2008, 3(5), s. 52.

⁹¹ Bombardelli, E., Morazzoni, P, "Vitis vinifera L." Fitoterapia, Sayı 66 (4), 1995, s. 291- 317.

⁹² Virginia Badler, Lawrence Exner, Donald Glusker, Ulrich Hartung, Patrick McGovern, "The Beginnings of Winemaking and Viniculture in The Ancient Near East and Egypt", 39 (1), 1997, 3 – 21.

⁹³ Emel Esin, **Türk Kozmolojisine Giriş**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 159.

⁹⁴ Yaşar Çoruhlu, "Erken Devir Türk Sanatındaki Hayvan Tasviri Geleneğinin Uygurlardaki Devamı Üzerine Notlar", **Türk Kültürü Araştırmaları**, Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan Ankara 1991, s. 357.

⁹⁵ Nejat Diyarbakirli, **Hun Sanatı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 8.

⁹⁶ Hamide Nur Özsoy, "Geleneksel Sanatlarda Kullanılan Bitkisel Motiflerin Tarihçesi", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 14.

⁹⁷ Andrzej Rozwadowski, "İlk Çağ Orta Asya Şamanizm'inin Dinamikleri ve Taş Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, c. 3, Ankara 2002, s.1651.

resimli belgelerde gördüğümüz desenler, daha birçok şey gibi yaşamlarının parçası olan bitkiler hakkında bizlere bilgi vermektedir. Üzümü yiyecek ve içecek olarak tükettiklerini ve yetiştirdiklerini günümüze ulaşan tarihi eserlerden bilinmektedir⁹⁸. Uygur Türklerinin Hoço ve Turfan bölgelerinde üzüm yetiştiriciliği yaptıkları günümüze ulaşan belgelerden anlaşılmaktadır⁹⁹. Uygur kültürü ile ilgili en eski bilgilere Uygurların yaşadığı bölgelerdeki mezar, manastır ve tapınaklarında yaptıkları duvar resimlerinden ulaşılabilmektedir¹⁰⁰. Eski Türklerde üzüm bereketi, doğurganlığı ve hayat ağacını sembolize etmek için kullanılan meyve motiflerinden biri olmuştur¹⁰¹.

Arkeolojik araştırmalar sonucunda, Orta Asya'dan günümüze ulaşan dokuma ve rölyef tarzı mimarî bir parçada üzüm motifleri görülmektedir. (Resim 5-6) Her iki desende de üzüm ve yapraklarının kıvrık dallar üzerine betimlendiği görülür. Geleneksel sanatlarımızın temelini oluşturan helezon sisteminin en eski örneklerinin olduğu eserler sanatımızın temellerine de ışık tutmaktadır.

Resim 5. Asma ve Üzümler, 2-3. yüzyıllar, Orta Asya, Shotorak Manastırı, Mimarî Parça, Guimet Müzesi, Paris, Env. No.: MG 21163
(<https://depts.washington.edu/silkroad/museums/mg/shotorak.html>) (Erişim Tarihi: 19.12.2022)

Resim 6. 4- 8. yüzyıllar, Orta Asya Astana Mezarlığı, Desenli, İpek İşlemeli Kumaş Aurel Stein, Intermost Asia, Vol III, Oxford Clarendon Press, London 1928.

⁹⁸ Ayhan Balaban, "İskit, Hun ve Göktürklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, 58, 107, 108.

⁹⁹ Bahattin Ögel, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 366.

¹⁰⁰ Shimin Geng, "Budist Uygur Edebiyatı", **Türkler**, Cilt 3, Ankara, 2002, s.788.

¹⁰¹.Eser Gültekin, a.g.m., s.24-25.

(<http://dsr.nii.ac.jp/toyobunko/viewer/index.html?pages=T-VIII-5-A-a-3/V-3&pos=63&lang=en>) (Erişim Tarihi: 01.05.2023)

Bağcılık ilk insanlara kadar uzanan eski bir kültürdür. Uygurlar döneminde üzüm yetiştiriciliğinin hangi tarihte başladığı bilinmemekle birlikte Çin arşivlerinden ulaşılan bilgilere göre insanlık tarihi kadar eski olan bağcılık kültürünün Çinliler ve onlara komşu toplumlar arasında oldukça yaygın bir şekilde yapıldığı anlaşılmıştır. Milâttan sonraki zamanlarda Çinlilerin, Batı Bölgeleri şeklinde isimlendirdikleri Türkistan toprakları civarında üzüm yetiştirildiğinin anlatıldığı belgeleri ortaya çıkmıştır. Orta Asya tarım bölgelerinde milattan önceki tarihlerde başlayan asma yetiştiriciliği, günümüze kadar devam etmiştir¹⁰². Uygurlarda üzüm üretimi yapılan bağlara borluk denilmiştir¹⁰³. Üzüm, besin ve içecek olarak tüketilmesinin yanında Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Özellikle bereket, güzellik, aşk ve sağlık gibi konularının simgesi olmuştur¹⁰⁴.

Resim 7. 7-9. yüzyıllar, Uygur Dönemi, Minyatürlü Yazmada Üzüm Benzeri Motifler
Von Le Choc, Die Buddhistische Spätantike in Mittelasien, Berlin 1923, s. 80.

(<http://dsr.nii.ac.jp/toyobunko/viewer/index.html?pages=LFB-2/V-2&pos=80&lang=en>) (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

Geleneksel sanatlarımızın kökenlerine ait eserlerin bulunduğu Orta Asya’da Uygurlar döneminden günümüze ulaşmış olan el yazmasında kırmızı renkte resmedilmiş üzüm benzeri meyveler görülmektedir (Resim 7). Aynı yazma eserde kavun benzeri bir meyve ile sunulmuş mor üzümleri ve üzerinde asma yaprağı görmekteyiz (Resim 8). Kitap sanatlarımız açısından büyük önem arz eden bu el yazması eserler minyatür ve tezhip sanatımızın en eski örneklerini barındırmaktadırlar.

¹⁰² Hatice Veli, “Uygur Sivil Belgeleri Işığında Eski Uygurlarda Üzüm Yetiştiriciliği”. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, S. 15, 2007., s.117. <https://doi.org/10.46400/uygur.733983>

¹⁰³ Hatice Veli, a.g.m, s.120.

¹⁰⁴ Özlem Çalkan Sağlam, Hayri Sağlam, “İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi,” Journal of Agriculture, 1(2), 1-10, 2018, s. 7-8.

Resim 8. 7-9. yüzyıllar, Uygur Dönemi, Minyatürlü Yazmada Mor Üzüm ve yaprağı, Von Le Choc, Die Buddhistische Spätantike in Mittelasien, Berlin 1923, s. 80. (http://dsr.nii.ac.jp/toyobunko/viewer/index.html?pages=LFB-2/V-2&pos=80&lang=en) (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

İslamiyet Sonrası Türk Sanatında Üzüm Motifi

Türkler tarih boyunca Çin, İran, Mezopotamya, Yunan, Roma, Bizans gibi kültürlerden etkilenmiş ve sanatıyla onları da etkileyerek, dünya sanat tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya büyük bir kültür birikimi ile geçen Türkler, Anadolu'da var olan medeniyetlerin de kültür miraslarını alarak sanatlarını geliştirme fırsatı bulmuşlardır.

Anadolu topraklarında yaşamış en eski medeniyetlerden itibaren bağıcılık insanların geçim kaynağı olmasının yanında önemli bir ticaret ürünü olmuştur. Kuru ve yaş biçimlerde, içecek, şarap, pekmez, pestil ve lokum olarak değerlendirilerek tüketilmiştir¹⁰⁵. Önemli kültür bitkilerinden olan asmanın birçok medeniyette en çok tercih edilen motifler arasında olduğu günümüze ulaşan eserlerden anlaşılmaktadır. Anadolu'da varlığını sürdürmüş medeniyetlerde üzümün çok değerli bir meyve olduğu bilinmektedir¹⁰⁶.

Türkler, Orta Asya topraklarından itibaren günümüze gelinceye kadar sanatsal bir birikim ve zenginlik içindeydi. Bu kültürel mirası ileriye taşıyarak medeniyetleri ve sanatları ile diğer toplumları yönlendirmişlerdir. İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra, bu birikime derin bir ruh zenginliği de eklenince, daha güçlenerek her alanda olduğu gibi sanat alanında da zirveye çıkmışlardır¹⁰⁷.

İslâmiyetle birlikte bitkisel motifler önem kazanmış, çiçek ve meyve motifleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır. İslâm medeniyetinde meyve figürlerinin ilk olarak Emevîler zamanında mimarî bezemede kullanıldığı bilinmektedir İlk dönem İslâm toplumlarında görülen desenlerde Bizans ve Helenistik sanatın etkileri hissedilmektedir. Bu tezyinatlarda bitkisel figürleri mimarî tezyinatların yanında kitap sanatlarında da görmek mümkündür¹⁰⁸.

Asma bitkisi ve üzüm salkımları Osmanlı döneminde de sanatçılar arasında oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Özellikle dinî mimarî yapılarda vazgeçilmez tezyinat unsurları olan çini, mezar taşı ve kalem işlerinde üzüm motifleri görülür¹⁰⁹. Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde üzüm ve asmadan bahsedilir, bunlar: Bakara Suresi, 266. Ayet, En'âm 99. Ayet, Ra'd 4. Ayetler, Kehf 32. Ayet, Mü'minûn 19. Ayet, Yâsin 34. Ayet, Nebe' 32. Ayet, Abese, 28. ayetleridir. Cennet meyvesi olarak da adlandırılan üzüm bolluk, bereket, şifa anlamlarının yanında cenneti ve öldükten sonraki yaşamı resmetmek de için bezemelerde kullanılmıştır.

Türkler, İslâmiyetin kabulünden sonra Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı Devleti şeklinde ilerlemiş ve günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar ulaşmışlardır. İslâmiyet'i seçtikten sonra milâttan öncesinden beri kullandıkları motifleri yeni bakış açıları ile yorumlayarak zengin bir motif dağarcığı oluşturmuşlardır. Selçuklulardan günümüze ulaşan Diyarbakır Ulu Camii dış cephe taş desenlerinde helezonik dallar üzerinde üzüm ve yaprakları görülmektedir (Resim 9).

¹⁰⁵ Özlem Çalkan Sağlam, Hayri Sağlam, a.g.m., s. 6.

¹⁰⁶ Türk Süsleme Sanatında Meyve, Gönül CANTAY *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/5 Fall 2008, s. 37.

¹⁰⁷ İnci Birol, Çiçek Derman, **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, Kubbealtı Neşriyatı İstanbul, 2005.

¹⁰⁸ Dr. Aziz Doğanay, "XVI. Yüzyıl İznik Duvar Çinilerinde Meyve Tasvirleri", M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2003/1), s. 43-63.

¹⁰⁹ Gönül CANTAY, a.g.e. s. 37.

Resim 9. Diyarbakır Ulu Camii 11. yüzyıl, Selçuklu Sultanı Melikşah Dönemi.
(https://archnet.org/sites/1927/media_contents/129183)
(Erişim Tarihi: 01.02.2023)

Resim 10. Topkapı Sarayı, Harem, III. Ahmet Yemiş Odası 17. yüzyıl.
(https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=22841)
(Erişim Tarihi: 12.04.2023)

Topkapı Sarayı Yemiş Odası'nda yer alan kalem işlerinde yer alan çiçek ve meyve motiflerinin arasında farklı çeşitlerde üzüm motifleri de görülür. Yapraklarını da görebildiğimiz üzüm salkımlarından ilki pembe ve mor renklerde resmedilmiştir (Resim 10). İkinci resimde ise iki farklı üzüm salkımı dikkat çeker. Yeşil-sarı arası renklerde salkımların ortasına ve üstünde, pembe-beyaz renklerde olduğu anlaşılan üzümler çinili kaselerde betimlenmiştir (Resim 11). Bu kalem işi tarzı bezemelerde Osmanlı döneminde yetiştirilen üzüm çeşitleri hakkında da bilgi sahibi olmamız mümkün olmaktadır.

Resim 11. Topkapı Sarayı, Harem, III. Ahmet Yemiş Odası 17. yüzyıl.

(https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument;isl;tr;mon01;24;tr)

(Erişim Tarihi: 12.04.2023)

Osmanlı tezvinatında meyve motiflerine yüzey bezemesi olarak genellikle türbe ve camilerde rastlanır. Meyve figürlerinin uygulandığı mimarî eserler arasında en güzel örneklerin başında Topkapı Sarayı gelmektedir. Topkapı Sarayı Yemiş Odası'nda, 17. yüzyılda yapılmış duvarlarda gördüğümüz meyveler, çeşitli kaplar içerisinde sunum tarzı hazırlanmış şekildedir¹¹⁰. Üzümün dışında farklı meyvelerin de 17. yüzyıl civarında birçoğ alanda bezemelerde kullanıldığı görölür.

Resim 12. Eyüp Sultan Türbesi Haziresi, 19. yüzyıl Kadın Mezar Taşı

(Gamze Aras, "İstanbul Eyüp ilçesi 45, 47, 48, 52, 65 Numaralı Kadastral Adalarında Yer Alan Türbe Hazireleri Mezar Taşlarında Üzüm Motifi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015. s. 117.)

¹¹⁰ Gönül Cantay, Türk Süsleme Sanatında Meyve, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/5 Fall 2008, s. 38.

Mezar taşlarında üzüm motiflerinin en fazla 19. yüzyılda kullanıldığı görülür. Kadın ya da erkek olsun her iki cinsiyetin mezar taşlarında üzüm motifi örnekleri vardır. Genellikle mermer yüzeylere oyma tekniği ile yapılan bezemelerde üzümler, sepet, saksı içerisinde ya da vazoda betimlenmişlerdir. Servi ağacıyla birlikte resmedilen üzüm figürleri de vardır¹¹¹.

Fotoğraf 2. İznik Tabak 16. yüzyıl, Sadberk Hanım Müzesi, (Fotoğraf: Hamide Nur Özsoy, 2020)

Üzüm motiflerinin en güzel örneklerini çini eserlerde de görmek mümkündür (Fotoğraf 2). Genelde tabaklarda bolluk ve bereketi temsilen resmedilmiş olması muhtemeldir. Mimarî yapıların iç bezemesinde ise adeta bir cennet bahçesi görünümünde olan çini panolar muhteşem güzelliindedir. Servi ağacına dolanmış üzüm motifleri ise adeta yeniden doğuşun simgesi olarak çinilere nakşedilmiştir (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 3. I. Mahmut Kütüphanesi, 18. yy. Çini Pano (Fotoğraf: Hamide Nur Özsoy)

¹¹¹ Gamze Aras, “İstanbul Eyüp ilçesi 45, 47, 48, 52, 65 Numaralı Kadastral Adalarında Yer Alan Türbe Hazireleri Mezar Taşlarında Üzüm Motifi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015. s. 207-208.

Minyatür geleneksel sanatlarımızın en önemli kollarından biridir. En eski örnekleri Uygur Türklerinden günümüze ulaşan minyatürlerde bitkisel motifler her zaman kullanılmıştır. Adem ile Havva minyatüründe her ikisinin de belden aşağı kısımlarını örten asma yaprağı benzeri motif görülmektedir (Resim 13). Sürname-i Vehbi adlı eserde Sultan III. Ahmet'in oğullarının sünnet törenlerinde Osmanlı dönemi bahçeleri yansıtılmıştır. Birçok farklı türde meyve ağacının bulunduğu minyatürde servi ağaçlarına dolanmış asma dallarından sarkan üzümler yapraklarıyla birlikte resmedilmiştir¹¹² (Resim 14).

Resim 13. Adem ve Havva, 17. yüzyıl, Falname, TSM, H1703

Resim 14. Sürname-i Vehbi, Levni, 18. yüzyıl, Şeker Bahçeleri, TSMK. A3593

¹¹² Nurhan Atasoy, **Has Bahçe**, Milenyum Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 43.

SONUÇ

Üzüm, arkeolojik verilerden edinilen bilgilere göre insanlığın başlangıcından bu yana yeryüzünde var olduğu bilinen meyvelerendir. Birçok dinde kutsallık atfedilmiştir. Geleneksel sanatlarımızda da kullanılan motif, dünyanın farklı coğrafya ve kültürlerinin kullandığı ortak motiflerdendir. Geleneksel sanatlarımızın ilk örneklerini barındıran Orta Asya'dan günümüze kalan eserlerde de görülen üzüm, Türk sanatının da vazgeçilmez öğelerindendir. Her medeniyette benzer duyguların yansıtılması amacıyla kullanılan üzüm, Osmanlı'da da diğer toplumların sanatlarında olduğu gibi cennet, yeniden doğuş, mutluluk, bolluk ve bereket ifadeleri için tezyinatlarda yer almıştır. Asma çiçeklerinin gösterişsiz yapılarından dolayı sanat alanında pek kullanımına pek rastlanmaz. Asma bitkisinin meyvesi olan üzüm birçok farklı renk ve çeşitte yetiştirilir. Bu çeşitliliği bezemelere de yansımış, farklı tasarımlarda ve renklerde desenlerin oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Geleneksel sanatlarımızda, mimarî yapıların bezemesinin yanı sıra, kitap sanatları, çini, taş, cam ve dokuma gibi birçok eserde kullanılmıştır. Görüntüsündeki mücevher benzeri yapısı, lezzeti, yaprak ve meyvesinin bir sürü tüketim biçimi olması üzümü cazip hale getirmiştir. Kur'an-ı Kerim de birçok kez adı zikredilen meyve bu nedenle cennet meyvesi olarak anılmaya başlamış ve geleneksel sanatlarımızı da sevilerek kullanılan bir figür haline gelmiştir. Geleneksel sanatlarımızda yaprak ve meyvenin bir arada olduğu tasarımların yanı sıra, sade yaprak, ya da sadece meyve şeklinde kullanım alanları da vardır. Bunların yanı sıra farklı bitkisel kompozisyonların bir parçası olarak da resmedilmiştir. Üzüm ve yapraklarının genelde geleneksel sanatlarımızın da temel taşı olan helezon şeklindeki kıvrımlı dallarda resmedildiği anlaşılmıştır. Motif geçmişte ve günümüzde en çok kullanılan motiflerden biri olma özelliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aras, G. (2015). "İstanbul Eyüp İlçesi 45, 47, 48, 52, 65 Numaralı Kadastral Adalarında Yer Alan Türbe Hazireleri Mezar Taşlarında Üzüm Motifi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
2. Atasoy, N. (2011). **Has Bahçe**, Milenyum Yayıncılık, İstanbul.
3. Badler, V. R., Exner, L. J., Glusker, D. L., Hartung, U. and McGovern, P. E, (1997). "The Beginnings of Winemaking and Viniculture in The Ancient Near East and Egypt", Expedition, 39 (1), 3 – 21.
4. Balaban, A. (2006). "İskit, Hun ve Göktürklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 58, 107, 108.
5. Bıyıklıoğlu, O. (2020). "Anadolu'da Kültürü Yapılan Bazı Asma (vitis vinifera l.) Çeşitlerinin Anatomik Özelliklerinin Karşılaştırılması", Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.
6. Biçer, Ş. (2018). "Uygur Minyatürlerinde Metin-Resim İlişkisi ve Sonrası", İstem, S. 3. <https://doi.org/10.31591/istem.426435>
7. Birol, İ., Derman, Ç. (2005). **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
8. Bombardelli, E., Morazzoni, P, (1995). "Vitis vinifera L." Fitoterapia, Sayı 66 (4), s. 291- 317.
9. Cantay, G. (2008). "Türk Süsleme Sanatında Meyve", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/5 Fall, S. 38.
10. Çalkan Sağlam, Ö., Sağlam, H. (2018). "İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi", Journal of Agriculture, 1 (2), 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ja/issue/41974/485797>
11. Çoruhlu, Y. (1991). "Erken Devir Türk Sanatındaki Hayvan Tasviri Geleneğinin Uygurlardaki Devamı Üzerine Notlar", **Türk Kültürü Araştırmaları**, Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan Ankara 1991, s. 357.
12. Deliorman, O. D., Ergun, F. & Orhan, N. (2011). "Anadolu Medeniyetlerinde Asma (Vitis vinifera L.)". Tarih Araştırmaları Dergisi, 30 (50), 69-80.
13. Diyarbakirli, N. (1972). **Hun Sanatı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 8.

14. Doğanay, A. (2003). “XVI. Yüzyıl İznik Duvar Çinilerinde Meyve Tasvirleri”, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 24, s. 43-63.
15. Esin, E. (2001). **Türk Kozmolojisine Giriş**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
16. Geng, S. (2002). “Budist Uygur Edebiyatı”, Türkler, Cilt: 3, Ankara, s.788.
17. Gökbayrak, Z., Söylemezoğlu, G. (2010). “Grapevine Throughout the History of Anatolia”, Int. J. Bot. 2010, 6, 1–8.
18. Gültekin, R. E. (2008). “Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi”, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Türkic, 3(5), s. 52.
19. Ögel B. (1991). **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 366.
20. Özkeçeci, İ., Özkeçeci, Ş.B. (2007). **Türk Sanatında Tezhip**, Seçil Ofset, İstanbul.
21. Özsoy, N. (2021). “Geleneksel Sanatlarda Kullanılan Bitkisel Motiflerin Tarihçesi”, FSM Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, s. 14.
22. Rozwadowski, A. (2002). “İlk Çağ Orta Asya Şamanizm’inin Dinamikleri ve Taş Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, c. 3, s.1651
23. Veli, H. (2020). “Uygur Sivil Belgeleri Işığında Eski Uygurlarda Üzüm Yetiştiriciliği”. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, (15) , S. 117.
24. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2826248/> Annals of Botany, Volume 105, Issue 3, March 2010, Pages 443– 455. (Erişim Tarihi: 20. 04.2023)
25. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20034966/> (Erişim Tarihi: 12.03.2023)
26. <https://www.flowersofindia.net> (Erişim Tarihi 22.03.2023)
27. <https://www.floridamuseum.ufl.edu/science/worlds-oldest-known-grape-fossils-found-in-india/>

(15)

Dr. Öğr. Üyesi Yegane ÇAĞLAYAN*
ERDEBİL IX.-X. YÜZYILLARDA
ARDABIL İN THE 9TH AND 10TH CENTURIES

ÖZ

Erdebil Orta Çağ'da Azerbaycan'ın önemli şehirlerinden birisiydi. Sasaniler döneminde vilayetin başkenti olan Erdebil bölgenin ticari ilişkilerinde de aktif olarak yer almıştı. Azerbaycan, Hilâfet tarafından fethedildikten sonra da Erdebil önemini korumuş ve İslâm kültürünün bir parçası haline dönüşmüştür. Erdebil, fütuhatin ilk yıllarından itibaren Hilâfet'e karşı isyanlarda merkezi rol üstlenmiştir. Bu isyanlar VIII. yüzyılın sonlarından itibaren güçlenmiş olup IX. yüzyılın başlarında Erdebil, Hürremî hareketinin de merkezi konumuna gelmiştir. Erdebil, aynı yüzyılın sonlarına doğru Azerbaycandaki Sacoğulları devletinin başkenti olmuş ve sonradan Sacoğulları'nın yerini alan Müsafirîler şehrin bu statüsünü değiştirmemişler.

Erdebil, Azerbaycan'ın diğer şehirlerini İran, Irak ve Anadolu şehirlerine bağlayan yolların ana kavşağıydı. Aynı zamanda Karadeniz, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu ticarete de büyük rol oynamaktaydı. Erdebil yakınlarında faaliyet gösteren Kulsara panayırı ise, tüm İslâm dünyasının önemli bir ticaret merkeziydi. Erdebil'in meşhur din adamları ve fakihleri sadece Azerbaycan'da değil, İslâm dünyasında tanınmış olup, şehrin bir eğitim ve bilim merkezi haline gelmesine hizmet etmişlerdir. Makalede; Erdebil'in IX.-X. yüzyıllardaki tarihi gelişim süreci Ortaçağ İslâm müelliflerinin eserlerindeki materyallere dayalı olarak incelenmiş olup Azerbaycan tarihindeki rolü değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erdebil, Azerbaycan, Arran, Hilâfet, Sacoğulları, Müsafiriler (Salaroğulları).

ABSTRACT

Ardabil held significant importance as one of Azerbaijan's major cities during the Middle Ages. Serving as the capital of the province during the Sassanian period, it actively participated in the region's commercial relations. Even after the Caliphate's conquest of Azerbaijan, Ardabil maintained its significance and became an integral part of Islamic culture. Ardabil played a pivotal role in the uprisings against the Caliphate from the early years of its conquest. These uprisings gained strength in the late 8th century, and by the beginning of the 9th century, Ardabil emerged as the central hub of the Khurramite movement. Towards the end of the same century, it became the capital of the Sacoğulları state in Azerbaijan, and the subsequent Müsafirîs did not alter this status of the city.

Ardebil served as a key intersection connecting other cities of Azerbaijan with those in Iran, Iraq, and Anatolia. Moreover, it played a significant role in trade with the Black Sea, Persian Gulf, and Indian Ocean. The nearby Kulsara fair was a crucial trade center for the entire Islamic world. The renowned religious scholars and jurists of Ardabil gained recognition not only in Azerbaijan but also throughout the Islamic world, contributing to the city's transformation into an educational and scientific center. This article examines the historical development of Ardabil in the 9th and 10th centuries based on the materials found in the works of medieval Islamic authors, offering an assessment of its role in Azerbaijan's history.

Keywords: Ardabil, Azerbaijan, Arran, Caliphate, Sajid Dynasty, Sallarid Dynasty.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş / TÜRKİYE, E-Posta: y.caglayan@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0001-5462-2954.

GİRİŞ

Türk İslam mədəniyyətinin və siyasi coğrafiyasının əhəmiyyətli bir parçası olan Azərbaycan orta əsrlərdə şəhərlərinin yüksək inkişafı, ticarət və mədəni əlaqələrinin intensivliyi, sosial həyatının fəallığı ilə seçilmişdir. Bərdə, Beyləqan, Dərbənd, Bakı, Ərdəbil, Marağa, Urmiya, Təbriz təkcə Cənubi Qafqazın deyil, bütün müsəlman Şərfinin əhəmiyyətli şəhərləri olmuşlar. Bu şəhərlərin içərisində qədim tarixi, güclü siyasi və mədəni ənənələri, qədim dövrdən bu günədək Azərbaycanın həyatında oynadığı böyük rolu ilə seçilən Ərdəbil xüsusi yer tutur.

Dəniz səviyyəsindən 1500 m hündürlükdə, Savalan dağının şərq ətəklərində yerləşən, məhsuldar torpaqları, əlverişli iqlimi, ticarət üçün geniş imkanları ilə fərqlənən Ərdəbil qədim insan məskənlərindən biri olub, erkən orta əsrlərdən başlayaraq səyyahların və coğrafiyaçıların diqqətini çəkmişdir. Ələlxüsus müsəlman müəlliflərin əsərlərində şəhərin adının etimologiyası, inşası, siyasi mərkəz olaraq tarixi, onun xürrəmi hərəkatının mərkəzlərindən biri kimi Azərbaycanın ictimai həyatındakı yeri, görkəmli mütəfəkkirləri haqqında geniş məlumatlar verilmişdir. Aparılan arxeoloji tədqiqatlar da Ərdəbilin regionun mühüm şəhərlərindən biri olduğunu sübut edir.

Ərdəbilin əlverişli coğrafi mövqeyi və strateji əhəmiyyəti siyasi, iqtisadi, mədəni inkişafında böyük rol oynamaqla yanaşı, xarici istilalara da yol açmış, tədqiq etdiyimiz dövrdə Xilafət ilə Xəzər xaqanlığı arasındakı müharibələrin, eləcə də yerli sülalələrin hakimiyyət uğrunda mübarizəsinin başlıca obyektlərindən birinə çevirmişdir.

İslam öncəsi tarixi haqqında məlumatlar kəsad və ziddiyyətli olsa da, Sasanilər dövründə Ərdəbilin Azərbaycanın siyasi həyatında böyük rol oynadığı faktı şübhəsizdir. Xilafətin fəthlərindən əvvəl Sasanilərin canişinlik mərkəzi olan Ərdəbil Raşidi xəlifələri və Əməvilər dönəmində Azərbaycanın əsas şəhəri olaraq qalmış, eyni zamanda Xilafətə qarşı üsyanların, o cümlədən xarici və xürrəmi üsyanlarının da mərkəzlərindən olmuşdur. Bu səbəbdən, Əməvilərin hakimiyyətinin sonuna doğru, bəzi tarixçilərə görə isə, Abbasilərin hakimiyyətinin əvvəlində Ərdəbilin yerinə Marağa Azərbaycanın mərkəzi seçilmişdir.

Ərdəbil IX əsrin sonlarına doğru Xilafətə qarşı Azərbaycanda yerli sülalələrin mübarizəsində də önəmli rol oynamış, Səcoğulları və Müsafirilər (Salaroğulları) tərəfindən yenidən ölkənin baş şəhəri seçilmişdir. Azərbaycanın yerli dövlətlərinin paytaxtı olaraq seçilməsində siyasi ənənələri ilə yanaşı, ictimai fikir mərkəzi olaraq böyük bir potensialı, eləcə də iqtisadi imkanları, o cümlədən yerli istehsalı, geniş ticarət əlaqələri, regional və beynəlxalq əhəmiyyətli yarmarkaları, ticarət yollarındakı tranzit şəhər kimi fəaliyyəti də böyük rol oynamışdır. Bu səbəbdən də, artıq VIII əsrin ikinci yarısından başlayaraq, Ərdəbil təkcə Azərbaycanın deyil, bütün müsəlman Şərfinin ictimai fikir mərkəzlərindən birinə çevrilməyə başlamışdır.

IX-X Əsrlərdə Azərbaycanın Siyasi Həyatında Ərdəbilin Yeri

VII əsrin ortalarına doğru Azərbaycan Xilafət orduları tərəfindən fəth edildikdən sonra ölkənin inzibati bölgüsü və siyasi coğrafiyası dəyişmiş, Sasanı hakimiyyəti dövründə inzibati mərkəz rolu oynayan bəzi şəhərlər əvvəlki mövqeyini itirərək, digərləri siyasi və inzibati mərkəzlərə, o cümlədən xəlifə valilərinin iqamətgahına çevrilmişdi. Bu dövrdə siyasi və inzibati mövqeyində dəyişiklik yaşanan şəhərlərdən biri də Ərdəbil idi: şəhər Xilafətin fəthləri ərəfəsində Sasanı mərzbanının iqamətgahı idi və mərzbanın hərbi düşərgəsi də burada yerləşirdi (Belâzurî, 2013: 372).

Xilafət orduları Rey və Qəzvini ələ keçirdikdən sonra xəlifə Ömər (634-644) 639-cu ildə Simak b. Harəşə əl-Ənsarini Azərbaycanda olan ərəb sərkərdəsi Bukeyr b. Abdullahın yardımına göndərdi. Həmin vaxt Azərbaycanın mərzbanı olan Bavəndilər sülaləsinin məşhur nümayəndəsi İsfəndiyar ibn Fərruxzad Ərdəbildə idi. Həmin il tərəflər arasında baş verən şiddətli döyüşdə Sasanilər məğlub oldu. Əsir düşən Azərbaycan mərzbanı ərəblərə Ərdəbil əhalisinin üsyankar olduğu haqqında xəbərdarlıq edərək aşağıdakıları bildirmişdi: “Məni yanında tut, mən sənə sülh bağlayıb geri dönməyə qədər Azərbaycan xalqı qəti şəkildə sənə itaət etməz. Onlar bölgənin ətrafındakı dağlara çəkilib orda qərarlaşdılarını qurmuşlar” (İbnü’l-Esîr, III, 1986: 32).

Həqiqətən də, qısa bir müddət sonra Ərdəbildə Xilafətə qarşı üsyan qalxdı, mərzbanın qardaşı Bəhrəm ibn Fərruxzad xəlifə Ömərə Azərbaycanı əmil (canişin) təyin etdiyi Utbə b. Fərkadın ordusuna güclü

müqavimət göstərdi, lakin böyük bir məğlubiyyətə uğradı. Bundan sonra İsfəndiyar ibn Fərruxzad ilə Utbə b. Fərkadın adından Xuzeyfə b. əl-Yaman arasında sülh imzalandı və sülhə görə, əhalinin əminliyi təmin edildi, bunun müqabilində əhali cizyə verməyi öhdəsinə götürdü (Belâzurî, 2013: 372; İbnü'l-Esîr, III, 1986: 33). Sülhün ardından Azərbaycanın Xilafətin hakimiyyətinə girməsi haqqında xəlifə Ömərə xəbər göndərildi, Xuzeyfə b. əl-Yaman valilikdən uzaqlaşdırılıb yerinə Utbə b. Fərkad əs-Suləmi Azərbaycan valisi təyin edildi (Belâzurî, 2013: 372). Qeyd edək ki, xəlifə Ömər vilayətin inzibati quruluşunda hər hansı bir dəyişiklik etmədiyi üçün, Ərdəbil bir müddət Azərbaycanın mərkəzi rolunu davam etdirdi. Bununla əlaqədar Azərbaycan tarixçisi N. A. Əliyeva da qeyd edir ki, “xəlifə Ömər dövründə Azərbaycanda İslamın kök saldığı şəhərlər arasında Ərdəbil xüsusi statusa malik olmuşdur” (Əliyeva, 2017: 95).

Lakin xəlifə Ömər qətlindən sonra (644) Xilafətdə başlayan qarşıdurmalar yeni fəth edilmiş torpaqlardakı idarəçiliyə də təsirini göstərdi. Xüsusilə xəlifə Osmanın (644-656) əvvəlki valiləri hakimiyyətdən uzaqlaşdırıb yerinə yaxın qohumları olan Əməvi ailəsinin nümayəndələrini təyin etməsi yeni fəth edilmiş torpaqlarda daha möhkəmlənməmiş Xilafət üçün böyük problemlər yaratdı. Vəzifəsindən uzaqlaşdırılanlardan biri də hələ xəlifə Ömər tərəfindən Azərbaycana vali təyin edilmiş yuxarıda adı çəkilən Utbə b. Fərkad idi (İbnü'l-Esîr, III, 1986: 88). Valinin hakimiyyətdən uzaqlaşdırılması və yerinə Vəlid b. Ukbə b. Əbu Muaytın yerinə gətirilməsi nəticəsində, xəlifə Osmanın hakimiyyətinin artıq ilk ilində (645/6) Xilafətə qarşı Azərbaycanda Ərdəbil mərkəzli üsyan baş verdi (Belâzurî, 2013: 374). Üsyanı yatırmaq üçün həmin il Kufə valisi əl-Valid tərəfindən buraya yeni bir səfər düzənləndi və Əş'as bin Qeysin komandanlığında ərəb ordusunun əldə etdiyi qələbədən sonra yerli əhali ilə yeni müqavilə imzalandı. Sülhə görə, Azərbaycan Xilafətə 800 min dirhəm ödəməyi öhdəsinə götürdü (Belâzurî, 2013: 373; İbnü'l-Esîr, III, 1986: 88).

Hz. Əlinin xəlifəliyi dövründə (656-661) Azərbaycanın valisi öncə Said b. Sariyə əl-Huza'i, daha sonra Əş'as bin Qeys təyin edildi (Belâzurî, 2013: 374). Əş'as bin Qeysin dövründə Ərdəbil vilayət mərkəzi olaraq saxlanıldı, eyni zamanda şəhərə xeyli sayda ərəb kökənli əhali (əsasən Kufə, Bəsrə və Şamdan) köçürülərək onun etnik mənzərəsinin dəyişdirilməsi cəhdi oldu. Bununla əlaqədar əl-Bəlazuri yazır: “Əş'as bin Qeys divandan əta alan ərəblərdən bir zümrəni burada yerləşdirdi, onlara xalqı İslama çağırmağı əmr etdi” (Belâzurî, 2013: 375). Anlaşılar ki, Rəşidi xəlifələri və Əməvilərin ilk dövründə Ərdəbil Azərbaycanın mərkəzi olaraq qalmaqda davam etmişdir.

Ərdəbilin vilayət mərkəzi olaraq Marağa ilə əvəz edilməsi məsələsinə gəlincə, məlumdur ki, VII əsrin birinci yarısında Xilafət – Sasani müharibələri, eləcə də sonrakı yüzillikdə Xilafət – Xəzər müharibələri nəticəsində Ərdəbilə böyük ziyan dəymiş, şəhər 730/731-ci ildə xəzər ordusu tərəfindən böyük talanlara məruz qalmışdı: “şəhərin abadlaşdırılması və yenidən hərbi tələblərə uyğun qurulması müəyyən vaxt tələb edirdi” (Gözəlova, 2005: 44). Xilafətin Azərbaycanın mərkəzini Ərdəbildən Marağaya köçürməsinin səbəbi olaraq bu amil əsas götürülür. Hərçənd ki, bəzi tarixçilər Xilafətin iqamətgah dəyişikliyinə Ərdəbilin VIII əsrin 40-60-cı illərində Azərbaycanda ərəb zülmünə qarşı mübarizə hərəkatında oynadığı fəal rolu ilə əlaqələndirirlər (Vəlixanlı, 2016: 164; Gözəlova, 2005: 45). Britaniyalı şərqşünas C. E. Boswort Əməvilərin hakimiyyətinin son dönəmində Ərdəbildə xarici üsyanlarının da olduğunu qeyd etməkdədir (Boswort, 1986: 358). Şəhər xürrəmi hərəkatında əhəmiyyətli rol oynadığı üçün, Marağanın Azərbaycan valisinin mərkəzi kimi qalması Sacoğullarının Ərdəbili paytaxt seçməsinədək bu şəkildə davam etmişdir (Vəlixanlı, 1993: 95; Gözəlova, 2005: 45).

Marağanın vilayət mərkəzi olaraq seçilməsi tarixi dəqiq məlum olmasa da, bu hadisənin Əməvilərin hakimiyyətinin sonuna doğru və ya hətta Abbasilərin hakimiyyətinin əvvəlində baş verdiyini ehtimal etmək olar. C. E. Boswort bu dəyişikliyin Əməvilər dövründə olduğunu düşünür (Boswort, 1986: 358), hərçənd ki, əl-Bəlazuri dolaylı yolla bunun Harun ər-Rəşidin xəlifəliyi dövründə (786-809) baş verməsinə işarət edir: “[Harun] ər-Rəşidin xəlifəliyində Xüzeymə bin Hazım b. Xüzeymə Ərminiyyə və Azərbaycana vali təyin edildi. O, [Marağanın] surunu inşa etdirdi, buranı təhkim etdi, şəhər halına gətirdi, buraya çoxlu əsgər yerləşdirdi” (Belâzurî, 2013: 376).

Ərdəbilin xürrəmi hərəkatının mərkəzlərindən biri olması ilə bağlı orta əsr ərəb müəlliflərində xeyli məlumat vardır, bu müəlliflərdən bir qismi hərəkatın liderlərindən biri olmuş Cavidan ibn Səhlin Ərdəbil

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

mahalından olduğunu, hətta “xürrəmi” istilahının Ərdəbil yaxınlığındakı “Xürrəm” adlı yerdən götürüldüyünü qeyd etməkdədir (bu barədə daha ətraflı bax: Bünyadov, 1989: 220-221, 226). Azərbaycan tarixçisi Z. M. Bünyadov hesab edir ki, “istər Bəzz, istərsə “Babək ölkəsi” olan Bəzzeyn məhz Ərdəbilin şimal-qərbində yerləşmişdi” (Bünyadov, 1989: 232).

Xürrəmi hərəkatının yatırılmasında xəlifə Mö'təsim-billah (833-842) Ərdəbilin strateji əhəmiyyətini yaxşı bildiyi üçün, bu şəhərə gedən yolların təhlükəsizliyinin təmininə böyük önəm vermişdir. İbn əl-Əsir yazır ki, “xəlifə əl-Mö'təsim-billah Əbu Səid Məhəmməd b. Yusifi Ərdəbilə göndərdi və ona Babəkin Zəncan ilə Ərdəbil arasındakı təxrib etdiyi bütün qalaları yenidən inşa etməsini əmr etdi, bundan əlavə, Ərdəbilə ərzaq gətirəcək olan şəxslərin yollarını qorumaq üçün bu qalalara adamlar yerləşdirilməsini istədi” (İbnü'l-Esîr, VI, 1986: 388-389). Başqa təbirlə desək, Abbasi hakimiyyətinin ilk illərindən üsyankarlığı ilə seçilən Ərdəbil xürrəmi hərəkatının da mərkəzlərindən olmuşdur.

Qeyd edək ki, xürrəmi hərəkatı yatırıldıqdan sonra da Ərdəbildə Xilafət əleyhinə üsyanlar davam etmişdir (Aliyev, 1995: 276). İbn Havqəl, Abdullah Məhəmməd əl-Qələmin sözlərinə istinadən Ərdəbil (eləcə də Səmərqənd, Məkkə, Dəməşq) əhalisi haqqında yazır ki, “onlar qılınc olmadan hökmdarlarına itaət etməzlər” (İbn Haukal, 1967: 176). Bəlkə bu səbəbdəndir ki, Xilafətə qarşı mübarizədə nailiyyət qazanan və faktiki olaraq müstəqil dövlət qurmağı bacaran Sacoğulları (889-941) dövlətin mərkəzi kimi Ərdəbili seçmişdilər. Belə ki, 889/90-cı ildə xəlifə əl-Mü'təmid-alillahın (870-892) naibi, Muvaffaq əl-Abbasi Xilafət qarşısındakı xidmətləri müqabilində Məhəmməd b. Əbu-s-Sacı Azərbaycanın valisi təyin etdi, 898-ci ildə isə xəlifə əl-Mü'təzid-billah (892-902) ona Azərbaycanla yanaşı, Ərminiyyə valiliyini də verdi (İbnü'l-Esîr, VII, 1991: 409).

Məhəmməd b. Əbu-s-Sacın oğlu Yusif ibn Əbu-s-Sacın dövründə (901-928) daha da güclənən və faktiki olaraq müstəqil dövlət halına gələn Sacoğulları Marağanın yerinə Ərdəbili paytaxt elan etdilər; İbn Havqəl bununla əlaqədar yazır: “Hər nə qədər zamanımızda gerilərsə də, Azərbaycanın ən böyük şəhəri Ərdəbilidir. Ordu [qərargahı], əmirin sarayı, divanlar bu şəhərdədir ... Əvvəllər ordu qərargahı, əmirin sarayı, bölgənin divanları, xəzinəsi Marağada idi. Əbu-l-Qasim Yusif b. Divdad b. Davdeşt bu qurumları ölkənin mərkəzində yerləşən Ərdəbilə daşdı” (İbn Haukal, 1967: 334-335).

X əsrin digər müsəlman müəllifi əl-Müqəddəsi yazır ki, “Azərbaycanın mərkəzi, [hansı ki], həm də iqlimin paytaxtıdır, - Ərdəbilidir” (Mukaddasi, 1967: 375). Əsərinin bir başqa yerində isə müəllif Ərdəbili “qəsəbə”, yəni vilayət mərkəzi kimi təqdim edir (Mukaddasi, 1967: 377-378). Orta əsr ərəb mənbələrinin görkəmli tədqiqatçısı N. M. Vəlixanlı əl-Müqəddəsinin Ərdəbili “qəsəbə” kimi göstərməklə yanaşı, həm də “mısr əl-iqlim” – ər-Rihab iqliminin əsas şəhəri (paytaxtı) kimi təqdim etməsini Ərdəbilin “tarixi Azərbaycan torpaqlarını vahid dövlət tərkibində birləşdirən Sacilər və Salarilər sülalələrinin, yəni onların idarə etdiklərin dövlətlərin paytaxt şəhəri olması” ilə əlaqəli olduğunu yazır (Vəlixanlı, 2016: 132).

Beləliklə, təxminən 150 illik aradan sonra, Ərdəbil yenidən Azərbaycanın siyasi mərkəzi oldu. Azərbaycanda Sacoğullarını əvəz edən Müsafirilər (Salaroğulları) dövründə (942-988) də Ərdəbil Azərbaycanın paytaxtı olaraq qaldı.

Ərdəbilin Ticarət Həyatı

Xilafətin meydana gəlməsi qısa bir müddət sonra beynəlxalq ticarət əlaqələrinə də ciddi təsir göstərdi: yeni yaranan dövlət “dünyanın üç qitəsində geniş torpaqlar ələ keçirməklə kifayətlənməyib, bütün bu ərazilərləri birləşdirən vahid bir iqtisadi təsərrüfat yarada bilməmişdi” (Çağlayan və Çağlayan, 2021: 117). Nəticədə Azərbaycan şəhərləri də ümummüsəlman coğrafiyasının tərkib hissəsi olaraq bu ticarətin fəal iştirakçısına çevrilmək imkanı qazanmışdılar.

VIII əsrin ortalarına doğru Ərdəbil hər nə qədər siyasi mərkəz rolunu itirmiş olsa da, beynəlxalq və regional ticarət yollarındakı əhəmiyyəti onun davamlı iqtisadi inkişafını şərtləndirmişdi. Belə ki, Ərdəbil Azərbaycanın, ələlxüsus Arranın şəhərlərini İraq və Suriya şəhərlərinə bağlayan əsas məntəqələrdən biri idi. IX-X əsrlərin ərəb mənbələrində bu yollar kifayət qədər geniş şəkildə təsvir edilmişdir. Məsələn, İbn Xordadbeh, əl-İstəxri, İbn Havqəl və əl-Müqəddəsi Azərbaycan, Arran və Ərminiyyəyə gedən yolları və

məsafələri təsvir edərkən Ərdəbilin bağlandığı və ya tranzit rol oynadığı marşrutlara da xüsusi yer verirlər. Bu marşrutların icmalını aşağıdakı şəkildə verə bilərik:

Ərdəbildən Marağa və oradan da Ərciş – Əxlat – Bidlis – Məyyafariqin yoluna bağlanan regional marşrut (İstakhri, 1967: 194).

Ərdəbildən Səfidrud çayı ilə Xoy – Zəncan yoluna bağlanan ölkədaxili marşrut (İstakhri, 1967: 194; İbn Haukal, 1967: 351).

Ərdəbildən Marağa və oradan da Urmıya – Salmas – Xoy yoluna bağlanan ölkədaxili marşrut (İbn Haukal, 1967: 353).

Ərdəbildən Bərdəyə gedən marşrut isə aşağıdakı istiqamətlərdə idi: Ərdəbil – Bərzənd – Bəlxəb – Varsan – Beyləqan istiqaməti (İstakhri, 1967: 192; İbn Haukal, 1967: 349) və Ərdəbil – Marağa – Salmas – Xoy – Dəbil istiqaməti (Mukaddasi, 1967: 382). Əsərini X əsrin sonlarında yazmış olan əl-Müqəddəsinin göstərmiş olduğu bu sonuncu yolun təsvirinə əl-İstəxrədə və İbn Havqəldə rast gəlmirik, bu da Ərdəbil – Dəbil yolu ilə Bərdəyə gələn marşrutun X əsrin sonlarında fəaliyyətə keçdiyini göstərir.

Göründüyü kimi, bu marşrutlarda Ərdəbil – Marağa yolu önəmli yer alır ki, bu da hər iki şəhərin dövrün ticarət əlaqələrindəki önəmli rolundan xəbər verir. Ərdəbil Azərbaycanın bir çox şəhərini, ələlxüsus Arranın şəhərlərini (Bərdə, Beyləqan və Dərbənd) əl-Cəzirə, Suriya, İraq, eləcə də İran körfəzi və Hind okeanı vilayətləri ilə bağlayan əsas şəhər idi (Gözəlova, 2005: 52-53). Burada belə bir amili də vurğulamaq lazımdır ki, Arran şəhərləri də öz növbəsində Ərdəbili Qara dəniz və Volqa – Xəzər ticarəti yolları ilə əlaqələndirirdilər. Ərdəbil – Bərdə marşrutu Bərdə – Tiflis, Bərdə – Dərbənd kimi regional ticarət yollarına bağlanırdı (İstakhri, 1967: 193; İbn Haukal, 1967: 350, 389). Tiflis Trapezundla, Dərbənd isə Səməndər ilə birbaşa əlaqəsi olan şəhərlər olduqları üçün, İranın və İraqın şəhərləri ilə bu yolları bağlayan Ərdəbil beynəlxalq ticarətdə də tranzit rolu oynayırdı.

Ərdəbilin ticarət yollarındakı iştirakından bəhs edərkən, Kulsərə ilə bağlı bəzi məqamlara toxunmaq istərdik. Kulsərə yarmarkası haqqında xüsusi məqaləmiz olduğu üçün (Çağlayan, 2023), burada yarmarkanın fəaliyyətinə baxmaq fikrindən uzağıq, lakin Ərdəbilin həyatında onun oynadığı rolu qeyd etməyi vacib bilirik. Kulsərə (bizim oxunuşda: Gülsaray) Ərdəbilin 12 fərsəxliyində bir məntəqə olub, dövrün mənbələrində haqqında çox bəhs edilməkdədir. İbn Havqəl yazır: “Kulsərə böyük qalası olan bir yerdir. Geniş bir bölgəsi, bir rustaki, hər ay və ilin müəyyən vaxtlarında qurulan bazarı var” (İbn Haukal, 1967: 351).

Kulsərə yarmarkasındakı topdansatış əməliyyatlarının miqyası o qədər böyük olmuşdur ki, Şərqi ən məşhur yarmarkalarında olmuş müsəlman səyyahlarını və coğrafiyaçıları da heyrətə gətirmişdir (Çağlayan, 2023: 112). Təsadüfi deyil ki, Ərdəbil – Məyanic ticarət xəttini Kulsərə yarmarkası ilə əlaqələndirən Xunəc gömrükxanasının illik gəliri 1 milyon dirhəm təşkil edirdi (İbn Haukal, 1967: 353). Kulsərənin Ərdəbil – Marağa yolunun üzərində olması isə Ərdəbilin təkə ticarət əlaqələrinin deyil, eyni zamanda sosial və iqtisadi həyatının da geniş vüsət almasına imkan vermişdi.

Araşdırdığımız dövrdə Ərdəbil təkə ticarət əlaqələrindəki rolu ilə deyil, istehsalı və ticarəti ilə də Azərbaycanın önəmli şəhəri idi. Ərəb coğrafiyaçılarının verdikləri məlumatlardan Ərdəbilin abad bir şəhər olduğu qənaətinə gələ bilərik. Məsələn, Azərbaycana səyahəti gedişində Ərdəbildə də olmuş İbn Havqəl yazır: “Ərdəbil verimli, ucuz bir şəhərdir. Böyük rustakları vardır. Qərbində çıxışı və enişi üç fərsəx olan Savalan adında bir dağ vardır. Yay-qış başında qar əksik olmaz. Ərdəbil axar suları, şirin suyu olan quyuları, çox vaxt 50 çörəyi bir yarım mənn, əti bir dirhəmə satılan, balı, yağı, qozu, quru üzümü, bütün ərzaqları ucuz, demək olar ki, havayı olan bir yerdir. Ucuzluğu ilə tanınan bir çox yer rahatlığına və ehtiyacların təminatına görə Ərdəbilə çata bilməz” (İbn Haukal, 1967: 335).

Ərdəbil hər nə qədər Əməvilər, xüsusilə Abbasilər üçün üsyankar şəhər statusunda olsa da, beynəlxalq və regional ticarət yollarındakı rolu, eləcə də istehsalı və ticarətinin inkişafına dayalı iqtisadi əhəmiyyəti diqqətə alınmaya bilməzdi. Siyasi mərkəz kimi Marağa ilə əvəz olunsa da, Ərdəbildə hər zaman Xilafətin zərbcəxanası fəaliyyət göstərmişdir; bunu Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Numizmatik Fondundakı sikkələr də sübut edir. Məlumdur ki, Əməvi xəlifəsi Əbdülməlik b. Mərvanın (685-705) məlum islahatından sonra Xilafət ərazisində “daxili və xarici ticarətin tələblərinə cavab verən pul sistemi” tətbiq edilmişdi (Gözəlova, 2005:

47), böyük şəhərlərdə, o cümlədən Ərdəbildə zərxbanalara fəaliyyət göstərməyə başlamışdı. Azərbaycanın görkəmli numizmatı Ə. M. Rəcəbli yazır: “Zərb yeri “Azərbaycan” və “Arran” olaraq qeyd edilən sikkələr bu vilayətlərin istənilən böyük şəhərində zərb edilə bilərdi. Lakin zərb fəaliyyətini diqqətə alarsaq, bu rola Azərbaycanda daha çox Ərdəbil, Arranda Beyləqan iddia edə bilər” (Rəcəbli, 1997: 45).

Sacoğulları və Salaroğullarının dövründə Marağa və Bərdə ilə yanaşı, Ərdəbil də Azərbaycanın başlıca zərxbana mərkəzlərindən olmuşdur. Numizmatlara məlum olan sonuncu Salaroğulları dirhəmi 975/6-cı ilə aid olub, zərb yeri Ərdəbil olaraq göstərilir (Rəcəbli, 1997: 62). 2005-ci ildə nəşr edilmiş monoqrafiyamızda da qeyd etdiyimiz kimi, IX-X əsrlərdə Azərbaycanın pul tədavülü sistemində dinar zərbi ilə bağlı numizmatlar maraqlı bir fakta diqqət çəkirlər: “əgər IX əsrin birinci yarısında Azərbaycanın mübadilə sistemində ölkədən kənar zərb edilmiş dinarlar üstünlük təşkil edirsə, IX əsrin 80-ci illəri – X əsrin 50-ci illərində yerli zərblər artır” (Gözəlova, 2005: 66; həmçinin bax: Azimova, 1986: 10). Bu da, beynəlxalq ticarət əlaqələrində Azərbaycanın Bağdaddan asılı olmayan, müstəqil və daha fəal iştirakının göstəricisi kimi qəbul edilməlidir.

Ərdəbil Müsəlman Şərqi Elm və Maaarif Mərkəzi Kimi

IX-X əsrlərdə Ərdəbil təkcə Azərbaycanın deyil, bütün müsəlman Şərqi mədəniyyət və ictimai fikir mərkəzlərindən biri idi. Bu, bir tərəfdən, Ərdəbilin əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, daha Sasani dövründə Azərbaycanın siyasi və ictimai mərkəzi olması, digər tərəfdən, Xilafətin tərkibinə keçdikdən sonra digər müsəlman ölkələri ilə intensiv şəkildə iqtisadi və mədəni əlaqələri ilə bağlı idi. Mənbələrin məlumatlarından bəlli olur ki, İslam dini Ərdəbildə sürətlə yayılmış, şəhər onilliklər ərzində Cənubi Qafqazda Xilafətə qarşı mübarizənin mərkəzlərindən olmasına rəğmən, həm də İslam dininin dayaqlarından biri rolunu oynamışdır.

Hələ VII əsrin ortalarında Ərdəbildə müsəlman icmasının fəaliyyət göstərdiyinə və məscidin inşasına dair əl-Bəlazuri yazır ki, “Əş’as bin Qeys Azərbaycana gəldiyində xalqın çoxunun müsəlman olduğunu (kursiv bizimdir – Y. Ç.) və Quran oxuduqlarını gördü. O, divanlardan əta alan ərəblərdən bir zümrəni Ərdəbilə yerləşdirdi; buranı şəhər halına saldı və məscid inşa etdirdi, bu məscid sonradan genişləndirildi” (Belâzurî, 2013: 375). Belə məlum olur ki, İslam Ərdəbildə əvvəlki valilərin dövründə yayılmağa başlamışdır; ehtimal ki, bu, xəlifə Ömər’in dövrünə aiddir. Məlumatdan eyni zamanda görünür ki, Azərbaycanda ilk məscid Ərdəbildə, təxminən 656-657-ci ildə, Hz. Əlinin xəlifəliyi dövründə inşa edilmişdir. Əl-Bəlazuri, eyni zamanda, Əş’as bin Qeysin Ərdəbildə yerləşdirdiyi zümrələrə Azərbaycanda İslamı yaydığı əmr etdiyini də göstərir (Belâzurî, 2013: 375).

Xilafətin hakimiyyəti altına keçməsi və İslam dininin yayılması ilə Azərbaycan müsəlman mədəniyyətinin parçasına çevrildi. Bu məqam Azərbaycanda böyük müsəlman alimlərinin yetişməsinə, onların dünyaca tanınmasına, eyni zamanda Azərbaycan xalqının müsəlman mədəniyyətinin inkişafında xidmətlər göstərməsinə yol açdı. Orta əsr mənbələrində Ərdəbildən olub, bütün müsəlman Şərqiində tanınan alimlər, fəqihlər, şairlər haqqında geniş məlumatlara rast gəlinir. Azərbaycan tarixçisi N. A. Əliyevanın “Azərbaycanda İslam Mədəniyyəti” və “Orta əsrlərdə Azərbaycan alimlərinin elmi əlaqələri və tədris fəaliyyəti” adlı monoqrafiyalarında azərbaycanlı mütəfəkkirlər, o cümlədən Ərdəbildən olan alimlərin fəaliyyəti geniş tədqiq edilmişdir. Məqaləmizin bu bölməsində biz həmin məlumatlara əsaslanaraq, Ərdəbildən olan və IX-X əsrlərdə yaşamış bu insanların adlarını qeyd etməyi məqsəduyğun gördük:

- Cəfər b. İbrahim Əbu Məhəmməd əl-Qənbəri (VII əsrin sonu – VIII əsrin birinci yarısı) (Əliyeva, 2017: 114).
- Əbu Abdullah Məhəmməd b. Əhməd b. İsmayıl b. Rəvvad (VII əsrin sonu – VIII əsrin birinci yarısı) (Əliyeva, 2017: 114).
- İmam Əhməd ibn Yusif (VIII əsr) (Əliyeva, 2017: 240).
- Hüseyn b. Amr əl-Ərdəbili (IX əsr) (Belâzurî, 2013: 372).
- Vakid əl-Ərdəbili (IX əsr) (Belâzurî, 2013: 372).
- Əbu-l-Hüseyn Yaqub b. Musa əl-Ərdəbili (X əsr) (Əliyeva, 2017: 251).
- Əbu Zür’ə Əbdül-Vahab b. Məhəmməd b. Əyyub (X əsr) (Əliyeva, 2017: 289).

- Yusif b. Məhəmməd b. Yusif əl-Ərdəbili (X əsr) (Əliyeva, 2017: 300).

Bu yerdə qeyd etməyi vacib bilir ki, Hüseyn b. Amr əl-Ərdəbili və Vəkid əl-Ərdəbili əl-Bəlazurinin Azərbaycanın fəthi ilə bağlı xəbərlərində ən çox istinad etdiyi müəlliflərdir.

N. A. Əliyevanın araşdırdığı ərdəbilli alimlərin içərisində isə Ərdəbilin qazisi olmuş və Hz. Əlinin məvlası olduğu söylənən Cəfər b. İbrahim Əbu Məhəmməd əl-Qənbəri və şafii məzhəbindən olub, X əsrdə yaşamış Əbu-l-Hüseyn Yaqub b. Musa əl-Ərdəbili xüsusi qeyd edilməlidir. Əbu-l-Hüseyn Yaqub b. Musa əl-Ərdəbili haqqında geniş araşdırma aparmış N. Ə. Əliyeva yazır: “O, Bağdadda Əhməd ibn Tahir ibn Nəcm əl-Məyanəciyə və Səid ibn Əmr əl-Bərzəiyə istinadən Əbu Zür’ə ər-Razidən suallar və şərhlər nəql etmişdir. Bu suallar və şərhlər ər-Razinin yeganə əsəri olan “Kitabü-duafa və-l kəzzəbun və-l mətrukun min əshab əl-hədis” kitabına əsaslanır ... Əbülhüseyn əl-Ərdəbilidən Əbü Zür’əyə qədər olan istinad zəncirinin hər iki qolu azərbaycanlıdır” (Əliyeva, 2017: 251).

Nəzərdən keçirdiyimiz bu mütəfəkkirlərin bir qismi Ərdəbildən kənarda yaşayıb yaratmış, əl-Ərdəbili nisbəsi ilə tanınmışlar. Onların içərisində Dəməşqdəki “Ən-Nasiriyyə əl-Cavaniyyə” mədrəsəsinə rəhbərlik etmiş Nurəddin əl-Ərdəbili (X əsrin sonu – XI əsr) dövrün müsəlman müdərrişləri arasında çox məşhur olmuşdur (Əliyeva, 2015: 84).

IX-X əsrlərdə yaşayıb fəaliyyət göstərmiş Ərdəbil alimlərinin əksəriyyətinin ilahiyyat, o cümlədən fiqh üzərinə çalışdığını nəzərə alarsaq, şəhərin Azərbaycanda və bütövlükdə regionda İslamın yayılmasında böyük rol oynadığını söyləyə bilərik. Ərəb mənbələrində, ələlxüsus əl-Müqəddəsində olan bəzi qərəzli məlumatların verdiyi təsəvvürün əksinə olaraq, bəhs etdiyimiz azərbaycanlı alimlərin fəaliyyəti Ərdəbili bizə ümummüsəlman elminin və maarifinin bir parçası olaraq təqdim edir.

NƏTİCƏ

Şəhərlər orta əsr cəmiyyətinin önəmli bir qolu olub, bir tərəfdən, özündə feodalizmin bəzi ünsürlərini daşımaqla bərabər, digər tərəfdən də, feodal institutlarına zidd olan, daha çox intensiv əmtəə-pul münasibətlərinə əsaslanan, yəni kapitalın üstün rol oynadığı preburjua zümrələrinin fəaliyyət məkanı, eləcə də ideologiyaların təşəkkül etdiyi başlıca mərkəzlər olmuşlar. Orta əsrlərdə müxtəlif məzhəblər, siyasi düşüncələr, sosial hərəkətlər, elmin və maarifin başlıca istiqamətləri məhz şəhərlərdə ortaya çıxmış, müasir iqtisadi sistemin bir çox qurumları, o cümlədən banklar, səhmdar cəmiyyətlər və şirkətlərin də təməli şəhərlərdə atılmışdır.

Orta əsrlərdə Azərbaycanın əhəmiyyətli siyasi mərkəzi olmuş Ərdəbil, nəzərdən keçirdiyimiz yazılı mənbə materiallarından da görüldüyü kimi, ölkənin hərbi-siyasi hadisələrinin mərkəzində böyük yer almış, regional və beynəlxalq ticarətdə aparıcı rol oynamışdır. Bir tərəfdən, Azərbaycanın siyasi, sosial və mədəni həyatında oynadığı önəmli rol, digər tərəfdən, beynəlxalq və regional ticarətdəki fəallığı IX-X əsrlərdə Ərdəbili müsəlman Şərqiinin mühüm mərkəzi halına gətirmişdir.

Ərdəbilin siyasi, iqtisadi, sosial və ideoloji inkişaf baxımından malik olduğu üstünlüklər sonrakı dövrdə onun fasiləsiz inkişafını təmin etmişdir. Orta əsrlərin əvvəllərində əldə etdiyi bu önəmli yer sonrakı əsrlərdə Ərdəbili Azərbaycanın həm də ictimai, ideoloji və dini fikir mərkəzinə döndürmüşdür. Məhz bu səbəbdən də Ərdəbil bütün orta əsrlər boyu Azərbaycan Türk mədəniyyətinin mərkəzi olmuş, İslam mədəniyyətinin qorunub saxlanması əhəmiyyətli rol oynamışdır.

QAYNAQLAR

1. Aliyev, S. M. (1995). “Erdebil”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, s.276-277.
2. Azimova, L. A. (1986). “Denejnoye Obraşeniye Azerbaydjana v IX-XI vv. (Po Dannım Numizmatiki)”, Yayınlanmamış Doktora Tezinin Avtoreferatı. Bakı, 1986.
3. Boswort, C. E. (1986). “Ardabil”, Encyclopaedia Iranica, online edition, Vol. 2, Fasc. 4, p.357-365.
4. Belâzurî, Ahmed (2013). Fütûhu’l Büldân. Ülkelerin fetihleri. Tercüme Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer yayınları.

5. Bünyadov, Z. M. (1989). Azərbaycan VII-IX Əsrlərdə. Bakı: “Azərnəşr”.
6. Çağlayan, Y. (2023). “IX. ve X. Yüzyıllarda Azerbaycan Panayır Ticaretinin Gelişimi”, Genel Turk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, s.107-116. <https://doi.org/10.53718/gttad.1067596>
7. Çağlayan, Y., Çağlayan, E. (2021). “Hilafetin Ticari İlişkilerinde Güney Kafkasya Şehirlerinin Rolü”, TYB Akademi Dergisi, Özel (Kafkasya) Sayısı, Sayı 32, s. 115-136.
8. Əliyeva, N. A. (2017). Azərbaycanca İslam Mədəniyyəti (VII-XIII əsrlər). Bakı: “Elm və Təhsil”.
9. Əliyeva, N. A. (2015). Orta əsrlərdə Azərbaycan alimlərinin elmi əlaqələri və tədris fəaliyyəti. Bakı: “Turxan” NBP.
10. Gözəlova, Y. H. (2005). IX-XII Əsrlərdə Azərbaycanın Beynəlxalq Ticarət Əlaqələri. Bakı: “Elm”.
11. İbn Haukal, Abu'l-Kasim (1967). Opus Geographicum. Bibliotheca Geographorum Arabicorum. Pars III. Leiden: “Brill”.
12. İbnü'l-Esîr (1986). İslâm Tarihi. El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi. III Cilt. Türkçeye Çeviren: Ahmet Ağırakça. İstanbul: “Bahar Yayınları”.
13. İbnü'l-Esîr (1986). İslâm Tarihi. El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi. VI Cilt. Türkçeye Çeviren: Abdullah Köşe. İstanbul: “Bahar Yayınları”.
14. İbnü'l-Esîr (1991). İslâm Tarihi. El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi. VII Cilt. Türkçeye Çeviren: Ahmet Ağırakça. İstanbul: “Bahar Yayınları”.
15. İstakhri, Abu'l-İshak (1967). Viae Regnorum. Bibliotheca Geographorum Arabicorum. Pars I. Leiden: “Brill”.
16. Mukaddasi, Shamsaddin (1967). Descriptio İmperii Moslemici. Bibliotheca Geographorum Arabicorum. Pars III. Leiden: “Brill”.
17. Racabli, A. M. (1997). Numizmatika Azerbaydjana. Bakı: “Elm və Həyat”. Rus dilində.
18. Vəlixanlı, N. M. (2016). Azərbaycan VII-XII əsrlərdə: Tarix, Mənbələr, Şərhlər. Bakı: “Elm və Təhsil”.
19. Vəlixanlı, N. M. (1993). Ərəb Xilafət və Azərbaycan. Bakı: “Azərnəşr”.

(16)

Öğr. Gör. Dr. İskender DAŞDEMİR¹¹³; Dr. Öğr. Üyesi Saadet TEKİN¹¹⁴
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ TARİH ALAN YETERLİLİKLERİ
HISTORY FIELD QUALIFICATIONS OF SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES

ÖZ

Sosyal bilgiler alanı bir çok sosyal bilimlerin ürettiği bilgilerin birleştirilip ilişki kurularak başta vatandaş yetiştirmek ve millet bilinci oluşturmak amacıyla okutulan bir öğretim programıdır. Tarih konuları sosyal bilgiler alanının en önemli parçasıdır. Bu çalışmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih alan yeterliliklerini belirlemek amacıyla Yıldırım ve Yazıcı, (2017) tarafından geliştirilen 21 madde ve 4 boyuttan oluşan ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .92 olarak hesaplanan Tarih Alan Yeterlik Algısı Ölçeği (TAYAÖ) uygulanmıştır.

Ege Üniversitesi eğitim fakültesi sosyal bilimler ve türkçe eğitimi bölümü, sosyal bilgiler öğretmenliği ana bilim dalında 1., 2., 3. ve 4. Sınıfta okuyan 151 sosyal bilgiler öğretmen adayı ile çalışılmıştır. Bu çalışmada sosyal bilimler araştırmalarında sıkça kullanılan tarama (survey) yöntemiyle betimsel bir analiz yapılmıştır. Ulaşılan sonuçlar SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiş ve tarih alan yeterlilik algılarının 3. ve 4. Sınıf öğretmen adaylarında 1. Sınıfa göre daha fazla olduğu ile cinsiyet olarak herhangi bir anlamlı farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sosyal bilgiler, öğretmen adayı, tarih, müfredat.

ABSTRACT

The field of social studies is an educational program taught primarily for the purpose of educating citizens and creating national consciousness by combining the information produced by many social sciences and establishing a relationship. History subjects are the most important part of social studies. In this study, the Cronbach alpha internal consistency coefficient consisting of 21 items and 4 dimensions developed by Yıldırım and Yazıcı (2017) in order to determine the history field competencies of social studies teacher candidates was used. The Scale of Perception of Competence in the Field of History, calculated as 92, was applied.

Ege University faculty of education department of social sciences and Turkish education, social studies teaching department 1., 2., 3. and 4. The study was conducted with 151 social studies teacher candidates studying in the classroom. In this study, a descriptive analysis was performed using the survey method, which is often used in social science research. The results obtained were analyzed through the SPSS program and the perceptions of competence in the field of history 3. and 4. 1 In classroom teacher candidates. It was concluded that there was no significant difference between it being more according to class and gender.

Keywords: social studies, candidate of teachers, history, curriculum.

¹¹³ Öğr. Gör. Dr. İskender Daşdemir, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mail: iskender.dasdemir@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4158-2388

¹¹⁴ Dr. Öğretim Üyesi Saadet Tekin, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mail: saadet.tekin@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2680-5877

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

GİRİŞ

Öğretmenlik mesleği, ne öğreteceğini bilen, bunun yanında nasıl öğreteceği noktasında bildiklerini uygulamaya dökabilen uygulamalı bir meslektir. Her ne kadar öğretmen evrensel olan bilgileri nesnel bir gerçeklikle karşısındaki kitleye uygun yöntem teknik ve stratejilerle öğretse de alan bilgisi ve pedagojik yeterliliklerin dışında, kendi ilgi, istek, tutum, değer becerilerini de kullanmaktadır. Öğretmenlik mesleğindeki bu iki temel becerinin birlikte kullanılmasıyla birlikte ortaya uygulama temelli bir özel icraat çıkmaktadır (Candeğer, 2013). Çalışmada eğitim fakültelerinin sosyal bilgiler öğretmenliği ana bilim dallarında öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmen adayların fakültede aldıkları müfredata bağlı kalarak tarih alan yeterliliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır bu amaçla yüksek öğretim kurumlarına (YÖK) bağlı üniversitelerin eğitim fakültelerindeki sosyal bilgiler öğretmenliği ana bilim dalları ders programları ve ders içerikleri incelenmiş ve tarih alanının milli eğitimdeki yeterlilikleri ile karşılaştırılmıştır (MEB, 2023).

Öğretmenlik mesleği ne öğretilim sorusunu nasıl öğretilim sorusuyla cevapladığında anlam kazanılan bir meslektir. (Varvel, 2007) e göre yeterlilik herhangi bir amaçla bir işi en üst düzeyde fayda ile o işi yapabilmek adına zaman ve ihtiyaç adına ölçülebilen en alt düzeydeki tutum ve becerilerdir. Yeterlilik bir görevi yaparken o görevin yapmada gerekli olan niteliklerin bireyde bulunmasıdır denilebilir. Birey bir işi yaparken yeterli olma durumu diğerleri tarafından tanımlanabilir ve doğrulanabilirdir (Alpaydın, Kocabaş, Dervişoğulları, & Çakır, 2019). Yapılan bu tanımlar yeterlilik kavramının bir işi yaparken bireyin sergilediği davranışlar olarak ortaya çıktığını göstermektedir yani işi yapma esnasında sergilenen bireysel özellikler taşıyan beceriler olarak anlaşılabilmektedir (Bakhrı, 2017). Yeterlilik kavramını eğitimsel anlamda çalışmaya uygun olarak öğretmen adaylarının mesleki yeterlilikleri bağlamında düşündüğümüzde karşımıza mesleki alanda karşılaşılan sorunları çözmeye bilişsel becerileri kullanmak tanımı çıkmaktadır bu tanımı daha da derinleştirdiğimizde problemi çözerken bilişsel alt becerileri kullanarak çözüme ilişkin kompleks bilişsel stratejiler geliştirmek öğretmen adaylarının mesleki yeterliliklerinin çerçevesini çizmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi toplumsal sorunların çözümüyle iç içe olduğu toplumsallaşma ve sosyalleşmeyi içeren bir ders olduğundan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mesleki yeterlilikleri karşılaşılan sorunlarla iç içedir (Westera, 2001).

Öğretmen adaylarının fakültelerde aldıkları eğitime bakıldığında, bu eğitimle amacın var olan eğitim öğretim sistemi içerisinde sürecin planlama aşamasından değerlendirme aşamasına kadar bir çok eğitimsel değişkeni kontrol ederek yapılandırma ve değerlendirme becerileri kazanmaktadır. Kazanılan beceriler öğretimin planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi, sınıf yönetimi, öğretim yöntem ve stratejileri, okul standartları gibi eğitim öğretim sürecini tüm değişkenlerini kapsamaktadır (Selvi, 2010). Öğretmen adaylarının mesleki yeterliliklerini değerlendirirken lateral bir bakış açısıyla, müfredata ilişkin, araştırmaya ilişkin, duyuşa ilişkin, iletişime ilişkin, teknolojiye ilişkin, alana ilişkin tüm yeterlilik özelliklerine değinilmelidir (Alpaydın, Kocabaş, Dervişoğulları, & Çakır, 2019).

Öğretmenlik mesleğinin yeterliliği ile ilgili konular ülkemizde bugüne özgü tartışılan konulardan değildir. Cumhuriyetimizin kurulduğu yıllardan beri temelleri sağlam bir eğitim sistemi kurulmaya çalışılan ülkemizde, öğretmenlik mesleğinin yeterliliği ile ilgili çeşitli düzeyde tartışmalar ve araştırmalar yapılmaktadır. Cumhuriyetimizin ilk yıllarında var olan ülke şartlarında eğitimi yeniden yapılandırmak adına, yeni bir eğitim sistemi kurmak adına iktisadi kaygılarla yapılmış eğitim programları öğretmen niteliklerini çok ön plana çıkaracak düzeyde değildi fakat özellikle 1980 li yıllarda temel öğretmenlik yeterliliklerinin çok aranmadan yapılan öğretmen atamaları ve bu öğretmenleri yetiştirme sistemi meslekteki öğretmenlerin niteliksel anlamda yeterli olup olmadığı ile ilgili tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu tartışmalar 1999 yılında milli eğitim bakanlığı tarafından kurulan eğitim yeterlikleri Komisyonunca hazırlanmış öğretmenlik meslek yeterlikleri rapor yayınlanarak yeni öğretmen yetiştirme politikasına hizmet etmiştir (Seferoğlu, 2005). 2000 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Avrupa Birliği Komisyonu arasında imzalanan temel eğitime destek projesi faaliyetlerine 2002 yılında öğretmen eğitimi teması ile öğretmen yetiştirme ve eğitimi genel müdürlüğü, öğretmenlerin mesleki anlamda yeterliliğinin araştırma sorununu işlemiş 2004 yılında öğretmen yeterliklerine ait yeterlik belirlemeye ilişkin yöntem ve teknikleri belirlemek amacıyla bir seminer

düzenlemiş bu seminerde öğretmenlik mesleğine ilişkin genel yeterlikler ve bu yeterliklerin altındaki alt yeterlikler belirlenmiş ve bu yeterliklere ilişkin bir davranış ve göstergeler belirlenmiştir. Eğitim öğretimin sürecinin tüm paydaşları ile yapılan toplantılarda Kişisel ve meslekî değerler – Meslekî gelişim, Öğrenciyi tanıma, Öğrenme ve öğretme süreci, Öğrenmeyi, gelişimi izleme ve değerlendirme, Okul-aile ve toplum ilişkileri, Program ve içerik bilgisi olmak üzere 6 ana yeterlik alanı ve 39 alt yeterlik alanı ile bu yeterlik alanlarını gösteren 244 davranış göstergesi belirlenmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017).

Öğretmen yetiştirme ile ilgili politikalarını 2000 li yıllardan sonra değiştiren millî eğitim bakanlığı öğretmenlik mesleği yeterlik belirleme çalışmaları ile ilgili süreçte tek tek öğretmenlik alanları ile ilgili özel alan yeterlikleri yerine genel yeterlikler belirleyerek alan bilgisi ve alan eğitimi bilgisi yeterliklerini ortaya koymuştur. Buradaki amaç tek tek öğretmenlik alanlarının spesifik yeterlikleri belirlemek yerine her bir öğretmenlik alanının yeterliliğini de içinde barındıran bütünsel bir öğretmenlik yeterlik kriterleri belirlemektir. Bu kriterler kapsamında, öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri metni ortaya konmuştur. Bu metne göre öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri mesleki bilgi, mesleki beceri, tutum ve değerler olmak üzere birbirleriyle hem kapsayıcı hem ilişkili hem de birbirini tamamlayan üç yeterlik alanı belirlenmiş bu yeterlik alanının altında ise 11 yeterlik ve bu yeterlikleri gösteren 65 gösterge vardır söz konusu öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri şu şekilde gösterilebilir.

Mesleki Bilgi	Mesleki Beceri	Tutum ve Değerler
Alan Bilgisi	Eğitim Öğretimi Planlama	Millî, Manevî ve Evrensel Değerler
Alan Eğitimi Bilgisi	Öğrenme Ortamları Oluşturma	Öğrenciyeye Yaklaşım
Mevzuat Bilgisi	Öğretme ve Öğrenme Sürecini Yönetme	İletişim ve İş Birliği
	Ölçme ve Değerlendirme	Kişisel ve Mesleki Gelişim

Tablodaki öğretmenlik mesleği genel yeterliliklerine bakıldığında bir Sosyal bilgiler öğretmeni adayından beklentileri görebiliriz. Mesleki bilgi anlamında, sosyal bilgileri oluşturan sosyal bilimlerin ürettiği bilgileri toplumsal ve sosyal hayata uyumlu bireyler yetiştirmek amacıyla bilmeleri ve kullanmaları beklenmektedir. Sosyal bilgiler dersinin bireyi toplumsallaştırarak, topluma uyum sağlamasını kolaylaştırarak sosyal bir vatandaş yetiştirme eğiliminde bir ders olduğu çıkarımından yola çıkarak sosyal bilimlerin ürettiği bilgileri öğretirken bir sosyal bilimci gibi bireyi sürece dahil ederek, toplumu bir laboratuvar gibi kullanarak, bireyin toplum içinde öğrenmesini sağlayarak öğrenciyi süreçte etkin kılar. Sosyal bilgiler öğretmen adayını mesleki anlamda Sosyal bilgiler derslerini öğrenme alanı ve öğrenme alanlarının altındaki kazanımları verecek şekilde planlayıp, öğrenme ortamları oluşturup, sınıfın öğrencinin ve konunun özelliklerine göre uygun öğrenme öğretme yöntem teknik ve stratejileri seçip süreci tamamladıktan sonra ölçme değerlendirme ile süreç etkinliği hakkında bir karara varması beklenmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adayının tutum ve değerler yeterliliğinde ise bireyin içinde yaşadığı toplumun bir parçası olduğunu Unutmadan millî, manevî ve evrensel değerleri öğrenciyeye öğrenciyi aktif kılacak şekilde, öğrenci merkezli bir yaklaşımla içinde yaşadığı toplumun değerlerine, kültürüne, örf, adet, geleneklerine uygun bir şekilde gelişim düzeyine dikkate alarak, iletişim kurarak öğrenciyi geliştirmelidir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih alan yeterliliklerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, sınıflara göre Tarih Alan Yeterlilik Algısı Ölçeği (TAYAÖ) ortalama ve standart sapma puanları nedir?
2. Sosyal Bilgiler Öğretmen adaylarının, cinsiyete göre TAYAÖ puanlarının ortalama ve standart sapma puanları nedir?

3. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, sınıflara göre Tarih Alan Yeterlilik Algısı Ölçeği (TAYAÖ) puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, cinsiyetlerine göre TAYAÖ puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Çalışmanın amacı; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih alan yeterliliklerini belirlemektir. bu amaçla örneklem tesadüfi olarak Ege Üniversitesi eğitim fakültesi sosyal bilimler ve türkçe eğitimi bölümü, sosyal bilgiler öğretmenliği ana bilim dalında 1., 2., 3. ve 4. Sınıfta okuyan 151 sosyal bilgiler öğretmen adayı ile çalışılmıştır. Bu çalışmada sosyal bilimler araştırmalarında sıkça kullanılan tarama (survey) yöntemiyle betimsel bir analiz yapılmıştır. Betimsel çalışmalarda bir durum olduğu gibi araştırılarak ortaya konmaya çalışılır. Araştırma sırasında olay ve durumları birbirleriyle ilişkili farklı durumlarla inceleyerek çok yönlü ve derinlemesine bir araştırma yapılır (Karasar & Niyazi, 2023). Çalışmaya bakıldığında, araştırma var olan durumu ortaya koymaya çalışan betimsel bir çalışma niteliğindedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih alan yeterliliklerini belirlemek amacıyla (Yıldırım & Yazıcı, 2017) tarafından geliştirilen 21 madde ve 4 boyuttan oluşan ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .92 olarak hesaplanan Tarih Alan Yeterlilik Algısı Ölçeği (TAYAÖ) uygulanmıştır. Ölçek, yetersiz, çok az yeterli, biraz yeterli, oldukça yeterli ve çok yeterli şeklinde beşli likert şeklinde tasarlanmıştır. Ölçek ege üniversitesi eğitim fakültesindeki sosyal bilgiler öğretmen adaylarına uygulandığı için en önemli sınırlılığı denek sayısının az olmasıdır. Bu çalışma yapılırken yüksek öğretim kurumuna (YÖK) bağlı ege üniversitesinin sosyal bilgiler öğretmenliği anabilim dalındaki resmi internet sitelerinde duyurulan ders programları ve ders içerikleri incelenmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde ege üniversitesi eğitim fakültesi Türkçe ve sosyal bilimler eğitimi bölümü sosyal bilgiler öğretmenliği ana bilim dalında öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmen adaylarına uygulanan tarih alan yeterlilik algısı ölçeğinin (TAYAÖ) bulgularına yer verilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sınıflara göre Tarih Alan Yeterlilik Algısı Ölçeği (TAYAÖ) ortalama ve standart sapma puanları nedir? Sorusuna verilen analiz yanıtı şu şekildedir:

Sınıf	N	Ortalama	SS
1	41	67.10	11.39
2	33	71.48	11.67
3	33	79.30	13.47
4	44	77.89	11.33
Toplam	151	73.87	12.81

Tablo incelendiğinde Sosyal Bilgiler Öğretmen adaylarının tarih alanına yönelik yeterlilik algılarının 1. Sınıfta 41 öğrencinin ortalaması 67.10 dur. 2. Sınıfta 33 öğrencinin ortalaması 71.48, 3. Sınıfta 33 öğrencinin 79.30 4. Sınıfta ise 44 öğrencinin 77.89 dur bu tabloya göre, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih alanına ilişkin yeterlilik algısı 3. sınıfa kadar yükseldiği ancak 4. sınıfta biraz düştüğü görülmektedir. Sınıflar arasında söz konusu bu farkın anlamlı olup olmadığı ANOVA ile incelenmiş ve sonuçlar takip eden bölümde verilmiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretmen adaylarının cinsiyete göre TAYAÖ puanlarının ortalama ve standart sapma puanları nedir? Sorusuna verilen analiz yanıtı şöyledir;

Sınıf	N	Ortalama	SS
Erkek	94	73.51	12.69
Kadın	57	74.46	13.10

Tablo incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının erkek öğretmen adayları (N: 94, X: 73.51, SS: 12.69) ile kadın sosyal bilgiler öğretmen adaylarına (N: 57, X: 74.46, SS: 13.10) TAYAÖ'ye göre ortalama puanları arasında bir farkın olduğu görülmektedir. Söz konusu farkın anlamlılığı bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiş ve takip eden bölümde rapor edilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sınıflara göre Tarih Alan Yeterlilik Algısı Ölçeği (TAYAÖ) puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır? Sorusuna verilen analiz yanıtı şu şekildedir; Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının TAYAÖ puanları temelinde sınıflarına göre fark olup olmadığını incelemeye önce TAYAÖ puanlarının normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile analiz edilmiş ve verilerin normal dağıldığı görülmüştür (sırasıyla $F_{151}=0.058$, $p>.05$; $F_{151}=0.985$, $p>.05$). TAYAÖ puanlarının normal dağıldığı tespit edildikten sonra ANOVA ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin TAYAÖ puanlarının sınıfları temelinde anlamlı fark gösterip göstermediği analiz edilmiş ve analiz sonuçları rapor edilmiştir. Sonuçlar analiz edildiğinde TAYAÖ puanlarının sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sınıfları temelinde anlamlı bir fark gösterdiği görülmektedir ($F_{(3,147)}=8.8$, $p<.01$). Sınıflar arasındaki farkın hangi sınıflar arasında olduğu bulmak için post-hoc analizlerinden Scheffe testi yapılmıştır. Scheffe testi analizleri incelendiğinde 3. sınıfların (X=79.3) ve 4. sınıfların (X=77.89) Tarih Alan Yeterlilik Algısı Ölçeği açısından kendilerini 1. Sınıflara göre daha yeterli hissettiği görülmüştür.

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	3752.097	3	1250.699	8.803	.000	3-1, 4-1
Gruplarıçi	20885.254	147	142.077			
Toplam	24637.351	150				

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre TAYAÖ puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır? Sorusunun analiz yanıtı şöyledir;

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının TAYAÖ puanları temelinde cinsiyete göre fark olup olmadığını incelemeye önce TAYAÖ puanlarının normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile analiz edilmiş ve verilerin normal dağıldığı görülmüştür (sırasıyla $F_{151}=0.058$, $p>.05$; $F_{151}=0.985$, $p>.05$). TAYAÖ puanlarının normal dağıldığı tespit edildikten sonra bağımsız örneklem için t-testi ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin TAYAÖ puanlarının cinsiyet temelinde anlamlı fark gösterip göstermediği analiz edilmiş ve analiz sonuçları rapor edilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde erkek öğretmen adaylarının ortalamaları ile kadın öğretmen adaylarının ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmüştür.

Sınıf	N	Ortalama	SS	sd	t	p
Erkek	94	73.51	12.69	149	.438	.662
Kadın	57	74.46	13.10			

Sonuç ve Tartışma

Sosyal bilgiler müfredatının içinde önemli bir yere sahip olan tarih konuları sosyal bilgiler alanının önemli bir özgedir ve özel olarak öğretilmelidir. Tarihsel anlamda geçmişi bilmek gelecekte ders çıkarmanın ön koşuludur. Bunun yanı sıra sosyal bilgiler dersinde öğretilen tarih konuları millet bilinci oluşturma ve beraber yaşama farkındalığı geliştirebilmek adına bireylerin sorularına cevap verir; Biz kimiz, kökenlerimiz

nerede, tarih sahnesine çıktığımız zaman coğrafyada neler yapmışız, hangi devletleri kurduk, dünya medeniyetine katkılarımız nelerdir? gibi sorulara cevap verebilmek adına tarihi bilmemiz gerekir.

Anavatan orta Asya'dan niçin göç ettik, geldiğimiz yerlerde ne gibi değişimler yaşadık, İslâmiyet'e nasıl girdik, bu dine katkılarımız oldu mu?, buralarda hangi devletleri kurduk, medeniyet anlamında neler yaptık ve tüm bunların dünya tarihine katkılarını öğrenmek için tarih bilmemiz gerekir. içinde yaşadığımız devleti nasıl kurduk, bağımsızlık savaşını nasıl kazandık, çağdaş bir ülke haline nasıl geldik, devletimizin ve rejimimizin temel taşı Atatürk ilke ve inkılaplarını bilmek ve bunları korumak neden önemlidir, göreve sorumluluklarımızı bilmek ve o şekilde davranmak için tarihimizi bilmeli ve sahip çıkmamız gerekir.

Sadece kendi tarihimizi değil bölgemizin ve dünya tarihinde bilmemiz gerekir ülkeler arasında dostluk köprülerinin kurulmasında barışın korunmasında tarih önemlidir, unutmamak gerekir ki tarih sosyal bilimlerin laboratuvarıdır. Toplumsal olayları anlayabilmek ve doğru yorumlayabilmek için tarih bilmemiz gerekir. Bir Sosyal bilgiler öğretmeni tarih konularını öğretirken, tarihsel konular bağlamında nitelikli olmalıdır. Tarih konularını kalıcı bir şekilde öğretmek için öğrenci merkezli, yaparak yaşayarak öğrenmeye uygun stratejiler, yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Tarihi nesnel bir şekilde anlatmak önemlidir bunun yanında, Sosyal bilgiler öğretmenin tarihsel konular bağlamında alan bilgisine hakim, genel kültürü güçlü ve öğretmenlik mesleği bakımından da pedagojik formasyon olarak donanımlı olması gerekir. Tarih konularını sistematik bir şekilde neden sonuç ilişkisi içerisinde öğrenci aktarmalı özellikle öğrencilerine tarihe karşı önyargısız anlayışlı ve objektif bir tarih aktarımı yapmalıdır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sınıflara göre Tarih Alan Yeterlilik Algısı Ölçeği (TAYAÖ) ortalama ve standart sapma puanlarına bakıldığında, 1., 2., ve 3. Sınıfta öğretmen adaylarının tarih alanına ilişkin algıları artarken 4. Sınıfta düşmektedir bu duruma sebep olarak 4. Sınıfta üniversite müfredatında çağdaş Türk ve dünya tarihi konularının daha detaylı olarak verilmesi ve bunun yanında öğretmenlik deneyimi derslerinde genellikle 1. ve 2. Sınıf müfredatının konularının ağırlıklı olarak verilmesi gösterilebilir. Yıldırım ve Yazıcı, 2017 yapmış oldukları çalışma da bu durumu desteklemektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adayları 4. Sınıfa gelindiğinde tarih konuları daha ağırlıklı olarak yakın türk ve dünya siyasi tarihi üzerine yoğunlaşması ve kpss sınavına yönelik farkındalıklarının yüksek olması bunun sonucu olarakta yoğun bir tarih alan çalışması yapmaları öğretmen adaylarının tarih alanına ilişkin algılarını etkilemektedir Candeğer, 2013 yapmış olduğu çalışmada bunu desteklemektedir. Yani 3. ve 4. Sınıftaki sosyal bilgiler öğretmen adayları 1. Sınıfa göre daha kapsamlı bir tarih algısına sahiptirler.

Sosyal Bilgiler Öğretmen adaylarının cinsiyete göre TAYAÖ puanlarına bakıldığında cinsiyetin tarih alan yeterlilik anlamında algısal bir farklılığa sebep olmadığı görülmektedir. Tarih konularına kadın ve erkek olarak bakış açımızın anlamlı bir farklılığa sebep olmadığını Öztürk Zayimoğlu, 2011 yapmış olduğu doktora tezinde bu durumu desteklemektedir.

Sonuç olarak sosyal bilgiler öğretmen adayları sosyal bilgiler alan hakimiyeti kapsamında tarih konularını çok iyi bilmeli ve öğretimsel anlamda yeni, çağdaş ve öğrenci merkezli yaklaşımları benimseyerek kullanılmalıdır. Öğretmenlik alan bilgisi kapsamında üniversitelerin tarih konuları ile ilgili müfredatlarının yanı sıra seçmeli konulan tarih dersleri de sosyal bilgiler öğretmen adayların tarih alanına ilişkin yeterliliklerin olumlu yönde etkileyebilmektedir bu bağlam da üniversitelerin müfredatları ile öğretmen adaylarının tarih alan yeterlilikleri arasında bir ilişki söz konusudur bu durumda çalışmada öneri olarak sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Alpaydın, Y., Kocabaş, C., Dervişoğulları, M., & Çakır, G. S. (2019). Öğretmenlik Eğitiminde Kazandırılan Yeterliliklerin Öğretmenlik Mesleği ile Uyumunu: Öğretmen Görüşlerine Dayalı Bir Karma Araştırma. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 17-49.
2. Bakhru, K. M. (2017). Personal competencies for Effective teaching: A Review Based Study. Educational Quest- An International Journal of Education and Applied Social Sciences, 297-303.

3. Candeğer, Ü. (2013, 06 1). Üniversitelerin Tarih Öğretmenliği Bölümlerinin İnternet Sayfalarında Bulunan Ders Programları İle Tarih Öğretmeni Özel Alan Yeterliklerinin Karşılaştırılması. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 329-346.
4. Karasar, & Niyazi. (2023). BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ: Kavramlar İlkeler Teknikler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
5. MEB. (2023, 04 25). Milli Eğitim Bakanlığı. Milli Eğitim Bakanlığı: http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/TTKB/Ortaokul/6/Sosyal%20Bilgiler/sosyal_bilgiler_6.pdf adresinden alındı
6. MEB, M. e. (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. Ankara: MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.
7. Öztürk Zayımoğlu, F. (2011). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin ve Öğretmen Adaylarının İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Müfredatında Yer Alan Öğrenme Alanlarına İlişkin özyeterlilik Düzeylerinin İncelenmesi. Ankara: Gazi Üniversitesi eğitim bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
8. Seferoğlu, S. S. (2005). A study on teaching competencies of teacher candidates. Proceedings of the International Conference on Education, 709-716.
9. Selvi, K. (2010). Teachers' Competencies. Cultura. International Journal of Philosophy of Culture and Axiology, 167-175.
10. Varvel, V. E. (2007). Master online teacher competencies. Online journal of distance learning administration, 1-36.
11. Westera, W. (2001). Competences in education: A confusion of tongues. Journal of Curriculum Studies, 75-88.
12. Yıldırım, T., & Yazıcı, F. (2017). Tarih Alan Yeterlik Algısı Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. Turkish Studies, 589-604.

(17)

Dr. Bahar MEMMEDOVA BERDELİ¹¹⁵
NURENGİZ GÜN'ÜN UZUN ŞİİRLERİNİDE SAVAŞ KONUSU
THE SUBJECT OF WAR IN NURENGİZ GÜN'S LONG POEMS

ÖZ

Makalede Nurangiz Gün'ün uzun şiirlerinden (poemalarından) bahsedilir. Onun yedi uzun şiirinden hareketle eserlerindeki hümanizm duyguları işlenir. En çok savaş konusunu ele alan şair “Esen Kal, Akca yol”, “Yüzyılın son Uykusu”, “Kar romanı”, “Kuzey Kıbrıs rüzgarları”, “Hocalı Senfonisi” ve diğer iki uzun şiirinde okurlarına adeta savaşlara nefret duygusunu, hümanizm ruhunu telkin eder. Şairin yedi eserinde de insancılık konusu hakimdir. Bu eserlerin her birinde insan faktörü, insan unsuru ön sırada gelmektedir. “Esen Kal, Akca yol” uzun şiirinde vafedilen Ana imajı – evladını savaşa uğurlayıp, yolunu bekleyen anneleri sembolize eder. Bu karakterevrenselliği ile dikkat çeker. Nurengiz Gün'ün diğer uzun şiirlerinde de savaş ve insan konusuna, savaşın neden olduğu yıkımlara ve felaketselere değinilir.

“Kuzey Kıbrıs rüzgarları” şiirinde Türklerin tarihi geçmişine seyahat eden şair, bu toprakların doğasından, esgi insanlarından, daha sonra bugününden bahseder. Amma asıl sözü savaştır, devletlerin çatışmasıdır, ezilen, kırılan insanlarıdır ve yazarın savaşa üyanıdır. “Hocalı Senfonisi” Karabağ savaşı'nın en trajik anından, Hocalı soykırımından bahsediyor. Eserde Hocalı şehrinin altının üstüne getirildiğini, insan cesedlerinin toprağa karıştığını kederle anlatan şair, bir daha savaşa, bu savaşı yapanlara, destekleyenlere nefretini belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nurengiz Gün, savaş, şiir, insan, “Kar romanı”, Nazim Hikmet, “Esen Kal, Ağca yol”, “Hocalı Senfonisi”.

ABSTRACT

The article deals with seven poems of the poetess. Here is more explained the main aim of the author who wrote in war theme. In the poems, such as “Be safe, the white wad”, “Last dream of the Age”, “The novel of Snow”, “The symphony of Khojali” Nurangiz Gun shows the sense of hatred of the people to wars and the spirit of sense of humanness. Here shown that the majority of the poetess seven poems deal this theme. In the center of these poems stand the human being and human factor. The image of Mother in the poem “Be safe, the white wad” is the common image of mothers which are in the rear front. This image is a human being. Is the life itself, is light, is sun. This image is in front of all wars, and is the main line in the gallery of human images. In this investigation the author namely notes and investigates the poetess high appreciation to human, life, Motherland, and Mother factor.

Traveling to the historical past of the Turks in his poem “Northern Cyprus winds”, the poet talks about the nature of these lands, their ancient people, and later today. But his real word is war, the conflict of states, the oppressed and broken people, and the author's base for war. The “Khojaly Symphony” talks about the most tragic moment of the Karabakh war, the Khojaly genocide. In the work, the poet, who sadly tells that the city of Khojaly was turned into ruins and that the human corpses were mixed with the ground, expresses his hatred for the war, those who fought this war and those who supported it.

Keywords: Nurangiz Gun, Nazim Hikmet, humanness, war, poetess, person, “Khojaly Symphony”

¹¹⁵ Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevi adına Edebiyyat Enstitüsü Bakü/AZERBAJYCAN
(baharmemmed3@gmail.com); ORCID: 0000-0002-4889-9348

GİRİŞ

Çağdaş Azerbaycan edebiyatını Nurengiz Gün`süz düşünmek imkansızdır. Şair, yazar Nurengiz Gün XX yüzyılın 70`li yılların sonu, 80`li yılların başında edebiyata gelmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmı baxımsızlıq yıllarının ürünüdür. Nurengiz Gün, eserlerini həm nesirle, hem de nazımla kaleme almıştır. İşbu makalede onun sadece uzun şiirlerini araştırmaya tabi tutduq.

Şaire hanımın yaratıcılığı şiirselliği, özgünlüğü, samimiyeti, fikir açıklığı ile seçgindir. Nurengiz Gün`ün elimizde olan yedi uzun şiirinden hareketle degerlendirme yapacağız: “Esen Kal, Akça yol”, “Beyaz kanatlar”, “Yüzyılın Son Uykusu”, “Kar Romanı”, “Kuzey Kıbrız Rüzgarları”, “Edebi ve Esrarengiz”, “Hocalı Senfonisi”.

Bu yedi eserin her birinin konusu Nurengiz Gün`ün dünya ve insanlıkla ilgili düşüncelerinin adete aynasıdır. Çeşitli dönemlerde yazılsalar da bu eserler gerçekçi betimlemeleriyle, tasvirleriyle günceldirler ve bugünüme bağlantılı olmalarıyla dikkat çekiyorlar. Şair yaşamın gerçeklerini, insanın manevi dünyasını, dış görünümünü şiirsel dille anlatır. Nurengiz Gün`ün şiirlerinde insani duyguların ifadesi belirgindir.

Yazarların en çok ele aldıkları konulardan biri, belke de birincisi savaş ve onun neden olduğu facialardır. Gerek tarihte, gerekse günümüzde yaşanan savaş ve savaşın neden olduğu sorunlarla ilgili olarak hem nesir, hem de nazımla birçok eserler yazılmışdır. Bu doğrultuda Nurengiz Gün`ün de savaş konusunu ele alması qayet doğaldır. Şairin yedi uzun şiirinin hemen hepsi bu konudan – savaştan kaynaklanmıştır. Şiirselliğiyle dikkat çeken bu uzun şiirlerin her birinde insan faktörüne vurğun yapılmaktadır.

SAVAŞ ve İNSAN FAKTÜRÜ

Çocuqluğu savaş dönemine tesadüf eden şairin katlamalara, savaşlara nefreti de mütemelen buradan kaynaklanmaktadır. Çevresindeki insanların nasıl acı çekdiklerini kendi gözleriyle görmüş olan şair, belki de bu nedenle ilk eserini bu konu üzerinde yazmıştır. 1981 yılında yazdığı “Esen kal, Akca yol” eserinde tek evladını cepheye uğurlayan anne ve onun yaşamı, arzuları, oğlunun yolunu beklerken çektiği acılar ele alınmıştır. Eserin kahramanı olan Ana, savaştan kırk yıl geçse de, hala oğlunun yolunu beklemektedir.

Yıllar keçdi...

Fakat kolları, elleri oğlunu arar,

Yıllar keçti...

Annenin beyaz saçını

Karip rüzgarlar darar... (1,1)

Yıllar keçse de, rüzgarların, kar ve yağmurun dövdüğü, güneşin yaktığı bu yollardan bu anne gözlerini ayırmaz.

Oğlunun yolunu o bekler her gün,

Özlemi, kederi artar günbegün... (1,2)

Savaş bitmiş, yıkılan, yerlebir olan köyler, şehirler yeniden kurulmuş, yenilenmiş, fakat annenin oğul derdi, oğul hesreti hala sona ermemiş, tam tersi her geçen gün büyümüş, çoğalmıştır. Mühtemelen anne de öldükten sonra boş kalacak olan bu yurt savaş sonucunda yokolmuş büyük bir neslin faciasını anlatmaktadır.

... Kimse yok, ne bir nefes, ne bir ses!

Çığlıklar duyulur annenin kulaklarında,

Damlalar kurur onun yanaklarında... (1,3)

Savaşın en belirgin ifadesi annenin yanaklarındaki gözyaşlarıdır. Onun iç dünyasında, psikolojisinde yaşanan fırtınaların sonu yok. Bu fırtınalar azalmayacak, aksine oğlunu kaybeden anneyi asla terk etmeyerek, onu ölüme kadar izleyecektir. Savaşlarda en çok sıkıntı çeken insandır, onun heçbir zaman telafi edilmeyecek sarsılmış, ezilmiş maneviyatıdır.

Ölenler öldüler, kalanlar kaldı...

...41`den milyonlarca sakat kaldı... (1,4)

Şair savaşı, onun sebeblerini, karşı karşıya duran dövletleri, onların kin ve nefretini degil, savaşın açdığı yaraları ve sonuclarını kabarık bir şekilde anlatmaktadır. Ona göre, sebep ne olursa olsun, zaferi kim

kazanır sa kazansın, savaş heç bir zaman faydalı değildir. Nurengiz Gün özellikle dünyaya, savaş mağduru insandır, mesajını veriyor. Savaşlar, zaten kısa olan insan ömrünü biraz daha kısaltır, savaştan geri dönenler ise bir ömür boyu fiziksel ve ruhsal sakatlıkla yaşarlar. Tarihten biliyoruz ki, savaşlara neden olan fatihlerden heçbirisi uzun ömür yaşamamışlardır. “Senin oğlunun katili-Hitler çoktan sokat kaldı” söyleyen şair de sözsüzü düşünceyi ortaya koymaktadır. Zaten İkinci Dünya Savaşını başlatan, dünyaya hükmetmek iddiasında olan Hitler de diğer fatehlerin kaderini yaşadı.

Eserin kahramanı olan Ana – arka cebhede kalan milyonlarca asker annesini ifade eder. Aynı zamanda ilginç bir detaya dikkat etmemiz gerekir: eserin kahramanı olan bu ana , bir hayal ürünü değil, şairin hep yanında, gözünün önünde olan bir kişi, özbeöz halasıdır.

Yeryüzünün en yakışıklı erkeği!
Halamın bir tanesi, Talat`ım!
Meçhul mezarın üstünde , bilinmeyen
Taze çiçekler kaldı...

Savaştan dönmeyen bu kayıp asger de şairin kuzenidir. Şairin bizlere sunduğu Ana evrensel niteliktedir, hęyatın kendisidir, ışıktır, güneştir, tüm savaşların, çatışmaların ötesindedir, insan karakterleri galerisinde kutsal bir kahramandır!

Nurengiz Gün`ün ikinci uzun şiiri “Beyaz kanatlar”dır. Haziran 1983 – Mayıs 1984 yıllarında yazılmış 1986 yılında yayımlanmıştır. Bu eser de II Dünya Savaşı yıllarından bahseder.

Dünya edebiyatında savaştan bahseden eserleri, konu açısından iki grupta tasnifleyebiliriz:

1. Savaşı – savaş sahnelerini, insanların yigitliğini, kahramanlığını ve zaferin tadını anlatan eden eserler.

2. Savaştan sonra onun açdığı maddi ve manevi zararın acı sonuçlarını, insanların sarsıntısını yansıtan eserler.

Nurengiz Gün`ün “Beyaz Kanatları”nı ikinci gruba aitedebiliriz. Eserin kahramanı – 1941 yılında “Böyük Vatanımızı” savunmaq için harbe giden – Cömert`in hayatı, yaşadıkları, düşünceleri, daha doğrusu savaşçının savaştan sonraki yaşamından bir kesit, eser boyunca çeşitli başlıklarla sunulmaktadır.

Cömert`in hayat hekayesini okudukca, onun aldığı manevi darbenin acısı daha korkunç biçimde hissediliyor ve açıkça belli oluyor:

Kimdi bu böyle?
KİM olabilir?
Başı elleri içinde,
Elleri dünyadan goca... (2, 112)

Bir zamanlar savaş kahramanı olan insan XX yüzyılın 80`li yıllarında artık yaşlanmış, ihtiyar birisine dönüşmüştür. Gençliği ise şöyle betimlenmektedir:

Bir zamanlar genc idi,
Boyu dağlardan uca,
Yumruğu taştan ağır,
Göğsü bir demir gibi,
Güçlü, kuvvetli idi... (2,112)

Şairin betimlemeleri böylece devam eder. O, yine 80`li yıllarına geri döner. Savaştan, o böyük Zaferden 40 yıl geçmiştir:

Bir bacağı yok, 41`de kaybetmiş.
Karısını çoktan gömmüş.
Kızının, biriçik kızının
Tane-tane saçları
Resimden bakıyor şimdi...
Yüz çizgileri kayadan da sert.
Peki neden selvi boyu bükülmüş?.. (2, 112-113)

Toprak uğruna verdiği savaştan sonra şu insanın son ümidi, sığınağı da yine kara topraktır. Evinin önünü bahçe yapan şu ihtiyar, buraya bütün ağaçlardan, çiçeklerden ekmiştir. Kuşların mesken edindiği bu bahçede birtek Zümrüt kuşu eksik. Fakat bu cennette Cömert yapayalnızdır. Tek bir köpeği var, bir de yakın, uzak konşuları, bir de anıları... Arkadaşları – savaştan kolsuz, bacaksız, gözsüz dönen arkadaşları çokdan göçdü dünyadan. Sadece anıları yaşıyor. En acılı anısı ise kızı Siyatel`le bağlıdır. 45`te savaştan geri dönenleri karşılayanlar arasında onun kızı Siyatel de vardı. Herkesten, hetta babasından da kendi babasını, yani Cömert`i soruyordu kız:

- Amca, babamı gördünüz mü?
 - Dayıcığım, siz babamı tanıyor musunuz?
 - Asgerler, ey asgerler, babamın ismi Comert...
- Benim babam gençti...çok gençti... (2, 122)

Babasını – güçlü, genc, sağlıklı babasını bulamayan ve karşısındaki sakat ihtiyarın onun babası olduğunu farketmeyen Siyatel, Zafer sevincini yaşayan insanlardan koşarak uzaklaşır ve babasız yaşayamayacağını anlayarak intihar eder. Onun cansız bedenini yakındaki gölden bulurlar. Böylece savaşın açtığı yaralar, neçe ailenin, insanların savaş kurbanına dönüştüğü gerçeği şiirin dilinde ustaca bir kalemle aktarılır.

Şairin şiirsel (poetik) başarısı kahramanının görüş ve düşüncelerini, duygularını gerçekçi bir kalemle tasvir edebilmesidir. Şiir doğallığı, akıcı dili, felsefi ağırlığı ile de dikkatı çekiyor. Eser işbu nedenleriyle düşündürücü, etikleyici ve günceldir.

Kanlı savaştan sonra “Soğuk savaşın” devam etmesi, sosyal yapısı, taşıdığı ideoloji değerler açısından ikiye bölünmüş büyük devletler arasında yaşanan nükleer yarış şairin söylediği kimi, küresel nükleer savaş kuşkusu insanlara sakin, rahat yaşamak fırsatı veremez. III Cahan Savaşının başlanacağı varsayımını ortaya atanlar bu görüşü propaqanda edenler insanları sanki bir korku, bir panik altında tutmaktan özel zevk alıyorlar:

Küresel nükleer savaşı...
Yani dünya kazası!

70-80`li yıllarda da Arab topraklarında, Ortadoğuda “küçük” savaşlar azalmadı.

Siz ey para için kendini feda edenler,
Yediginiz kan, içtiğiniz kan!
Nereye sığar bu kadar kurban?! (2,134)

Poema karamsarlık, umutsuzluk, acı, özlem yüklü olsa da, aslında hayatın kendisini yansıdır. Savaşçının sakat ve yapayalnız kalması, aile faciası, tabii ki, şairin fantezisi değil, savaşın ağır sonucu, gerçeğin göstericisi idi. Aslında Nurengiz Gün “Beyaz kanatlar” isimli uzun şiirinde de bir insanın, bir savaşçının örneğinde savaş ve onun yıkıcı sonuçlarının insanların kaderinde acımasız bir iz bıraktığını ifade etmektedir. Eser ilginç bir sonlukla bitiyor. Comert`in ruhu kızının boğulduğu göle gelir ve bir gün de beyaz

Leylek kısmında gölden yükselerek uçar. Sonuç şu ki, Comert gibi insanlar aslında ölmez, sadece şekil değiştirerek ebedi yaşarlar:

İyi insanlar kuş olur,
İyi insanlar ölmüyor.
Öylesinde kanat çırpır,
Aramızdan uçmuş olur! (2, 150)

80'li yıllardan itibaren II Dünya Savaşı katılımcıları olan qaziler, orta, yaşlı kuşağın temsilçileri, savaş kahramanları birer birer hayattan göç etmeye başlamışlardı. Comert de onlardan biriydi. Kötülükler, karanlıklar ve olumsuzluklar ışığı, iyiliği takip etseler bele, Comert ve onun gibilerini yenseler bile, o sonraki yeni nesillerin timsalinde bu iyiliğin, bu ışığın bir gün karanlığı aşacağını ve kötülüğü yok edebileceğini biliyordu. Aynen leylek kuşunun göklerde uçuşunu sereden küçük kız - Yemen bebek kimi:

Telaşıyla, gözyaşıyla, o leylegi uğurladı kızcığaz,
Güneş getdi, Ay doğunca bu kıyıda kaldı kızcığaz. (2, 151)

Böylece “Beyaz kanatlar” uzun şiiri Nurengiz Gün`ün yaratıcılığında özel bir öneme sahiptir. Savaş ve insan üzerine yazılmış yaşam gerçeklerini yansıtan ve insani duyguları vafeden en semimi eserdir. Humanizm, vatanseverlik, aileye bağlılık Nurengiz Gün yaratıcılığına özgü bir özelliktir ve tüm şiirlerinde temel çizgidir.

“Kar romanı”ı uzun şiiri büyük Türk şairi Nazim Hikmet`in 100 yılına ithaf edilmiştir. Tabii ki, eserin baş kahramanı bir türk oğlu, ama ömrünün çoğunu soğuk Kuzeyde geçiren, burada yaşamaya mecbur olan Nazim Hikmet`tir. Nurengiz Gün`ün ilginç, kendine özgün betimleme tarzı var. Şair Türkiye`de Nazim Hikmet için değerli olan yerlere, bölgelere seyahat ediyor, onun akraqbaları ile buluşuyor. Sonra da gördüklerini, işitdiklerini kalemin diliyle şiire getirir. Nazim Hikmet`in değerlileri Nurengiz Gün için de değerlidir, özür. Şiir baştanbaşa Nazim Hikmet`e müraciaat tarzındadır. Daha doğrusu, onun kar kaplamış heykeli önünde şairin düşüncelerini yansıtır:

Günaydın, Nazim baba! Ne aziz bir gösterge, (təzahür)
Ne güzel vizit bu! Nereden geliyorsun böyle?
Kar tozu içindesin. Ellerin ne soğuk böyle? (5, 175)

Nazim Hikmet üzerine yeterince eserler yazılmıştır. Ancak Nurengiz Gün`ün sözkonusu şiiri bir başkadır – o kadar samimiyetle ve içtenlikle yazılmış ki, sanki uzun yıllar şairle birlikte dost, arkadaş, kardeş olmuşlar:

Susuyorsun... Div gövde!
Paşalar didesi! En güzel neşide!
Kardeşim! Ne işin vardı ama şu Buzulda?
Güneş`i içerek büyümüş, utankaç, şeyda oğlan! (5,175)

Şairin lirik kahramanı, dahilindeki kimliği Güneş`i içerek Güneş`de büyümüş bu çekingen çocuğun soğuk Kuzey`de yaşamasını, buza dönmesini asla kabul edemez.

Aynı dönemde, yani 2002-2003`lü yıllarda yazdığı “Kuzey Kıbrız Rüzgarları” şiiri de sanki bu eserin devamıdır. Türklerin tarihi geçmişine seyahat eden şair, bu toprakların doğasından, eski insanlarından, daha sonra bugününden bahsedir. Amma asıl sözü savaştır, devletlerin çatışmasıdır, ezilen, kırılan insanlardır ve yazarın savaşa üyanıdır.

“Hocalı Senfonisi” Karabağ savaşının en trajik anından – Hocalı soykırımından bahsediyor. Burada da savaş terörün sonucu gözönündedir. Bu olay, insanın insana karşı gerçekleştirdiği ilk vahşet degildir. Tarihte buna benzer Hatın, Hiroşima faciaları var. Bu faciaların etkisi bu gün de devam etmektedir. Nitekim hala kimyasal zehirlenmelerin etkisinden dünyaya sağlıksız ve sakat gözaçan koskoca bir nesil var. Eserde Hocalı şehrinin altının üstüne getirildiğini, insan cesetlerinin toprağa karışığını büyük bir kederle anlatan şair, bir daha savaşa, bu savaşı yapanlara, destekleyenlere nefretini belirtmektedir. Anne yüregi, şair kalbi şehitler için ağlıyor. Eser baştanbaşa şehitlere söylenmiş ağlıardan oluşmaktadır:

İlahi! Yardım et! O tekdir! Anadır!
Yalnız kalmış toprağın üstündə. Zavallıdır.
Gelmiş ki, duysun onu Dünya üst katta!
Onunla beraber ağlasınlar,
Bu korkunc masala bütün insanlar! (6, 38)

SONUÇ

Annenin feryatını, çocuk iniltisini yansıdan bu eser, bir yandan ulusal faciayı içerse de, öte yandan onun evrensel olduğunu bir kez daha vurgular. Nurengiz Gün`ün “Hocalı Senfonisi” bağımsızlık döneminde sözkonusu faciayı yansıtan eserler içerisinde en çok dikkat çeken şiirsel örnektir. Bu eser Hocalıyı edebiyatta anlatan ilk örnektir ve insanlık aleyhinde gerçekleştirilen bütün girişimlere, savaşlara bir üsyandır:

Kesin savaş sözünü,
Siliniz sözlüklerden!
İnsanı düşünün! Yüreksiz Melikler!
Dünya Düzenbazları! Düşünün!
Dünya sadece sizin degil! Düşünün! (6, 46)

Böylece, Nurengiz Gün, bu eseri ile insan trajedisini ele alarak, bu trajenin neden olduğu insan çığlığından ve iniltisinden oluşan bir senfoni yaratmıştır. şair insanları insanlığa davet eder. Yeryüzünün eşrefi olan insanı korumaya sesler.

KAYNAKÇA

1. Nurengiz Gün`ün şahsi arşivinden. “Salamat ol, Ağca yol” poeması. 15 s.
2. Nurengiz Gün. Ağ kanatlar. Bakı, “Yazıçı”, 1986, 158 s.
3. Hegiget Abdıyeva. Müharibe ve insan mövzusunun psikoloji aspektlerinin bedii edebiyatta inikası. AMEA. Folklor İnstitutu. Elmi axtarışlar jurnalı. XXIX sayı. Bakı, Seda, 2006, seh. 100-115 seh.
4. Nurengiz Gün. Güneşe dua. Bakı, “Yazıçı”, 1990, 152 s.
5. Nurengiz Gün. Yol gedirem. Bakı, Adiloğlu neşriyyatı, 2004, 230 s.
6. Nurengiz Gün. Hocalı simfoniyyası. Bakı, “Vektor”, 2006, 84 s.

http://www.turansam.com

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041; WEB: http://www.TURANSAM.com

(18)

Dr. Gulshan MAHARRAMOVA¹¹⁶

VARIOUS LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF PAREMIOLOGICAL UNITS IN THE AZERBAIJANI AND ENGLISH LANGUAGES (IN TERMS OF SYNTACTIC-SEMANTIC APPROACH)
AZERBAIJANCA VE İNGİLİZCE DİLLERDEKİ PAREMİYOLOJİK BİRİMLERİN ÇEŞİTLİ DİL ÖZELLİKLERİ (SENTAKTİK-SEMANTİK YAKLAŞIM AÇISINDAN)

ABSTRACT

Paremiological units consist of proverbs, sayings, idioms and fixed combinations that are manifested in distinguishable versions of the language, fully express the realities happening in society, and are the product of national thinking. The study of proverbs with different contents as a result of the historical development of the language as an object of both phraseology and paremiology. In this regard, changing the order of lexical units in proverbs can disrupt the syntax of the expression and reduce its impact. This fact is explained by the fact that those compositions have already received a fixed form and are communicatively standardized as a result of the interaction of national language and thought. The main factor for the sentence-level phraseological units is their syntactic stability, communicative function, and having multi components. The general part of the sentence includes various structural and grammatical elements that contain two cores - two components of the overall structure, i.e. the complexity of paremia. The homogeneity of different structures (in particular, the homogeneity of predicates) and the general part of the sentence in the structure of the components of paremias are two sides of the same phenomenon, which can be characterized as a systematic correlation of the "complex whole" components. As a consequence, paremias with a complex structure are similar to complex sentences only in their syntactic arrangement.

Paremias with subordinate complex sentence structure are more often observed in the Azerbaijani language. A similar can be observed when looking at the materials in English. In these constructions, the components, the superordinate and subordinate sentences, express a metaphorical general meaning, moving away from their real meaning. Paremias in the form of subordinate complex sentences have different structures depending on the grammatical relationship between the components. Our observations show that such paremic units are mostly found in the subordinate complex sentence structure with adverbial clauses. One of the factors characterizing the structural-semantic features of paremiological units in the Azerbaijani and English languages is the active processing of the thematic group of words in these expressions. The thematic group of words express different shades of meaning according to the context in the content of paremiological units. Although proverbs and idioms in the Azerbaijani and English languages have different semantic composition as a product of national thinking, there are the number of expressions that are close to each other in content and there is a serious need for a comparative study of the paremiological units of both languages from assorted angles.

Keywords: Paremiological units, structural-semantic features, the Azerbaijani and English languages, communicative function, grammatical relationship.

ÖZ

Paremiolojik birimler, dilin ayırt edilebilir versiyonlarında tezahür eden, toplumda meydana gelen gerçekleri tam olarak ifade eden ve ulusal düşüncenin ürünü olan atasözleri, deyimler, deyimler ve sabit birleşimlerden oluşur. Dilin tarihsel gelişiminin bir sonucu olarak farklı içeriklere sahip atasözlerinin hem anlatım hem de paremioloji nesnesi olarak incelenmesi. Bu bakımdan atasözlerinde sözcük birimlerinin sırasını değiştirmek, ifadenin sözdizimini bozabilir ve etkisini azaltabilir. Bu durum, söz konusu bestelerin ulusal dil ve düşünce etkileşimi sonucunda zaten sabit bir biçim almış ve iletişimsel olarak standartlaşmış olmasıyla açıklanmaktadır. Cümle düzeyindeki anlatım birimlerinin ana etkeni söz dizimsel kararlılıkları, iletişimsel işlevleri ve çok bileşenli olmalarıdır. Cümlenin genel kısmı, iki çekirdek içeren çeşitli yapısal ve dilbilgisi öğelerini içerir - genel yapının iki bileşeni, yani pareminin karmaşıklığı. Farklı yapıların homojenliği (özellikle yüklemelerin homojenliği) ve paremi bileşenlerinin yapısındaki cümlenin genel kısmı, "karmaşık bütünün sistematik bir korelasyonu" olarak nitelendirilebilecek aynı olgunun iki yüzüdür. " bileşenler. Sonuç olarak, karmaşık bir yapıya sahip paremiler, yalnızca sözdizimsel düzenlemelerinde karmaşık cümlelere benzer.

Alt karmaşık cümle yapısına sahip paremiler, Azerbaycan dilinde daha sık görülür. İngilizce materyallere bakıldığında da benzer bir durum gözlemlenebilir. Bu yapılarda, bileşenler, üst ve alt cümleler, gerçek anlamlarından uzaklaşarak metaforik bir genel anlam ifade eder. Alt karmaşık cümleler biçimindeki paremiler, bileşenler arasındaki gramer ilişkisine bağlı olarak farklı yapılara sahiptir. Gözlemlerimiz, bu tür paremik birimlerin çoğunlukla zarf tamlamalı karmaşık cümle yapılarında bulunduğunu göstermektedir. Azerbaycan ve İngiliz dillerindeki paremiolojik birimlerin yapısal-anlamsal özelliklerini karakterize eden faktörlerden biri, bu ifadelerdeki tematik kelime gruplarının aktif olarak işlenmesidir. Tematik kelime grubu, paremiolojik birimlerin içeriğinde bağlama göre farklı anlam tonları ifade eder. Azerbaycan ve İngiliz dillerindeki atasözleri ve deyimler milli düşüncenin bir ürünü olarak farklı anlam yapılarına sahip olsalar da içerik olarak birbirine yakın çok sayıda ifade bulunmaktadır ve bu dillerin paramiyolojik birimlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesine ciddi bir ihtiyaç vardır. çeşitli açılardan her iki dil.

Anahtar Kelimeler: Paremiolojik birimler, yapısal-anlamsal özellikler, Azerice ve İngilizce dilleri, iletişimsel işlev, gramer ilişkisi.

¹¹⁶ Azerbaijan University of Languages, Department of English Lexicology and Stylistics – 2 , Baku, Azerbaijan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4681-0204>

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

INTRODUCTION

Paremiological units are proverbs, sayings, idioms, and set expressions that are manifested in diverse versions of the language, fully express the realities happening in society, and are the product of national thinking. There is no native speaker who does not know at least a few idioms or expressions. Since the language as a functional system is always in dynamic development, one of the functional characteristics of language units as an inevitable result of this evolution is their structural-semantic development and variation. Some of the paremias, which meaning becomes clear from the context in which they are used and act as a sign of a certain situation, are essentially aphorisms, while another part has the features of description and characterization. For instance, proverbs that reflect people's observations, way of thinking, living logic, and an aphoristic essence are known as stated in their meaning at the moment of speech, at a specific time, and within circumstances. The essence of proverbs reflects a deep meaning and folk wisdom, rooted in ancient times.

The communicative quality of paremiological units, which are the product of the national thought and intellectual level of the people, is in the compactness and contents of the conveyed meaning. It is usually impossible to clarify the features of the language without knowledge about the paremiological units. Idioms and proverbs are the main factor that reveals the level of mental development of the people, their innate talent, and the elegance of their aesthetic sense. In order to determine the development stages of the history of the people's thought and related sociological issues, its strong influence on the development of human culture, and the connection between artistic and aesthetic thinking, it is of great importance to study paremias in a comparison of the English and Azerbaijani languages from a typological point of view. Despite the fact that the structural-semantic features of these language units in English have been studied to some extent, not enough attention has been paid to the study of the problem in our language. Considering that in linguistics, proverbs are sometimes distinguished from the system of paremiological units, it can be adjudged that the study of structural-semantic features of paremias is relevant from a linguistic point of view.

The semantic-structural features of paremiological units

Language is an ancient, verifiable monument that reflects the historical memory of the people. Modern language units include a large number of facts that preserve history, which pave the way for the study of rich information about the depth of national-ethnic thought. V.A. Zvegintsev notes that "language as a monument of different stage of development of people, known period, social structure, local dialect, literary direction of different writer and so on, stands in a row with other cultural, literary, historical and other "monuments" (Mirzaliyeva, 2009: 100). In this sense, the phraseology of the Azerbaijani and English languages, including paremiology, is of great antecedence in terms of revealing crucial facts about the history of both languages and peoples.

As a paremiological minimum is considered one of the major issues, the study of proverbs with divergent content as a result of the historical development of the language as an object of both phraseology and paremiology. In this regard, changing the order of lexical units in proverbs can disrupt the syntax of the expression and reduce its impact. This fact is explained by the fact that those compositions have fixed structure and are communicatively standardized as a result of the interaction of national language and thought.

The most widespread classification in the structural-grammatical classification of phraseologisms from conceptualized language units are the following:

The first group of the said classification consists of phraseology in the form of word combinations, and the second group of phraseology in the form of a sentence. This classification is also given under the names of non-predicative and predicative phraseology. There is divergence of views on this issue in linguistics. At this time, since the main debate revolves around predicative phraseologisms, the issue is focused on the inclusion of proverbs, sayings, aphorisms into the phraseological system.

Non-predicative phraseology performs the function of a lexeme and is used as ready-made material in the process of sentence formation, while sentence-type phraseology finds its ready application in the creation of a text. This aspect confirms that the debate about sentence-structured phraseology is not over yet. In modern

linguistics, it is noted that sentence-shaped phraseologisms include proverbs, sayings, aphorisms, catchphrases and so on. For instance, the authors of the dictionary “Azerbaijani-English-Russian paremiological units” are for that position: “When we review the Azerbaijani literary sources, as well as the vocabulary, it becomes clear that there are countless proverbs, sayings, catchphrases, expressions, wise words, aphorisms, etc., which can affect every act of speech. These diverse types of word combinations are also called paremiological units in the scientific literature” (Abbasov, 2019: 3). As you can see, paremiological units with predicative and non-predicative structures belong to the “word combinations”.

The “Foreword” of the “Phraseological Dictionary of the Azerbaijani Language” co-authored by G. Maharramli and R. Ismayilov, presents these concepts as the following: “Phraseologisms in the form of sentences are called paremia in linguistics. Many proverbs are paremias: Unlike the proverb “Yaxşılıq elə, minnət qoyma” (Yaxshiliq ele, minnet qoyma -Do good and expect nothing in return), the proverbs “Ot kökü üstə bitər” (Ot koku uste biter- Like father, like son), “Od olmasa, tüstü çıxmaz” (Od olmasa, tustu chikhmaz- No smoke without fire) are paremias. Because the idea is figuratively expressed and the words in the sentence have no connection with the idea expressed” (Maharramli, Ismayilov, 2015: 3). The mentioned dictionary states that these proverbs “Adını çək, qulağını bur” (Adini chek, gulaghini bur- Talk of the devil), “Beşdə alacağı yox, üçdə verəcəyi” (Beshde alacaghi yox, uchde veracayi- To give a hoot about) are sentences-phraseologisms expressing a certain situation. However, these phraseological combinations such as: “Şerti şumda kəsmək (Şerti şumda kəs ki, xırmanda yabalaşmayasan)” (Sherti shumda kes ki, khirmanda yabalashmayasan- to come to an agreement in advance, to determine all the conditions, so that there is no dispute or misunderstanding later); özgəsinə quyu qazmaq (Özgəsinə quyu qazan özü düşər) – (Ozgesine guyu qazan ozu dusher - If you dig a ditch for your neighbour, you will fall into it yourself), are derived from proverbs (Maharramli, Ismayilov, 2015: 3). Apparently, the authors considered as a paremic unit not all proverbs but those which components are completely metaphorical.

Some of the paremias are in the form of complex sentences. The general part of the sentence reflects the general structure, that is various structural and grammatical elements, which contains two features - two components of the complexity of paremia. The homogeneity of various structures (in particular, homogeneous predicates) and the common part of the sentence in the structure of the components of paremias are two sides of the same phenomenon, which can be characterized as a systematic correlation of the “complex whole” components. Thus, paremias with a complex structure are similar to complex sentences only in their syntactic arrangement.

Paremias with subordinate complex sentence structure are more often observed in the Azerbaijani language. A similar thing can be observed when we study the materials in English. Of course, although the subordinate clause does not completely cover all types of complex sentences, these units that conform to those standards are often used in our language. In these constructions, the components - the superordinate clause and subordinate clause of the sentence express a metaphorical general meaning, rather than their real meaning. Paremias in the form of subordinate complex sentences have incompatible structures depending on the grammatical relationship between the components. Our research manifests that such paremic units are mostly found in the subordinate complex sentence structure with adverbial clauses. Among the types of adverbial clauses, there are more paremias in the form of conditional clauses in the language.: Qu desən, qulaq tutular; (Qu desen, qulag tutular - “be able to hear a pin drop”), Desən, bazarın itləri də nişan verər (Desen bazarin itleri de nishan verer-“becoming a household name”); Biçaq vursan, qanı çıxmaz (Bichag vursan, gani chixmaz –“fed up to the back teeth”); Bir çanaq darı atsalar, biri də yerə düşməz(Bir chanag dari atsan, yere dushmez –“an expression usually used for people with pockmarked face”); Çox bilsən, tez qocalarsan (Chox bilsen, tez gojalarsan-“Too much knowledge makes the head bald”); Dağa əl atsa, dağı yerindən qoparar (Dagha el atsa, daghi yerinden goparar –“As tough as old boots”); Daşı sıxsı, suyunu çıxarar(Dashi sikhsa, suyunu chikharar-“Almighty”); Əksini çörək üstünə vursan, ac it də yeməz; (Eksini corek ustune vursan, ac it de yemez - “an expression used for a very ugly person.”) Üstünə diri ilan salsan, yerində tərپənməz (Ustune diri ilan salsan, yerinden terpenmez - “lazybones”); Dəyirmanın boğazından (gözündən) ölü salsan, diri çıxar

(Deyirmanin boghazindan olu salsan, diri cikhar –“an expression used for clever, shrewd, skilled people”) and so on. Thus we can see that in such sentence structures, the subordinate clause precedes the superordinate clause, which is one of the foremost characteristic features of the conditional clauses. Some paremias used in subordinate clause reflect time : Xoruz banlamasa, səhər açılmaz?(Khoruz banlamasa seher achilmaz?”The sun will rise even if the rooster doesn't crow”), Bir üzünə tüpürsən, o biri üzünü çevirir (Bir uzune tupursen, o biri uzunu chevirir - “as bold as brass “). If we paraphrase these sayings in other words in Azerbaijani, then subordinate clause will be expressed in a simple sentence with participle construction and will denote the time.

Some paremias having the structure of a conditional sentence are used in the form of a rhetorical question. In these sentences given in Azerbaijani, no answer is required, regardless of the confirmation or denial of the news. Məscidin qapısı açıqdır, itin abırına nə gəlib? (Mescidin qapisi achiqdır, itin abirina ne gelib? –“An exploiter”) Soğan yeməmişənsə, için niyə göynəyir?(Soghan yememisense, ichin niye goyneyir? “A phrase used to refer to a person who has a fault in something, tries to hide it, but shows it subconsciously in behavior and speech”) and so on.

Some of the paremias conform to the form standards of other types of adverbial clauses: Xan ilə plov yemir ki, bıǵı yaǵa batar (Khan ile plov yemir ki, bighim yagha batar “expression used about a very proud, arrogant person”.); Saqqalım yoxdur (ki), sözüm ötmür (Saggalım yokhdur (ki), sozum otmur “A person who is encouraged by the truth of his words, ideas and suggestions, but is dissatisfied with the fact that they are not taken into account in time), (reason); Külək hansı yana əssə, o yana əsir (Kulek hansı yana esse, o yana esir –“A person that can change his/her mind like a wind”) and so forth.

Paremias that cohere with the standards of other types of subordinate complex sentences are also occurred in the Azerbaijani language. For instance:

As an object clause: Nə hava çalsalar, oynayır (Ne hava chalsan oynayir a person that who does not have his own opinion, i.e. weathercock); Nəyə desən, dəyər (Neye desen deyər - i.e. tremendous, terrific, shocking, startling, incredible, breathtaking). The given example shows that in paremias formed by conjunctions, the correlative word is not used in the subordinate clause and the subordinate clause is used at the beginning of the sentence.

As an attributive clause: Bir almadır, yarı bölünüb (bir almadır, yari bolunub-i.e. as like as two peas). The given sample indicates that in order to connect the components connected only by intonation, it is possible to determine the type of subordinate clause by using pronoun “elə”(i.e. such) and the conjunction “ki”.

Multi-clause compound sentences are evolving, and the use of these types of sentences in written speech is widespread. However, paremias with a complex structure do not have such possibilities: they are formed depending on the perceptual memory of the speaker and listener in a natural speech. This is the linguistic and psychological basis for the syntactic organization of a wide range of paremias and their limitations. From this point of view, it is also possible to find paremias in the form of complex sentences in our language. The components of the paremic units in such structure are mainly connected to each other by intonation. Although the components of the mixed-type complex sentence in the examples we have encountered are in the form of a subordinate complex sentence, paremias correspond to a mixed-type independent complex sentence in terms of their general structure: Malım yoxdur, divan apara, imanım yoxdur, şeytan apara (Malım yokhdur, divan apara, imanım yokhdur sheytan apara - expression used by a person who has nothing to fear, who has nothing to lose); Desəm öldürəllər, deməsəm ölləm (desem oldurerler, demesem ollem - If I say I will be killed, If I don't say I will die- an expression used by a person who wants to reveal the truth, but knows that he will face danger in doing so); Yuxarı tüpürsəm bıǵdır, aşağı tüpürsəm saqqal (Yukhari tupursem bighdir, ashaghi tupursem saggal-an expression used when somebody is faced with a dilemma, i.e. when it is necessary to choose one of two possibilities); Tutar qatıq, tutmaz ayran (Tutar qatig, tutmaz ayran-an expression used about an initiative that will in any case have a certain result, even if it is not very effective, i.e. “a for effort”).The given paremias are mostly in the standard of mixed type subordinate complex sentence. It can be considered that since two-part complex sentences - paremias have semantic,

formal-grammatical, and linguistic-psychological originality, as well as logical-philosophical (dialectical) originality, they should be recognized as a syntactic unit of a special level.

Many of the paremias in the complex sentence structure are used in the form of an elliptical sentence or in the form of an ellipsis of the news form. Since such paremic units are often utilized in communication, for the sake of brevity, lexical and grammatical units are shortened: Üzü şeyx, astarı kafir (Uzu sheykh, astarı kafir-Wolf In Sheep's Clothing, a hypocrite); Əl mənim, ətək sənin (El menim, eteyi senin- An expression used in the meaning of request, begging, i.e. Beg for someone or something); Köhnə hamam, köhnə tas (Kohne hamam, kohne tas - i.e. same old, same old); Ara xəlvət, tülkü bəy (Ara khalvat, tulku bey - An expression used for a place where there is lawlessness, arbitrariness) və s.

Despite all this, ordinary complex sentences as well as paremias with complex sentence structures do not have the same feature. The reason for the impossibility of identifying paremiological units with simple sentences is due to the fact that: a) semantic structures of paremic units with predicative structure and ordinary sentences are not similar; b) in simple sentences, the structural patterns are not always the same, but in paremias, the structure is fixed by the content; c) paremiological units with simple sentence models are in syntactic homonymy, that is, because paremias do not have their own original model, they are formed in the form of simple sentence standards; d) The semantic and structural inconsistency of the constructions of simple sentences and paremiological units can be explained by the fact that the comparable units present themselves in dissimilar ways at the level of logical, syntactical and actual organization of the sentence.

One of the factors characterizing the structural-semantic features of paremiological units in the Azerbaijani and English languages is the active processing of the thematic group of words, that is, a group of words of one part of speech, united conforming to the principle of their subject relatedness in these expressions. Thematic group of words express disparate shades of meaning in accord with the context in the content of paremiological units. It is possible to clearly observe what has been said on the mentioned examples:

a) Paremias with the word “**ağıl**” (aghil) // “**mind**”. For example:

Ağıl olmayana ağıl vermənin nə faydası (Aghil olmayana aghil vermenin ne faydası // A contented **mind** is a continual feast; Man's **mind** is a watch that needs winding daily; Out of sight, out of mind .

b) Paremias with the word “**qan**” (qan) // **blood**. For example: Qaşınmayan yerdən **qan** çıxarmağa çalışma (Qashinmayan yerden qan chikharmaqa chalishma) // You cannot get **blood** from a stone; A scholar's ink lasts longer than a martyr's **blood**.

c) Paremias with the word “**ağız**” (aghiz) // “**mouth**” . For example: **Ağzında** gümüş qaşığıla doğulmaq // To be born with a silver spoon in the **mouth**; A silent **mouth** is musical.

d) Paremias with the word “**dil**” (dil) // “**tongue**”. For example: Ağzında **dili** olan hər kəs hər yanda özünə yol tapar // He that has a **tongue** in his head may find his way anywhere; A gentle **tongue** is a tree of life, but perverseness in it breaks the spirit.

e) Paremias with the word “**göz**” (goz) // “**eye**”. For example: Alıcıya yüz **göz** gerekdirsə, satıcıya bir **göz** gerekdir (Aliciya yuz goz gerekdirse, satıcıya bir goz gerekdir) // The buyer has need of a hundred **eyes**, the seller of but one; The **eyes** are the window to the soul; Beauty is in the **eye** of the beholder.

f) Paremias with the word “**baş**” (bash) // “**head**”. For example:

Başında ağıl olmayan papaq nə lazım (Bashinda aghil olmayan papaq ne lazim) // He that has no **head** needs no that; The mob has many **heads** but no brains; Two **heads** are better than one.

h) Paremias with the word “**barmaq**” (barmaq) // “**finger**”. For example: **Barmağın** beşi də bir olmaz (Barmaghin beshi de bir olmaz) // All the **fingers** are not alike; One **finger** can't lift a pebble.

i) Paremias with the word “**bədən**” (beden) // “**body**”. For example: **Bədəndə** olan ağrı sahibi üçün ilk xəbərdarlıqdır (Bedende olan aghri sakhibi uchun ilk xebardarliqdır) // A little **body** often harbors a great soul; Death is a shadow that always follows the **body**.

g) Paremias with the word “**ayaq**” (ayaq) // “**foot**”. For example: Bir ayaqqabı bütün **ayaqların** ölçüsü ola bilməz (Bir ayaqqabi butun ayaqlarin olchusu ola bilmez) // One shoe will not fit every **foot**; With one **foot** in grave.

CONCLUSION

Based on all this, it can be said that although proverbs and sayings in the Azerbaijani and English languages have different semantic composition as a product of national thinking, there are the number of expressions that are close to each other in content. Our analysis shows that:

- No matter how controversial it may be, dividing the expressions included in the paremiological units in the English and Azerbaijani languages does not give full effect. Despite the fact that proverbs are wise sayings, there is no serious need to separate them from the general paremiological system.

- The structural arrangement of paremiological units is determined from the simplicity of the notion to its complexity, which is related to the historical development. The differences in the structure of the following expressions indicate the complexity of the ideas related to the development of human thinking: “Qar suyundan qaymaq yığmaq(Qar suyundan qaymaq yığmaq-to be resourceful, quick-witted, open-minded and shrewd)”, “Əri döymüş arvadı it də tutudu bir yandan(eri doymush arvadi it de tutdu bir yandan - a streak of bad luck)”, “Tutar qatıq, tutmaz ayran” (an expression used about an initiative that will in any case have a certain result, even if it is not very effective, i.e. “a for effort”).

- The processing of the thematic group of words is actively observed in the paremiological units of both languages, and this group of words performs figuratively as an integral component of those units in both languages.

- There is a serious need for a comparative study of the paremiological units of both languages from varied angles.

REFERENCES

1. Abbasov, A., Məmmədov, X. (2019). Azərbaycanca-İngiliscə-rusca paremioloji vahidlər, Elm və təhsil, Bakı.
2. Altaylı, Seyfeddin. (2018). Azərbaycan Türkçesi Sözlüğü. 3.Cilt, Karşılaştırmalı Dizin, Türk Dil Kurumu, Ankara.
3. Atalar sözü. (2004). Tərtib edən: C.Bəydili. Öndər, Bakı.
4. Bayramov, H. (1987). Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları, Maarif, Bakı.
5. Məhərrəmli, Q., İsmayılov, R. (2016). Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti, Altun kitab, Bakı.
6. Məlikova, İ.(2016). Azərbaycanda yaşayan xalqların atalar sözləri və deyimləri, Ecoprint, Bakı.
7. Mirzəliyeva, M. (2009). Türk dillərinin frazeologiyası, I cild, Nurlan, Bakı.
8. Английские пословицы и поговорки [Электронный ресурс]. URL: <https://skysmart.ru/articles/english/anglijskie-poslovice-i-pogovorki> (дата обращения: 01.08.2020).
9. Jennifer, Speake. (2015). Oxford University Press.
10. <https://www.toppr.com/guides/business-communication-and-ethics/essential-of-good-english/proverbs/>
11. <https://byjus.com/english/common-proverbs/>

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(19)

Onur KAMBER¹¹⁷; Dr. Öğr. Üyesi Serkan ATEŞ¹¹⁸

KİREMİT TOZUNUN AL6061 ALAŞIMININ AŞINMA MİKTARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ INVESTIGATION OF THE EFFECT OF TILE DUST ON THE AMOUNT OF WEAR OF AL6061 ALLOY

ÖZ

Bu çalışmada Metal Matrisli Kompozitlerde atık kiremit tozunun takviye olarak kullanılabilirliğine ve SiC, Al₂O₃ ile uyumuna odaklanılmıştır. Matris olarak havacılık endüstrisinde sıklıkla kullanılan Al6061 alaşımı seçilmiştir. Kompozitler ağırlıkça %1, 3, 5, ikili hibrit kompozitler ağırlıkça %4, 6, 8 ve üçlü hibrit kompozitler ise ağırlıkça %7, 9, 11 takviye-hacim oranlarında 22-59µm toz boyutuna sahip takviyeler kullanılarak üretilmiştir. Kompozitlerin üretiminde iki kademeli karıştırmalı döküm yöntemi kullanılmıştır. Kompozitlerin aşınma miktarını ölçmek için kuru sürtünmeli aşınma testlerinden Pin on Disk yöntemi kullanılmıştır. Kiremit tozu takviyeli kompozitler başarı ile üretilmiştir. Kiremit tozu takviyesi de diğer takviye elemanları gibi kompozitlerin aşınma dayanımını artırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kompozit, Al6061, Kiremit Tozu, Aşınma.

JEL Kodu: L610.

ABSTRACT

In present study, we focused on the usability of waste tile powder as reinforcement in Metal Matrix Composites and its compatibility with SiC and Al₂O₃. Al6061 alloy, which is frequently used in the aerospace industry, was chosen as the matrix. Composites were fabricated using reinforcements with 22-59µm powder size at reinforcement-to-volume ratios of 1, 3, 5 wt%, binary hybrid composites at 4, 6, 8 wt% and ternary hybrid composites at 7, 9, 11 wt%. Two-stage stir casting method was used in the production of composites. The Pin on Disk method, one of the dry friction wear tests, was used to measure the wear amount of the composites. Tile powder reinforced composites have been produced successfully. Tile powder reinforcement also increased the abrasion resistance of composites like other reinforcement elements.

Keywords: Composite, Al6061, Tile Powder, Wear.

JEL Code: L610.

¹¹⁷ Yüksek Makine Mühendisi, Oğuz Havalandırma İnşaat San. ve Tic. Ltd. Şti., onurkamber6@gmail.com, ORCID: 0009-0008-0832-7311

¹¹⁸ Sorumlu yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, sates@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5858-5190

GİRİŞ

Dünyada nüfus artışı ve hammadde arayışının ardından yaşanan sanayi devrimi ile kaynakların işlenmesi önem kazanmıştır. Günümüzde bunların yanı sıra, işlenen ve üretilen maddelerin atıklarının ne yapılacağı ile ilgili sorunlar da yoğun olarak yaşanmaktadır. Üstelik atık kullanılabilir ve bozunabilir olmadığına yaşanan sorun ülke ekonomisi, çevre ve insan sağlığı için daha stratejik bir konu haline gelmektedir. Bu nedenle söz konusu atıkların hammadde kaynağı olarak değerlendirilmesi ülkeler için bir seçenek olmaktan ziyade zorunluluk haline gelmiştir. Böylelikle atıkların yeniden kullanılması gibi atık yönetimi konuları giderek önem kazanmaya başlamış ve araştırmacılar atıkların metal matrisli kompozit üretiminde takviye elemanı olarak kullanılabilirliği üzerine odaklanmışlardır.

Kompozit malzemeler iki veya daha çok malzemenin, en iyi özelliklerinin yeni oluşturulan malzemede bir araya getirilmesi amacıyla makro düzeyde birleştirilmesi ile elde edilir (Lloyd, 1991). Metal matrisli kompozitler de sıklıkla kullanılan matris malzemeleri alüminyum alaşımlarıdır. Bunun nedeni, alüminyum alaşımlarının hafif olmasının yanı sıra bakır, titanyum ve magnezyum gibi diğer matris malzemelerine göre daha ekonomik olmasıdır (Rohatgi, 1991). SiC, Al₂O₃, TiO₂, B₄C, TiC, MgO, Zirkon vb. sert seramik partiküllerin alüminyum alaşımlarına eklenmesi ile partikül takviyeli alüminyum matrisli kompozitler üretilmiştir. Bu partiküllerin eklenmesi kompozitin sertliği ve mukavemetini artırırken aşınma miktarını önemli ölçüde düşürmektedir (Kaczmar vd., 2000, Prasad ve Asthana, 2004, Robin vd., 2015, Lokesh vd., 2013, Yar vd., 2009, Prashanth vd., 2017, Pawar ve Utpat, 2014).

Alüminyum matrisli kompozitler, izotropik malzeme özellikleri nedeniyle monolitik metallere göre daha yüksek mukavemet, sertlik ve yorulma dayanımına sahip olmalarının yanı sıra daha hafif olmaları nedeni ile endüstride geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Partikül takviyeli Al6061 matrisli kompozitler geniş bir sıcaklık aralığında iyi mekanik ve fiziksel özellikler gösterdiklerinden, otomotiv bileşenleri ve uçak gövdelerinde kullanılabilirler (Veeresh Kumar vd., 2011, Mahendra vd., 2013)

Alüminyum matrisli kompozitlerin üretimi için çeşitli yöntemler mevcuttur (Bekir Sadık, Ü., 2008, Ramesh ve Safiulla, 2007, Mondal vd., 2008). Bu üretim yöntemleri arasında, sıvı hal üretim yöntemleri, basitliği ve büyük miktarlarda üretime uygunluğu nedeni ile endüstride sıklıkla kullanılmaktadır (Ramesh ve Safiulla, 2007, Hashim vd., 1999). Karıştırmalı döküm yöntemi 1981 yılında Surappa ve Rohatgi tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntemde seramik partikül takviyeli alüminyum matrisli kompozitlerin hazırlanması için girdap karıştırma tekniği kullanılmıştır (Surappa ve Rohatgi, 1981).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde Al6061 matrisli, SiC ve Al₂O₃ takviyeli kompozitlerin üretimi ve incelenmesi ile ilgili çok sayıda makaleye rastlanmıştır. Umanath ve arkadaşları (2013), karıştırmalı döküm tekniği kullanarak Al6061 alaşımına ağırlıkça %5, 10 ve 15 oranlarında SiC ve Al₂O₃ ilave ederek kompozit üretmişler ve takviyenin artan oranlarında aşınma miktarında azalmanın yanı sıra aşınan yüzeyde daha fazla yüzey pürüzlülüğü meydana geldiğini tespit etmişlerdir (Umanath vd., 2013). Seshappa ve Prasad (2022), çalışmalarında karıştırmalı döküm yöntemi kullanarak, Al7075 alaşımına ağırlıkça %2, 4, 6 ve 8 oranlarında SiC ve Al₂O₃ ilave ederek hibrit kompozit üretmişler ve SiC ve Al₂O₃'in artan oranlarında sertliğin artarak maksimum sertlik değerinin 199 vickers değeri ile %8 oranında takviye içeren hibrit kompozitte meydana geldiğini, aşınma değerlerinin ise artan takviye miktarı ile azaldığını bildirmişlerdir (Seshappa ve Prasad, 2022). Ayrıca Kumar ve arkadaşları (2010), sıvı hal üretim yöntemi kullanarak, Al6061 alaşımına ağırlıkça %2, 4 ve 6 oranlarında SiC, Al7075 alaşımına ise benzer oranlarda Al₂O₃ ilave ederek kompozit ürettikler. Ürettikleri kompozitlerde hem SiC hem de Al₂O₃ ilavesinin sertliği artırırken, aşınma oranında azalmaya neden olduğunu belirlediler (Kumar vd., 2010).

Bunun yanı sıra atık kiremitlerin yol inşasında katkı malzemesi olarak ve kiremit üretiminde tekrar kullanımının söz konusu olduğu çalışmalar olmasına rağmen alüminyum matrisli kompozit üretiminde takviye elemanı olarak kullanımına hiçbir çalışmada rastlanılmamıştır. Bu da çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

GEREÇ ve YÖNTEM

Bu çalışmada matris malzemesi olarak Al6061 alaşımı, geleneksel takviye elemanlarından otomotiv endüstrisinde sıklıkla kullanılan SiC ve Al₂O₃ seramikleri ve atık takviye malzemesi olarak ise Bartın ilinde kiremit üretimi yapan fabrikaların hatalı üretimlerinin depolandığı sahalardan toplanan kiremit atıkları kullanılmıştır. SiC ve Al₂O₃ seramikleri 22-59µm arası tane boyutunda toz olarak piyasadan temin edilmiştir. Kiremit parçaları ise öncelikle bilyalı değirmende toz haline getirilip, daha sonra 250 ve 500 meshlik elekler kullanılarak elek analizinde 250 meslik elekten geçen, 500 meslik elekten geçmeyen tozlar toplanarak 22-59µm tane boyutuna sahip kiremit tozları elde edilmiştir. Al6061 alaşımının kimyasal kompozisyonu Tablo I'de, Al6061 ve geleneksel takviye elemanlarının fiziksel, mekanik özellikleri Tablo II'de, EDS analizi ile belirlenen kiremit tozunun kimyasal kompozisyonu ise ağırlıkça % olarak Tablo III'de verilmiştir.

Tablo I. Al 6061'in Kimyasal Bileşimi(<https://asm.matweb.com>., 03.04.2023)

Fe	Si	Cr	Mn	Mg	Zn	Cu	Ti	Diğer	Al
0,5	0,6-1,0	0,1	0,2-0,8	0,8-1,2	0,25	0,6-1,1	0,1	0,15	Kalan

Tablo II. Al6061, Al₂O₃ ve SiC'ün Özellikleri (<https://asm.matweb.com>., 03.04.2023)

Özellik	Al6061	Al ₂ O ₃	SiC
Yoğunluk (g/cm ³)	2,7	3,9	3,2
Maksimum kullanım sıcaklığı (°C)	582	1700	1500
Eğme mukavemeti (MPa 20°C'de)	386	350	450
Basma mukavemeti (MPa 20°C'de)	607	2400	2650
Elastik modül (GPa)	68,9	395	425
Poission oranı	0,33	0,25	0,27
Sertlik (HV)	107	1750	2200

Tablo III. Kiremit Tozunun Kimyasal Kompozisyonu

Bileşik	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	CaO	MgO	TiO ₂	K ₂ O	P ₂ O ₅
Ağırlıkça(%)	46,7	16,7	14,2	8,8	6,8	3,9	1,6	1,3

Kompozitler iki aşamalı bir karıştırma işlemi ihtiva eden, metal kalıba döküm yöntemi ile üretilmişlerdir. Yöntemin ilk aşamasında matris malzemesinin sıcaklığı elektrikli fırın kullanılarak 700°C'ye yükseltildikten sonra 600°C ye düşürülmüştür. Karıştırma işleminin ilk aşamasında bu sıcaklıkta yarı ergimiş halde bulunan matrise, sıcaklığı 250°C ye çıkarılmış ve bu sıcaklıkta belli bir süre beklemiş takviye elemanları ilave edilerek elle karıştırılır. İkinci aşamada, takviye elemanları ilave edilmiş matris tekrar ısıtılarak sıcaklığı 800°C'ye yükseltilir. Bu sıcaklıkta 10 dk boyunca 250d/d hızla karıştırılır. Bu aşamaya mekanik karıştırma adı verilir. Bu esnada erimiş halde bulunan karışıma azot gazı püskürtülerek, ortamdan oksijenin uzaklaştırılması ve karbür oluşumu engellenmiş olur. Daha sonra önceden 250°C ye ısıtılmış çapı 14mm, boyu 300mm olan üç kollu metal kalıplara oda sıcaklığında döküm yapılır.

Soğuyan numuneler metal kalıptan çıkarılarak, deneyler için boyutlandırılır. Şekil 1'de karıştırmalı döküm ünitesi ve metal kalıp verilmiştir.

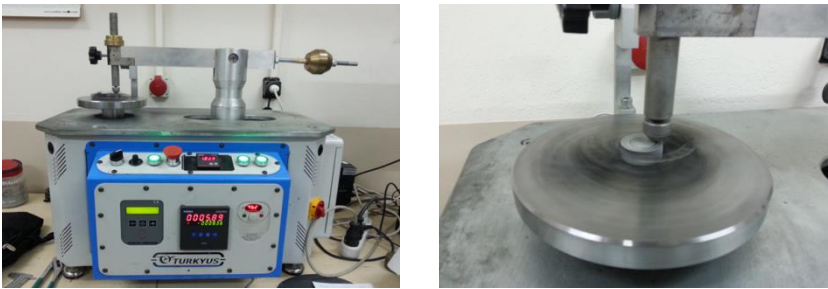

Şekil 1. Karıştırma ünitesi ve metal kalıba döküm

Kompozit üretiminde %1 , %3 ve %5 oranında takviye malzemeleri kullanılmıştır. %4 - %6 ve %8 takviye oranları kullanılarak ikili hibrit kompozitler ve %7 - %9 ve %11 takviye oranları ile üçlü hibrit kompozitlerin üretimi yapılmıştır. Kompozitlerin aşınma deneyleri sabit kayma mesafesi, sabit dönme hızında 1N, 3N ve 5N yük değerleri uygulanarak Pin-On Disk cihazı ile yapılmıştır. Ayrıca aşınma ölçümlerinde meydana gelebilecek hataları bertaraf etmek için her bir numuneden 3 adet üretim yapılarak tüm ölçümler bu 3 numune için de aynı şartlarda tekrarlanmıştır.

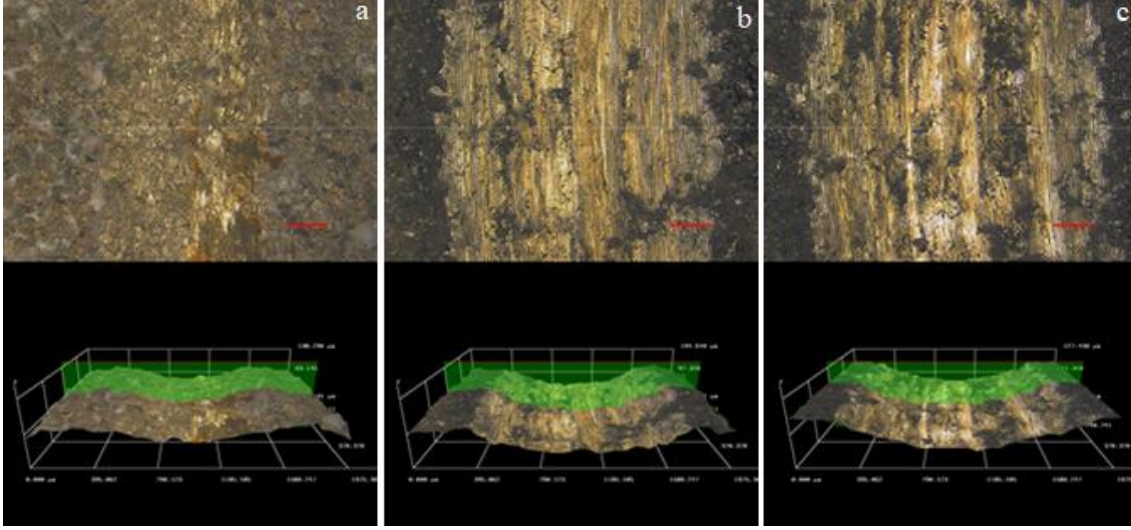
BULGULAR ve TARTIŞMA

Üretilen kompozitlerin aşınma deneyleri şekil 2’de verilen TURKYUS marka pin-on disk cihazı kullanılarak, ASTM G99 standartına göre yapılmıştır. Aşınma testlerinde 5mm çapında 60RCSD değerine sertleştirilmiş çelik bilya uç kullanılmıştır.

Şekil 2. Aşınma test cihazı

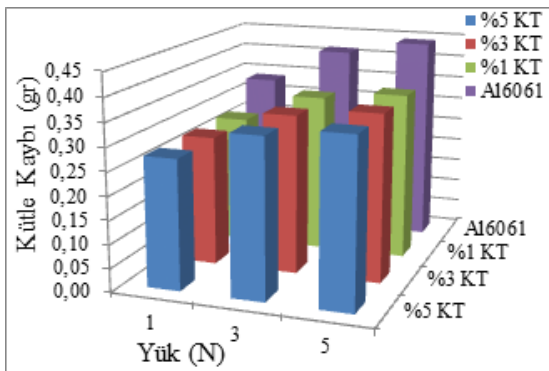
Deneyler 300m sabit kayma mesafesinde, 320dev/dk sabit kayma hızında ve 1N, 3N, 5N yük değerlerinde gerçekleştirilmiştir. Tüm aşınma deneylerinin başlangıcında ve bitiminde, numunelerin ağırlıkları hassas terazi kullanılarak ölçülmüş ve kütle kaybı belirlenmiştir. Ölçüm hatalarını bertaraf etmek için her bir numuneden 3 adet üretilerek bu numuneler için aşınma deneyleri aynı şartlarda tekrarlanmıştır. Şekil 3’de %5oranında kiremit tozu içeren kompozitin 1N, 3N ve 5N yük değerlerinde aşınan yüzeylerine ait metal mikroskobu ve profilometre fotoğrafları verilmiştir.

Şekil 3. Aşınma ve Profilometre Fotoğrafları (a) 1N; (b) 3N; (c) 5N

Şekil 3’de uygulanan yük arttıkça aşınan yüzeyin genişliği ve derinliği artmaktadır. Bununla birlikte yükün artması ile hem daha pürüzlü bir yüzey meydana gelmiş hem de yüzeyden kopan takviye elemanı miktarı artarak daha gözenekli bir yüzey oluşmuştur. Bunun nedeni matris/takviye ara yüzeyinde iyi bir yapışma meydana gelmemesi ve bazı bölgelerde topaklanmadan dolayı takviye partiküllerinin arasına yeterli miktarda matrisin yerleşememesi olabilir. %5 oranında kiremit tozu içeren kompozitin aşınmış yüzey morfolojisi incelendiğinde incelendiğinde kayma yönünde çizikler, kısıtlanmış oluklar ve pürüzsüz eğrilerin olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bu çizikler aşınma testi sırasında numune yüzeylerinden kopan parçaların yüzeyleri çizmesinden abrasiv türü bir aşınma mekanizmasının kanıtı olduğu söylenebilir.

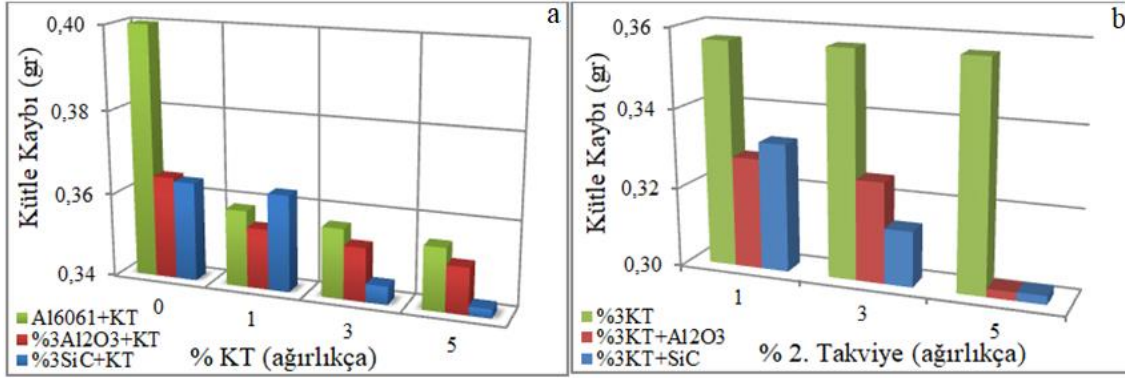
Şekil 4’de Al6061 alaşımına ağırlıkça %1, 3 ve 5 oranlarında katılan kiremit tozunun kompozitin aşınma miktarına etkisi verilmiştir.

Şekil 4. Kiremit tozunun kompozitin aşınma miktarına etkisi

Şekil 4’de görüldüğü gibi, yükün artması ile hem Al6061 alaşımının hem de kompozitin aşınma miktarı artmıştır. Bununla birlikte Al6061 alaşımına katılan kiremit tozunun her oranda aşınmayı azaltma yönünde bir etkisi olmuştur. Al6061 alaşımında 1N yük altında gerçekleştirilen kuru sürtünmeli aşınma deneyi sonucunda 0.3367gr kütle kaybı olurken, yük 5N değerine çıkarıldığında kütle kaybı 0.4415gr olmuştur. Alaşımına katılan kiremit tozu miktarı ağırlıkça %5 olduğunda 1N yük altındaki kütle kaybı 0.276gr, 5N yük de ise 0.3549gr olarak belirlenmiştir. Bu durumda %5 kiremit tozu ilavesi ile 5N yük altında kütle kaybının

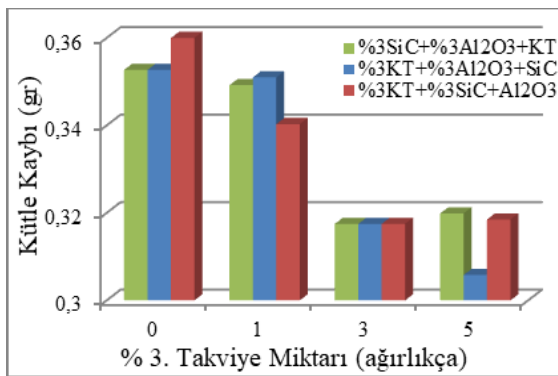
%19,61 oranında azaldığı belirlenmiştir. Bunun nedeni olarak kiremit tozunun yapısında bulunan sert SiO_2 ve Al_2O_3 partikülleri gösterilebilir.

Şekil 5. (a) Kiremit tozunun %3 SiC ve %3 Al_2O_3 ilaveli ikili hibrit kompozitin aşınmasına etkisi; **(b)** SiC ve Al_2O_3 'ün %3 kiremit tozu ilaveli ikili hibrit kompozitin aşınmasına etkisi

Şekil 5 (a)'da Al6061 alaşımına, %3 Al_2O_3 ve %3 SiC ilaveli kompozite, %1, 3 ve 5 oranlarında katılan kiremit tozunun ikili hibrit kompozitin aşınma miktarına etkisi verilmiştir. Buna göre 5N yük altında Al6061 alaşımında 0.4415gr kütle kaybı meydana gelirken, alaşıma %5 oranında kiremit tozu ilavesi ile kütle kaybı 0.3549gr'a düşmektedir. %3 Al_2O_3 + %5 kiremit tozu ilaveli ikili hibrit kompozit de 0.3510gr kütle kaybına karşılık %3 SiC + %5 kiremit tozu ilaveli ikili hibrit kompozit de ise 0.3421gr kütle kaybı ölçülmüştür.

Şekil 5 (b)'de %3 kiremit tozu katkılı Al6061 alaşımının 5N yük altında kütle kaybı 0.3566gr olarak belirlenmiştir. %3 KT + %5 Al_2O_3 ilaveli hibrit kompozitin 5N yük altında kütle kaybı 0.3021gr, %3 KT + %5 SiC ilaveli hibrit kompozitin aynı yük altında kütle kaybı ise 0.3022gr olarak ölçülmüştür. SiC'ün sertlik değeri Al_2O_3 'den daha yüksek olmasına rağmen %1 ve %3 oranlarında kompozite ilave edildiklerinde Al_2O_3 takviyeli kompozitin SiC takviyeli kompozite kıyasla daha az aşındığı gözlemlenmiştir. Bu durum Al_2O_3 'ün matrise daha iyi yapışma göstermesi ile açıklanabilir.

Şekil 6. Takviye elemanlarının üçlü hibrit kompozitin aşınmasına etkisi

Şekil 6'da Al6061 alaşımına ilave edilen 2 takviyenin oranı %3'de sabit tutulurken 3. takviye %1, 3 ve 5 oranında ilave edilerek üretilen üçlü hibrit kompozitlerin kuru sürtünmeli aşınma deneyinde ölçülen kütle kayıpları verilmiştir. Buna göre 5N yük altında yapılan kuru sürtünmeli aşınma deneyinde 3. takviyenin %5 ilavesi ile üretilen üçlü hibrit kompozitlerde kütle kayıpları birbirine çok yakındır. 3. takviye elemanı olarak %5KT ilavesi ile oluşan kütle kaybı 0.3199gr, %5SiC ilavesi ile oluşan kütle kaybı 0.3058gr ve %5 Al_2O_3 ilavesi ile oluşan kütle kaybı ise 0.3185gr olarak ölçülmüştür.

Önceki çalışmalar incelendiğinde elde edilen sonuçlara ulaşan benzer araştırmaların olduğu görülmektedir. Örneğin Suresh ve arkadaşları (2020), karıştırmalı döküm yöntemiyle Al7075 alaşımına %1, 2, 3 ve 4 oranlarında Al₂O₃ + SiC ilavesiyle hibrit kompozitleri başarıyla üretmişler ve pin-on disk yönteminde 1200m sabit kayma mesafesi, 3 farklı değişken yük değeri, 3 farklı kayma hızı kullanarak kuru sürtünmeli aşınma deneylerini gerçekleştirmişlerdir. 20N yük ve 2m/s kayma hızı değerlerinde Al7075 alaşımında 0.018 gr kütle kaybına karşılık, alaşıma %3SiC ve %3Al₂O₃ ilave ettiklerinde 0.014gr kütle kaybı belirlemişlerdir (Suresha vd., 2020). Benzer şekilde Paladugu ve arkadaşları (2022), karıştırmalı döküm yöntemiyle Al6061-T6 alaşımına %3Al₂O₃ + %3SiC ilavesiyle hibrit kompozit üretmişler ve takviyesiz alaşım ile hibrit kompozitin kuru sürtünmeli aşınma dayanımını karşılaştırmışlardır. Takviye eklenmesi ile aşınma dayanımının %45 oranında arttığını belirlemişlerdir (Paladugu vd., 2022).

SONUÇLAR

Bu çalışmada Al6061 matrisli, kiremit tozu, SiC ve Al₂O₃ takviyeli kompozitler iki kademeli karıştırmalı döküm yöntemi kullanılarak başarılı bir şekilde üretilmiştir. Takviye elemanlarının kompozitin aşınma miktarına etkisi incelenmiş elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tüm kompozitlerde kuru sürtünmeli aşınma durumunda artan yük ile kütle kaybı artmıştır. Al6061 alaşımına eklenen kiremit tozu tüm oranlar için kuru sürtünmeli aşınmada kompozitin kütle kaybını azaltmıştır. %5 oranında katılan kiremit tozu kompozitin kütle kaybını %19.61 oranında azaltmıştır.

Kiremit tozu ile Al₂O₃'in birlikte takviye malzemesi olarak kullanıldığı ikili hibrit kompozit de meydana gelen kütle kaybı kiremit tozu ile SiC'ün birlikte kullanıldığı kompozit deki kütle kaybına kıyasla %1.78 oranında daha fazladır.

Kiremit tozu, SiC ve Al₂O₃ in birlikte takviye malzemesi olarak kullanıldığı üçlü hibrit kompozitin ise üretilen kompozitler arasında en düşük kütle kaybına sahip olduğu belirlenmiştir.

Kompozitlerin aşınmış yüzey morfolojisi incelendiğinde abraziv aşınma mekanizmasının etkili olduğu belirlenmiştir.

Bilgilendirme

Bu makale Dr. Serkan ATEŞ danışmanlığında 2017 yılında tamamlanan “Al 6061 Matrisli Geleneksel ve Atık Takviyeli Hibrit Kompozitlerin Tribolojik Davranışlarının İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmış ve 1. Türk Dünyası Mühendislik ve Fen Bilimleri Kongresinde sözlü sunum yapılarak, özet metni basılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Bekir Sadık, Ü. (2008). Investigation on Tribological and mechanical properties of Al₂O₃-SiC reinforced Aluminum composites manufactured by casting or PM method. *Materials and Design*, 29(10), 2002-2008.
2. Hashim, J., Looney, L., Hashmi, M.S.J. (1999). Metal matrix composites production by stir casting method. *Journal of Material Processing Technology*, (92-93), 1-7.
3. <https://asm.matweb.com> (12.03.2023)
4. Kaczmar, J.W., Pietrzak, K., Wlosinski, W. (2000). The production and application of metal matrix composite materials. *Journal of Materials Processing Technology*, 106(1), 58-67.
5. Kumar, G.B.V., Rao, C.S.P., Selvaraj, N. (2011). Mechanical and Tribological Behavior of Particulate Reinforced Aluminum Metal Matrix Composites – a review. *Journal of Minerals and Materials Characterization and Engineering*, 10(01), 59-91.
6. Kumar, G.B.V., Rao, C.S.P., Selvaraj, N., Bhagyashekar, M.S. (2010). Studies on Al6061-SiC and Al7075-Al₂O₃ Metal Matrix Composites. *Journal of Minerals and Materials Characterization and Engineering*, 9(1), 43-55.

7. Lloyd, D. (1991). Particle reinforced aluminum and magnesium matrix composites, *International Materials Review*. 1994;39(1):1-23.
8. Lokesh, N., Ramachandra, M., Mahendra, K.V., Sreenith, T. (2013). Effect of Hardness, Tensile and Wear Behavior of Al- 4.5wt % Cu Alloy / Flyash / SiC Metal Matrix Composites. *IJMER*, 3(1), 381-385.
9. Mahendra, B.M., Arulshri, K.P., Iyandurai, N. (2013). Evaluation of Mechanical Properties of Aluminium alloy 2024 reinforced with silicon carbide and fly ash hybrid metal matrix composites. *American Journal of Applied Sciences*, 10(3), 219-229.
10. Mondal, M., Dutta, B.K., Panigrahi, S.C. (2008). Wear properties of copper-coated short steel fiber reinforced stir cast Al-2Mg alloy composites. *Wear*, 265(5-6), 930-939.
11. Paladugu, S.R.M., Aparna, N.D., Sreekanth, P.S.R. (2022). Mechanical and Wear Analysis of Al6061-SiC/Al₂O₃/B₄C Hybrid Metal Matrix Composites Using Stir Casting Process. *Materials Today: Proceedings*, 56(3), 1091-1096.
12. Pawar, P.B., Utpat, A.A. (2014). Development of Aluminium Based Silicon Carbide Particulate Metal Matrix Composite for Spur Gear. *Procedia Materials Science*, 6, 1150-1156.
13. Prasad, S.V., Asthana, R. (2004). Aluminum metal-matrix composites for automotive applications: tribological considerations. *Tribology Letters*, 17(3), 445-453.
14. Prashanth, R., Shanmugasundaram, A., Abhinavaram, J., Jagadeesh, S. (2017). The role of TiC on the hardness and wear resistance of AA7075 using GTA. *ARPN Journal of Engineering and Applied Sciences*, 12(21), 5903-5913.
15. Ramesh, C.S., Safiulla, M. (2007). Wear behavior of hot extruded Al6061 based composites. *Wear*, 263(1-6), 629-635.
16. Robin, N.K., Ilangovan, S., Arul, S., Shanmugasundaram, A. (2015). Influence of nickel content on mechanical properties of aluminium-boron carbide hybrid composite. *International Journal of Applied Engineering Research*, 10(12), 32311-32320.
17. Rohatgi, P. (1991). Cast aluminum-matrix composites for automotive applications. *The Journal of The Minerals, Metals & Materials Society*, 43(4), 10-15.
18. Seshappa, A., Prasad, B.A. (2022). Swirl Cast with Wire Cut Electric Discharge Machining For Investigational Purposes on Al-7075/Al₂O₃&SiC. *Materials Today: Proceedings*, 68, 2258-2264.
19. Surappa, M.K., Rohatgi, P.K. (1981). Preparation and properties of cast aluminium-ceramic particle composites. *Journal of Materials Science*, 16(4), 983-993.
20. Suresha, S., Gowdb G.H., Devakumar, M.L.S. (2020). Wear behavior of Al 7075/Al₂O₃/SiC Hybrid NMMC's by Stir Casting Method. *Materials Today: Proceedings*, 24, 261-272.
21. Umanath, K., Palanikumar, K., Selvamani, S.T. (2013). Analysis of Dry Sliding Wear Behaviour of Al6061/SiC/Al₂O₃ Hybrid Metal Matrix Composites. *Composites: Part B*, 53, 159-168.
22. Yar, A., Montazerian, M., Abdizadeh, H., Baharvandi, H.R. (2009). Microstructure and mechanical properties of aluminium alloy matrix composite reinforced with nanoparticle MgO. *Journal of Alloy and Compounds*, 484, 400-404.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(20)

Dr. Orhan GÜZEL¹¹⁹

BÖLGESEL ve YEREL KALKINMA İÇİN YENİ MODEL ÖNERİSİ¹²⁰
NEW MODEL PROPOSAL FOR REGIONAL and LOCAL DEVELOPMENT

ÖZ

Bu çalışmada bölgesel ve yerel kalkınma açısından elde edilen tecrübelerden yola çıkılarak, başarılı bir bölgesel ve yerel kalkınmaya destek verebilecek model önerisi uygulayıcılar tarafından pratiğe geçirilebilecek şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gün geçtikçe insanoğlu içinde yaşadığı ortamı geliştirmekte, sürekli bir ilerleme çabası ile farklı toplumlar farklı çabalar ortaya koymaktadırlar. İlerleme ve gelişme insan grupları arasında bir mücadele alanı haline gelmiş ve bu durum kimi zaman diğer toplumların sömürülmesinde yol açmıştır. Gelişme çabalarını ülkeler açısından değerlendirdiğimizde, yerelden gelen ilerleme çabalarının çok değerli olduğu ve ülkelerin genel gelişmişlik seviyelerine etki edebilecek güçte olduğu görülmektedir. Ancak bölgesel ve yerel kalkınma çabalarında bazı bölgeler diğerlerine göre ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Belediye Şirketi, Bölgesel Kalkınma, Yerel Kalkınma, Belediye.

ABSTRACT

In this study, based on the experience gained from regional and local development, a model proposal for a successful regional and local development has been presented in a way that can be put into practice by practitioners. Day by day, humans are improving the environment they live in, different societies put forward different efforts with the aim of continuous progress. Improvement and development have become a field of struggle between people groups and this has sometimes causes to the exploitation of other societies. When we evaluate the development efforts in terms of countries, it is seen that the efforts coming from the local level are very valuable and have the power to affect the general development levels of the countries. However, in regional and local development efforts, some regions come to the forefront than others.

Keywords: Cooperative, Municipal Corporation, Regional Development, Local Development, Municipality.

¹¹⁹ Yunusemre Belediye Binası Yunusemre/Manisa-Türkiye; guzel.orhan@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-1257-4779

¹²⁰ Bu makale “Kooperatifler İçin Başarıyı Etkileyen Faktörler ve Bir Ölçek Geliştirme Çalışması” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma nihayetinde ulusal kalkınmayı hedeflemektedir. Bu nedenle uluslar üstü ya da ulusal alanlarda yoğunlaşmış olan kalkınma yaklaşımı, zaman geçtikçe bölgesel kalkınmaya odaklanmıştır. Bölge tanımına baktığımızda ise “çevre, alan” anlamında kullanıldığı görülmekte birlikte, çok anlamlı çok boyutlu ve sınırları zorlukla çizilen bir kavram olduğu görülmektedir. “Bölge” ifadesi, bize ülke düzeyinde alt bileşenleri anlatır (Kaya, 2004:25). Bu açıdan bakıldığında bölgesel kalkınma noktasında atılacak her türlü adım, ülke gelişimini de doğrudan etkileyecek bir nitelik taşımaktadır.

Bölgesel kalkınma, daha çok yereldeki kalkınma çabalarını içerisinde barındıran bir kavramdır. Bu nedenle bu alanda yapılacak çalışmalar daha mikro ölçekte ve daha emek yoğun projelerin varlığı ve icrasını ifade eder. Yereldeki bu çabaların daha bütüncül ve belirlenmiş olan öncelikli bir hedefe odaklanmış olması arzu edilen bir durumdur. Bölgesel kalkınma ajansları ile yakalanmak istenen bu hedef odağında sahada oyun değiştirebilecek aktörleri daha etkin bir şekilde kullanmak ülkeye fayda sağlayacaktır. Bu aktörlere baktığımızda karşımıza öncelikli olarak kapasiteleri ve sahadaki icra kabiliyetleri ile belediyeler çıkmaktadır. Ardından halkı örgütlemek ve kalkınma odağında bir işgücü olarak değerlendirilebilecek kooperatifler göze çarpmaktadır. Son olarak belediye ve kooperatif arasındaki işbirliğinin piyasa şartlarında ayakta kalmasını sağlayacak belediye şirketleri ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de mevcut yasal durumda belediyelere yerel kalkınma ile ilgili bir takım sorumluluklar yüklenmiştir. Ancak yerel kalkınma açısından anlam taşıyan bu yasal düzenlemeler kanun metninin satır aralarında kalmış ve belediyeler tarafından yeterince dikkate alınmamaktadır. Yapılması gereken yerel kalkınma gibi önemli bir konuyu kanunda ayrıca ele almak ve amir hükümlerle belediyelerin bu konuda aksiyon almasını sağlamaktır. Yaptığımız bu çalışmanın amacı bu mevzuat düzenlemelerine altlık oluşturacak bilimsel bir altyapıyı kanun yapıcılara sunmaktır.

Bu çalışmada ülkemizdeki kalkınmaya destek olması açısından yerel ve bölgesel kalkınma noktasında nasıl daha güçlü bir yapı oluşturulabilir ve yereldeki aktörler nasıl daha çok kalkınma ile ilişkilendirilebilir sorularının cevabı ortaya konulmaya çalışılan bir model üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

1. Kalkınma Kavramı

Belirli bir konuda veya alanda ilerleme sağlama, ekonominin bir bütün olarak daha iyi seviyelere ulaşması, kalkınma olarak tanımlanır. Kalkınmayı farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, nispeten daha az gelişmiş ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının gelişmiş uluslar seviyesine çıkarılması söylenebilir (Aksu, 2011:6).

Elbette kalkınma sadece ekonomik, sosyal ve kültürel alanın geliştirilmesi ve değiştirilmesi ile sınırlı değildir. Ülkenin tüm işlevleriyle geliştirilmesi anlamını taşır. Genel olarak baktığımızda kalkınma kavramı, değişen dünya şartları ile farklı anlamlar kazanmakta, sadece ulusların gelir ve üretim seviyeleri ile sınırlı kalmayıp, aynı anda ulusların kültürel değerlerine ve sosyoekonomik yapılarına göre şekil aldığı söylemek yanlış olmayacaktır. (Taşyan ve Korkmaz, 2012:366)

Birçok iktisatçı ve bilim insanının II. Dünya Savaşı sonrası dikkatini çeken bir konu olarak kalkınma kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kalkınma kavramı, son yıllarda toplumların gelişimlerine paralel olarak daha sık bir şekilde kullanılan sanayileşme, ekonomik büyüme, ilerleme, modernleşme, yaşam kalitesi ve yapısal değişim ve gibi kavramların muadili olarak kullanılmaktadır. Ancak bu güne kadar olan süreçte bu kavramın anlamı tam olarak netleştirilmiş değildir. Kalkınma kavramı pratikte ve teoride olduğu kadar kimi zaman sanayileşmenin, kimi zaman modernleşmenin, yeri geldiğinde de ekonomik büyüme için kullanılmaktadır. Diğer bir taraftan bu kavramı tarihçiler, sosyologlar ve iktisatçılar farklı anlamlarda kullanmışlardır (Uzay, 2005:15; Yavilioğlu, 2002:59).

2. Genel Hatlarıyla Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma kavramına bakıldığında iktisat literatürüne son zamanlarda girmiş yeni bir kavram olduğunu görürüz. Zamanla bu kavramda farklı değişimler ortaya çıkmıştır. 60’larda başlayıp, yaklaşık olarak 80’lere kadar devam eden bölgesel kalkınma yaklaşımında; yabancı yatırımı doğrudan çekme, imalat sanayi

yatırımlarını gerçekleştirme ve altyapı yatırımlarını yapmada devlet etkin bir rol oynamaktadır. 80'lerden 90'lara kadar olan süreçte ise, mevcut işletmelerin büyütülmesi ve korunması ile belirli sektörlerin büyütülmesi konusunda devlet harekete geçirici, sürükleyici bir rol oynamıştır. 90'lardan günümüze kadar olan süreçte ise, özel sektör ve kamu ortaklığı, karşılaştırmalı üstünlük sağlayan sektörlerle dış yatırım çekme noktasında devlet yol gösterici bir strateji izlemiştir (Çakmak, 2006:48).

Bölgesel Kalkınma, disiplinler arası bir bilim dalı olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonominin yanı sıra, demografi, toplum bilimi, coğrafya, tarih, yönetim bilimleri ve siyaset kuramlarının bölge gelişmesi kuramına önemli derecede katkıları vardır. Bölgesel kalkınma kuramı ise, bölgelerin gelişmesinde rol alan etkenlerle bu etkenlerin etkileşim sürecine farklı iki açıdan bakar (Sinemillioğlu, 2009:245).

- Bölge dışından.
- Bölge içinden,

Bölgesel kalkınma kavramı sürekli bir gelişim ve değişim içerisindedir. Bölgenin kendine özgü kaynaklarının harekete geçirilmesi, bölgenin istihdam ve gelir düzeyinin artırılması, girişimciliğin özendirilmesi ve hayat kalitesinin iyileştirilmesi şeklinde tanımlanır. Bölgesel kalkınma kavramı farklı iki anlayışı barındırır. Bunlardan ilki, bölgesel sürdürülebilir ekosistem ve gelişmelere ilişkin stratejileri ön plana alırken, ikinci anlayış sürdürülebilir bölgesel gelişmedir ve ekonomik hedeflerin bir nebze daha ön planda olduğu kalkınma sürecini ortaya koyar (Uzay, 2005:20).

Genel olarak bakıldığında toplumsal ve doğal kaynakların coğrafyalar üzerinde dağılımı eşit olmamaktadır. Bu nedenle ülke bazında düşünüldüğünde gelişme düzeyleri dengeli bir şekilde dağılım göstermemektedir. Dinamik bir biçimde ortaya çıkan ve gelişme süreçlerine yön veren sosyal ve ekonomik etkenlerin ülke coğrafyası üzerindeki farklı dağılımı, gelişmişlik farklılıklarının bölgelerarası sebebi olarak kendini göstermektedir. Bu gelişmişlik farklılıkların ortadan kaldırılması için yürütülen politikalar ve yapılan çalışmalar bölgesel kalkınma kavramının ortaya çıkışını hazırlamıştır (Poroy, 2004:9).

3. Bölgesel Kalkınma Kavramı ve Kavramsal Olarak Süreç İçerisindeki Gelişimi

Aslına bakıldığında bölgesel kalkınma kavramının uzun bir geçmişi yoktur. Bu kavram, 1940'lı yıllarda önem kazanmaya başlamış ve aslında kalkınma iktisadının gündeme gelmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. İlk olarak Güneydoğu ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki gelişmişlik farklılıkları sebebiyle ortaya çıksa da bu kavram günümüzde az gelişmiş tüm bölgeler için önem arz etmektedir (Gök 2004: 75).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllara bakıldığında bölgesel kalkınma konusu, iktisat politikasında ve literatüründe artan bir ilgi çekmektedir. Sanayi devrimiyle başlayan süreçte, dünyadaki ekonomik kalkınma sürecine giren ülkelerin, ülkelerinin üretim kapasitelerinin bölgeler arasındaki dağılımını, diğer bir ifadeyle yatırımların hangi bölgelere ve hangi sektörlerle yapılacağı piyasadaki güçlere bıraktıkları görülmektedir. Son dönemlerde yaşanan bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının aşırı boyutlara varması ve bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar, piyasadaki mevcut mekanizmanın tek başına bu işi başaramadığını, üretim kapasitesinin bölgeler arasındaki dağılımının adaletli bir şekilde düzenlenmesinde yetersiz olduğu ortaya koymuştur (İldırar, 2004:13).

4. Bölgesel Kalkınma Kavramının Geçmişten Günümüze Türkiye'deki Durumu

Türkiye'nin genelinin geri kalmış bir durumda olduğu 1923-1950 arasındaki dönemde ülkede kalkınma girişimlerinde bölgesel bir ayrımı gözetmek ve bölgesel kalkınma politikalarını bu bakış açısıyla uygulamak mümkün değildi. Anadolu'nun diğer bölgelerine göre nispeten daha fazla ticari geleneğe ve sermaye birikimine sahip olan İzmir, İstanbul ve civarı bölgeler, cumhuriyet tarihinin ilk yıllarında daha avantajlı bölgeler olarak ortaya çıkmış, ilerleyen dönemlerde de dışsal ve içsel ekonomiler sonucunda işgücü akımının ve sermaye birikiminin yatırıma dönüşümünün artarak görüldüğü bölgeler olarak ön planda olmayı sürdürmüştür (Gülen, 2004:122).

Devlet Planlama Teşkilatının 1960 yılında kurulmasıyla birlikte planlı ekonomiye geçilmiş, ulusal ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak ve ülkenin bölgesel kapasitesini canlandırmak düşüncesiyle çeşitli bölgesel planlar oluşturulmuştur. Bu planların uygulanıp takip edilmesi görevi de yine Devlet Planlama

Teşkilatı' na verilmiştir. 1960' lardan sonraki dönemde Türkiye'de uygulanagelen beş yıllık kalkınma planları sayesinde bölgesel eşitsizliklerin azaltılarak ekonomik ve sosyal denge ile gelişimin sağlanması hedeflenmiştir (Göymen,2010:143).

Türkiye' de bölgesel anlamda gelişmişlik farklarının derinleşerek devam etmesi ile birlikte, bu farkların en aza indirilmesi amacıyla bölge ve/veya illerin ihtiyaçları ön plana çıkarılarak hükümetlerin gündemine getirilmiştir. Bu şekilde, başta Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerindeki kentler olmak üzere, ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda gelişmişlik düzeyi noktasından geri kalmış bazı bölgeler “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” olarak tanımlanmıştır (Doğruel, F., & Doğruel, S.2004-299).

5. Bölgesel Kalkınmada Yeni Model Önerisi

Ülke ekonomisi için en önemli konular arasında “kalkınma” ve “gıda arz güvenliği” yer almaktadır. Bu konu başlıklarında belediyeler bir takım görevleri üstlenebilir ve başarılı çalışmalar ortaya koyabilirler. Nitekim ülke geneli için bu denli önem arz eden konularda, en önemli yerel aktörlerden olan belediyelerin özellikle sahadaki icra kabiliyet ve kapasiteleri ile piyasaya girmeleri bir çarpan etkisi yapacak, ilçe bazında kimi yerlerde belde bazında ortaya müspet neticeler çıkmasını sağlayacaktır.

Ülkemizin gelişmişlik seviyesinin yükseltilmesi açısından, yerelden gerçekleştirilecek gelişmeler önem arz etmektedir. Yerelde gerçekleştirilecek her bir kalkınma hamlesi, ülke refahına kümülatif olarak etki edecektir. Ayrıca yerelde uygulanacak kalkınma faaliyetlerinin daha yönetilebilir olduğu açıktır. Yerel aktörlerin ve yerel dinamiklerin yerel kalkınmayı müspet anlamda harekete geçirmede etkin rol oynamalarına imkân verilmeli ve bu yönde uygulamalar teşvik edilmelidir.

Bölgesel ve yerel kalkınmadan amaç; kent ekonomisinin, ticaretinin ve istihdam sahalılarının geliştirilmesi yoluyla refah artışının sağlanmasıdır.

Belediyelerin bölgesel ve yerel kalkınmadaki kanuni sorumlulukları, 5393 sayılı Belediye Kanunu; Madde 14/a: “Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır.” şeklinde mevzuatımızda kendine yer bulmasına karşın, ülkemiz için çok önemli ve hayati olan bu konuda maalesef belediyeler pratikte yeterince rol üstlenmemektedirler.

Belediyelere kalkınma ve ihracatta rol verilmesi ve böyle bir hamlenin belediyelerde maya olarak tutacağı, belediye başkanlarının bu konuya istekli davranacağı, yöneleceği, nihayetinde şehirlerindeki vatandaşlara en çok ihtiyaç duydukları başlıklardan olan iş üretecekleri, ticaret üretecekleri ve bunları da dış piyasaya dönük ihracat düşüncesi ve odağıyla gerçekleştirecekleri, ülke genelinde kalkınma ve ihracata yönelik olması gereken misyonun il veya ilçe genelinde kısmen belediye başkanları tarafından üstlenilebileceği ortadadır. Nihayetinde belediyeler yol kaldırım su ve çöp gibi klasik sorunları günümüzde büyük ölçüde halletmiş durumda ve ülkenin daha fazla kalkınabilmesi için ticaretimizin mutlaka yerele yayılması ve yurtdışına taşması zaruridir. Belediye başkanlarından bu yönde performans beklenebilir.

Kooperatifler halkın örgütlenmesi için önemlidir belediyeler ise sahip oldukları maddi ve operasyonel güçle saha kabiliyeti açısından önemlidir. Bölgesel ve yerel kalkınma için bu iki gücün bir araya gelmesi gereklidir. Ancak ticari hayatta daha esnek ve etkin hareket edilebilmesi açısından bu iki gücün belediye şirketleri üzerinden işbirliği yapmaları önem taşır. Ülkemizde başarılı yerel kooperatifçilik uygulamaları giderek yaygınlaşmaktadır. Belediyelerimizin belediye şirketi kurma ve işletme noktasındaki tecrübeleri de şu an oluşmuş durumdadır. Belediye şirketi ve kooperatifçilik uygulamalarının birlikte düşünülmesi için gerekli tecrübe birikimi ülkemizde hâlihazırda mevcut durumdadır.

Bu Modelde Yer Alan Kilit Kavramların Bu Model İçinde Ne Anlam Taşıdığını Şu Şekilde Açıklayabiliriz:

5.1. Ürünlerin Topplulaştırılması, Standartlaştırılması, Depolanması:

Perakende sektörü için yeterli miktarda ve standartta ürünü, yılın tüm zamanlarında temin edebilmek en temel şartlardandır. Başta yurtiçi ve yurtdışı perakende sektörü olmak üzere tüm alıcılar, alımlarını piyasaya bu şekilde ürün sunabilme kabiliyetine sahip firmalardan yapmak zorundadırlar. Aslında çokça eleştirilen ve zaman zaman piyasadaki fiyat dengelerini bozan piyasadaki aktörler, bu kabiliyetlere sahip

oyunculardır ve ellerindeki güç buradan kaynaklanmaktadır. Piyasanın kontrol altında tutulabilmesi için her belediyeye büyüklükleri oranında bu kabiliyetlere sahip belediye şirketleri oluşturma zorunluluğunun getirilmesi düşünülebilir. Toplamda bakıldığında zincir marketlerin karşısındaki en büyük güç yerel zincir marketler, yerel market ve bakkallardır. Bu noktalara yapılacak gıda arzı ile piyasa istenilen seviyelere çekilebilir. Belediye şirketleri, Tarım Kredi Marketlerine bu anlamda destekleyici bir aktör olarak düşünülebilir. Ayrıca ihracat yapılabilmesi için bahsettiğimiz kabiliyetler zaten belediye şirketlerinin sahip olması gereken kabiliyetlerdir.

5.2. Gıda Arz Güvenliği İçin Yem ve Gübre Arzı:

Bu modelde şehirlerin kırsal bölgeleri, merkezlerinin gıda ihtiyacını karşılayabilecektir. Ülke içerisinde hayati derecede önemli olan ve maalesef spekülasyonlara şu anda açık olan gıda arzını makul miktar ve fiyat bandında tutmak için bahsettiğimiz model başlı başına işe yarayacaktır. Ancak gıda arz güvenliğini daha ileri boyutta teminat altına almak için iki girdi önemlidir. Bunlar yem ve gübre arzıdır. Piyasada hayvansal gıda ürünlerinin önemli bir kısmının hammaddesi et ve süttür. Et ve süt üreticileri fiyatlarda artış yaptıklarında bu piyasanın tamamında tsunami etkisi yapmaktadır. Et ve süt üreticileri de zam yapma sebeplerini yem fiyatlarındaki artışa bağlamaktadır. Bu durum tarımsal gıda ürünlerinde de bu şekildedir. Burada yapılması gereken belediyelerin şirketleri vasıtasıyla piyasaya uygun fiyatlı yem ve gübre arz etmeleridir. Bu arz, kapasitelerinin üstünde olursa, fiyat artışlarının bir kısmının devlet tarafından sübvansedilmesi ve özellikle bu iki girdinin fiyatlarının belirli seviyelerde tutulması elzemdir.

5.3. Yurtdışı Pazar ve Sipariş Bulma:

Yerelde ne kadar ürün yüksek standartlarda üretilirse üretilsin, yurtdışından sipariş ve pazar bulunmadıktan ve bu pazarlara ürünler zorlu ihracat süreçleri sağlıklı bir şekilde tamamlanarak sunulmadan, sürekli ve artan bir ihracat hacminden söz etmek mümkün olmaz. Bu noktada belediyelerin personel ve kurumsal kabiliyetleri ile yurtdışından çok kolaylıkla sipariş ve pazar bulabilmeleri mümkündür. Çoğunlukla atıl kalan kardeş şehir ilişkilerinin bu gözle yeniden ele alınmasıyla belediyeler çok sayıda sipariş ve pazar bulup ilgili ihracat süreçlerini karşı tarafın belediyeleri ile irtibatlı bir şekilde yürütebilir, bu durum ihracatta ülkemize bir çarpan etkisi sunar. Belediyeler kendi şirketlerinin ürünlerini ve şehirdeki diğer tacirlerin ürünlerini bu ihracat pazarlarına çok rahatlıkla sunma kabiliyetlerine sahiptirler.

5.4. İhracat:

Bölgesel ve yerel kalkınma hamlesi ancak ihracatın artırılması ile tam olarak hedefine ulaşabilir. İç talebin karşılanması bir noktaya kadar ticareti artırır ancak bir aşamadan sonra mal ve hizmetlerin satılacağı yeni pazarlar gerekir ki bu da bizi ihracata götürür. Yerel yönetimlere ihracatta rol vermek ve yerelde ihracat bilincini arttırmak gerekir. Yerele ihracat gözlüğü ile baktığımızda karşımıza iki önemli aktör çıkar, bunlardan biri belediyeler, diğeri ise kooperatiflerdir. Bu iki aktör hâlihazırda ihracat sahnesinde kendilerine yeterince yer bulamamış, önemli, ancak göz ardı edilmiş oyuncularlardır. Yerel ve bölgesel kalkınma ve ihracatta, bu aktörlerin rolleri yeniden planlanmalıdır.

5.5. Ticarileştirme:

Yerelde aslına bakıldığında irili ufaklı birçok ürün ortaya konulmakta, birçok üretim gerçekleştirilmektedir. Ancak bu ürünlerin ticari hayata kazandırılıp piyasaya arz edilmeleri gerekmektedir. Piyasaya sunulabilecek miktarda ve standartta ürünün ticari hayatın kurallarına göre ülke ekonomisine kazandırılması ve burada dönen ürünlerin ticarileştirilmesi sistemi destekleyecektir. Bunun için gerekli olan insan kaynağı ve maddi kapasite belediyelerin elinde mevcuttur. Tek eksik belediyelerin bu yönde görevlendirilmeleri ve adım atmalarının sağlanmasıdır.

6. Yeni Model

Ülkemizin farklı şehirlerinde bölgesel ve yerel kalkınmaya katkı sunacak boyutta başarılı belediyeçilik uygulamaları ve başarılı kooperatifçilik örnekleri mevcuttur. Bu başarılı örnekler incelenmiş, harmanlanmış ve belirli bir bakış açısıyla; İl, ilçe ve beldeler bazında şu anda var olan tecrübe birikimleriyle rahatlıkla yaygınlaşabilecek pratik bir model ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ülkemizde başarılı bölgesel ve yerel kalkınmaya yönelik uygulamaların olması önemlidir. Ancak bu önemli konunun Belediye gibi güçlü bir kurumun sorumluluğuna ilgili mevzuatta yapılacak amir hüküm içeren düzenlemeler ile verilmesi, bu yönde performans beklenmesi konunun sürekliliği açısından önemlidir. Belediyelerin bölgesel ve yerel kalkınma konusunda sorumlu tutulması elzemdir.

Bölgesel ve Yerel Kalkınmada Öngörülen Yeni Modele Göre;

Belediyeler ve kooperatifler kentlerin kendisine özgü, yerelde üretilen ürün ve kaynaklarının etkin bir şekilde pazarlanmasını sağlayarak yeni fırsatlar yakalamak ve nihayetinde bölgesel ve yerel kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla aktif bir işbirliğine girerler. Ancak bu işbirliği sahada pratik olarak belediye şirketleri üzerinden yürütülür. Bu işbirliği sürecinin ana yürütücüsü ve sorumlusu belediyelerdir.

Bu İşbirliği Kapsamında Yerelde Potansiyeli Olan Ürünlerin;

- Üretilmesi,
- Toplulaştırılması,
- Paketlenmesi,
- Depolanması,
- Pazara sunulması,
- İhraç edilmesi,

hedeflenmektedir.

Bu modele göre tüm belediyelerin bölgesel ve yerel kalkınma ile ticaretten sorumlu bir belediye şirketi kurması ve yukarıdaki görevleri yerine getirmek üzere organizasyonlarını tamamlamaları zorunlu hale gelmelidir.

Bunun dışında nüfusu 50.000 üzerinde olan belediyelerde “Yerel Kalkınma Müdürlükleri” kurulması zorunlu hale gelmelidir. Bu müdürlüklerin görevi ise, belediye şirketinin sahada yaptığı aktif ticari faaliyetlerinin dışında eğitim ve işbirlikleri gibi konularla yereldeki ticari kabiliyetlerin artırılması olmalıdır. Müdürlük, bölgesel ve yerel kalkınmada yerel dinamikleri harekete geçirmek adına stratejiler üretip bu yönde faaliyetler yaparken, ilgili belediye şirketi veya şirketleri, sahada halkla kooperatifler üzerinden işbirliği içerisinde aktif ticaret yapmalıdır.

Bu model ile gelinmek istenen nokta ise, belediye başkanlarının öncelikleri arasında artık imar ve inşaat faaliyetlerinden daha çok, ticaret ve ihracat faaliyetlerinin ön plana çıkacak olmasıdır. Üreticilerin hak ettiklerini alamamaları ve birkaç aracının gereğinden fazla kazanç sağlaması problemi ortadan kaldırılacak, ülkenin zenginleşme sürecinden en küçük üretici dâhil herkes daha fazla pay alacaktır.

Yeni Model Kapsamında;

6.1. Yerel Kalkınma Müdürlüklerinin Üstlenmesi Beklenen Görevler;

- İlçe ve belde bazında bölgesel ve yerel kalkınma planı ile strateji belgesi hazırlamak, hedefler koymak ve gerçekleştirmelerini takip etmek, gerektiği yerlerde kalkınma ajanslarından destek istemek.
- Kooperatiflerin ticari kapasitelerini artırmaya yönelik destek hizmetleri vermek.
 - Kooperatif yöneticiliği eğitimleri vermek,
 - Kooperatif danışmanlığı hizmetleri vermek,
- İhracat destek hizmetleri vermek.
 - İhracat ve dış ticaret danışmanlığı hizmetleri vermek,
 - İhracat, dış ticaret ve pazarlama eğitimleri vermek,
- Kobilerin ticari kapasitelerini artırmaya yönelik destek hizmetleri vermek.
 - E-ticaret ve pazarlama eğitimleri vermek,

- Mesleki eğitim hizmetleri vermek,
- Kardeş şehirler ilişkilerini kullanarak yeni ihracat ve ticaret kanalları oluşturmak.
- Yurtdışı sipariş ve pazar bulma hizmetleri vermek.
- İhracatçı birlikleri, ticaret odası, ticaret borsası ve benzeri teşekküllerle işbirlikleri gerçekleştirmek.
 - Belediye başkanına (beraberinde şehirdeki iş insanları bulunduğu halde) yurtiçi - yurtdışı fuar ve belediyelere ticareti artırmak amacıyla ziyaretler programlamak.
 - İstihdamı artırmaya yönelik stratejiler geliştirmek.
 - Şehirlerde iş ortamının iyileştirilmesi için stratejiler geliştirmek.
 - Şehirlerde girişimci ekosisteminin iyileştirilmesine yönelik stratejiler geliştirmek.

6.2. Bölgesel ve Yerel Kalkınmadan Sorumlu Şirketlerin Üstlenmesi Beklenen Görevler;

- Üretici halkı kooperatif altında örgütlemek, kurulan kooperatiflerin işlerliğini takip etmek, gerekli destekleri vermek.
- Yurtdışı veya yurtiçi pazar ve sipariş bulmak, gerekli ihracat işlemlerini yürütmek.
- Yurtdışı veya yurtiçi müşterilerin istediği şartlarda ve miktarlarda ürünü toplamak(toplulaştırmak).
- Yurtdışı veya yurtiçi müşterilerin istediği standartlarda ürünleri paketlemek ve depolamak.
- kooperatif – belediye işbirliği ile ortaya çıkacak kooperatif ürünlerinin sıcak satış noktası ve e-ticaret mecralarında satışa sunmak.
- Üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik hibe ve çalışmalarda bulunmak.
- Gıda arz güvenliği kapsamında ilçe veya belde geneline, toplu ve uygun fiyatlı ürünü spekülatif veya afet anlarında arz edebilmek üzere hazırlıklı olmak, eylem planlarını ortaya koymak.
- Gıda arz güvenliği kapsamında üreticilere uygun fiyatlı gübre temin etmek.
- Gıda arz güvenliği kapsamında üreticilere uygun fiyatlı yem temin etmek.

6.3. Yerel Yönetimler Açısından Yukarıda Açıklanmaya Çalışılan Bölgesel ve Yerel Kalkınma Hedefini Gerçekleştirmek Adına Basitçe Bir Yol Haritası Geliştirmek Gerekirse;

- Birinci adımda belediye tarafından ilçeye veya beldeye hizmet üretmek adına ticari kaygıları olan bir belediye şirketi kurulması,
- İkinci adımda kırsal nitelikteki bölgede bulunan halkın belediye tarafından bir veya en fazla birkaç kooperatif altında örgütlenmesi, kooperatiflerin kuruluşu ve sürekliliği için sürekli danışmanlık hizmeti verilmesi,
- Üçüncü adımda kurulan bu belediye şirketinin öncelikle kurulan yerel kooperatiflerin ürettikleri malları toplulaştırarak ticarileştirmesi ve pazarlaması, ihracatçı birlikleriyle iletişime geçerek işbirliği içerisinde ihracat gerçekleştirmesi veya ihracatçı firmalara bu ürünleri pazarlaması,
- Dördüncü adımda belediye şirketlerinin ilçede veya beldede kooperatiflerin faaliyet konularının dışındaki alanlarda da ticari faaliyetler gerçekleştirerek kazanç sağlaması (enerji, madencilik vb.),
- Son olarak belediye şirketlerinin elde ettikleri gelirlerin belediye tarafından tekrar halka hizmet için kullanılması.

7. Sonuç

Sonuç olarak bakıldığında bölgesel ve yerel kalkınma öncelikle o bölgede yaşayan kişiler için öncelikli öneme sahiptir. Bu alanda atılacak her olumlu adım bizzat insanların hayatlarına pozitif yönde etki etme potansiyeline sahiptir. Daha büyük dairede ise ülke ekonomisine katkı sağlayacak önemli konulardan olan bölgesel ve yerel kalkınma konusu, uzmanlar tarafından üzerinde daha çok düşünülmesi gereken bir başlıktır.

Bölgesel ve yerel kalkınma konusuna geleneksel yöntemlerin dışında bir model ile ele almak faydalı olacaktır. Elbette bu kadar önemli bir konu farklı zamanlarda farklı yerel uygulamalar ile ele alınmıştır. Bu

uygulamaların çoğundan olumlu sonuçlarda elde edilmiştir. Ancak günümüz Türkiye’inde bu konuya daha bütüncül ve kapsayıcı bir bakış açısıyla, merkezi yönetim tarafından el atılması gerekmektedir. Daha sonra belirlenecek bölgesel ve yerel kalkınma adımları ülke geneline yaygınlaşacak şekilde uygulanmalıdır.

Bölgesel ve yerel kalkınma açısından belediyeler, kooperatifler ve belediye şirketleri birlikte ele alınarak bu yapılara ortak görevler verilmeli, işbirliği içerisinde bölgesel ve yerel kalkınma ile ihracata katkıda bulunmaları beklenmelidir.

Elbette bu çalışmada anlatılmaya çalışılan model yaklaşımını kısmen de olsa üzerinde taşıyan ve ülkemizde daha önceden uygulanmış bir takım proje uygulamaları mevcuttur. Bölgesel ve yerel kalkınma konusunda daha önce uygulanmış uygulamalara bakılması gerekmektedir.

Bunlardan bir tanesi Bursa Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde hayata geçirilmiş Tarım A.Ş. projesidir. Belediye şirketi olan bu şirket aracılığı ile bölgedeki ürünlerden 2020 yılında yaklaşık 350 bin dolar tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir. Bir diğer proje ise Denizli İhracatçılar Birliği (DENİB) tarafından yapılan “Senden İhracatçı Olur” projesidir. Bu proje ile Denizli’de henüz hiç ihracat yapmamış veya daha önce ihracat yapmış fakat süreklilik sağlayamamış olan firmalara ihracat konusunda farkındalık kazandırmak hedeflenmiştir. Bir diğer örnekte ise Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bağlı İpekyolu Kalkınma Ajansı Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) kapsamında Gaziantep’in Oğuzeli ilçesinde tarım okulu kurmuştur. Bu okulda eğitim alan 220 kadından 7’si kooperatif kurarak ürettikleri ürünleri hem iç hem dış piyasaya satmıştır. Almanya’ya 700 bin liralık ihracat gerçekleştirmeyi başaran kooperatif, 45 ürünün satışını yapmaktadır.

Belediyelere hedef olarak yerel ve bölgesel kalkınma ile ihracat hedefi verilmeli, bu noktada kooperatif çatısı altında örgütlenmiş halkı işin içine çekmeleri ve bunu yaparken belediye şirketlerini kullanmaları sağlanmalıdır. Merkezi idarenin çok güçlü olduğu ve olması gerektiği ülkemizde bu hedefleri gerçekleştirmede kullanılacak yeni bir model ortaya konulmalı ve bu modelin uygulanması yine merkezi idare tarafından takip edilmelidir. Bu çalışmada yerel ve bölgesel kalkınma açısından sahadaki gerçeklerden yola çıkılarak bir model ortaya konulmuştur.

Bu başarılı örnekler bakıldığında, ülkemizde aslında bölgesel ve yerel kalkınma açısından başarılı işlere imza atıldığı, ancak bu başarılı işlerin hep parçalı bir görünümde olduğu ve farklı zamanlarda farklı bölgelerde yapıldığı; ancak bu konunun bütüncül olarak ele alınıp amir hükümlerle başta belediyeler olmak üzere konunun taraflarına gerek görev vermek gerek teşvik etmek yoluyla benimsettirilmesinin ülkemiz için faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada açıklamaya çalıştığımız model, ülkemizin kalkınma yolculuğuna yerelden sağlanacak katkılara destek vermesi ve bir akıl üretmesi açısından önemlidir. Modelin işleme mantığı, yereldeki aktörlerin yerel ve bölgesel kalkınma odağında koordine edilmesi sonucunda kaynakların ve halkın harekete geçirilerek öncelikle bölgeye ve dolayısıyla ülkeye katma değer sağlanması çabasıdır. Yapılacak ileriki akademik çalışmalarda yerel ve bölgesel kalkınma çalışmalarına daha çok yer verilmeli ve araştırmacılar ülkenin sorunlarına katkı sunacak öngörülere ve çalışmalara imza atmalıdırlar. Bilimin ülkemize katkısı ancak bu şekilde vücut bulabilir.

Yazar Katkıları

Yazar 1: Literatür taraması/makale fikrinin veya hipotezin oluşturulması/yöntemin planlanması/makalenin içeriğinin belirlenmesi ve organizasyonu/verilerin elde edilmesi ve işlenmesi/analiz/makale yazımı/inceleme.

Çatışma Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Fon Desteği

Bu Çalışmada herhangi bir resmi, ticari ya da kar amacı gütmeyen organizasyondan fon desteği alınmamıştır.

Etik Standartlara Uygunluk

Yazar tarafından Çalışmada kullanılan araç ve yöntemlerin Etik Kurul İzni gerektirmediği beyan edilmiştir.

Etik Beyanı

Yazar tarafından bu Çalışmada bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu; yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. Denizli. Güney Ege Kalkınma Ajansı.
2. Çakmak, E. (2006). Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. İmaj Yayınevi. Ankara.
3. Doğruel, F., & Doğruel, S. (2004). Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme. İletişim Yayınları, Derl.: Köse, A., Şenses, F. ve Yeldan, E., Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, İstanbul, 287-319.
4. Gök, A. (2004). Bölgesel Kalkınmanın Dış Ticarete Etkisi ve Gap Örneği. Gap Bölgesinde DışTicaret ve Tarım. Türk Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara.
5. Göymen, K. (2010). Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma. Boyut Yayın Grubu. İstanbul.
6. Gülen, E. (2004). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye’de Bölgesel Politikalar. Ekonomik Yaklaşım.15.50.
7. İldırrar, M. (2004). Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Stratejileri. Nobel Yayınları. Ankara.
8. Kaya, E. (2004). Yerel Kalkınma Yönetimi. Sistem Kitabevi. . İstanbul
9. Poroy, H. (2004), Bölgesel Gelişme Stratejileri Çerçevesinde Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi. Türkiye İktisat Kongresi. İzmir.
10. Sinemillioğlu, M. O. (2009). Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(27), 245-268.
11. Taşçıyan, M. ve Korkmaz, H. (2012). Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Sorunların Çözümünde ve Kalkınmadaki Önemi ve Katkıları: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, İpekyolu Kalkınma Ajansı ve Zafer Kalkınma Ajansı Örneği. II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu.
12. Uzay, N. (2005). Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. Seçkin Yayınevi. Ankara.
13. Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlam Bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 3 (1).

(21)

Dr. Orhan GÜZEL¹²¹

KOOPERATIFLERDE BAŞARIYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER¹²² FACTORS AFFECTING SUCCESS OF COOPERATIVES

ÖZ

Çalışma kapsamında şu temel bulguya ulaşılmıştır. Kooperatif başkan ve yöneticilerinin tecrübeleri ve bilimsel literatürle bu tecrübelerin güçlendirilmesi sonucunda kooperatiflerin başarısı anlamında söz edilebilecek dört temel faktör ile bunların alt boyutları ortaya çıkmıştır. Kooperatifçilik alanındaki uzman kişilerin görüşleri ve İstanbul'da, 83 farklı kooperatifin katılımıyla yapılan kooperatif buluşmasının, “kooperatiflerin başarıları ve performansları” na ilişkin toplantı notlarının incelenmesi sonucu elde edilen, kooperatiflerin başarıları ve performansları açısından önemli hususlar dört farklı başlık altında; “Kooperatiflerde Başarıyı Etkileyen Faktörler” olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Gelecek Vizyonu ve Temel Değerler (Kapsayıcılık, Çeşitlilik, Eşitlik; Toplumsal Değerlere Duyarlılık; Yerel Değerlerin Korunması) Kurumsal Anlamda Etkileşimli Yönetişim (Liderlik; Demokratiklik ve Katılımcılık; Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik; Kutlama ve Başarının Paylaşılması; Göstergeler. Maddi ve Sosyokültürel Etki (Yeni Marka Değerleri Oluşturmak; E-ticaretin Yaygınlaştırılması; Sürdürülebilir ve Kaliteli Ürünler; Kadınların Katılımı; Dayanışma). Stratejik İşbirliği Mekanizmalarının Kurulması (Diğer Kooperatifler; Yerel Yönetimler; Kalkınma Ajansları; Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu)

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Belediye Şirketi, Bölgesel Kalkınma, Yerel Kalkınma, Belediye.

ABSTRACT

Within the scope of the study, that basic fact were identified. In terms of the success of cooperatives, four main factors and their sub-factor have emerged, as a result of cooperative chairmen's/managers' experiences and strengthening of those experiences with scientific literature. Opinions of experts in cooperatives were taken, the meeting notes on the “achievements and performances of the cooperatives” (prepared at the cooperative meeting which was held in Istanbul with the participation of 83 different cooperatives) were examined and important issues in terms of the success and performance of cooperatives has been tried to be analyzed as "Factors Affecting Success of Cooperatives" under four different topics. Finally, in the context of the satisfaction of the cooperative partners, "Success Criteria Scale for Cooperatives" -which aims to measure cooperative performance- has been tried to be revealed by working on partners of the most frequently encountered cooperatives in daily life (such as "Women's Cooperatives, Agricultural Sales Cooperatives, Production and Marketing Cooperatives and Agricultural Development Cooperatives".) In this way, it is aimed to contribute to the literature by developing a scientific scale that includes a number of success criteria that will be used as a basis for the success of cooperatives.

Future Vision and Core Values (Inclusivity, Diversity, Equality; Sensitivity to Social Values; Protection of Local Values). Institutionally Interactive Governance (Leadership; Democracy and Participation; Transparency and Accountability; Appreciation and Sharing Success; Indicators). Financial and Socio-cultural Impact (Creating New Brand Values; Dissemination of E-commerce; Sustainable and High Quality Products; Women Participation; Cooperation). Establishment of Strategic Cooperation Mechanisms (With Other Cooperatives; Local Administrations; Regional Development Agencies; Agriculture and Rural Development Support Institution)

Keywords: Cooperative, Municipal Corporation, Regional Development, Local Development, Municipality.

¹²¹ Yunussemre Belediye Binası Yunussemre/Manisa-Türkiye; guzel.orhan@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-1257-4779

¹²² Bu makale “Kooperatifler İçin Başarıyı Etkileyen Faktörler ve Bir Ölçek Geliştirme Çalışması” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Kooperatifler açısından önemli bir eksiklik olduğunu düşündüğümüz, kooperatiflerin hangi kriterlere göre başarılı sayılabilecekleri olgusunu tamamlamaya çalıştığımız bu çalışmamız; “Kooperatifler İçin Başarıyı Etkileyen Faktörler ve Bir Ölçek Geliştirme Çalışması” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Kooperatifler, ortakları genel olarak herhangi bir ticari faaliyet ile iştgal etmeyen halk kesiminden oluşan organizasyonlardır. Kooperatifler, yapıları itibariyle örgütlenmelerini halkı içine alarak gerçekleştirirler ve yine bu şekilde genişlerler. Bu yönü nedeniyle kooperatifler, halka direkt etki etmeleri açısından önemlidir ve değerlidir.

Kooperatiflerin sahip oldukları değeri teşkil eden bu durum, yani kooperatiflerin halktan koparak ortaya çıkmış olmaları, onların yönetilmesi, işlerinin yürütülmesi, büyümeleri ve başarı elde etmeleri noktasında kimi zaman bir dezavantaja dönüşmektedir.

Bu durumu açıklamak gerekirse, kooperatifler çoğu zaman ticari ve piyasa tecrübesine sahip olmayan kişilerin bir araya gelmesiyle oluşurlar ve faaliyetlerini yine bu kişiler eliyle yürütürler. Kooperatiflerin yöneticileri de yine bu kişiler arasından seçilirler. Ancak ortaya çıkan bu durumun, piyasada diğer ticari işletmelerle rekabet etmek durumunda kalan kooperatiflerin yönetiminde ve işlerin yürütülmesinde zafiyet oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada kooperatiflere başarıya ulaşmaları adına yardımcı olabilmesi amacıyla; kooperatifçilik alanındaki uzman kişilerin görüşleri ve İstanbul'da, 83 farklı kooperatifin katılımıyla yapılan kooperatif buluşmasının, “Kooperatiflerin Başarıları ve Performanslarına İlişkin Toplantı” notlarının incelenmesi sonucu elde edilen, kooperatiflerin başarıları ve performansları açısından önemli hususlar dört farklı başlık altında; “Kooperatiflerde Başarıyı Etkileyen Faktörler” olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

İncelenen bu faktörler, kooperatifçilik uygulamalarıyla piyasada faaliyet göstererek başarılı bir şekilde ticaretlerine devam etmekte olan kooperatif başkan ve yöneticilerinin konuyla alakalı görüşlerini yansıtmaları açısından çok önem taşımaktadır.

Yine bu bölümde bilimsel literatürde, kooperatiflerin başarıyı yakalamaları adına dikkat etmeleri gereken hususlar taranarak, yukarıda bahsi geçen uzman görüşleriyle bir arada ve birbirlerini destekler yönleriyle ele alınmıştır. Bu yöntem, bu bölümde ele alınan faktörlerin önemini artıran bir şekilde çalışmamıza destek vermiştir.

Kooperatifçiliğin tüm toplumlarda kendine bir şekilde yer bulabilmiş olmasının en önemli sebebi, onun toplumu oluşturan bireylere sunduğu faydadan başka bir şey değildir. İnsanoğlu ve toplumlar, kendisine somut fayda sağlayan değerleri tarih boyunca üzerinde taşımışlardır.

İnsanları dayanışma ve işbirliğine sevk eden, ahlaki ve insani demokratik birleşmeler şeklinde tarif edebileceğimiz kooperatiflerin yararlarını saymak gerekirse bazıları şu şekilde olacaktır (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2008:5);

- Kooperatifler, iştgal ettikleri ekonomik alanda ortaklarının rekabet, üretim ve pazarlık gücünü yükseltirler,
- Kooperatifler, hem faaliyet gösterdikleri piyasa basamağında hem de kendi organizasyonları bünyelerinde belirli bir pazar oluştururlar,

- Kooperatifler, ortak faaliyet gösterilen ekonomik alanda kaynak tasarrufu yani verimlilik artışı sağlarlar, dolayısıyla bir anlamda kaynak oluşturma etkisine sahiptirler,
- Serbest piyasa ekonomilerinde kooperatifler, ekonomik süreçlere olabildiği ölçüde katılır ve yaşanan ekonomik süreçlerden pay alma yönünde çalışırlar, (Akbaşır, 2009).

Kooperatifler, ekonomik faydalarının yanında toplumsal alanda da bir takım yararlar sağlar. Gönüllü hareket etme ve birliktelik, sağlıklı bir toplum ruhu oluşturur ve bireylere sorumluluk duygusu aşılar. Bu özellikleri ile kooperatifçilik bir anlamda “demokrasi okulu” adını kazanır.

Anadolu Selçukluları tarafından kurulan Ahi Teşkilatları on dokuzuncu yüzyıla kadar geçen sürede kooperatifçilik fikrine dayalı en iyi örnek olarak verilebilir. On üçüncü yüzyılda Ahi Evran Veli tarafından kurulan Ahi Teşkilatı, ekonomik hayat ve sosyal barış tarzında birçok farklı ve önemli sayılabilecek gelişmeye ön ayak olmuştur (Koç, 1995:12). Yukarıda da değindiğimiz gibi kooperatifçilik, toplumumuzun çok önceden aşına olduğu bir olgudur ve farklı dönemlerde farklı isimler altında kendini toplumsal hayatta hissettirmiştir.

Osmanlı döneminde kooperatifçilik hareketi modern anlamda Mithat Paşa zamanında başlamıştır. Tarım kredileri noktasında 1863 yılında, “Memleket Sandığı” ismi verilen bir girişimle başlamış olan bu teşebbüs, bir anlamda başarılı olmuş ve netice olarak tüm ülkeye yayılmıştır (Karalar, 2000:27). Kooperatifçiliğin ülkemizde güçlü ve kurumsal olarak süregelmesi, bir tesadüf eseri değil köklü geçmişinin neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kooperatifçilik sisteminin çeşitli siyasal ve toplumsal hareketlerin etkisiyle uzmanların ve politikacıların ilgisini çekmesi, özellikle 19. yüzyıl süresince ve Sanayi Devrimi döneminde gerçekleşmiştir. Kooperatifler batı dünyasında başlangıç dönemlerinden günümüze kadar farklı periyotlarda değişimlere uğramış, toplumsal gayret ve değerlerin çeşitli şekillerde yönlendirdiği, aşağıdan yukarıya doğru seyreden bir sürecin neticesinde oluşmuş olan gönüllülük esasına dayalı kuruluş nitelikleri sergilemişlerdir (Battilani, 2014:12). Tarihsel açıdan bu durumun varlığı, kooperatiflerin gelecek dönemde de toplumda yaşanan değerler doğrultusunda gelişeceğine işaret etmektedir.

2. Amaç ve Yöntem

Kurumsal performansın ölçülmesinde temel felsefe, ölçülmeyen yönetilemez şeklinde özetlenebilir. Organizasyonlarda faaliyetlerin ölçülebilen sonuçları bizlere, ortaya konulan stratejinin ve vizyonun ne ölçüde uygulamaya dönüştürüldüğünü yansıtmaması bakımından önemlidir (Wilson vd., 2004:54). Bu anlamda kooperatif performansını ölçmeye yönelik her türlü çaba ve araç anlamlıdır ve değerlidir.

Kooperatifçilik faaliyetlerinin giderek yaygınlaşması için öncelikle, hâlihazırda faaliyette olan kooperatiflerin başarılı bir performans ortaya koymaları elzemdir. Bu şekilde yeni insanlar mevcut kooperatiflere katılacak ve yeni kooperatiflerin kurulması için yeni girişimciler harekete geçeceklerdir.

Bu sonuca ulaşmak için, kooperatiflerin başarılı olmaları noktasında gerekli etkenlerin belirlenmesi ve bunların somut bir şekilde ortaya konulması önemlidir. Bu açıdan bakıldığında kooperatiflerde başarıyı etkileyen faktörleri aşağıdaki şekilde incelememiz mümkündür.

Kooperatif faaliyetlerinin genel olarak ele alındığı kooperatif üst birlikleri tarafından yapılan çalışmalarda ve devletin ilgili kurumları tarafından ortaya konulan raporlarda, kooperatiflerde başarıyı etkileyen faktörlere ilişkin kısımlar ile kooperatif başkanları ve uzmanların görüşleri incelendiğinde, kooperatiflerin başarılarına etki etmesi bakımından bu bölümde ele aldığımız ve detaylandırdığımız faktörler ön plana çıkmaktadır.

Kooperatifçilik alanında yapılmış çalışmaların taranması, kooperatifçilik alanındaki uzman kişilerin görüşleri ve 7-9 Mayıs 2018 tarihlerinde İstanbul'da, 83 farklı kooperatifin katılımıyla yapılan kooperatif buluşmasının, “kooperatiflerin başarıları ve performansları” na ilişkin toplantı notları incelendiğinde kooperatiflerin başarıları ve performansları açısından, aşağıdaki hususların çok önemli olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde, elde edilen tüm bu bilgiler ışığında dört farklı başlık altında; “Kooperatiflerde Başarıyı Etkileyen Faktörler” analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular

İlk olarak aktif bir şekilde kooperatiflerin içinde yer alan ve başkan veya ortak konumunda olan kişilerin başarılı bir kooperatif nasıl olmalıdır sorusuna verdikleri cevaplara yönelik olmak üzere, bilimsel literatürde dayanak bulma çalışması yapılarak bir bakış açısı geliştirilmiştir. Bu sayede pratikten edinilen tecrübeler literatürle eşleştirilerek bilimsel açıdan değerli hale getirilmiştir.

Kooperatif başkan ve yöneticilerinin tecrübeleri ve bilimsel literatürle bu tecrübelerin güçlendirilmesi sonucunda aşağıda yer verdiğimiz ve kooperatiflerin başarıları anlamında söz edilebilecek dört temel faktör ile bunların alt boyutları bulgusuna ulaşılmıştır.

1- GELECEK VİZYONU VE TEMEL DEğERLER

Kapsayıcılık, eşitlilik, Eşitlik
Toplumsal Değerlere Duyarlılık
Yerel Değerlerin Korunması

2- KURUMSAL ANLAMDA ETKİLEşİMLİ YÖNETİşİM

Liderlik
Demokratiklik ve Katılımcılık
şeffaflık ve Hesap Verebilirlik
Kutlama ve Başarının Paylaşılması
Göstergeler

3- MADDİ VE SOSYOKÜLTÜREL ETKİ

Yeni Marka Değerleri Oluşturmak
E-ticaretin Yaygınlaştırılması
Sürdürülebilir ve Kaliteli Ürünler
Kadınların Katılımı
Dayanışma

4- STRATEJİK İşBİRLİğİ MEKANİZMALARININ KURULMASI

Diğer Kooperatifler
Yerel Yönetimler
Kalkınma Ajansları
Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu

Bu çalışmanın yukarıda bahsettiğimiz iki bulgusu bu çalışmanın diğer çalışmalar karşısında özgünlüğünü ortaya koyan en önemli özellikleri olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıdaki bulgular ışığında bu çalışma kooperatifçilik alanında daha önceden yapılmış çalışmalarla karşılaştırıldığında, bu çalışmanın daha önceki çalışmalarda yeterince işlenmemiş olan kooperatiflerin

başarıları ve başarılarının nasıl ölçüleceği konusuna odaklandığı görülmektedir. Bu anlamda kooperatiflerle ilgili literatüre katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir.

Bu bulguları daha detaylı bir şekilde analiz etmek gerekirse aşağıdaki şekilde bir tablo ile karşılarız.

3.1. Gelecek Vizyonu ve Temel Değerler

Vizyonun tüm ortaklar tarafından birebir ezberlenmese bile benimsenmiş, ortak bir anlam ifade eden, kooperatifin sahip olduğu değerler ve hedeflerin bütünü üzerinde taşıyan bir yapıda olması çok önemlidir. Aksi takdirde faaliyetlerin devam ettiği süreç içerisinde vizyon, zamanla unutulmuş bir cümle haline alacaktır.

Literatüre baktığımızda vizyonun, organizasyonların sahip oldukları değerleri, hâlihazırdaki durumlarını, ulaşmayı arzu ettikleri hedefleri ortaya koyan ve personel ile ortakları herkesin benimseyeceği amaçlar bütünü etrafında kenetleyecek, organizasyonu varılmak istenen geleceğe yönelten bir süreçler bütünü olarak ifade edildiğini görmekteyiz. Bu durum tüm organizasyonlar gibi kooperatifler içinde bu şekildedir. Kooperatifler de diğer organizasyonlar gibi belirli bir yönetsel yapı içerisinde hareket ederler ve belirli bir gelecek vizyonuna ihtiyaç duyarlar (Şimşek, 2002). İnsanın var olduğu her yapıda, eşgüdüm halinde hareket etmeyi sağlayacak vizyon gibi olgular gereklidir ve başarıya doğrudan katkı sağlarlar.

Kooperatiflerin geleceğe ilişkin vizyonlarının yazılı olması ve kooperatifte görünür bir yerde dikkat çekici bir şekilde asılı olmasının gerekliliği de değerlendirilen konular arasındadır. Zamanla kooperatif ortakları ve yöneticiler süreç içerisinde, olumlu veya olumsuz birçok farklı durumla karşılaşır. Karşılaşılan bu farklı durumlar karşısında, kooperatifin başlangıçtaki kuruluş felsefesinin hatırlanması ve kooperatifin kurumsal kimliğinden uzaklaşmaması, kooperatif müşterileri ve dış paydaşlar tarafından kooperatifin nasıl görüneceği noktasında önemlidir. Bu görünüm, kooperatifin karlılığı ve uzun süre ayakta kalmasını dahi etkileyebilecek basit ama çok önemli bir husustur.

Gelecek vizyonuyla beraber düşünülmesi gereken konulardan biri de kooperatifin temel değerleri konusudur. Her kurumsal yapıda olduğu gibi kooperatiflerinde belirli temel değerlere sahip olması beklenir. Kaldı ki kooperatiflere dışarıdan, yani müşteriler ve paydaşlar tarafından bakıldığında; kooperatiflerin kâr elde etmekten önce belirli değerlere sahip olan yapılar olarak algılandığı açıktır. Sahip olduğu bu temel değerler ile kooperatif, piyasaya öncelikle güven duygusunu sunar ve bu durum karlılığına etki eden başlıca niteliklerinden biridir.

Değerler konusunun kooperatifin başarısı üzerindeki etkileri tartışıldığında ortaya şu çok önemli sorular çıkmaktadır;

- Değerler üzerinde tartışılmış mı?
- Bunlar yazılı mı?
- Herkes tarafından benimsenmiş mi?
- Bu ilke/değerleri kooperatifte hayata geçirmek için neler yapılıyor?
- Değerlerin uygulanması nasıl takip ediliyor?

Bu çok kritik sorulara makul ve mantıklı cevaplar verebilen kooperatiflerin, uzun vadede başarılı birer kooperatif olarak ticari hayatlarına devam ederek bu anlamda başarılı olacaklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Son olarak kooperatifte ilke / temel değerleri belirlemek işinin, tüm iş planlarından önce yapılması gereken bir eylem olduğu değerlendirilmiştir. Ortaklar tarafından temel değerler belirlenmeli ve faaliyetler bu değerler çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde daha fazla kar elde etme arzusu, belirlenen değerlerin önüne geçebilir ve bu durum kooperatiflerin başarılı olmaları adına, ellerindeki en önemli sermaye olan güven duygusunu müşteriler ve paydaşlar nezdinde zedeleyebilir.

Tüm bunların yanında ve bunlara ek olarak, kooperatiflerin başarılı olmaları için sahip olmaları gerekli olan bir takım temel değerler aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır;

3.1.1.Kapsayıcılık, Çeşitlilik, Eşitlik

Kooperatiflerde kimi zaman çeşitlilik ve eşitliğin dikkate alınmadığı, ayrımcılığa varan uygulamalar da ortaya çıkmaktadır. Kooperatiflerde yönetimde bulunan veya yönetime yakın olan ortaklara bir şekilde pozitif yönde katkılarda bulunduğu, faydalandırıldıkları uygulamalarda ortaya çıkmaktadır.

Kooperatif, felsefesi itibariyle halkın çoğu zaman ticari bir amaç etrafında örgütlendikleri bir oluşumdur. Bu noktada devlet ve yerel yönetimler tarafından, halka ulaşma adına kooperatiflere çeşitli teşvikler, vergi muafiyetleri ve bunun gibi destekleyici düzenlemelerde bulunmaktadır. Bu durum bazı kapalı gruplar tarafından fırsat olarak görülmekte ve sadece belirli kişilerden oluşan kooperatifler ortaya çıkabilmektedir. Yeni ortakların kabul edilmediği ve kapsayıcılığı bir tarafa bırakmış bu yapılar, kooperatif statüsünün getirdiği faydalardan yararlanan ancak kooperatif felsefesine uygun olmayan yapılardır.

3.1.2.Toplumsal Değerlere Duyarlılık

Kooperatifler halkın örgütlendiği organizasyonlardır. İçlerinden çıktıkları toplumun sahip oldukları değerlere duyarlı olmaları beklenir. Özellikle sivil yapıda olmaları, müşteriler ve paydaşlar tarafında bu beklentiyi artırır. Karlılıklarına da önemli ölçüde etki edebilecek bu konuda kooperatifler dikkatli davranmalı, çevreden ve toplumdan tepki alabilecek davranışlar içerisine girmekten kaçınılmalıdır. Bu durum başarılarını etkileyecek bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Toplumsal değerlere duyarlı kooperatif yönetimleri, arkalarından sürükledikleri organizasyonu toplumsal uzlaşma içerisinde yöneterek başarıya giden yolda faaliyetlerine devam eden bir kooperatif yapısını oluşturmuş olurlar ve bu durum özellikle uzun vadede kooperatife olumlu katkılar sağlar.

3.1.3.Yerel Değerlerin Korunması

Kooperatiflerin yerelde, kuruldukları bölgedeki değerleri korumaları ve mümkün olduğunca yaygınlaştırılmaları için paylaşmaları beklenir. Aslına bakılacak olursa kooperatifler, faaliyetlerini genel olarak yerel değerler üzerinden gerçekleştiren, yerelde var olan değerleri bir şekilde ticarileştirmeye çalışan organizasyonlardır. İşte kazanç sağladıkları bu değerleri aynı zamanda toplumsal bir görev olarak korumalı ve olabildiğince yaygınlaştırma noktasında çaba sarf etmelidirler. Bu noktada yakalayacakları olumlu gelişmeler, karlılıkları ve başarı durumlarına olumlu katkı sağlayacaktır.

Kooperatifler yerelde sahip oldukları ve ticarileştirebildikleri her ne değer varsa bunları ticarileştirmeli ve bu sayede hem gelir sağlamalı hem de yerele karşı sorumluluklarını bir parçada olsa bu şekilde yerine getirmelidirler.

3.2. Kurumsal Anlamda Etkileşimli Yönetişim

Kurumsal anlamda etkileşimli yönetişim, organizasyonun tepe yönetiminin bir anlamda yönetilmesi şeklinde ifade edilebilir. OECD ise bu yönetişim şekli, işletmelerin kontrol edildiği ve yönetildiği bir sistemler bütünü şeklinde tanımlamaktadır. Kurumsal yönetişim; işletmedeki karar alma noktasındaki uygulama ve kuralları ifade eder (Alpay vd., 2004:2-3).

Kurumsal anlamda etkileşimli yönetişim konusuna kooperatifler açısından baktığımızda, yukarıda zikredilen gelecek vizyonu ve temel değerler çerçevesinde hareket eden bir yönetim yapısını meydana getirmek ve ortakların da dahil edildiği etkileşimli bir yönetim tarzını yürütmek şeklinde ifade edilebilir. Böylesine bir ortamın hazırlanması ve tatbiki, kooperatif başarısını direkt ilgilendiren etkenlerdendir. Nitekim

teorik olarak belirlenen gelecek vizyonu, temel değer ve ilkeler, başarılı bir kurumsal yönetim uygulamasıyla ancak hayata geçebilir ve kooperatif ile ortaklarına başarıyı getirecek, oyun değiştirici bir unsur olarak kendini gösterebilir.

Gerçekleştirilen toplantılarda, yönetim ve bu yönetim işinin kurumsal bir şekilde ortaya konulması konusu gündeme geldiğinde, katılımcılar tarafından ilk olarak zikredilen konu, kooperatif ortakları arasındaki iletişim ve bu iletişimin hangi araçlarla gerçekleştirilmesinin daha etkin bir sonuç vereceği konusu olmuştur. Burada da ön plana çıkan, günlük hayatımızda da sıkça kullanılan ve belirli ortak grupların oluşturulmasına imkân sağlayan akıllı cep telefonu uygulamalarının mutlaka kooperatif yönetimi ve ortaklar arasında kullanılması gerekliliği olmuştur.

Ayrıca belirli aralıklarla gerçekleştirilen toplantılar da ortaklar arasındaki iletişim ve özellikle çift taraflı yönetim açasından etkili bir yöntemdir. Toplantılarda iletişimin iki tarafı olan yönetim ve ortaklar arasındaki bilgi ve fikir alış-verişi, alıcı ve verici taraflar arasında daha etkili bir biçimde gerçekleşebilmekte ve bu durum, daha başarılı bir yönetim yapısına imkân sağlamaktadır. Ortak karar alma konusunda toplantılar, mesajlaşma programlarının yetersiz kaldığı durumlarda etkili bir yönetim aracı olarak yerini korumakta ve bu durum, insan faktörünün daha ön planda olduğu kooperatiflerde olmazsa olmaz bir yöntem olarak önemini korumaktadır.

Etkili iletişimin artırılması için bir takım farklı yöntemler de kooperatifler tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de ortakların katılımı ile düzenlenecek gezilerdir. Kooperatif başarısına, ortaklar ve yönetim arasındaki güçlü iletişimin pozitif katkısı düşünüldeğinde bu ve bunun gibi yöntemler, başarıya etki edecek yöntemler olarak kabul edilebilir. Ancak burada ortaya çıkan kritik bir konu ise, kurumsal geziler için yeterli bütçenin var olma durumudur. Tüm bunlar dikkate alındığında, imkânlar dâhilinde ortakların katılımı ile gerçekleştirilecek kurumsal gezi ve iletişimi artıracak bu tarz farklı etkinlikler, kooperatif başarısı açasından olumlu değerlendirilmektedir.

Kurumsal anlamda etkileşimli yönetim dendiğinde sadece yönetim ve ortaklar arasındaki etkileşim akla gelmemelidir. Buradaki bir diğer önemli konu ise ortaklar arasında bilgi ve deneyim paylaşımının var olma durumu ve bu paylaşımın hangi yöntemlerle yapıldığıdır. Kooperatif başarısına baktığımızda, başarının tüm ortakların başarısının birleşimi olarak değerlendirilebileceği açıktır. Bu anlamda kooperatif ortaklarından, bilgi ve deneyim anlamında daha önde olan ortaklar ile desteklenmesi gereken ortakların bir araya getirilmesi, başarılı uygulamaların paylaşımı için kurumsal bir yapının ve mekanizmanın belirlenerek işler halde tutulması öncelikle ortakların başarılarına ve kümülatif olarak zamanla kooperatif başarısına etki edecek bir faktör olarak kendini gösterecektir.

Ortakların aidiyet duygularını artıracak bir diğer husus ise, kooperatif faaliyetleri noktasında izleme ve değerlendirmenin ortaklar eliyle gerçekleştirilmesidir. Özellikle iç izleme ve değerlendirmenin yapıyor olması başarı için elzemdir. Bu işlerin ortaklar eliyle otokontrolü sağlayacak şekilde yerine getirilmesi ise yönetimin önemli bir maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kooperatifler tarafından bu izleme ve değerlendirmenin sağlıklı ve objektif bir şekilde yapılabilmesi amacıyla belirli ölçüler ve kriterlerin belirlenmesine olan ihtiyaç ayrıca ifade edilmiştir.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan hususların yanı sıra, kooperatiflerin başarılı bir performans sergilemeleri için kurumsal yönetim kapasitelerine dâhil etmeleri gereken bazı hususlar aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır;

3.2.1. Liderlik

Ortakların kolektif liderliğini güçlendirmek için yapılan çalışmaların varlığı bu konudaki diğer bir başlık olarak ortaya çıkmıştır. Kooperatifin başarısı için sadece yönetim kademesinin, en başarılı olacağına inanılan kişiler arasından seçilmesi ve sadece onlardan başarının beklenmesi gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Kooperatiflerde asıl olan, tüm ortakların başarı için çaba sarf etmesi ve “biz” anlayışı ile hareket etmeleridir.

Kooperatifleri bir okul gibi düşünecek olursak, ortaklarını çeşitli yönlerden eğiten, insanların kooperatife ortak olduklarında sosyal hayatın içinde yer almalarına imkân sağlayan ve en önemlisi ortaklarına bir şeyler başarma imkânı sağlayarak liderlik vasıflarını ortaya çıkaran bir yapı karşımıza çıkar. Özellikle toplumda lider kişilerin sayısının artması, toplumu sosyal açıdan güçlendiren bir fayda sağlaması bakımından kooperatiflerin varoluşsal amaçlarından biridir.

3.2.2. Demokratiklik ve Katılımcılık

Demokrasi tüm organizasyonlarda olduğu gibi kooperatiflerde de ihtiyaç duyulan bir değerdir. Kaldı ki insan faktörünün ön plana çıktığı ve genellikle çok büyük olmayan organizasyonlar olan kooperatiflerde, demokratik ve katılımcı anlayıştan uzak yönetim tarzı ve bu anlayışın doğuracağı olumsuz uygulamalar, kooperatifte çok kısa vadede huzursuzlukları beraberinde getirecek ve kooperatifin başarısını olumsuz anlamda etkileyecektir.

Kooperatifte yer alan her ortak, kooperatif yönetiminde görev alabilme hakkına sahiptir. Seçimler sonucu görev alan yönetici ortaklar ise diğer ortaklara karşı belirli bir sorumluluk üstlenmiş olurlar. Demokrasinin bu şekilde uygulanabilir halde olması bile kooperatifleri başarıya ulaşma noktasında şanslı kılar. Seçildikleri süre içerisinde iyi yönetim sergileyemeyen yöneticilerin değiştirilmesi ve yerlerine daha başarılı yöneticilerin gelmesi mümkün kılınmıştır.

3.2.3. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Kooperatif çatısı altında bir araya gelen ortakların amaçlarının başında, kooperatif aracılığı ile belirli gelirler elde etmek gelmektedir. Bu noktadan bakacak olursak kooperatifler; paranın, çeşitli gelirlerin ve giderlerin sürekli sirkülasyon içinde olduğu yapılardır. Bu tür yapıların hayatlarına sağlıklı bir şekilde devam edebilmeleri için, organizasyon içerisinde şeffaflık ve hesap verilebilirlik çok önemli iki unsur olarak kendini göstermektedir.

Tüm bu sebeplerden dolayı kooperatif yöneticileri şeffaf olmalı, her zaman hesap vermeye hazır durumda olmalıdırlar. Bu durum etkin bir yönetimin kooperatiflerdeki temel şartıdır. Çünkü ortaklar ellerindeki gücün farkındadırlar ve kooperatif yönetimlerine karşı kendilerini güçlü hissederek sorgular tavırlarını sürekli bir şekilde kullanmaktan geri adım atmazlar. Bu beklentilere hazır bulunan bir kooperatif yönetiminin, başarılı bir kooperatifte bulunması elzemdir.

3.2.4. Kutlama ve Başarının Paylaşılması

Kooperatifler, ortakların bir araya gelerek müşterek bir başarı elde etmek üzere bir takım faaliyetlerde buldukları organizasyonlardır. Kooperatiflerde arzu edilen belirli başarıların elde edilmesidir ve bu yönde birçok çaba sarf edilir. Ancak kimi zaman büyük emeklerle elde edilen başarının arkasından gelen süreçte yapılan yanlışlar, daha sonra gelecek başarıların önüne engel olabilmektedir.

Kooperatif ortaklarının ve diğer görevlilerin birlikte sağladıkları başarıların, yine birlikte kutlanması ve bu başarının paylaşılması gerekliliği bu anlamda çok önem taşımaktadır. Kooperatif tarafından elde edilen başarının paylaşılması, ortak yapılacak kutlamalar, ortaklar ve personel açısından daha sonraki faaliyetler için

bir motivasyon kaynağı olacaktır. Bunun dışında yapılacak dışlayıcı her uygulama, kooperatif iç işleyişinde tamiri zor yaralara sebebiyet verebilir.

3.2.5. Göstergeler

Kooperatiflerde yürütülen faaliyetlerin ve kooperatif yönetiminin etkinliğinin bir şekilde değerlendirilmesi, somut ve tüm ortakların kabul edebileceği bir şekilde, tartışmaya sebebiyet vermeden ortaya konulması gerekmektedir. Arz edilen bu durum, sadece somut göstergelerin kooperatif faaliyetlerini ve yönetimini ölçmede kullanılması ile mümkün olabilir. İnsan faktörünün olduğu her yerde, özellikle tartışma ve çıkar çatışmasına dönüşebilecek konularda somut verilere ihtiyaç vardır. Kooperatif faaliyetlerinin de belirli göstergelerle takip edilmesi, başarıyı artıracak bir değer olarak kooperatiflerde bulunmalıdır.

Finansal göstergeler önemlidir. Temel amaç olan karlılığı gösteren somut veriler sunar ve bunlar kooperatiflerin başarısını ortaya koyar. Ancak diğer kategorilere yönelik ortaya konacak ve başarıyı ölçecek göstergeler, bu karlılığın uzun vadeli olması ve daha yukarıya taşınması noktasında bize yardımcı olacaktır.

3.3. Maddi ve Sosyokültürel Etki

Kooperatifçilik günümüzde gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde, ekonomik açıdan önemli bir hareket şeklinde görülmektedir. Dünya’da kooperatiflerin yoksullukla mücadeleye, sürdürülebilir kalkınmaya, yeni iş imkanları meydana getirmeye, ekonomiye ve yatırım oluşturmaya katkıları noktasında özellikle durulmakta, ülkelerin ekonomik gelişim yolculuklarında çok önemli bir enstrüman olarak işlev görmektedir (Tulgar, 2021). Bu işlevleri ve faydaları, ülkenin gelişmişlik seviyesine göre daha çok hissedilmektedir. Az gelişmiş toplumlarda kooperatiflerin faydaları bariz bir şekilde görülür ve hissedilir.

Kooperatifler, işteğal ettikleri konulara göre birtakım ekonomik faaliyetlerle ticaret, üretim veya hizmet alanlarında ekonomiye ölçülebilir şekilde katılmak ve değer oluşturmak vasıtasıyla ekonomik bir etki meydana getirirler. Aslına bakıldığında kooperatiflerin genel itibarıyla kuruluş ve varoluş amaçları, ortakları için ortaya ekonomik bir etki çıkarmaktır. Ekonomik anlamda ne kadar verimli olduğu, kooperatifin başarı durumunu gösteren en önemli göstergelerin başında gelmektedir.

Sağladığı maddi etkiyi ölçmede kooperatifin ortak sayısı, çok önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortak sayısı fazla olan kooperatifler, ortak sayısı az olan kooperatiflere nazaran daha fazla maddi etki oluştururlar. Yüzlerce ortağı olan bir kooperatifin bu anlamdaki değeri elbette yadsınamaz. Kooperatifler özellikle hacimleri arttıkça toplumu ekonomik anlamda daha çok etkileyen yapılardır. Direkt olarak halkın örgütlendiği bu yapıların başarıları, toplumsal ekonomide de başarılı sonuçların elde edilmesine katkı sağlayacak ekonomik refah seviyesini yükseltecek bir etken olarak karşımızdadır.

Kooperatiflerin oluşturdukları maddi etkinin bir diğer göstergesi ise, kooperatifin ana faaliyet alanları dışında dolaylı oluşturduğu istihdam ve iş alanlarının var olup olmadığı konusudur. Kooperatiflerin faaliyetleri arttıkça ve çeşitlendikçe, etrafında yeni ve farklı iş kollarını da oluşturmaya başlarlar. Örneğin bir bölgede kurulan ve zamanla faaliyetlerini artıran bir kooperatif, etrafında en basitinden nakliye konusunda bir hareketlilik sağlayacak ve bu yönde istihdam oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Kooperatiflerin maddi etkilerini artırmak ve varoluş sebeplerini gerçekleştirmek adına işlerini büyütmeleri gereklidir. Bu açıdan bakıldığında işi büyütme için önceden belirlenmiş planlarının var olması hayati derecede önem arz eder. İş büyütme noktasında belirli bir planı olmayan kooperatifler zamanla kendini tekrar eder bir pozisyona düşerler. Bu durumda geçen sürenin uzaması ise ortakların beklentilerini karşılamaktan uzaklaşır ve kooperatif yönetimi açısından yeni bir risk durumu ortaya çıkar. Zira ortakların kâr beklentisi giderek artan bir grafik izler.

Kooperatifler açısından sosyokültürel etki, kooperatifler tarafından gerçekleştirilen programlar ve faaliyetler yoluyla toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmak, toplumun farklı kesimleri lehine bir değişimi ortaya çıkarmak, ortaklar, aileleri ve toplumun geri kalanında etki oluşturmak şeklinde tarif edilebilir. Aslına bakıldığında kooperatifçilik z itibariyle bu sosyal etkiyi oluşturabilecek bir yapıdır. Sadece faaliyetlerine başarılı bir şekilde devam etmesi bile, ortaklara ve ailelerine sağlayacağı faydalar açısından bakıldığında sosyokültürel bir etki meydana getirir. Ancak bunun yanında yeni sosyokültürel etki oluşturma çabaları, kooperatif hinterlandını genişleteceği ve faaliyetlerini artıracadığından dolayı beraberinde başarıyı etkileyecek bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kooperatifler tarafından sosyokültürel etki konusuna getirilen yorumlara bakıldığında ilk olarak kendilerini; yoksulluk, evre, kadına yönelik şiddet, afet, g, vb. gibi toplumsal sorun alanları konusunda neler yaptıkları hakkında sorguladııkları ön planda yer almaktadır. Bu konuların her birinde atacakları olumlu adımlar, içinde buldukları topluma fayda üretecek ve bu şekilde üzerlerine sosyal anlamda düşen görevleri yerine getirmiş olacaklardır.

Kooperatiflerin sosyokültürel anlamda etki oluşturmak anlamında hlihazırda yaptıklarına bakıldığında, kimi kooperatiflerin çocuklara yönelik atölyeler gerçekleştirdiği, kadınların temsil gücünü artıran kooperatifler olduğu ve önemli gün ve haftaların bu anlamda takip edilerek sosyal açıdan topluma sürekli iletişimde buldukları görülmüştür.

Bazı kooperatiflerin sosyal kooperatifilikle daha çok ilgilenilmesi gerektiği yönünde dşuncelerinin mevcut olduğu, eğitime daha çok destek olunabileceği, anaokulu ve kreş konusuna da daha çok odaklanılması, sosyal içerikli programlar için bu anlamda gönüllülere ulaşılması ve gelecek programlarda gönüllü olarak görev almak isteyenler için bir ajanda tutulması gerektiğini ifade ettikleri görülmüştür.

Kooperatiflerin etraflarına yaydıkları maddi ve sosyokültürel etki anlamında ek olarak aşağıdaki konulardan bahsedilebilir;

3.3.1.Yeni Marka Değerleri Oluşturmak

Kooperatifler kendi marka değerlerini başarılı olmak adına oluşturmak ve bu marka değerini sürekli bir şekilde artırmak zorundadırlar. Piyasada rnlerinin veya sunduğu hizmetlerin müşteriler tarafından tercih edilmesini isteyen her firma gibi kooperatiflerde bu konuya azami önem vermelidirler. Müşteriler nezdinde, kooperatiflerin kendi yapılarından kaynaklanan bir güven algısı mevcuttur. Bu güven algısını kaliteyle besleyen bir marka değerini oluşturmayı başaran kooperatifler, piyasada ciddi karlar elde edecek satışlara imza atabilirler. Bu durumda kooperatif karlılığı artacak, ortak memnuniyeti artacak ve böylece başarı kendiliğinden gelecektir.

Kooperatifler tarafından oluşturulan her yeni marka değeri, kooperatifin kendi isminden müteşekkil marka değerine katkı yapacak, değerini artıracak ve netice olarak bu durum kooperatifin başarisına olumlu yansiyacak bir unsur olarak kooperatif ortak ve yöneticilerine destek olacaktır.

3.3.2.E-ticaretin Yaygınlaştırılması

E-ticaret, günümüz ticari hayatı için olmazsa olmaz bir satış kanalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kooperatiflerinde bu ekonomik sistem içerisinde yer alan ve üretim yapan unsurlar olması, onları piyasadaki trendlere göre hareket etmek noktasında ister istemez harekete geçmeye zorlamaktadır. Kooperatiflerin başarılı birer yapı haline gelebilmeleri ve bu şekilde kalabilmeleri için ürettikleri ürünleri satmaları ve bu durumu pazar paylarını kaybetmeden sürdürülebilir kılmaları gerekmektedir. İnternet siteleri ve cep telefonları üzerinden yapılan ticaretin günümüzde giderek yaygınlaştığı ortadadır. Kooperatiflerin bu trendin dışında kalması halinde piyasa dışında kalma riskleri vardır.

Ancak tam bu noktada karşımıza kooperatifler için bir kısıt çıkmaktadır. Kooperatifler genelde yerel halk tarafından oluşturulmuş yapılarıdır ve bu nedenle kooperatif ortakları e-ticaret kanallarını kullanmada kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. Kooperatifler bu alanda başarılı olmak ve satışlarını bu kanal üzerinden gerçekleştirmek adına uzman desteğine ihtiyaç duyarlar. Kooperatifler için profesyonel uzman desteğini dışarıdan sağlamanın yanı sıra, e-ticaret kanallarını kullanabilecek kooperatif ortaklarını bünyelerine katmak diğeri bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak her ne şekilde olursa olsun e-ticaret, kooperatiflerin bu anlamda başarmak zorunda oldukları bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.3.Sürdürülebilir ve Kaliteli Ürünler

Kooperatiflerin başarılı olmalarında en önemli etken ürünlerinin satışlarını sağlamalarıdır. Bu aşamada piyasa içerisinde birçok rakiple karşlaşırlar. Rekabet ettikleri rakipler arasında kendileri gibi kooperatiflerin yanı sıra, ticari faaliyetlerine profesyonel olarak devam eden firmalarda vardır. İşte tüm bu firmalarla rekabette geri kalmamak için kooperatiflerin ödün vermemesi gereken temel bileşenler vardır. Kooperatifler kaliteli ürün üretmelidirler. Öncelikli şart kaliteli üründür. Ardından bu ürünleri piyasaya sürekli bir şekilde arz edebilmelidirler. Piyasadaki aktörler, arkası gelmeyen ürünlerle ticaret yapmak istemezler. Bu nedenle kooperatifler kapasitelerini farklı birçok ürüne bölmek yerine, hacimli üretim yapabilecekleri birkaç ürüne yoğunlaşmalıdır. Bir diğeri şart ise ürünlerini belirli standartlara bağlamaları ve bu standartlardan kopmadan üretimlerini devam ettirmeleridir. Kooperatifler piyasadaki rakipleriyle ancak bu şekilde rekabet edebilir ve kendilerine yer bulabilirler.

Kooperatiflerin başarılarını etkileyecek bir diğeri önemli husus ise, ürettikleri mal veya hizmeti müşterilerine kaliteli bir şekilde sunmaları ve ürünlerini kaliteli bir şekilde paketleyerek piyasaya sürmeleridir. Kooperatif ürünleri her ne kadar kaliteli olursa olsun, üretilen hizmetlerde sunum, ürünlerde ise ambalaj konusunda gereken hassasiyetin gösterilmemesi kooperatifler açısından olumsuz bir durum oluşturur, piyasaya arz ettikleri ürün ve hizmetleri pazarda hak ettiği değeri görmez. Kooperatifler piyasa şartlarından bağımsız değillerdir ve müşterilerin beğenisi için en az diğeri firmalar ve kooperatifler kadar çaba göstermeleri başarıları için elzemdir.

3.3.4.Kadınların Katılımı

Kadınların katılımı, kooperatiflerin başarısına olumlu katkıda bulunacak çok önemli bir unsurdur. Kadınların iş yapmadaki titiz ve sabırlı yapıları nedeniyle çalışma hayatında en önemli pozisyonlar için tercih edilmeleri, kooperatifler için başarıya ulaşmak adına bir örneklik oluşturmaktadır. Ancak bununda ötesinde kadınlar için çok cazip bir çalışma ortamı sunan kooperatifçilik alanında kadınların önemi giderek artmış ve günümüzde sadece kadınlardan oluşan ve mevzuatta da kendine yer bulmuş kadın kooperatifleri ortaya çıkmıştır. Kadın kooperatifleri başarılarıyla sürekli gündem olmakta ve başarı sağlamak isteyen diğeri kooperatifler tarafından örnek alınmak amacıyla incelenmektedirler.

3.3.5.Dayanışma

Kooperatifçiliğin özüne baktığımızda en önce dikkatimizi çekecek kavramların başında dayanışma kavramı gelmektedir. Dayanışma, kooperatifler için olmazsa olmaz bir değerdir. Kooperatiflerin başarı durumunu da etkileyen faktörlerden olan dayanışmanın derecesi, bize kooperatifin sağlıklı işleyişi ve başarısı hakkında birçok ipucu vermesi bakımından önemlidir. Uzun vadeli başarıya odaklanmış kooperatifler, dayanışma unsurunu sürekli diri tutmak yönünde adımlar atmalıdırlar.

Dayanışma unsuru toplumları ve toplulukları bir arada tutan, zor zamanlarda ayakta kalmasını sağlayan olmazsa olmaz bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki kooperatifler gibi insanların bir arada iş yapmak için bir araya geldikleri organizasyonlarda kendiliğinden var olması beklenir. Ancak bazı durumlarda bu yönde eksiklikler ortaya çıkabilmektedir. Özellikle kooperatiflerde insanların ticari amaçlarının da olduğu

düşünülecek olursa, dayanışma faktörünün kendine yer bulması ve bu kültürün kooperatifte yerleşmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu değeri içselleştirmek, kooperatifin başarısına kısa ve uzun vadede etki edecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Stratejik İşbirliği Mekanizmalarının Kurulması

Geniş katılım ve işbirliği mekanizmaları, işleri ölçeklendirmeye ve küçük kooperatif kümeleri aracılığıyla daha geniş çevrelere erişime olanak sağlar (Birchall ve Simmons, 2004; Porter ve Kramer, 2011). Bu anlamda kooperatifler sürekli bir şekilde yeni işbirlikleri oluşturmaya ve buralardan maksimum fayda sağlayarak kendi başarılarına katkı sağlamaya gayret etmelidirler.

Kooperatifler açısından stratejik işbirliklerini ifade etmek gerekirse; kamu kurumları, belediyeler, diğer kooperatifler ve iş dünyası ile kooperatif ve ortakların gereksinimleri için karşılıklı ve ilkeli etki oluşturmaya imkân sağlayan sürdürülebilir ortaklıklar ve işbirlikleri geliştirmek şeklinde bir cümle kurulabilir. Stratejik işbirlikleri, kooperatiflerin başarıları için çok farklı noktalarda destekleyici nitelikte faydalar sağlayacaktır. Başarılı işbirlikleri başarıyı beraberinde getirir.

Stratejik işbirliklerine kavramsal açıdan baktığımızda, iki veya daha fazla organizasyonun, yeni bir hüviyet veya yeni bir isim oluşturulmasına gerek olmadan, sahip oldukları bütün kapasiteleri ve değerlerini kullanmak suretiyle, önceden belirlenmiş olan hedefler doğrultusunda faaliyetler gerçekleştirmek noktasında, bir anlaşma perspektifinde iş birliği oluşturmaları şeklinde ifade edilebilir (Öncer, 2012, 411).

İşbirliklerinin kurulması, kooperatiflerin başarısı açısından önemlidir. Ancak kurulan bu işbirliklerinin boyutu ve kooperatif faaliyetlerine etkisinin ne ölçüde olduğu daha önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu işbirliklerinden kooperatifin elde ettiği somut faydaların nasıl ölçüldüğü ve değerlendirmesinin yapıp yapılmadığı önemlidir. Kurulan işbirlikleri kooperatifin başarısı adına somut faydalar sağlamıyorsa, bu işbirliği ve ortaklıklar kooperatifteki enerjiyi emen bir hal alacak ve bu ortaklıklar bir süre sonra gereksiz bir niteliğe dönüşecektir.

Kooperatiflerin başarılarına etki etmesi bakımından ön plana çıkan en önemli stratejik işbirliği kanalları aşağıdaki şekilde açıklanabilir;

3.4.1. Diğer Kooperatifler

İşbirliği ve ortaklıklar kurma yönünde kooperatiflerde olumlu bir düşünce oluşması halinde bu adımın atılacağı ilk yer, aynı faaliyet ile iştigal eden diğer kooperatifler olmalıdır. Bu durumun, en temel anlamda diğer kooperatiflerin tecrübelerinden faydalanmak noktasında kooperatife katkı sunacağı ortadadır. Benzer kooperatiflerin bir araya gelerek oluşturdukları yapılara ise birlik adı verilir. Kooperatif birlikleri her kooperatif kolunda ciddi miktarda örgütlenmiş bir biçimde faaliyetlerine devam etmektedirler. Bir kooperatifin ilk yapması gereken işlerden biri, bu birliklere katılarak başarılı bir kooperatif olma yönünde bir adım atmaktır.

Birliklere üye olunduktan sonra diğer kooperatiflerle de etkili bir iletişim ve akabinde işbirliği konusunda adımlar atılmalıdır. İşbirliğinin ilk adımı olarak iletişim kanalları etkin bir şekilde öncelikle kullanılmalı ve kooperatife faydası dokunacak daha kurumsal kooperatifler tercih edilmelidir. Kurulacak iletişim kanalları üzerinden, kazan kazan anlayışıyla geliştirilecek işbirliği faaliyetlerine girişilmelidir. Kurulacak etkin işbirlikleri ve yapılacak ortak faaliyetler kooperatife başarı katacaktır.

3.4.2. Yerel Yönetimler

Stratejik işbirlikleri konusunda günümüzde kooperatifler tarafından en bilinen ve en arzu edilen seçenek, belediyelerle kurulacak ortaklıklar ve işbirlikleridir. Zira belediyelerin sahip olduğu başta ekonomik güç olmak üzere kurumsal kapasiteleri, kooperatiflere sağlayacağı artılar yönüyle çok önemlidir. Belediyelerin kooperatiflere sağlayabilecekleri faydalar arasında; Faaliyetleri için yer tahsisi, Uzman desteği sağlanması, Makine ekipman temini, Direkt ürün alım desteği, Kooperatifi satış kanallarıyla buluşturması, Çeşitli yurtiçi ve yurtdışı projelere dâhil etmesi gibi destekler yer almaktadır. Bu destekler birçok kooperatif için çok çekici olabilmektedir.

Belediyeler açısından bakıldığında ise kooperatifler, halkın içinden çıkmaları ve seçmen kitlesine ulaşmak adına önemli bir araç olmalarından dolayı önem taşımaktadırlar. Belediyeler kooperatiflerle kuracakları ortaklıklarla çift yönlü bir fayda üretirler. Bir yandan bu yapıları destekleyerek, kooperatiflerin ortak ve ailelerine ulaşmış, onların desteğini almış olurlar; diğer taraftan da kooperatife verdikleri destekle diğer seçmenler tarafından sempati kazanırlar.

Ancak bazı kooperatifler, belediyeler veya diğer kamu kurumlarından alınacak desteklere mesafeli yaklaşmaktadırlar. Bunun nedenleri arasında, kooperatiflerin öncelikle kendi ayaklarının üzerinde durabilecek kapasiteye ulaşmak istemeleri gelmektedir. Belediyelerden ve diğer kamu kurumlarından alınacak destekler çoğu zaman dönemsel bir nitelik taşır ve süreklilik arz etmezler. Bu tür desteklerle ayakta kalmaya alışan bir kooperatifin ileride bu desteklerin kesilmesi durumunda bocalayacağı ve belki de bu durumun faaliyetlerini bir şekilde devam ettiremeyecek bir kooperatif yapısı ile sonuçlanabileceği düşüncesi, kimi kooperatifleri daha bağımsız hareket etmeye itmektedir.

3.4.3. Kalkınma Ajansları

Belediyeler gibi diğer kamu kurumları da kooperatiflerin işbirliği kurmak istedikleri merciler arasındadır. Özellikle devletin desteği kimi zaman kooperatifler için çok önemli bir hal alabilmektedir. Kamu tarafından kooperatiflere sağlanan destekler, proje imkânları ve uzman desteği gibi konular, kooperatiflerin başarı sağlaması adına önemli faktörlerdir. Bu destekleri elde etmek noktasında kimi kooperatifler daha ön plana çıkmakta ve bu durum bu kooperatiflerin başarısına olumlu yönde etki sağlamaktadır.

Kooperatifler halkın örgütlenmiş halleridir ve derneklerden bir yönleriyle ayrışırlar. Dernekler genel olarak sosyal bir amaca yönelik faaliyet göstermek amacıyla kurulurken, kooperatiflerde ön plana çıkan amaç, ortakların bir ticari faaliyet ortaya koymak amacıyla bir araya gelmeleridir. Kalkınma ajanslarının temel amacı ise, yereli kalkındırmak, yereldeki ticari faaliyetleri artırmaktır. Bu anlamda kooperatifler ile kalkınma ajanslarının yolları kesişmektedir. Kalkınma ajansları kimi zaman kooperatifleri direkt desteklemekte, kimi zaman yerel yönetimler veya diğer kamu kurumlarıyla kooperatifler arasında oluşturulan stratejik işbirliklerini desteklemektedir.

3.4.4. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu' nun sahada desteklediği kooperatif türlerine baktığımızda öncelikle tarımsal faaliyet içerisinde olan kooperatiflerin desteklediği ortaya çıkmaktadır.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, tıpkı kalkınma ajansları gibi yereldeki ticareti artırmayı hedefler ve bu anlamda tarımsal işletmelerin yanı sıra, tarımsal amaçlı kooperatifler vasıtasıyla bu alanda örgütlenmiş halkı desteklemek yönünde desteklerde bulunur. Burada da kooperatifler tek başlarına desteklenebildikleri gibi kurdukları farklı stratejik işbirlikleri sayesinde de desteklerden faydalanabilmektedirler.

4. Tartışma ve Sonuç

Kooperatifler normal halkın refahını artırmada ve kazancın tabana yayılmasında önemli birer aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın Kooperatifi, Tarım Satış Kooperatifi, Üretim ve Pazarlama Kooperatifi ile Tarımsal Kalkınma Kooperatifi türleri yine kooperatifler arasında halkın en fazla örgütlendiği ve kooperatif temel felsefesini en iyi temsil eden kooperatiflerdir.

Kooperatiflerin taşıdığı önem yanında, özellikle ülkemiz bilimsel araştırma literatüründe kooperatifler ile ilgili çalışmalar yeterince yoğun değildir. Bunun yanı sıra bu önemli örgütlenme türünün daha yaygınlaşması, başarılı örneklerin artmasına bağlıdır. Başarılı örnekler bu alana girecek kişileri teşvik edecektir. Literatürde yarı resmi bir statüye sahip olan ve bu nedenle formel bilgileri doğası gereği barındıran Tarımsal Üretici Birliklerinde yapılmış performans ölçümü şeklinde çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda ilgili kooperatiflerde hâlihazırda tutulmakta olan bir takım değişkenler performans göstergesi olarak kabul edilmiş ve analizler bu değerler ışığında gerçekleştirilmiştir. Ancak bizim çalışmamızda yapılmasına gayret ettiğimiz husus, kooperatifin başarı durumunun ölçülebileceği formel bilgilerin tutulmadığı türdeki kooperatiflerin başarılarını değerlendirmeye yönelik kriterlerin ortaya çıkarılma çabasıdır.

Kooperatifler ile ilgili bilimsel çalışmaların artırılması ve özellikle kooperatiflerin başarılarına katkı sunacak yönlere odaklanılması faydalı olacaktır. Bu sayede bilimsel anlamda kooperatif başkan ve yöneticilerine yol gösterilmiş olacak ve kooperatiflere farklı yönlerden destek olabilecek yol haritası sayılabilecek çalışmalar farklı araştırmacılar tarafından sunulmuş olacaktır.

Çalışma kapsamında şu temel sonuca ulaşılmıştır. Kooperatif başkan ve yöneticilerinin tecrübeleri ve bilimsel literatürle bu tecrübelerin güçlendirilmesi sonucunda kooperatiflerin başarıları anlamında sözü edilebilecek dört temel faktör ile bunların alt boyutları ortaya çıkmıştır.

- 1- Gelecek Vizyonu ve Temel Değerler (Kapsayıcılık, Çeşitlilik, Eşitlik; Toplumsal Değerlere Duyarlılık; Yerel Değerlerin Korunması)
- 2- Kurumsal Anlamda Etkileşimli Yönetişim (Liderlik; Demokratiklik ve Katılımcılık; Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik; Kutlama ve Başarının Paylaşılması; Göstergeler)
- 3- Maddi ve Sosyokültürel Etki (Yeni Marka Değerleri Oluşturmak; E-ticaretin Yaygınlaştırılması; Sürdürülebilir ve Kaliteli Ürünler; Kadınların Katılımı; Dayanışma)
- 4- Stratejik İşbirliği Mekanizmalarının Kurulması (Diğer Kooperatifler; Yerel Yönetimler; Kalkınma Ajansları; Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu)

Extensive Summary

Cooperatives appear as important actors in increasing the welfare of public and spreading the income to the base. Women Cooperative, Agricultural Sales Cooperative, Production and Marketing Cooperative, and Agricultural Development Cooperative are the types of cooperatives in which the people are most organized among the cooperatives and that best represent the basic philosophy of the cooperative.

Besides the importance of cooperatives, there are not enough studies on cooperatives, especially in the scientific literature of our country. In addition, spreading of this important organizations depends on the increase in best practices. This will encourage people. There are performance measurement studies conducted in Agricultural Producer Unions which have semi-official status in literature and therefore contain formal information by nature. In those studies, a number of already keeping variables were accepted as performance indicators and analyzes were carried out according to these values. However, in this study, we are trying to reveal the criteria for evaluating the success of cooperatives in which formal information is not kept.

It would be useful to increase scientific studies on cooperatives and to focus on aspects that will contribute to the success of cooperatives. In this way, it will be guided to cooperative presidents and managements scientifically and studies as roadmap that can support cooperatives from different aspects will be presented by different researchers.

Within the scope of the study, the following main conclusions were reached: As a result of the experience of cooperative presidents and managements and the strengthening of these experiences with scientific literature, four main factors in terms of the success of cooperatives and their sub-factors have emerged.

Within the scope of the study, that basic fact were identified. In terms of the success of cooperatives, four main factors and their sub-factor have emerged, as a result of cooperative chairmen's/managers' experiences and strengthening of those experiences with scientific literature.

Opinions of experts in cooperatives were taken, the meeting notes on the "achievements and performances of the cooperatives" (prepared at the cooperative meeting which was held in Istanbul with the participation of 83 different cooperatives) were examined and important issues in terms of the success and performance of cooperatives has been tried to be analyzed as "Factors Affecting Success of Cooperatives" under four different topics. Finally, in the context of the satisfaction of the cooperative partners, "Success Criteria Scale for Cooperatives" -which aims to measure cooperative performance- has been tried to be revealed by working on partners of the most frequently encountered cooperatives in daily life (such as "Women's Cooperatives, Agricultural Sales Cooperatives, Production and Marketing Cooperatives and Agricultural Development Cooperatives".) In this way, it is aimed to contribute to the literature by developing a scientific scale that includes a number of success criteria that will be used as a basis for the success of cooperatives.

Future Vision and Core Values (Inclusivity, Diversity, Equality; Sensitivity to Social Values; Protection of Local Values)

Institutionally Interactive Governance (Leadership; Democracy and Participation; Transparency and Accountability; Appreciation and Sharing Success; Indicators)

Financial and Socio-cultural Impact (Creating New Brand Values; Dissemination of E-commerce; Sustainable and High Quality Products; Women Participation; Cooperation)

Establishment of Strategic Cooperation Mechanisms (With Other Cooperatives; Local Administrations; Regional Development Agencies; Agriculture and Rural Development Support Institution)

If the data in this study is analyzed, we get a result as follows:

Future Vision And Core Values

It is very important that the adoption of the vision by all partners and has a common meaning, even if it is not memorized one by one. The vision should be in a structure that carries all the values and goals of the cooperative. Otherwise, the meaning of the vision will be forgotten over time while the activities of the cooperative continue.

It is also evaluated that the vision statements of the cooperatives that includes their futures should be written and prominently hung in a visible place. Cooperative partners and managements face many different positive or negative situations during the process. In these cases, it is important to remember the founding

philosophy of the cooperative and not to move away from the corporate identity, in terms of how the cooperative will be perceived by the customers and external stakeholders. This is very simple but important issue that can even affect the profitability and sustainability of the cooperative.

Finally, it has been evaluated that determining the principles/core values in the cooperative is an action that must be done before all business plans. Cooperative partners should identify core values and their activities should take place within the framework of these values. Otherwise, the desire to make more profit may overtake the determined values. This situation may damage the sense of trust, which is the most important value for cooperatives to be successful, at the customers and stakeholders side.

Interactive Governance In Corporate Meaning

In terms of cooperatives, interactive governance can be expressed as creating a management structure that acts within the framework of the future vision and core values, and an interactive management style in which partners are also included. This environment is directly related to the success of the cooperative. Indeed, the future vision, core values and principles can only be realized with a successful corporate governance and it can show itself as a game-changing element that will bring success to the cooperative and partners.

When governance issue came to the fore at the meetings, the first mentioned issue by the participants was the communication between the cooperative partners and which communication methods would yield a more effective result. In this case, it has necessary to use smart mobile phone applications between the cooperative management and partners which are frequently used in our daily life and where joint groups can be formed,

Another issue that will increase the belonging of the partners is that the monitoring and evaluation of the cooperative activities are carried out by the partners. In particular, internal monitoring and evaluation is essential for success. The fact that these issues are carried out in a way that ensures autocontrol by the partners is an important aspect of governance. The necessity for the determination of certain measures in order to carry out these tasks in an accurate and objective way by the cooperatives was also expressed.

Financial And Socio-Cultural Impact

In terms of cooperatives, the socio-cultural impact can be described as contributing to social development through cooperative activities, providing a positive change for different segments of the society, and creating an impact on the partners, their families and the rest of the society. Infact, cooperatives can create this social impact. The continuity of activities has a sociocultural impact in terms of benefits for partners and their families. In addition to this, efforts to create sociocultural impact, appear as a factor that will affect the cooperative success as it will expand its background and increase its activities.

It has been observed that some cooperatives think that more attention should be paid to social cooperatives, that more support should be given to education, more focus on kindergarten and nursery school, volunteers should be reached for social programs and an agenda should be kept for those who want to volunteer.

Establishing Strategic Cooperation Mechanisms

In terms of cooperatives, strategic collaborations, can be expressed as developing sustainable partnerships and collaborations that allow for mutual and principled impact for the needs of cooperatives and

partners with public institutions, municipalities, other cooperatives and the business world. Strategic collaborations will support the success of cooperatives at many different points. Successful collaborations will bring success.

Cooperation is important for the success of cooperatives. However, the size of these collaborations and their impact on cooperative activities is a more important issue. It is important to measure and evaluate the tangible benefit of the cooperative from these collaborations. If cooperation does not provide tangible benefits to the success of the cooperative, this cooperation will absorb the energy in the cooperative and will be unnecessary after a while.

KAYNAKÇA

1. Akbayır, G. (2009). Avrupa Birliği'nde Kooperatif Bankacılığı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
2. Alpay, G., Bodur, M. Ener, H. ve Taluğ, C. (2004). Comparing Board –Level Governance at MNEs and Local Firms: Lessons From Turkey. Journal of International Management, Article in Pres, 1-20.
3. Battilani, P. (2014). Features and Determinants of Co-operative Development in Western Countries. Co-operative Innovations in China and the West. London. Palgrave Macmillan.
4. Birchall, J., ve Simmons, R. (2004). What Motivates Members to Participate in Co-operative and Mutual Businesses? Annals of Public and Cooperative Economics, 75(3), 465-495.
5. Karalar, R. (2000). Kooperatifçilik Teknikleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
6. Koç, H. (1995). Kooperatifçilik. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
7. Öncer, A. Z. (2012). İşletmelerin Büyüme Stratejisini Belirlemede Doğrusal Programlama Yaklaşımı. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2012: 405-420.
8. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (2008). Kooperatifçilik Notları. Ankara.
9. Tulgar, D.(2021). Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinde Sanayiye Entegre Olmuş Tarım Satış Kooperatiflerinin Ekonomik Kalkınmaya Etkileri. Doktora Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
10. Wilson, C., Hagarty D. ve Gauthier J. (2004). Results Using the Balanced Scorecard in The Public Sector. Journal of Corporate Real Estate. Vol:6. No:1: 53-64

V. V. BARTHOLD'UN ARAŞTIRMALARINDA AZERBAYCAN'IN XVI-XVII.
YÜZYILLARDAKİ EKONOMİ VE KÜLTÜR TARİHİ MESELELERİ
XVI-XVII CENTURIES OF AZERBAIJAN ECONOMIC and CULTURAL HISTORICAL PROBLEMS
IN THE RESEARCH OF V.V. BARTOLD

ÖZ

V. V. Barhtold, araştırdığı bölgelerin siyasi tarihinin yanı sıra ekonomik ve kültürel gelişim meseleleriyle de ilgilenmiştir. Safeviler sülalesinin hakim olduğu dönemde Azerbaycan'ın sanayi ve tarım hayatı, ülkede tarımsal ilişkilerin özgünlüğü, şehirlerde zanaat ve ticaretin gelişimi, ticaret yolları, hakim sülalenin kuruculuk tedbirleri, hakim çevrelerin kültürel kuruculuk faaliyeti V. V. Barthol'un bilimsel mirasının önemli kısmını oluşturmaktadır.

V. V. Barthold Safevi devletinin tarihine özel önem vermiş, Safeviler sülalesinin hakimiyeti döneminde Azerbaycan halkının, imparatorluğa dahil olan "İran" halkları, Irak'ı-Acem, Güney Kafkasya'nın diğer bölgelerinin ekonomik gelişim meselelerini belli ölçüde araştırmıştır. V. V. Barthold'un bu dönemle ilgili olarak daha çok dayandığı İskender Bey Münşi (Türkmen) ise Azerbaycan, "İran" ve diğer ülkelerin tarihine dair değerli salname kaleme almıştır. Oruç Bey Bayat (Don Juan) Safeviler devletine dair tarihi-coğrafi nitelikte eser kaleme almıştır. Bu dönemde Azerbaycan kültürünün gelişiminin en önemli göstergesi ise Azerbaycan Türkçesinin edebi dil olarak geniş yayılması, komşu ülkelerde yaşayan halklar için zorunlu iletişim aracına dönüşmesi idi.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Şehir, Kültür, Safeviler, Edebiyat.

ABSTRACT

In addition to the political history of the regions V.V. Bartold researched, he paid considerable attention to the issues of economic and cultural development. During the rule of the Safavid dynasty, the economic life of Azerbaijan, the peculiarities of agrarian relations in the country, the development of crafts and trade in cities, trade routes, the creative activities of the ruling dynasty, the cultural activities of the ruling circles are an important part of VV Bartold's scientific heritage.

V.V. Bartold paid special attention to the history of the Safavid state. During the rule of the Safavid dynasty, he studied the economic development of the Azerbaijani people, as well as the "Iranian" peoples, Ajam Iraq and other regions of the South Caucasus. Iskanderbey Munshi (Turkmen), to whom V. V. Bartold referred more in connection with this period, created a valuable chronicle on the history of Azerbaijan, "Iran" and other countries. Oruj bey Bayat (Don Juan) wrote a historical-geographical work on the Safavid state. The most important indicator of the development of Azerbaijani culture during this period was the widespread use of Azerbaijani Turkish as a literary language, becoming an important means of communication for the peoples living in neighboring countries.

Keywords: trade, city, culture, Safavids, literature.

¹²³ Bakü Devlet Üniversitesi; rshahbazova@gmail.com; https://orcid.org/0000-0003-4528-2809

GİRİŞ

V. V. Barthol, çağdaş tarihçilerden önemli ölçüde farklıydı. O bölgelerin siyasi tarihinin yanı sıra ekonomik açıdan gelişimi meselesini de geniş şekilde araştırmaktaydı. Akademisyen şarkiyatçı olarak araştırdığı ülkenin, bölgenin dili ve siyasi tarihini bilmekle yetinmemiş, bunların tarihi gelişiminin tüm yönlerini araştırmaya çalışmıştır. Arap Hilafeti, Selçuklu ve Moğol hakimiyeti döneminde Azerbaycan'da üretim faaliyeti, ülkede tarımsal ilişkilerin özgünlüğü, şehirlerde zanaat ve ticaretin gelişimi, ticaret yolları gibi hakim sülalenin kuruculuk tedbirleri, hakim çevrelerin kültürel kuruculuk işleri, V. V. Barthold'un bilimsel mirasının önemli kısmını oluşturmaktadır.

V. V. Barthold, Safevi Devleti'nin tarihine özel önem vermiş, Safeviler döneminde Azerbaycan halkının, imparatorluğa dahil olan "İran" halkları, Irak'ı-Acem ve Güney Kafkasya'nın diğer bölgelerinin ekonomik gelişim meselelerini belli ölçüde araştırmıştır.

Bilindiği gibi Safevi şahı I. Abbas (1587-1629) iç politikaya da dış politika kadar büyük önem vermiş, reformları (idari, askeri vs.) ve kuruculuk faaliyetiyle öne çıkmıştır. Bu nedenle V. V. Barthold'un I. Abbas dönemine geniş yer ayırması tesadüfi değildir. Akademisyenin malum dersleri ve "İran'a Tarihi-Coğrafi Bakış" eserinde, Şah I. Abbas'ın siyasi faaliyet tarihi geniş şekilde incelenmiştir. Biz bilim adamının bu tahlillerine dayanarak onun Azerbaycan Safevileri döneminde ekonomik ve kültürel gelişim yönlerini yansıtan eserlerini ve tezlerini şu şekilde tasnif etmişizdir:

1. Azerbaycan'ın uluslar arası ticaret ilişkilerine katılımına dair eserler, tezler;
2. Azerbaycan şehirlerinde üretim ve iç pazarın gelişimini yansıtan eserler, tezler;
3. Azerbaycan halkının bu dönemde kültürel yaşamını yansıtan tezler.

Azerbaycan, Safevi Devleti'nin merkezi, kuruluş kaynağı, gelişiminin temel potansiyeli olmuştur. Geleneksel Doğu emtialarının ticaretinde aracılıktan büyük kazanç sağlamaya alışmış Batılı tüccarlar, bu ürünlere sahip olabilmek amacıyla Karadeniz ve Akdeniz kıyılarından Asya'nın içlerine doğru ilerlemek için çabılıyor, çeşitli Doğu ülkelerinde (aynı şekilde Azerbaycan'da) güçlenmeye çalışıyorlardı. Sömürgecilik yoluna adım atmış Portekiz, İspanya, daha sonra ise İngiltere ve Hollanda, yeni hammadde kaynakları ve pazarlar elde etmek için geleneksel ticaret merkezlerine (Akdeniz, İran Körfezi ve Hint Okyanusu bölgelerine) çıkmak için çaba harcıyorlardı. Bu yolda Osmanlı İmparatorluğu kendileri için büyük bir engeldi. Bu yüzden de Batılı devletlerin resmi çevreleri, diplomatik, bazen de ekonomik fitneler yoluyla Safevi İmparatorluğu ve Büyük Moğol Devleti ile yakınlaşma, bu devletlerin topraklarında siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar kazanma siyaseti yürütmekteydiler.

Şüphesiz Safevi hükümdarları da Batılı devletlerle geleneksel ticaret ilişkilerini canlandırmak için Karadeniz ve Akdeniz'e çıkış yolu elde etme siyaseti izlemekte, bu devletlerle siyasi ilişkiler kurmaktaydılar. İşte bu yüzden de Safevi şahlarının Batılı hükümdarlarla görüşmelerinde iki mesele temel ve önemli yere sahipti:

1. Osmanlı Devleti'nin rakipleri Doğu ve Batı'dan eşzamanlı olarak savaşa başlayarak askeri güçlerini iki cepheye ayırıp, mağlup etmeye;
2. Doğu ve Batı ülkeleri arasındaki geleneksel ticaret ilişkilerinin (keza Batılı ülkelere ipek ihracının) taraflar için elverişli şartlar temelinde gerçekleşmesine çalışmaktaydılar.

V. V. Barthold'un Araştırmalarında Ortaçağ Azerbaycan Şehirleri.

Azerbaycan jeopolitik konumu ve doğal kaynaklarının zenginliği nedeniyle Antik dönemde erken Orta Çağ'da uluslararası ticaretin önemli merkezlerinden biriydi. "Berde, Gence, Tiflis, Derbent gibi şehirlerin zanaat ve ticaret merkezleri olarak yükselişi, bölgeyi VIII. ve IX. yüzyıllarda Hilafet'in ticari ilişkilerinin en önemli bölgelerinden biri haline getirmişti" (Çağlayan ve Çağlayan, 2021: 117). Hilafetin zayıflayıp yerine yerel devletlerin geldiği dönemde Azerbaycan bu konumunu korumayı başarmış ve XV. yüzyılda Azerbaycan Akkoyunlu devletinin ortaya çıkıp güçlenmesiyle bölgenin Avrupa ülkeleriyle ticari ilişkileri de genişlemiştir. Elbette ticari ilişkiler ve bunun önemli unsuru olan ticaret yolları ile ticaret merkezleri, son derece muhafazakar tesisatlar olarak görülebilir ama XVI. yüzyıl bu anlamda dinamikliği ile farklılık arz etmekteydi. Bu yüzden de söz konusu dönemde uluslar

arası ticaretin gelişmesinde de hızlı değişiklikler yaşanmaktaydı. Bu, bir yandan Avrupa devletleri tarafından yeni toprakların “keşfi” sonucunda yeni pazarların ortaya çıkmasıyla bağlantılı idiye, diğer yandan geleneksel işgallerle, fetihlerle imparatorlukların arazilerinin genişlenmesi ile de ilişkili olmuştur.

Söz konusu dönemde Azerbaycan’ın ekonomik gelişimini tek yönlü değerlendirmek imkansızdır. Bir taraftan Azerbaycan’ın Batlı devletlerle sık ticari ilişkiler kurması için geniş imkanlar açılmıştı. Lakin diğer taraftan Osmanlılarla düşmanlık bu ilişkilerin gelişmesini önemli ölçüde engellemekteydi. Şöyle ki, Osmanlı sultanlarının geniş fetihleri sonucunda Doğu Akdeniz kıyılarının (Suriye ve Mısır’ın) büyük bir imparatorluğa katılması, Safevi devletini Levant pazarından yararlanma imkanından mahrum bırakmıştı. Azerbaycan’ın uluslar arası ticaretteki konumuna ciddi darbe indiren diğer bir etken ise İran Körfezi’nde Portekizlilerin üstünlüğü, bu ticaretin önemli mıntıkası olan Hürmüz’ün onların eline geçmesi idi. (Mahmudov, 1996: 149-152) Bu etkenle ilgili olarak V. V. Barthold’un eserlerinde çok ilginç notlarla karşılaşmaktayız.

Barthold, İran Körfezi’nin stratejik önemini özellikle vurgulamaktaydı: “İran’ın (Safevi Devleti-R. Ş.) denize kıyı arazileri arasında Fars Körfezi, tarihen önemli olmuştur. Oysaki bir miktar doğuya doğru da limanlarla karşılaşmak mümkündür. Körfezi okyanustan ayıran Hürmüz Boğazı, ismini ünlü limandan almıştır. XIV. yüzyıla kadar bu liman kıtada, şimdiki Bender Abbas’tan bir miktar doğuda yerleşmişti... Sonralar Hindistan’la deniz ticareti temel olarak iki mıntıkada-Hürmüz ve Kiş’te toplanmıştı. Kiş ile Hürmüz sürekli ticari rekabet halinde idiler.” (Barthold, 1971: 147-148)

Azerbaycan’ın uluslar arası kervan yollarının kesiştiği kavşakta bulunması bu ülkenin uluslar arası ekonomik ilişkilerdeki önemini artırmaktaydı. Eski dönemlerden beri uluslar arası arenada önemli yere sahip olan Azerbaycan, Ortaçağ boyunca da önemini muhafaza etmiştir. (Mehtizade, 2021: 56)

XVI. yüzyılın başlarında Portekizlilerin egemenliğine girmiş olan Hürmüz, 100 yıl boyunca onların kazanç kaynağı oldu. Bu durum Safevi devletinin ekonomik ve siyasi başarısızlıklarının da bir parçası haline gelmiştir. V. V. Barthold, Hürmüz’ün Portekizlilerin eline geçmesi meselesini geniş şekilde araştırmasa da, limanın yeniden Safevilerin eline geçmesine büyük yer ayırmıştır. Barthold’un kaydettiğine göre, “1622 yılında Portekizliler hem Hürmüz’den hem de Kiş adasından kovuldular.” (Mahmudov, 1996: 149)

Hürmüz’ün ticari önemini yitirmesinden bahseden V. V. Barthold, Şah I. Abbas’ın vefatından sonra Hürmüz’ün bir ticaret merkezi olarak önemini kaybettiğini ve Qombrun’un (Bender Abbas) ana ticaret limanı olduğunu düşünüyordu. (Mahmudov, 1996: 149) Lakin son yılların araştırmaları açık şekilde Hürmüz’ün Bender Abbas’la yer değiştirmesinin aniden yaşanmış bir olay olmadığını göstermiştir. Nitekim bu yerleşime planlı bir tedbirin sonucu idi ve I. Abbas’ın sağlığında yaşanmıştı. Şöyle ki, İngiltere’nin Doğu siyasetini inceleyen B. A. Ahmedov, bu meseleyi İngiliz yazılı kaynaklarının verilerine dayanarak geniş şekilde araştırmıştır: “Hürmüz geri alındıktan sonra Şah I. Abbas uzakgörlenlik gösterdi. Hürmüz’ü savunmak için askeri donanmaya sahip olmayan Şah I. Abbas, Hürmüz adasının Ost-Hind Şirketi donanmasının üssü haline gelmesini istememiş ve bu yüzden de ticaretin merkezini kıtaya, yeni inşa ettirdiği Bender Abbas limanına nakletmiştir” (Ahmedov, 1998: 96) Böylece Şah I. Abbas Portekiz esaretinden kurtarılan Hürmüz’ün yeni sömürgecilerin eline geçmemesi için İran Körfezi’nde en önemli limanı kıtadaki mıntıkaya ile yer değiştirmiştir.

Azerbaycan’ın uluslar arası ticaretinde önemli role sahip olan bir başka mıntıkası ise Hazar havzası idi. V. V. Barthold, Hazar havzasının en büyük limanlarından Derbent, Bakü ve Abaskun’a önemli yer ayırmıştır:

“Hazar çevresinde Türklerin (Osmanlıların-R. Ş.) bölgesi Şirvan, Özbeklerin bölgesi ise Mankışlak yarımadasıydı. Bu yarımada gemiler için liman önemine haizdi ve hem de buradan Hazar ve Buhara’ya giden kervan yolu başlamaktaydı. Böylece Mankışlak ile Şirvan arasında ilişkiler kurulmuştu. Yunanlıların ve Arapların güneydoğudan kuzeybatıya açtıkları yolda, Hazar’ın doğu kıyısında ana liman Abaskun olmuştur. Bu yoldan farklı olarak Hazar denizi ile kuzeydoğudan güneybatıya deniz taşımacılığı da gelişmekteydi. Artık Hazar’ın doğu kıyısında Mankışlak, batısında

Bakü önemli role sahipti.” (Barthold, 1999: 124)

Hazar’ın batı kıyısındaki limanlar arasında Bakü Limanı diğer limanları (Derbent’i bile) geride bırakmıştı. Barthold bununla ilgili olarak şöyle diyor: “Derbent’in liman olarak önemini kaybetmesinin nedenini “Bakü’nün yükselmesi ve onun Hazar Denizi’nde ana limana dönüşmesinde görmek mümkündür.” (Barthold, 1999: 88)

V. V. Barthold XVI-XVII yüzyıllarda Azerbaycan şehirlerinde üretimin ve iç pazarın gelişimi meselelerini kısmen az araştırmıştır. Onun araştırmalarından bazı bilgileri yalnız dolaylı yolla etmek mümkündür. Örneğin o Sultaniye’nin tasvirinde bu şehrin ticaret yollarını da takdim etmiş ve onun ticari önemini ithal ettiği Gilan ve Şamahı ipeği ile ilişkilendirmiştir. Böylece biz Şamahı’nın ipek ihracatçısı olduğunu ve hatta zarif Gilan ipeği ile rekabet edebilecek kaliteli ipek ürettiğini Barthold’un Sultaniye’ye dair bilgilerinden öğrenmekteyiz. (Mahmudov, 1996:201)

Ayrıca söz konusu bilgilerde Sultaniye’nin Safevi İmparatorluğu’nun diğer şehirleri ile ticari ilişkileri de tasvir edilmekte ve biz dolaylı olarak Azerbaycan’ın bazı şehirlerinin ticaret yollarındaki yerini belirleyebilmekteyiz: “Sultaniye-Hemedan-Bağdat; Sultaniye-Kazvin-Horasan; Sultaniye-Zencan-Erdebil ve oradan Güney Kafkasya’nın şehirlerine uzanan ticaret yolları; Sultaniye-Tebriz ve oradan Anadolu’ya çatallanan yollar vs.” (Mahmudov, 1996; 201)

“İran’a Tarihi-Coğrafi Bakış” eserinde V. V. Barthold Safeviler döneminde Azerbaycan’ın zanaat ve ticari açıdan önemini muhafaza etmiş şehirleri arasında Erdebil (Mahmudov, 1996: 204-205), Tebriz (Mahmudov, 1996: 209) ve Şamahı’nın (Mahmudov, 1996: 216) ismini zikretmektedir.

Barthold Şamahı’ya dair notlarında bu bölgenin yalnız ipek ihracatçısı değil, “hem de pirinç, tuz ve ipek ürünleri ile ünlü olduğunu” kaydetmektedir. (Barthold, 1999:123) Akademisyen İrevan’la ilgili son derece ilginç bir tez ileri sürmüştür: “İrevan köy olarak Emir Teymur döneminde ortaya çıkmıştır. Şehire ise XVI. yüzyılda Şah İsmail döneminde dönüşmüş ve günümüz ismini işte o dönemde almıştır. Böylece V. V. Barthold haklı olarak, İrevan’ı Ermenilerin tarihiyle hiçbir ilgisi bulunmayan Urartu döneminin Erebuni şehri ile ilişkilendiren bazı tarihçilerin tersine, farklı bilimsel bir mülhaza ileri sürmüştür. (Mahmudov, 1996: 213)

Safevi şahlarının Azerbaycan şehirlerindeki kuruculuk faaliyeti V. V. Barthold’un ilgi gösterdiği meselelerden biri olmuştur.

XVI. yüzyıl Azerbaycan halkının devlet ve diplomatik ilişkiler tarihinde önemli olaylarla dolu bir dönemdir. Bu yüzyıl aynı zamanda ağır ve uzun süreli yağmaların eşlik ettiği savaşlarla da zengindir. Her bir savaştan, rakip seferlerden sonra ülkenin en önemli zanaat, ticaret ve kültür merkezlerinin ihyası zaruri hale gelmiştir. Öte yandan bir çok zahiri etkenin yanı sıra demografik değişiklikler, göçler, ticaret yollarındaki yeni güzergahlar, Batı ile ilişkilerin genişlenmesi vs. gibi nedenler Safevi hükümdarlarını Azerbaycan’ın en büyük şehirlerinde imar faaliyetine sevk etmekteydi. Şehirlerin dış görünümü, ekonomik ve kültürel yaşamı sürekli değişmekteydi (yani bazen yıkılıyor, bazen de yeniden inşa ediliyordu-R. Ş.). İmar konusunda en fazla öne çıkan ünlü Safevi hükümdarı I. Abbas olmuştur. V. V. Barthold bu konuda şöyle diyor: “Şah Abbas’tan sonra hiçbir hükümdar ülkesinde düzen ve güvenliğin sağlanması, maddi refahın yükseltilmesi alanında bu kadar iş görmemiştir” (Mahmudov, 1996: 159)

Şah I. Abbas’ın kuruculuk faaliyeti yalnız restorasyon işleri ile değil, aynı zamanda yeni şehirlerin salınmasıyla da ünlüdür. Onun gördüğü işler arasında İsfahan’da görülen şehirleşme işleri özel öneme sahiptir. Bu şehrin tarihi Azerbaycan halkının tarihi ile direkt ilgili olmasa da, Azerbaycan Safevi devletinin başkenti olması açısından önemlidir. V. V. Barthold şöyle diyor: “İsfahan en büyük yükseliş aşamasını XVI. yüzyılın sonunda Safevi sülalesinin görkemli hükümdarı Büyük Abbas zamanında (1587-1629) yaşamıştır. Şah Abbas tarafından 35 verstlik çevrede büyük şehir kurulmaktaydı. Şehrin kapılarının sayısı X. yüzyılda olduğu gibi yine de 12 idi... Şehrin merkezi “Şah Meydanı” olarak isimlendirilmekteydi. Şahın sarayı, büyük cami ve ana pazarlar da burada bulunmaktaydı... Came Mescidi Şah I. Abbas’ın emri ile 1612-1613 yıllarında inşa edilmişti ve meydanın güneyinde bulunmaktaydı... Doğuda Lütfullah Camii vardı. Şahın sarayı “Âli-Kapı” isimli muhteşem kemerle meydanın güneybatısına açılmaktaydı. Burada Şah (I. Abbas-R. Ş.) Safevi

sülalesinden olanları kabul ediyordu. Saray birkaç büyük salona ayırılmaktaydı ki, duvar boyu resimleri olan salon hala muhafaza edilmektedir. Altı büyük resimde İsmail (2 resim), Tahmasb, Büyük Abbas, II. Abbas ve Nadir'in hayatından sahneler tasvir edilmiştir. İki eski resim arasında ise Şah Nasıruddin'in portresi durmaktadır. Şah Hüseyin döneminde (1694-1722) kemer yanmış ve tekrar yapılmıştır. Sarayın batı kısmında "Heşt Behişt Bağı" yerleşmekte, oradan "Çahar Bağ" başlamakta ve güneye doğru uzanmaktadır. Günümüzde bu bahçenin sadece miskin kalıntıları muhafaza edilmiştir. Şehrin kalesi, Şah Meydanı'nın güneydoğu tarafında bulunmaktadır. Safeviler döneminde şehirde günümüzde hiçbir kalıntısı bulunmayan "Kelle Minare" varmış. Bu minarenin şah tarafından avlanmış hayvanların kafatasından yükseltildiği söylenmektedir. Bazılarına göre bunların arasında insan kafatası da varmış. (Mahmudov, 1996: 172-174)

Barthold'un sayımına göre Safevilerin hakimiyeti döneminde İsfahan'ın nüfusu 500000'e ulaşmıştı. Bu rakamın abartıldığı anlaşılmaktadır. Zira Barthold XX. yüzyılın başlarında şehrin nüfusunun 90 000 olduğunu kaydetmektedir.

Şah I. Abbas, tarihi Azerbaycan şehirleri arasında en fazla önemi Erdebil, Marağa, Gence, Derbent ve Bakü'ye vermiştir. Hollandalı gezgin Jan Struys, Erdebil çevresinde birbirine yakın mesafede 57 köyün olduğunu ve bu köylerin ahalisinin meyve, yağ, peynir, yumurta ve diğer ürünleri her gün şehir pazarında sattıklarını kaydetmektedir. Struys'un kaydettiğine göre, bu nedenle pazarda her şey ucuz ve boldur. (Srteys, 1935: 161; Süleymanov, 2012: 171)

V. V. Barthold'un yazdığına göre, "1524 yılında vefat etmiş olan I. İsmail Erdebil'de gömüldüğünden şehir onun varisleri döneminde de önemini muhafaza etmiştir." Şah I. Abbas sülale ocağı olan Erdebil'e özel önem vermiştir. Barthold'a göre "o, şehre zengin bir kütüphane vakfetmiştir." Bu kütüphanenin akibetiyle ilgili olarak tarihçi şöyle demektedir: "Erdebil 1828 yılında Paskeviç tarafından ele geçirilirken kütüphanenin büyük bir kısmı askeri ganimet olarak Sankt Petersburg'a götürülmüştü ve günümüzde söz konusu kitaplar orada, halk kütüphanesinde muhafaza edilmektedir."

Barthold, Tebriz'in XV. yüzyıla bağlı tarihini de incelemiştir. Örneğin o, Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah döneminde (1437-1467) Tebriz'de inşa edilmiş "Gök Mescid" in tasvirine büyük yer ayırmıştır. (Barthold, 1971: 208-209)

Barthold, Safeviler döneminde Tebriz'in durumundan bahsederken ünlü Fransız gezgin Jean Chardin'in (XVIII. yüzyıl) verdiği bilgileri takdim etmekle yetinmiştir: "Artık Tebriz devletin başkenti görevini yürütmese de, XVI. yüzyılda önemini kaybetmemişti. XVII. yüzyılda Chardin'in verdiği bilgilere göre şehrin nüfusu 550 000 kişiyi geçmekte, merkezi meydanı ise İsfahan şehir meydanından daha büyüktür." Chardin, Tebriz'deki mahalle sayısını 9, diğer Batılı gezgin ise (Jackson) 24 olarak göstermektedir. (Barthold, 1971: 209) Tebriz'in ticari önemini de unutmayan Barthold'un kaydettiğine göre, "bu şehirde Batı Avrupa'dan ve Türkiye'den (Osmanlı devletinden-R. Ş.) Trabzon üzerinden gelen yollar kavuşmaktadır." (Mahmudov, 199: 210)

Barthold Safeviler döneminde orta ve küçük şehirler olarak kalmış yerleşim yerleri arsında Uca, Miyane, Dehherregan, Hoy, Merend, Selmas ve Ürmiye'yi göstermekteydi. Söz konusu dönemde Safevi şahlarının dikkat merkezinde olan Kuzey Azerbaycan şehirleri arasında ekonomik önemini muhafaza etmiş olan Gence, Derbent ve Bakü diğerlerinden ayrılmaktaydı. Önce Şirvanşah-Safevi, daha sonra ise Safevi-Osmanlı ilişkilerinin mücadele meydanına dönüşmüş, daha sonra ise sömürgeciliğe adım atmış olan İngiltere ile uluslar arası ilişkilere aktif şekilde katılmış olan Moskva Knyazlığı'nın yağmacılık planlarında yer almış olan bu şehirler, önemli zanaat ve ticaret merkezleri idi. Öte yandan söz konusu şehirler askeri ve siyasi öneme haizdiler. İşte bu yüzden de Safevi şahları Azerbaycan'ın kuzey şehirlerinin askeri açıdan imarına da büyük önem vermişlerdir. Konuyla ilgili olarak Barthold'un kaydettiğine göre Şah I. Abbas döneminde Gence "yeni yerine, bulunduğu Genceçay'dan bir fersah (6-7 verst) yukarıya nakledildi. Gence kalesinin kalıntıları ve "Tatar Mescidi" denen eski cami söz konusu dönemin kalıntılarındandır." (Barthold, 1999:126)

Şah I. Abbas döneminde Bakü'de kale duvarları ihya edilmiştir ve "bunu 1608-1609 yıllarına ait kitabeler de onaylamaktadır." Bu dönemde Derbent'te "duvarlar yeniden yapılmış, denize doğru

uzatılmış ve hatta denizde taştan kule inşa edilmiştir.” (Barthold, 1999: 127) V. V. Barthold bununla ilgili olarak Şah I. Abbas’ın devlet katibi (münşisi), tarihçi İskenderbey Münşi’nin (Türkman) verdiği bilgilere dayanarak yazmıştır: “Denizdeki kule karada, sahilde bulunan duvarlarla birleştirildiği sırada, orada aynı şekilli, önceki eski yapıların taşları bulunmuştur. Denizde yerleşen bu kule çok az bir süre mevcut olmuştur. 1623 yılında burada bulunan Rus gezgin Fedot Kotov söz konusu kuleyi gözlemlemiştir. Lakin ondan 15 yıl sonra (1638 senesinde) Holstein elçiliği temsilcisi Adam Olearı burada bulunurken söz konusu kule artık yoktu ve hatta duvarlar deniz sularında gark olmamıştı. Olearı’nın kaydettiğine göre duvarlar deniz suyuna kadar ulaşır ve dalgalar arasına onları yıkamaktadır. Şah I. Abbas’ın emriyle yeni, daha önce olmayan duvarların ihya edilmesine dair bilgiler, Derbent duvarlarının aynı kaldığını, hiçbir zaman yıkılmadığını ve ihya edilmediğini iddia eden bilimadamlarının söylediklerini tekzip etmektedir. (Barthold, 199: 127). Barthold’e göre denize yükseltilmiş Derbent duvarları yalnız XVII. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir.

Şah I. Abbas’ın Hazar denizine özel önem vermesi onun yalnız batı limanları ile bağlı olan imar tedbirleriyle sınırlı değildir. Barthold’e göre “Şah I. Abbas Hazar’ın güney kıyısı boyunca bulunan şehirlerde birkaç saray inşa ettirmişti. Bu da Şahın söz konusu bölgelere büyük önem verdiğini göstermektedir. Saraylar Astrabad’da, sonra ise Eşref’te, denizden ve Asrabad’dan 60 verst batıda yerleşmekteydi.” (Barthold, 1999: 129)

Safevi şahları yalnız imparatorluğa dahil olan şehirlerin değil, vasalı olmuş, haraç vermiş vilayetlerin de ekonomik terakkisine dikkat yetirmişlerdir. Barthold bu yüzden de “İran’a Tarihi-Coğrafi Bakış” eserinde tekçe “İran” ve Azerbaycan şehirlerine değil, aynı şekilde Herat, Sistan, Afganistan, Belucistan gibi bölgelerin zanaat ve ticaret merkezlerine dair özet bilgiler de takdim etmiştir. Biz bu bilgileri geniş şekilde tahlil etmek niyetinde değiliz. Çünkü bu, bizim araştıramızın coğrafi çerçevesine uygun değildir. Lakin önemli bir gerçektir ki, Kandahar, Gazne ve Kabil’un uzun süre ticari önemini muhafaza etmesinde Safevi şahlarının (özellikle Şah I. Abbas’ın) gerçekleştirdiği tedbirlerin büyük önemi ve rolü olmuştur. (Barthold, 1971: 79-104)

V. V. Barthold’un Eserlerinde XVI. Ve XVII. Yüzyıllar Azerbaycan Kültürü Meseleleri

V. V. Barthold’un söz konusu dönemin Azerbaycan kültürü ile bağlı çok farklı mülahazaları mevcuttur. Bu mülahazalardan, Barthold’un, “XVI-XVII. yüzyıllarda Azerbaycan’da kültürel gerilemenin yaşandığı” gibi bir kanaate sahip olduğu düşünülebilir. Önceki dönemlerde “Doğu’nun Batı’dan kat kat üstün olduğunu” kaydetmiş olan akademisyen, XV. yüzyılı İtalyan gezgini Josaphat (Giosafat) Barbaro’yla ilgili şunları yazmaktaydı: “O, Doğu’dan Batı’ya dönerken kendisini daha medeni ortamda hisseden ilk Avrupalıydı.” (Barthold, 1999: 130-131)

Daha sonra diğer gezginlerin notlarına baş vuran Barthold şöyle diyordu: “Raphael du Mans Farslara bir miktar üstünlük verir. Lakin bu, aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir: Eğer Doğu’nun tüm halklarını kör kabul etsek, Farsları tekgözlü saymak mümkündür. Fransız gezgini Jean Chardin’in de verdiği bilgiler ilginçtir: O, İran devlet yapısına olumsuz yaklaşımına rağmen, İran’ın tekce İslam’dan önceki değil hatta Müslümanlık dönemindeki yapılarının güzelliğinden bahsetmektedir.” (Barthold, 1999: 131) Yani Jean Chardin İran kültürünü İslam medeniyetinden ayrı şekilde tahlil ederek böyle bir kanaate varmıştır.

Şüphesiz ki bu gibi iddiaların ileri çekilmesi V. V. Barthold’un yukarıda kaydettiğimiz mülahazasını gerekçelendirmeye hizmet etmektedir; tarihçi bu düşüncesinden kesinlikle emindir ki, Batı Avrupa’dan farklı olarak Doğu’da “kültürel gerileme siyasi çöküşün önünde gitmektedir” ve Safevi devletinin kurulması gerçeği bizzat siyasi gelişim aşamasından haber vermektedir. Bu gibi mülahazaları kesin olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bunların tersine mülahazalar ileri sürmek için de çok sayıda araştırma mevcuttur. Çağdaş Azerbaycan tarihçileri, Akkoyunlu ve Safevi dönemlerini “Azerbaycan’ın devletçilik ve medeniyet tarihinde çok önemli rol oynamış olan” bir dönem olarak değerlendirmektedirler (Çağlayan ve Çağlayan, 2019: 208).

Söz konusu dönemin Azerbaycan edebiyatı, Safevi devletinin kurucusu, şair-hükümdar Şah

İsmail Hatâî, Muhammed Fuzulî, Gavsı Tebrizî, Rüknüddin Mesihî, Terzi Avşar, Şaib Tebrizî'nin şiirleri, Kurbanî, Aşık Abbas Tufarganlı, Sarı Aşık, Aşık Abdullah gibi halk nağmekarlarının çalışmaları, “Köroğlu”, “Aslı ve Kerem”, “Aşık Garip”, “Abbas ve Gülgez” gibi destanlarla meşhurdur. (Azerbaycan Tarihi, 1993: 170). Güzelsanatlar (özellikle ünlü Tebriz minyatür mektebi) bu dönemde çiçeklenme dönemini yaşamaktaydı. Kemaleddin Beyzad, Sultan Muhammed, Sadıkbey Afşar, Mir Müsavvar Tebrizî'nin eserleri bu okulla bağlı olmuş ve XVI-XVII. yüzyıllara tesadüf etmiştir. (Azerbaycan Tarihi, 1993: 170)

Söz konusu dönemde Azerbaycan'a ve onun tarihine dair yazılan eserler ortaya çıkmıştır. Azerbaycan tarihçisi Hasan bey Rumlu, 12 ciltlik “Ahsenu't-Tevarih” (Tarihlerin En İyisi) eserini bu dönemde kaleme almıştır. V. V. Barthold'un söz konusu dönemle ilgili olarak daha çok dayandığı İskender Bey Münşi (Türkman) ise Azerbaycan, “İran” ve diğer ülkelerin tarihine dair değerli salname ortaya koymuştur. Oruçbey Bayat (Don Juan) Safeviler devletine dair tarihi-coğrafi nitelikli eserleme almıştır. (Azerbaycan Tarihi, 1993: 171)

Safevi şahlarının ekseriyeti edebiyat ve güzelsanatı himaye etmiştir. Onlar bizzat kültürel faaliyetlerle iştigal etmişlerdir. Safevi sülalesinden biri (Sam Mirze) şiir mecmuasının (“Tuhfe-i Sami”) yazarıydı. Behram Mirza Safevî ise güzel hattat, şair, musikici ve ressam olarak ün kazanmıştı. (Azerbaycan Tarihi, 1993: 171)

Söz konusu dönemde Azerbaycan kültürünün gelişiminin en önemli göstericisi ise Azerbaycan Türkçesinin edebi dil olarak geniş yayılması, komşu ülkelerde yaşayan halklar için zorunlu iletişim aracına dönüşmesidir. İsimlerini yukarıda kaydettiğimiz şair ve ediplerin tamamı daha çok Azerbaycan Türkçesinde eserler kaleme almışlardır. (Şahbazova, 2021: 345)

SONUÇ

Şüphesiz XVI-XVII. yüzyıllarda Azerbaycan kültürünün gerilemediğini, gelişmeye devam ettiğini ispatlamak amacıyla sıraladığımız gerçekler, V. V. Barthold'un araştırmalarının olumlu yönlerini gözlemlemektedir. Akademisyenin Safevi şahlarının ekonomi siyaseti, özellikle imar çalışmaları ile ilgili mülahazaları, onun kullandığı tarihi gerçekler, kaynaklardan yaptığı çeviriler hala güncelliğini ve bilimsel önemini muhafaza etmektedir. V. V. Barthold'un söz konusu dönemle ilgili tüm eserleri, mülahazaları Safevi hakimiyetinin hem siyasi hem de ekonomik gelişimi açısından Azerbaycan tarihinde şanlı bir aşama olduğunu onaylamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Ahmedov, B. A. (1998). XVII Esrin I Yarısında İngilterenin Şerg Siyaseti: Nafta-Press, Bakü.
2. Azerbaycan Tarihi. En Gedim Dövrden XX Esrin Evvellerine Geder. (1993). (Ed. Akademik İ.H.Aliyev). Elm, Bakü.
3. Bartold, V.V. (1999). Müselman Dünyası Tarihinde Hazaryanı Bölgelerin Yeri. (Azerb. diline cev. akademik Z.M.Bünyadov və E.R.Ağayeva). Elm, Bakü.
4. Bartold, V. V. (1971). “İstoriko-Geografiçeskoy Obzor İrana, Soçineniya, T. VII, (31-215), Nauka, Moskva.
5. Çağlayan, Y. H. ve Çağlayan, E. H. (2021). “Hilafetin Ticari İlişkilerinde Güney Kafkasya Şehirlerinin Rolü”, TYB Akademi Dergisi, Yıl 11, Sayı 32, s.115-134.
6. Çağlayan, Y. H. ve Çağlayan, E. H. (2019). “XV əsrdə Şərqi Anadoluda Azərbaycan Türk Amilinin Güclənməsi”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt 6, Sayı 5, s.189-209.
7. Mahmudov, Y. M. (1996), Azərbaycan Diplomatıyası, Azərbaycan Diplomatıyası, Bakü.
8. Mehtizadə, S. Ç. (2021). “XVII Esr Azərbaycan Şehirlerinin Ticaret Heyatı Yan Streysin Malumatlarında”, Gerbi Kaspı Universiteti. Elmi Haberler (56-64).
9. Süleymanov, N. M. (2012). Safevi Dövlətinin Tasarrüfat Hayatı, Elm, Bakü.
10. Streys, Y. Y. (1953). Tri Puteşestviye. (Ruşçaya çev. E. Borodinoy), Soçekgiz, Moskva.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58

TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

11.....Şahbazova, R.
Ş. (2021). “Orta Esr Müselman Medeniyyeti Meseleleri V.V. Bartoldun Tedqiqatlarında”, “Ortaçağ
Azerbaycan Tarihinin Aktual Problemleri” Ulusal Sempozyumun (online) Tebliğleri, s.335-348.

HIRİSTİYANLIK'TA VAHİY ve PEYGAMBERLİK ANLAYIŞI
REVEAL and PROPHETIC UNDERSTANDING IN CHRISTIANITY

ÖZ

İlahi dinlerin bütününde oldukça önemli olan vahiy, insanların yaşam tarzına, ilahi kitap, nübüvvet ve görünmeyen varlıklardan olan melek anlayışlarının oluşmasına etki etmektedir. Bilindiği üzere insanların hayatı, tabiatı ve yaratılan her şeyi anlamlandırması vahiy ile ilişkili olmuştur. Bununla beraber vahiy ilahi dinlerin hepsinde farklı şekillerde izah edilse de İlahi olanın, insan ile iletişime geçmesi, onun dünya ve ahiretine yön verecek kaideleri açıklaması dinlerde ortak bir anlayıştır. Hıristiyanlıktaki vahiy ve peygamber konusuna yaklaşım diğer dinlerin bu konulara yaklaşımından oldukça farklıdır. Bu farklılaşmanın bariz sebebi, İsa-Mesih meselesidir. Hıristiyanlık inancına göre gerçek vahiy, İsa-Mesih'te ortaya çıkmaktadır. Tanrı İsa-Mesih'te bedenleşerek yeryüzüne intikal etmiş ve günaha batan insanları kurtarmak için mücadele etmiştir. Bu olaydan ötürü kendi vahiy inanışlarını diğer dinlerin vahiy kavramından daha üstün görmekte-dirler. Nitekim onlara göre vahiy, bizzat İsa'nın kendisinde var olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hıristiyanlık, Vahiy, Nübüvvet, Hz. İsa, Kutsal Metinler.

ABSTRACT

Revelation, which is very important in all divine religions, affects the way of life of people, the divine book, prophethood and the understanding of angels from invisible beings. As it is known, people's understanding of life, nature and everything created has been associated with revelation. However, although revelation is explained in different ways in all divine religions, it is a common phenomenon in religions that the Divine communicates with man and explains the rules that will guide his world and hereafter. The approach to the issue of revelation and prophet in Christianity is quite different from the approach of other religions to these issues. The obvious reason for this differentiation is the Jesus-Christ issue. According to the Christian belief, the real revelation emerges in Jesus Christ. God came to earth by being incarnate in Jesus-Christ and struggled to save people who were sinking into sin. Because of this event, they see their own belief in revelation as superior to the concept of revelation of other religions. As a matter of fact, according to them, the revelation existed in Jesus himself. In Islam, revelation is divine information conveyed to prophets through Gabriel. In Christianity, revelation is seen as Jesus himself. In other words, while revelation in Islam is the transmission of knowledge, in Christianity it is Jesus Christ himself.

Keywords: Christianity, Revelation, Prophecy, Hz. Jesus, Sacred Texts.

¹²⁴ Çanakkale onsekiz mart üniversitesi/ lisans üstü/ felsefe ve din bilimleri/ dinler tarihi; ORCID: 0009-0007-4343-7367

GİRİŞ

İlahi bir tanrı fikri hâkim olan dinlerde Tanrı-insan bağının kurulmasında vahiy ve peygamberliğin konumu oldukça elzemdir. Bu düşünceye sahip dinlerin kutsal metinlerinde, ilahi emirlerin, peygamberlere vahiy aracılığıyla ulaştırıldığı bildirilmiştir. Tanrı, din hakkındaki bilgileri peygamberleri aracılığıyla insanlara ulaştırmıştır. Dinlerin vahiy ve peygamberlikle ilgili fikirleri, Tanrıyı algılama biçimlerine göre farklılık göstermektedir. Nitekim, tek Tanrı inancını benimseyen Yahudilik ve İslamiyet'te vahiy anlayışı benzerlik gösterirken, teslis inancını benimseyen Hıristiyanlık ise vahyi anlama konusunda farklılık arz etmektedir.

Vahiy, Allah'ın kullarıyla gerçekleştirdiği iletişim biçimi olarak kabul etmek mümkündür. Bu iletişimin mahiyetini yalnızca Allah ve elçileri bilmektedir. Vahiy algısı dinlerde farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Hıristiyanlık inancında vahiy ve peygamberlik algısını araştırarak ortaya koymaktır.

1. Vahiy ve Peygamberlik

Vahiy, kelime kökü itibarıyla, “gizlilik içerisinde bir haber iletme” manasına gelmektedir.¹²⁵ Yunanca da “apokalypsis” sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan vahiy, gizli olanın gözler önüne serilmesi manasına da gelmektedir.¹²⁶ Kendisine ilahi buyruğun ulaştırıldığı kimseler ise nebi olarak isimlendirilmektedir.

Peygamberlik müessesesi bütün dinlerin ortak olgularındandır. Arapçadaki “resul” ve “nebi” sözcüklerinin Farsça karşılığı peygamber sözcüğüdür. Resul kavramı, ilahi mesajı alan ve ileten kimse anlamına gelmektedir. Nebi kelimesi de bu kavrama yakın anlamda olup, ilahi güçten haber alan manasına gelmektedir.¹²⁷

Hıristiyanlık inancında Tanrının insanların içinden seçtiği peygamberini vahiy aracılığı ile bilgilendirme anlayışı mevcuttur. Tanrı'nın insanları bilgilendirmesindeki amaç ise, Tanrı'nın insanlara kendi varlığını, sıfatları bildirmesidir. Bu aynı zamanda vahyin amacı olarak da kabul edilmektedir.

Kitab-ı Mukaddes açısından vahiy konusunda da farklı tanımlamalar yapılmıştır. Hıristiyan kutsal metinlerinde Grekçe apokalypsis sözcüğü, Latince revelare ve Latince kökenli dillerde revelation kelimesiyle ifade edilmiştir. Bunların sözcük anlamı ise saklı olan ve yalnızca vahiy aracılığıyla insana ulaştırılabilecek olan bir şeyi açığa çıkarmaktır. Bu bir manada Tanrı'nın kendini açması anlamına da haizdir.¹²⁸

Hıristiyan kutsal metinlerinde peygamberliği ifade etmek için nabi kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu sözcük Latince menşeli dillere prophet veya prophetes biçiminde çevrilmiştir. Prophet, bir şeyi olmadan önce bildiren, gelecekle ilgili bilgiler veren kişiyi anlatmaktadır. Bu tanım, Hıristiyan yazarlar tarafından peygamberliğin “beşerî ve doğal bilgi vasıtasıyla bilinemeyecek olan gelecekteki bir olayın, önceden haber verilmesi” şeklinde yorumlanmıştır. Hıristiyanlar tarafından yapılan diğer bir tanım ise şöyledir: Kilise camiasında, ilahi yollarla kendisine ilham verilmiş bir konuşmacı vasfıyla, süreli yahut daimî hizmette bulunan; aldığı açık ve kapalı mesajları şifahi veya yazılı bir şekilde Hıristiyan kimselere ya da Hıristiyan halkına izah etmekle mükellef tutulan kişidir.¹²⁹

Hıristiyanlar, Yahudi geleneğini de kabul etmeleri sebebiyle, Yahudilerde var olan günahkâr, yalancı, hilebaz peygamberlik anlayışını da devam ettirmektedirler. Bu minvalde Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta, İslam'da olduğu gibi bir peygamberlik anlayışı yoktur. Hıristiyanlık geleneğinde peygamberlerin sıfatları ve görevlerinin de tam olarak belli olmadığı gibi kimin peygamber olduğu kimin peygamber olmadığı hususu da çok net değildir.

Diğer dinlerde de olduğu gibi Hıristiyanlık geleneğinde de Tanrı'nın, peygamberleri aracılığıyla insanlara hitap ettiğine inanılmaktadır. Hıristiyanlık geleneğinde ise bunun zirve noktası görülmektedir.

¹²⁵ Şaban Ali Düzgün, Kalam, 2012, s. 728.

¹²⁶ Emir Kuşçu, Mahmut Aydın, Hıristiyanlıkta Vahiy Algısı, c.8, s.167.

¹²⁷ Osman Oral, Maturidiye Göre Peygamberlerin Gönderiliş Hikmetleri, 2015, s.231.

¹²⁸ Yusuf Şevki Yavuz (ed.), Vahiy ve Peygamberlik, Kuramer, 2018, s. 82.

¹²⁹ Yavuz, Vahiy ve Peygamberlik, s. 81.

Hıristiyanlar, Hz. İsa aracılığıyla kurtuluşa ulaşacakları tezini savunmaktadır. Bu sebeple kendi kutsal kitaplarını Yeni Ahit olarak isimlendirmektedirler.

Peygamber konumu Hıristiyanlıkta diğer dinlerden farklıdır. Bunun sebebi ise, Yahudilik ve İslam'da dinin insanlara ulaştıran ilk kişiler peygamberlerken Hıristiyanlık'ta dini ilk tebliğ eden insan kılığında bürünmüş bir Tanrı'dır.

1.1. Sinoptik İnciller'de Vahiy ve Peygamberlik

Kilise tarafından kanonik olarak kabul edilen ilk üç İncil, İsa'nın hayatını benzer bir plan dâhilinde anlatmaları sebebi ile Sinoptik İnciller olarak adlandırılmaktadır.

Sinoptik İnciller'de vahiy, Hz. İsa ile ilişkilendirilerek anlatılmaktadır. Hz. İsa, Tanrı Krallığı'nın Müjde'sini ulaştıran ve İlahi Kelâmı anlatan biri şeklinde işlenmektedir. Bunların yanı sıra İncillerde Hz. İsa için zengin bir isim listesiyle de karşılaşmaktadır. İnciller'e göre İsa, Tanrı Oğlu¹³⁰, Mesih¹³¹, insanoğlu¹³², Dâvud oğlu¹³³, Meryem'in oğlu¹³⁴ ve Yusuf'un oğludur¹³⁵. Hıristiyan din adamları, İsa'nın Tanrı'nın Oğlu ve Mesih olarak isimlendirilmesinden yola çıkarak, İsa'nın Tanrı olduğuna karar vermişlerdir. Fakat bu isimlerden hareketle onun insanî yönüne de vurgu yapıldığı söylenebilir.¹³⁶

Sinoptik İnciller'de vahiy; İsa Mesih'in öğretisi, yani açıklamaları ve vaazları olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun en temel sebebi ise Sinoptik İnciller'in İsa'nın hayatını merkeze alan bir biyografi kitabı özelliği taşımalarıdır.

Hıristiyanlık inancında, Hz. İsa'nın nübüvvetinden ziyade, ulûhiyeti ve Mesihliği ön plana çıkmaktadır. İsa'nın bütün hayatı ve sözleri vahiy olarak kabul edildiğinden ötürü peygamberden daha çok Tanrı olarak kabul edilmektedir. İsa, insan bedeninde cisimleşmiş Tanrı'dır. İncillerin bazı bölümlerinde İsa'nın ulûhiyeti "Ben babadayım, baba da bendedir"¹³⁷ gibi cümlelerle açıklanmaktadır. Ancak Sinoptik İncillerin genel atmosferinde ise, İsa Mesih, kendisi hakkında peygamber sıfatını kullanmamış olması yanı sıra onun peygamberliğine dair işaretler de bulunabilmektedir. Bu işaretlerden birine, İsa Mesih'in, Yeuşalim'de öleceğine dair açıklamasında rastlamak mümkündür. "Yine de bugün, yarın ve öbür gün yoluma devam etmeliyim. Çünkü bir peygamberin Yeuşalim'in dışında ölmesi düşünülemez"¹³⁸ Görüldüğü üzere İsa Mesih çok açık bir şekilde kendisini peygamberlerle aynı konumda görmektedir.¹³⁹

1.2. Yuhanna'da Vahiy ve Peygamberlik

Yuhanna İncili ile Sinoptik İnciller arasında da üslup ve konular bakımından da ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Yuhanna'nın değerlendirmesine göre, Musa'ya ulaşan vahiy, dini içermesine karşı İsa Mesih lütfâ aracılık etmiştir. İsa, Tanrı'nın Oğlu ve İsa'da cisimleşmiş Tanrı Kelâmı olması sebebiyle, vahyin en üst noktasını insanlığa sunmuştur. İsa Mesih'te somut bir hal alan Tanrı Kelâmı, ezelde Tanrı ile beraberdir ve Tanrı'yla özel bir bağa sahiptir. Bu ezeli Kelâm, İsa'da bedenleşerek insanlar arasında hayatını sürdürmüştür.

Sinoptik İnciller'e göre vahyin kaynağı Tanrı'dır. Melekler ve peygamberler vahyin insanlara ulaşmasında aracılık yapmaktadırlar. Ancak Yuhanna'da vahyin kaynağı, konusu ve vasıtası İsa Mesih'tir. Her ne kadar Yuhanna İsa Mesih'te gerçekleşen vahyi, vahyin en mükemmel şekli olarak görse de vahiy süreci tamamlanmamıştır. Bunun yegâne sebebi ise, İsa Mesih, son akşam yemeğinin yendiği gece Havarilerine kendisinden sonra gelecek olan Yardımcıyı müjdelemiş olmasıdır.¹⁴⁰

¹³⁰ Matta, 4:3, 5; 26:63-64.

¹³¹ Matta, 26:63-6.

¹³² Matta, 8:20.

¹³³ Matta, 1:1; 15:22.

¹³⁴ Markos, 6:3.

¹³⁵ Matta, 13:55.

¹³⁶ Yavuz, Vahiy ve Peygamberlik, s. 86.

¹³⁷ Yuhanna, 14:11.

¹³⁸ Luka, 13:33.

¹³⁹ Kuzgun, Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri, s. 143.

¹⁴⁰ a.g.e., s. 101.; Yuhanna; 14:26.

1.3. Elçilerin İşleri'nde Vahiy ve Peygamberlik

İncillerde ifade edildiği üzere, İsa Mesih, çarmıhta öldükten üç gün sonra dirilmiş ve kırk gün bu dünyada bulunmuştur. İsa Mesih'in Havarilere duyurduğu son emrin İncil'i bütün dünyaya ulaştırmak olduğu İnciller'de yazmaktadır.¹⁴¹ Bundan dolayı, Sinoptik İnciller, İsa'nın ilahi doğruları açıkladığını bildirirken; Elçilerin İşleri Kitabı, İsa Mesih'in göğe yükselmesinin peşinden Havarilerin de aynı vazifeyi üstlenmelerini izah etmektedir. Vahiy kapsamında Havarilerin görevi, İsa'nın söylediklerine tanıklık etmek ve İncil'i vaaz etmektir.¹⁴²

Elçilerin İşleri Kitabı'nda ele alındığı şekli ile peygamberlik müessesesi Vaftizci Yahya ya da İsa Mesih'le sonlanmış sayılmamaktadır. Havarilerin dışında, İsa Mesih'in diğer öğrencileri, Havarilerin öğretileri ile yetişen öğrenciler ve İncil yazarları da vahiy olarak İncilleri yazdıkları için peygamber sayılmaktadır. Ayrıca Hıristiyan inancında kadınların da peygamber olabileceğine inanılmaktadır.

İsa Mesih'in göğe yükselişinin ellinci gününde İsa'ya iman eden cemaatin tamamının üzerine Kutsal Ruh'un inmesi neticesinde, cemaatin tamamının önceden bilmedikleri bir dilde konuşmaları, Elçilerin İşleri Kitabı'nda nübüvvet olarak açıklanmıştır. Hagavos¹⁴³, Yahuda ve Silas¹⁴⁴, Kudüs'teki fakir Hıristiyanlara yardım için seçilen Yediler'den¹⁴⁵ biri olan Müjdeci Philipus'un dört kızı gibi pek çok peygamber zikredilmiştir. Elçilerin İşleri kitabının yazarı, peygamberlik, ismi geçen bu kişilere mahsus bir lütuf olarak zikredilmemiştir. Bu durumun zıddı olarak Kutsal Ruh'la dolmak Hıristiyan cemaatinin tamamının sahip olabileceği genel bir imkândır.¹⁴⁶

1.4. Pavlus'ta Vahiy ve Peygamberlik

Pavlus'un vahiy düşüncesini açıklama noktasında gizem kelimesi son derece önemlidir. Çünkü Pavlus, İsa'nın bilinen kişiliğinden ziyade, Mesih'in gizemi konusuyla alakadar olmuştur. İsa'ya değin meçhul bir şekilde kalan gizem, Mesih'te izah edilmiş ve açığa çıkarılmıştır. Bu gizem, İncil ve vaazlar aracılığıyla toplumun bilgisine takdim edilmiştir. Bu gizem, herkesten önce Kutsal Ruh'un etkisi altındaki havarilere ve peygamberlere vahyedilmiştir.¹⁴⁷

Gizem'in vahyedilme aşaması farklı süreçlerden geçmektedir. Gizem, ilk olarak, niyet düzeyinde Tanrı'da gizlidir: "Tanrı'nın saklı bilgeliğinden gizemli biçimde söz ediyoruz. Zamanın başlangıcından önce Tanrı'nın bizim yüceliğimiz için belirlediği bu bilgeliği bu çağın önderlerinden hiçbiri anlamadı. Anlasalardı yüce Rabbi çarmıha germezlerdi."¹⁴⁸ İkinci aşamada, İsa da ve İsa vesilesiyle gerçekleşip zuhur etmiştir: "Tanrı, duyurduğum Müjde ve İsa Mesih'le ilgili bildiri uyarınca, sonsuz çağlardan beri saklı tutulan sırrı açıklayan vahiy uyarınca sizi ruhça pekiştirecek güçtedir."¹⁴⁹ Üçüncü aşamada, havariler ve peygamberler gizemle karşılaşmışlardır: "Bu sır önceki kuşaklara açıkça bildirilmemişti. Şimdiyse Mesih'in kutsal elçilerine ve peygamberlerine Ruh aracılığıyla açıklanmış bulunuyor."¹⁵⁰ Dördüncü aşamada ise peygamberler ve İsa'nın öğrencileri vesilesiyle gizem bütün insanlara açıklanmıştır: "Her şeyi ayakları altına sererek O'na bağımlı kıldı. O'nu her şeyin üzerinde baş olmak üzere kiliseye verdi. Kilise O'nun bedenidir, her yönden her şeyi dolduranın doluluğudur."¹⁵¹

Pavlus'un öğretilerinden yola çıkılarak ilk dönem kilisesinde havarilerin peygamberlerden üstün bir konuma yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Pavlus'a göre, tüm havariler peygamberdir, ancak tüm peygamberler

¹⁴¹ Matta, 28:19, Markos, 16:15, Luka, 24:46-47.

¹⁴² Yavuz, Vahiy ve Peygamberlik, s. 92.; İşler, 10:42, 5:42, 18:11.

¹⁴³ İşler, 11:27-28.

¹⁴⁴ İşler, 15:32.

¹⁴⁵ İşler, 6:3.

¹⁴⁶ Yavuz, Vahiy ve Peygamberlik, s. 93.

¹⁴⁷ a.g.e., s. 94.

¹⁴⁸ 1. Korintliler, 2:7.

¹⁴⁹ Romalılar, 16:25-27.

¹⁵⁰ Efesliler, 3:5.

¹⁵¹ a.g.e., s. 95.; Efesliler, 1:22-23.

havari değildir. Pavlus, havarilerin sürekli olarak görev yaptıklarını savunmuştur. Peygamberler ise, Kutsal Ruh'un etkisi altında olduğu sürece görev yapmışlardır.¹⁵²

1.5. Eski ve Yeni Vahyin Karşılaştırılması

Pavlus'un İbranilere Mektup Kitabı'nda Eski ve Yeni Ahit'in karşılaştırması yapılmıştır. Mektupta ilk önce, İsa'dan evvelki vahiy ile İsa aracılığıyla gelen vahiy arasında bulunan zaman farkı gözetilmiştir. Eski Ahit'in vahiy parça parça gerçekleşmiştir. Yine bu kapsamda, Eski Ahit'te vaat, tehdit, teofani, rüya ve rü'yeti kapsayan vahiy, Yeni Ahit'te Oğul'un kişiliğinde birliğe ulaşmıştır. Diğer bir farklılık ise, vahiy alan kişilerdeki değişikliklerdir. Eski Ahit'e göre Tanrı İsrailoğulları ile yani kendisi tarafından seçilmiş kimselerle konuşmuştur. Yeni Ahit ise vahiy tek bir zümreye ait olarak kabul etmemektedir. Tanrı, İncil aracılığı ile insanların tamamıyla konuşmuştur. Son olarak vahye aracılık eden kişilerde yaşanan değişikliklerdir. Eski Ahit'te peygamberlere ek olarak Eski Ahit başka insanların vahye mazhar olabileceğini beyan ederken, Yeni Ahit vahiy tek aracısının İsa olduğunu bildirmektedir. Eski Ahit'in vahiy dağ, fırtına gibi evrenle alakalı öğelere bağlanmışken Yeni Ahit'in vahiy, İsa aracılığıyla insanlara iletilmiştir.¹⁵³

Eski ve Yeni Ahit'in karşılaştırılması hususunda, Kitab-ı Mukaddes'te geçen bu pasajdan hareketle eski vahiy, insanı helake sürüklerken yeni vahiy insana yaşam vermiştir.¹⁵⁴ "O bizi yazılı yasaya değil, Ruh'a dayalı yeni bir antlaşmanın hizmetkârları olmaya yeterli kıldı. Yazılı yasa öldürür, Ruh ise yaşatır."¹⁵⁵

2. Vahyin Geliş Şekilleri

2.1. İsa Mesih Vasıtasıyla Gelen Vahiy

Hıristiyanlar vahiy, İsa'dan önce ve İsa'da gerçekleşen vahiy olmak üzere iki ana dönem olarak ele almaktadırlar. İsa'dan evvelki vahiyler de aralarında üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar ise şöyledir: ilk insanlara ulaştırılan vahiy, Atalar Dönemi vahiy ve Musa'ya verilen vahiylerden ibarettir.

İncillerde İsa Mesih, peygamber olarak ifade edilse de İsa kendisini efendinin oğluna benzetmiştir. Peygamberleri de hizmetkârlara benzetme yoluyla kendisini onlardan daha üstün tutmuştur.

"İsa onlara benzetmelerle konuşmaya başladı. "Adamın biri bağ dikti, çevresini çitle çevirdi, üzüm sıkmaq için bir çukur kazdı, bir de bekçi kulesi yaptı. Sonra bağı bağcılara kiralayıp yolculuğa çıktı. Mevsimi gelince bağın ürününden payına düşeni almak üzere bağcılara bir köle yolladı. Bağcılar köleyi yakalayıp dövdü ve eli boş gönderdi. Bağ sahibi bu kez onlara başka bir köle yolladı. Onu da başından yaralayıp aşağıladılar. Birini daha yolladı, onu öldürdüler. Daha birçok köle yolladı. Kimini dövüp kimini öldürdüler. "Bağ sahibinin yanında tek kişi kaldı, o da sevgili oğluydu. 'Oğlumu sayarlar' diyerek bağcılara en son onu yolladı. "Ama bağcılar birbirlerine, 'Mirasçı budur, gelin onu öldürelim, miras bizim olur' dediler. Böylece onu yakaladılar, öldürüp bağdan dışarı attılar. "Bu durumda bağın sahibi ne yapacak? Gelip bağcılarını yok edecek, bağı da başkalarına verecek. Şu Kutsal Yazı'yı okumadınız mı? 'Yapıcıların reddettiği taş, işte köşenin baş taşı oldu. Rabbin işidir bu, Gözümüzde harika bir iş!'"¹⁵⁶

Hıristiyanların yaptığı başka bir tasnife göre iki çeşit vahiy vardır: Birinci türde İbrahim, İshak gibi kimselere ulaştırılan vahiylerdir. Bu çeşit vahiy, vahyin ulaştığı kimsenin görünen varlığından başkadır. Tanrı'nın farklı tarzlarda hitap ettiği bu kimseler, yalnızca vahiy esnasında Tanrıyla iletişim halinde olmuşlardır. Vahiy anında bu peygamberlerin iradeleri ortadan kalkmış, Tanrı'nın iradesi hüküm sürmüştür. Vahyin ikinci çeşidinde vahiy ve vahiy alan kimsenin maddi varlığı bir aradadır. İkinci tür vahyin yegâne temsilcisi İsa'dır ve vahiy onun varlığından ayrı değildir. Vahyin birinci türü, belirli zaman dilimlerinde gelmekteyken ikinci türde, vahiy vazifesi, İsa'nın tüm hayatını kapsamaktadır.¹⁵⁷ Bu kapsamda İsa'nın

¹⁵² a.g.e., s. 99.

¹⁵³ a.g.e., s. 106; Muhammet Tarakçı, "Diğer Dinlerde Vahiy", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, c. 42, s. 445.; İbrâniler'e Mektup, 12:18-29.

¹⁵⁴ Tarakçı, "Diğer Dinlerde Vahiy", s. 446.

¹⁵⁵ 2. Korintliler, 3/6

¹⁵⁶ Markos, 12/1-11.

¹⁵⁷ Kuzgun, Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri, s. 126; Yavuz, Vahiy ve Peygamberlik, s. 105.

gösterdiği mucizeleri, iletileri, doğumu, çarmıha gerilme hadisesi, göğe yükselmesi, yeniden dirilmesi de birer vahiy niteliğindedir.

Vahiy Hz. İsa'da, somut bir hal almış ve Tanrı İsa da bedenleşerek insanlara kendini göstermiştir. Bu sebeple Hıristiyanlık'ta ilahi vahyin insan şeklinde zuhur etmiş olması problemi ortaya çıkmıştır. Hıristiyan din adamları bu problemin ortadan kalkması için üç neden ortaya atmışlardır. Bunlardan ilki, insan-aslı günah anlayışıdır. İkinci gereçse Vaftizci Yahya ve evvelki peygamberlerin şahitliğinin yeterli kabul edilmemesidir. Üçüncü gereçse, yaratılmış varlıkların, kendi yaratıcılarını tanımamalarıdır.

2.2. Melek ve Vahiy

Melek kelimesi İngilizcede angel, Latince de angelos veya aggelos kelimesine dayanmakta olup, kök olarak haberci anlamını taşımaktadır. Melekler, Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek üzere yarattığı ruhani varlıklardır. Hıristiyanlık inancında İslâmiyet inancında olduğu gibi ayrı bir vahiy meleği inancı olmamakla beraber meleklerle ilgili mevcut olan doktrinin, yegane amacı Mesih'in meleklerden, Mesih şeriatının da Musa şeriatından üstün konumda olduğunu kanıtlamaktır. Bu temel doktrin ise Pavlus tarafından geliştirilmiştir.¹⁵⁸

Hıristiyanlık inancına göre melekler, peygamberler haricinde diğer insanlara da vahiy ulaştırmışlardır. Zekeriya'ya görünüp onunla konuşmuş¹⁵⁹; Meryem' bir erkek çocuğu olacağını bildirmiştir: “Elizabet'in hamileliğinin altıncı ayında Tanrı, Melek Cebrail'i Celile'de bulunan Nasıra adlı kente, Davut'un soyundan Yusuf adındaki adamla nişanlı kıza gönderdi. Kızın adı Meryem'di. Onun yanına giren melek, “Selam, ey Tanrı'nın lütfuna erişen kız! Rab seninleedir” dedi.”¹⁶⁰

2.3. Rü'yet

Rü'yet, rü'yeti görenin kendisinden bağımsız bir şekilde olan olağanüstü gerçeklikle aracısız bir şekilde temas etmesidir. Elçilerin İşleri Kitabı'nda geçtiği üzere Pavlus'un gördüğü rü'yetler çok fazladır.¹⁶¹ İlk rü'yetini de Şam yolunda iken yaşamıştır.¹⁶²

Yeni Ahit'e göre, rü'yette görülenin İlahi bir varlık olma zorunluluğu yoktur. Pavlus, bir rü'yetinde Makedonyalı bir adamın kendisinden yardım istediğini görüp bu rü'yetini Makedonya'ya gitmesinin Tanrı tarafından istendiği biçiminde yorumlamıştır.¹⁶³

2.4. Rüya

Yeni Ahit'te rüya sözcüğü, Matta İncilinde altı defa geçmek üzere toplam yedi defa zikredilmektedir. Matta İncil'indeki anlatımlar, İsa'nın üvey babası olarak geçen Yusuf'un, rüyalarında ilahi mesajlar aldığını bildirmektedir.¹⁶⁴

2.5. Yaratma, Tabiat Olayları ve Tarihî Olayları

Yaratılmış olan âlem hakkında tefekkür edilerek ulaşılan Tanrı bilgisi, gerçek manada bir vahiydir. Çünkü âlem, Tanrı'nın insanı tefekküre, yaratılana şükre yönlendirmesi gereken bir tezahürüdür. İnsanlar vahye muhatap olmasalar bile, alemdeki delillerden hareketle ona ulaşmak zorundadırlar. Çünkü dünya Tanrı'nın varlığının kendini ispat ettiği en mükemmel yerdir.

Pavlus'a göre dünyanın yaratılmasıyla Tanrı insanlara kendisini bildirmiştir. Tabiat ezeli değildir aksine başlangıcı mevcuttur.

¹⁵⁸ Ali Erbaş, “Melek”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2004, c. 29, s. 39; Yavuz, Vahiy ve Peygamberlik.

¹⁵⁹ Luka, 1:11-22.

¹⁶⁰ Luka, 1:26-28.

¹⁶¹ Resullerin İşleri, 9/1-9, 22/6-16.

¹⁶² a.g.e., s. 109.

¹⁶³ a.yer.; İşler, 16:9-10.

¹⁶⁴ Matta, 1:20, 2:12.

2.6. Kura

Tanah'ta anlatıldığı üzere kâhinler, Tanrı'nın iradesini saptamak için Urim ve Thummim şeklinde anılan kuralara başvurmaktaydılar. Urim, bela getirmek fiilinden türetilmiş olup yapılan kura da hayır anlamına sahiptir. Thummim ise evet manasına gelmektedir. Urim ve Thummim'in yassı taş manasına geldiği de ortaya atılmıştır. Buna göre, taşların iki yüzü aynı yöne gelirse Tanrı'nın cevap verdiği inanılırdı.¹⁶⁵

3. Vahye Muhatap Olan Kişiler

Hıristiyanlık inancında kimlerin vahiy aldıkları konusu tam açıklanamamış fakat vahiy alanların peygamberler olduğu söylenmiştir. Bunu peşi sıra Havariler, sonrasında onların talebeleri, son olarak da azizler ve hatta papaların da vahiy aldığına inanılmaktadır. Hıristiyanlık geleneğinde kimlerin vahiy aldığı hususu kesin ve net çizgilerle ayrılmamış olsa da vahiy bütün Hıristiyanları kapsayıcı niteliktedir. Hıristiyanlara göre, vahiy alabilmenin herhangi bir ölçüsü olmadığı için Kutsal Ruh'un kendisinde hulul ettiğini ve İsa'dan talimat aldıklarını iddia eden kişiler sık sık görülmüştür.

Katolik Kilisesi'nin kabulüne göre vahyin bir kaynağı, iki iletişim şekli vardır. Bundan dolayı, vahyin çıkış noktası Tanrı, iletişim kaynakları ise Kutsal Metinler ve Kilise geleneğidir. Burada Kutsal Metinler ile kastedilen peygamberler ve havarilerin almış olduğu vahiydir. İsa ise duruma göre bazen vahyin kaynağı kabul edilen Tanrı bazen vahyin konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Peygamberlik Sona Erdi mi?

Hıristiyan din adamlarının büyük bir kısmı peygamberliğin sona erdiğine inanıyorsa da son peygamberin kim olduğu noktasında uzlaşılammıştır. Vaftizci Yahya'nın, İsa'nın ve vefat eden son havarinin son peygamber olduğuna dair kabuller vardır. Yeni Ahit'in yazım süreci havarilerden sonraki dönemi de kapsamı sebebi ile bazı Hıristiyan teologlar da Yeni Ahit'in yazım sürecinin bitmesiyle beraber peygamberliğin bittiğini düşünmektedirler.

Miladi I. ve II. çağda nübüvvetin Hıristiyan topluluğu içerisinde etkin bir biçimde sürdürüldüğü İncil metinlerinden bilinmektedir. Bu durumu değiştiren kişi ise II. asır sonlarında peygamberlik iddiasını ortaya atan Montanus olmuştur. Hıristiyan Kutsal Kitabı'nda geçtiği üzere, İsa Mesih göğe yükselişi esnasında Paraklit'i göndereceğini vaat etmiştir.¹⁶⁶ Montanus ise kendisini Kutsal Ruh'un gelmesinin en muhteşem örneği olarak görmektedir. Ortaya çıkan bu heretik akımın savunucularına göre, vahiy tam anlamıyla İsa Mesih ve Havarilerde gerçekleşmiş değildir. Vahiy tam anlamıyla Kutsal Ruh'un Montanus'a getirdiği vahiylerle gerçekleşmiştir.¹⁶⁷

5. Peygamberliğin Evrenselliği ve Yerelliği Meselesi

İncil Metinlerinden Hz. İsa'nın peygamberlik ve tebliğ görevlerinin muhatap kitlesi konusunda birbirinden farklı iki netice çıkarılabilmektedir. Hz. İsa'nın sadece İsrailoğulları'na gönderildiğine dair Yeni Ahit'te oldukça kesin ifadeler mevcuttur. Hz. İsa'nın da bildirdiği üzere mesajı İsrailoğulları'na yönelikti: "Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim."¹⁶⁸ demesinden üzere anlaşılıyor ki O görevini İsrailoğulları ile sınırlandırmıştır. Aynı zamanda, Havarilerini dini tebliğ etmek için yalnızca İsrailoğulları'na yönlendirmiştir: "Öteki ulusların arasına girmeyin. Samiriyeliler'in kentlerine de uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının yitik koyunlarına gidin."¹⁶⁹ Her ne kadar Havariler, İsa'dan sonra ona bağlı kalarak tevhid inancını sürdürmeye çalışmış olsalar da Pavlus'un diğer milletlere yapmış olduğu tebliğlerle

¹⁶⁵ a.g.e., s. 115.

¹⁶⁶ Yuhanna, 14:16.

¹⁶⁷ a.g.e., s. 120.

¹⁶⁸ Matta, 15:24.

¹⁶⁹ Matta, 10:5-6.

beraber hem tevhid inancından uzaklaşmış hem de bölgesel bir din olmaktan çıkıp evrensel bir din olmaya başlamıştır.¹⁷⁰

Kur'an-ı Kerimde yer alan iki ayette İsa'nın mesajının yalnızca İsrailoğullarına yönelik olduğuna delil olmaktadır: “Onu İsrailoğullarına “şöyle diyen” bir elçi yapacak: Ben size Rabbinizden bir mucize getirdim.”¹⁷¹ ve “Meryem oğlu İsa “Ey İsrailoğulları, doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdeleyen, Allah tarafından size gönderilmiş bir elçiyim” demişti. Ama o elçi onlara deliller getirince, “bu apaçık bir sihirdir” dediler.”¹⁷² Bu ayetlerle İsa'nın mesajının da belli bir dönemle sınırlı kaldığının altı çizilmiş olmakla beraber hitap belli bir kavme yöneliktir.

Hz. İsa'nın peygamberliğini evrensel boyutta olduğunu savunanlar da mevcuttur. Hz. İsa'nın görevinin evrensel nitelikte olduğuna ilişkin İncillerden sunulabilecek en mühim kanıt, göğe yükselirken Havarilerine söylediği “Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin.”¹⁷³ cümlesidir. Ancak bu cümleyle alakalı olarak birtakım problemler mevcuttur. Bunları izah etmek gerekirse, ilk olarak bu rivayet dört İncil içerisinden yalnızca Matta'da yer almaktadır. İkinci olarak, İsa Mesih'in, Ahd-i Cedid de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh sözcüklerini aynı cümlede kullanmadığı görülmektedir. Bu sebeple anakronizm sorunu ortaya çıkmaktadır. Üçüncü problem ise, Teslisin, görev yaptığı süre zarfında ve Hıristiyan öğretisine göre çarmıhta öldükten sonraki kırk gün boyunca net ifadelerle açıklanmaması bu rivayetin doğruluğu noktasında kuşku uyandırmaktadır.¹⁷⁴

SONUÇ

İlahi dinlerin bütününde peygamberlik inancı mevcuttur. Nitekim Tanrı insanı yaratmış ve ona İlahi emirleri ulaştıracak bir elçi göndermiştir. Ancak peygamber konumu Hıristiyanlık inancında diğer dinlerden farklılık arz etmektedir. Bu durumun sebebi ise, diğer dinlerde dini tebliğ eden kimseler peygamberlerken Hıristiyanlık inancında vahyi ulaştırmakla sorumlu olanın insan kılığına girmiş bir Tanrı olmasıdır.

Sinoptik İnciller vahyi, İsa ile ilişkilendirmekte ve İsa'yı Tanrı kelamının öğretici olarak anlatmaktadır. Hıristiyanlıkta İsa, peygamberlikten ziyade Tanrı olarak benimsenmektedir. Yuhanna İncilinde de İsa, Tanrı Kelamı olması sebebiyle vahyi insanlara ulaştırmıştır. Ancak Yuhanna İncilinde geçen İsa Mesih'in son akşam yemeğinde kendisinden sonra gelecek olan yardımcıyı müjdelemesi vahyin sona ermediği inancını ortaya çıkarmıştır.

Sinoptik İnciller, İsa'nın Tanrı Kelamını açıkladığını ifade etmektedir. Bunun yanında Elçilerin İşleri Kitabı, İsa'nın göğe yükselişinden sonra Havarilerin de bu sorumluluğu üstlendiğini izah etmektedir. Elçilerin İşleri kitabına göre peygamberlik, İsa ve Vaftizci Yahya'dan sonra Havariler ve onların öğrencileri ile devam etmektedir. Ayrıca Hıristiyanlık inancına göre kadından da peygamber olabilmektedir.

Pavlus vahiy konusundaki fikrini gizem sözcüğü üzerinde oluşturmuştur. Ona göre İsa'ya kadar gizli kalan gizem, Mesih'te zuhur etmiştir. Bu gizem ise, havarilere ve peygamberlere vahyedilmiştir.

Hıristiyanlık inancına göre Tanrı dilediği kişi peygamber olarak seçmektedir. Seçtiği kuluna çeşitli yollarla vahyi ulaştırmaktadır. Hıristiyan din adamlarının çoğunluğu peygamberliğin sona erdiğini kabul etse de İncil metinlerinde bu durum tam aksi olarak bildirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akdemir, Salih. Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa, 2. bs., Kuramer, 2017.
2. Demirci, Muhsin. Vahiy Gerçeği, 1. bs., M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
3. Düzgün, (ed)Şaban Ali. (2012). Kelam (1. bs, s. 728). Grafiker Yayınları.

¹⁷⁰ Salih Akdemir, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa, 2. bs., Kuramer, 2017, s. 35; Yavuz, Vahiy ve Peygamberlik, s. 123.

¹⁷¹ Al-i İmrân, 3/49.

¹⁷² es-Saff, 61/6.

¹⁷³ Matta, 28:19.

¹⁷⁴ Yavuz, Vahiy ve Peygamberlik, s. 124.

4. Erbaş, Ali. “Melek”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2004, c. 29, s. .
5. Kılıç, Recep. Modern Batı Düşüncesinde Vahiy, 3. bs., Ötüken Neşriyat, 2002.
6. Kuşçu, E., & Aydın, M. (2011). Hristiyanlıkta Vahiy Algısı (C. 8, ss. 165-199). Milet ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi.
7. Kuzgun, Şaban. (ed.), Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri, 2. bs., Fazilet Neşriyat, 1996.
8. Oral, O. (2015). Maturidi'ye Göre Peygamberlerin Gönderiliş Hikmetleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(2), 225-251.
9. Tanyu, Hikmet. “Ahd-i Cedid”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, c. 1, ss. 501-7.
10. Tarakçı, Muhammet. “Diğer Dinlerde Vahiy”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, c. 42.
11. Watt w, Montgomery. Günümüzde İslam ve Hristiyanlık, çev. Turan Koç, 2. bs., İz Yayıncılık, 2016.
12. Yavuz, Yusuf Şevki. (ed.), Vahiy ve Peygamberlik, Kuramer, 2018.

KLASİK DÖNEM OSMANLI'DA FELSEFE KARŞITLIĞI
ANTI-PHILOSOPHY IN THE CLASSIC PERIOD OTTOMAN

ÖZ

Osmanlı düşüncesi, kendisinden önce mevcut olan Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin birikimi üzerine inşa edilmiş, sınırlarının genişlemesiyle diğer medeniyet ve düşünce sistemlerinden de izler taşıyan bir yapıdadır. XII. yüzyılda İslâm coğrafyasında yaşanan sorunlar nedeniyle ilim çevrelerinde yaşanan durgunluk klasik dönem Osmanlı düşüncesini de etkilemiştir. Bu dönemde düşünce hayatını yeniden canlandırma gayretleri olmuş, ilmî çalışmalar desteklenmiş, Tehâfüt geleneği devam ettirilmiştir. Tevârus eden düşünce ikliminin de etkileriyle felsefe disiplini Osmanlı'da daha çok felsefileşmiş kelâm ve tasavvuf içinde kendine yer bulmuştur. İslâm filozofları tarafından "hikmet sevgisi" olarak tarif edilen felsefeye karşı Osmanlı düşüncesinde müspet yaklaşımların yanında menfî tutumlar da sergilenmiştir. Bu dönemde felsefi görüşlerin tamamı üzerinde menfî görüş serdedenler olduğu gibi, dînî akîde ilkelerinin hâricinde mantık, ahlâk ve siyâset gibi alanlarda felsefe ile meşgul olmakta sakınca görmeyen düşünürler de olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür ve Medeniyet, İslâm Felsefesi, Osmanlı Düşüncesi.

JEL Kodları: D83, Z0, Z10.

ABSTRACT

Ottoman thought is a structure that was built on the accumulation of Turkish-Islamic culture and civilization that existed before it, and carries traces of other civilizations and thought systems with the expansion of its borders. XII. The stagnation experienced in scientific circles due to the problems experienced in the Islamic geography in the century also affected the Ottoman thought of the classical period.. In this period, efforts were made to revive the life of thought, scientific studies were supported, and the tradition of Tehâfut was continued. With the effects of the inherited climate of thought, the discipline of philosophy found a place for itself in the Ottoman Empire, in more philosophical vocabulary and Sufism. There were negative attitudes as well as positive approaches in Ottoman thought against philosophy, which was described as "love of wisdom" by Islamic philosophers. In this period, while there were those who expressed negative views on all philosophical views, there were also thinkers who did not mind to engage in philosophy in fields such as logic, ethic and politic apart from the principles of the religious convention.

Keywords: Culture and Civilization, Islamic Philosophy, Ottoman Thought.

JEL Codes: D83, Z0, Z10.

1.GİRİŞ

1.1. Felsefenin İslâm Coğrafyasına İntikâli

Felsefeye karşı tarihte müspet veya menfi birçok tutum sergilenmiştir. Bu tür tutumların ortaya çıkmasında farklı dinamiklerin etkisi söz konusudur. Aslında insanoğlu var oluşundan beri felsefî bir dünya içinde yaşamaktadır. Çünkü bir şeyi çok yönlü araştırıp öğrenme ve öğrendiklerini sorgulayıp farklı fikirleri, farklı görüşleri ve farklı kültürleri araştırma, bunların yanlışlığını ve doğruluğunu soruşturma insanın felsefî bir etkinlik içinde olduğunu göstermektedir. Bu hususla paralel olarak felsefenin sistematik bir disiplin olarak ele alınmaya başlamasıyla, onun konusunun genel anlamda gerçekliğin araştırılması olarak görülmesi, felsefenin varlık, metafizik, psikoloji, ahlâk, siyâset, estetik gibi birçok alan ile iç içe olmasını gerektirmiştir. Hayatın hemen bütün alanlarına dokunan felsefeye karşı sadece belli bir dönemde değil, farklı birçok zamanda değişik kişi veya gruplar tarafından olumsuz yaklaşımlar olmuştur.

Felsefenin antik çağda “philo” ve “sophia” kelimelerine karşılık gelen “bilgelik sevgisi” anlamına geldiği, (Çakmak, 2022:3), İslâm Felsefesinde ise bu sözlük anlamından daha kapsamlı bir anlam yüklenerek “hikmet sevgisi” olarak tarif edildiği görülmektedir. İlk İslâm filozofları, İslâm terminolojisinde sıkça kullanılan hikmeti, felsefeden daha geniş bir anlamda kullanırken onu “aklî gücün bir fazileti, küllî şeylerin hakikatleri ve bilgisi, hakikâtları bakımından sevilen şeyin kullanılması” (Kindî, 1950:176) şeklinde tarif etmişlerdir. Bu tarif, tümel bilgilerin edinimi ile bunların sonucunda kazanılan erdem ve iyi olan şeylerin kullanılması anlamında hikmet sevgisinin teorik ve pratik yanını yansıtmaktadır.

Genel olarak Antik Yunan, Hellenistik, İran, Hint ve diğer kültürlerin eklektik bir yapısını taşıyan felsefe, İslâm coğrafyasının sınırlarının genişlemesiyle bu kültürlerle temas eden Müslümanlar tarafından da merak edilmiş, IX ve X. yüzyıllarda Beytül’l-Hikme vasıtasıyla bir disiplin olarak İslâm dünyasına girmiştir. Bu dönemde farklı kültürlerle karşılaşan Müslümanlar, kendi inanç ve fikirlerinin üstünlüğünü ortaya çıkarmak ve bunları tutarlı bir biçimde savunmak için bu kültürlerin düşüncelerini öğrenmek zorunda kaldılar. Beytül’l-Hikme’lerde yapılan tercümelemlerle Antik Yunan ve diğer kültürlerin felsefî ve ilmî birçok eseri Arapçaya çevrilmiştir (Kaya, 1992:88). Zamanla bu tercüme faaliyetleri sadece birer çeviriden ibaret olarak kalmayıp İslâm düşünce sistemini ve ilimleri de etkileyen bir faaliyet hâlini almıştır.

1.2. Müslüman Düşünürlerin Genel Olarak Felsefeye Yaklaşımları

Felsefenin tercüme faaliyetleri aracılığıyla İslâm dünyasına girişiyle Müslüman filozoflar kendi aklî kabiliyetleri ölçüsünde, Yunan- Hellenistik düşüncesi ile mensup oldukları İslâm dininin öğretilerini birlikte felsefelerine yansıtmaya çalışmışlardır. Bu açıdan Müslüman filozofların öğretileri hem yabancı kaynakları hem de yerli kaynakları temel alan aklî bir yapıdadır. Ancak onların ortaya koydukları felsefe, dinin aklî bir yorumu olarak görülemeyeceği gibi tamamıyla Yunan Helenistik bir felsefenin tekrarı şekliyle de görülmemesi gerekir. Müslüman filozofların, İslâm’ın öğretileriyle bağdaşır buldukları veya aklın öncüllüğünde dinî öğretileri uzlaştırmaya çalıştıkları bir düşünce sistemi geliştirmişlerdir. Özellikle Eflatun ile Aristoteles’in görüşleri ve Yeni Eflatunculuk gibi öğretileri temel alarak ortaya koydukları düşünce sistemi eklektik bir yapıdadır. Ancak bir ilmin veya öğretinin, kendisinden önce var olan eski düşünce ve kültürlerden etkilenmeden ortaya çıkması söz konusu olamaz. Bu anlamda Müslüman filozoflar da felsefî öğretilerini ortaya koyarken dolaylı veya dolaysız olarak İslâm dininin etkisindedir. Müslüman filozoflar felsefeye bazı sistem yenilikleri ve teoriler getirirken, bazı felsefî düşünce ve filozofları da tenkit etmişlerdir. Bu tenkitçi zihniyeti, yalnızca Yunan felsefesi ve filozofları için kullanmamışlar, aynı zamanda bu yolla birbirlerinin fikirlerini eleştirmekten geri durmamışlardır. Bu süreçte Gâzâlî’nin, Fârâbî ve İbn Sînâ’yı tenkidi büyük yankı uyandırmış, Sühreverdî, Meşşâî düşünceye sistemi içerisinde yer alan Müslüman filozofları tenkit ederek İshrakîlik ekolünü kurmuş, İbn Rüşd de, özellikle Gâzâlî ve diğer filozofları eleştirerek katı bir rasyonalizme ulaşmıştır (Bayraktar, 2001:106-110).

İslâm dünyasına felsefenin girişiyle birlikte ilgi çekici felsefî düşünceler farklı birçok ilmî saha içerisinde kendine yer edinmiştir. Yukarıda değinildiği gibi felsefe yalnızca İslâm filozofları arasında ilgi duyulan bir disiplin olmamış, aynı zamanda felsefî düşünceler, İslâm dininin inanç esaslarına aklî deliller getirmek ve iddia edilebilecek karşı fikirleri çürütmek maksadı ile ortaya çıkan kelâm ilminde; fıkıh ilminin ilkelerini belirleyen usûlî-fıkıha dair yazılmış kitaplarda, bazı Kur'an tefsirlerinde, tabiat bilimleri, ahlâk ve siyâseti konu edinen bazı eserlerde geniş bir şekilde yer bulmuştur (P. Adamson-R.C.Taylor, 2007:2).

Felsefenin İslâm coğrafyasına aktarılmaya başlamasıyla birlikte, bazı düşünürler Antik Yunan menşeli gördükleri felsefî öğretilere, dinî inanç ve ilkelere ters düştüğü gerekçesiyle tepki göstermişlerdir. İlk tepkilerini gösterenler arasında Selefîyyûn gelmektedir (Bayrakdar, 2001:111). Onlara göre, dinin tüm itikat ve ibadet meselelerinin naslara dayanması gerekmektedir. Nasların tespit ettiği alan ve hududu ölçü olarak kabul etmişler, bu nedenle naslarda yer almayan bir konunun itikat ve din alanına taşınmasını uygun görmemişler, aklî istidlâllerin ise naslarla belirlendiğini, bu yüzden nasları anlama çabası haricinde başka deliller araştırmaya gerek olmadığını savunmuşlardır. Ayrıca İslâm'ın neşet bulduğu dönemde yaşayan sefelin yolunu takip ettiğini iddia eden bu kişiler, bidât ve hurafelere karşı sert eleştiriler getirmişlerdir. XIII. yüzyılda yaşamış olan ve birçok eser kaleme alan İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye, Selefîlik düşüncesini sistematik bir ekole dönüştürmüşlerdir. Bu düşünürlerin en önemli özelliği, farklı tahlil ve ilmî anlayışla, fikir ve görüşlerini sistemli bir biçimde ele alıp, onları o dönemde var olan tasavvuf, kelâm ve felsefe gibi geleneklere alternatif bir hale getirmeye çalışmışlardır. Bu ekol mensupları, Haçlı seferlerinin yapıldığı ve Moğol istilası tesirinin yaşandığı bir dönemde Müslümanların inancını kuvvetlendirme gayesini güderek dinî ilimleri felsefî ve tasavvufî düşüncelerden arındırma çabası içinde olmuşlardır (Özervarlı, 2009:400-401). Bunun dışında aklî deliller getirmekten hoşlanan bir kısım Kelâmcılar arasında da felsefeye karşı tepki gösterenler olmuştur (Bayrakdar, 2001:111-112).

İşte böyle bir süreçten sonra Osmanlı düşüncesi de, kendi oluşumunu bu etkilerin altında gerçekleştirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla diğer coğrafyalarda olduğu gibi felsefeye olan tenkit ve tepkilerin klâsik dönem Osmanlı düşüncesi ve coğrafyasında olup olmadığına bakmadan önce bu düşüncenin genel bir yapısını incelemek gerekmektedir.

2.OSMANLI DÜŞÜNCESİNİN OLUŞUMU ve GENEL YAPISI

Bir düşünce yapısının oluşumunda kendisinden önce var olan ilim, kültür ve medeniyetin etkisi büyüktür. Osmanlı düşüncesini anlamak için de kendisinden önce var olan düşünce iklimini, ilmî ve fıkfî birikimleri göz ardı etmemek gerekir. Osmanlı düşüncesi, kendisinden önce mevcut olan devlet ve toplumların düşünce yapılarından karakteristik izler taşımakla beraber özellikle Türk-İslâm düşünce mirasının etkisi altında varlığını devam ettirmiştir. Çünkü Türkler, İslâmiyeti kabul ettikten sonra, hem İslâm kültür ve medeniyetinin oluşumunda ve gelişmesinde önemli etkin bir rol oynamış hem de bu düşünce yapısından etkilenmişlerdir. Bu bağlamda Bekir Karlığa'ya (2000:32) göre Osmanlı düşüncesinin oluşmasında; X. asırdan beri süre gelip değişen bir eğilimin, XIII. asırda yapısal değişim geçirerek yeni ve farklı bir değerler dizisi haline dönüşmesi gerçeği yatmaktadır. İslâm coğrafyasında düşünce alanındaki gelişim XII. asırdan itibaren yapısal birtakım değişikliklere uğramıştır. İslâm düşüncesinin XII. asır sonrası geçirdiği bu yapısal değişikliğin Osmanlı'ya nasıl intikal ettiğinin bilinmesi, Osmanlı düşüncesinin yapısını ve Osmanlı ulemâsının felsefî düşünceye karşı bakış açısı ve tutumunu tespit etmede önemli bir faktördür.

Klâsik dönemde Osmanlı'nın felsefî düşüncesinin anlaşılması, öncelikle bu düşünce yapısının temellerinin ve genel özelliklerinin dikkate alınıp tahlil edilmesiyle mümkündür. Bu bağlamda gerek Meşşâî felsefesinin gerekse kelâm ve tasavvuf ekollerinin Gazâlî sonrası geçirmiş olduğu değişimlerin nazar-ı itibâra alınması ve bunun Osmanlı'ya geçişinin tetkik edilmesi önemlidir. İslâm düşüncesi, Gazâlî'den önce kelâm, tasavvuf ve felsefe disiplinleri kanalıyla üç farklı yoldan gelişme göstermiş, ancak Gazâlî'nin, Meşşâî felsefeyi tenkidi neticesinde XII. asırdan itibaren yapısal bir değişikliğe uğramıştır. Bu dönemle birlikte, kelâm,

tasavvuf ve felsefe arasındaki sınırlar gittikçe kaybolmaya başlamış, bu disiplinlere ait meseleler ve her birinin ilkeleri tek çatı altında ele alınmaya başlamıştır (Sözen, 2002:94). Bu dönemde yaşanan sosyopolitik gelişmeler nedeniyle kaynağını dinden alan öğretiler değer kazanmış, felsefi düşünceye tereddütlü bir yaklaşım olmuştur. Osmanlı düşüncesi de kendisine tevârüs eden bu gelenek ve düşünce yapılarının etkisiyle felsefileşmiş kelâm ve tasavvuf kültürünün yansımalarını taşımaktadır. Dolayısıyla Osmanlı fikir ve düşünce hayatında bahsi geçen üç ekol ayrı ayrı disiplinler olarak görülmemiş, birbirine mezc edilmiş bir biçimde neşvünemâ bulmuştur. Bu düşünce biçimini geliştirenler, kelâm ya da felsefe usulünden farklı bir yol takip ederek sentezci bir tutum ortaya koymuşlardır (Kalın, 2000:44).

Bununla birlikte, İslâm düşüncesinde XII. ve XIII. asırlardaki yapılanma ve oluşumlar yerini, XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı'da oldukça canlı bir düşünce hayatı ve buna paralel olarak tartışma ortamına bırakmıştır. Bu dönemde kelâm, daha önceki savunmacı yapısını kaybetmeye başlamış, yeni bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır. Kelâm ilmi ile alakalı yazılan eserlerde felsefeye ait meselelere yer verilmeye başlanmış, ancak XVI. yüzyıl sonrasında Osmanlı düşünce hayatında gerek kurumsal etkenlerden kaynaklanan gerekse felsefenin algılanışında sergilenen menfî tavırların etkisiyle, bir ilmî duraklama dönemi yaşanmıştır. Bu ilmî duraklamanın felsefenin yanlış algılanışından kaynaklanıp kaynaklanmadığının irdelenmesi gerekir (Arslan, 1986:104-105).

2.1. Felsefi Düşüncenin Osmanlı'da Algılanışı

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren birçok meselede bir denge politikası izlemiş, bu politikayı siyâset, toplum ve düşünce dünyasına da yansıtmayı amaçlamıştır. Osmanlı düşünürlerinin felsefeye karşı tavrını ve bu dönemde felsefeye ilginin olup olmadığını belirlerken yukarıda değinilen kelâm, tasavvuf ve felsefe disiplinleri arasındaki girift ilişki dikkate alınmalıdır (Sözen, 2005:94). Osmanlı düşüncesinde felsefeye olan bakışı doğru tahlil edebilmek için, felsefe, kelâm ve tasavvuf ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda Osmanlı ilim adamlarının felsefeye dair görüşlerini, yalnızca kaleme aldıkları felsefi nitelikli eserlerde değil, aynı zamanda kelâm ve tasavvufla ilgili eserlerinde de aramak gerekir.

Dönemin önde gelen ilim adamlarından Kâtip Çelebî de (ö.1657) bu hususu ön plana çıkarmaktadır. Ona göre, Osmanlı'nın klasik döneminde kelâm ve felsefe ilminin problemlerine sanki tek bir ilmin meseleleri gözüyle bakılmaktadır. Dolayısıyla mezkûr sahalara dair meseleler birbirine karıştırılmış ve bu süreç daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Kelâm, ilmi salt inanç problemlerini ele alan bir bilim dalı olduğu halde son dönem kelâmcılar (müteahhirîn) felsefe konularını kelâm ilmine karıştırmışlardır (Çelebî, 1990:140-146). Nitekim XVI. asırda yaşamış değişik birçok alanda eser vermiş bir Osmanlı âlimi olan Taşköprüzâde, kelâm, tasavvuf ve felsefe disiplinlerini birleştiren eklektik bir ilim adamı görüntüsünü temsil etmiştir. Çünkü o, kelâm âlimlerinin görüşleri çerçevesinde tartışmalar yapmış, akli istidlâller getirmiş, tasavvufa ilgi göstermiş ve Halvetiyye tarikatına intisap etmiştir (Yavuz, 2011:151).

Osmanlı düşüncesinin kendisinden önce duraklama dönemine girmiş ilmî ve felsefi düşünce iklimini yeniden canlandırma girişimleri olmuştur. Bu dönemde ilmî çalışmalar desteklenmiş, ilim adamlarına itibar gösterilmiştir. Ancak bu gayretlerin felsefi düşünce geleneğinin tekrar kurulmasını sağlayıp sağlamadığı konusu tartışmalıdır. Çünkü felsefi düşünce, daha çok kelâm ilmi çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmiştir (Aydın, 1992:7).

2.2. Medreseler ve Felsefe

Dönemin ilmî hüviyetini yansıtmaması bakımından önemli bir yere sahip olan medreseler, Osmanlı Devleti'nde orta ve üniversite eğitimini de içine alan, İslâmî kimlik taşıyıcıları nedeniyle Müslümanların devam ettiği bir eğitim ve öğretim kurumudur. Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren eğitim ve bilimin en önemli müesseselerinden olan medreseler, klasik dönemde Osmanlı'da ilmî ve fikrî hayatta etkili, devlet ve toplumu belli seviyelerde yönlendiren bir kurum olarak faaliyet göstermiş, Osmanlı düşüncesi ve toplum

zihniyetinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır (İpşirli, 2003:327-332). Bazı araştırmacılar Osmanlı medreselerin kurumsallaşması ve gelişimini dört döneme ayırarak değerlendirmişlerdir:

I. Dönem: Medreselerin kuruluşundan Fâtiḥ Sultan Mehmet döneminde kurulan Sahn-ı Semân Medreseleri'ne kadar olan dönem (1331-1471).

II. Dönem: Sahn-ı Seman Medreseleri'nden Süleymaniye medreselerinin kuruluşuna kadar olan dönem (1471-1557).

III. Dönem: Süleymaniye Medreseleri'nden ıslahat dönemine kadar olan dönem (1557-1913).

IV. Dönem: ıslahat döneminden Cumhuriyet'e kadar olan dönem (Baltacı, 2005:71-75).

Osmanlı Devleti'nde ilk defa medrese 1331'de Orhan Gazi tarafından İznik'de açılmıştır. Bu medresenin başmüdürrisliğine de dönemin önde gelen ilim merkezlerinden biri olan Mısır'da yetişmiş, devrinin hem aklî hem de naklî ilimlerde yetkin ve şöhret sahibi Dâvûdu'l-Kayserî atanmıştır. (Bayrakdar, 1998:205-209). Dâvûdu'l-Kayserî başta olmak üzere, müdürrisliğe atanmış kişilerin ilmi seviyelerine ve bilimsel etkinliklerine bakıldığında, medresenin ileri seviyede bir eğitim öğretim müessesesi olduğu ve bulunduğu dönemde gerek naklî gerekse aklî bilimlere önemli ölçüde değer verildiği anlaşılmıştır (Bilge, 2004:272). Karlığa da (2000:36) bu hususu dile getirerek Dâvûdu'l-Kayserî'nin kendisiyle başlayıp Molla Fenârî ile yerleşen “kelâmî-irfânî” çizgiyi medrese diliyle yeniden inşa ettiğini ileri sürmektedir.

XV ve XVI. asırlarda Osmanlı medreselerinde dinî konuların yanında müspet bilimler ve felsefenin de okutulduğu görülmektedir (Bozkurt, 2003:328). Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Dâvûdu'l-Kayserî ile başlayan ilmî faaliyet ve aklî ilimler ile ilgili gelişmeler İstanbul'un fethinden sonra ivme kazanmıştır. Bu dönem ilim hayatı ve medreseler için önemli adımların atıldığı bir devir olmuştur. Devletin yükseliş sürecinin yaşandığı Fâtiḥ Sultan Mehmet döneminde diğer bilim alanlarında olduğu gibi, ilmî ve felsefî düşünce alanlarında da gelişmeler görülmüştür. Zira Fâtiḥ Sultan Mehmet, bilim ve felsefeye karşı duyduğu ilginin bir yansıması olarak aklî ilimlerin gelişmesi için teşvikte bulunmuş, dönemin önde gelen bilginleriyle tartışmalar yapmış ve bu geleneği sürekli olarak devam ettirmiştir (Uzunçarşılı, 1983:629). Bu hususu Kâtip Çelebî de dile getirerek Osmanlı'da felsefenin İstanbul'un fethinden sonra ilerleme gösterdiğini, bu ilerlemenin bir müddet devam ettiğini, bu dönemde felsefî anlayışın değer kazandığını ifade etmiştir. Ona göre, bu dönemde bir ilim adamının değeri, aklî ve naklî ilimlerdeki liyakati ve bilgi düzeyi ile ölçülmekteydi (Çelebî, 1990:140-146; Toksöz, 2007:126). Bu dönemden önce medreselerde aklî ilimlere önem verilse de çoğunlukla dini ilimlerle ilgili dersler okutulmuştur. Fâtiḥ Sultan Mehmet ile birlikte, o dönem kurulan Semâniye medreselerinde hocalık yapacak müdürrislerde aranacak şartlar arasına, dini ilimlerin yanı sıra hendese, mantık, hikmet gibi aklî ilimlerde de liyakatli olma zorunluluğu getirilmiştir (İpşirli, 2003:332).

Osmanlı klasik dönemi medrese müfredat programında sarf ve nahiv gibi Arapça dil bilgisi dersleri dışında, tefsir, hadis, usul-u fıkıh, fıkıh, kelâm gibi dinî ve naklî ilimlerin yanında, mantık, hikmet (felsefe), tarih, coğrafya, hendese (geometri), ilm-i hesab (aritmetik) gibi aklî ilimler de yer almaktaydı (Bilge, 2004:41). Ancak bu dönemde kelâm ve tasavvuf düşüncesinin medrese eğitim sisteminde büyük etkisi söz konusuydu. Bu disiplinlerin din kaynaklı bir düşünce yapılarının olması bunda medreselerdeki etkisini arttırmıştır. Ayrıca bu durumun medreselerde genel olarak hâkim olan zihniyetten kaynaklandığı da ifade edilebilir. Zira, medrese müdürrislerinin çoğu kelâm, felsefe, tefsir ve fıkıh gibi alanlarda eserler veren Fahreddin er-Râzî (ö.1210) ekolüne mensup kişilerden oluşmaktaydı. Ayrıca Cihan'a (2003:8) göre, mevcut yönetim de iç ve dış nedenlerden ötürü bu zihniyetin yerleşmesine imkân sağlamış gibidir.

Osmanlı medreselerinde felsefe ve mantık içerikli “Hidâyetü'l- Hikme” ve “Hikmetü'l-'Ayn” ile birlikte felsefî kelâm kitapları olan “Hâşiyetü't-Tecrîd” ve “Şerhu'l-Mevâkıf” gibi eserler Osmanlı medreselerinde okutulmaya devam etmiştir (Bakkal, 2021:229). Ancak Kâtip Çelebî'ye göre, Fâtiḥ Sultan Mehmet döneminde, “Medâris-i Semâniye” medreselerinin müfredâtında yer alan bu dersler, ilerleyen dönemlerde programdan kaldırılmış, yerine fıkıh dersleri konulmuştur (Kâtip Çelebî, 1990:9).

Osmanlı düşünürlerinden İshâk Bin Hasan Tokatî (ö.1689), XVII. yüzyılda bir medrese talebesinin kemâil sahibi olabilmesi için dini ilimlerin yanında mantık, ilahi hikmet, tabii hikmet gibi akli ilimleri de öğrenmesi gerektiğini söyler (İzgi, 1997:77). Ayrıca mesnevi nazım biçimiyle kaleme aldığı Nazmü'l-Ulûm adlı eserinde mantık ve felsefe öğrenmenin sakıncalı olup olmadığına dair görüşlerini şu beyitlerde dile getirir:

Tarîkat mantıkı yazdı merâma / Didi hillinde dâhildür kelâma.

Olur gūyâ bakan feth-i mübîne / Bu mantık ilmi lâzım ilm-i dîne.

Efâdıldan olan tahkîka âzîm âna / Kânûn-ı mantık ahz-ı lâzım.

Muharrem halt olandur felsefiyye / Muhalleldür müzarefden safiyye. (Tokâtî, 1, 8, 11 ve 18. beyitler, 14-15)

O, “Mantık İlmi” başlığı altındaki bu beyitlerde; kelâm ilminde mantık ilmine başvurmada bir sakınca olmadığını, bilakis mantık ilminin dini anlama konusunda gerekli olduğunu, faziletli ilim adamlarının, mantık ilmine dair kanunları ilim talep eden kişi için lüzumlu gördüğünü, felsefenin sakıncalı taraflarının olduğunu, ancak mantık ilminin bunun dışında olduğunu ifade eder. Bununla birlikte Tokâtî, söz konusu eserinde “İlahiyyât ve Tabiiyyât” başlığı altında felsefe ve filozoflarla ilgili görüşlerini ortaya koyar. İbn Sînâ’ya ait ve onun etkisiyle yazılan eserlere atıfta bulunarak Tehâfütlerde ele alınan bazı meselelerde filozofların hata ettiklerini beyitlerinde şöyle ifade eder:

İşârât u Şifâ vü Hikmetü'l-Ayn / Bulardan¹⁷⁶ kalmaya hâtırda bir reyn.

Kabül-ü kısmet itmez cüz’i ferdi / Hakîmün vehm ile kısmetde derdi.

Heyûla Sûret isbâtı belâdur / Bu derde felsefîler mübtelâdur.

Bu kavî-i bâtıla bâis bahâne / Kıdem isbatıdır fânî cihana.

Bunun misali yigirmi bir mesâil / Kitâbında Hakîmün kavli bâtıl.

Tehâfetde Gazâlî Hâcezâde / Bunun tahkîkin itmişler ziyâde. (Tokâtî, 6-11. beyitler, 18.)

Osmanlı’nın klasik döneminde medrese müfredatında dinî ilimlerin yayında felsefe derslerine yer verilmiş olsa da, XIV. asırla birlikte İslâm düşüncesinde akli ilimler noktasında bir duraksama olmuş, özgün eserler yerine şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. Bu dönemde Osmanlı medrese müfredatında genel olarak tefsir, hadis ve fıkıh gibi dinî ilimler okutulmaktaydı. Özellikle bir disiplin olarak felsefe mevzu bahis olduğunda hemen hemen bütün İslâm coğrafyasında olduğu gibi Osmanlı’da da tartışmalar büyüyordu. Çünkü İslâm dünyasında XIV. asırdan beri devam edegelen, bazı ilim adamları tarafından felsefenin Antik Yunan düşüncesi ile İslâm düşüncesinin kaynaştırılması olarak görülmesi (Elmas, 2022:301) neticesinde felsefeye karşı ortaya çıkan menfi tutum, klasik dönem Osmanlı düşüncesinde de etkili olmuştur.

2.3. Klasik Dönem Osmanlı Düşüncesinde Din-Felsefe Tahlilleri: Tehâfüt Geleneği

Osmanlı düşünce hayatında, bütünüyle sayılmasa bile önemli ölçüde bir Gazâlî etkisinden bahsetmek ve felsefi düşüncenin bu etki altında değerlendirildiğini söylemek mümkündür (İhsanoğlu, 1998: 174). Gazâlî’nin XII. asrın başında, müslümanların içinde buldukları dinî ve ahlâkî çöküşlerinin ve bunların toplumsal ve siyasi yansımalarının incelendiği, İslâm dünyası için bir ıslah projesi düşüncesiyle kaleme aldığı “İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn” eseri (Çağrıç, 1985:77-79), Osmanlı Devleti’nde ne kadar büyük bir alakaya mazhar olduğu, yapılan tercümelemlerden anlaşılacaktır. Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi XV ve XVI. asırlarda Osmanlı medrese eğitim programlarının, Gazâlî’nin önemli tesirinin bulunduğu Fahreddin er-Râzî ekolünün etkisinin görülmesi bu görüşü destekler niteliktedir.

Gazâlî (ö. 1111)’nin Fârâbî ve İbn Sînâ’nın şahsında filozofların fikirlerini çürütebilmek amacıyla

¹⁷⁶Yüksek Mektep, alimler

kaleme aldığı “Tehâfütü’l-Felâsife” (Filozofların Tutarsızlığı) (Kaya, 2005:VIII-IX) adlı eseri ile İslâm düşüncesinde Tehâfüt geleneği başlamış oldu (Küyel, 1956:50). Bu eser, İslâm coğrafyasında büyük yankı uyandırmış, yazıldığı dönemde ve sonrasında oluşan düşünce yapılarını da önemli ölçüde etkilemiştir.

İslâm dünyasında siyasî ve toplumsal büyük sorunların baş gösterdiği, içerde İslâm devletlerinin kendi aralarında mücadele ettiği, iç karışıklıkların bulunduğu, Bâtınlılığın İslâmın temel itikat ve inanç sistemine aykırı görüşlerinin İslâm toplumuna sokulmaya çalışıldığı, dışarıda ise Müslümanların Haçlı ordularının tehtidiyle karşı karşıya oldukları XI ve XII. asırlarda yaşayan Gazâlî, dine ve topluma zarar verdiğini düşündüğü fikir akımlarıyla mücadeleye girişmiştir. (Kaya, 2005:VIII-IX) O, eserini ele alış amacını yine bu eserinin mukaddimelerinde açıkça belirtmiş, özellikle din karşıtı olanların ve İslâm’ı temel gayesinden uzaklaştırmak için çabalayanların felsefeyi kendi çıkarları ve amaçları için kullandıklarını ileri sürmüştür. Ona göre, zekâ ve kavrayış bakımından kendilerinin diğer kişilerden üstün olduğuna inanan bazı kimselerin İslâm’ın emir ve yasaklarına riayet etmedikleri gibi, bunları küçümsediklerini, dinin belirlediği sınırları aşarak içinde buldukları şüphe ve zan ile din dairesinden çıktıklarını belirtmiştir (Gazâlî, 1958:71).

Gazâlî’nin kaleme aldığı bu eserden sonra Tehâfüt isimli eserler din ve felsefe bağlamında ele alınmıştır. Gazâlî’nin eserine bir tenkit mahiyetinde İbn Rüşd’ün kaleme aldığı Tehâfütü’t-Tehâfüt (Tutarsızlığın Tutarsızlığı) adlı eser ile tehâfütler yazılmaya devam etmiştir. İbn Rüşd bu eserinde, Gazâlî’nin Tehâfüt’ünde ileri sürdüğü görüşleri tenkite tabi tutarak onun isabetli ve isabetsiz yönlerini ortaya çıkarmayı hedeflemiş ve Gazâlî’nin filozoflara yönelttiği iddiaların çoğunluğunun kesinlik ve doğruluk içermediğini iddia etmiştir. (İbn Rüşd, 1964:55)

Gazâlî ve İbn Rüşd’ün Tehâfütlerinden yaklaşık üç asır sonra Osmanlı Devleti’nde tehâfütler tekrar gündeme gelmiştir. Bu dönemde Gazâlî’nin “Tehâfütü’l-Felâsife” eseri üzerine Muslihuddîn Hocâzâde (ö.1488), Alâeddin Tûsî (ö.1482), Karabâgî (ö.1535), Kemâlpaşazâde (ö.1536), Hekîmşâh el-Kazvîni (ö.1523), Nev’î Efendi (ö.1599), Amasyavî Müeyyedzâde (ö.1562), Mestçizâde Abdullah Efendi (ö.1736) gibi ilim adamları şerh, hâşîye ve ta’lîkler yazarak (Gökdağ, 2014: 21-22) Tehâfüt geleneğini devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla bu durum Osmanlı düşünce iklimine Gazâlî’nin tesirini yansıtan unsurlardan birisidir.

XV. asırda aklî ve müspet ilimlere karşı büyük ilgisi olan Fâtih Sultan Mehmet (Adıvar, 1982: 32), ilim ve fikir hayatının canlı tutulması amacıyla bizzat Hocazâde (ö.1488) ve Alâeddin Tûsî (ö.1482)’ye Tehâfüt’te tartışılan konular üzerine birer eser yazmalarını emretmiş (Deniz, 2009:29) ve ikisi arasında bir yarışma tertip ettirmiştir. Yazılan eserler dönemin âlimleri tarafından değerlendirilmiş, bu iki eserden Hocazâde tarafından yazılan Tehâfüt daha değerli bulunmuş, ancak her iki ilim adamı da mükâfatlandırmıştır (Küyel, 1956:53-62).

Hocazâde’nin, Tehâfütü’l-Felâsife isimli eseri Gazâlî’nin eserinin bir şerhi mahiyetindedir. O eserini yazma gayesinin filozoflarla Gazâlî arasındaki tartışmayı açığa çıkarmak, hak ve yakîn ehlini yücelterek, filozofların ilahiyatla ilgili iddialarına cevap vermek ve onların bu meselelerdeki delillerini çürütmek olduğunu söyler. Hocazâde eserinin mukaddimesinde, ilahiyatla ilgili meselelerin ancak dinin bildirdikleri ile anlaşılabilirliğini, aklın bu meselelere vâkıf olamayacağını, filozofların bu konularda zan ve vehme kapılarak aşırıya gittiklerini ileri sürmüş, bazı meselelerde Gazâlî’yi de eleştirmiştir. Öbür yandan Hocazâde’ye göre filozoflar, mantık ve hesap gibi ilimlerde hakikate ulaşmışlardır (Dölek, 2010:204).

Fâtih Sultan Mehmet’in talebi doğrultusunda yazılan diğer eser ise Aleâddin Tûsî’nin kaleme aldığı “Kitâbu’z-Zuhr” adlı eseridir. Tûsî bu kitabın girişinde, Sultanın kendisinden Gazâlî’nin Tehâfütü’l-Felâsife adlı eserinin üslubu ile Gazâlî ve filozofların görüşlerindeki eksik, zayıf, hatalı veya isabetli yönleri ortaya çıkarma gayesiyle bir kitap yazmasını istediğini söylemiştir. Tûsî’nin yazmış olduğu bu eser felsefi açıdan

önemli bir eser mahiyetindedir (Gökdağ, 2014:18; Dölek, 2010:205).

Fâtih Sultan Mehmet'in Tehâfüt geleneğini sürdürme talebinin amaçları arasında, kelâm ve felsefe arasında tartışılabilen bazı meselelerin ilim adamları tarafından ele alınarak tahlil edilmesi, düşünce dünyasında eleştirel bir ortamın hazırlanması, bunun sonucunda da Gazâlî'den sonra felsefî düşüncede ortaya çıkan duraksamanın yerine ilmî ve fikrî hayatın yeniden canlandırılarak özgün fikirler üretilmesi sayılabilir (Bolay, 2000: 28-29). Bu bağlamda o dönemde Osmanlı'da tehâfütlerin yazılmaya devam etmesi, her iki tarafın da tenkide tâbî tutulması, bazı felsefî meselelerin incelenmesi felsefeye karşı müspet bir tavrın ortaya çıkmasını sağlamış olsa da Deniz'e (1999:105) göre devlette, eğitim ve ilim çevrelerinde oturmuş resmî tarzdaki kelâmî anlayış, felsefe düşüncesinin arzu edilen düzeye ulaşmasına izin vermemiştir.

3. FELSEFEYE TEREDDÜTLÜ ve MENFİ YAKLAŞIM

3.1. Felsefeye Karşı Menfi Tutumun Altında Yatan Bazı Sebepler

Yukarıda değinildiği üzere Osmanlı klasik döneminde devlet yöneticileri ve ilim adamları arasında felsefî düşünceye bir ilgi olsa da gerçek anlamda bir felsefe geleneğinin oluşup oluşmadığına dair tartışmalar söz konusudur. Bir kısım araştırmacılar Osmanlı'da, Tehâfüt geleneğinde olduğu gibi sistemli bir tartışma ve özgür bir tenkit ortamının sağlandığını, bunun sonucunda felsefe ve din analizlerini içeren felsefî özellikler taşıyan bir literatürün ortaya çıktığını, dolayısıyla felsefî bir düşüncenin varlığından söz edilebileceğini öne sürerler. Diğer bir kısım ise, Osmanlı'da bir disiplin olarak felsefî bir düşüncenin oluşmadığını, XII. asırdan beri İslâm dünyasındaki ilmî ve fikrî alanlarda yaşanan duraksamanın önemli ölçüde hissedildiği bir dönemde İslâm düşüncesini devralan Osmanlı'da, istenilen düzeyde bir tartışma geleneğinden ve özgün bir felsefe anlayışından bahsetmenin pek mümkün olmadığını, Osmanlı düşüncesinin tamamında olmasa da, dikkate değer biçimde Gazâlî etkisinin söz konusu olması nedeniyle felsefî düşünce hayatının ne kadar gelişebileceğinin sorgulanması gerektiğini dile getirmektedirler. Bu doğrultuda Osmanlı klasik döneminde tekrar gündeme gelen Tehâfütler, aslında felsefî bir anlayışın oluşmasından ziyade daha önce Gazâlî'nin başlattığı akıl-nas tartışmalarının bir sonucu olarak, hakikate ancak nasla ulaşılabilirliğini (Ocak, 2002:20-22) ispat etmeye matuf, felsefî anlayışı tenkit eden kelâmî bir gelenek olarak nitelendirilmektedir.

Osmanlı'da felsefeye karşı olan bu menfî tutum ve söylemlerin nedenlerinin çok boyutlu ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşımı sadece Osmanlı düşünce yapısının karakteristik özelliklerine bağlamak yanıltıcı olabilir. Osmanlı dönemi ve öncesi İslâm dünyasının içinde bulunduğu siyasî, ekonomik ve toplumsal çalkantılı dönemdeki durum ve şartların ortaya çıkardığı sonuçlar, felsefeye olan söz konusu anlayışın gelişmesinde önemli bir etken olarak görülebilir.

Başka bir husus da İslâm âleminde yaşanan siyasî çalkantılar, müspet ilimlerde de gerilemeye sebep vermiştir. Müspet ilimlerde yaşanan bu gerileme felsefenin de gerilemesinin başka bir nedeni olmuştur (Bayrakdar, 2001:114). Nazârî ve amelî düşüncenin birlikte olmadığı durumlarda hem bilim hem de felsefe gerileme göstermektedir. Felsefî bakış açısının görmezden gelinmesi nedeniyle düşünce dünyasında bir dönem ilmî durgunluk meydana gelmiştir (Maraş, 2021:178). İslâm coğrafyasında yaşanan bu iklimin etkilerinin Osmanlı düşüncesine de yansımaları göze çarpmaktadır.

XII. asrın sonlarına doğru İslâm dünyası iç ve dış kaynaklı önemli siyasî ve tarihî olaylarla karşı karşıya kalmıştır. Dış kaynaklı en önemli olayların başında batıdan gelen Haçlı seferleriyle doğudan gelen Moğol istilası gelmektedir. Bu olaylar neticesinde İslâm coğrafyasının bir kısmı istilaya uğramış, bu durum İslâm dünyasını sadece siyasî ve ekonomik yönden zayıf düşürmekle kalmamış, aynı zamanda bazı siyasal ve toplumsal istikrarsızlığa neden olmuştur. Bu istikrarsızlık nedeniyle dinî ve mezhepsel grup çekişmeleri büyümüş, Batınlık gibi bazı ekollerin İslâm akidesine zarar verdiği düşünülen görüşleri ortaya çıkmaya

başlamıştır (Kaya, 2005:VIII-IX). İslâm âleminde ortaya çıkan bu olumsuz durumun sebebi olarak iman zayıflığı ve inanç esaslarına sokulmaya çalışılan meselelerden kaynaklandığını ileri süren (Özervarlı, 2009:400) Selefiyye ekolü yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu ekol mensuplarına göre, o döneme kadar gelişme gösteren felsefenin İslâm âlemine bir yararının bulunmadığını, eğer bir yararı olsaydı İslâm âleminin bu duruma düşmeyeceğini, dolayısıyla felsefeye önem vermenin gereksiz olduğunu, bu olumsuz durumdan kurtulmanın yolunun selefilığe dönmekten geçtiğini öne sürdüler. Bayrakdar'a (2001:113-114) göre, İslâm âleminin içinde bulunduğu çöküntüden kurtulmak için öne sürülen bu görüş, devlet yöneticileri ve ulemanın birçoğu ve halk tarafından da rağbet görünce felsefeye rağbet azalmıştır.

Bununla birlikte İslâm düşünce dünyasında felsefeyi eleştiren kişilerin birçoğunun hedefinde İlahiyyât ile ilgili nazârî (teorik) felsefenin alanına giren hususlar ön plana çıkmaktadır. Onlar, bu konularda aklın tek başına eksik ve kusurlu kalacağını, bunların ancak vahiy ile anlaşılabilirliğini iddia etmektedirler. Buna karşılık bu düşüncedeki kişilerce, hikmet, adâlet, cesaret, iffet gibi bazı temel erdemler, orta yol demek olan ifrat ve tefritten uzak durma, ilim ve felsefe ile meşgul olacaklarda aranacak vasıflar ile devlet, fert ve toplum ilişkisi gibi siyâset ve ahlâk felsefelerini de ihtiva eden amelî (pratik) felsefe alanındaki bazı meselelerde filozofların görüşlerinin kabul edildiği de görülmektedir. Değişimlerin ve yeni oluşumların şekillenmeye başladığı Osmanlı'nın klasik döneminde bu anlayışın düşünce hayatına etkileri görülmektedir.

3.2. Osmanlı'da Felsefeye Karşı Menfi Tutumun Düşünce ve Toplum Hayatına Bazı Yansımaları

Osmanlı düşünce hayatında felsefeye karşı zaman zaman sergilenen olumsuz tavır ve fikirlere dair örnekler, hem dönemin bazı ilim adamlarının kendi gözlemlerine dayanarak kaleme aldıkları kitaplarda hem de kendi görüşlerini dile getirdikleri eserlerde görülebilmektedir. XVII. asır Osmanlı ilim ve fikir dünyasının önemli sîmâlarından Kâtip Çelebî, Osmanlı'da Selefiyye ekolünün önde gelen temsilcilerinden olan Birgivî Mehmet Efendi (ö. 1573)'nin mantık ilmini çok iyi bildiğini, ömrünün yarısını bu ilmi öğrenmeye adanmış olduğunu söylemiş, ancak mizacına uygun olmaması nedeniyle mantık ilmi dışındaki felsefî ilimleri kabul etmediğini belirtmiştir (Çelebî, 1990:105). Diğer taraftan, Kâtip Çelebî gözlemlerine dayanarak dönemin zihnî yapısına dair bilgiler vermiştir. Kâtip Çelebî, Birgivî Mehmet Efendi'nin görüşleri doğrultusunda Kadızâdeliler hareketi olarak ortaya çıkan ve o dönemde Kadızâdeliler-Sivâsîler tartışması olarak bilinen olayların yaşanmasında etkili olan Kadızâde Mehmet Efendi (ö. 1636) (Akay, 2000:118-119)'nin derslerini dinlediğini ve onun ilmî derinlikten uzak, basit ve yüzeysel bir tarzda derslerini anlattığını dile getirmektedir. Kadızâde'nin ilmî seviyesinin çok düşük olduğunu "Ma'kulât semtini bilmezdi." sözüyle ifade etmiştir. Bununla birlikte, onun tefsir dersi verirken, Kadı Beydâvî'nin eserinde bazı ayetlere getirdiği felsefî yorumlara sıra geldiğinde, "Kadı buralarda felsefilik eylemiş." dediğini gözlemlemiştir. Ayrıca Kâtip Çelebî, Kadızâde'nin şu dörtlüğüne yer vermiştir:

Kelâm-ı felsefe fülse değer mi?
Ana sarrâf-ı keyyis baş eğer mi?
Mantıkîler olur ise gam değil,
Zira onlar ehl-i imandan değil.

Kadızâde'nin, aklî ve müspet ilimlere karşı menfi tutum ve fikirlerinin olduğunu dile getiren Kâtip Çelebî, "Kişi bilmediği nesnenin düşmanıdır." diyerek onu eleştirir. Kadızâde'nin bu ilimlere karşı tutumunu bu konularda yeterli bilgisinin olmamasına bağlar (Çelebî, 1990:140-146). Kadızâdeliler ve Sivâsîler arasındaki olaylara tanıklık eden Kâtip Çelebî, seviyeli, faydalı kelâm ve felsefe tartışmalarının yerini artık gereksiz zıtlaşma ve inatlaşmaların aldığını belirtmiştir (Bozkurt, 2003:329).

Kâtip Çelebî'nin değindiği Selefilik ekolünün Osmanlı düşüncesindeki etkisini dile getiren Bayrakdar'a (2001:113-116) göre, Gazâlî'nin filozoflara yönelttiği sistemli ve geniş çaplı tenkit ve isnatları bazı kimselerce felsefeye yönelik bir reddiye olarak değerlendirilmiştir. Onun, filozofları eleştirirken dinî nasrlara sık sık başvurması nedeniyle, din ve felsefenin birbirine zıt olduğu fikri oluşmuş, bunun sonucunda

felsefe gerilemiştir. Osmanlı'da felsefî ve aklî ilimlerin yeniden canlandırılması için girişimlerde bulunmuş, ancak bu faaliyetler yeterli olmamıştır. Çünkü felsefeye karşı menfi tutumun oluşmasında etkili olan asıl sebepler ortadan kaldırılamamıştır. İbn Teymiyye ve İbnü'l- Kayyîm el-Cevziyye tesirindeki Osmanlı selefleri Mehmet Birgivi Efendi, Kadızâde Mehmet Efendi ve kendisine bağlı Kadızâdeliler hareketi yeni girişimlerin âtil kalmasına neden olmuştur.

Kâtip Çelebi'nin klasik dönem Osmanlı düşüncesinde felsefeye karşı menfi tutumun sebepleri arasında gördüğü bir diğer etken de medrese müfredâtından felsefe derslerinin kaldırılmasıdır. Ona göre Osmanlı'nın kuruluşundan Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar olan dönemde, aklî ve naklî ilimleri bir araya getiren, din ile felsefeyi uzlaştıran âlimler şöhret bulmuştur. Fâti Sultan Mehmet döneminde yapılan "Medâris-i Semâniye" medreselerinde "Haşiye-i Tecrid ve Şerh-i Mevâkîf" dersleri medrese müfredâtında yer almış, ancak "Bunlar felsefiyâttır." denilerek ileriki dönemlerde bu dersler müfredâttan kaldırılarak, "Hidaye" ve "Ekmel" gibi fıkıh kitapları okutulmuştur. Daha sonra söz konusu felsefe dersleri tamamen medreselerde okutulmaz duruma gelmiştir (Kâtip Çelebi, 1990:9). Dolayısıyla Kâtip Çelebi, o dönemde yaşanan fikrî duraklamanın, aklî ve naklî ilimler arasında olması gereken uyumun yakalanamaması ve bu iki alan arasında uzlaşmayı sağlayacak araçlardan uzaklaşılmasından kaynaklandığını söylemektedir (Toksöz, 2007: 141). Ancak Kâtip Çelebi'nin bu görüşlerinin döneminin bütün medreselerinde geçerli bir durumu yansıtmadığını, onun birkaç medresede şahit olduğu bazı hususlarda genelleme yaptığını ileri sürenler de vardır. Bu görüşe göre Kâtip Çelebi, bir yandan medrese müfredâtından felsefenin kaldırıldığını dile getirmekte, öte yandan 1649-1650 yıllarında felsefe derslerinin okutulduğunu söylemektedir. Dolayısıyla medreselerde felsefe dersleri okutulmaya devam etmiştir. Bununla birlikte Kâtip Çelebi'nin medreselerden kaldırıldığını öne sürdüğü Haşiye-i Tecrid ve Şerh-i Mevâkîf derslerinin kelâm ile ilgili olduğu, felsefe ile ilgili derslerin olmadığı ifade edilmiştir. (Bolay, :44-45; Sarıkaya, (1997:46-48).

Felsefî ilimlerle ilgili sözünü ettiği gelişmeleri Kâtip Çelebi, ilmî gerilemenin bir sebebi olarak göstermektedir. Kâtip Çelebi, ayrıca bütün bu gelişmelerden rahatsız olan yetenekli kimselerin kendi döneminde hikmet öğrenmek istediklerini, kendisinin de onları teşvik ettiğini belirtmektedir. Bu hususu, "Yoklama ve ders okutma sırasında istidadı olan öğrencileri Sokrat'ın Eflatun'u heveslendirdiği gibi, varlıkların gerçeğini araştıran bilimi öğrenmeleri için heveslendirdim." (Çelebi, 1990:40) ifadeleriyle dile getirmektedir

XVI. yüzyılda yaşamış başka bir Osmanlı âlimi Taşköprüzâde Ahmet Efendi ise, "Mevzû'âtü'l-Ulûm" adlı eserinde ilmin faziletinden, kelâm ilminde aklî deliller getirerek akâid-i diniyyenin ispatından bahsetmiş, ancak ilim elde etme faaliyetinde aklı inkar etmezken onun bütün hakikatleri anlamada eksik ve kusurlu olduğunu, aklın tek başına insanı hakikate ulaştıramayacağını, ilim talebesinin ilk önce şer'î işleri bilen, dindar bir kimse olması gerektiğini belirtmiştir (Çevikel, 2010:185-187). Bununla birlikte Taşköprüzâde insana fazilet kazandıran ilme talip olan kişilerde bulunması gereken vasıflar ile bu kişilerin yerine getirmesi gereken vazifeleri sayarken Sokrates, Platon ve Aristo'nun rivayetlerine yer vermiştir (Çakmak - Öztürk, 2016:774-776). Yaşadığı dönemle ilgili eleştiriler getiren Taşköprüzâde, ilim ve fikir dünyasının içinde bulunduğu durumdan yakınlıkla, ilim adamlarının sürekli basit metinlerin istinsâhı ile uğraştıklarını, artık ilmî eserlere ve ilme alakanın kalmadığını, hiciv türü manzum eserlere ve şiire rağbetin arttığını, bu nedenle ilim seviyesinin düştüğünü ifade etmektedir (Sarioğlu, 1999:222). Taşköprüzâde, ilim öğrenme şartlarını ele alırken felsefe öğrenimi ile ilgili görüşünü de serdetmekte ve ilim talep eden öğrencinin bazı nitelikleri taşıması gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre öğrenci nefsine hâkim, iyi huylu, ilme hevesli olmalı, hiçbir ilimi terk etmeden her ilimden bir şey öğrenmeli, bu ilimlerin gaye ve yöntemini bilmeli ve felsefe ile meşgul olma ancak dînî ilimleri yeterince öğrendikten sonra olmalı, bununla birlikte felsefenin dine taarruz eden bölümlerinden uzak durulmalıdır (Taşköprüzâde, 1966:34-35). Ona göre, İslâm dininin ilkelerine uymayan her ilim yerilmiştir. Ancak imanı sağlam, dinin emir ve yasaklarına riayet eden kişilerin, dînî konuları destekleme mahiyetinde, felsefenin dinin ilkelerine uymayan esaslarından uzak durması, filozofların konuşmalarını İslâm âlimlerinininki

ile karıştırmaması ve bütün hayatını felsefe öğrenmek için ayırmaması kaydıyla felsefe ile meşgul olmasında bir sakınca yoktur (Taşköprüzâde, 1966; 49).

XVI. asırda Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmet dönemlerinde Şeyhülislâmlık görevlerinde bulunan Ebussuûd Efendi (ö. 1574)'ye felsefe okumanın caiz olup olmadığına dair sorulan bir soru, o dönemde bazı kişilerin felsefeye karşı tutum ve bakış açılarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Kendisine yöneltilen “Zeyd-i imam, dânişmend olan Amr'a, hep okuduğunuz mühmelâtır, dedikten sonra, felsefiyyat okursuz dese ne lâzım olur? sorusuna Ebussuûd Efendi, “Küfür lâzım olmaz.” şeklinde verdiği fetva, felsefeye olan tereddütlü yaklaşımı göstermektedir (Sözen, 2005:17). Osmanlı divân şâirlerinden Nâilî (ö. 1666)'nin “Hürmet ü felsefeden eyle azer / Evliya nüshasına eyle nazar.” şeklinde yazdığı bir beyit, felsefeye karşı olan tutumu örnekler niteliktedir. (Tozlu - Taşdelen: 2022:3-4). Daha sonraki dönemlerde de Saçaklızade Mehmet Efendi (ö. 1732)'nin (Demir, 2018:299) kaleme aldığı “Tertîbû'l-ulûm” eseri ve birkaç risalesinde görüldüğü üzere bazı düşünürler felsefeye karşı menfî bir yaklaşım sergilemişlerdir.

Felsefeye karşı sergilenen menfî tavır ve düşüncelere verilen bu örnekler, dönemin bütün zihnî ve fikrî yapısını göstermemektedir. Bununla birlikte bu tür yaklaşımlar yalnızca Osmanlı düşüncesine mahsus bir durum da değildir. Birçok toplumda bu minvalde tutumlar söz konusu olmuştur. Osmanlı ilim adamlarının felsefeye olan bakış açılarındaki ölçüt, onların düşünce tasavvurlarında hiyerarşik olarak en üste yerleştirdikleri itikâdî ilkelere karşı felsefenin yaklaşımına bağlıdır. Onlar, itikadî değerleri sarsmadığı, insanları temel inanç meselelerinde şüpheye sevk etmedikleri müddetçe felsefe ile ilgilenmeye karşı çıkmamışlardır. Osmanlı klasik döneminde Dâvûdu'l-Kayserî, Hocaşâde, Alaeddin Tûsî, Kemâlpaşazâde (ö. 1534), Taşköprüzâde, Ahlâk-ı Alâî adlı ahlâk eserinin müellifi Kınalızâde Ali Efendi (ö. 1572) gibi birçok âlim yetişmiş ve bu dönemde onların felsefî anlayışın gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

SONUÇ

Bir toplumun kültür ve medeniyetinin, ilmî ve zihnî yapısının oluşumunda kendisinden önce var olan kültür ve düşünce biçimlerinin etkisi büyüktür. Osmanlı düşüncesi de kendisinden önceki devlet ve toplumların düşünce yapılarından karakteristik izler taşımaktadır. Bu nedenle Osmanlı'nın devraldığı fikrî iklimin etkisinin Osmanlı klasik döneminde de devam ettiği görülmektedir.

Genel olarak Platon, Aristoteles ve Yeni Platonculuk etkileriyle ortaya çıkan ve Müslüman filozoflar tarafından sözlük anlamından daha kapsamlı bir anlam yüklenerek “hikmet sevgisi” olarak tarif edilen felsefe, IX ve XII. asırlar arasında Türk-İslâm dünyasında gelişme göstermiştir. Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ gibi filozoflar, önceki felsefî öğretilerden etkilenmekle birlikte kendi orijinal görüşlerini de geliştirmişlerdir. Özellikle felsefenin ahlâk, siyâset, mantık gibi alanlarındaki düşünceler İslâm coğrafyasında teveccüh görmüştür. Ancak daha sonra Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflara Gazâlî'nin yönelttiği tenkitler büyük yankı uyandırmış ve bu süreçten sonra felsefeye karşı bakış açısının değişmeye başladığı görülmüştür. Bu yaklaşımın karşılık bulmasında İslâm coğrafyasında ortaya çıkan iç ve dış tehditlerin, dönemin sosyal ve siyasî konjonktürünün etkisi büyüktür. Gazâlî'den sonra ilim dünyasında yaşanan bu gelişmeler Osmanlı düşünce dünyasının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

İslâm coğrafyasında yaşanan ilmî duraklamanın yeniden canlanması için Osmanlı'da aklî ve müspet ilimler üzerine çalışmalar desteklenmiş, ilmî ve felsefî tartışma geleneği yeniden başlatılmıştır. Ancak Gazâlî ve Fahreddin er-Râzî tesiriyle kelâmî düşüncenin ön plana çıkması, felsefî düşüncenin bu tesir altında değerlendirilmesi ve Tehâfüt tahlillerinin de bu bağlamda ele alınması gerektiğini söylemek mümkündür.

Bununla birlikte Osmanlı düşüncesinin bütünüyle Gazâlî etkisiyle şekillendiğini, onun yalnızca tek bir kaynaktan beslenen bir yapıda olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Çünkü Osmanlı düşüncesi, çoğunlukla

Türk İslâm ilim, kültür ve medeniyetinin mirasını barındırmakla birlikte fetihlerin gerçekleşmesiyle sınırlarının dayandığı farklı kültür ve medeniyetlerin izlerini de taşıyan çok kültürlü bir yapıdadır.

Netice olarak Osmanlı klasik döneminde, kuruluşundan duraklama sürecine kadar ilmî çalışmalarının desteklendiği, ilk medrese kurularak dönemin âlimlerinden Dâvûdu'l-Kayserî'nin bu medresenin başına getirildiği, Hocazâde, Alaeddin Tûsî, Kemâlpaşazâde, Taşkoprüzâde, Kınalızâde Ali Efendi gibi müspet ve akli ilimlerde önde gelen bazı âlimlerin yetiştiği görülmüştür. Bu dönemde felsefeye yönelik müspet tutumun yanı sıra, tarihsel süreçte yaşananların etkisiyle bazı ilim adamları ve gruplar arasında felsefeye karşı menfi bir tavır ve tedirginliğin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte felsefeye karşı sergilenen bu tavır sadece Osmanlı düşünce hayatına has bir yaklaşım değildir. Farklı toplumlar ve düşünce dünyalarında bu tür anlayışlar ortaya çıkmıştır. Felsefi düşüncenin eleştirel yapısı da dikkate alındığında bu tür yaklaşımların doğal olduğu varsayılabilir. Kaldı ki Osmanlı düşüncesinde felsefe göz ardı edilmemiş, daha çok felsefileşmiş kelâm ve tasavvuf içinde kendine yer bulmuştur.

KAYNAKÇA

1. Adamson P.- Taylor, R.C, (2007). İslâm Felsefesine Giriş, M. C. Kaya (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları.
2. Adıvar, A, (1982). Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul: Remzi Yayınevi.
3. Akay, H. (2000), "XVII. yy. Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler-Sivasîler Tartışması", Yeni Türkiye Dergisi, 701 Osmanlı Özel Sayısı, 3, 118-119.
4. Akşemseddin, (1972). Risale-i Nuriye, FâtiH Sultan Mehmet Hanın Hocası Şeyh Akşemseddin A. İ. Yurd (Neş.), İstanbul: FâtiH Yayınları.
5. Arslan, A. (1972). "Kemâl Paşazâde'nin "Hâşiya 'alâ Tahâfut al-Falâsıfası", Araştırma, 10:19-45.
6. Arslan, A. (1986). "Kemal Paşazâde'nin Felsefi Görüşleri", Şeyhülİslâm İbn Kemâl Sempozyumu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 87-120.
7. Aydın, H. (1992)."Osmanlı'da Felsefi Düşünce", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4 (4):1-8.
8. Bakkal, A. (2021). "Osmanlı Medrese Müfredatından Felsefe Dersi Kaldırıldı mı?" Türk Akademik Araştırmalar Dergisi", 6(1): 221-252.
9. Baltacı, C. (2005). XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları.
10. Bayrakdar, M. (2001). İslâm Felsefesine Giriş, Ankara: TDV Yayınları.
11. Bayrakdar, M. (1988). "Kayserili Dâvud", Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
12. Bilge, M. (2004). İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
13. Karlığa, B. (2000). "Osmanlı Düşüncesinin Oluşumu", Yeni Türkiye Dergisi, 701 Osmanlı Özel Sayısı içinde, (3), 28-38.
14. Bolay, S. H. (2000). "Klasik Dönem Osmanlı Düşüncesi ve Osmanlı'da Tehafüt Tutkusu", Yeni Türkiye Dergisi, 701 Osmanlı Özel Sayısı, 3, s.28-29.
15. Bozkurt, N. (2003). "Medrese", TDV İslâm Ansiklopedisi (28) içinde, 327-333.
16. Cihan, A. K. (2003). "FâtiH Dönemi Düşünce Hayatına Genel Bir Bakış", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(1), 119-129.
17. Çağrıncı, M. (1985). Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı, İstanbul: Ensar Neşriyat.
18. Çakmak, İ. (2016). "Mevzû'âtü'l-Ulûm Vasıtasıyla Gelenek ve Modernite Meyanında Sosyal Bilgiler Eğitimi", Pamukkale Üniversitesi, USBES V Bildiriler Kitabı, 769-776.
19. Çevikel, N. (2010). "Taşkoprüzâde'nin Mevzû'âtü'l-Ulûm'unda İlim Kavramı", Gazi Akademik Bakış Dergisi, 3 (6): 177-189.
20. Demir, R. (2019). "Osmanlılarda Bilim- Felsefe Birikimine Genel Bir Bakış", Dört Öge, 16, 1-16. http://dergipark.gov.tr/dortoge.

21. Demir, R. (2018). Osmanlı Felsefesi, İstanbul: Lotus yayınevi.
22. Elmas, M. F. (2022). “17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Bilim-Felsefe Dünyası: Yeni Anlayış Karşısında Duraksamanın Bazı Nedenleri Üzerine”, Felsefe Dünyası Dergisi, 75: 298-336.
23. Emiroğlu, Hüseyin, (2000). “İbn Haldun’un Mülk Teorisi ve Osmanlı Merkezileşmesi Üzerine Bir Deneme”, Yeni Türkiye, 33:72-88.
24. Deniz, G. (2009). “Kelâm Felsefe Tartışmaları”, Ankara: Fecr Yayınları.
25. Deniz, G. (1999). “Hocazâde”, Osmanlı içinde, (8), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
26. Dölek, H. (2010). “Ölümsüzlük Problemi Açısından Tehâfütler”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15 (1), 199-207
27. Gazâlî, (1958). Tehâfütü’l-Felâsife, S. Dünya (Thk.), Mısır.
28. Gökdağ, K. (2014), “Telhîsu Tehâfütü’l-Hukemâ” adlı esere yazılan giriş, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
29. Kindî, (1950). Risâle fî Hudûd il-Eşyâ ve Rusûmihâ, Abû Ridâ (Nşr.), Kahire.
30. Köse, S. (1998). Hocazâde Muslihuddin Efendi, TDV İslâm Ansiklopedisi içinde, 18: 207-209, İstanbul, TDV Yayınları.
31. İbn Rüşd, (1964). Tehâfütü’t- Tehâfüt, S. Dünya (Thk), Mısır.
32. İhsanoğlu, E. (1998). “Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları”, İ. Ekmelettin (Ed.), Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi 3, içinde (21-28), İstanbul: IRCICA Yayınları.
33. İpşirli, M. (2003). “Medrese, Osmanlı Dönemi”, 28: 327-333, İstanbul: TDV Yayınları.
34. İzgi, C. (1997). Osmanlı Medreselerinde İlim, I-II, İstanbul: İz yayıncılık.
35. Kâtip Çelebî. (1990). Mîzânü’l-Hakk fî ihtiyârî’l-Ehak, S. Uludağ-M. Kara (Sad.), İstanbul: Marifet Yayınları.
36. Kalın, İ. (2000). “Osmanlı Düşünce Geleneğinin Oluşumu”, Yeni Türkiye Dergisi 701 Osmanlı Özel Sayısı, 3: 41-46.
37. Kaya, M. (2005). Filozofların Tutarsızlığı, Gazzâlî (Takdim), İstanbul: Klasik Yayınları.
38. Kaya, M. (1995). “Felsefe”, TDV İslâm Ansiklopedisi içinde, 12: 311-319, İstanbul, TDV Yayınları.
39. Kaya, M. (1992). “Beytü’l-Hikme”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 88-90, İstanbul: TDV Yayınları
40. Küyel, M. T. (1956). Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
41. Maraş, İ. (2021). “Abdurrahman Ömerî ve Aile Hukukuna Dair Mecelle Çalışması”, İdil-Ural Araştırma Dergisi, 3: 177-191.
42. Ocak, Y. O.(2002). “Felsefî Düşünce, Osmanlılar”, Türkler, 11: 15-26, Ankara: Yeni Türkiye.
43. Öktem, Ü. (2004). “Osmanlı Medreselerinde Felsefe”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 15: 271-288.
44. Öngören, R. (2007). “Tasavvuf ve Tarikatlar”, Osmanlılar, TDV İslâm Ansiklopedisi içinde, 33:541-548, İstanbul: TDV Yayınları.
45. Özervarlı, M. S. (2009). Selefiyye, TDV İslâm Ansiklopedisi içinde, 36: 399-402, İstanbul: TDV Yayınları.
46. Sözen, K. (2002). “Klasik Dönem Osmanlı Türk Düşüncesi”, Yeni Türkiye, 8, 93-104.
47. Sözen, K. (2005). “Klasik Dönem Osmanlı Bilginlerinin Felsefeye Karşı Tutumu”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14, 1-23.
48. Sarıkaya, Y. (1997). Medreseler ve Modernleşme, İstanbul: İz Yayıncılık
49. Sarıoğlu,H. (1999). “Osmanlı’da Felsefe Kelâm Tasavvuf İlişkisi”, Osmanlı, 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
50. Taşköprülüzâde, A. (2007). Eş-Şakâiku’n-Nu’maniyye fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye, Osmanlı Bilginleri
51. Taşköprülüzâde M. Tan (Çev.), İstanbul: İz Yayınları.
52. Taşköprülüzâde, A. (1966). Mevzûât’ül-Ulûm, M. Çevik (Sad.), İstanbul: Üç Dal Neşriyat.
53. Tokatî, R. İshâk Bin Hasan, Nazmü’l-Ulûm, Milli Ktp., Nu: 06 Mil Yz A 2817,

54. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/333513>, Erişim tarihi: 18.10.2021
55. Toksöz, H. (2007). “Osmanlı’nın klasik döneminde felsefe ve değeri”, Değerler Eğitimi Dergisi, 5(13), 123-154.
56. Tusi, A. (1990). Tehâfütü’l-Felâsife, R. Duran (Çev.), Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.
57. Uzunçarşılı, İ. H. (1983). Osmanlı Tarihi, 2, Ankara. Türk Tarih Kurumu.
58. Ülken, H. Z. (2004). Türk Tefekkür Tarihi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
59. Yavuz, Y. ř. (2011). “Taşköprizâde Ahmet Efendi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 40, İstanbul: TDV Yayınları.

**SAMAD VURGUN'NUN ESERLERİNDEKİ PAREMİYOLOJİK BİRİMLERDE ANNE ve SEVGİ
KAVRAMI**

***THE CONCEPT OF MOTHER and LOVE IN PAREMIOLOGICAL UNITS IN THE WORKS OF
SAMAD VURGUN***

ÖZ

Makale, Samad Vurgu'nun eserlerindeki paremiolojik birimlerin kavramsal özelliklerini tartışmaktadır. Ana "kavram" türleri, oluşumunun bilişsel mekanizmaları açıklanır ve işlevleri açıklanır. Bilişsel dilbilimin ana kategorisi kavramdır. Bilişsel dilbilimde anlamlar, insanların düşünme etkinliklerinde kullandıkları, deneyimlerini ve bilgilerini yansıtan ve temsil adı verilen özel zihinsel yapılar şeklinde zihinde depolanır. Kavram, çevreleyen dünyadaki olaylar hakkında bilgilerin toplandığı zihinsel bir birimdir; organize edilmiş ve sürdürülmüştür. Kültür dil aracılığıyla anlaşılır. Kavramlar, kültürle ilgili oldukları için insan ruhunu da somutlaştırır. Kavramlar sadece düşünülmez, aynı zamanda deneyimlenir.

Kavram kavramı, kişinin zihinsel dünyasına, yani kültür ve tarihe yakındır ve bu nedenle belirli bir karaktere sahiptir. Kavramlar, insanların düşüncelerinde, manevi kültürlerinde yaşayan kolektif mirastır. Bu nedenle kolektif bilinç, sabitlerin, yani kalıcı veya uzun süredir devam eden kavramların koruyucusu olarak hareket eder. Dilbilimde kavram kavramı oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Kavramın bileşenleri, dil birimlerinin tüm sözlüksel ve gramer anlamlarını içerir. Kavramın ana özelliği, zihniyetiyle haklı çıkar. Her zihinsel niteliğe sahip değerler gibi kavramlar da hayal gücünün ürünüdür. Azerbaycanlılar dahil her milletin diliyle yazılmış Samad Vurgu'nun eserlerinde rastladığımız atasözleri ve atasözleri o milletin milli özelliklerini yansıtmakta ve çeşitli kavramları yansıtarak sözlü hale getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Samad Vurgun, paremiolojik birimler, anne, aşk, kavram, kavramsal, bilişsel.

ABSTRACT

The article discusses the conceptual features of paremiological units in the works of Samad Vurgun. The main types of „concept“ are described, the cognitive mechanisms of its formation and function are explained. The main category of cognitive linguistics is concept. Cognitive linguistics studies the meanings that people use in their thinking activities, that reflect their experiences and knowledge, and are stored in the mind in the form of special mental structures, which are called concepts. A concept is a mental unit in which information about events in the surrounding world is collected, organized, and stored. Culture is perceived through language. Concepts also embody the spirit of the people, as they are related to culture. Concepts are not only thought out, but also lived. The study of concepts is one of the most urgent problems of modern linguistics and has developed in various scientific directions. Studying the methods of conceptual organization of knowledge in the language is considered one of the main problems of that issue. It is for this reason that the collective consciousness acts as a protector of constants, i.e. permanent or long-standing concepts. In linguistic culture, the concept covers a fairly wide area. The components of the concept include all the lexical and grammatical meanings of the language units. The main feature of the concept is its mentality. Concepts, like values with every mental quality, are a product of the imagination. The proverbs that we find in the works of Samad Vurgun, written in the language of every nation, including the Azerbaijanis, reflect the national characteristics of the nation and are verbalized by reflecting various concepts.

Keywords: Samad Vurgun, paremiological units, mother, love, concept, conceptual, cognitive.

¹⁷⁷ Lənkəran Dövlət Universiteti; ileyla_88@list.ru; ORCID 0009-0000-6492-776X

GİRİŞ

Konsept koqnitiv dilçiliyin əsas anlayışıdır. “Konsept” anlayışını ilk dəfə S.A.Askoldovun işlətdiyi qeyd olunur. Müəllifin fikrincə konsept “düşüncə prosesində eyni cinsli predmetlərin qeyri-müəyyən çoxluğunu əvəz edən fikri törəmədir”.(5, s. 267)

Şüurumuzda əsas əlamətlərin dəsti ilə təmsil olunan anlayışdan fərqli olaraq, konseptlər təkə düşünülmlər, həm də yaşanırlar. Y.S.Stepanova görə, konsept “mədəniyyətin insan şüurunda sanki qatılaşması” və ya “bir tərəfdən, mədəniyyətin insanın mental dünyasına daxil olduğu nəsnə, digər tərəfdən, sadə, adi “mədəni dəyərlərin yaradıcısı olmayan insanın” mədəniyyətə varid olmaq, bəzi hallarda isə həm də ona təsir etmək vasitəsidir. ...konseptlər gerçəkliyi, lakin xüsusi - mental gerçəkliyi təsvir edir”. (5, s. 279)

Dil daşıyıcıları tərəfindən formalaşmış və insanların yaddaşında saxlanılan konseptlər konseptləri əmələ gətirir. Konseptlər məcmusu kimi nəzərdən keçirilən konseptlər anlayışını D.S.Lixaçyov formalaşdırmışdır. (6, səh. 215) Müəllif konsept anlayışını müəyyən edərəkən konsepti “konsept və ya ümumi anlayış fikrən törəmə kimi fikir prosesində bizim üçün eyni cinsli predmetlərin qeyri-müəyyən çoxluğunu əvəz edir” ideyasını irəli sürür. O qeyd edir ki, “konseptlər xalqın mədəniyyəti, ədəbiyyatı, folkloru, elmi, təsviri sənəti zəngin olduqca o da zəngin olur, konseptlər xalqın bütün tarixi təcrübəsi ilə əlaqəlidir”.(6, səh 225) Z.D.Popova və İ.A.Sternin fikrincə, “konseptlər fikri obrazlar sahəsini, insanların strukturlaşmış biliklərini təmsil edir. ...konseptlər yetərincə nizamlı xarakter daşıyır. Konseptləri əmələ gətirən konseptlər özlərinin ayrı-ayrı əlamətlərinə görə digər konseptlərlə oxşarlıq, fərqlilik və hierarxiya sistem münasibətlərinə girirlər”. (7. səh 19)

V. Humboldt bu fikri artıq bütün dilçilərin bir növ şüarına çevrilmişdir: “xalqın ruhu onun dilində ifadə olunur”. Xalqın ruhu həm də onun dilindəki atalar sözləri və məsəllərdə ifadə olunur. Deməli, atalar sözləri, məsəllər, frazeoloji vahidlər-bütünlükdə paremioloji vahidlər xalqın ruhu olub onun dilində reallaşır. İnsan ətraf mühiti, dünyanı təfəkkürlə, şüurla dərk edib konseptlər vasitəsilə dildə əks olunur. Dilimizdəki paremioloji vahidlər hamısı hər hansı bir konseptin ifadəçisidir. Çox vaxt konseptlərlə sözün semantik mənasını eyniləşdirirlər. Lakin bunlar arasında oxşar cəhətlər olsa da fərqli nüanslar daha çoxdur.

“Atalar sözləri müəyyən konsept üzərində qurulur və ona görə də konseptual məzmunu malikdir. Konseptual məzmun məntiqi hökmün strukturunu müəyyən edir və beləliklə də paremiyanın etimoloji yaxud obrazlı mənası müəyyən olunur. Lakin paremiyanı təşkil edən konseptual məzmun aforistik səciyyə daşdığına görə onun mənası və yaxud semantik quruluşu bir neçə layda ifadə oluna bilər. Digər sözlərlə desək, hər bir atalar sözünün bir neçə mənası ola bilər” [1,s.10]. Konsept bildirən semantikalar aktual anlam kimi təqdim olunur. Paremioloji vahidlər həm hərfi, həm də aktual mənə daşıyır. “Yəni atalar sözləri kontekstə və konsituasiyaya uyğunlaşır. Bu xüsusiyyət onun konseptual məzmununun zəifliyi kimi qələmə verilə bilər, əslində isə paremioloji semantikanın universal əhəmiyyətindən xəbər verir. Tədqiqat göstərir ki, eyni konsept üzərində qurulan müxtəlif dillərin atalar sözləri fərqli semantik strukturlara malik olur. Yəni fundamental konseptlərin, eyni dəyərlər üzərində qurulmasına baxmayaraq, konkret dillərdə çox zaman ayrı-ayrı koqnitiv əlamətləri realizə olunur” (1,s.14).

“Konsept mental prosesdir, yəni o, bilavasitə şüurda gedən prosesdir və onu təzahür etməyincə qiymətləndirmək mümkün deyildir. Konkret konseptin təzahürlərinin öyrənilməsi həm anlayışın özünə, həm də daşdığı mənalara məcmusuna aydınlıq gətirməyə imkan verir. İntellekt və təfəkkürün məhsulları konkret maddiləşmiş formada təzahür etməyənədək onlarla işləmək qeyri-mümkündür. Bu zaman biz onları olduğu kimi qavraya bilmirik” (2, s.13).

Konseptlər birbaşa xalqın dünyagörüşü ilə bağlı olub müxtəlif mədəniyyətlərin dildə reallaşmasına zəmin yaradır. Konseptin təfəkkür süzgecindən keçərək dildə əsasən frazeoloji vahidlərdə və paremioloji ifadələrdə reallaşır. Çünki xalqın bütün mədəni dəyərləri sabit şəkildə, heç bir dəyişikliyə məruz qalmadan yalnız sabit ifadələrdə hifz olunur. Konseptin dildə verballaşması isə müəyyən zaman və məkan çərçivəsində baş tutur. Konseptin əsas koqnitiv vəzifəsi mənanın ötürülməsi funksiyasıdır. Dünya xalqlarının mədəniyyəti, dəyərləri, adət-ənənələri fərqli olduğu kimi onların dilində verballaşan konseptlər də fərqli olur. Hər bir xalqın davranış və əxlaq qaydaları onların dillərindəki konseptlərdə reallaşır. Təbii ki, hər bir xalqın, o cümlədən azərbaycanlıların dilində işlənən Səməd Vurğunun əsərlərində rast gəldiyimiz atalar sözləri və məsəllər xalqın

milli xüsusiyyətlərini əks etdirdiyi üçün müxtəlif konseptləri əks etdirərək verballaşır. Z. Əliyevanın qeyd etdiyi kimi, “Atalar sözləri və məsələlərin söz materialı mentalitetin xüsusiyyətlərini, milli özəllikləri əks etdirir və konseptual tədqiqatlar üçün çox gözəl material verir” (2,s.209).

Səməd Vurğun yaradıcılığında paremioloji vahidlərdə qadın, ana və övlad konsepti

Əslində qadının bioloji qabiliyyəti olan analıq, doğmaq, törəmək, dünyaya yeni insan gətirmək kimi xüsusiyyətləri qadının ana olmaq funksiyası onun hamı tərəfindən müqəddəs bir qadın kimi qəbul edilməsinə dəlalət edir. Analıq yalnız qadına xas bir özəllik olduğu üçün o daim diqqət və sevgi mərkəzində olur. Beləliklə, analıq qadının fərdi həyatının bir parçası olmaqdan çıxır və cəmiyyət tərəfindən idarə olunmağa başlayır. “Qadının daim mərkəzdə olması, cəmiyyətin və ictimaiyyətin qadından tələbləri qadını-ananı ideal davranış kodlarına malik olmağa sanki məcbur edir. Analıq qadınları patriarxat və məhdudiyətlər daxilində saxlamaqdır. Analıq-onu “təbii” kimi göstərməyin qanuni əsasını təşkil edir. Yəni qadının analığı onun “təlimliyindən” asılı olaraq ailəni xaricdə “layiqli” şəkildə təmsil etmək səyidir” (8).

Ailənin qurulması prosesində ana öz subyektiv mülahizələrini bir kənara qoyur. Ondan yaşadığı prototip cəmiyyətin gözləntilərinə uyğun olaraq. həyata hazır olması gözlənilir. “Sonsuz gözləntiləri olan bir cəmiyyət, xeyir-dua verdiyi, şərfəfləndirdiyi analığı asanlıqla camaatın “alətinə” çevirir və ananın hər rəftarına qarışmaq haqqını özündə görür” (9, s.34). Hər bir cəmiyyətin “müqəddəs analıq” anlayışı və ya mifləri olsa da, ümumi olanlar da var. Analıq haqqında hər bir cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən bir çox norma və gözləntilər, mövcuddur. Qərbdə “yaxşı ana” anlayışın yeni doğulmuş körpəyə qayğı göstərən ana hesab olunursa, Azərbaycanda bu belə deyil. Düzdür, bütün xalqlarda ana müqəddəs varlıq sayılır. Amma zənnimizcə, azərbaycanlılarda ana müqəddəsliyinin kökü daha dərinlərdən gəlir. Hələ “Kitabi-Dədə Qorqud”da oxuyurduq “Ana haqqı-Tanrı haqqı”. Azərbaycanlı təfəkküründə ana uşağı dünyaya gətirəndən dünyaya köçənə qədər analıq missiyasını yerinə yetirir. Məsələn, Amerikada XX əsrdə ideal ana tipi evdə tam gün olan ağ, orta səviyyəli qadınlardır. Gördüyümüz kimi, analıq tərifi bioloji xarakter daşıyır. İşləyən ata və evdə qayğıkeş ana ideal ailə tipidir. Azərbaycanlıların təfəkküründə analar üçün müəyyən qəlipləri olan uyğun davranış və rəftar qaydaları mövcuddur. Feminist tarixçi isə analığın təbii və ya bioloji anlayış olmadığına inanır. Onun fikrincə, analıq cəmiyyət tərəfindən strukturlaşdırılmış, dəyişən iqtisadi və sosial amillərə uyğun olaraq yenidən təşkil edilmişdir. “Analıq və şəxsiyyətin necə formalaşması lazım olduğunu izah etdiyini ifadə edir. Analıq prototipini təkrarlayır” (10,s.21).

Beləliklə, tarixi prosesdə analıq, “zərurətdən”, “cinslə müəyyən edilmiş və formalaşdırılmış” mədəni anlayışa çevrilmişdir. Tarix boyu ana tipləri sanki yarışır, analıq və analıq kimi reklam ediləcək bir ünsür halına gəlirərək “ən yaxşı ana” tipologiyası səciyyələndirilməyə başlandı.

Səməd Vurğunun poeziyasında “ana və qadın” konsepti çox qabarıq verilir.

“Bir zinətdir qadına vüqar”

“Həyatın nəfəsi qadındır ancaq

Bağlı qapıalrı o əllər açar”.

“Qadın əllərilə hər ev, hər ocaq

Ətirlər qoxuyub, gül-çiçək açar”.

Yaxşı gündə həmdəm olan hər bir pəri

Yaman gündə qalxan tutub, qılınc çalmış!”.

“Südü təmiz olur bizim analar...”

Şairin ana və qadına aid hikmətli ifadələr bu gün də xalq arasında aktiv halda işlənməkdədir. “Ulularımız balanın şirinliyini, əzizliyini balla müqayisə eləyib, “Bala baldan şirindir demişlər. Səməd Vurğun isə bu fikri öz şeirində “İnsanın canından şirindir övlad” misrası ilə poetikləşdirmişdir. Hələ beşik laylalarından Vurğunun qulağında bir söz qalmış, sonralar iki misraya çevrilmişdir:

Deyir laylasında bizim anlar:
Öləmi yurdunu sevən sənətkar?!
“İnsanın canından şirindir övlad”.
“Baldan şirin olur balanın dadı”
“Dünya bir evdisə, övlad işıqdır”
“Dünya bir yanadır, övlad bir yana”
“İşiq məhv olarsa ana gözündən
Gülməz ki. Dünyada övladın üzü”.
“Nə gül, nə çiçək,
Balanın ətrini verməz insana”.

Səməd Vurğunun müdrük kəlamlarında məhəbbət və səadət konsepti

Sevgi insanlararası münasibət və başqa bir varlığa dərin məhəbbətdir. Sevgi ən yüksək fəzilət və ya yaxşı vərdətdən tutmuş ən dərin şəxsiyyətlərə sevgiyə, ən sadə həzzə qədər bir sıra güclü, müsbət emosional və psixi vəziyyətləri əhatə edir. Onun ərəbcə əsli eşq, lüğətdə isə “şiddətli və həddindən artıq sevgi; o deməkdir ki, insan özünü tamamilə sevdiyinə verir, ona o qədər aşıq olur ki, onu sevgilisindən başqa gözəl görmür. Lüğət kitablarında deyilir ki, eşq sözünün lüğət mənası eyni kökdən olan və “sarmaşiq” mənasını verən asekə ilə sıx bağlıdır. Buna əsasən, sarmaşiq əhatə etdiyi ağacın suyunu özünə hopdurduğu, onu soldurduğu, zəiflətdiyi və bəzən də qurutduğu üçün bu hiss sevgi adlanır, çünki hədsiz sevgi aşıqın sevdiyindən başqası ilə olan marağını kəsir, ona görə ki, aşıq insanı sevmir, o sarılır və quruyur.

Şairin yaradıcılığı məhəbbəti tərənnüm edən aforizmlərlə, paremioloji vahidlərlə çox zəngindir:

“Əsrlər dolanır, dəyişir zaman,
Məhəbbət əbədi bir ehtiyacdır”.
Və yaxud
Odur ki, sevdi də, hicran da xoşdu,
Məncə məhəbbətsiz bir həyat boşdur (3, s.45)
Və yaxud
Eşqsiz yaşayan donuq bir insan,
İçini qurd yemiş boş bir ağacdır (3, s.52)
Və yaxud
Məhəbbət hər zaman ötən bir quşdur,
Demə bu dastanlar uydurulmuşdur (3, s.54).
Və yaxud
Məhəbbət qüvvətlə yaşamaz qoşa ...
Eşqə atılan ox tez çıxar boşa...
Əzəldən dünyada bir qanun da var:
Ürəyə hökm etmək ürəklə olar !... (4, s. 227).
Və yaxud
Lakin məhəbbətin hökmü yamandır
O qəlbi titrədən bir xoş kamandır (4, s. 286).

kimi aforizmlər paremioloji vahidə keçid halındadır. Səməd Vurğun yaradıcılığındakı bütün əsərlərdə məhəbbət konsepti əsas bir xətt kimi keçir.

“Sənətdə dahiliyin meyarı xalq məhəbbəti, el sevgisidir. Xalqın yaddaşı tərəzidir, məhək daşdır. Hər şeyi ölçüb-biçir, ağır ağır çəkir, yüngülü yüngül. “Adı danışıq da şeir olan Azərbaycan xalqının məhəbbətini qazanmaq, sevimlisinə çevrilmək şair üçün ən böyük səadətdir. Elini, obasını, yurdunu, yuvasını sevməyən, xalq ilə gülüb, xalqı ilə ağlamayan sənətkar sevilə bilməz.

“Səadət zamanla məkana bənzər-
Onun nə ölçüsü, nə hüdudu var”
“ Səadət –gənclikdir, adı-gələcək!
Onun gözlərində həyat eşqi var”.
“Günəş kimi bayraq çəksin üfüqlərdə hər səadət”.
“Yalnız səadətlə ucalır şeir”
“Səadət sözü var bir də cahanda,
Tale ulduzu tək onu hər yanda
Daima izləmiş keçən nəsillər”.

“Şairin xalq yaradıcılığından bəhrələnib yaratdığı aforizmlər yüzlərlədir. Bir çox hallarda isə şair bədii fikrin poetik ifadə gücünü, məna tutumunu artırmaq, misranın yükünü sanballı etmək məqsədilə “Zər qədrini zərgər bilər”, “İki qılinc bir qına sığmaz”, “Şanada bal tutan barmağın yalar”, “Üzük qaşla, arvad ərllə tanınar” kimi onlarla folklor nümunəsini olduğu şəkildə şeirə gətirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərova, Ü.N. Azərbaycan, rus və ingilis dillərinin paremioloji vahidlərində məkan kateqoriyasının tipoloji səciyyəsi / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. /– Bakı, 2017. –27 s.
2. Əliyeva, Z. Dil sisteminin konseptuallaşma və kateqoriyalaşma problemləri / Z.Əliyeva. – Bakı: Elm, – 2022, – səh.
3. Vurğun, S. Seçilmiş əsərləri:[5 cildə] / S. Vurğun. –Bakı, Şərq-Qərb, –c.3. –2005, –424 s.
4. Vurğun, S. Seçilmiş əsərləri:[5 cildə] / S. Vurğun. –Bakı, Şərq-Qərb, –c.4. –2005, –400 s.
5. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / С.А.Аскольдов. – Москва: Academia, 1997. – с. 286.
6. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка// Русская словесность: Антология / Под ред. В.П.Нерознака. – Москва: Academia, – 1997. – 285 с.
7. Попова З.Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – Воронеж: – 1999, – с. 28.
8. Karaman, E.D., Doğan, N. Annelik Rolü Üzerine: Kadının “Annelik” Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması/E.D.Karaman, N.Doğan. Url: <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Download/Article-File/558864>
9. Horkheimer, M., Adorno, Theodor, W. Sosyolojik Açılımlar./ M.Horkheimer, T.Adorno, ., Theodor [Çev. Mehmet Sezai Durgun-Adnan Gümüş], Ankara: Bilgisu Yayıncılık, – 2015, – 256 s.
10. Johnson, D. Deirdre, Swanson, Debra, H. // “Invisible Mothers: A Content Analysis of Motherhood Ideologies and Myths in Magazines”, – Canada: Sex Roles, – July, p. 21-33, –2003, –198 p.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(26)

Murad ASGAROV¹⁷⁸

POLITICAL LINGUISTIC ANALYSIS OF CHALLENGES TO TURKISH SOFT POWER IN KAZAKHSTAN

KAZAKİSTAN'DA TÜRK YUMUŞAK GÜCÜNE YÖNELİK ZORLUKLARIN SİYASİ DİL ANALİZİ

ABSTRACT

As Turkish TV series are experiencing restrictions in a number of countries, this study examines cases that happened in Kazakhstan. The article provides a background of history of Turkey's Soft Power in independent Kazakhstan. Us vs Them narratives and their effect on Turkish Soft Power in Kazakhstan are analysed by comparing three articles using Critical Discourse Analysis. The three chosen articles from various websites chosen for the analysis represent different perspectives on Turkish Soft Power in Kazakhstan.

Keywords: *Turkish Soft Power, Kazakhstan, Propaganda Analysis, Critical Discourse Analysis, Political Linguistics, language and power.*

ÖZ

Türk dizileri birçok ülkede kısıtlanırken, bu çalışma Kazakistan'da yaşanan vakaları incelemektedir. Bu araştırmada, Kazakistan'daki Türkiye'nin yumuşak gücünün tarihi arka planı sunulmuştur. Biz ve onlar anlatıları ve bu kavramların Kazakistan'daki Türk yumuşak gücü üzerindeki etkisi, eleştirel söylem analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz için çeşitli web sitelerinden seçilen toplam üç makale, Kazakistan'daki Türk yumuşak gücüne ilişkin farklı bakış açılarına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Yumuşak Gücü, Kazakistan, Propaganda Analizi, Eleştirel Söylem Analizi, Siyasi Dilbilim, dil ve iktidar.

¹⁷⁸ (Murad ƏSGƏROV), Vytautas Magnus Universtiy, murad.asgarov@vdu.lt, ORCID: 0000-0003-0661-2094.

INTRODUCTION

Turkish TV series had an interesting decade internationally. With their popularity skyrocketing, Indonesia censored parts of them,¹⁷⁹ Azerbaijan,¹⁸⁰ UAE, Egypt and Saudi Arabia¹⁸¹ had effective bans on airing them, while Kazakhstan prohibited its channels from buying new Turkish series.¹⁸²

This study will focus on Kazakhstan by asking “Do Us vs Them narratives limit Turkish Soft Power in Kazakhstan?”

In order to answer the question, three texts are going to be analysed from the point of view of Critical Discourse Analysis (CDA). The three texts cover different points of view on the issue of Turkish series in Kazakhstan with one text being written before the ban, second text reporting on the ban and the third focusing on the public reaction on the ban.

In CDA Van Dijk presents frameworks, based on which Us vs Them narratives can be analysed. It includes genre analysis, which further helps to look into the affect of Us vs Them narrative on Turkish Soft Power. The general position of Turkish Soft Power in Kazakhstan is going to be explained in the Chapter called “Turkish Media in Kazakhstan”.

There are two opposing positions on the relations between language and power. One was popularized by George Orwell, who believed that restrictions in language restricts thought. Geis disagrees with him and believes on the contrary that changing language would not change power.¹⁸³

1. Methodology

Political Linguistic Discourse Analysis identifies how power language and ideology are related. CDA is one of the ways of conducting PLDA.¹⁸⁴ CDA focuses on communicative purpose of language use and puts an emphasis on social situation and social activity.¹⁸⁵ Purpose of speech/language use, in addition to audiences, structure and content all influence register of texts, which in turn will be used to identify their genre.¹⁸⁶ These factors will be discussed in the chapter “Genre”.

In PLDA relations between language and power are analysed on two levels: macro and micro. These two levels ask questions “who?”. Macro level analysis asks “**Who** owns the means of communication?”. Micro analysis asks “**Who** takes turns in conversations/sets agenda in conversations/manages conclusions and topic shifts?”.¹⁸⁷

Van Dijk identifies 4 main moves in strategy of ideological communication that are going to be used to identify the role of Us vs Them narratives in the chosen texts:

- “1 Express/emphasize information that is positive about Us;
- 2 Express/emphasize information that is negative about Them;
- 3 Suppress/de-emphasize information that is positive about Them;
- 4 Suppress/de-emphasize information that is negative about Us.”¹⁸⁸

Ruzhentseva distinguishes the ways in which Us vs Them narrative manifests itself in texts on domestic and international politics. Coverage of domestic politics in texts analysed by her tend to present a more bipolar picture in which Us is “good” and Them are “evil”, especially during. However, she does point out that during the Cold War the narrative was much stronger (she gives an example of Us-USSR and Cuba vs Them - USA).

¹⁷⁹ Kaptan and Algan (2020), p. 256

¹⁸⁰ Hürriyet (2009)

¹⁸¹ Yeni Şafak (2020)

¹⁸² Касенова (2013)

¹⁸³ Stuckey (1996), p. 46

¹⁸⁴ Ibid, p. 38-40

¹⁸⁵ KhosraviNik and Polyzou (2008), p. 106

¹⁸⁶ Jones, Jaworska and Aslan (2021), p. 14

¹⁸⁷ Stuckey (1996)

¹⁸⁸ van Dijk (1998), p. 267

¹⁸⁹ So, it appears that the Us vs Them narrative intensifies together with the intensification of confrontation, such as during pre-election period in domestic politics or Cold War in international politics.

2. Turkish media in Kazakhstan

Shortly after the fall of the USSR, in 1992 Turkey established TRT Avrasiya (later renamed TRT Türk) was founded, which aimed at newly independent Turkic Republics, including Kazakhstan. It is said that “All of its broadcasts were in Turkish, with the understanding that there were more than 250 million people around the world who spoke Turkish or its vernaculars.”¹⁹⁰ In 2009 another channel, called TRT Avaz was founded with the same target audience with the same idea about “250 million” speakers and aim “at disseminating Turkish culture and Anatolian cultural values to populations speaking Turkish, Azeri Turkish, Kazak, Kirgiz, Uzbek, and Turkmen living in 27 different countries in the relevant geography”. From the very beginning the channel emphasized Ottoman/Islamic history and culture.¹⁹¹ Thus, this new channel has replaced TRT Türk.¹⁹² While TRT’s internal goal was construction of Turkish identity, its outreach to Turkic Republics was aiming to re-establish cultural ties.¹⁹³

One 2021 study has assessed activities of TRT Avaz states,

“The fact that TRT Avaz has prioritized issues in broadcasting and that these issues are especially related to common history and culture reveals its stance in terms of public broadcasting. Even the determination of the name of TRT AVAZ shows how successful these services are. The word AVAZ is used in all Turkish dialects in the same sense.”¹⁹⁴

This study was conducted by surveying TRT Avaz officials, as opposed to its viewers and one of the questions asked was “Do you think these [TRT Avaz’s cultural programs] are successful?”.¹⁹⁵ Thus, this study presents a classic example of a conflict of interests, in which the interviewed are expected to assess their own job.

TRT Avaz has actually failed at its initially stated goal and today its primary audience remains in Turkey. In 2021 The channel has acquired a license to show a Kazakhstani TV series and Kazakhstani media reported on this occasion that the series will be shown “in Turkey”.¹⁹⁶ A 2017 study on TRT Avaz states

“nearly 50% of the programs are those that deal with neo-Ottomanist content. The remaining 50% of the programs are constituted by news coverage in Turkish, Azeri, Kazak, Kirgiz, Üzbek, Türkmen and Russian languages (in total approximately 25 hours per week); and entertainment and magazine programs (approximately 15 hours per week). Since the entertainment programs and the news coverages are not explicitly charged by any particular ideology or agenda, one can argue that the general aura of the station is predominated by the 30 hours’ worth of content geared towards the fostering of neo-Ottomanist cultural heritage.”¹⁹⁷

The study compares TRT Avaz with TRT El Arabia which aims at the Arab World. One of the noticeable differences is that TRT El Arabia targets Arabic-speaking population exclusively in Arabic language¹⁹⁸ and not by using Turkish. And a noticeable similarity that can also be seen from the paper is that both use very similar neo-Ottoman content, which is somewhat relevant to the Arab World, which was a part of the Ottoman Empire, but is much less relevant to Central Asia and Kazakhstan in particular.

¹⁸⁹ Ruzhentseva (2013), pp. 64, 70

¹⁹⁰ Kaptan and Algan (2020), pp. 159-160

¹⁹¹ Ibid, p. 164 (author’s spelling preserved)

¹⁹² Çiftçi, Akyel and Özejder (2021), p. 59

¹⁹³ Kaptan and Algan (2020), pp. 154-155

¹⁹⁴ Ibid, p. 72

¹⁹⁵ Ibid, p. 64

¹⁹⁶ Ruh (2021)

¹⁹⁷ Karanfil and Eğilmez (2017), p. 15. Note: spelling preserved

¹⁹⁸ Ibid., p. 16

The first Turkish TV series that had its air license exported abroad in 1997 was called Deli Yürek and it was exported to Kazakhstan.¹⁹⁹ By 2011 42 Turkish series were broadcasted in Kazakhstan, which was the largest among all countries. In 2012 Kazakh TV was broadcasting on average 10 Turkish series per day and profits per episode also increased dramatically.²⁰⁰ The rise of these TV series is correlated with the development of commercial TV in Turkey. In contrast with the official TRT it “challenged the taboos and official dogmas regarding national and cultural identity”.²⁰¹

By that time, back in Turkey the ruling AKP party increased its control over Turkish media.²⁰² However, the main target of their international media outreach was Turkish diaspora at first and then MENA.²⁰³ Thus, audience of Central Asia was not a priority. Nowadays the priority has somewhat shifted with several Turkish media projects with Kazakhstani participation. However, the shift came only after the announced ban.

Thus, Turkish Soft Power in Kazakhstan in form of pop culture after the fall of USSR was spreading more effectively via Kazakhstani media purchasing TV series, than by initiative of Turkish government. Therefore the current study will focus further on the issue of TV series in Kazakhstan, rather than on Turkish TV’s outreach attempts.

3. Genre

This section is going to provide a genre analysis of the chosen texts by explaining registers of purpose, audience, structure and content.

All three articles belong to a hybrid genre of online article. As it was mentioned, hybrid genres combine elements of different genres and the three chosen articles do so in different ways and in different proportion. The Azattyq article is an opinion piece, while the other two are news articles. The Kapital article is a news report, and the Diapazon article is a vox pop (from latin vox populi aka street interview). At the same time all three combine elements of other genres. The Azattyq article includes an anecdote, the Kapital article includes extracts from an official briefing, and the Diapazon article subheadline an introduction and a more extensive conclusion that are typical for news report.

The three have similar elements in terms of content. All have a title, subtitle, author name in the beginning or the end of the text, main body and a concluding paragraph.

All three articles have a purpose of informing their audiences on the opinions regarding the subject matter. However, they achieve this in different way, which can be explained with combinations of different respective genres. As the Azattyq article is an opinion piece, it presents its author’s opinion, the Kapital report presents opinions of an official from a ministerial briefing and interviewed industry specialists who are affected by the decision of the ministry, and the Diapazon vox pop presents opinions of interviewed people on a street (as seen from their photos) as well as the opinion of official.

Audiences of all three articles consist of people who read news about Kazakhstan online. Azattyq is a Kazakhstani branch of the US owned Radio Free Europe/Radio Liberty (the issue of ownership will be discussed further). It has a history of access to it being blocked in the country with unobstructed access being available only with a VPN. Some related this to a publication “directed against the president”. Thus, Azattyq’s audience may be generally people who are more oriented towards alternative sources of information that are critical of the government.

Kapital, subtitled “Centre of Business Information” is a news and analytics portal which is focused on economy. So, its audience are people who are more interested in business/economic issues. This explains the content of the article, which goes into presenting views of industry specialists after reporting on the ministerial briefing.

¹⁹⁹ Kaptan and Algan (2020), p. 9

²⁰⁰ Nourzhanov and Peyrouse (2021), p. 152

²⁰¹ Kaptan and Algan (2020), p.190

²⁰² Ibid, p.43

²⁰³ Ibid p. 152

Diapazon is subtitled “the main news of Aqtobe, Kazakhstan and the world”, thus it is a regional news portal, which is targets mainly those who are interested in local news of Aqtobe. While it is not explicitly mentioned in this particular article, based on the general content of the website, including some other vox pop articles on it, it is reasonable to assume that people surveyed are locals of the Aqtobe city.

As an opinion piece, the Azattyq article stands out especially in terms on content, as the author talks about herself in first person (“Я высказывала предположение<...>”, “И только на днях я поняла”, etc.). First person expressions, though not coming from the author, are also present in the Diapazon article (“Я считаю”, “Я знаю”, “Думаю”, etc) and absent from the Kapital article, which is typical respectively for the genres of vox pop and news report.

Who owns the means of communication?

Van Dijk sums up the issue of ownership by stating that “media owners <...> may tell editors what (not) to publish or else” and

“Access may be routinely organized and institutionalized, for example through information campaigns, interviews, press conferences, press releases and other discourse genres directed at journalists. Thus, seemingly objective information may be released in many different ways so that it will seem credible and will actually be believed and reproduced.”²⁰⁴

The chief editor of Kapital.kz, who is also the head of the Publishing house that owns it, Asiya Agibayeva²⁰⁵ as well as its financial director, Gulnara Janibekova²⁰⁶ used to be employed at a then local level TV channel Almaty TV that was created by the decree of the Akim of the Almaty city.²⁰⁷

Diapazon is an independent media, which had problems with authorities.²⁰⁸

Radio Liberty is financed by the US government.

Who takes turns in conversations/sets agenda in conversations/manages conclusions and topic shifts?

In op-ed the author is takes turn and presents their perspective on an issue that they chose. Even when presenting views of other people, the text presents it as a part of a certain narrative, which is a product of author’s own experiences. An example of that is seen in the conclusion of the article which presents an anecdote (joke), which on its own belongs to the genre of anecdote and thus has no particular author. The author uses an anecdote to make her own point, which is not present in the original text, as the original text makes a point about relations between Kazakhstani people and Kazakhstani state media, while the author is focuses on a narrative in which Them are Turkish TV series and not Kazakhstani State media. This narrative will be further explored in the next chapter.

Geis writes about his experience of attending news broadcasts:

“In general, as one might expect, quotations are prefigured in news reports, with the result that many simply serve to illustrate or support claims made by the reporter.”²⁰⁹

In vox pop the owner may edit answers of respondents. For instance, all the answers presented to us are similar in terms of size, which may suggests that answers that were seen as too long for the format were shortened, while answers that were too short (including possibly, people expressing a lack of interest in the discussion altogether) could be edited out completely. Moreover, editor can edit out answers that may be seen inappropriate by them. This may create a narrative which excludes certain opinions. For example a false binary between people on one side of the issue and on the other, but without people who think that journalists should talk about other issues. Geis also writes about similar editing issues during what he calls “field reports” (video

²⁰⁴ Van Dijk (1997), pp. 20-21

²⁰⁵ Агибаева (2022)

²⁰⁶ Джаныбекова (2022)

²⁰⁷ Almaty TV (2022)

²⁰⁸ Садыкова (2012)

²⁰⁹ Geis (1978), p. 156

version of vox pop). Moreover, in “field reports”, editors can cut long answers of multiple respondents in such a way, that it turns their monologues into dialogues.²¹⁰ This is what can also be observed in the chosen text, as responses are positioned not just one after another, as in normal article, but are stylized against each other with pictures of the respondents. This also creates a similar dialogue impression to the one Geis wrote about.

In report the owner can theoretically misrepresent what the minister said. However, given the history of government media connections between the leadership of Kapital, this is highly unlikely. Moreover, unlike in vox pop in which interview was given exclusively to Diapazon, the minister’s quote comes from a press briefing, which means that its authenticity can be checked by comparing it with coverage of other media sources.

4. Us vs Them

The Azattyq article portrays two images of Kazakhstan: a “real” one that the author has experienced in her life and a “false” one that is being constructed by Turkish TV series. This is summarized in the concluding anecdote and the author’s comment:

“- Dad, I want to live in Kazakhstan...”

-Son, you live in Kazakhstan anyway.

-No-o-o, I want to live in Kazakhstan that they show on “Khabar””

The author adds: “But I would like to live and work in Kazakhstan that they show in Turkish series...”

Here the “real” Kazakhstan is associated with Us, while the “false” Kazakhstan is associated with Them. In the original anecdote, which is about Kazakhstan’s internal discourse, Them is the government (represented by a TV channel “Khabar”), which paints a certain image of the country, which contrasts with the image of Us or “the people”. But in the international context of the article, Them is Turkey, while Us is “Kazakhstan” (represented mainly by the image of the author’s parents in the article) which is not the “Kazakhstan” portrayed by Turkey. It is important to distinguish between these two different ideas of “Kazakhstan” when talking about Us vs Them narratives to avoid confusion.

Them in the article are not Turkish people, but specifically Turkish series, as Turkish people are presented in a positive way (“Поэтому старики мои сравнительно легко находили общий язык с братским турецким народом”, “Можно понять турецкого зрителя. Видя такие эпизоды в современных фильмах, где упоминается загадочный далекий Казахстан, что он может подумать?”). With that clarified, here is how the four strategies are used in the article:

Express/emphasize information that is positive about Us; (“Благодаря этим фильмам они знают о житье-бытье, традициях и нравах турков.”)

Express/emphasize information that is negative about Them; (“кто организовал такой пиар казахстанцам и почему турки считают приезжих из Казахстана богаче, чем они сами.”, “ТУРЕЦКОЕ МЫЛО ЗАМЫЛИЛО ВСЕ ТЕЛЕКАНАЛЫ”, “Сегодня какой казахстанский телеканал ни включи, везде идет нескончаемый поток турецких сериалов. Заканчивается показ одного сериала – сразу в то же время и на том же канале начинается другой. Мои старики не пропускают ни одного.”)

Suppress/de-emphasize information that is positive about Them; (no positive information on Turkish series, only on Turkish people)

Suppress/de-emphasize information that is negative about Us.”(no negative information about Kazakhstani viewers).

The genre of opinion piece allows the author to more easily avoid the constraints of performative “fair and balance” reporting, as it supposes that the author expresses their own opinion. This is why out of the three articles, the Azattyq article has the strongest Us vs Them narrative. In addition to that, the fact that Azattyq is financed by the US, makes the author less constrained to be critical of the Kazakhstani government. Hence the anecdote critical of the state media policies was included. Thus the article uses Us vs Them narrative in opposition to Turkish series.

²¹⁰ Ibid p. 156-157

The Kapital article keeps a neutral stance and does not push strongly for an Us vs Them narrative. Three out of four elements of it are present in the article. There are three examples of Expressing/emphasizing information that is positive about Us: (“Поэтому в этом году уже принято решение окончательно о приостановлении закупки корейских и турецких сериалов”; Анар Жунусова напомнила, что подобная практика дала результаты в той же Южной Корее. Несколько лет назад корейский министр культуры ввел запрет на иностранный контент. Его действия привели к развитию местного кино и телепроизводства. Более того, постоянный заказ на отечественный продукт будет держать в тонусе профессионалов отрасли. На данный момент, как отмечает г-жа Жунусова, казахстанские продакшн-студии работают с зарубежными компаниями на аутсорсинге из-за нехватки кадров.”; “По мнению продюсера Алии Мендыгожиной, инициатива министерства приведет к увеличению заказов на отечественный продукт.”;)

Suppression/de-emphasizing information that is positive about Them is not just absent (in fact, it cannot be just absent by definition), but there is even a section which goes contrary to it, as well as to suppression/de-emphasizing information negative about us, quote:

“Вопрос в другом: будет ли казахстанский контент качественным? На данный момент качество и содержание оставляют желать лучшего. Вместе с тем с запретом на корейские и турецкие сериалы в страну могут хлынуть российские, хотя первые ближе к казахстанскому менталитету и традиционным ценностям, считает эксперт.”

The same sentence is an example of Express/emphasize information that is negative about Them and Suppress/de-emphasize information that is negative about Us (“огромные государственные деньги уходят на инвестирование, можно сказать, турецко-корейских сериалов.”). In this example money just “leaves” for investment on Them (“Turkish-Korean series”), instead of being spend by Us.

Geis argues that “intentionality of deception with language cannot be assumed”. When explaining Nixon’s deceptive language, for instance, he points out that the sort of deception he demonstrates is rooted in tradition, which many tend to overlook. In addition to that, Ruzhentseva points out the traditional nature of Us vs Them narratives in international commentaries, in which foreign is portrayed as them and tends to be represented in negative ways. So, it is natural to expect some degree of an Us vs Them narrative in a news report coverage of an issue that includes the country of the author/audience and some other country. This was observed to different degrees in both cases of the Azattyq article and Kapital article.

However, due to the genre constraints the Kapital article is trying to appear more neutral. Moreover, given that Kapital is affiliated with the state, as it was established in the previous chapter, they are less likely to be strongly confrontational with a country that generally has positive relations with Kazakhstan. As a result, Us are not Kazakh people, like in the first example but the Kazakhstani state, while them are the “Turkish-Korean series”. Thus, the Us vs Them narrative in this case is also negative towards Turkish TV series, although less strongly, compared to the Azattyq article.

The Diapazon article contains number of contrasting points of views and thus lacks a single Us vs Them narrative that would fit Van Dijk’s model. For instance, Them are presented in both positive (“Турецкие сериалы качественные, у них опыт большой в этом деле”) and negative (“Сериалы зарубежные, боевики – они бессмысленные, сюжеты избиты, финал предсказуем, одно насилие, смотреть неинтересно их”) ways. Interestingly, the word meaningless “бессмысленные” has been used by one interviewed to describe “foreign” series, while by other to describe Kazakhstani series With the first continuing with praising Turkish series, while the second with praising “our movies” (“Наши фильмы есть хорошие”). The rest of the article mainly covers economic and legal aspects of the issue, bringing up the same quote by the minister, as in the Kapital article.

In this case the genre determined the absence of a single narrative in the article, as it supposes a presentation of different narratives. In this case a false dilemma is formed not alongside Us vs Them lines, but differently. That would be beyond the scope of the current study.

CONCLUSION

In two out of three chosen cases Us vs Them, narratives were identified using Van Dijk's 4 moves in strategy of ideological communication. In the Diapazon article, despite false dilemmas being present, Us vs Them narratives were not identified. The genre of vox pop in which the article is written may create a false dilemma between different opinions, but it is more difficult to create an Us vs Them narrative within this genre while keeping the appearance of balanced reporting. False dilemma in general can be addressed in future studies on the issue.

In both cases of Azattyq and Kapital, where Us vs Them narratives were identified, the image of Them includes Turkish series, which are the major part of Turkish Soft Power in Kazakhstan. In case of Azattyq the narrative is stronger and it is specifically Turkish series that are Them, while in case of Kapital article the narrative is weaker and Turkish and Korean series are presented together as being Them.

The answer on the research question "Do Us vs Them narratives limit Turkish Soft Power in Kazakhstan?" is yes. As Soft Power operates based on attraction, and Them in according to Van Dijk are presented in a negative way with positive information de-emphasised, this limits the attraction of Soft Power of Turkey in Kazakhstan.

REFERENCES

Primary

1. Абенова (2010) Гульбану Абенова (2010) Герои турецких сериалов едут в Казахстан зарабатывать деньги, Azattyq. <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan_image_turkish_serials/2136051.html>
2. Гейст (2013) Юрий Гейст (2013) Нужно ли запретить в Казахстане показ турецких сериалов?, Диапазон. <<https://diapazon.kz/news/38393-nuzhno-li-zapretit-v-kazahstane-pokaz-tureckih-serialov>>
3. Касенова (2013) Айнур Касенова (2013) В РК ввели запрет на показ сериалов из Южной Кореи и Турции, Капитал. <<https://kapital.kz/business/23522/v-rk-vveli-zapret-na-pokaz-serialov-iz-yuzhnoy-korei-i-turtsii.html>>

Secondary

4. Almaty TV (2022) Almaty.tv (2022) История, Южная столица
5. Çiftçi, Akyel and Özejder (2021) Dilan Çiftçi, Yusuf Akyel and İbrahim Özejder (2021) Public Broadcasting in The Turkish World Culture: Case of TRT Avaz, bilig 97
6. Geis (1978) Michael L. Geis (1978) The Language of Politics, Springer-Verlag
7. Hürriyet (2009) Hürriyet.com.tr (2009) Ban on Turkish series in Azerbaijan, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. <<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ban-on-turkish-series-in-azerbaijan-10735844>>
8. Jones, Jaworska and Aslan (2021) Rodney H. Jones, Sylvia Jaworska, Erhan Aslan (2021) Language and Media: A Resource Book for Students, 2nd edition, Routledge
9. Kaptan and Algan (2020) Yeşim Kaptan and Ece Algan (2020) Television in Turkey: Local Production, Transnational Expansion and Political Aspirations, Palgrave Macmillan
10. Karanfil and Eğilmez (2017) Gökçen Karanfil and Burcu Eğilmez (2017) Politics, Culture and Media: Neo-Ottomanism as a Transnational Cultural Policy on TRT El Arabia and TRT Avaz Cultural Policy on TRT El Arabia and TRT Avaz, Markets, Globalization & Development 2 (2)
11. KhosraviNik and Polyzou (2008) Majid KhosraviNik & Alexandra Polyzou (2008) Papers from LAEL PG 2007: Volume 2, Lancaster University
12. Nourzhanov and Peyrouse (2021) Kirill Nourzhanov and Sebastien Peyrouse (2021) Soft Power in Central Asia: The Politics of Influence and Seduction, Lexington Books
13. Ruh (2021) Ruh.kz (2021) Телесериал «Абай» покажут в Турции, Рухани жаңғыру

14. Stuckey (1996) Mary E. Stuckey (1996) The Theory and Practice of Political Communication Research, State University of New York Press
15. Van Dijk (1997) Teun A. van Dijk (1997) Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Volume 2, SAGE publications
16. Van Dijk (1998) Teun A. van Dijk (1998) Ideology: a multidisciplinary approach, SAGE publications
17. Yeni Şafak (2020) Yenisafak.com (2020) Following in UAE, Saudi footsteps, Egypt issues fatwa banning Turkish TV series, Albayrak Holding. <<https://www.yenisafak.com/en/news/following-in-uae-saudifootsteps-egypt-issues-fatwa-banning-turkishtv-series-3511681>>
18. Агибаева (2022) Асия Агибаева (2022) Асия Агибаева: Деловой портал Kapital.kz, LinkedIn Corporation. <<https://www.linkedin.com/in/%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%8F-%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D0%B1%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B0-a485aa3b/?originalSubdomain=kz>>
19. Джаныбекова (2022) Гульнара Джаныбекова (2022) Гульнара Джаныбекова: Деловой портал Kapital.kz, LinkedIn Corporation. <<https://www.linkedin.com/in/%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B0-%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%8B%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-87294096/?originalSubdomain=kz>>
20. Руженцева (2013) Н. Б. Руженцева (2013) «Чужие» и «свои» в биполярной и многополярной политической картине (оценка в политических комментариях Ивана Яковины), Политическая лингвистика 3 (45)
21. Садыкова (2012) Наталья Садыкова (2012) «Диапазон» не берут в «депутатскую» сеть, Intranews. <<https://www.intranews.kz/newsitem/02-08-2012/19346>>

**TÜRK HAVA YOLLARI'NIN AVRUPA UÇUŞ TANITIM REKLAMLARINDA KULLANILAN
KADIN İMGESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
AN ANALYSING ON WOMEN IMAGE THAT USED IN EUROPE FLIGHT ADVERTISEMENTS OF
TURKISH AIRLINES**

ÖZ

Bu çalışmada, uzun yıllardır hizmet veren Türk Hava Yollarının Avrupa uçuş reklamlarındaki kadın imgesi üzerine bir inceleme yapılmıştır. Reklamlar, ticari bir dil olarak farklı anlam bütünlüğüne sahip oluşumlar olmakla birlikte çeşitli ifade yöntemlerine sahiptir. Her sektör, vermiş olduğu hizmetinin tanıtımını yapmanın yanı sıra kendi içerisinde sahip olduğu değerlerin yansıtılmasını da arzulamaktadır. Reklamcılar da bu doğrultuda sağlıklı bir hedef kitle sınırlandırması yaparak, iletilmek istenilen mesajı alıcısına doğru bir biçimde ulaşmasını sağlamaktadır. Reklam dilinde genel bir kalıba sahip olan kadın imgesi ise hitap ettiği kitlenin beklentilerine göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada, THY'ye ait reklam afiş ve film görüntüleri ele alınmış ve analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Reklam, Uçuş Reklamları, Kadın İmgesi.

ABSTRACT

In this study was made an examination on the female image in the European flight advertisements of Turkish Airlines which has been in service for many years. Advertisements, as a commercial language, have formations that both various expression methods and with different semantic integrity. Each sector, in addition to promoting its service, also desires to reflect the values it has within itself. In this direction, advertisers by making a healthy target audience limitation and ensure that the message they want to be conveyed reaches the receiver in the right way. The image of woman, which has a general pattern in the advertising language, seems to vary according to the expectations of the audience it addresses. In this study which was prepared in line with the information obtained from various sources, were discussed and analyzed advertisement posters and film images of THY.

Keywords: Woman, Advertisement, Flight Advertisement, Woman Image.

²¹¹ Sanatta Yeterlik, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Resim Bölümü, pervin.kurceren@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3777-693X

GİRİŞ

Bir ürün ya da hizmetin sürekliliğini sağlamak için hayati öneme sahip olan reklamlar, üretim sürecinden sonra tüketiciye ulaştırma görevini üstlenmiş yaratıcı oluşumlardır. 1980'lerden bu yana hayatımızın önemli bir kısmını işgal eden reklamlar, evrensel değere sahip olan bir sektör haline gelmiştir. Hızlı bir şekilde gelişen dünya içerisinde sektör haline gelen reklamcılık, günden güne kendini geliştirmektedir.

Ürün ile tüketici arasında iletişim görevini üstlenen reklamlar, görsel ve işitsel betimlemelerden büyük oranda faydalanmaktadır. Bir birey tarafından hazırlanan reklamların baş rol oyuncusu çoğunlukla bir birey olarak belirlenmekte ve tüketici konumunda olan bir başka bireye ulaşması sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu yaratıcı oluşumun her aşamasında birey önemli bir pozisyona sahiptir. Pazarlanması arzulanan bir ürün ya da hizmetin tüketici tarafından arzulanan hale gelmesi amacıyla, hazırlanan reklam metinlerinde kadın ve erkek imgelerine rastlamak mümkündür. Estetik bir imge olmasının yanı sıra, farklı değerlere sahip olan kadın imgesine hemen hemen her sektörde rastlanabilmektedir. Fakat, her ürünün hedef kitlesinin farklı olması, reklamlarda karşılaşılan imgelerin de farklılık göstermesine neden olmaktadır.

Bu çalışma ile havacılık sektöründe hizmet veren bir firmanın reklamlarında tercih edilen kadın imgesi incelenmiştir. Uzun yıllar boyunca sanata konu olan kadın imgesi, reklam sektörünün de vazgeçilmez imgesi olarak, çeşitli reklam formu içerisinde yer almaktadır. Nitekim bu çalışmada, havacılık sektörüne ait bir firma olan Türk Hava Yolları'nın Avrupa uçuş reklamlarında kullanılan kadın imgesinin incelenmesi ve firmanın hedef kitlesini etkilemek amacıyla tercih ettiği kadın profilinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla THY'nin Avrupa uçuş reklam afiş ve filmlerinin incelenmiş ve çeşitli kaynaklar ile desteklenmiştir.

Reklam-Birey-Sanat

Bir ürün ya da hizmet, üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar reklamların gücünden faydalanmaktadır. Ürünün satışa sunulması talep edilmesi, üretici tarafından önem arz eden bir durumdur. Nitekim üretilen her ürün hem üreticinin kazanç sağlamasını hem de talep eden kitlenin ihtiyacını gidermesi gerekmektedir. Böylece her ürünün lanse edilme biçimi değişiklik gösterse de amaç daima kişide bir arzu yaratarak, ürüne ya da hizmete sahip olma gereksinimi yaratmaktır. Neticede, tüm bu oluşumlar reklam aracılığıyla tüketiciye iletilmektedir. Elbette ticari amaca hizmet eden reklamlar, çoğunlukla somut ürünlerin ötesinde duygusal bir açıklık yaratmakta ve sahip olma arzusunu daha da arttırmayı hedeflemektedir.

Olağan süreç içerisinde bir ürün, üretici tarafından üretilip, tüketiciye ulaştırılması gerekir. Hedefin birey olarak belirlendiği bu denklemde aracı olarak yine birey kullanılması, mesajın güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, ürünün güvenle tüketiciye ulaşması noktasında olayın kahramanı yine birey olarak belirlenmiştir. Reklam filmlerinin başrol oyuncularının özenle seçilmesi, tüketicide olumlu etkiler bırakmak için önemli bir tutumdur. Batı toplumunda modern reklam izlerinin görüldüğü zamanlar da reklamlarda kullanılan insan (beden) toplum için önemli bir metafor haline gelmiştir. Sağlıklı bir beden sağlıklı bir toplumun göstergesi olarak kabul edilmekteydi. Bu düşünce metaforu, reklam sektörünün gelişmesiyle ülkemizde de görülmeye başlamıştır (Gençtürk, 2013: 239). Böylece reklam mecralarının başrol oyuncusu olan insan imgesi, hızla çeşitli sektörlerin renkli sayfalarını süslemeye başlamıştır.

Düşünce ürünü olan reklamlar, yaratıcı ve sanatsal imgelerin bir araya getirilmesiyle tüketicinin algısı üzerinde etki bırakmak amacıyla özenle hazırlanmaktadır. Reklamlar için önemli olan şey, tüketicinin dikkatini çekmek ve ürün ya da hizmetin önemli bir ihtiyaç olduğunun farkına vardırmasıdır. Fakat bu tutumu ortaya çıkarırken bazı reklamcılar tıpkı sanatçılar gibi görsel ve işitsel imgelerin imkân sınırlarını zorlamaktadırlar. Günümüz reklamları ele alındığında, kısa reklam filmlerinin üst düzey yaratıcılıkla hazırlandığı dikkat çekmektedir. Nitekim görsel imgelerin ifade edilişi ve sanatsal unsurların bir araya getirilmesiyle oluşan kompozisyonlara rastlanmaktadır. Reklamların bu denli sanatsal ifadelerden beslenmesi, reklam ifade biçimlerinin de yolunu açmakta ve yeni oluşumlara imkân vermektedir. Ürünün niteliği ve yaratıcılığı reklam başarısını doğrudan etkilemekle birlikte reklam algısını da etkilemektedir. Reklamların yaratıcı dili ve insanı etkileme biçimi bir sanat izlenimi yaratmaktadır. Nitekim Rutherford, reklamcılığın zorunluluktan doğmuş, rastlantısal bir sanat olduğunu dile getirmekle birlikte özellikle televizyon

reklamlarının bir sanatsal üslup doğurduğunu ifade etmektedir (1996: s. 16). Tıpkı sanatsal üretimlerde olduğu gibi dikkat çeken imge betimlemeleri reklamlarda kullanılmakta ve sanatsal ifadelerin etkileme gücünden faydalanmaktadır.

Kapitalizmin kök salmasıyla birlikte tüketim çağı kendi hükmünü sürmeye başlamıştır. Ayrıca makineleşmenin bir getirisi olan ürün fazlalığı sorununun çözülmesi için tüketimi artırmak amacıyla, ürün satma amacı taşıyan reklamlar da değer kazanmıştır. Diğer taraftan kapitalizmle birlikte değişen bir sanat anlayışı ortaya çıkmıştır. Boya, fırça, tuval yerini düşünceye bırakmış ve yeni sanat oluşumları ortaya çıkmıştır. Bu durum sanatsal özgürlüğü yaratmış ve reklamların sanattan faydalanma oranını artırmıştır. Ancak güncel sanatın yanı sıra modern ve klasik sanat imgeleri reklamların gözde ifade araçları haline gelmiştir. Çünkü bu dönemlerde yapılan sanat eserlerinin var olan prestiji reklam ürünlerini değerli kılmaya yetmekteydi (Karabacak, 2013: s. 70). Buradan yola çıkarak nitelikli bir reklam çalışmasının sanat ile ilişki kurması olağan bir hal almıştır. Hatta Berger yağlıboya resim geleneğinin reklamcılar tarafından oldukça iyi anlaşıldığı ve reklamcıların eser niteliklerini reklamlarda yoğun olarak kullandığını ifade etmiştir (2016: s. 135). Nitekim günümüz reklam ürünleri ile sanat eserleri arasında yoğun bir ilişki bulunmaktadır.

Reklamlar doğası gereği insanı temel alan bir üretim çerçevesi oluşturmuştur tıpkı sanatta olduğu gibi. Nitekim hem sanat hem de reklamlar her aşamada insan merkezli üretimlere yoğunlaşmaktadır. Çünkü her iki olguda da üretimden tüketim sürecine kadar her aşama insanın fiziksel ve zihinsel süreci üzerine kurgulanmaktadır. Bu nedenle disiplinler arası bir yaklaşımla reklamın sanattan ve sanatın duygu ve düşünce den beslenmesi bireyin merkeze alınma durumunu daha da güçlendirmektedir.

Balkan (2010:11) Türkiye’de yapılan bir araştırma sonucunda, televizyon reklamları dikkate alındığında hafif içecek reklamlarının %43,5’inde sabun/güzellik malzemeleri reklamlarının %41,7’sinde ve otomobil reklamlarının da %40’ında kadının meta olarak sunulduğunu belirtmektedir.

Sektörel Reklam Dilinde Kadın İmgesi

Her sektör kendi reklamlarının fiziksel yönü şekillenmekle birlikte reklam içeriğine konu olan cinsiyet seçimini de belirleme noktasında önemli bir noktadadır. Başka bir ifadeyle, herhangi bir ürün hitap ettiği kitleye daha etkili nasıl ifade edilebiliyorsa, reklam imgesi de o yönde değişiklik gösterecektir. Örneğin; hedef kitlenin erkekler olarak belirlendiği reklamlarda, kadın imgesi yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. “Yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’deki televizyon reklamları dikkate alındığında hafif içecek reklamlarının %43,5’nde sabun/güzellik malzemeleri reklamlarını %41,7’sinden ve otomobil reklamlarının da %40’ında kadın meta halinde sunulmuştur” (Balkan, 2010: s. 11). Diğer taraftan Stankiewicz ve Rosselli’nin de ifade ettiği gibi incelenen reklamların %51’inde kadın bir meta olarak kullanılmakta ve seks objesi görevi üstlenmektedir (2008: s. 584-585). Nitekim Özdemir’de çalışmasında, “Kadınlar uzun yıllardır reklamlarda ev işleri yapan, çocuk bakan, en çok da vücudu ve cinselliği ile ön planda olan bir “nesne” gibi sunulmuştur” (2011: s. 300) ifadelerine yer vermiştir. Ticari reklam örnekleri arasında yoğun olarak kadın imgesinin meta olarak kabul edilmesi yaygın bir anlayış olsa da sektörel farklılıklar ve hitap edilen kitle kadın imgesinin kullanılış biçimini etkilemektedir. Nitekim sektörel ve kitle haricinde gelenek görenek ve kültürel değerler de bu etmenler içerisinde bulunmaktadır.

Reklamlarda kültürel farklılıklar göz önüne alınarak senaryolar üretilmekle birlikte kitlenin sahip olduğu değerler ön plana çıkarılmaktadır. Her toplum, kendi kültürel değerlerinden sapmadan ondan beslenerek reklam işlerini oluşturması gerekmektedir. Aksi takdirde seslendiği kitleden uzaklaşması reklamın başarısızlığına sebep olacaktır. Tabi bunun yanı sıra, Adorno ve Horkheimer, bugün kültür her şeyi birbirine benzetiyor. Dolayısıyla kültürler arası bir benzerlik çeşitliliği artırdığı gibi tek tipleşmeyi de olağan hale getirmiştir ifadelerinde bulunmuşlardır. Ancak yine de reklam oluşumlarında kullanılan özel kültürel değerler bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak, reklamlara konu olan kadın imgesi, farklı sektörlerde kültürel farklılıklar doğrultusunda değişiklik göstermektedir. Örneğin; gıda sektörü için hazırlanan bir reklam içerisinde kadın imgesi ev içerisinde anne rolünü oynarken diğer taraftan bambaşka bir imge haline gelebilmektedir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki kadın imgesi reklam içerisinde tam anlamıyla olmasa da genel olarak cinsel haz ve arzuları harekete geçirmesi gereken imge haline dönüşmüştür. Diğer taraftan farklı

sektörler ele alındığında ise sosyal hayata aktif bir şekilde katılan güçlü kadın imgesine rastlamak da mümkündür.

Bu bilgiler doğrultusunda THY'nin Avrupa uçuş reklam afiş ve filmlerinde kullanılan kadın imgesi ele alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır. Reklamlarda kullanılan imgelerin kültürel, sosyal ve ideolojik değerlerinin göz ardı edilmeksizin tercih edilmesi toplumsal birey algısı üzerinde de çeşitli bilgilere erişilmesini mümkün kılmaktadır.

THY Avrupa Uçuş Reklamları ve Kadın İmgesi

Bir firmanın ortaya koyduğu ürün ya da hizmeti alıcısına haberdar etme bakımından reklam önemli bir araçtır. Bu aracı üreten yani reklam üreticilerinin, seslenmek istediği tüketici kitlesini belirlerken oldukça dikkatli olması gerekmektedir. Hedef kitlesi belirlenen bir tanıtımda, ürün ya da hizmet hakkında bilgilendirme yapılmasının yanı sıra o şeyin kişide yaratacağı hissiyat ve prestij durumu ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda reklamcılar, görsel imgeleri hayali bir hissiyatın yaratılması amacıyla bir araya getirmektedirler. Böylece alıcının hoşuna giden hayali ortam görüntüsü, reklamcılarının elinden ince ince işlenerek dökülecektir. Dolayısıyla her sektörün reklam ürünlerinde kullanılan görsel imgeler şüphesiz aynı olmayacak ve her bir sektörde farklılık gösterecektir.

Roland Barthes, görsel ifadeleri anlamlandırma aşamasına ilişkin geliştirdiği kuramı iki aşamada ele almaktadır (Karaman, 2017: s. 31). Bunlardan ilki düz anlam ikincisi ise yan anlamdır. Düz anlam imgenin insan zihninde oluşturduğu ilk yansımayı temsil ederken, yan anlam ise imgenin kültürel değerlerin etkisiyle kişide çağrışım yaptığı duygudur. Dolayısıyla reklamcılar ürettikleri reklam ürünlerini, özellikle yan anlamın gücünden faydalanarak oluşturmaktadırlar. Çünkü, hedef kitlenin duygusal doyumunu sağlamak, ürüne ya da hizmete olan rağbetin artmasını da sağlayacaktır. Reklamlar bu bağlamda değerlendirildiğinde farklı pencerelerin aralanmasına sebep olmaktadır.

Resim 1: THY Avrupa uçuşları reklam afişi, 1960.

Resim 2: THY Avrupa uçuşlarına ait reklam afişi.

Resim 1 ve 2 'de görülen reklam afişleri, 90 yıldır hizmet veren Türk Hava Yolları'nın Avrupa uçuş tanıtımlarının ilkleri arasında yer almaktadır. Nitekim ilk Avrupa uçuşunu 1947 yılında gerçekleştiren bu kurum için hazırlanan basılı medya ürünleri hem kurumun kimliği hem de hizmet verdiği kitle adına büyük ipuçları vermektedir. Her reklam, tanıtımını yaptığı ürünü ya da hizmeti üreten kurum ya da kuruluşa ait bir kimlik görevi görmektedir (Hancı, 2016: s. 337). Neticede bu görsellerde yer alan reklam örnekleri hem THY'nin hem de THY'yi kullanan özellikle kadın yolcuların profilini tanımlamaktadır. 1950 yıllarında önemli başarıya imza atarak farklı ülkelere sefer düzenleyen THY ve Cumhuriyet sonrası oluşan sosyal ve kültürel hayatın yeniden şekillenmesine bağlı olarak modernleşme çabası içerisinde olan, gelir düzeyi yüksek insanlar bu hizmetin kullanıcıları olarak betimlenmiştir. Dönemin sosyo-ekonomik koşulları göz ardı edilmeksizin yayımlanan reklam afişleri dikkate alındığında modernleşme sürecinin yaşandığı ve Türk halkının bu yönde bir eğilim içerisinde olduğu dile getirilebilir. Afişte bulunan kişiler, modern olarak ifade edilebilen batılı kıyafetlere sahip olan kadınlar yer almaktadır. Özellikle Resim 1'de bulunan afiş incelendiğinde bu kadınlar, sağ tarafta tramvay istasyonunun önündeki kalabalığı kapatmış ve büyük harflerle yazılmış THY yazısının önünde Avrupa yolculuğu yapmak üzere yola çıkan kişileri temsil etmektedir.

Toplumda uluslararası seyahat deneyimi yaşan kitle genel kanı olarak, ekonomik özgürlüğü diğer vatandaşlara oranla daha fazla olan kesim olarak düşünölmektedir. Ekonomik özgürlüğünü ve sosyal yaşam sınırlarını genişleten birey, farklı deneyimler yaşama eğiliminde olmuştur. Bu kitle içerisinde bulunan kadın imgesinin değerlendirilmesi de bu şartlar doğrultusunda yapılması doğru olacaktır. Dolayısıyla, 1950-60'lar Türkiye'sinde yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler ışığında yaşanan batılılaşma hareketleri toplumun ticari yapılanması içerisinde de etkili olmuştur. THY ise bu bağlamda kültürel bağlantıyı aktif hale getiren bir aracı konumunu üstlenmesi nedeniyle ticari amaçla yapılan tanıtım görsellerinde hem genel toplum yapılanmasını hem de kadın figürü bakımından uluslararası bağlantıyı sağlayan kadın figürlerine yer vermiştir. Diğer taraftan afişte bulunan imgelerin yerleştirilme biçimi ve sembolik yaklaşım şekli, kadın ile erkek arasındaki mesafenin ortadan kaldırılmasına olanak sağlamaktadır. Resim 1'de göröldüğü üzere ön planda bulunan bir kadın ve bir erkek imgesinin yan yana betimlenmesinin yanı sıra Resim 2'de uçağa binen yolcuların biniş sıralamasında kadın önden erkeğin ise arkasından çıkacağı düşüncesi yansıtılmıştır. Bunun yanı sıra kadın imgesi sadece yolcu konumunda değil, çalışma hayatı içerisinde rol alan birey olarak da ifade edildiği görölmektedir.

Resim 3: Türk Hava Yolları, *Hep Tam Zamanında* reklam filminden görüntü.

Bir diğer reklam örneği ise Almanya ile Türkiye arasında yapılan uçuş tanıtımına ait bir reklam filmidir. Hep Tam Zamanında sloganıyla yayınlanan bu reklam filmi (Resim 3), Türkiye’de evlenme hazırlığında olan iki gencin mutluluklarını paylaşmak için Almanya’dan Türkiye’ye seyahat eden insanları konu edinmektedir. Bu hikâyede THY’nin imkanları sayesinde mutlu bir aile resmi çizilmektedir. Aile temasının ön plana çıkarıldığı bu reklam filminde kadın, gelinlik içerisinde yuva kurmak üzere olan bir genç olarak ifade edilmiştir. Reklam filminde bulunan diğer kadın imgeleri ise modern bir giyim tarzına sahip olan, gelin ve damadın mutluluğunu paylaşan ve oldukça sevinçli görünen bireyler olarak betimlenmiştir. Toplumsal ve kültürel ifadelerin bulunduğu reklam filminde, Türk toplumu için önem arz eden evlenme eyleminin gerçekleşmeye başlamasıyla THY sayesinde tam zamanında düğün merasimine katılan konukların heyecanı yansıtılmaktadır. Kadın ve erkek figürlerin birlikte rol aldığı reklam filminde hem Türk geleneklerinden hem de modern bir aile formu ile karşılaşmaktadır Reklam izleyicisine şu mesaj verilmektedir: Eğer siz de mutlu anlarınıza geç kalmak istemiyorsanız, biz her zaman buradayız.

Reklamlar hazırlanırken hitap edilen kitle ve o kitlenin toplumsal ve kültürel değerlerinin ön plana çıkarılması, izleyicinin manevi olarak bu durumdan etkilenmesini sağlamaktadır. Türk toplumu için önem arz eden çekirdek aile formu THY’nin reklamlarında zaman zaman kullanılmıştır. Örneğin, 2018 yılında hizmete sunulan İstanbul havalimanı için hazırlanan tanıtım afişleri içerisinde aile kavramını temasına rastlamak mümkündür. Resim 4’te bulunan tasarım, bir ailenin dış hatlar yolcusu olarak havalimanında bulunması üzerine tasarlanmıştır. Genel olarak Türk toplumunda kalabalık ailelerin ön plana çıksa da çekirdek aile kavramının önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu afiş ile tam anlamıyla bu kavramın önemini hissedilmektedir. Anne ve baba kol kola girmiş bir biçimde kız çocuğuna bakmakta ve mutlu bir ifadeye bürünmektedir. Ailenin önemli bir ferdi olan kadın ise tıpkı diğer reklamlarda olduğu gibi modern bir kıyafet içerisinde uzun boyu olan ve sarı saçlara sahip bakımlı bir kadın imajını yaratmaktadır. Türk kadın fiziki özelliklerine oranla biraz daha uzun olduğu söylenebilecek olan bu kadın figürü daha çok batılı bir kadına vurgu yapmaktadır²¹².

²¹² Detaylı bilgi için bakınız: şeni, N. (1995). 19. Yüzyıl Sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri. 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Resim 4: THY'nin İstanbul Havalimanı tanıtım afişı I.

Günümüzde sosyal hayata aktif bir biçimde dahil olan kadın, hemen hemen her sektörde ciddi bir performans sergileyerek hayatını idame ettirmektedir. Bu noktada, bazı kesimlerde yaşayan kadınlar zaman zaman farklı engellere takılsa da büyük çoğunluğu istediği işi yapabilme özgürlüğüne sahiptir. Dahası genellikle modern kadın figürlerine vurgu yapan THY reklamlarında bulunan kadın figürleri bu engellere takılmadan kendi hayatına kendisi yön veren kadın imajı ağır basmaktadır. Nitekim Resim 5'te bulunan görselde çalışma hayatında bulunan ve yaptığı işten mutluluk duyduğu düşünülebilecek olan bir kadın imgesi görülmektedir.

THY'de görev alan bir kabin görevlisi elinde valizi ile havalimanında bulunan bir kız çocuğuna eliyle gökyüzünü işaret ederek bir şeyle göstermektedir. THY'nin kurumsal kıyafetini taşıyan bu kadın imgesi, bu kurumun bir parçası olarak, önemli bir şeyi temsil ettiği söylenebilir.

Resim 5: THY'nin İstanbul Havalimanı tanıtım afişı II.

Resim 6: THY'nin Avrupa uçuş reklamlarına örnek bir reklam filminden kare, 2017.

Bir başka örnek ise Resim 6'da bulunan reklam filminin kahramanı olan Isabella'dır. Isabella, farklı bir ülkeden İstanbul'a gelip yerleşmiş ve burada hayatını devam ettirmeyi planlayan bir öğretmendir. Çalışırken aynı zamanda sosyal aktivitelere katılan dans etmeyi seven bir kadındır. Kendisinin daveti üzerine İstanbul'a gelen ailesi, şehrin sundukları imkanları çok severek tekrar ülkesine dönüş yaptığını ifade etmektedir. Nitekim filmin konusu günümüz koşullarında sıradan gibi görünse de kadın vurgusuna yapılan profil için önemli bir anlatıma sahiptir. Özellikle kendi ayakları üzerinde duran batılı bir kadın, kendi ülkesinden uzakta başka bir ülkede ikamet etmekte ve burada bir yuva kurmayı düşlemektedir. Dolayısıyla kendi hayatına yön veren bu kadın imgesi, başka kadınlara da ilham olmak için çağrıda bulunmaktadır. Reklam filminin geneline hâkim olan mutlu kadın imgesi, ilham verici ve teşvik edici bir rol üstlenmektedir.

THY, bu topraklara hizmet veren önemli bir kurum olarak toplumsal değerlere önem vermekle birlikte, çeşitli kadın imgelerine dair modern bir algı yaratmaktadır. Nitekim bu reklamlarda Türk toplumunu temsil etmekle birlikte, olması arzulanan durum yaratılmaktadır.

SONUÇ

Reklamlar, bir ürünü ya da hizmeti tanıtmamanın yanı sıra birçok ikincil görevi üstlenmektedir. Özellikle, hitap ettiği toplumun kültürel ve toplumsal değerlerinden beslenerek, samimi ve tanıdık görüntüler oluşturulup güven duygusu yaratılmaktadır. Reklam tarihi boyunca çeşitli reklam üretimlerine rastlamak mümkündür. Kuşkusuz neredeyse her reklam üretiminde kadın imgesine rastlanılmaktadır. Gerek sıradan reklamlarda gerekse de yaratıcı izlerin bulunduğu sanattan beslenen reklamlarda çeşitli konulardaki kadın imgesiyle karşılaşmaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki kadın imgesinin kullanıldığı reklamlarda, genellikle kadın bir seks objesi olarak işlenmiş ve bir metaya dönüştürülmüştür. Ancak çalışmanın ele almış olduğu Türk Hava Yollarına ait Avrupa uçuş reklamlarında temsil edilen kadınlar, modern, kültürlü, sosyo-ekonomik açıdan bağımsız, aile ilişkilerinde iyi olan, saygın ve mutluluğu ifade etmektedirler. Diğer reklam ürünlerinde kullanılan kadın betimlemelerinin aksine kadınlar için olumlu bir imaj yaratılmıştır. Bu bağlamda THY hizmet sunan bir kurum olarak, ticari kaygıların yanı sıra toplumsal değerlerin revize edilmesi noktasında öğretici içerikler üretmektedir. Dolayısıyla THY reklamlarını, Türk toplumunun manevi değerlerine zarar vermeden, kadın figürünü yücelten ve ona toplum içerisinde birey olma rolünü atfeden oluşumlar olarak ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

1. Balkan, Y. (2010). Reklam Pazarlaması ve Kadın. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
2. Berger, J. (2016). Görme Biçimleri. (22. bs). (Y. Salman, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
3. Gençtürk, S. (2013). Cumhuriyetin "İlanı". Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

4. Hancı, M. (2016). Kurumsal Reklam ve Mizah. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi 56, s. 334-344.
5. Karabacak, Z. İ. (2013). Reklam ve Sanat İlişkisi. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi 5-6, s. 64-76. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/824821>
6. Karaman, E. (2017). Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'nin Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi 34, s. 25-36.
7. Özdemir, F. (2011). Reklam Nesnesi Olarak Kadın. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi 2, s. 297-304.
8. Rutherford, P. (1996). Yeni İkonalar Televizyonda Reklam Sanatı. (1.bs). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
9. Stankiewicz, J.M ve Rosselli, F. (2008). Woman As Sex Objects and Victims in Print Advertisements. Sex Roles, 58. 579-589
10. Şeni, N. (1995). 19. Yüzyıl Sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri.1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları.

(28)

Serpil KAZANCI YILMAZ²¹³

İHAP HULUSİ GÖREY’İN AFIŞLERİNDE SANATSAL DİL ve ANLATIM²¹⁴
ARTISTIC LANGUAGE and EXPRESSION IN İHAP HULUSİ GÖREY POSTERS

ÖZ

Yurdumuzda afiş sanatının gelişimi grafik sanatların gelişimiyle aynı koşutta olmuştur. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde, Sait Çelebi ve İbrahim Müteferrika tarafından matbaanın kurulmasıyla başlamıştır. Türk Afiş sanatının önemli çağdaşı İhap Hulusi Görey’i çağdaşlarından ayıran en önemli etken afişlerinde kullandığı sanatsal dil ve anlatım şeklidir. Onun sanatında, lekesel, resimleme(illüstrasyon) ve çizgisel dilin etkileri mevcuttur. Afişlerinde ağırlıklı olarak lekesel formlar ve sert gölgelerden oluşan özel bir sulu boya tekniği kullanmıştır. Görey’in sanatında, figür ve formlar minimal bir ton ve renk skalasında illüstre edilmekte ve lekesel etkiyle verilecek olan mesaj, güçlü bir ileti aracına dönüşmektedir. Bu yönüyle geleneksel bir resim tekniği olan sulu boyayı, doğrudan mesajları ileten bir grafik malzemeye dönüştürmektedir.

Araştırmada literatür taraması yapılmış, konu ile ilgili basılı yayınlar kullanılmıştır. Araştırmaya derinlik katması, konumuzu aydınlatması bakımından geçmişten günümüze kadar gelen ve halen devamlılığını sürdüren nitel araştırma yöntemine yer verilmiştir. Ayrıca konunun hem kendisi hem de bağlantılı olduğu olayların ilişkisini belirlemek için örnek olay incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afiş, Afiş Sanatı, Grafik Sanatı, Plakastil, Resimleme, Fotoğraf.

ABSTRACT

The development of poster art in our country has been in parallel with the development of graphic arts. It started with the establishment of the printing house by Sait Çelebi and İbrahim Müteferrika in the last periods of the Ottoman Empire. The most important factor that distinguishes İhap Hulusi Görey, an important contemporary of Turkish poster art, from his contemporaries is the artistic language and expression style he used in his posters. In his art, there are effects of staining, illustration and linear language. In his posters, he used a special watercolor technique consisting mainly of blotchy forms and harsh shadows. In Görey's art, figures and forms are illustrated in a minimal tone and color scale, and the message to be conveyed with a blotchy effect turns into a powerful communication tool. In this respect, it transforms watercolor, which is a traditional painting technique, into a graphic material that conveys direct messages.

A literature review was made in the research, and printed publications related to the subject were used. In terms of adding depth to the research and illuminating our subject, the qualitative research method, which has come from the past to the present is included. In addition, a case study was conducted to determine the relationship between the subject and the related events.

Keywords: Poster, Poster Art, Graphic Art, Plate Style, Illustration, Photography.

²¹³ Sanatta Yeterlik, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Resim Bölümü, serpil.kazanci@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7821-2674

²¹⁴ Bu makale Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tasarım Ana sanat Dalı Bölümünde Prof.Dr. Osman Altıntaş danışmanlığında yapılmış olup tez başlığım “Türk Afiş Sanatının Gelişiminde İhap Hulusi Görey ve Çağdaş Türk Sanatına Etkilerinden” oluşturulmuştur.

1. GİRİŞ

Yalın anlatımla aktarılması hedeflenen mesajın geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan afişler, tasarlandığı ülkenin kültürel, ticari ve politik özelliklerini yansıtan, belgeleyici, estetik birer göstergedir. Görsel iletişimin hem dilsel hem de anlatımsal olarak çarpıcı bir unsuru olan afişler, insan yaşamında mesajın dolaysız olarak aktarılması açısından önemli bir yer tutmaktadır. Afişte, sanatsal etkiler 19.yüzyıl sonlarında görülmeye başlanmıştır. 20. yüzyılın başlarında ressamların egemenliğinde ilerleyen afiş sanatı Almanya’da süregelen süsleme sanatları bir uzantısı ve yeni bir eğitimi dalı olarak benimsenmiştir. 1923-1925 yılları arasında Münih Küstgeberwe’de öğrenim gören ve Hairmann Schule’de bağımsız olarak çalışan İhap Hulusi Görey, 1923 yılında Galatasaray lisesinde ilk sergisini açarak Türk afiş sanatında önemli bir açılım gerçekleştirmiştir (Ertel: s.821).

Ressam, grafik tasarımcı, karikatürist ve hat sanatçısı olan İhap Hulusi Görey Türkiye’de afiş sanatının gelişiminde öncü görevi görmüştür. O, yaşamın her karesinde kültürel mekanların bir aracısı olmuştur. Yaptığı işlerde bıraktığı kalıcı dokunuşlarıyla Cumhuriyetin temellendirmiş, sanatsal dil ve anlatımıyla, afiş sanatının ve reklamcılığın öncüsü olmuştur. Onun çok yönlü sanat yaşamı o günün şartlarını düşündüğümüzde hiç de kolay olmamıştır. Cumhuriyetin kuruluşunda büyük görev üstlenen Görey, o günün şartlarında görmeyi arzu ettiği bireyin görselini kullanarak belleklere yerleştirmiş, afiş sanatının ve reklamcılığın dinamik bir modeli olmuştur, Cumhuriyet’in meşalesini taşıyan, kültürleri kuşaktan kuşağa aktaran ve toplumun siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlarını sanatsal dili ile aktarmıştır.

İhap Hulusi Görey, Cumhuriyetin amaçladığı modern toplum ve devletçilik ilkesine bağlı kalarak üretimden tüketime her alanda sanatıyla kalıcı dokunuşlar bırakmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, batılılaşma (modernleşme) söylemini, idealize ettiği modern ve batılı yaşam tarzını, çok sade anlaşılır sanat anlayışıyla afişlerinde kullandığı metinleri ve resimleri birleştirerek bugün anlamlandırmamıza olanak sağlamıştır. Günümüzde yaşayan her birey onun çizimlerine değmiş veya dokunmuş olsa da kim olduğuna dair pek bilgisi olmadığı gibi ne yazık ki onun hakkında araştırmaların sayısının oldukça yetersiz olduğu görülmektedir.

2. AFİŞ SANATI

2.1. Türk Afişinde İhap Hulusi Görey’in Sanatı

Tasarım ve sanat kaygısının eşit ağırlıkta olduğu afişler grafik tasarım ürünleridir. Dilimize, Fransızların bildiğimiz duvar ilanı ve sanat değeri taşıyan grafik çalışması anlamına gelen “affiche” kelimesinden aktarılmıştır (Dinçeli:2016, s.397). Modern sanat akımlarından olan Kübizm, Dışavurumculuk, Art Nouveau, Art Deco, Bauhaus, Uluslararası Tipografik Stil gibi akımlar çağdaş afiş dilinin gelişimine büyük bir katkı sağlamıştır (Becer:2015, s.202). Afişte imge mesaj bütünlüğü, sözel hiyerarşi, fark edirlilik önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizde grafik sanatların ilk örnekleri Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Batıdan gelen çeşitli tüketim malları reklamcılık ve tüketim ideolojisinin bir yansıması olarak görülmüştür. 1911 tarihli şehbal’den bir korse reklamı: “korse bedene zararlıdır derler...Redözo korsesi müstesna olmak şartile” (Belge:840).

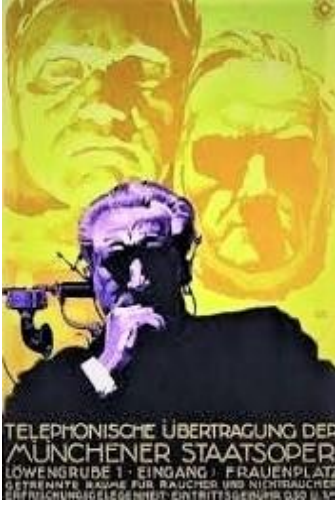
Resim1. Reklam Mahrem Dinlemez,1911 (Belge,840)

Osmanlı döneminde bilinen en eski tarihi afişlerin 1840'larda görülmüş, Bosco adlı bir İtalyan illüzyonistin Galatasaray'daki görseli için dört dilde basılmış iki afişin bugünlere kadar ulaştığıdır. 1990'da Metin And'ın yayımladığı Türkiye'de İtalyan sahnesi – İtalyan sahnesinde Türkler (Metis. Yay.) adlı yapıtında bu afişlerden bahsedilmiştir. Ayrıca Metin And'ın Türk tiyatro tarihi çalışmalarından bildiğimiz tiyatro afişlerinin de olduğu görülmektedir (Çeviker: 2006, s.93). Bu dönemde bu basılı yayınlar dükkanların iç kısmına veya sonraki süreçte, 1870 ve 1920'lere kadar bu tür afişler duvarları süslerken, özellikle bu afişlerin 1908'den itibaren matbaa ustaları, klişeciler – hattatlar ve ressamın elinden çıktığına tanık olunmaktadır. Türk afiş sanatının 1923'lere kadar flug kaldığı, özel bir baskıyı içerdiği ve saklanma ve arşivlenme koşullarının o dönem şartları düşünüldüğünde eksik kaldığı söylenebilir. İhap Hulusi ile aralıksız başlayan Türk afiş sanatı, onun 1925 yılında Türkiye'ye dönmesiyle başlamıştır.

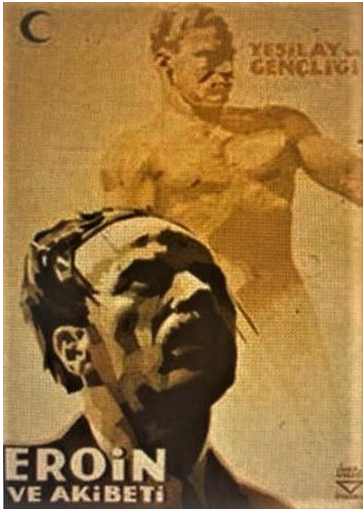
Resim 2. İhap Hulusi Görey- Turhan Selçuk ile Karikatürcüler Derneği'nin açtığı sergide kendi afişlerinin önünde. (Turhan Selçuk arşivi)

Türk modern afiş sanatının bu anlamda öncülüğünü yapan tek isim İhap Hulusi Görey olmakla birlikte Osmanlı ve Cumhuriyet arasında afişleri ile derin bir köprü görevi görmüştür. 1928'e kadar tasarımlarında eski Türkçe metinlere rastlanmakta olan İhap Hulusi'nin, 1928 sonrasında yeni Türk alfabesiyle afişlerinde yeni bir metin anlayışı izlediği ve afiş sanatına yeni bir dil kazandırdığı söylenebilir. O, yeni kurulan Cumhuriyetin modern yüzü olmayı başarmıştır. İhap Hulusi'nin dönemin şartlarına bakıldığında sanayinin oluşmadığı bir dönemde afişçiliğe soyunması, onun idealist bir karakter olduğunu bizlere göstermiştir. Hulusi'nin “resimli ilan” yapıtlarını yan yana koyduğumuzda Cumhuriyet Türkiye'sinde görsel tarihin de aktarımını yaptığını söylenebilir. Kitap kapağından afişe, sanayiden turizme, sağlıktan yerli mallarına ve Tayyare Piyangosu (Milli Piyango) biletlerine kadar uzanan çalışmalarıyla Cumhuriyeti afişleyen adam mottosunu almıştır. Karamustafa'ya göre: “Doğru yerde ve doğru zamanda, görsel iletişim tasarımı eğitimi almış olan İhap Hulusi”, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında üretilen reklam malzemelerinde imzasına sık rastlanan bir kültür aracı olmuştur (Karamustafa: 2007, s.17). İhap Hulusi Görey'in, dinamik desen anlayışındaki figürlerin leke algısında Alman ekolü ve modern bir tarz olan Plakastil'in izleri görülmektedir. Görey'in çalışmalarında “devleti kavrayışı, milliyetçilik anlayışı ve kültür düşüncesinin” derin izlerine rastlanmaktadır (Aydın:2009, s. 947). Ayrıca ulus-devletin yapısal unsurlarından, orduya, üniversiteye, endüstriye ve sağlığa kadar farklı alanlardaki çalışmalarda disiplin ile sanat algısının izleri, yoğun olarak hissedilmektedir. Görey'e göre “50 yıllık çalışma hayatımda, doğal olarak birçok zorluk yaşadım. Fakat bu zorluklara karşın, Türkiye'ye ilk renkli afiş resmini getirmiş bir ressam olarak memnun ve bahtiyarım” (Selçuk: 1980, s.34). O kendini ressam olarak görmesi dışında çok yönlü sanat disipliniyle örnek bir sanat adamıdır.

Resim 3. Ludwing Hohlwein (1911)

İhap Hulusi Görey 1898 Mısır'ın Kahire şehrinde doğmuştur. İlk ve orta tahsilini Kahire'nin İngiliz okullarında almıştır. Sanat eğitimini ise Almanya'nın Münih kentinde üç yıl Heiman Schule atölyesinde çalışmıştır. 1923-1925 yılları arasında Kuntsgewerbe Schule'de öğrenim görmüştür. Üslup olarak zaman zaman etkisinde kaldığı ünlü afiş ressamı Ludwig Hohlwein'in yönetiminde afiş ve basın ilanları üzerine üç yıl grafik eğitimi almıştır (Çam: 2014, s.153). Ludwig Hohlwein afişlerinde kullandığı kompozisyonlarında, ışık-gölge ve ön-arka plan ilişkisinde imge, her ne kadar dominant bir unsur olsa da sanatçının afişlerinde ki yazı ve hat sanatı önemini korumuştur. Görey'in eğitim alanındaki seçkisi onun sanat ve ticareti birleştiren modern tarzı "Plakatstil" yaklaşımıyla oldukça benzer özellik taşımaktadır.

Resim 4. İhap Hulusi Görey "Yeşilay Haftası Afişi" (Merter arşivi)

Görey'in afişlerindeki modeller özenle çekilmiş bir filmin kareleri şeklinde tasvir edilmiştir. Işık gölge kontrastına dayanan zıt geçişleri, resim anlayışıyla kuşatılmış güzel kadınlar, erkekler ve çocukların yer aldıkları mekânın tasviri, onun çizgisinde hayat bulurken, büyüleyici olarak idealize edilmiştir. Ülkemizde ilk siparişini 1926 yılında İzmir'de bulunan İnci Diş Macunları firmasından Görey, afişi zenci bir kadının portresi olarak siyah-beyaz ve lekesel olarak tasarlamıştır. Sağlıklı ve beyaz dişlerin ön planda olduğu zenci kadın portresi mizahi bir anlatımında yansımasıdır. Aynı yıl Afiş çalışmalarına Vog Çorapları, Sahibinin Sesi Gramofonları, Türk Tayyare Cemiyeti ile devam etmiştir (Arkitekt:1998, s.59).

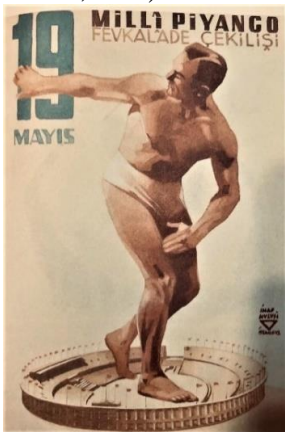
Resim 5. İhap Hulusi Görey “İnci Diş Macunları” (Ender Merter Arşivi)

28 Mayıs 1927’de Mustafa Kemal Atatürk’ün sanayi alanında yapmış olduğu yenilikler amacıyla hazırlanan “Sanayi Teşvik Kanununun” piyasayı özendirici etkisiyle üreilmeye başlanılan tüketim ürünlerinin etiket, ambalaj ve afiş gibi gereksinimleri Görey’in sanatında önem kazanacaktır. Cumhuriyetle hız kazanan endüstriyel kalkınma hamlesi yeni devlet politikalarını ve yeni yaşam önerilerini geniş kitlelere duyurmada öncü olacaktır. (Arkitekt:1998, s.59). Görey’in sanatsal anlayışı, fotoğraftan yararlanarak (canlı model) özel bir suluboya tekniğinden yararlanarak modelleri resimlediği afişlerinde Emre Becer’in ifadesiyle, tipografinin sonradan eklendiği görölmektedir. Ayrıca onun fırçasında ki güçlü leke etkisi Alman grafik sanat ekolüne özgü şema anlayışı görmek mümkündür. (Merter: 2003, s.89) İhap Hulusi Görey’in afişlerindeki plastik ve görsel unsurların izleyicisinin gözünde kavramsal mesaja dönüşme süreci, modern çağın reklam yapma pratiğine basit öğelerle yeni bir ışık tutmuştur. Yeni bir anlayış olan 1905-1920’li yıllar arasında Lucian Bernhard, Hans Rudi Erdt, Julieus Gipkens ve Ludwig Hohlwein dörtlüsünün katkısıyla oluşan Plakatstil anlayışı; yoğun görsel metinler, keskin renk ve gölgeler ve el ile yazılmış yazılarla “üslupsal bir birliktelik” yakalamıştır (Weill, 2015: s. 34).

3. İhap Hulusi Görey’in Afişlerinde Dil ve Anlatım Biçimleri

3.1. Lekesel Anlatım Biçimleri

20. yüzyılın başlarında afişlerde, fotografik görüntü yaygınlaşmıştır. Modernist akımlarla birlikte öznel ve duygusal olduğu düşüncesiyle resimlerin (illüstrasyon)yerini gerçekçi fotoğraflar almıştır (Turgut:2013, s.24)

Resim 6. İhap Hulusi Görey “Milli Piyango” Afişi, (Merter,2008, s.57)

Ara tonlar zamanla fotoğraftan çıkarılarak lekesele görüntüler elde edilmiş ve bu görüntüler afişlerde kullanılmıştır İhap Hulusi Görey, kendine özgü geliştirdiği boya uygulama üslubuna sahiptir. Afişlerinde kullandığı boyayı farklı sürelerde kurumaya bırakıp üst üste basmış ve böylece gölge geçişleri yaratmıştır. Afişlerindeki temanın, renkli yüzey ve noktalara, canlı, güçlü ve zarif renk paletinde birbirine kenetli şekillerden oluşan bir ağ örgüsüne indirgen-diği görölmektedir.

Resim 7. İhap Hulusi Görey “Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu” Afişi (Gökhan Akçura Arşivi)

Görey’in afişlerinde, figür ve formları minimal bir ton ve renk skalasında realize edilmekte ve lekesele etkiyle, verilecek olan mesajı güçlü bir ileti aracına çevirmektedir. Geleneksel resim tekniği olan sulu boyayı kendine has sanatsal bir ifadeye çevirerek etkili ve doğrudan mesajları ileten bir grafik malzemeye dönüştürmektedir. Afişin’te boşluk, denge, ritm ve sıradüzen güçlü bir kompozisyonla gösterilmiştir. Tipografik unsurlar elle kaligrafik formlarda hazırlanmış olup izleyiciye sonradan eklenmiş izlenimi vermektedir.

Resim 8. İhap Hulusi Görey “Saygısızlıkla Savaş Derneği” Afişi, 1931(Karamustafa,2007)

İhap Hulusi’nin afişlerinde üstün desen anlayışı egemendir. Bu anlayışla tasarladığı afişlerinde istediği etkiye uygun çekilmiş fotoğraflardan yararlanmış, ışık-gölge oyunlarını minimal renk yelpazesi ile ara tonları azaltarak lekesele bir üslupla yeni bir grafiksel anlatım dili oluşturmuştur. Onun yorumlamalarında temel etken; düş gücü, sezgi gücü ve duyarlılıklarına bağlı çalışma disiplini olarak görölmüştür. Afişlerinde renk monokromları hiyerarşik bir kompozisyonda ağırlıklı olarak simetrik bir anlayışla tasarlanmıştır. Figürlü anlatımın ağırlıkta olduğu afilerinde gerçeğçi ve merkezi bir kompozisyonda figür büyük boyutlarda ve ayrıntılı olarak konumlandırılarak birincil anlatımı, tipografileri ise ikincil bir anlatım görevi görmektedir.

Afişlerinde temaya uygun bir şekilde, serif, sans-serif ve gotik yazı fontları kullanılmıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinde yaptığı afiş ve kurumsal kimlik çalışmalarında “sanat ve iktidar” ilişkisini paralel olarak ele almış, aynı zamanda bir eğitimci unvanı üstlenmiştir. İhap Hulusi, Cumhuriyet'in hedeflediği insan modelini, eğitimi, giyimi ve sanatıyla bir adım ne taşımiştır.

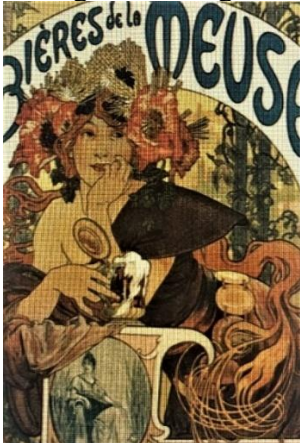

Resim 9. İhap Hulusi Görey “Ziraat Bankası” Afişi 1935 (Ender Merter Arşivi)

K. Özsegin'e göre: Tam anlamıyla, etüt ve gözlem adamı olduğu, çizimleri ile belgelemiş oluyor İhap Hulusi, ayrıntılara özellikle de “tip” olgusunu ne çıkaran afişlerinde, tüm yönleriyle insanları belgeleyici bir yaklaşım olarak kendini gösteren yorumunun, figürü temelden kavrayışı ve nitelikli gözlemlerinde daha da belirginleşmesi, onun, usta bir “desinatör” olduğu gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır (Merter: 2008, 142).

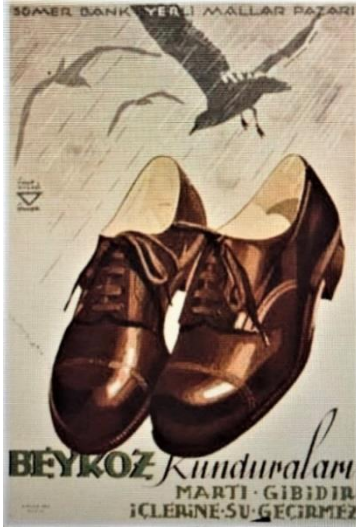
3.2. Resimleme ile (İllüstrasyon)Anlatım

Resimleme ya da illüstrasyon, konu ve metni görsel materyallerle betimleme olarak tanımlanmıştır. Resimlemeler, yoğun olarak basılı kitaplarda ve el sanatları (Art&Crafts) döneminde kullanılmaya başlanmış ve o döneme kadar süsleme ögesi niteliği kazanmıştır. On dokuzuncu yüzyıl da sanayileşme ile birlikte toplumsal ve kültürel bir gösterge olarak tipografik unsurlarla birlikte, tasarım disiplini olarak ele alınmıştır (Turgut: 2013, 52) Art Nouvea döneminde resimleme ile başlayan ilk afiş örnekleri “sanat ve el sanatlarından sonra” gelişmiştir. Özellikle bu afişlerdeki figürler, resimden grafik dile geçişin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Bu örneklere Alphonse Mucha'nın taşbaskı tekniğinde yaptığı afişi gösterilebilir. Figür, Art Nouveau'da görülen dalgalı ve dekoratif şekille yorumlanmıştır. (Turgut: 2013, 53).

Resim 10. ResimAlphonse Mucha “Meuse Bırası”Afişi, Prague (1897).

Türk afiş sanatına çağdaş bir anlatım sunan İhap Hulusi Görey resimleme(illüstrasyon) tekniğinde ki anlatımı afişlerine entegre etmiştir. Sanatına fotografik unsurları temel bir anlatım aracı olarak ele alan Görey, ara tonların etkisini azaltarak, koyu lekelerin vurgusunu kuvvetlendirmiştir. Onun afişlerinde anlatım dolaysız ve izleyiciye ilk bakışta ulaşır niteliktedir, Arka kısımda ise görseli ve tipografiyi destekleyen tamamlayıcı etkilerin olduğunu da fark etmek güç olmayacaktır.

Resim 11. İhap Hulusi Görey “Beykoz Kunduraları” Afişi-1933 (Ender Merter Arşivi)

3.3. Çizgisel Anlatım

Sanatsal ve temel bir eleman olan çizginin, sezgisel, düşüncel ve yaratıcılığa bağlı yorumları çok olmakla birlikte, kimi zaman figürü yalınlaştıran kimi zaman da ele alınan konunun içeriğini görsel olarak yansıtan bir unsurdur çizgisel anlatım (Turgut:2013,20). Görey, çizgiyi sanatsal anlatımında çok önemli bir noktaya koyduğunu desenlerinden anlamak mümkündür. Türkiye’de yazı ve çizginin yeni birlikteliğinin ilk temsilcisidir. Onun desenlerinde çizgi, güçlü dinamik ve sezgiseldir. Çizgiyle anlatıma gittiği afişlerde, bazen tarama bazen de puantilist bir anlatım yapılmıştır. Peter Mayer, “Sanatın temel aracı gerçekliği algılama biçimlerimizi değiştirmek ya da vurgulamak olduğunu ifade etmiştir (Mayer:84).

Resim 12.İhap Hulusi GÖREY, “Yapı Kredi afişi” (Merter,2008, s.32)

4.SONUÇ

İhap Hulusi Görey, Türk afiş sanatına sezgileriyle, yaşayışıyla ve sanatıyla çağdaş bir yol açmıştır. Cumhuriyetin devletçilik politikalarına sanatıyla buluşturarak halkın sesi olmayı başarmıştır. O sanatının gücüyle, eşitlikçi bir zeminde kadının siyasal duruşundan eğitimine, çiftçisinden, işçisine, köyden kent algısına, tarımdan sanayiye kadar, yaşamın her alanına sızmıştır. Yaşadığı topraklardaki edinimlerini sanatına entegre ederek toplumsal yaşamın önemli bir sesi olmuştur. Ülkemizde açtığı ilk afiş sergisiyle çağdaşlarına sanatsal anlayışıyla öncü olmuştur. Afişlerindeki kullandığı grafiksel mesajları hem samimi hem de mizahi bir anlatımla grafiksel bir malzemeye dönüştürmüştür. Sanatında gerçekçi bir anlayışla resimlenen figürlerinde hocası Ludwig Hohlwein'in izleri büyüktür. Onu çağdaşlarından ayıran en önemli özellik, afişlerinde kullandığı kendine has suluboya tekniğindeki (illüstreleri) resimlemeleridir. Afişlerinde ağırlıklı kullandığı lekesel formlar, sert gölgelerden oluşan desenleri, minimal bir ton ve renk skalasıyla güçlendirilmiştir. Görey'in sanat dilinde, fotoğraftan yararlanarak ışığın ve gölgenin güçlü birleşenini görmek mümkündür. Ayrıca onun sanatsal dilinde Plakatstil anlayışının güçlü leke etkisi ve Alman grafik sanat ekolüne özgü şema anlayışı mevcuttur. İhap Hulusi Görey Türk Afiş sanatına sanatıyla, sanatçı kimliğiyle yön veren çağdaş bir öncüdür.

KAYNAKÇA

1. AYDIN, S. (2009). **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyetler.** (1. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
2. BECER, E. (2015). **İletişim ve Grafik Tasarım.** (10. Basım). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
3. BELGE, M. (1984). Türkiye'de Günlük Hayat. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** Cilt:3, s.840. İletişim Yayınları.
4. ÇAM, A.T. (2014). **Türk Grafik Tasarım Tarihi 1- 11.** (1.Basım). İstanbul: Analiz Yayıncılık.
5. ÇEVİKER, T. (1986). Resim Sanatımızda İki Usta Münih Fehim ve İhap Hulusi. **Milliyet Sanat Dergisi**, Sayı:142, s.16-17.
6. ÇEVİKER, T. (2006). Modern Türk Grafik Sanatının Öncüsü. **Sanat Dünyamız Dergisi**, Sayı: 100, s.93-95. İstanbul: Yapı Kredi Sanat Yayıncılık.
7. DİNÇER, D., ORHAN, S., KARATEPE., A.K. (2016). Türkiye'de Görsel Kültür İçerisinde Afiş Sanatına Bakış. 5. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu İstanbul Üniversitesi s.397
8. ERTEL, M. (1984). Türkiye'de Afiş Sanatı. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:3 s.821.
9. FRENZEL, H.K. (1926). **Ludwig Hohlwein.** (1.Basım). Münih: Phonix Resimler
10. KARAMUSTAFA, S. (2007) "İhap Hulusi Çizgisi: Belgeler, Sorular, Doğrular, Yanlışlar" **İhap Hulusi: Tasarımcının Bir Genç Sanatçı Olarak Portresi.** s.13-23.
11. LOWRY, B. (1972). **Sanatı Görmek.** (Çev. N. Yurtseven, Z. Güvemli). Türkiye İş Bankası A.Ş Kültür Yayınları.
12. MAYER, P. (1979). **Milton Glaser ve Grafik Tasarım.** Çevre Dergisi, Sayı:4, s.94
13. MERTER, E. (2008). **Cumhuriyet'i Afişleyen Adam İhap Hulusi Görey 110 Yaşında.** (2. Basım). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
14. SELÇUK, T. (1980). Resim Sanatımızda İki Usta Münih Fehim ve İhap Hulusi. **Milliyet Sanat Dergisi**, Sayı:3, s.30-35.
15. SERİN, A.Y. (1998). Doğumunun 100. Yılında Bir Afiş Ustası İhap Hulusi Görey. **Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı:40, s.53-58.
16. SERİN, A.Y. (1998). Afiş Sanatının Virtüözü: İhap Hulusi. **Arkitekt Dergisi**, Sayı:458, s.55-64.
17. TURGUT, E. (2013). **Grafik Dil ve Anlatım Biçimleri.** (1. Basım). Ankara: Anı Yayıncılık. **Sanatlar Fakültesi Anadolu Sanat Dergisi**, s.191.
18. WEILL, A. (2015). **Grafik Tasarım** (çev. O. Türkay). Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orijinali 2003'de yayımlandı).

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

(29)

Suat ACIERİK²¹⁵

AFETZEDELERİN KAYGI, TAHAMMÜLSÜZLÜK, BELİRSİZLİK ve MANEVİYATLARINA YÖNELİK ARAŞTIRMA

RESEARCH ON ANXIETY, TOLERABILITY, UNCERTAINTY and SPIRITUALITY OF DISASTER VICTIMS

ÖZ

6.02.2023 tarihinde saat 04.17’de meydana gelen 7.8 şiddetli, Pazarcık ve Kahramanmaraş merkezli Doğu Anadolu Fay Hattı’nın hareketleri sonucunda büyük bir deprem yaşanmıştır. Bu çalışmada depremin afetzedeler üzerinde yarattığı kaygı ve tahammülsüzlük faktörlerinin maneviyatları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya toplam 306 kişi katılmış, depremzede olmayan 108 kişinin cevapları analize dahil edilmemiştir. Katılımcılar 69 (34,8%) kadın, 129 (65,2%) erkek olmak üzere toplam 198 afetzededen oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda psikolojik sağlamlık ve manevi yönelim arasında belirsizliğe tahammülsüzlük olgusunun aracı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaygı, Tahammülsüzlük, Belirsizlik, Maneviyat.

JEL Kodu: I19.

ABSTRACT

On 6.02.2023, at 04:17, a 7.8 intensity earthquake was experienced as a result of the movements of the Pazarcık and Kahramanmaraş-centered East Anatolian Fault Line. The principles of respect and intolerance created by this earthquake on the victims should examine the buildings on their spirituality. A total of 306 people participated in the research, and the answers of 108 people who were not earthquake victims were not included in the analysis. Participants consisted of a total of 198 disaster victims, 69 (34.8%) women and 129 (65.2%) men. As a result of the study, it was determined that the phenomenon of intolerance to uncertainty between psychological resilience and spiritual behaviors has the use of mediators.

Keywords: Anxiety, Intolerance, Uncertainty, Spirituality.

JEL Code: I19.

²¹⁵ Suat Acierik, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul/Türkiye, E-Posta: suatacierik@gmail.com, ORCID 0009-0002-4698-3228

1. GİRİŞ

Devletlerin beklenmedik zamanda birden gelişen olaylara karşı negatif etki yaratan olaylar yaşaması krizlere neden olabilmektedir. Kriz durumlarının önceden tespit edilememesi olası risk durumlarının önüne geçilmesini sağlamaktadır. Bu açıdan yaşanacak olan afet olaylarında yapılan analiz ve afet öncesi faaliyetler risk yönetimi adı altında; olayların gerçekleştikten sonra yapılan iyileştirme müdahalelerine kriz yönetimi denilmektedir.

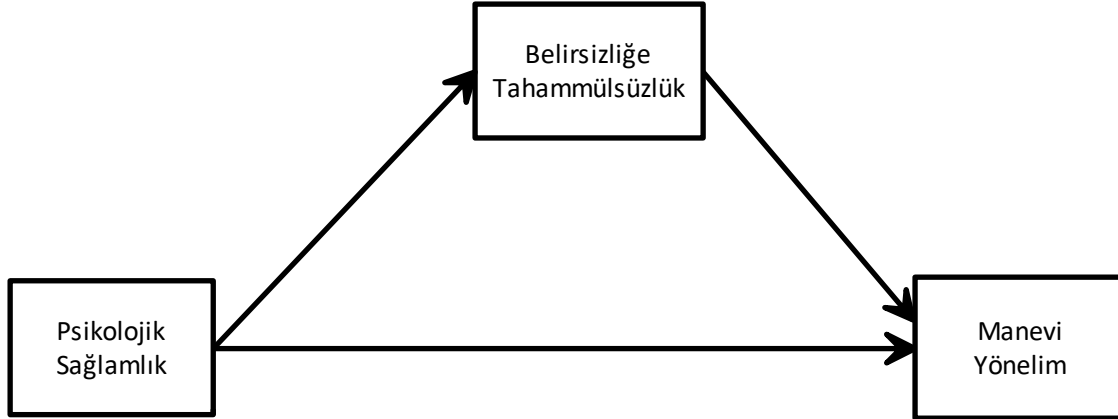
Afet olgusu çeşitli kurum ve kuruluşların iş birliği içinde sorumluluk almasını gerektiren, ekonomik, sosyal ve fiziksel problemleri oluşturan; insan aktivitelerini en aza indirgeyen insan ve teknoloji kaynaklı olaylara denilmektedir. Buna ek olarak doğal tehlikeler (deprem, sel, volkanik patlamalar, vb.) gibi olayların afet kapsamında yer alabilmesi için insanların can ve mal kaybı yaşaması gerekmektedir. Afetin büyüklük derecesi meydana gelen yapı hasarları, ölümler, yaralanmalar, vb. gibi faktörlere göre belirlenmektedir. Bu faktörler içinde en önemli olan insan canı ve güvenliği olduğu için halkın afeti değerlendirme gibi bir yönelimi bulunmaktadır. Afetin kapsamının büyüklüğünün belirlenmesi için aşağıdaki faktörler kullanılmaktadır (Erkal ve Değerliyurt, 2009: 149);

- Durumun fiziksel boyutu,
- Gerçekleşen felaketin yerleşim yerlerine olan uzaklığı,
- Ekonomik durum ve gelişmişlik seviyesi,
- Popülasyon,
- Doğal tehlike bölgelerinde çarpık ve denetimsiz yapılaşma,
- Çevre kirliliği,
- Vatandaşların bilinçsiz davranması,
- Olası afet olaylarına karşı önlem alınması şeklinde ifade edilmektedir.

Sosyal hizmetler kavramı “ kişi, grup ve toplulukların yapı ve şartlarından doğan ya da kendi denetimleri dışında meydana gelen bedenî, zihni ve ruhi eksikliği, fakirlik ve eşitsizliği gidermek veya azaltmak, toplumun değişen şartlarından doğan sosyal sorunları çözümlenmek, insan kaynaklarını geliştirmek, hayat standartları iyileştirmek ve yükseltmek, fertlerin birbirleriyle ve sosyal çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak maksadıyla insan şeref ve haysiyetine yaraşır eğitim, danışmanlık, bakım, tıbbî ve psiko-sosyal rehabilitasyon alanlarında devlet veya gönüllü-özel kuruluşlar tarafından sistemli bir şekilde ifa edilen hizmet programlarının bütünü” şeklinde ifade edilmektedir (Seyyar, 2002: 518; aktr: Seyyar ve Yumurtacı, 2016: 5). Kişilere sağlanan ekonomik, sosyal, psikolojik etkenler bilimsel çerçeve ve etik kurallar doğrultusunda geliştirilen hizmetler sosyal hizmetler kapsamında yer almaktadır.

Afet kavramı insanları sosyolojik, psikolojik ve ekonomik açıdan olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu yüzden hazırda bulunan diğer toplumsal sorunlara yeni bir olgu olarak verilmektedir. Bu açıdan afet yüzünden meydana gelen kayıpların mikro ve makro düzeyine göre sağlanan hizmetler sosyal hizmetler kapsamında değerlendirilmektedir (Pyles, 2008: 32).

Afetlerin sonuçları insanların ve toplumun yaşamında ekonomik, sosyolojik, vb. çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Belirsizliğe tahammülsüz, kişilerin gelecekte yaşayacağı olayların gerçekleşme yüzdesinin olumsuz kısmının gerçekleşme ve bu durumu kabul edilmemesi durumu şeklinde ifade edilmektedir (Dugas vd., 2001). Psikolojik sağlık kavramı kişilerin hayatında meydana gelen değişimlerinden oluşan tehdit edici durumlarda oluşabilecek stres, kaygı, vb. olgulara karşı kişilerin üstesinden gelme durumu olarak ele alınmaktadır (Erarlan, 2014). Psikolojik sağlık faktöründe en önemli olgu maneviyat olarak görülmektedir. Buna göre psikolojik sağlamlığın belirsizliğe tahammülsüzlük aracılığıyla manevi yönelim üzerinde dolaylı bir etkisi olduğu söylenebilir. Sağlık ile manevi yönelim arasındaki ilişkide belirsizliğe tahammülün aracı etkisi olduğu varsayımından hareketle ilgili literatür temelinde bu üç değişken arasındaki ilişkileri ortaya koyan bir model oluşturulmuş ve Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Psikolojik Sağlık, Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Manevi Yönelim Arasındaki İlişkiler
Şekil 1'deki hipotetik model doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorusuna cevap aranıp sonrasında verilen hipotezler test edilmiştir:

Araştırma Sorusu: Katılımcıların psikolojik sağlımlıkları, belirsizliğe tahammülsüzlükleri ve manevi yönelimleri ne düzeydedir ve bu üç değişken arasında nasıl ve ne yönde ilişkiler vardır?

- Hipotez 1
(H1): Psikolojik sağlamlık manevi yönelimi pozitif yönde etkiler.
- Hipotez 2
(H2): Psikolojik sağlamlık belirsizliğe tahammülsüzlüğü pozitif yönde etkiler.
- Hipotez 3
(H3): Belirsizliğe tahammülsüzlük manevi yönelimi pozitif yönde etkiler.
- Hipotez 4
(H4): Test edilen modelde belirsizliğe tahammülsüzlük; psikolojik sağlamlık ile manevi yönelim arasındaki ilişkide aracı etkiye sahiptir

2.

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada katılımcıların psikolojik sağlımlıkları, belirsizliğe tahammülsüzlükleri ve manevi yönelimleri arasındaki yapısal ilişkileri ortaya koymak amacıyla çok faktörlü karmaşık yordayıcı korelasyonel desen kullandık. Yordayıcı korelasyon araştırmalarında değişkenler arasındaki ilişkiler incelenerek değişkenlerin birinden yola çıkarak diğeri yordanmaya çalışılır. Çok faktörlü yordayıcı korelasyonel desenler yalnızca doğrudan ilişkileri denemeye yönelik olabileceği gibi hem doğrudan hem de dolaylı ilişkileri test etmeye yönelik de olabilir (Fraenkel et al., 2012). Bu çalışmada sağlamlığı yordayıcı, belirsizliğe tahammülsüzlüğü mediator ve manevi doyumunu ise yordanan değişken olarak belirledik.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremden etkilenen 10 ilde yaşayan 198 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler (N = 198)

Değişken	Kategori	Frekans f	Yüzde %
Aylık Gelir	8501'den az	61	30,8
	8501 ile 11000 arası	29	14,6
	11001 ile 15000 arası	61	30,8
	15001 ve üzeri	47	23,7
	Toplam		198
Cinsiyet	Kadın	69	34,8
	Erkek	129	65,2

	Toplam	198	100
Şehir	Adana	14	7,1
	Adıyaman	21	10,6
	Diyarbakır	7	3,5
	Gaziantep	18	9,1
	Hatay	33	16,7
	Kahramanmaraş	55	27,8
	Kilis	9	4,5
	Malatya	25	12,6
	Osmaniye	6	3,0
	Şanlıurfa	10	5,1
	Toplam	198	100
Yaş	18-25	53	26,8
	26-35	27	13,6
	36-45	56	28,3
	46 ve üzeri	62	31,3
	Toplam	198	100
Eğitim Düzeyi	İlkokul	13	6,6
	Ortaokul	13	6,6
	Lise	54	27,3
	Lisans	90	45,5
	Yüksek Lisans	21	10,6
	Doktora	7	3,5
	Toplam	198	100
Medeni Durum	Evli	125	63,1
	Bekar	73	36,9
	Toplam	198	100

Tablo 1’de görüleceği üzere katılımcıların aylık gelirleri ve yaş düzeylerinin dengeli dağıldığı söylenebilir. Katılımcıların üçte ikisinin evli olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi açısından yarıya yakınının lisans mezunu olduğu ve lise mezunlarının ise dörtte bir oranında olduğu görülmüştür. Cinsiyet açısından bakıldığında erkek katılımcıların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Yaşanılan şehir açısından ilk iki sırada Kahramanmaraş ve Hatay gelmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Kısa Formu

Sağlamlığı ölçmek için Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ve Doğan (2015) tarafından Türk kültürüne uyarlanan “Psikolojik Sağlamlık Ölçeği Kısa Formunu” kullandık. Tek boyut ve beşli likert tipindeki 6 maddeden oluşan ölçekten alınan yüksek puanlar üniversite öğrencilerinin sağlamlıklarının arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçekte 2, 4 ve 6. maddeler tersten kodlanmıştır (Örnek madde: Sıkıntılı zamanlardan sonra kendimi çabucak toparlayabilirim). Mevcut araştırmada yapı geçerliğini sağlamak amacıyla yapılan DFA sonucunda ölçeğin tek boyutlu orijinal yapısını koruyarak uyum indekslerinin mükemmel düzeyde olduğu görülmüştür: $\chi^2/sd = 1,294$, SRMR = .01, IFI = .97, RMSEA = .04, TLI = .98, CFI = .97. Ölçeğin alfa içtutarlılık katsayısını .86 olarak hesapladık.

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği

Belirsizliğe tahammülsüzlüğü ölçmek için Carleton ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen ve Sarıçam ve arkadaşları (2014) tarafından Türk kültürüne uyarlanan “Belirsizliğe Tahammülsüz Ölçeğini” kullandık. İki boyut ve beşli likert tipindeki 12 maddeden oluşan ölçekten alınan yüksek puanlar katılımcıların belirsizliğe tahammülsüzlüklerinin arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçekte ilk 7 madde ileriye yönelik kaygı alt boyutunu oluşturmaktadır. Son 5 madde ise engelleyici kaygı alt boyutunu oluşturmaktadır. Mevcut araştırmada yapı geçerliğini sağlamak amacıyla yapılan DFA sonucunda ölçeğin iki boyutlu orijinal yapısını koruyarak uyum indekslerinin mükemmel ve istenilir düzeyde olduğu görülmüştür: $\chi^2/sd = 2,531$, SRMR =

.03, IFI = .96, RMSEA = .08, TLI= .95, CFI=.96. Ölçeğin alfa içtutarlılık katsayısını ilk boyut için .92, ikinci boyut için .93 olarak hesapladık.

Manevi Yönelim Ölçeği

Manevi yönelimi ölçmek için Kasapoğlu (2016) tarafından geliştirilen Manevi Yönelim Ölçeğini kullandık. Ölçek beşli likert türünde 16 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yüksek puanlar bireylerin manevi yönelimlerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Mevcut araştırmada yapı geçerliğini sağlamak amacıyla yapılan DFA sonucunda ölçeğin tek boyutlu orijinal yapısını koruyarak uyum indekslerinin mükemmel ve kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür: $\chi^2/sd = 3,770$, SRMR = .04, IFI = .96, RMSEA = .08, TLI= .95, CFI=.96. Ölçeğin alfa içtutarlılık katsayısını .98 olarak hesapladık.

2.4. Veri Analizi

İlk aşamada tanımlayıcı istatistikler kullandık. İkinci aşamada, değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek için Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayılarını hesapladık. Üçüncü aşamada sağlamlık ile manevi eğilim arasındaki ilişkide belirsizliğe tahammülsüzlüğün aracılık etkisini ortaya koymak için hiyerarşik regresyon analizi kullandık. Çoklu bağıntı sorunu olup olmadığını kontrol etmek için tolerans değerlerinin .20'den büyük ve varyans büyütme faktörünün (VIF) 10'dan küçük olup olmadığını kontrol ettik (Field, 2013). Hiyerarşik regresyon analizlerine ek olarak sağlamlık ile manevi eğilim arasındaki ilişkide belirsizliğe tahammülsüzlüğün aracılık etkisinin istatistiksel açıdan anlamlılığını test etmek amacıyla "SPSS Process Makro" eklentisiyle Hayes (2018) tarafından önerilen bias-corrected bootstrapping yöntemini uyguladık. %95 güven aralığını oluşturmak için rastgele örnekleme yöntemiyle örneklem sayısını 5.000'e çıkardık. Güven aralıkları arasında sıfır değerinin olmaması modelde sınanan aracılık etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir (Hayes, 2018). Tüm analizlerde SPSS kullandık. Anlamlılık değeri için .05'i kabul ettik.

3.

BULGULAR

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizleri

Psikolojik sağlamlık, sağlamlık, algılanan stres ve manevi eğilim ile ilgili betimsel istatistikler ve korelasyon değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon (N = 198)

Değişken	Ort.	SD	Skewness	Kurtosis	(1)	(2)	(3)
1. Belirsizliğe Tahammülsüzlük	3,01	1,05	-,214	-,744	1	,516**	-,134
2. Manevi Yönelim	4,01	1,35	-,136	.321		1	,143*
4. Psikolojik Sağlamlık	3,14	,69	-,067	1,390			1

**p < .01.

Tablo 2'de görüleceği üzere manevi yönelim ile psikolojik sağlamlık arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır. Belirsizliğe tahammülsüzlük ile manevi yönelim arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır. Belirsizliğe tahammülsüzlük ile sağlamlık arasındaki korelasyon katsayısı anlamsızdır. Çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında veri setinin normal dağıldığı söylenebilir (kurtosis and skewness $\leq |1,5|$) (Kline, 2015).

3.2. Aracılık Analizleri

Sağlamlık ile manevi eğilim arasındaki ilişkide belirsizliğe tahammülsüzlüğün aracılık etkilerini test etmek için üç aşamalı hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Birinci aşamada bağımlı değişken (manevi eğilim), bağımsız değişken (sağlamlık) tarafından yordanmıştır. İkinci aşamada aracı değişken (belirsizliğe tahammülsüzlük), bağımsız değişken tarafından yordanmıştır. Üçüncü aşamada bağımlı değişken hem

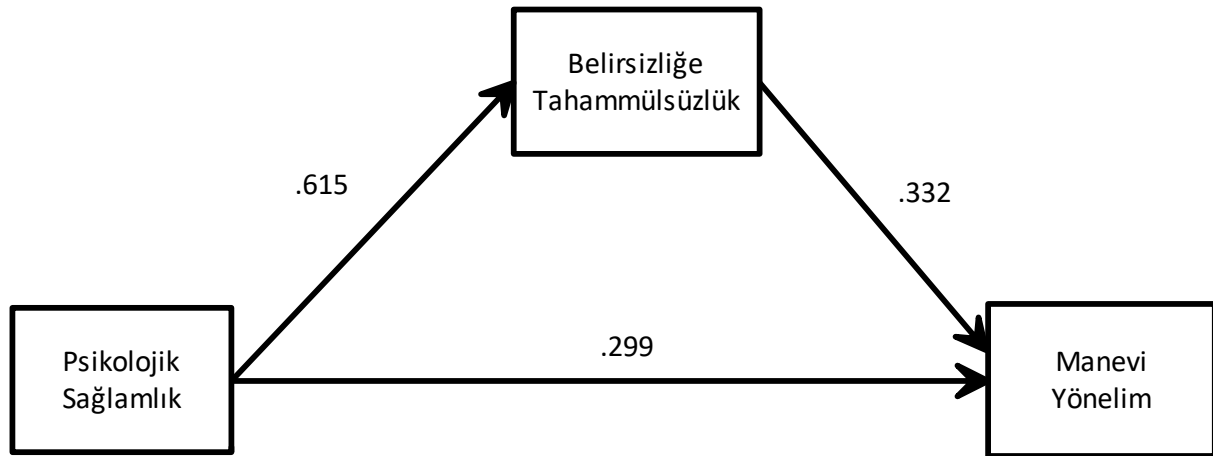
yordayıcı değişken hem de aracı değişken tarafından yordanmıştır. Üç aşamalı hiyerarşik regresyon analizi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Manevi Eğilimi Yordayan Hiyerarşik Regresyon Analizleri

Regression Equation	Dependent Variable	Independent Variable	B	β	t	r ²	Δr^2	ΔF
1	Manevi Eğilim	Psikolojik Sağlık	.835	.503	8,156*	.253	-	66,519
2	Belirsizliğe Tahammülsüzlük	Psikolojik Sağlık	.794	.615	10,920	.378	-	119,240
3	Manevi Eğilim	Psikolojik Sağlık Belirsizliğe Tahammülsüzlük	.496 .427	.299 .332	4* 4,440*	.322	.07	46,293

***= p< .001, *= p< .05

Tablo 3’te görüleceği üzere birinci aşamada (Regresyon Eşitliği 1) sağlık ile manevi eğilim arasında doğrudan bir yol kurulmuş (H1) ve bağımsız değişken (psikolojik sağlık), bağımlı değişkeni (manevi eğilim) anlamlı ve pozitif yönde yordamıştır ($\beta = .503$, $t = 8,156$, $p < .001$). Bu bulgulara göre H1 doğrulanmış ve manevi eğilimdeki varyansın %25’i psikolojik sağlık tarafından açıklanmıştır. İkinci aşamada (Regresyon Eşitliği 2) psikolojik sağlık, belirsizliğe tahammülsüzlüğü pozitif yönde yordamış ve H2 kabul edilmiştir ($\beta = .615$, $t = 10,920$, $p < .001$). Buna göre belirsizliğe tahammülsüzlükteki varyansın %37,8’i psikolojik sağlık tarafından açıklanmaktadır. Üçüncü aşamada (Regresyon Eşitliği 3) aracı değişkenin modele dahil edilmesi sonrasında psikolojik sağlık, manevi eğilimi anlamlı bir şekilde yordamasına rağmen psikolojik sağlığın etki katsayısında azalma meydana gelmiştir ($\beta = .30$, $t = 4$, $p < .001$). Bu bulgulara göre psikolojik sağlık ile manevi eğilim arasındaki ilişkide belirsizliğe tahammülsüzlük kısmi aracılık etmişlerdir. Aracı değişken analizleri Şekil 2’de görselleştirilmiştir.

Şekil 2. Sağlık Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Manevi Yönelim Arasındaki İlişkiler, N = 198,

*** = p < .001

Şekil 2’ye göre psikolojik sağlığın belirsizliğe tahammülsüzlük aracılığıyla manevi eğilim üzerindeki dolaylı etkisi ($0.62 \times 0.33 = 0.20$), toplam etkinin ($0.20 + 0.30 = 0.50$) %40’ına ($0.20 / 0.50 = 0.40$) tekabül etmektedir. Aracı değişkenin modele eklenmesiyle birlikte bağımlı değişkende açıklanan varyansta .07 düzeyinde bir artış meydana gelmiştir. Ayrıca bağımlı değişkendeki varyansın %32,2’si; bağımsız değişken ve aracı değişken tarafından birlikte açıklanmaktadır. Aracı değişken modele dahil edilmediğinde bu oran %25,3’e gerilemektedir.

Belirsizliğe tahammülsüzlüğün aracı etkisinin anlamlılığını test etmek amacıyla Hayes (2018) tarafından önerilen “SPSS Process Macro” eklentisiyle “bias-corrected bootstrapping” yöntemi uygulanmıştır. Dolaylı etki katsayıları ile %95 güven aralıkları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Kısmi Aracılık Analizleri için Önyükleme Sonuçları (N = 198)

	Model Yolu	SYK	SH	95% Güven Aralığı	
				Düşük	Yüksek
Standardize Dolaylı	PS→BT→ME	.204	.04	.112	.294

PS =Psikolojik Sağlık, BT= Belirsizliğe Tahammülsüzlük, ME= Manevi Eğilim, SYK= Standardize Yol Katsayısı, SH = Standart Hata, ** p< .01,

Tablo 4'te görüleceği üzere 5.000 bootstrap işleminden sonra belirsizliğe tahammülsüzlüğün dolaylı yol katsayısı anlamlıdır ve güven aralıkları arasında sıfır yoktur (önyükleme katsayısı = .204, 95% Confidence Interval = .12, .29). Bu bulgulara göre belirsizliğe tahammülsüzlüğün psikolojik sağlık ile manevi eğilim arasındaki ilişkiye aracılık edeceğini öne süren H4 doğrulanmıştır.

4. SONUÇ

Afet olaylarının ne zaman ve nasıl gerçekleşeceği tam anlamıyla bilinmemektedir. Bu yüzden olası afet durumlarına karşı önlemler alınması insanların can ve mal kaybını en aza indirmektedir. Afetlerin önceden bilinmesi mümkün olmadığı ve sonucunda büyük tahribatlar bıraktığı için insanlar üzerinde psikolojik bazı etkenler yaratmaktadır. Kişilerin psikolojilerinin sağlam olması önemli bir etkidir. Afet olaylarında insanlar aile, maddiyat, mülk, vb. varlıklarından olabilmektedir. Bu noktada maneviyatın yüksek olması, psikolojik sağlamlığı olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca kişiler gelecekte karşılaşabileceği olumsuz olaylara karşı tahammülsüz bir yapı sergilemesi, psikolojik sağlık ile doğru orantılıdır. Bu açıdan psikolojik sağlık ve manevi yönelim arasındaki ilişkide gelecekte olan olayların bilinmemesi, belirsizliğe tahammülsüzlük kavramının aracılık etkisi yaptığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Dugas, M. J., Gosselin, P., & Ladouceur, R. (2001). Intolerance of uncertainty and worry: investigating specificity in a nonclinical sample. *Cognitive Therapy and Research*, 25, 551– 558.
2. Erarslan, Ö. (2014). Üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlık ile depresif belirtiler ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkide benlik saygısı, pozitif dünya görüşü ve umudun aracı rolünün incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
3. Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye’de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
4. Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. (4th ed.). Sage.
5. Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. (8th edition). McGraw-Hill.
6. Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2th ed.). Guilford.
7. Kasapoğlu, F. (2020). COVID-19 salgını sürecinde kaygı ile maneviyat, psikolojik sağlık ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 599-614.
8. Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). Guilford.
9. Pyles, L. (2008). Community organizing for Post-Disaster Social Development. *International Social Work*, 50 (3), 321-333.
10. Sarıçam, H., Erguvan, F. M., Akın, A., & Akça, M. Ş. (2014). Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği (BTÖ-12) Türkçe Formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Route Educational and Social Science Journal*, 1(3), 148-157.
11. Seyyar, A. ve Yumurtacı, A. (2016). Afet odaklı acil manevi sosyal hizmet uygulamaları bağlamında Türkiye’ye yönelik bir model önerisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 1-24.

TÜRKİYE ve IRAK CEZA HUKUKU SİSTEMLERİNDE ONARICI ADALET UYGULAMALARI
RESTORATIVE JUSTICE PRACTICES IN TURKEY and IRAQ CRIMINAL LAW SYSTEMS

ÖZ

Araştırmada; Türkiye ile Irak Ceza Hukuku sistemlerindeki onarıcı adalet uygulamaları karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Yerli ve yabancı birçok literatür taraması yapılarak nitel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Türkiye'deki uygulamalar arasında; "kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar, hapis cezasının ertelenmesi, önödeme, kamu davasının açılmasının ertelenmesi, hükmün açıklanmasının geri bırakılması, seri muhakeme usulü, basit yargılama usulü, uzlaştırma, koşullu salıverilme, özel infaz usulleri, denetimli serbestlik, hakikat komisyonları" yer almaktadır. Irak'taki uygulamalar arasında; "kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar, yürütmenin durdurulması, para cezası, kamu davasının açılmasının ertelenmesi, hükmün infazının ertelenmesi, acil yargı, ceza emri, uzlaştırma, koşullu salıverilme, özel infaz usulleri, denetimli serbestlik, hakikat komisyonları" uygulamaları yer almaktadır. Sonuç olarak; incelenen oniki uygulamadan yedisinin aynı isimle, beşinin farklı isimle adlandırıldığı, her iki ülkedeki uygulamaların evrensel hukuk kuralları gereği birçok ortak yöne sahip olduğu, dünyadaki diğer gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara yakınlığın ülkenin sahip olduğu sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilişkili olduğu, uygulamaların yürürlük geçmişi ile kapsayıcılığı arasında paralellik olduğu, tüm uygulamaların ortak noktasının suçluyu cezasını çektirerek ıslah edip aynı zamanda toplumla bağını koparmadan sağlamlaştırmak olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Onarıcı Adalet, Türk Ceza Hukuku, Irak Ceza Hukuku.

ABSTRACT

In the research; restorative justice practices in Turkey and Iraqi Criminal Law systems were compared and analyzed. The qualitative analysis method was utilized by reviewing much domestic and foreign literature. Among the practices in Turkey; "alternative sanctions to short-term imprisonment, postponement of imprisonment, pre-payment, postponement of the opening of the public case, deferral of the announcement of the verdict, summary procedure, simple trial procedure, reconciliation, conditional release, special execution procedures, probation, truth commissions" are included. Iraqi practices include "alternative sanctions to short-term imprisonment, suspension of execution, fines, postponement of the opening of the public case, postponement of the execution of the verdict, summary judgment, penalty order, conciliation, conditional release, special execution procedures, probation, truth commissions". As a result, it has been determined that seven of the twelve practices examined are named with the same name and five with different names, that the practices in both countries have many common aspects by universal legal rules, that the proximity to the practices in other developed countries in the world is related to the socioeconomic development level of the country, that there is a parallelism between the effective history of the practices and their inclusiveness, and that the common point of all practices is to rehabilitate the offender by making him serve his sentence and at the same time to strengthen his bond with the society without breaking his bond with the society.

Keywords: Restorative Justice, Turkish Criminal Law, Iraqi Criminal Law.

^{216*} Suhair Fouad Zabar ZABAR Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, suhayir1234@gmail.com, Yolava/TÜRKİYE 0009-0000-7364-354X

GİRİŞ

Toplumu dinamik yapısı gereği bir dönemde geçerli sayılıp uygulanan kurallar ile ekonomik, politik ve sosyal göstergeler zaman içerisinde değişebilir. Bu dinamik durum toplumun adalet anlayışına da yansır. İnsanlık tarihi boyunca evrim geçiren ve dönüşen suç yargılaması ve misyonunu da farklılaşmaktadır. Söz konusu bu dönüşüm, suç nedeniyle mağdurların temel insan haklarının korunmasına sağlayacak birtakım yargılama kurumlarını ortaya çıkarmıştır. 20.yy'a kadar benimsenip uygulanan “ders verici” ve “ıslah edici” ceza adalet yaklaşımına seçenек bir kurum olan onarıcı adalet sistemi ortaya çıkarak onarıcı uygulamaların ceza muhakemesine girmesini sağlamıştır (Çubukçuoğlu, 2018: 21-22). Adalet sistemi, her geçen gün artış gösteren suç oranları karşısında birtakım problemlerle karşılaşmaktadır. Kişiler suçları nedeniyle cezaevine gönderilmekte, toplumdan daha fazla uzaklaşmalarına yol açmaktadır. Bu durum ceza hukuku açısından geleceğe ilişkin bir takım soru işaretlerinin ortaya çıkmasına neden olmakta ve uygulayıcıları farklı arayışlara yöneltmektedir. Mevcut duruma alternatif olarak Onarıcı Adalet düşüncesi ileri sürülmektedir (Baytaş, 2013). Cezalandırma gücü genellikle devlete aittir. Geleneksel ceza adalet sisteminde ortaya çıkan uyuşmazlık devlet tarafından giderilmektedir. Zamanla bu sistem ihtiyaçlara tam olarak cevap verememeye başlamıştır. Bu nedenle alternatif sistemler uygulanmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de onarıcı adalet sistemidir. Onarıcı adalet sistemi, kapsam olarak mağdurları tatmin etme ve tazmin etme fikrini içerir. Onarıcı adalet; “belirli bir suçta çıkarı olan tüm tarafların, suçun ardından ve bunun gelecek üzerindeki etkileriyle nasıl başa çıkılacağına toplu olarak karar vermek için bir araya geldiği bir süreç” olarak tanımlanabilir. Diğer bir tanım ise “onarıcı adalet, tarafların kendilerini ve genel olarak toplumu yasal kurumlarla aktif bir ilişki içinde içeren, suçla yönelik bir sorun çözme yaklaşımı” şeklindedir (Olayode, 2017: 75).

Onarıcı adalet kavramı özellikle son 20-25 yılda farklı ülke ve bölgelerde artan bir şekilde kabul görmüştür. Onarıcı adaletin temel çekirdek değeri, hasarı hasarla dengelemekten öte ilişkileri düzeltmektir. Ceza adalet sisteminin merkezine suç değil, toplum yerleştirilir. Onarıcı adalet sürecinde, mağdur, suçlu ve toplum, suçun kötü sonuçlarını onarmak için neler yapılabileceği hakkında hep birlikte rol alırlar (Akçay, 2009: 14). Onarıcı adalet sisteminin gelişiminin hızlanması, onarıcı adaletin temel prensiplerinin ortaya konulması ve belirli bir standarda kavuşturulması gereğini doğurmuştur. Bu temel prensiplerin ortaya konulması; 13 Nisan 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin (Economic and Social Council of the United Nations, ECOSOC) kararıyla gerçekleşmiştir. Bu kararlar, onarıcı adaletin ne demek olduğu, hangi amacı taşıdığı, gerek sürece ilişkin terim birliğinin ve gerekse onarıcı adalet modellerinde birliğin sağlanması amaçlanmıştır. Onarıcı adalet, merkeze mağduru koyan ve bu şekilde mağduru ikinci kez mağdur olmasını engellemeye çalışan bir sistemdir. Bu sistemde temel hareket noktası fail ile mağdur arasındaki diyalogdur. Dünyada hızlı bir gelişim gösteren onarıcı adalet sistemi, henüz cezalandırıcı adaletin önüne geçememekle birlikte, bazı hallerde uygulanan alternatif bir sistemdir (Baytaş, 2013).

TÜRK CEZA HUKUKU SİSTEMİNDE ONARICI ADALET UYGULAMALARI

Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar, ceza infaz sisteminde yer alan bir alternatif yaptırım yöntemidir. Bu yöntem, suçlu olan kişilerin belirli bir süre hapis cezasına çarptırılmaları yerine toplum yararına çalışma, para cezası veya elektronik kelepçe takılması gibi farklı yaptırımların uygulanması ile cezalandırılmasıdır. Bu yaptırımlar hem suçluların rehabilite edilmesi hem de ceza sisteminin işleyişinin düzenlenmesi açısından önemlidir. Kısa süreli hapis cezasının, suçluların hayatlarını ve geleceklerini olumsuz etkileme potansiyeli yüksek olduğundan, bu tür alternatif yaptırımlar daha etkili ve adil olabilmektedir. Toplum yararına çalışma yaptırımı, suçlu olan kişinin kamu hizmetlerinde çalışmasını gerektirir ve bu sayede suçlu olan kişi hem toplum yararına bir iş yapmış olur hem de cezasını öder. Para cezası ise suçlunun belirli bir miktar para ödemesini gerektirir ve bu da suçlunun ekonomik durumuna bağlı olarak belirlenir. Elektronik kelepçe takılması yaptırımı ise suçlunun belirli bir süre boyunca sürekli olarak izlenmesini sağlar. Bu alternatif yaptırımların uygulanması, suçluların rehabilite edilmesi ve topluma yeniden kazandırılması açısından önemlidir. Ayrıca ceza sistemi içinde farklı bir seçenek sunarak, hapis cezası uygulamalarının tek seçenек olarak kullanımının azaltılmasını sağlar (Otaç, 2021; Koç, 2013).

Hapis Cezasının Ertelenmesi, suçlu olan kişinin hapis cezasına çarptırılması halinde cezanın belirli bir süre için ertelenmesi ve bu süre içinde belirli koşulların sağlanması halinde cezanın infaz edilmemesi anlamına gelir. Hapis cezasının ertelenmesi, ceza sisteminde uygulanan bir alternatif yaptırım yöntemi olup suçluların rehabilite edilmesi ve ceza sistemi içindeki iyileştirmelerin sağlanması açısından önemlidir. Hapis cezasının ertelenmesi, belirli bir süreliğine suçlunun serbest kalması anlamına gelir. Bu süre zarfında suçlu, belirli koşulların sağlanması halinde serbest kalabilir. Bu koşullar genellikle suçun türüne, suçun mağduru ile ilişkisine, suçun ciddiyetine ve suçlu olan kişinin genel durumuna göre belirlenir. Koşullar arasında genellikle suçlunun belirli bir süre içinde hiçbir suç işlememesi, belirli bir süre boyunca sosyal yardım veya terapi programlarına katılması, düzenli olarak işe gitmesi veya okula devam etmesi gibi şartlar yer alabilir. Hapis cezasının ertelenmesi, suçlu olan kişilerin yeniden topluma kazandırılmasına yardımcı olurken, hapis cezasının gereksiz yere uzun süre devam etmesinin önüne geçer. Ayrıca ceza sisteminin daha adil ve etkili olmasına da katkıda bulunur (Özkan, 2015; Kartal, 2016).

Önödeme, suçluların hapis cezası yerine para cezası ödeyerek cezalarını tamamlamalarına olanak tanıyan bir uygulamadır. Suçlu olan kişi, para cezasını ödediği takdirde, hapis cezasından muaf tutulur veya cezası hafifletilir. Önödeme uygulaması, suçlu olan kişilerin hapis cezası yerine para cezası ödemelerine olanak tanıdığı için hukuk sisteminin işleyişi açısından önemlidir. Bu uygulama, hukuk sistemini yüksek hapis cezalarından kurtararak, mahkemelerin hukuki süreçlere daha fazla zaman ayırmasına ve daha ciddi suçların yargılanmasına olanak tanır. Önödeme uygulaması, birçok hukuk sisteminde uygulanmaktadır. Ancak, her ülkenin hukuk sistemi farklı olduğu için önödeme uygulaması da ülkelere göre farklılık gösterebilir. Örneğin, bazı ülkelerde, suçluların belirli bir miktar para cezasını ödemeleri halinde, hapis cezalarından tamamen muaf tutulmaları mümkün iken bazı ülkelerde suçluların sadece belirli bir yüzdesini ödemesi halinde hapis cezasından muaf tutulmalarına izin verilir (Tutumlu, 2010; Erdin, 2021).

Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi, suç işleyen kişilerin cezalandırılmasını erteleyen bir uygulamadır. Bu uygulama, genellikle suçlunun suçu işlediği zaman yaşı, psikolojik durumu, suçun niteliği gibi faktörlerin göz önünde bulundurulmasıyla karar verilir. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, suçlu olan kişilere birçok avantaj sağlayabilir. Örneğin, suçlu olan kişi, suçu işlediği tarihten itibaren belirli bir süre boyunca suç işlemezse, dava açılmadan serbest kalabilir. Ayrıca, belirli bir süre boyunca belirli şartları yerine getirdiği takdirde, suçlu olan kişi hapis cezasından kurtulabilir. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi uygulaması, hukuk sistemlerinde suçluların cezalarının belirlenmesinde bir faktördür. Bu uygulamanın avantajları ve dezavantajları vardır ve hukuk sistemleri tarafından dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır (Töngür, 2015; 2018; Gedik, 2006).

Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması, mahkemelerin hüküm vermekle birlikte hükmün infazını belirli bir süre ertelemesine olanak tanır. Suç işleyen kişilerin cezalarını tam olarak çekmelerini engelleyen bir uygulamadır. Bu uygulama, suçlu olan kişinin suçu işlediği tarihten itibaren belirli bir süre boyunca suç işlemezse, suçunun hükümsüz sayılmasına neden olur. Hükmün açıklanmasının geri bırakılması, belirli şartlar altında uygulanabilir. Örneğin, suçun niteliği, suçu işleyen kişinin yaşı, suçun işleniş şekli, suçu işleyen kişinin kişisel durumu ve suçun mağduru gibi faktörler göz önünde bulundurulur. Bu uygulama, suç işleyen kişilere birçok avantaj sağlar. Öncelikle, suçlu olan kişi hapis cezasından kurtulabilir ve hüküm altında kalmadan serbest kalabilir. Ayrıca, belirli bir süre boyunca belirli şartları yerine getirirlerse, suçlu olan kişiler hükümsüz sayılır ve cezalarından kurtulabilirler (Artuç, 2008; Temur, 2014).

Seri Muhakeme Usulü, olağan yargılama usulünden farklıdır ve Cumhuriyet Savcısı'nı cezai uyuşmazlığın çözümünde belirleyici bir konuma getirir. Cumhuriyet Savcısı, seri muhakeme usulüne göre mahkûmiyet kararının içeriğini (suçun sabit olması ve cezanın belirlenmesi) doğrudan belirlerken, mahkeme sadece biçimsel denetim görevini üstlenmektedir. Seri muhakeme usulü, bir tür suç itham pazarlığı olarak değerlendirilebilir. Şüpheli, daha az ceza almak amacıyla seri muhakeme usulünün uygulanmasına ilişkin teklifi kabul ederek savcılık makamıyla anlaşma yapar. Bu süreç mahkeme tarafından denetlenir. Savcı ve şüpheli arasındaki anlaşma mahkeme tarafından denetlenir. Seri muhakeme usulünün başlıca faydaları, dosyanın hızlı ve kesin bir şekilde sonuçlandırılması ve daha az maliyet gerektirmesidir. İtirafın geçerli

olabilmesi için suç işlemeyi kabul etmek gerekmektedir. Seri muhakeme usulünün uygulanabilmesi için suç itirafı şartı yerine teklifin kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Yaşar, 2020; Atalay, 2020).

Basit Yargılama Usulü, ceza davalarında hızlı ve basit bir yargılama yapılmasını sağlar. Hafif suçlar ve suçluluğu şüpheli olmayan durumlarda kullanılır. Bu usule göre, savcılık tarafından hazırlanan iddianamede yer alan suçlamaları kabul eden sanık, mahkemeye gitmeden önce ödeme emrine itiraz etmezse, hızlı bir yargılama süreci başlar. Sanık, bu usulde ceza mahkemesi tarafından belirlenen miktarı öder ve cezasını çekmiş sayılır. Basit yargılama usulü, adli para cezası verilmesi veya hapis cezasının 1 yıldan az olması durumlarında uygulanır. Bu usulde, sanığın suçu kabul etmesi, yargılama sürecinin hızlanmasına yardımcı olur. Basit yargılama usulü, Türk hukuk sisteminde hafif suçlar ve suçluluğu şüpheli olmayan durumlarda hızlı ve basit bir yargılama yapılmasını sağlayan bir yargılama usulüdür. Bu usul, yargılama sürecinde zaman ve maliyet tasarrufu sağlar (Koca, 2020; İçer, 2020).

Uzlaştırma, tarafların anlaşarak uyuşmazlığı çözmelerini ve mahkeme sürecine gitmeden hukuki bir çözüm yolu bulmalarını hedefler. Kamu davalarında ve özel hukuk davalarında uzlaştırmanın uygulanabileceği alanlar belirlenmiştir. Uzlaştırmada, uzman bir arabulucu ya da hakem, taraflar arasındaki görüşmelerde ortak bir çözüm yolu bulmalarına yardımcı olur. Taraflar, uzlaşma anlaşmasının koşullarını belirleyerek anlaşmaya varırlar. Bu anlaşma, taraflar arasında bir sözleşme niteliği taşır ve mahkeme kararı gibi hukuki bir nitelik kazanır. Uzlaştırma yönteminin avantajları arasında, mahkeme sürecinde yaşanabilecek uzun süreli ve masraflı yargılama sürecinden kaçınmak, taraflar arasında uzlaşmayı teşvik etmek, tarafların ilişkilerini korumak ve hukuki çözümün hızlı bir şekilde elde edilmesi sayılabilir. Uzlaştırma yöntemi, taraflar arasındaki iletişimi ve ilişkileri korurken, hukuki çözümün hızlı bir şekilde elde edilmesini sağlar (Sarısozen, 2017).

Koşullu Salıverilme, bir mahkûmun cezaevindeki belirli bir süreyi tamamlamasının ardından özgürlüğüne kavuşmasına izin veren bir hükümlü salıverme türüdür. Bu tür bir salıverme, cezaevindeki mahkûmların topluma yeniden kazandırılmasını kolaylaştırmak ve yeniden suç işleme riskini azaltmak amacıyla uygulanır. Genellikle mahkûmun belirli bir süre boyunca iyi bir tutum sergilemesi, belirli bir meslek edinmesi veya eğitim alması gibi koşullara bağlıdır. Ayrıca, mahkûmun cezaevindeki disiplin cezaları veya suçlamaları olmamalıdır. Koşullu Salıverilme genellikle denetimli serbestlik koşulları altında uygulanır. Mahkûm, belirli bir süre boyunca belirli kurallara uymak ve belli bir süre boyunca belirli bir denetim görevlisine rapor vermek gibi koşulları kabul etmelidir. Ayrıca, belirli bir bölgeden çıkmayı veya belirli kişilerle iletişim kurmayı yasaklayan kısıtlamalar da olabilir. Farklı ülkelerde ve cezaevlerinde farklı yasal çerçeveler altında uygulanabilir. Ancak temel olarak, cezaevindeki mahkûmların yeniden topluma kazandırılmasını kolaylaştırmak ve yeniden suç işleme riskini azaltmak amacıyla uygulanır (Kıdıl, 2018).

Özel İnfaz Usulleri, diğer ceza infaz yöntemlerinden farklılık gösterir ve suçun türüne göre değişkenlik gösterir. Örneğin, işlenen suçların niteliği veya suçun işleniş şekli sebebiyle ceza infaz kurumlarında infazı zor veya tehlikeli olan hükümlüler için açık ceza infaz kurumu veya hükümlü evi gibi daha az güvenli yerlerde infaz mümkündür. Bu yöntemlerde, hükümlülerin infazının bir kısmı veya tamamı, belirli koşulları yerine getirmeleri halinde dışarıda geçirebilecekleri koşullu salıverilme gibi uygulamalar da yer alabilir. Özel infaz usulleri arasında yer alan diğer uygulamalar ise, elektronik kelepçe takılması, açık ceza infaz kurumlarında kalan hükümlülerin çevre hizmetleri gibi topluma faydalı işlerde çalışması, hükümlülerin çocuklarına bakması veya okuması gibi faaliyetlerden yararlanmaları ve benzeri yöntemlerdir. Özel infaz usulleri, hükümlülerin cezalarının infazını daha insancıl hale getirmeyi hedeflerken, aynı zamanda toplumun güvenliğinin de sağlanması amaçlanır. Özel infaz usullerinin kullanımında dikkatli olunması ve suçun niteliği, hükümlünün özellikleri ve toplumun güvenliği gözetilerek karar verilmesi önemlidir (Turhan ve Altıkat, 2012).

Denetimli Serbestlik, hükümlülerin cezaevinden çıktıktan sonra belirli bir süre boyunca belirli koşullar altında takip edilmesi ve denetlenmesi işlemidir. Bu koşullar arasında hükümlünün belirli bir yere gitmesi, belirli bir işi yapması, bir kuruma başvurması veya belli bir süre içerisinde belirli bir işlemi gerçekleştirmesi gibi şartlar bulunabilir. Denetimli serbestlik uygulaması, hükümlülerin yeniden suç işleme risklerini azaltmak, topluma daha hızlı uyum sağlamalarını sağlamak ve ceza infaz kurumlarına olan yükü azaltmak amacıyla

uygulanır. Hükümlülerin cezaevinden çıktıktan sonra yeniden topluma uyum sağlamaları ve hayatlarını sürdürebilmeleri için destekleyici hizmetler sunulur. Denetimli serbestlik süresi, hükümlülerin suçun türüne ve ceza miktarına göre değişebilir. Bu süre boyunca hükümlüler belirli bir denetim elemanı tarafından takip edilir ve denetim elemanının belirlediği koşullara uyarak yaşamlarını sürdürürler. Denetimli serbestlik uygulamasının başarısı, hükümlülerin uyum sağlama becerilerine, topluma adaptasyonlarına ve yeniden suç işleme oranlarına bağlıdır. Bu nedenle, denetimli serbestlik uygulaması kapsamında hükümlülerin psikososyal destek, eğitim, meslek edindirme gibi hizmetlerden yararlanmaları önemlidir. Aynı zamanda, denetimli serbestlik uygulamasında yer alan denetim elemanları tarafından yürütülen çalışmaların da etkin olması gerekmektedir. Bu nedenle, denetimli serbestlik uygulaması, suç ve ceza politikalarının bir parçası olarak etkili bir şekilde planlanmalı ve uygulanmalıdır (Tırtır, 2006; Cihan, 2016).

Türkiye’de kalıcı bir barışın inşa edilmesi için, özellikle 1990’lı yıllarda yaşanan ve toplumun geniş bir kesimi tarafından yok sayılan zorla göç, yasadışı ve keyfi infazlar ve zorla kaybetmeler gibi devlet şiddeti pratiklerinin açıklıkla konuşulması, bu şiddete maruz kalanların taleplerinin tanınması ve bu şiddeti uygulayan yapının ve mümkün kılan kurumsal işbirliğinin açığa çıkarılması gerekmektedir. Türkiye’de bir Hakikat Komisyonunun kurulmasını tartışırken 30 yıllık bir dünya deneyimi hem bazı iyi örnekler sunmakta hem de farklı deneyimleri karşılaştırmalı inceleyerek Türkiye’nin ihtiyaç ve koşullarına göre şekillendirme olanağı tanımaktadır (Çelikkan, 2013). Kimi zaman Türkiye’de darbe ve muhtıraları incelemeye yönelik oluşturulan meclis araştırması komisyonları, hakikat komisyonu olarak kabul edilmemektedir (Maviş, 2016). 1997-2013 yılları arasında siyasî şiddet ve insan hakları ihlalleriyle ilgili konuları araştırmak üzere dört meclis araştırma komisyonu kurulmuştur. Türkiye’de ne resmî bir geçiş dönemi adaleti süreci gerçekleşmiş ne de bir hakikat komisyonu kurulmuştur. Bununla birlikte, meclis ve diğer devlet kurumları, 1980’lerin sonlarından bu yana, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyadaki silahlı iç çatışma sırasında devlet güçlerince sergilenen davranışları, bu çatışma sırasında ve sonrasında yaşanan insan hakları ihlallerini ve demokrasiye yönelik tehditleri araştırmak üzere hakikat arayışıyla görevlendirilen çeşitli organlar oluşturmuştur (Bakır, 2022).

IRAK CEZA HUKUKU SİSTEMİNDE ONARICI ADALET UYGULAMALARI

Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar uygulaması, 1969 tarih ve 111 sayılı Irak Ceza Kanunu ile düzenlenmiştir (Al-Dulaimi, 2017). Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar uygulaması özetle; “(i) para cezasının ödenmemesi halinde cezanın hapse çevrilmesi, (ii) erkek çocuklarının ıslah edilmesi amacıyla ıslah evine yerleştirilmesi” hususlarını içermektedir. Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar uygulaması, 1969 tarih ve 111 sayılı Irak Ceza Kanunu’nda; Madde 93 ve Madde 94’te düzenlenmiştir.

Türkiye’deki Hapis Cezasının Ertelenmesi uygulaması, Irak ceza hukuku sisteminde Yürütmenin Durdurulması uygulamasına karşılık gelmektedir. Yürütmenin Durdurulması uygulaması; 1969 tarih ve 111 sayılı Irak Ceza Kanunu ile düzenlenmiştir. Yürütmenin Durdurulması uygulaması özetle; “(i) cezanın infazının durdurulması, (ii) yürütmenin durdurulduğu süre boyunca iyi hal sergileme veya tazminatın tamamını ya da bir kısmının ödemesinin zorunlu tutulması” hususlarını içermektedir. Yürütmenin Durdurulması uygulaması, 1969 tarih ve 111 sayılı Irak Ceza Kanunu’nda; Madde 144, Madde 145, Madde 146, Madde 147, Madde 148 ve Madde 149’da düzenlenmiştir.

Türkiye’deki Önödeme uygulaması, Irak ceza hukuku sisteminde Para Cezası uygulamasına karşılık gelmektedir. Para Cezası uygulaması; 1969 tarih ve 111 sayılı Irak Ceza Kanunu ile 1983 tarih ve 76 sayılı Irak Çocuk Esirgeme Kanunu’nda düzenlenmiştir. Para Cezası uygulaması özetle; “(i) para cezası, (ii) para cezası ile birlikte hapis cezası (kısmi hapis cezası), (iii) çocuğun 200-500 dinar arasında para cezasına çarptırılarak veli veya vasisinden tahsili, (iv) çocuğun 18 yaşını doldurduğu takdirde para cezası taahhüdünün düşmesi” hususlarını içermektedir. Para Cezası uygulaması, 1969 tarih ve 111 sayılı Irak Ceza Kanunu’ndaki Madde 91 ve Madde 92 ile 1983 tarih ve 76 sayılı Irak Çocuk Esirgeme Kanunu’ndaki Madde 73 ve Madde 75’te düzenlenmiştir.

Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi uygulaması; 1969 tarih ve 83 sayılı Irak Medeni Usul Hukuku ile düzenlenmiştir. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi uygulaması özetle; “(i) lüzum

görüldüğü takdirde davanın ertelenebileceği, (ii) resmî dairelerden evrak veya kayıt almak için davanın ertelenebileceği, (iii) haklı bir sebeple davanın ertelenebileceği, (iv) aynı sebeple davanın birden fazla ertelenmeyeceği” hususlarını içermektedir. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi uygulaması, 1969 tarih ve 83 sayılı Irak Medeni Usul Hukuku’nda; Madde 62’de düzenlenmiştir.

Türkiye’deki Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması uygulaması, Irak ceza hukuku sisteminde Hükümün İnfazının Ertelenmesi uygulamasına karşılık gelmektedir. Hükümün İnfazının Ertelenmesi uygulaması; 1971 tarih ve 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu ile düzenlenmiştir. Hükümün İnfazının Ertelenmesi uygulaması özetle; “(i) kanun ihlali cezası ile infaz edilmeyen hapis cezası kefil gösterilerek infazı ertelenebilir, (ii) ebeveynlerden biri hapis yatarken diğeri çeşitli suçlardan bir yılı geçmeyen ceza alsa bile 12 yaşından bir çocuğun bakımı sorumlu olması ve bir ikamet adresi göstermesi halinde diğerebeveyn serbest bırakılana kadar diğerebeveynin cezası ertelenir, (iii) kararı veren mahkeme; infazının ertelenmesi kararında kefil ibrazı isteyebilir, erteleme sebebi ortadan kalkarsa cezayı uygular, kararda kefalet miktarını takdir eder, hükümlünün kaçmasını önleyici gerekli gördüğü tedbirleri infazın ertelenmesi için şart koşabilir” hususlarını içermektedir. Hükümün İnfazının Ertelenmesi uygulaması, 1971 tarih ve 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu’nda; Madde 282, Madde 296, Madde 297’de düzenlenmiştir.

Türkiye’deki Seri Muhakeme Usulü uygulaması, Irak ceza hukuku sisteminde Acil Yargı uygulamasına karşılık gelmektedir. Acil Yargı uygulaması; 1969 tarih ve 83 sayılı Irak Medeni Usul Hukuku ile düzenlenmiştir. Irak ceza hukuku sisteminde yer alan Acil Yargı uygulaması özetle; “(i) asli hakka zarar gelmemek kaydıyla gecikmesi muhtemel acil işlerde hızlı ve seri yargılama için Asliye Mahkemesinin yetkili olduğu, (ii) bağımlılık yoluyla kendisine havale edilen hususları ilgili mahkemenin incelemeye yetkili olduğu, (iii) olayın niteliğinin kaybolmasından korkan kişinin dava açmadan ve ilgililere haber verdikten sonra özet mahkemeden incelemeye geçilmesini isteyebileceği, (iv) henüz yargıya intikal etmemiş ve gelmesi muhtemel bir mesele hakkında şahit getirme imkânını kaçırmaktan korkan kişinin ilgililerin huzurunda bu şahidin mahkeme huzurunda dinlenmesini isteyebileceği” hususlarını içermektedir. Acil Yargı uygulaması, 1969 tarih ve 83 sayılı Irak Medeni Usul Hukuku’nda; Madde 141, Madde 144, Madde 146, Madde 147, Madde 150’de düzenlenmiştir.

Türkiye’deki Basit Yargılama Usulü uygulaması, Irak ceza hukuku sisteminde Ceza Emri uygulamasına karşılık gelmektedir. Ceza Emri uygulaması; 1971 tarih ve 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu ile düzenlenmiştir (Al-Kurdi, 2018; Abdullah, 1990). Irak ceza hukuku sisteminde yer alan Ceza Emri uygulaması özetle; “(i) üç yılı aşan hapis cezası suçuyla itham edilen kişinin ağır hapis cezasını gerektirdiği durumda yargılama yapılmadan kabahat zanlısı olarak Ağır Ceza Mahkemesine sevk edileceği, (ii) kanunu ihlal eden sanığın yargıç kararı veya özet davada savcının emriyle Asliye Ceza Mahkemesine sevk edileceği, (iii) mahkemenin ihlalin kanunen hapis cezasına çarptırılmasını gerektirmediğini veya davada tazminat ya da para iadesi talebinin sunulmadığını ve fiilin aleyhine kanıtlanmış olduğunu tespit ederse, sanığı yargılamadan para ve ikincil cezalar veren bir ceza emri verebileceğini, (iv) mahkemenin delillerin yeterli olmadığını tespit ettiği takdirde sanığın tahliyesine karar vereceğini” hususlarını içermektedir. Ceza Emri uygulaması, 1971 tarihli ve 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu’nda; Madde 134 ile Madde 205’te düzenlenmiştir.

Uzlaştırma uygulaması, 1971 tarih ve 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu ile düzenlenmiştir (Khaleefah ve Wan Ismail, 2010; Salem-Havra Ahmed Shaker, 2009). Uzlaştırma uygulaması özetle; “(i) mağdurun şikayetine bağlı davalarda mağdur veya kanuni temsilcisi tarafından talep edilmesi halinde, soruşturma hâkimi veya mahkeme kararıyla kabul edileceği, (ii) suçun bir yıldan az hapis veya para cezası ile cezalandırıldığı durumlarda hâkim veya mahkemenin onayı aranmaksızın uzlaşmanın kabul edileceği, (iii) suçun bir yılı aşan hapis cezasını gerektirdiği durumlarda hâkim veya mahkemenin onayı olmaksızın uzlaşmanın kabul edilmeyeceği, (iv) tehdit, zarar verme, mal varlığına zarar verme veya sabotaj suçlarında bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılrsa bile hâkimin veya mahkemenin onayı ile uzlaşmanın kabul edileceği, (v) bir sanıkla barışma talebinin başka bir sanık için geçerli olmayacağı, (vi) bir şarta bağlı veya buna bağlı uzlaşmanın kabul edilemeyeceği, (vii) dava hakkında karar verilmeye kadar soruşturma ve yargılamanın her aşamasında uzlaşma talebinin kabul edileceği, (viii) uzlaşma talebinde kanuni şartların varlığı halinde soruşturma hâkimi veya mahkemece kabulüne ve tutuklu ise sanığın salıverilmesine karar verileceği, (ix)

uzlaşmayı kabul etme kararı beraat kararı ile aynı etkiye sahip olduğu” hususlarını içermektedir. Uzlaştırma uygulaması, 1971 tarih ve 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu’nda; Madde 194, Madde 195, Madde 196, Madde 197, Madde 198’de düzenlenmiştir.

Koşullu Salıverilme uygulaması, 1971 tarih ve 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu ile düzenlenmiştir. Koşullu Salıverilme uygulaması özetle; “(i) kişi yetişkin ise cezanın dörtte üçünü, çocuk ise üçte ikisini geçirmiş olması, (ii) şartlı salıverilme talebinin hükümlü tarafından, çocuk ise vasisi veya eğitimcisi tarafından mahkemeye yapılacağı ve mahkemenin cezaevi idaresinden talepte bulunacağı, ıslahevine veya erkek suçlular okuluna hükümlünün davranışlarına ilişkin beyan ve bu talebe ilişkin Cumhuriyet Savcılığının görüşünün alınacağı, (iii) tahliye kararıyla hükümlünün serbest bırakılacağı ve asıl cezalar ile yardımcı cezalar ile hak ve mal hürriyetini ve malvarlığını kısıtlayıcı ek cezaların kalan sürelerinin infazının devam ederek müsadere dışında ihtiyati tedbirlerin askıya alınacağı, (iv) tahliye edilen kişi, infazının durdurulduğu süre içinde işlediği bir kasten ağır suç veya kabahat nedeniyle otuz günden az olmamak üzere süreyle hapis cezasına çarptırılırsa salıverilme kararı kaldırılarak ertelenmiş cezaların infazı için tutuklanarak salıverildiği cezaevine veya okula yerleştirilir, (v) asıl cezanın infazının ertelendiği süre boyunca kişi suç işlemeyen geçirse infazı durdurulan cezalar düşer, (vi) asıl cezanın infazının durdurulduğu süre içinde iki yıldan az olmamak üzere hürriyeti bağlayıcı ceza verilmişse mahkeme, tahliyenin kaldırılmasına, tutuklanmasına ve infazı durdurulan cezaların uygulanmasına karar verebileceği, (vii) tahliye kararı geri alınan kişi hakkında bir daha tahliye kararı verilemeyeceği, (viii) Mahkemenin kararı verdiği tarihten itibaren on gün içinde dava evrakını, kararı temyizde görüşmek üzere Yargıtay'a göndereceği ve Yargıtayın istediği kararı verebileceği” hususlarını içermektedir. Koşullu Salıverilme uygulaması, 1971 tarih ve 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu’nda; Madde 331, Madde 332, Madde 333, Madde 334, Madde 335, Madde 336, Madde 337’de düzenlenmiştir.

Özel İnfaz Usulleri uygulaması, 1981 tarih ve 104 sayılı Sosyal Reform Kamu Kurumu Kanunu ile düzenlenmiştir. Özel İnfaz Usulleri uygulaması özetle; “(i) üç ayda bir olmak üzere seyahat günleri hariç beş günden fazla olmamak üzere; Devletin iç veya dış güvenliğini etkileyen bir suçtan dolayı hüküm giymemiş olması, bir yıldan az olmamak üzere hak kazandığı şartlı salıverilme süresi ve kesintiler düşüldükten sonra ceza süresinin dörtte birini geçirmiş olması, Sosyal Reform Departmanındaki iyi halinden ve izinden yararlanmaya uygunluğundan emin olunması halinde ev izni verebileceği, (ii) Ev izni sona eren hükümlünün izninin bittiği tarihten itibaren Genel Müdürün hukuka uygun olduğuna karar verdiği bir nedenle Sosyal Islahat Dairesine üç günü aşan bir süre için geç kalırsa, erteleme süresinin ceza süresine ekleneceği, (iii) Hükümlünün birden fazla cezaya çarptırılmış ve bu cezalardan biri evden uzaklaştırma kararı ise bu cezayı tamamlayıp Kanunda öngörülen şartları yerine getirmediği sürelerinden yararlanamayacağı, (iv) yılda iki defa, seyahat günleri hariç on günü geçmemek üzere ev izni verebileceği, (v) yetkili mercilerin tavsiyesine dayanarak iyi hal sergileyen mahkûmlara ev izni verebileceği” hususlarını içermektedir. Özel İnfaz Usulleri uygulaması, 1981 tarih ve 104 sayılı Sosyal Reform Kamu Kurumu Kanunu’nda; Madde 35, Madde 36, Madde 37, Madde 38’de düzenlenmiştir.

Denetimli Serbestlik uygulaması, 1983 tarih ve 76 sayılı Çocuk Esirgeme Kanunu ile düzenlenmiştir. Denetimli Serbestlik uygulaması özetle; “(i) küçüğün vasisine veya bir akrabasına teslim etmeye karar verildiğinde denetimli serbestlik altına almaya karar verebilir, (ii) altı aydan az ve üç yıldan fazla olmamak üzere denetim kararı verilir ve gerektiriyorsa denetimli serbestlik süresini uzatabilir, (iii) Denetimli serbestlik, kararda belirtilen sürenin dolması ile sona erer, altı ay geçtikten sonra davranış kontrolünün kaldırılmasına karar verilebilir, (iv) Çocuk, denetimli serbestlik şartlarını ihlal ederse mahkeme para cezası verebilir” hususlarını içermektedir. Denetimli Serbestlik uygulaması, 1983 tarih ve 76 sayılı Çocuk Esirgeme Kanunu’nda; Madde 74, Madde 89, Madde 97, Madde 98’de düzenlenmiştir.

Hakikat Komisyonları uygulaması, 2003-05-16 tarihli Geçici Koalisyon Otoritesi Direktörü olarak yetkilerine ve 1483 sayılı Karar dahil olmak üzere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uygun olarak savaş yasalarına ve geleneklerine dayanmaktadır (UN Security Council, 2003). Hakikat Komisyonları uygulaması özetle; “(i) alınan emirlerin dayanağı, (ii) Irak Baas Partisi'nin Koalisyon Güçlerinin güvenliğine yönelik devam eden tehlikesi, (iii) Irak halkının Baas Partisi'nin yeniden iktidara gelme tehlikesine maruz

kalmayacağını garanti ettiği, (iv) iktidar mevkilerinde bulunanların da güvence altına aldığı, (v) Irak Baas Partisi'nin üst düzey üyelerinin görevlerinden uzaklaştırılıp herhangi bir işte çalışmalarının yasaklanması, (vi) bu kişilerin oluşturdukları tehlike nedeniyle soruşturma ve değerlendirmeye tabi tutulacağı, suç işlediğinden şüphelenilenlerden kaçma olasılığı bulunan veya soruşturma sonucunda güvenliği tehdit ettikleri tespit edilenlerin tutuklanacağı veya ikametgahının belirleneceği, (vii), devlet kurumlarındaki üst idari pozisyonlarda çalışan kişilerle kişisel görüşmeler yapılarak Baas Partisi ile aralarındaki olası bağlantılar araştırılır, (viii) Baas Partisi'ne tam üyelikten yararlandığı tespit edilen herkes, küçük işler yapanlar ve parti üyesi rütbesine sahip olanlar ve partide aktif üye rütbesine sahip olanlar da dahil olmak üzere görevlerinden atılacağı, (ix) Baas Partisi'nin veya eski rejimin sembollerinin, Saddam Hüseyin'in veya eski rejimin bilinen herhangi bir üyesinin resim veya heykellerinin hükümet binalarında veya halka açık yerlerde sergilenmesinin yasak olması, (x) Baas Partisi'nin üst düzey mensupları ile önceki rejime suç ortaklığı etmiş kişilerin tutuklanmasına yol açan bilgiler karşılığında kamuoyuna ödül verileceği, (xi) bu Emirlere istisnalar getirebileceği, (xii) bu Emirlerin imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe gireceği” hususlarını içermektedir. Geçici Koalisyon Otoritesinin Emri kapsamında 2003 tarih ve 1 sayılı Irak Toplumunu Baas Partisinden Tasfiye Eden Geçici Koalisyon Otoritesinin Emri ile Irak'taki Hakikat Komisyonları uygulaması düzenlenmiştir.

İKİ ÜLKE UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar uygulamaları analiz edildiğinde;

Türk Ceza Hukuku ve Irak Ceza Hukuku, suçluların kısa süreli hapis cezası yerine alternatif yaptırımlarla ıslah edilmesini amaçlayan bir yaklaşım benimsemektedir. Türk Ceza Hukuku, bu alternatif yaptırımları adli para cezası, zararın tamamen karşılanması, eğitim kurumuna devam etme, belirli yerlere gitmeme yasağı, ehliyet ve ruhsat belgelerinin geri alınması, meslek ve sanat yapmaktan yasaklama, kamuya yararlı bir işte çalıştırma gibi çeşitli şekillerde uygulamaktadır. Irak Ceza Hukuku ise para cezasının hapse çevrilmesi veya erkek çocukların ıslah evlerine yerleştirilmesi gibi yaptırımlar öngörmektedir. Her iki hukuk sistemi de suçlunun toplumla bağlarını koparmadan ve toplumdaki yabancılaşmadan cezasını çekmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Türk Ceza Hukuku, suçlunun topluma uyum sağlamasını ve toplumla bağlarını sürdürmesini hedeflerken, Irak Ceza Hukuku ise cezanın paraya çevrilerek ödenmesini veya suçlunun ıslah evine yerleştirilmesini sağlayarak onarıcı adalet sistemine hizmet etmektedir. Hem Türk Ceza Hukuku hem de Irak Ceza Hukuku, suçlunun toplumdaki zararlı etkilerini en aza indirerek toplum yararını ön planda tutmayı amaçlamaktadır.

Hapis Cezasının Ertelenmesi ile Yürütmenin Durdurulması uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku'nun amacı, suçlunun topluma yeniden entegre olmasını sağlamak ve suç politikasında bireyselleştirme ve önleme teorilerine dayanan bir yaklaşımı benimsemektir. Bu çerçevede, cezaların onarıcı adaleti gözeterek kişiselleştirilmesi ve suç işlemeyi önlemeye yönelik tedbirlerin uygulanması ön planda tutulmaktadır. Öte yandan, Irak Ceza Hukuku'nda kısa süreli hapis cezasının belirli koşulları sağlayan durumlarda ertelenmesi veya para cezasıyla cezanın çekilmesi, suç işlenmediği takdirde ise cezanın affedilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Bu yaklaşım, onarıcı adaletin sağlanması amacıyla bireyin hapsedilmeden cezasını tamamlamasını ve suç işleme riskinin azaltılmasını hedeflemektedir. Türk Ceza Hukuku, suçluların rehabilite edilmesini, ceza sisteminin iyileştirilmesini, gereksiz uzun hapis cezalarının önlenmesini ve daha adil ve etkili bir ceza sisteminin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Öte yandan, Irak Ceza Hukuku suçlunun hapsedilmeden ceza almasını sağlayarak hem hazine geliri elde etmeyi hem de suçlunun toplumdaki kopmasını önlemeyi hedeflemektedir.

Önödeme ile Para Cezası uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, altı ayı geçmeyen hapis cezaları için para cezası öngörmekteyken, Irak Ceza Hukuku, para cezasına ek olarak hapis cezasını (kısmi hapis cezası) ve çocuğun para cezasının veli veya vasisinden tahsil edilmesini düzenlemektedir. Türk Ceza Hukuku, belirli bir süreye kadar olan hapis cezalarını para cezasına çevirerek infazı gerçekleştirmeyi amaçlamakta, Irak Ceza Hukuku ise suçlunun topluma yabancılaşmadan cezasını çekmesini sağlamak amacıyla para cezasına dönüştürmektedir. Türk Ceza Hukuku, suçluyu cezaevinde tutmadan yargının iş

yükünü azaltmayı ve suçun yayılmasını engellemeyi hedeflerken, Irak Ceza Hukuku suçlunun hapsedilmeden para cezasıyla rehabilite edilmesini amaçlamaktadır. Türk Ceza Hukuku, adliyelerin iş yükünü azaltarak zaman ve maddi kaynaklardan tasarruf etmeyi hedeflerken, Irak Ceza Hukuku suçlunun cezasını para cezasına çevirerek hem hazineye gelir sağlamayı hem de ıslah edilmesini hedeflemektedir. Türk Ceza Hukuku, suçlunun hapis cezası almadan hazineye gelir sağlamasını ve topluma yabancılaşmasını önlemeyi amaçlarken, Irak Ceza Hukuku suçluyu hapse atmadan hazineye gelir sağlamayı ve ıslah edilmesini sağlamayı hedeflemektedir.

Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, uzlaştırma ve ön ödeme dışındaki suçlarda, üç yıldan az hapis cezasını gerektiren suçlarda Cumhuriyet savcısının kamu davasının açılmasını beş yıl süreyle erteleme yetkisine sahip olduğunu düzenlerken, Irak Ceza Hukuku ise mahkemenin resmi evrak almak veya kayıt yapmak için davayı erteleyebileceği, haklı bir sebep olduğunda erteleme yapabileceği ve birden fazla erteleme yapılamayacağını düzenlemektedir. Türk Ceza Hukuku, suç failinin belirli bir süre boyunca kasıtlı suç işlememesi halinde adli takibatın sonlandırılması ve topluma yeniden kazandırılmasını amaçlarken, Irak Ceza Hukuku mahkemenin uygun görmesi durumunda davanın ertelenerek yargılamanın yapılmamasına engel olmayı hedeflemektedir. Türk Ceza Hukuku, suçlu bireyin hapis cezası yerine toplum hizmetine yönelik tedbirlerle cezalandırılarak topluma yeniden kazandırılmasını ve tekrar suç işlemesinin önlenmesini hedeflerken, Irak Ceza Hukuku ise yargılamanın ertelenmesiyle sanığın geçici olarak olası bir ceza almaktan kaçınmasını amaçlamaktadır. Türk Ceza Hukuku, suçlunun topluma yeniden kazandırılması, mağdurların tazminatının sağlanması, acıların giderilmesi, yeniden suç işlenmesinin önlenmesi ve mağduriyetin engellenmesi gibi amaçlara hizmet ederken, Irak Ceza Hukuku davanın açılmasının ertelenmesini hedeflemektedir. Türk Ceza Hukuku, basit suçlar için uzun yargılama sürecinin ardından cezalandırılan failin topluma yeniden kazandırılmasını, bir şans verilmesini ve topluma dönmesini amaçlarken, Irak Ceza Hukuku, sanığın muhtemel bir hükümlerle cezalandırılmasına geçici olarak engel olmayı hedeflemektedir.

Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması ile Hükümün İnfazının Ertelenmesi uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, iki yıldan kısa hapis veya adli para cezası alan sanıklar için verilebilen bir karardır. Bu karar, sanığın beş yıl deneme süresine tabi tutulmasının ardından cezanın düşmesiyle sonuçlanır. Irak Ceza Hukuku ise, kanun ihlali sonucu verilmeyen hapis cezasında kefil gösterme veya ebeveynlik durumunda diğer ebeveynin cezasının ertelenmesi gibi belirli koşullara bağlıdır. Türk Ceza Hukuku, sanığın iş ve aile hayatından uzaklaştırılmasını engellemeyi hedeflerken, Irak Ceza Hukuku, hapis cezasının ertelenerek aile birliğinin korunmasını amaçlar. Türk Ceza Hukuku, suç işleyen kişiye suç işlememe şartı koyarak ikinci bir şans verilmesini hedeflerken, Irak Ceza Hukuku aile birliğinin korunması amacıyla hapis cezasını ertelemeyi hedefler. Türk Ceza Hukuku, sanığı denetim altında tutarak ıslah olmasını sağlamayı ve topluma geri dönmesini amaçlarken, Irak Ceza Hukuku, hapis cezasını erteleyerek aile birliğinin korunmasını hedefler. Türk Ceza Hukuku, onarıcı adalet sistemine hizmet ederek sanığın ceza uygulanmadan önce ıslah olmasını ve yeni bir fırsat verilmesini amaçlarken, Irak Ceza Hukuku, hapis cezasının ertelenmesi ve ebeveynlik durumunda aile birliğinin korunmasını hedefler.

Seri Muhakeme Usulü ile Acil Yargı uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, belirli suçlar için alternatif bir yargılama yöntemi olarak düzenlenirken, Irak Ceza Hukuku acil işlerde gecikmesinin önlenmesi için hızlı ve seri bir yargılama sürecini amaçlar. Türk Ceza Hukuku, savcının denetiminde uygulanması, şüphelinin yazılı beyanını gerektirmesi ve ceza pazarlığı sistemine dayanması şeklinde açıklanırken, Irak Ceza Hukuku hızlı ve maliyet etkin bir yargılama süreci sağlamayı hedefler. Türk Ceza Hukuku, şüphelinin teklifini kabul etmesi durumunda cezada indirim yapılmasını ve ceza muhakemesinin soruşturma aşamasında sonuçlanmasını amaçlarken, Irak Ceza Hukuku hızlı yargılama yoluyla sonuçların hızlı bir şekilde gerçekleşmesini ve uzun yargılama süreçlerinin olumsuz etkilerinden kaçınılmasını hedefler. Türk Ceza Hukuku, basit ve kolay ispat edilebilen suçları alternatif çözüm yollarına ve idari yaptırımlara dönüştürerek, Irak Ceza Hukuku ise kişinin hızlı bir şekilde yargılanmasını ve sonuçların hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayarak onarıcı adalet sistemine hizmet etmektedir.

Basit Yargılama Usulü ile Ceza Emri uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, hafif cezalar gerektiren suçlar için duruşma yapmadan hüküm verilmesini düzenlerken, Irak Ceza Hukuku ise ağır cezalar gerektiren durumlarda yargılama yapmadan para cezası ve ikincil cezaların verilmesini sağlar. Türk Ceza Hukuku, zaman ve maliyet tasarrufu sağlamayı amaçlarken, Irak Ceza Hukuku ise hızlı yargılama ve alternatif cezaların uygulanmasını hedefler. Türk Ceza Hukuku, adli süreci hızlandırarak erken bir hüküm verilmesini sağlayarak ceza adalet sisteminin etkinliğini artırmayı ve yargının iş yükünü azaltmayı hedeflerken, Irak Ceza Hukuku hızlı yargılama ve uzun süreli yargılama süreçlerinden kaçınmayı hedefler. Türk Ceza Hukuku, ceza verme sürecini hızlandırarak onarıcı adalet sistemine hizmet ederken, Irak Ceza Hukuku ise hızlı bir şekilde yargılanarak sonuçlara ulaşmayı ve uzun yargılama süreçlerinin olumsuz etkilerinden korunmayı amaçlar.

Uzlaştırma uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, şikayete bağlı suçlar ve belirli suçlar için bir mekanizma olarak düzenlenir, bu mekanizma sorunların çözülmesini ve zararların tazmin edilmesini sağlar. Irak Ceza Hukuku ise mağdur veya kanuni temsilci tarafından talep edilmesi durumunda uzlaşmanın kabul edileceği, hâkim veya mahkeme onayıyla bazı suçlarda uzlaşmanın geçerli olacağı ve hukuki çözümün elde edilmesine odaklanır. Türk Ceza Hukuku, taraflar arasındaki iletişimi ve ilişkileri koruyarak hızlı bir çözüm sağlamayı hedefler, Irak Ceza Hukuku ise daha fazla mağduriyetin önlenmesi ve zararların telafisi için etkili bir çözüm yöntemi sunmayı amaçlar. Türk Ceza Hukuku, taraflar arasında anlaşma sağlanarak mahkeme sürecinden kaçınılmasını ve hukuki çözümün hızlı bir şekilde elde edilmesini hedeflerken, Irak Ceza Hukuku belirli şartlar altında hızlı çözüm yolları sunarak amaçlarına ulaşmayı hedefler. Türk Ceza Hukuku, uzun ve masraflı yargılama süreçlerinden kaçınarak taraflar arasında uzlaşmayı teşvik ederken, Irak Ceza Hukuku suç mağduriyetlerinin çözülmesi ve suçluların toplumdan uzaklaşmasının engellenmesi açısından onarıcı adalet sistemine hizmet eder.

Koşullu Salıverilme uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, belirli suçlar için hükümlülere verilen hapis cezalarının üçte ikisini infaz kurumunda çekmeleri durumunda, kalan cezalarını toplumda belli koşullar altında tamamlamalarını sağlayan bir düzenlemeyi içerir. Öte yandan, Irak Ceza Hukuku, belirli bir süreyi cezaevinde geçirmiş olan bireylerin kalan ceza sürelerini tamamlamak üzere tahliye edilerek toplumda suç işlemekten geçirmelerine olanak tanır. Türk Ceza Hukuku, hükümlülerin topluma uyum sağlamaları ve ıslah olduklarını kanıtlamaları durumunda cezalarının kalan kısmını hapisane dışında infaz edebilmelerini ve topluma yeniden kazandırılmalarını amaçlar. Irak Ceza Hukuku ise kişilerin cezaevi koşullarından korunarak topluma kazandırılmalarını hedefler. Bu bağlamda, Türk Ceza Hukuku bireyselleştirilmiş ceza infazıyla hükümlülerin topluma entegrasyonunu kolaylaştırırken, Irak Ceza Hukuku bireylerin cezalarını tam olarak çekmelerini ve aynı zamanda toplumla bağlarını sürdürebilmelerini sağlar.

Özel İnfaz Usulleri uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, hükümlülerin talepleri üzerine kasten işlenen suçlarda hafta sonları cezaevine girmek ve pazar günleri çıkmak, taksirle işlenen suçlarda ise hafta sonları hariç her gün akşam cezaevine girmek ve ertesi gün sabah çıkmak suretiyle cezanın cezaevi dışında infaz edilmesini düzenler. Ancak kadınlar, çocuklar, altmışbeş yaşını bitirmiş kişiler ve ağır hastalığı veya engelliliği olanlar belirli şartlar altında cezalarını konutlarında çekebilirler. Irak Ceza Hukuku ise suç işlememiş olan hükümlülerin cezalarının belirli bir kısmını cezaevi dışında suç işlemekten geçirmelerine izin verir. Türk Ceza Hukuku'nda amaç, cezanın devlete maddi bir yük olmadan yerine getirilmesi, kadınların ev işlerini ve çocuklarına bakımını sürdürebilmeleri, hükümlülerin iş ve aile düzenlerini koruyabilmeleridir. Irak Ceza Hukuku ise kişinin cezaevi dışında cezasını çekmesini hedeflemektedir. Hem Türk Ceza Hukuku hem de Irak Ceza Hukuku, kişinin ev iznine çıkarılarak suçun cezasını çekmesini ve ceza süresi sonrasında topluma uyum sağlamasını sağlayarak onarıcı adalet sistemine hizmet etmektedir.

Denetimli Serbestlik uygulamaları analiz edildiğinde; Türk Ceza Hukuku, çeşitli cezalarla karşılaşan kişilerin tedavi ve denetimli serbestlik, adli kontrol, şarta bağlı erken tahliye, adli para cezasıyla kamu yararına çalışma, çocukların denetim altına alınması, hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi yaptırımlarla ilgili düzenlemeler yapmaktadır. Ayrıca, kısa süreli hapis cezasına alternatif cezalar, ertelenen hapis cezasına bağlı yükümlülükler, bazı hakların kullanımının sınırlanması, etkin pişmanlık kapsamında denetimli serbestlik, koşullu salıverme sonrası yükümlülükler, mükerrer suçlulara özgü denetimli serbestlik ve ev hapsi gibi

konuları da düzenlemektedir. Bu düzenlemelerde, küçüğün vasisine teslim edilmesi durumunda denetimli serbestlik uygulanabilir. Denetimli serbestlik süresi altı aydan az ve üç yıldan fazla olmamak üzere belirlenir ve gerektiğinde süre uzatılabilir. Altı ay geçtikten sonra davranış kontrolü kaldırılabilir, ancak şartlar ihlal edilirse para cezası uygulanır. Türk Ceza Hukuku, ceza infaz kurumlarındaki aşırı kalabalıklaşma, kısa süreli hapis cezası alan kişilerin yoğunluğu ve hafif suçlar işleyenlerin toplumda rehabilite edilmesi gerekliliği gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, Irak Ceza Hukuku, suç işleyen çocukların belirli şartlar altında veli veya vasisinin yanında cezalarını çekmelerini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Türk Ceza Hukuku ise hükümlülerin suç işleme riskini azaltmak, topluma daha hızlı uyum sağlamalarını ve ceza infaz kurumlarındaki yükü azaltmayı hedeflemektedir.

Hakikat Komisyonları uygulamaları analiz edildiğinde; Türkiye'de zorla göç, yasadışı infazlar, zorla kaybetmeler, siyasî şiddet olayları, darbe ve muhtıralar, insan hakları ihlalleri gibi konuları düzenlenirken Irak'ta ise alınan emirlerin dayanağı, Baas Partisi'nin güvenliğe yönelik tehditleri, Baas Partisi'nin iktidara gelme tehlikesinin önlenmesi, Baas Partisi üyelerinin görevlerinden uzaklaştırılması gibi önlemleri içerir. Türkiye'de, geçmişte işlenen suçların nedenlerini ele alarak mağdurların gerçeği ortaya çıkarmasını ve toplumsal koşullara ışık tutmasını hedeflerken, Irak'ta ise Baas Partisi rejiminin etkilerini silmek ve sorumluları cezalandırmak amacıyla önlemler alır. Türkiye'de, geçmişteki suçlarla ilgili gerçekleri ortaya çıkararak sorumluları hesap vermeye çağırırken, Irak'ta ise Baas Partisi rejiminin yaptıklarıyla yüzleşmeyi ve sorumluları cezalandırmayı hedefler. Türkiye'de, çok katmanlı ve aktörlü bir hakikat süreciyle haksızlıkların tartışılabilirdiği bir kamusal müzakere alanı yaratmayı amaçlarken, Irak'ta ise geçmişle yüzleşmeyi ve sorumluları tespit ederek temizlenmeyi hedefler. Türkiye'de, toplumsal şiddet örüntülerini ortaya çıkararak benzer ihlallerin tekrarlanmasını engellerken, Irak'ta ise geçici koalisyon otoritesinin aldığı emirlerle onarıcı adalet sistemine hizmet eder.

SONUÇ

Adalet sistemi, artan suç oranlarıyla karşı karşıya olduğunda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır ve suçluların hapisaneye gönderilerek toplumdan uzaklaştırılmaları ve ayrıştırılmaları gibi durumlar, ceza hukuku alanında gelecekle ilgili soru işaretlerinin ortaya çıkmasına ve farklı yaklaşımların araştırılmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Onarıcı Adalet kavramı, mevcut durumun bir alternatifi olarak öne sürülmektedir. Geleneksel ceza adalet sisteminde, devlet genellikle cezalandırma yetkisine sahiptir ve uyuşmazlıklar devlet tarafından çözülmektedir. Ancak bu sistem zamanla gelişmelere ve ihtiyaçlara tam olarak cevap verememektedir, bu nedenle alternatif sistemler ortaya çıkmıştır. Bu alternatiflerden biri olan onarıcı adalet sistemi, mağdurların tatmin ve telafisini sağlama fikrini içermektedir. Uzlaşmanın sağlanması da onarıcı adalet kavramı çerçevesinde gelişmiş ve öne çıkmıştır.

Araştırma kapsamındaki toplam 12 farklı onarıcı adalet uygulamasından 7 uygulamanın her iki ülkede de aynı isimle, 5 uygulamanın ise farklı isimle adlandırıldığı görülmüştür. Her iki ülkedeki uygulamaların evrensel hukuk kuralları gereği birçok ortak yöne sahip olduğu tespit edilmiştir. Dünyadaki diğer gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara yakınlığın ülkenin sahip olduğu sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Uygulamaların yürürlük geçmişi ile kapsayıcılığı arasında paralellik olduğu düşünülmektedir. Tüm uygulamaların ortak noktasının suçluyu cezasını çektirerek ıslah edip aynı zamanda toplumla bağını koparmadan sağlamlaştırmak olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Abdullah, S. H. (1990). Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Açıklaması. Birinci Basım. Musul: Dar-ı Hikme Yayıncılık.
2. Akçay, P. (2009). Onarıcı adalet modeli çerçevesinde uzlaşma ve çocuk mahkemelerinde uygulanması. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
3. Al-Dulaimi, I.G.M. (2017). Ceza adaleti krizinin yasal yüzleşmesi: Karşılaştırma çalışması. Yüksek Lisans Tezi. Anbar Üniversitesi, Irak.

4. Al-Kurdi, A. Z. (2018). Irak Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki ceza emri hükümleri. Scientific Research Generation Center-Derinlemesine Legal Research Generation Dergisi, 27
5. Artuç, M. (2008). Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması, Terazi Hukuk Dergisi, 3(21), 107-126
6. Atalay, A. Ö. (2020). Türk Ceza Muhakemesinde Seri Muhakeme Usulü ve Mukayeseli Hukuktaki Benzer Usuller, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19(2), 653-732
7. Bakımır, O. (2022). Geçiş Dönemi Adaletinin Yokluğunda Resmî Hakikat Arayışı: Türkiye'de Meclis Araştırmaları Komisyonları. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, İstanbul: Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği Yayınları
8. Baytaz, A. (2013). Onarıcı adalete genel bir bakış. Journal of Istanbul University Law Faculty, 71(1), 117-129.
9. Cihan, E. (2016). Denetimli Serbestlik, Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(3), 51-75
10. Çelikkan, M. (2013). Hakikat Komisyonları. International Center for Transitional Justice (ICTJ). İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi
11. Çubukçuoğlu, A. S. (2018). Onarıcı adalet bağlamında ceza hukukunda uzlaştırma kurumu ve kapsamı. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi.
12. Erdin, S. (2021). Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Önödeme (TCK m. 75). Ankara: Adalet Yayınevi
13. Gedik, D. (2006). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununda Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi Kurumu, Ceza Hukuku Dergisi, 1(1), 323-342
14. Irak Ceza Kanunu. (1969). 111 sayılı Irak Ceza Kanunu, <http://wiki.dorar-alirraq.net/iraqilaws/law/20706.html>
15. Irak Ceza Muhakemesi Kanunu. (1971). 23 sayılı Irak Ceza Muhakemesi Kanunu, <http://wiki.dorar-alirraq.net/iraqilaws/law/4895.html>
16. Irak Çocuk Esirgeme Kanunu. (1983). 76 sayılı Çocuk Esirgeme Kanunu, <http://wiki.dorar-alirraq.net/iraqilaws/law/19105.html>
17. Irak Medeni Usul Hukuku. (1969). 83 sayılı Irak Medeni Usul Hukuku, <http://wiki.dorar-alirraq.net/iraqilaws/law/19608.html>
18. Irak Sosyal Reform Kamu Kurumu Kanunu. (1981). 104 sayılı Sosyal Reform Kamu Kurumu Kanunu, <http://wiki.dorar-alirraq.net/iraqilaws/law/4625.html>
19. Irak Toplumunu Baas Partisinden Tasfiye Eden Geçici Koalisyon Otoritesinin Emri. (2003). 1 sayılı Irak Toplumunu Baas Partisinden Tasfiye Eden Geçici Koalisyon Otoritesinin Emri, <http://wiki.dorar-alirraq.net/iraqilaws/law/20674.html>
20. İçer, Z. (2020). Basit Yargılama Usulü (CMK m.251, 252), Fasikül Hukuk Dergisi, 12(125), 6-15
21. Kartal, A. (2016). Hapis Cezasının Ertelenmesi ile Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılmasının Sonuçları Bakımından Karşılaştırılması, Terazi Hukuk Dergisi, 11(114), 67-74
22. Khaleefah, R. S. ve Wan Ismail, W.A.F. (2010). Irak mevzuatı çerçevesinde cezai uzlaşmanın kapsamına ilişkin yasal kısıtlamalar. Malezya'da Şeriat ve Hukuk Dergisi
23. Kıdıl, F. (2018). Cezalandırmanın Amacı ve “Umut Hakkı” Bağlamında Koşullu Salıverilme Yasakları, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 31(138), 39-78
24. Koca, M. (2020). Ceza muhakemesinde basit yargılama usulü. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2), 173-195.
25. Koç, Z. (2013). Elektronik İzleme ile Hapis Cezasının Konutta Çektirilmesi. Ankara Barosu Dergisi, (2), 173-220.
26. Maviş, V. (2016). Yapıcı adalet yaklaşımı olarak hakikat komisyonları. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65(2), 349-392.

27. Olayode, A. O. (2017). Back to the past: The (re) integration of restorative justice into the Nigerian criminal justice system [Doctoral dissertation]. Durham University.
28. Otacı, C. (2021). Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar, Ceza Hukuku Dergisi, 7(19), 234-257
29. Özkan, F. (2015). Hapis Cezasının Ertelenmesi, İstanbul Barosu Dergisi, 89(2), 440-469
30. Salem-Havra Ahmed Shaker, İ.M.A. (2009). Irak mevzuatında sanıklara af teklif etmek için yasal sistem: Karşılaştırmalı bir çalışma. Babylon University Journal-İnsan Bilimleri, Cilt: 17, Sayı 1
31. Sarısözen, S. (2017). Uzlaştırma, Terazi Hukuk Dergisi, 2(16), 147-159
32. Temur, T. (2014). Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması, İstanbul Barosu Dergisi, 88(5), 140-159
33. Tırtır, M. (2006). Denetimli Serbestlik, İstanbul Barosu Dergisi, 80(4), 1461-1472
34. Töngür, A. R. (2015). Metrukiyete Uğramış Bir Kurum: Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi, Fasikül Hukuk Dergisi, 7(67), 7-16
35. Turhan, F. & Altıkat, A. (2012). Yeni Bir Ceza İnfaz Usulü Olarak Denetimli Serbestlik ve Bu Usulden Yararlanma Şartları, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(2), 1-46
36. Tutumlu, M. A. (2010). Önödeme İşleminin Vakıa İspatındaki Rolü, Terazi Hukuk Dergisi, 5(52), 157-164
37. UN Security Council. (2003). Resolution 1483 (2003). Adopted by the Security Council at its 4761st meeting, on 22 May 2003, https://digitallibrary.un.org/record/495555/files/S_RES_1483%282003%29-EN.pdf?ln=en
38. Yaşar, E. (2020). Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Seri Muhakeme Usulü, Adalet Dergisi, 147(65), 255-299.

(31)

Tevfik İŞÇEN*217

MÜNZİRÎ'NİN EL-İDDÜ'L-MEVRÛD İSİMLİ ŞERHİNDEKİ ETİMOLOJİK ve SEMANTİK
TAHLİLLERİNE BİR BAKIŞ
A LOOK AT MUNZIRI'S ETHYMOLOGICAL and SEMANTIC ANALYZES IN THE
ANNOUNCEMENT TITLED EL-İDDÜ'L-MEVRUD

ÖZ

Hadis Şerh kitapları hadisleri Garîbü'l-hadîs, Fıkhu'l-hadîs, Fıkhu'l-luga, Belagat, özellikle de İlmü'l-iştikâk ve İlmü'l-meânî gibi dilbilim içerisinde değerlendirilebilecek pek çok yönden inceleyip açıklamayı hedeflemiŐlerdir. Günümüz dilbilim anlayışı içerisinde Etimoloji ve Semantik ilimleri kelimelerin ilk anlamlarını ve köklerini tespit etmeyi, onların zamanla geçirdikleri süreç içerisinde hangi anlamlarda kullanıldıklarını, aynı anlamı ifade edebilecek diğer kavramlarla birlikte ele alarak açıklamayı konu edinmiŐlerdir. Hadis imamlarından Münzirî el-Iddü'l-Mevrûd isimli Şerhinde zaman zaman kelimelerin kökenine inmek suretiyle etimolojik açıklamalara yer vermekte, bazen de kökü belli olan bir kelimenin hangi anlam değişikliklerinden sonra Hz. Peygamber'in kullandığı anlama ulaştığını farklı semantik yaklaşımları ele alarak açıklamaktadır. Bu tahlillerini Hz. Peygamber'in sünnetinin en doğru Şekilde anlaşılması gibi ulvî bir amaç için yapmakta, bu yönüyle bütün ilim camiasına ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Münzirî, El-Iddü'l-Mevrûd, Şerh, Etimoloji, Semantik, İlmü'l-İŐtikak, İlmü'l-Meani.

ABSTRACT

Hadith commentary (sharh) books aimed to examine and explain hadiths in many ways that can be evaluated in linguistics such as Gharib al-hadith, Fiqh al-hadith, Fiqh al-luga, Belagah and especially ilm al-ishtiqaq and ilm al-ma'ânî. Etymology and semantic sciences, within the understanding of today's linguistics, are the subject of determining the first meanings and roots of the words and explaining what meanings they are used in the process they have passed through, together with other concepts that can express the same meaning. al-Munzirî one of the hadith imams, sometimes includes etymological explanations by going down to the root of the words in his commentary book named al-Iddu'l-Mawrud. sometimes he deals with different semantic approaches and explains after which meaning changes a word with a certain root reaches the meaning used by the Prophet. He makes these analyzes fort he great purpose of understanding the sunnah of the Prophet in the most accurate way, and in this respect, he sheds light on the whole world of Islamic sciences.

Keywords: Munzirî, al-Iddu'l-Mawrûd, Commentary, Etymology, Semantic, 'Ilmu'l-ishtiqaq, 'Ilmu'l-ma'ânî.

GİRİŞ**218

Hadislerin doğru anlaşılması ve ihtiva ettikleri hükümlerin açığa çıkarılmasında Garîbü'l-hadîs, Fıkhü'l-hadîs, Fıkhü'l-luga, Belagat, özellikle de İlmü'l-iştikâk ve İlmü'l-meânî gibi lugavî ilimler büyük bir paya sahiptir. Ana ilke olarak hadisleri anlaşılır kılmayı hedef edinen şerhler²¹⁹, modern bilimler arasında yer alan etimolojik ve semantik incelemelere çokça yer vermişlerdir. Bu manada hadis şerhçiliğine örneklik eden mühim eserlerden biri de Mısır bölgesi hadis imamlarından Hafız Münzirî'nin(ö. 656/1258) Ebû Davud'un(ö. 275/889) Sünen'i üzerine kendi yaptığı ihtisarı esas alarak yazdığı "el-Iddü'l-Mevrûd" isimli şerhidir.

Bir dildeki kelimelerin ilk anlamlarını meydana çıkarmayı amaç edinen Etimoloji, kelimelerin şekil yapıları ile anlamları arasında irtibat sağlayan ve kelimelerin yapı ve anlamlarını köklerine doğru takip ederek, hangi evrelerden geçerek ne gibi gelişmeler gösterdiklerini inceleyen köken bilgisi denilebilecek bilim dalıdır.²²⁰

Anlam ile kelime, kelime ile obje ilişkilerini, anlam değişikliklerini, eş anlamlı, çok anlamlı kelimeleri ve onların yapısı gibi konuları inceleyen bilim dalı ise semantiktir. Bu iki ilmin bir bilim dalı olarak kuruluşu yeni ama varlığı dillerin ortaya çıkışı kadar kadimdir.²²¹

Münzirî, bu şerhinde zaman zaman kelimelerin kökenine inmek suretiyle etimolojik açıklamalara yer verirken bazen de kökü belli olan bir kelimenin hangi anlam değişikliklerinden sonra Hz. Peygamber'in kullandığı anlama ulaştığını farklı semantik yaklaşımları irdeleyerek ortaya koyar.

Biz, Münzirî'nin bu tahlillerini üç başlık altında incelemeyi uygun gördük. Öncelikle tam bir Arapça köke ve iştikaka sahip olan kelimelerin anlam daralma/genişlemesi, anlam kayması gibi değişikliklerle nasıl Resûlullah'ın kullandığı anlama ulaştığını veya Hz. Peygamber'in bu kelimeyi hangi manada kullandığını ortaya koyan incelemelerini ele aldık. Akabinde, farklı dillerden Arapçaya girmiş ve Arapçalaşmış(muarreb) kelimelerin kaynak dilde hangi anlamda olduğu, Arapçalaştıktan sonra Hz. Peygamber'in hadislerinde hangi manaları ifade ettiği hususundaki mütalaalarını ele aldık. Son olarak, tam bir kelime olmayıp sestene kelime türetme veya isim fiil gibi kalıpların içerdikleri anlamlara dair değerlendirmelerine yer verdik. Şimdi bu maddeleri örneklerle ele almak uygun olacaktır.

A. Kök olarak Arapça olan kelimeler üzerine yapılan etimolojik ve semantik tahliller

1. (البِرَاز)²²² tabiri fethalı olduğunda geniş boş arazi demektir ki oralara kaza-i hacet yapıldığı için Araplar zamanla kinaye yoluyla bu ismi (الخلاء) boş, tenhalık yer kelimesinde de olduğu gibi kaza-i hacet için kullanır olmuşlardır çünkü onlar tuvalet ihtiyaçlarını boş, tenhalık alanlarda giderirlerdi. Yine Tuvalet manasında, aslında büyük abdest, dışkı manasına gelen (الغائط) tabirini de kullanmışlardır.²²³

(البِرَاز) şeklinde ise (بَارَزَ-يُبَارِزُ) fiilinin mastarıdır. Bazı raviler bu hadisi bu şekilde, (ب) harfinin kesralı haliyle rivayet etmiştir ancak Hattabi(ö. 388/998) bu rivayetleri hatalı bulmaktadır.²²⁴ Cevherî'nin(ö. 393/1003) belirttiğine göre, (البِرَاز) mübareze demek olup kinaye yoluyla "gıdanın insan içinde ağırlaşması yani gayta"; (البِرَاز) ise, "geniş, boş alan" anlamına gelmektedir.²²⁵

** Makalemize kıymetli katkılarından dolayı Sayın Hocam Prof. Dr. Hasan Cirit beye teşekkürlerimi sunarım.

219 Hasan Cirit, Hadise Giriş, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015, s. 233.

220 Mehmet Soysaldı, Toshihiko İzutsu ve Semantik Anlayışı, İslami Araştırmalar Dergisi, c. 18, sy. 1, 2005, s. 61-75.

221 İsmail Yakıt, Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994, sy. 1, s. 17-24.

222 Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sunenu Ebî Dâvûd (nşr. 'Adil Muhammed, 'Ammâr 'Abbâs), I-VIII, Dâru't-Te'sîl, Kahire 1436/2015, Tahâre, 1.

223 el-Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mağbûb el-Leyşî, el-Bursân ve'l-urcân ve'l-umyân ve'l-hülân, Beyrut: Dâru'l-Cil, 1410, s.117; el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî, Tâcu'l-luga ve shâhu'l-Arabiyye (nşr. Ahmed Abdulğafûr Attâr), I-VI, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1407/1987, III/864; İbn Sîde, Ebû el-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî, el-Muhassas (nşr. Halil İbrâhim Ceffâl), I-V, Beyrut: Dâru lhyâ'it-turâsî'l-Arabî, 1417/1996, III/77; Ebû Mûsâ el-Medîni, Muhammed b. Ömer el-İsbehânî, el-Mecmû'u'l-mugîs fi garîb'l-Kur'ân ve'l-Hadis (nşr. Abdulkarim el-Azbâvi), I-III, Mekke, 1406-1408, I/148; el-Ba'li, Şemsuddîn Muhammed bin Ebu'l-feth bin Ebu'l-Fadl, el-Mutlî' alâ elfâzi'l-Mukni' (nşr. Mahmûd el-Arnâvût- Yâsîn Mahmûd el-Hatîb), Beyrut: Mektebetu's-Sevâdi, 1423/2003, s. 215; İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Cemâluddîn, Lisânü'l-Arab, I-XV, Beyrût: Dâru Sâdir, 1414/1993) V/309; ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs (nşr. Ali Şîrî), I-XX, Dâru'l-Fikr, 1424, VIII/ 9.

224 el-Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Bustî, Meâlimu's-Sünen, Haleb: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1351/ 1932, I/9.

225 Cevherî, es-Sihah, III/864 (برز) maddesi. Nevevî diyor ki: kesra ile harekelenmesi daha açık ve doğrudur. (bkz. Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât, Beyrut: Daru'l-Fikr, ts., III/23)

2. Hadiste (الْخُبَيْث)²²⁶ şeklinde gelen ifade (الْخُبَيْث)'in, (الْخَبَائِث) ise onun müennesi olan (الْخَبِيثَةُ) nin çoğuludur. Bu tabirle dişi ve erkek şeytanlar kastedilmektedir.²²⁷ Hadis alimlerinin çoğu, kelimeyi (ب) harfinin sükunuyla (الْخُبَيْث) şeklinde okumaktadır. Hattabi bunu hatalı bulurken²²⁸ Münzirî'nin isim vermeksizin görüşünü naklettiği Zemaşşeri(ö. 538/1144), (الْخُبَيْث) ile temiz, iyi olan fiillerin zıddı olan fîsk, fücür gibi şeylerin, (الْخَبَائِث) ile ise zemmedilen aşağı, rezil hasletlerin²²⁹ kastedildiğini kaydeder.

Ebu Bekir İbnü'l-Enbarî(ö. 328/940), “(الْخُبَيْث) “küfür”, (الْخَبَائِث) ise “şeytanlar” manasındadır” derken²³⁰ bazı ilim adamlarına göre; (الْخُبَيْث) “şeytan” demektir, (الْخَبَائِث) ise “ma'siyetler, günahlar” anlamını taşır.²³¹

3. (الْإِسْتِنْجَاء)²³² pisliği yani büyük abdestten sonra dışkıyı gaytayı tamamen izale etme, temizleme manasındadır. Bu tabir çoğunlukla suyla temizlemek için kullanılırken, bazen necaseti taşla giderme için de istimal olunur.²³³

Münzirî, hadislerin şerhinde genelde izlediği bir yöntem olarak konuya dair en isabetli bulduğu açıklamayı böylece belirttikten sonra bu tabir etrafındaki farklı yaklaşımları şöyle ifade eder:

Bir grup ilim adamı (الْإِسْتِنْجَاء) tabirinin (النَّجْوَةُ) kökünden alınmış olduğunu, bunun ise; “tepecik gibi yüksekçe yerler” anlamına gelip, “onun altına oturarak gizlenmek istemekten kinaye” olduğunu savunur.²³⁴ Aynı kökü esas almakla birlikte, “kişinin yükselmesi ve yerden uzaklaşması sebebiyle” bu ismin verildiğini iddia edenler de olmuştur.

Bazı dil bilimcilere göre bu ifade “bir şeyi kabuğundan, posasından izale etmek” manasına gelen (النَّجْوُ) kökünden türemiştir zira (نَجَوْتُ الْعُودَ) ifadesini Araplar, “onun kabuğunu soydum, kabuğundan temizledim” manasında kullanırlar.²³⁵ (الْإِسْتِنْجَاء) tabirinin, (نَجَوْتُ الرُّطْبَ وَاسْتَجَيْتُهُ) “ben, yaş hurmayı salkımından, sapından, çöpünden ayıkladım” cümlesindeki anlamıyla “bir şeyi yerinden çıkarıp onu tamamen halis hale getirmek” manasını taşıdığını, yaya giriş yapmak üzere hazırlanan tendonları “etten, kemikten tamamen ayırıp, ayıklayıp halis hale getirmek” ifadesinde de aynı tabirin (اسْتَجَيْتُ الْوَتْرَ) şeklinde kullanıldığını ifade ederler.²³⁶

4. Münzirî, (لَا يَسْتَنْزَهُ مِنَ الْبَوْلِ)²³⁷ hadisindeki (لَا يَسْتَنْزَهُ) ifadesinin “Bevlden uzaklaşmaz, idrardan kendini korumaz”²³⁸ manasına geldiğini belirttikten sonra rivayet farklılıklarından hareketle ilim adamlarının değişik semantik yaklaşımlarını şöyle irdeler:

a. (لَا يَسْتَنْزَهُ) şeklinde rivayet edilen²³⁹ bu hadise; “idrarla arasına su, taş gibi bir engel koymazdı”²⁴⁰ manası verenler olduğu gibi, “avretini açmayı önemsemezdi, yani tesettüre riayet etmezdi” diye izah ederek²⁴¹

226 Ebu Davud, Tahare, 3.

227 Hattâbî, Garîbu'l-Hadis (nşr. Abdülkerîm İbrâhîm el-Azbâvî), I-III, Dîmeşk, 1402/1982, III/221; el-Hamîdî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Fetûh el-Hamîdî b. Ebî Nasr, Tefsîru Garîbi mâ fîs-Sahîhayn, (nşr. Zubeyde Muhammed), Mektebetu's-Sunne, Kahire 1415/1995, s.257; ez-Zemaşşeri, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr, el-Fâik fî Garîbi'l-Hadis (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî -Mahmud Ebû'l-Fadl İbrahim), I-IV, Beyrût: Dâru'l-Ma'rif, I/348.

228 Hattâbî, Meâlimü's-Sünen, I/10.

229 Zemaşşeri, Fâik, I/348.

230 İbnü'l-Enbarî Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım, ez-Zâhir fî Meânî Kelimâti'n-Nâs (nşr. Hâtîm Şâlih ed-Dâmin), I-II, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1412/1992, II/139.

231 İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, Garîbu'l-Hadis (nşr. Abdulmutî' Emîn el-Kal'aci), I-II, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985, I/261; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, 3/203,204.

232 Ebu Davud, Tahare, 4.

233 El-Kâdî İyâd, Ebû'l-Fadl İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî, Meşâriku'l-Envâr Alâ Sihâhi'l-Âsar (I-II, el-Mektebetu'l-Atika ve Dâru't-Turâs, II/5; Ba'li, el-Mutlî', s.23.

234 El-Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Aḥmed el-Ferâhidî, Kitâbu'l-Ayn (nşr. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî), I-VIII, Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1988, VI/186; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî, Garîbu'l-Hadis (nşr. Abdullâh el-Cebbûrî), I-III, Bağdâd: Matbaatu'l-Âni, 1397/1977, I/159; İbnü'l-Enbarî, Zâhir, I/42; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî, Tehzîbu'l-Luga (nşr. Muhammed Avd Mirab), I-VIII, Beyrût: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001, XI/137; el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh, Mu'cemu'l-Furûki'l-Lugaviyye, Kum, Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1412H, s. 533; İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni, Muçmelu'l-Luga, I-II, Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, I/858.

235 Kâdî İyâd, Meşâriku'l-Envâr, II/5; Ba'li, el-Mutlî', s. 23.

236 Ba'li, el-Mutlî', s. 23.

237 Ebu Davud, Tahare, 11

238 Kâdî İyâd, Meşâriku'l-Envâr, I/87; İbnü'l-Esir, en-Nihâye, V/43.

239 el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar (nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsir), I-IX, Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 1422H, Vudû, 54(213,215, 1295, 1312, 5705, 5708); Müslîm, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adl ani'l-Adl ilâ Resûlillâh (nşr. Heyet), I-VII, Kahire Dâru't-Te'sil, 1435/2014, Tahare, 111(292); Ebu Davud, Tahare, 11(21); Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ, es-Sünen (nşr. Heyet), I-V, Dâru't-Te'sil, 1435/2015, Tahare, 53(70).

240 Kâdî İyâd, Meşâriku'l-Envâr, II/11; İbnü'l-Mulakkîn, Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Mısıri, et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh , I-XXXVI, Dimeşk, 1429/2008, IV/393; el-Aynî, Bedrudîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV, Beyrût: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, III/119.

241 İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. el-Arabî Ârdâtu'l-Ahvezi bi-Şerhi Sahîhi't-Tirmizî, I-XIII, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I/91.

avret mahallinin açılmasına hamleden ve bu hadisi delil getirilerek setr-i avretin farz olduğuna hükmeden fakihler de vardır.²⁴²

b. (يَسْتَنْتِرُ) lafzıyla gelen rivayet²⁴³; “penisinin içinde kalması muhtemel idrarı, idrar yolunu takip ederek (adeta keçi sağarı gibi) eliyle dışından hafifçe tazyik uygulayarak dışarı atmak” manasını taşır.²⁴⁴

c. (يَسْتَنْتِرُ) kelimesiyle yapılan rivayet; “istinşak yapan kimse nasıl sümkürerek burnunun içindeki suyu dışarı atarsa, buradan kinaye olarak bir kişinin idrar yolunda bulunan idrarı dışarı çıkarması” manasındadır.²⁴⁵

d. (يَسْتَنْتِرُ) rivayetine²⁴⁶; ise şu mana verilebilir: “İdrar yollarında ve organındaki idrarı tamamen boşaltma, çıkış yerini ve akış yerini iyice temizleme, bu suretle de idrardan tamamen arınma.”²⁴⁷ Bu son manaya göre; “zimetini borçtan ya da vücudunu hastalıktan tamamen arındırması gibi bedenini idrardan arındırır” şeklinde anlaşılır. Kişi idrardan tam manasıyla arınmadığı taktirde abdest aldıktan sonra abdesti bozacak şekilde idrar akıntısı olur ve abdestsiz olarak namaz kılar, bu durumda da namaz kılarak sevap değil günah kazanır.²⁴⁸

5. (انْتَضَحَ)²⁴⁹ tabirinin izahına dair kanaatini Münzirî; “Abdest aldığın zaman abdest azalarına suyu dök de yıka, sadece meshetmekle yetinme” manasındadır zira abdestte yeterli olan sadece yıkamaktır, diyerek belirtir. Ardından; “Suyun ağız, burun ve boğazdan iyice atılmasıdır, nitekim (نَضَحَ) fiili suyu akıtmak, (انْتَضَحَ) ise suyu içine çekip sonra dışarıya atmak anlamını taşır”, “bazı hadislerde sarahaten geldiği üzere kişinin, izarının avret bölgesine denk gelen kısmına vesveseleri gidermek için su serpmesidir²⁵⁰ ve “taharete su kullanımını terk etmemeye, taşla taharetlenildiğinde de suyu mutlaka kullanmaya²⁵¹ işaret için zikredilmiştir”²⁵² şeklindeki farklı kanaatleri de ortaya koyar.

6. (التَّهَّشَ)²⁵³ Bu tabir hakkında dikkat çekilmesi gereken önemli bir incelik vardır: (تَهَّشَ) fiilinin asıl anlamı yılanın avını ısırıp yemesidir. Yılanın azı dişleri yoktur, o sebeple de çoğu yılan türü, zehirli olan ön dişleriyle ısırıp kavrar ve avını bütün olarak yutar. Çiğneme süreci olmadığı için de oldukça hızlı bir yeme sürecidir. Türkçede de “çabucak yemek manasında “yalayıp yutmak” ifadesi kullanılmaktadır. İşte burada başka bir fiilin değil de (تَهَّشَ) fiilinin kullanılmasıyla adeta; “yılan yiyeşiyle yemek, yani ön dişleriyle eti koparıp hemen ağzına alıp hızlıca yutuvermek” manası ifade edilmek istenmiştir. (التَّهَّشَ) ise normal azı dişlerini kullanarak yapılan et yeme fiilidir.

242 el-Mâzerî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ali es-Sıkillî, el-Mu'lim bi Kavâ'idi Muslim (nşr. Muhammed eş-Şazeli en-Neyfer), I-III, 1988-1991, I/367; Kâdi İyâd, İkmâlul-Mulim bi Fevâidi Muslim (nşr. Yahyâ İsmâil), I-VIII, 1419/1998, II/119.

243 el-Begavî, Muhyî's-Sünne el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ', Şerhu's-Sünne (nşr. Şuayb el-Arnâut, Muhammed Zuheyr eş-Şâviş), I-XV, Beyrût: el-Mektebi'l-İslâmî, 1403/ 1983, I/372.

244 Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, XIV/192; İbn Kurkûl, Ebû İshâk İbrâhîm b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Vehrânî, Metâli'u'l-Envâr Alâ Sihâhi'l-Âsâr , I-VI, Katar: Dâru'l-felâh li'l-bahsi'l-ilmî ve tahkiki't-türâs, 1433/2012, I/479; Zemaşcerî, el-Fâik, III/405; İbnu'l-Esir, en-Nihâye, V/12; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V/190; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, VII/504.

245 İbn Kurkûl, Metâli'u'l-Envâr, I/479; İbnu'l-Cevzî, Garibü'l-Hadis, II/390; Bedruddîn el-Aynî, Şerhu Ebî Dâvûd (nşr. Ebu'l-Munzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısri), I-VII, Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1420/1999, I/83; es-Sübkî, Mahmud Hattab, el-Menheli'l-azbû'l-mevrûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd, I-X, Kahire: Matbaatü'l-istikâme, 1351, I/80.

246 İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekr b. Ebi Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî, el-Musannef (nşr. Muhammed Avvâme), I-XXI, Riyad: Dâru'l-Kible, VII/456; Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî, el-Muctebâ, es-Sunenu's-sugrâ (nşr. Heyet), I-IX, Dâru't-Teşîl, Kahire 1433/2012, Cenaiz, 117 (2069); Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Huseveircidî, es-Sünenü's-sugrâ, I-II, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992, I/38.

247 İbnu'l-Esir, en-Nihâye, I/112; Bedreddîn el-Aynî, Şerhu Ebî Dâvûd, I/83; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, I/33.

248 el-Kirmânî, Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Sa'id, el-Kevâkibu'd-Derârî fi Şerhi Sahihî'l-Buhârî (nşr. Ali b. Dahillullâh b. Uceyyân el-Avfî), I-XXV, 2. Baskı, Beyrût, III/66; Aynî, Şerhu Ebî Dâvûd, I/83; el-Kastalânî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, İrşâdu's-Sâri li Şerhi Sahihî'l-Buhârî, I-X, el-Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emiriyye, 1323H, I/287; es-Sübkî, el-Menheli'l-azbû'l-mevrûd, I/80.

249 Ebu Davud, Tahare, 64.

250 İbnu'l-Cevzî, Garibü'l-Hadis, II/414; ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, IV/234.

251 İbn Sîde, el-Muhassas, I/469.

252 Bkz. İbnu'l-Arabî, Ârîdâtul-Ahvezî, I/66; İbn Seyyidî'n-Nâs, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'mûrî, en-Nefhu's-Şezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî (nşr. Ebû Câbir el-Ensârî, AbdulAziz Ebû Rihle, Sâlih el-Lahhâm), I-IV, Riyad, 1428/2007, I/447; Alâeddîn Moğultây, Moğultay bin Kılıç bin Abdullah el-Hanefî, Şerhu Suneni İbn Mâce - el-İ'lâm bi Sunnetihî Aleyhi's-Selâm, (nşr. Kâmil Avîda), I-V, Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1419/1999, I/376; İbn Raslân, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Huseyn, Şerhu Suneni Ebî Dâvûd (nşr. Heyet), I-XX, Dâru'l-Felâh, 1437/2016, II/182; Celâlüddîn es-Suyûtî, Celâlu'd-Dîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Kütü'l-Mugtezî Alâ Câmi'i't-Tirmizî (I-II, Mekke-i Mükerrreme), I/61.

253 Ebu Davud, Tahare, 75.

Esmâ(ö. 216/831), (النَّهْسُ) ve (النَّهْشُ) kelimelerinin aynı manayı ifade ettiğini²⁵⁴ belirtirken, (النَّهْسُ) “etten ön dişleriyle ısırarak koparmak suretiyle ağzına alıp yemek, (النَّهْشُ) ise azı dişleriyle koparıp yemek için kullanılır” şeklinde kanaat bildirenler de vardır.²⁵⁵

Diğer bir kanaat de şudur: (النَّهْسُ) kullanımı (النَّهْشُ) şeklinde gelmesinden daha belîğ olup “hızlıca yemek (yalayıp yutmak)” demektir zira (نَهَسَ) fiili gerek insan gerekse yırtıcı hayvan için kullanıldığında, “dişleriyle yakalamak ve çekip koparmak” anlamını taşır.²⁵⁶

7. Hicretin dördüncü senesinde vuku bulan (ذَاتُ الرَّقَاعِ)²⁵⁷ gazvesi Buhari’ye göre Hayber’den sonra olmuştur zira Ebu Musa el-Eş’arî(ö. 42/662) Hayber’den sonra gelmiştir.²⁵⁸

Münzirî bu ön bilgiyi verdikten sonra isabetli bulduğu görüşü; “O savaşa katılanların ayakları delinip, yaralar açıldığında ayaklarına bezler sarmaları, yani normalde yırtılan elbiselerini yamamak için kullandıkları bez parçalarını ayaklarına sarmaları²⁵⁹ ya da sancaklarında yamalar (رِقَاع) bulunması²⁶⁰ sebebiyle bu isim verilmiş olmalıdır” diyerek belirtir. Daha sonra ilmî objektifliğin bir gereği olarak; “gazve, icra edildiği bölgede bu isimle bilinen bir ağacın²⁶¹ veya ismi (الرِّقَاع) olan, kızılık, siyahlık ve beyazlığı olan bir dağın bulunması sebebiyle (ذَاتُ الرَّقَاعِ) ismini almıştır”²⁶² şeklindeki diğer kanaatleri de paylaşır.

8. (الدَّوْدُ)²⁶³, tabiri hakkında Münzirî, “(النَّعْمُ) ve diğer bazı kelimeler gibi lafız olarak müennes olup müfredi olmayan, sadece develer için kullanılan ve üçle on arasındaki sayıda deveyi ifade eden bir tabirdir” şeklinde kanaat belirtirken, Ebu Ubeyd(ö. 224/839), “sadece dişi develer için kullanılıp, erkekler için kullanılmayan bir kavram” olduğunu ifade eder. Münzirî farklı kanaatlere yer vermek adına; “Kimin beş devesi varsa o kişi zekat verecektir.” hadisinin lafzen umum ifade etmesinden hareketle erkekler için de dişiler için de kullanılabileceği, ayrıca iki ile dokuz arasındaki sayıları ifade edebileceği görüşlerine de yer verir.

9. (الجمعة)²⁶⁴ kelimesinin (م) harfinin dammesi ile kullanımı daha yaygın olmakla birlikte fethalı ve sakin şekilde okuyanlar da mevcuttur. Bir kişinin bayramı veya Arafat’ı idrak etmesi (عَيْدٌ) ve (عَرَفٌ) fiilleriyle ifade edildiği gibi Cuma hakkında da aynı kalıp (جَمْعٌ) tabiriyle zikredilir. Cuma dışındaki toplanmalarda ise bu fiilin ancak (جَمْعٌ) şeklindeki mücerred hali kullanılabilir.²⁶⁵

Bu lugavi açıklamaların ardından Münzirî, insanların kendisi için toplanmaları sebebiyle Cuma gününe mahsus namaza bu ismin verildiği²⁶⁶ kanaatini ifade ederek “Hz. Adem’in yaratılmasının bu günde tamamlanması”²⁶⁷, “Cennetten indirildikten sonra Hz. Adem ile Hz. Havva’nın yeryüzünde haftanın bu

254 İbn Fâris, Mu’cemu Mekâyisil’-Luga (nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn), I-VI, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-Arab, 1423/2002, 5/363.

255 İbn Fâris, Mu’cemu Mekâyisil’-Luga, V/63.

256 Ezherî, Tehzibu’l-Luga, VI/80; Cevherî, es-Sihâh, III/987; Zemaşşerî, Esâsü’l-Belâga (nşr. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sevd), I-II, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1419/ 1998, II/312; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, VI/244.

257 Ebu Davud, Tahare, 79.

258 Buhari, Megazi, 29.

259 Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/275; İbn Seyyidî’n-nâs, Uyûnu’l-eser fi funûni’l-megâzi ve ş-şemâil ve’s-siyer (nşr. İbrâhîm Muhammed Ramadân), I-II, Beyrût: Dâru’l-Kalem, 1414/1993, II/78; Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali es-Siddîki el-Hindî, Mecmau bihârî’l-envâr fi garâ’ibi’t-tenzil ve letâ’ifi’l-Ahbâr, I-V, 3. Baskı, 1387/1967, II/361.

260 Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/275; es-Sâlihî, Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, Subulu’l-Hudâ ve’l-reşâd fi Sireti Hayri’l-İbâd (nşr. Âdil Ahmed, Ali Muhammed Muavvid), I-XII, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1414/1993, V/180; et-Tahtâvî, Rifâa b. Bedevi b. Ali b. Muhammed et-Tahtâvî el-Hüseynî el-Hâşimî, Nihâyetu’l-İcâz fi Sireti Sâkini’l-Hicâz, Kâhire, 1419, s. 271; Ebû Zehra, Muhammed, Hâtemü’n-Nebiyîn, I-III, Kahire: Dâru’l-Fîkr, II/669.

261 el-Beyhakî, Delâilü’n-Nubuvve ve Ma’rifetu Ahvâli Sâhibi’s-Şeria (nşr. Abdulmu’tî Kal’aci), I-VII, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1405H., III/369; Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/275; el-Âmirî, Yahyâ b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Yahyâ el-Hardî, Behcetü’l-Mehâfil ve Bugyetu’l-Emâsil, I-II, Beyrût: Dâru Sâdir, I/232.

262 el-Vâkîdî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî, el-Megâzi (nşr. Marsden Jones), I-III, Beyrût: Dâru’l-Alemî, 1409/1989, I/395; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî, es-Siretu’n-Nebeviyye ve Ahbârü’l-Hulefâ’ (nşr. Aziz Bey v.dğr.), I-II, Beyrût: el-Kutubu’s-Sekâfiyye, 1417/1996, I/249; Beyhakî, Delâ’ilü’n-Nubuvve, III/372; Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/275; Moğultây bin Kılıç, el-İşâre ilâ Sireti’l-Mustafâ ve Târihu men ba’dehu mine’l-Hulefâ’ (nşr. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetih), Dimeşk-Beyrût, 1416/1996, s.246; el-Fîruzâbâdî, Ebû’l-Tâhir Muhammed b. Ya’kûb, el-Kâmûsü’l-Muhît, (nşr. Mektebü tahkiki’t-tûras), Beyrût: Müessesetü’l-Risale, 2005, I/723; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, XI/174.

263 Ebu Davud, Tahare, 125.

264 Ebu Davud, Tahare, 129.

265 Bütün farklı görüşler için bakınız: el-Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî, el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân (nşr. Hişâm Semir el-Buhârî), Riyad: Dâru Âlemi’l-Kutub, 1423/2003, XVIII/97; İbn Hacer el-Askalânî, Fethu’l-Bârî Şerhu Sahih el-Buhârî (nşr. Muhibbuddîn el-Hatib), I-XIII, Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1379/1959, II/353.

266 Ebû Mûsâ el-Medinî, el-Mecmû’u’l-Mugis fi Garibi’l-Kur’ân ve’l-Hadis (nşr. Abdulkerîm el-Azbâvî), I-III, Mekke, 1406-1408, I/350; el-Konevî, Kâsim b. Abdullâh, Enisü’l-Fukahâ’ fi Ta’rifâti’l-Elfâzi’l-Mutedâvileti beyne’l-Fukahâ’ (nşr. Yahyâ Hasan Murâd), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût 1424/2004, s. 37.

267 et-Tâlikânî, Es-Sâhib, el-Muhît fi’l-Luga (nşr. Muhammed Hasen Âlu Yâsîn), I-X, Beyrût: Âlemu’l-Kutub, 1414/1994, I/271; İbn Sîde, el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A’zam, I/350; Ebû Mûsâ el-Medinî, el-Mecmû’u’l-Mugis, I/350; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, VIII/58; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, XI/74.

gününde buluşabilmeleri”²⁶⁸ ya da “Allah Teâlâ’nın kainatı yarattığı altı günün sonunda olup bütün mahlukatın o günde toplanması”²⁶⁹ sebebiyle bu günün bu adla anıldığına dair görüşleri belirtir.

10. (خمس صلوات)²⁷⁰ Münzirî, şer’i olarak salat (namaz) kelimesinin iştikakı hususunda ihtilaf edildiğini belirttikten sonra öncelikle kendisinin de tercih ettiği şu görüşe yer verir:

Duanın (صلاة) diye isimlendirilmesi Arapçada bilinen bir husustur²⁷¹ ve dua namazı da içine alan geniş kapsamlı bir ibadettir.

Bu konudaki diğer kanaatleri Münzirî şöyle ifade eder:

a. Yarış alanındaki atlardan en önde gidenine (السَّابِقِ), takip eden ikinci ata (المُصَلِّي) denilir²⁷², Namaz da Kelime-i Şehadet’ten hemen sonra gelen, onu takip eden esas olduğu için bu isim verilmiştir.²⁷³ Ya da cemaat olan kişi, namazda imamın peşindedir, ona uymakta, onu takip etmektedir, ondan dolayı bu isim kullanılmış olabilir. Yine bu çerçevede namaz kılan kişi Hz. Peygamber’in peşinden gitmekte, ona tâbî olmaktadır,²⁷⁴ bu sebeple de bu ismi almış olabilir.

Bu son görüşe; “Hz. Peygamber’e ittiba ile irtibatlandırarak bu ismi aldığını söylemek doğru bir yaklaşım olmaz zira Hz. Peygamber’i önden giden ata, tabilerini de aynı kulvardaki diğer atlara benzetmek hoş bir benzetme olmaz” diyerek karşı çıkanlar olmuştur.

Münzirî, ikinci sıradaki ata bu ismin verilmesinin de köküne inerek şu açıklamaları nakleder:

(الصَّلَوَيْنِ) isminde insanların ve hayvanların arkasında bulunan iki damar,²⁷⁵ ya da rukû esnasında açığa çıkan iki kemik vardır ve bu sebeple en öndekinin peşinden giden at (المُصَلِّي) diye isimlenir zira önünde bulunan atın kuyruk bölgesindeki bu kemiklere burnu dayanmaktadır. Namaz manasındaki (صلاة) kelimesinin buradan alındığını savunanlar buna bir karine olarak Mushaf’ta (و) la (صَلوة) şeklinde yazıldığını belirtmişlerdir.²⁷⁶

b. Dosdoğru olma veya doğrultma manasındaki (صَلِي) kökünden türemiştir zira Araplar, “değneği ateşin üzerinde ısıtarak doğrultmak” manasında (صَلَيْتَ الْعُودَ عَلَى النَّارِ) ifadesini istimal ederler, bu da; “dosdoğru yaptım” demektir ki²⁷⁷ namaz da kulu Rabbine ibadetle istikamet üzere kılması sebebiyle bu ismi almıştır.²⁷⁸ Ayrıca, bu kelimenin bir manası da, “bağlanma ve bağ kurma”dır, namaz da kul ile Rabbi arasında bir bağ niteliğindedir.²⁷⁹

c. Rahmet manasına gelen (صَلَاة) kelimesinden gelir. Bu kelimenin rahmet anlamında kullanılması Arapçada bilinen ve çokça rastlanan bir durumdur zira Araplar, “Allah’ın rahmeti kulları üzerinedir” manasında (صَلَاةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى عِبَادِهِ) ifadesini kullanırlar.²⁸⁰

d. “Üzerine doğru eğilmek, yönelmek, yaklaşmak” gibi anlamları da ifade eder, bu manada “ateşe eğildi, yaklaştı, girdi” (صَلِي بِالنَّارِ) ifadesi kullanılmaktadır.²⁸¹

268 Ba’li, el-Mutli’, s. 134.

269 Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû’u’l-Mugîs, I/350.

270 Ebu Davud, Salat, I.

271 İbn Fâris, Ebû’l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni, Hilyetu’l-Fukahâ’ (nşr. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Turkî), Beyrût, 1403/1983, s. 65; Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû’u’l-Mugîs, II/289; Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, II/45; el-Mutarrizi, Ebû’l-Feth Nâsir b. Abdusseyyid b. Ali Burhânuddîn el-Hârizmî, el-Mugrib fi Tertibi’l-Mu’rib (Dâru’l-Kütübî’l-Arabî), s. 271; el-Konevî, Enîsu’l-Fukahâ, s. 15; et-Tahânevî, Muhammed b. Ali, Keşşâfu Istulâhâtî’l-Funûn ve’l-Ulûm (nşr. Ali Dahrûc), I-II, Beyrût: Mektebetu Lubnân Nâşîrîn, 1996, II/1081.

272 Kürâun-Neml, Ebû’l-Hasen el-Ezdî, el-Muntehab min Garîbi Kelâmî’l-Arab (nşr. Muhammed b. Ahmed el-Umerî), I-II, Kahire 1409/1989, I/764; İbn Sîde, el-Muhassas, II/105; er-Râzi, Zeynuddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir el-Haneîfî, Muhtârû’s-Sihâh (nşr. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed), Beyrût, el-Mektebetu’l-Asriyye, ed-Dâru’n-Nemûzeciyye, 1420/1999, s. 239; Ba’li, el-Mutli’, s. 322; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, XI/519.

273 el-Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, II/45.

274 Kâdi İyâd, et-Tenbihâtü’l-Mustenbita alâ’l-Kutubi’l-Mudevvene ve’l-Muhtelita (nşr. Muhammed el-Vesîk, Abdulmun’im Humeytî), I-III, Beyrût 1432/2011, s. 123.

275 el-Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed, el-Garîbin fi’l-Kurân ve’l-Hadis (nşr. Ahmed Ferid el-Mezîdî), I-VI, Mektebetu Nizâr Mustafâ, 1419/1999, IV/1095; el-Bâci, Ebû’l-Velid Süleymân b. Hâlef, el-Muntekâ Şerhu’l-Muvattâ, I-VII, Mısır: Matbaatu’s-Saâde, 1332/1914, I/4; Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, II/45.

276 Bâci, el-Muntekâ, I/4; el-Kâdi İyâd, İkmâlu’l-Mu’lim, II/234; İbn Kurkûl, Metâli’u’l-Envâr, IV/283; Nevevî, el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim ibni’l-Haccâc, I-XVIII (9 ciltte), Beyrût: Dâru İhyâit-Turâsî’l-Arabî, 1392/1972, IV/75; el-Fâkihânî, Tâcuddîn Ömer b. Ali b. Sâlim b. Sadakat, Riyâdu’l-Efhâm fi Şerhi Umdetü’l-Ahkâm (nşr. Nureddîn Tâlib), I-V, 1431/2010, I/516.

277 İbn Fâris, Mucmelu’l-Luga, I/538; Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, II/45; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, XIX, 608.

278 Kâdi İyâd, İkmâlu’l-Mu’lim, II/234; İbn Kurkûl, Metâli’u’l-Envâr, IV/283; Fâkihânî, Riyâdu’l-Efhâm, I/517; Aynî, Umdetu’l-Kârî, IV/39.

Aynî, Nevevî’nin kelimenin bu kökten gelme ihtimalini batıl olarak gördüğünü naklettikten sonra, ona cevap vermekte ve Arap dilinde bunun mümkün olduğunu ispat sadedinde deliller getirmektedir.

279 Kâdi İyâd, İkmâlu’l-Mu’lim, II/234; İbn Kurkûl, Metâli’u’l-Envâr, IV/284; Fâkihânî, Riyâdu’l-Efhâm, I/517.

280 Kâdi İyâd, İkmâlu’l-Mu’lim, II/234; İbn Kurkûl, Metâli’u’l-Envâr, IV/283; Fâkihânî, Riyâdu’l-Efhâm, I/517; Aynî, Umdetu’l-Kârî, IV/39.

281 Kâdi İyâd, İkmâlu’l-Mu’lim, II/234.

e. Bu kelime sözlükte “ta’zim” anlamına gelmektedir ki bu sebeple teşehhüdde Yüce Mevlâ’yı tazim manasında (الصَّلَوَاتُ لِلَّهِ) “Bütün tazimler Allah’a aittir” ifadesi yer almaktadır. Yine (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّد) duası; “Allahım! Sen O’nun şanını bu dünyada adını yükselterek, (bütün cihana duyurarak), Ahirette ise O’na şefaat-i uzmayı bahşederek ve diğer tazimlerle yücelt” manasını taşır.²⁸²

Görüldüğü gibi Münzirî, (صَلَاة) tabirini lugavi açıdan detaylı bir incelemeye tabi tutmuş ve konu etrafında yapılan bütün etimolojik ve semantik tahlillere yer vermiştir.

11. (التَّوْبِ) ²⁸³ Hadisimizde “namaz için getirilen kamet” manasında kullanılan kelimenin aslı; “bir adamın haykırarak, bağıarak seslenmesidir” ki bu suretle düşman baskını veya bir afet/felaket gibi herkese zararı dokunabilecek durumları duyurur, çoğu zaman bu ilanı, daha iyi görülmek/duyulmak için açıkta herkesçe fark edilecek şekilde yüksekçe bir yerde, bağıarak yapar. Daha sonraları bu ifade çokça yayılmak suretiyle (anlam genişlemesiyle) yüksek sesle yapılan bütün ilanlar için kullanılır olmuştur. Bu sayede zamanla namaz için getirilen kamete de bu isim verilmiştir çünkü kamet de namazın başladığını yüksek sesle ilan etmektir.

Ayrıca Münzirî, (ثَابٍ) “dönmek, rücu etmek” fiiliyle irtibatlandırarak kametin, ezandan sonra tekrar dönüp aynı çağırışı yapmak şeklinde olduğu için (التَّوْبِ) diye nitelenmiş olabileceğini belirtir.²⁸⁴

12. (مَرْحَبًا بِكَ وَأَهْلًا) ²⁸⁵ tenvinli olarak kullanılan, sevinç ve neşeyle, güzellikle gelen kişi veya heyetlere, gruplara, gurbetteyken gelen kişilere söylenen bir mutluluk ifadesidir. “Burada huzur ve rahatlık vardır bizden size zarar gelmez” manasına gelen bu tabir i’rab olarak, mahzup bir fiilin mef’ûlü olarak ya da masdariyetten dolayı mansubtur.²⁸⁶

Münzirî kanaatini bu şekilde ortaya koyduktan sonra dilbilimin önemli şahsiyetlerinden Ferrâ’nın, (مَرْحَبًا) ifadesine, “Allah seni tam bir genişlik ve huzurla karşılaştırsın (sana rahatlık ve huzur versin) manasını verdiğini, Cevherî’nin(ö. 393/1003) ise (مَرْحَبًا وَأَهْلًا) kalıbı için, “sen, büyük bir genişlik ve huzur ortamına geldin, kendi ailen bileceğin kişilerin arasına geldin” anlamındadır değini belirtir. Her iki açıklamaya göre de gelen kişi ev sahibi ile yabancılık çekmeksizin ünsiyet kurabilir.²⁸⁷

B. Farklı dillerden Arapçaya girmiş ve çeşitli değişikliklere uğramış kelimelerin tahlili

1. (العراق) ²⁸⁸ Münzirî bu kelimenin izahı sadedinde şu açıklamaları yapmaktadır:

a. Müzekker olarak da müennes olarak da kullanılan Irak, bir bölgenin adı olup Farsça’dan Arapça’ya geçmiş Muarreb kelimelerdendir.²⁸⁹

b. Lugavi olarak Irak, “denizin veya nehrin sahilinde bulunmak” anlamını taşır ki Irak’a da bu ismin verilmesi Dicle Nehri sahilinde bulunması sebebiyledir.²⁹⁰

c. Irak aynı zamanda tulumun alt kısmında bulunan deliğin (ibiğin) ismidir. Irak da “tulumun altındaki bir ibik misali Necid Bölgesi’nin aşağısında bulunması”, “bu ibiğin aşağı doğru uzaması gibi uzayıp gitmesi” ²⁹¹ ya da “ibiğin tulum tarafından kapsanması gibi Irak Bölgesinin de diğer Arap topraklarıyla çevrelenmesi” sebebiyle bu ismi almıştır.²⁹²

282 İbnu’l-Esir, en-Nihâye, III/50; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, XIV/466; Mesut Okumus, “Semantik ve analitik açıdan Kur’an’da Salat kavramı”, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/2, c. III, sayı: 6, s. 1-30.

283 Ebu Davud, Salat, 31.

284 İbnu’l-Esir, en-Nihâye, I/226; et-Tîbî, Ebû Muhammed, Şerhu’t-Tîbî alâ Mişkâtü’l-Mesâbîh (nşr. Abdülhâmid Hindâvî), I-XIII, 1417/1997, III/959; el-İrâkî, Ebû’l-Fadl Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-Huseyn b. Abdurrahmân, Tarhu’t-tesrîb fi şerhi’t-Takrîb (nşr. Abdülkâdir Muhammed Ali), Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, s. 174; İbn Raslân, Şerhu Suneni Ebi Dâvûd, V/76; Aynî, Nuhabu’l-Efkâr fi Tenkihi Mebânî’l-Ahbâr fi Şerhi Meânî’l-Âsâr (nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm), I-XIX, 1429/2008, III/61; Sübkî, el-Menhelü’l-azbû’l-mevrûd, IV/175.

285 Ebu Davud, Menasik, 57.

286 Kâdî İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/285.

287 el-Mufaddal b. Seleme b. Âşim, el-Fâhir (nşr. Abdülalîm et-Tahâvî), Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-Arabiyye, 1380/1960, s. 3; İbnu’l-Enbârî, ez-Zâhir, I/234; Hervevî, el-Garîbîn fî’l-Kurân ve’l-Hadis, III/724; Kâdî İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/285; İbnu’l-Esir, en-Nihâye, II/207; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, I/414.

288 Münzirî, el-İddü’l-Mevrûd, Mukaddime.

289 Ba’li, el-Mutli’, s. 272; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, X/247; Bkz. Mehmet Kanar, Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, İstanbul: Şirin Yayınevi, 1. Baskı, 1371 H., s. 423.

290 Ba’li, el-Mutli’, s. 272; İbn Faris bu görüşü Halil bin Ahmed el-Ferahîdî’ye nisbet etmektedir.

291 Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû’u’l-Mugîs, II/430; İbnu’l-Cevzî, Garibu’l-Hadis, II/90; Ba’li, el-Mutli’, s. 272; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, X/246; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, XIII/326.

292 Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû’u’l-Mugîs, II/430; Ba’li, el-Mutli’, s. 273.

d. Irak bölgesindeki ağaçların kökleri çok olduğu için kök manasına gelen (عَرْق) ifadesinden türetilerek oraya Irak denmiş²⁹³ olabileceği gibi bölgedeki ağaçların özellikle de hurmaların kökleri ve dalları iyice birbirine geçmiş olduğu için (عَرْق) kelimesinin çoğulu olarak (عَرَق) (kökler) ismi bu diyara verilmiş olabilir.²⁹⁴

2. (الشَّام)²⁹⁵ herkesçe bilinen bir bölgenin adıdır. Lafız bakımından hem müzekker hem de müennes olarak kullanılabilir. Hemze ile de elif ile de yazımı olan kelime, (شَام) şeklinde hemzenin fethasıyla ise sadece nisbet olarak zikredilebilmektedir.²⁹⁷

Münzirî, o bölgeye bu ismin verilmesine dair farklı kanaatleri şöyle belirtir:

a. Şam, ismini Hz. Nûh'un oğlu Sâ'm'dan almıştır çünkü Sâ'm bin Nûh ilk defa bölgeye yerleşen, ya da burada konaklayan kişidir. Daha sonra yabancı dilden Arapça'ya giren bu kelime (س) harfi Arapçalaşma esnasında (ش) harfine dönüşerek (شام) halini almıştır.

b. Köylerinin çokluğu ve birbirine olan yakınlığı sebebiyle, “yüzde birbirine çok yakın şekilde bulunan benlere” (الشَّامَات) benzetilerek bu ismi almıştır.

c. Bir kişi Kâbe'nin doğu cihetine bakmakta olan kapısını arkasına alıp kollarını açarsa Yemen sağında (يمينه), Şam ise sol elinin (يده الشَّامِي) olduğu tarafta kaldığından o bölgeye Şam denmiştir.²⁹⁸ Kâbe zikredilmeksizin sol el manasına gelen (اليد الشَّامِي) veya sol tarafta bulunma manasındaki (شَام) fiilin masdarı olan (الشَّام) kökünden türediği de ifade edilmiştir.²⁹⁹

Hafız Münzirî, İslam Medeniyeti'nin iki önemli bölgesine isim olan “Irak” ve “Şam” kelimelerinin etimolojik ve semantik tahlillerini oldukça kapsamlı bir biçimde yapmakta, adeta çağdaş linguistik bilimine lugavi bir tahlilin nasıl yapılacağı hususunda ışık tutmaktadır.

3. (يشوصُ فاه)³⁰⁰ Münzirî, (الشَّووص) masdarının “yıkamak”³⁰¹ manasına geldiğine dair kanaatini ifade ettikten sonra farklı görüşleri şöylece belirtir:

a. “Kazımak”, “Ovalamak” ve “Arındırmak” manaları vardır.³⁰²

b. Vekî(ö. 197/813), “(سواك) boyuna (شوص) ise enine yapılan diş temizliğidir”³⁰³ derken büyük dil bilgini İbn Düreyd(ö. 321/933); “(الشَّووص) kelimesi dişleri aşağıdan yukarıya doğru fırçalamaktır, bu nedenle de kalbi normal yerinden yukarıya doğru kaydıran hastalığa (kaburga zarı uru) (شَوْصَة) ismi verilmiştir”³⁰⁴ şeklinde kanaatini belirtir. Bunun yanında; “ağzın eni azı dişlerinden diğer taraftaki azı dişlerine kadardır, (شوص) enine misvaklanmadır” diyen alimler de vardır.³⁰⁵

293 el-İsfehâni, Hamza b. Hasan, et-Tenbih alâ Hudûsî't-Tashîf (nşr. Muhammed Esad Talas), Beyrut: Dâru Sâdır, 1412/1992, s. 113; el-Mearri, Ebu'l-Alâ Ahmed b. Abdullâh b. Suleymân, el-Lâmiu'l-Azîzi Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî (nşr. Muhammed Said Mevlevî), Merkezü'l-Melik Faysal l'l-buhûş ve'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye, 1429/2008, s. 769; Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû'u'l-Mugîs, II/430; er-Râfi'î, Ebû'l-Kâsim Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm el-Kazvîni, Şerhu Musnedî'sh-Şâfiî (nşr. Ebû Bekr Vâil Muhammed Bekr Zehrân), I-IV, 1428/2007, II/251; Ba'li, el-Mutlî', s. 273.

294 İbn Sîde, el-Muhkem, I/194; Ba'li, el-Mutlî', s. 273; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, X/247.

295 Ebu Davud, Tahare, 4.

296 eş-Şerîşî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdulmu'min el-Kaysî, Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî, I-III, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006, II/4.

Harîrî bu kelimenin müennes olmasını caiz görmez. İbnü'l-Enbârî ise; müzekkerdir, ancak kim müennes sayarsa başına bir (مدية) kelimesi takdir ediyordur, demektedir.(Bkz. Aynı yer)

297 Nevevî, Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât; III/162; Ba'li, el-Mutlî', s. 200.

298 Ba'li, El-Mutlî', s. 200.

299 İbnü'l-Enbârî, ez-Zâhir, II/109; el-Maarri, el-Lâmi' el-Azîzi, IV/95; İbn Reşîk, Ebû Ali el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdi, el-Umde fi Mehâşîni'sh-Şî'r ve Âdâbihi (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), I-II, Dâru'l-Cil, 1401/1981, II/1029; el-Ukberî, Ebû'l-Bekâ Abdullâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî, Şerhu Dîvânî'l-Mutenebbî (nşr. Mustafâ es-Sikâ/İbrahim el-Ebyârî/Abdu'l-Hafîz Şelebi), I-IV, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, IV/95.

300 Ebu Davud, Tahare, 30.

301 Kâsim b. Sellâm, Ebû Ubeyd, Garîbu'l-Hadis (nşr. Huseyn Muhammed Şeref), Kahire, 1404/1984, I/329; Ebû İbrâhîm el-Fârâbî, İshâk b. İbrâhîm b. el-Huseyn el-Fârâbî, Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb (nşr. Ahmed Muhtâr Umer), I-IV, Kâhire, 2003, III/395; el-Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, XI/264; Cevherî, es-Sihâh, III/1044; Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû'u'l-Mugîs, II/228; İbnü'l-Esir, en-Nihâye, II/509.

302 Herevî, el-Garîbîn fi'l-Kurân ve'l-Hadis, III/1042; el-Hamîdî, Tefsîru Garîbi mâ fi's-Sahîhayn, s. 76; Kâdi İyâd, Meşâriku'l-Envâr, II/260; İbnü'l-Cevzi, Garîbu'l-Hadis, I/567; Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, s. 622; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, IX/301.

303 es-Serakustî, Ebû Muhammed Kâsim b. Sâbit el-Avfî, ed-Delâil fi Garîbi'l-Hadis (nşr. Muhammed b. Abdullâh el-Kannâs), I-III, Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1422/2001, I/123; İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullâh b. el-Arabî, el-Mesâlik fi Şerhi Muvatta'i Malik, I-VIII, 1428/2007, II/306; Kâdi İyâd, Meşâriku'l-Envâr, II/260.

304 İbn Düreyd, Cemheretu'l-Luga, II/865.

305 Mâzerî, el-Mu'lim, I/354; İbnü'l-Arabî, el-Mesâlik, II/306; Kâdi İyâd, İkmâlü'l-Mu'lim, II/58; Nevevî, el-İcâz fi Şerhi Suneni Ebî Dâvûd, Ammân, 1428/2007, s. 247; Aynî, Umdetu'l-Kârî, III/185.

c. (شاص يصوص) fiili ile aynı manadadır, o da “yıkamak”tır.³⁰⁶
d. Farsça “yıkamak” manasına gelmekte olup Arapçalaşmış olduğu söylenmiş ancak bu, çok isabetli bir görüş olarak değerlendirilmemiştir.³⁰⁷

4. (العصائب والتسائين)³⁰⁸ Münzirî'nin belirttiğine göre, “(العصائب) başa dolanmasından, sarılmasından dolayı sarıklar anlamındadır zira Arapça’da başa sarılan şey ister bir sarık, ister bir mendil isterse de herhangi bir kumaş olsun ona (عصابة) denir,³⁰⁹ (التسائين) ile de mestler kastedilmektedir.”³¹⁰ Asıl itibarıyla ayağı ısıtan mest, çorap gibi her şey için kullanılan (التسائين) kelimesinin lafız olarak tekili olmadığı³¹¹ belirtilmiştir ancak (تسخان وتسخين) şeklinde tekilinin olduğu bazı lügat ve garibü’l-hadis kitaplarında geçmektedir.³¹²

Aksi yönde görüş bildiren Hamza el-İsbahânî(ö. 360/971) ; “Bu kelime, köken olarak Farsça olup Arapçalaşmıştır, başa konulan, özellikle alimler ve hakimlerin kullandığı belli bir örtünün adıdır” şeklinde açıklayarak “(التسائين) lafzının hadislerde de bu manada geldiğini belirtir. Hatta bu iddiasını bir adım öteye taşıyarak; “Onun açıklamasını (الخف) “ayağa giyilen mest” olarak yapan kişi muhtemelen hiç Farsça bilmiyordu”³¹³ der.

Bu kelimenin iştikakı hususunda ihtilaf edilmiş olup, Halil b. Ahmed(ö. 170/787), Ezherî(ö. 370/981), Heravî(ö. 401/1011), Hattâbî gibi büyük dil alimlerine göre, “Arapça asıllı olup (س خ ن) kökünden türemiş, (نساء) lafzında olduğu gibi müfredi yoktur ve sıcak tutması için ayağa giyilen çorap, mest gibi giysiler için kullanılır.”

Hamza el-İsbahânî ise, (التسائين) Farsça asıllı (تسكن) kelimesinden türeyen ve ulemâ ve kâdîlerin, hâkimlerin başına giydikleri ve toplumda onları diğer insanlardan ayıran, onların makam ve mansıplarını ortaya koyan adeta üniformanın bir parçası niteliğindeki kısımdır, yani ayak değil baş giysisidir. “Aksini iddia edenler Farsça bilmiyor olmalı” demek ve bu görüşünü destekleme sadedinde de (عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) «أَنَّهُ بَعَثَ سَرِيَّةً أَوْ جَيْشًا، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلَى الْمَشَاوِذِ وَالتَّسَائِينِ»³¹⁴ hadisini delil olarak getirmekte ve buradaki iki kelime ile de muradın sarık ve diğer başa giyilen örtüler olduğunu belirtmektedir.

Diğer bazı dilciler ise bu iki kelimeyle kastedilenin, “başa giyilen sarık ve ayağa giyilen mestler, yün çoraplar vs.” olduğunu belirtmişlerdir.

Münzirî, her iki görüşü de naklettikten sonra, bu tabirle ilgili kanaatini ayağa giyilen ve ayağı sıcak tutan mest gibi şeyler olarak belirtmektedir.

Burada Münzirî'nin görüşünü destekleyen iki karineden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi; (العصائب والتسائين) ifadesidir. Burada bir atıf söz konusudur. Arapça bir kural olarak “ma’tuf ile ma’tufun aleyhin mugayereti şarttır”. (العصائب) yukarıda da ifade edildiği üzere, başa sarılan herhangi bir şey demektir ki, ister bir sarık, ister bir mendil isterse de herhangi bir kumaş olsun ona (عصابة) denilir. Böyle olunca (العصائب) kelimesi üzerine atfedilen (التسائين) kelimesinin başa değil başka bir azaya giyilen bir giysi olması gerekir.

İkinci karine ise aynı babdaki diğer rivayette (عمامته وموقيه) ifadesi geçmektedir ki “sarığı ve mestleri” demektir.

(موقيه)³¹⁵ Mük, Farsça bir kelime iken Arapçalaşmıştır, mest demektir.

306 Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, III/31; Ezherî, Tehzîbu'l-Luğa, XI/264; Zemahşerî, el-Fâik, IV/93; el-Kâdî İyâd, Meşâriku'l-Envâr, II/260; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VII/50.

307 Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû'u'l-Mugîs, II/228; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VII/50; Zebidî, Tâcu'l-Arûs, IX/301.

Farsça (شست) kelimesi “yıkamak” fiilinin köküdür. Arapça’ya değişikliğe uğrayarak geçmiş olması ihtimali vardır. Bkz. KANAR, Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, s. 385.

308 Ebu Davud, Tahare, 57.

309 İbn Kuteybe, Garibu'l-Hadis, I/226; Ezherî, Tehzîbu'l-Luğa, II/30; Cevherî, es-Sihâh, I/183; İbn Fâris, Mekâyisü'l-Luğa, IV/273; İbnu'l-Cevzî, Garibu'l-Hadis, II/99; İbnu'l-Esir, en-Nihâye, III/244; Aynî, el-Binâye Şerhu'l-Hidâye, I-XIII, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/2000, I/172.

310 Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, IV/332; el-Harbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk el-Bağdâdî, Garibu'l-Hadis (nşr. Suleymân İbrahim Muhammed el-Âyid), I-III, Mekke: Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, 1405H., III/1034; Ezherî, Tehzîbu'l-Luğa, VII/82; Herevî, el-Garîbin fi'l-Kurân ve'l-Hadis, III/878.

311 Hattâbî, Garibu'l-Hadis, II/61; İbn Raslân, Şerhu Suneni Ebi Dâvûd, II/118; es-Suyûtî, Mirkâtü's-Suûd ilâ Süneni Ebi Dâvûd, (I-III, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1433/2012), I/128; el-Mübârekfûri, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahman bin Abdurrahim, Tuhfetü'l-Ahvezi bişerhi Camii't-Tirmizî, (I-X, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût), I/287.

312 Herevî, el-Garîbin fi'l-Kurân ve'l-Hadis, I/255; İbnu'l-Esir, en-Nihâye, I/189.

313 Ebû Mûsâ el-Medîni, el-Mecmû'u'l-Mugîs, II/459; İbnu'l-Esir, en-Nihâye, I/189; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII/207; Fettenî, Mecmau Bihârî'l-Envâr, I/262.

314 el-Beğavî, Şerhu's-Sunne, I/452.

315 Ebu Davud, Tahare, 59.

Cevheri, “Mûk” lafzının kökeni Farsça iken Arapçalaştığını,³¹⁶ mestler üzerine giyilen bir ayakkabıyı ifade ettiğini, Hattabi ise, “konçları biraz kısaca olan bir çeşit mest” olduğunu belirtir.

5. (بشيء نحو الحلاب)³¹⁷ (الحلاب) kelimesi, sağılan bir devenin sütünün dolduracağı büyüklükte bir kaptır³¹⁸ki mihleb de denilmektedir. Buhari bu kelimeyi bab başlığında şöyle kullanmıştır: “Hilab veya bir diğer kokuyu kullanarak gusletmeye başlayan kişi hakkındaki bab”. Bu bâb başlığından anlaşıldığına göre bu kelime Buhari’ye(ö. 256/870) göre bir çeşit güzel kokudur ancak buradaki hadisin zahirine bakılınca, bu tabirin bir kap manasında olduğunu ortaya koyar. Aynı kökten bilinen bir diğer şeyse “mahleb” denilen bir bitkinin taneleridir³¹⁹.

Münziri meseleyi şu şekilde de irdelemektedir: Muhtemelen Buhari’nin kastedtiği şey bir kap olan hilab değil culâb’tır, çünkü culâb Farsça bir kelime olan gol(gül) ve âb(su) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan golâb kelimesinden Arapçalaşmıştır ki gül suyu demektir. Bu kelime Arapçaya geçince (g) harfi (ج) olur, (o) harfi de damme olur. Bu şekilde bu kelime (جَلَاب) şeklinde Arapça halini almıştır. Ancak Buhari’nin mahfuz olan nüshası ha harfi ile gelmiştir.

6. (خندق)³²⁰ Kök olarak Farsça asıllı (كنده) kelimesine dyanır ki, kazılmış anlamındadır.³²¹ Türkçeye de “hendek” olarak geçmiş olan bu ismi Araplar da; “hendek, çukur, kazılmış yer” manalarında konuşmalarında çokça kullanmışlardır.

7. (الدكاكين)³²² çoğulu (الدكاكين) olan bu isim Farsça asıllıdır (الحوائيت)kelimesinin eş anlamlısı (Türkçe’ye de dükkan diye geçmiş) olan ticaret mahallidir.³²³

Oturmak üzere inşa edilmiş çatısı düz binaya denildiği gibi taş veya ahşaptan yapılmış olan oturaklara da dükkan denilir. Kelimenin sonunda bulunan (ن)harfi konusunda ihtilaf edilmiştir; bazıları onun kelimenin aslından olduğu kanaatindeyken bazıları ise onu zaid bir harf sayarlar.

8. (أمين)³²⁴ memdud ve maksur olarak kullanılan bu ifadede mim harfi şeddesizdir. Dil konusunda uzman bazı alimler mimin şeddesiyle de varid olduğunu söylemişlerse de çoğunluk bu kanaatte değildir.

Ebu’l-Abbas Sa’leb(ö. 291/904), şiirde veznin gerektirmesi gibi zaruretler dışında kasr ile gelmesini reddetmekte, İbnü’s-Sikkât(ö. 244/859) de onun bu görüşünü doğrulamaktadır. (ن) harfi ise ittifakla daima fethalı gelir, (كتب) fiilinin fetha üzere mebni olması gibi.³²⁵

(أمين) tabirinin manası hakkındaki farklı kanaatleri ise Münzirî şöyle nakletmektedir:

- “Böylece olur(olsun)” manasınadır.
 - Allah’ın isimlerinden biridir.
 - Bu ifadeyi kullananların elde edeceği cennette bir derecedir.
 - Allah’ın, kulları üzerinden afetleri defettiği bir tabiatıdır.
 - “Allah’ım dualarımızı kabul eyle” demektir.³²⁶
 - Bu kelime İbranice bir kelimedir, Arapçalaşmıştır, fetha üzere mebnidir.³²⁷
9. (المرزبان)³²⁸ kelimesi atlı birliğin lideri anlamında Arapçalaşmış bir Farsça kelimedir ki çoğulu (المرزبان) şeklinde gelir.³²⁹

316 Cevherî, es-Sihah, IV/243.

317 Ebu Davud, Tahare, 98.

318 Hattâbî, Garibu’l-Hadis, I/162; Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/194; Fettenî, Mecma’u Bihâri’l-Envâr, I/555; Zebidî, Tâcu’l-Arûs, I/374.

319 Hattâbî, Garibu’l-Hadis, I/162; Hamidî, Tefsîru Garibi mâ fi’s-Sahihayn, s. 506; Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/194; İbnu’l-Esir, en-Nihâye, I/422; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, I/334; Zebidî, Tâcu’l-Arûs, I/374.

320 Ebu Davud, Salat, 5.

321 (كند) kelimesinin Türkçe manası için bkz. KANAR, Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, s. 502.

322 Ebu Davud, Salat, 67.

323 KANAR, Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, s. 290.

324 Ebu Davud, Salat, 182.

325 Cumali Baylu, Nahiv Usulünde İlet Teorisi ve Temel Nahiv İletleri, İstanbul: Akademisyen Yayınları, 2023, s. 130.

326 Ezherî, Tehzîbu’l-Luğa, XV/368; Ebû Ubeyd el-Herevî, el-Garibîn fi’l-Kurân ve’l-Hadis, I/110; Hamidî, Tefsîru Garib-i mâ fi’s-Sahihayn, s. 289; Kâdi İyâd, Meşâriku’l-Envâr, I/38; İbnu’l-Esir, en-Nihâye, I/72; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, XIII/27; el-Fettenî, Mecma’u Bihâri’l-Envâr, I/105.

327 el-Bâcî, el-Muntekâ, I/162; el-Kâdi İyâd, İkmâlu’l-Mu’lim, II/298; Alâüddîn Moğultây, Şerhu Suneni İbn Mâce, I/1453; İbn Hacer, Fethu’l-Bârî, II/262; Aynî, Umdetu’l-Kârî, VI, 48.

328 Ebu Davud, Nikah, 41.

329 el-Belhî, Ebû Abdullâh, Mefâtihu’l-Ulûm (nşr. İbrahim el-Ebyârî), Dâru’l-Kütübî’l-Arabi, 2. Basım, s. 137; Cevherî, es-Sihâh, I/135; Zemahşeri, Esâsu’l-Belâğa, I/350; İbnu’l-Esir, en-Nihâye,

SONUÇ

Günümüzde Etimoloji ve Semantik adıyla dilbilim içerisinde yerini alan ilmî disiplinlere kaynaklık eden ve bu disiplinlerin ortaya çıkmasına ışık tutan Arap Dilindeki İlmü'l-İştikâk ve İlmü'l-Meânî, hadisleri her yönüyle izah ederek, doğru şekilde anlaşılmasını sağlamayı hedef edinmiş olan Hadis şerhçiliği içinde çok önemli bir yer tutar.

Hadis şârihleri arasında seçkin bir yeri olan ve kendisinden sonra Hadislere şerh yazmış olan neredeyse bütün şârihlere öncülük ve kaynaklık eden hadis hafızı Münzirî, Ebû Dâvûd'un Sünen'i üzerine yazdığı el-Iddü'l-Mevrûd isimli şerhinde bu ilimlere dair yapmış olduğu çok yönlü tahlillerle Hz. Peygamber'in sünnetinin doğru anlaşılmasına hizmet gayretini ortaya koymuştur.

Aynı zamanda Münzirî, bir hadis kaynağı üzerine yazılacak olan bir şerhte istikâk ve meânî gibi lugavî ilimlerin hadislerin manasına nüfuz etme noktasında oldukça önemli bir rolü olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

1. **Âmirî**, Yahyâ b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Yahyâ el-Hardî, Behcetü'l-Mehâfil ve Bugyetü'l-Emâsil, I-II, Beyrût: Dâru Sâdir.
2. **Askerî**, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh, Mu'cemu'l-Furûki'l-Lugaviyye, Kum, Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1412H.
3. **Aynî**, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, Şerhu Ebî Dâvûd (nşr. Ebu'l-Munzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısırî), I-VII, Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1420/1999.
4. _____ el-Binâye Şerhu'l-Hidâye, I-XIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1420/2000.
5. _____ Nuhabu'l-Efkâr fi Tenkîhi Mebânî'l-Ahbâr fi Şerhi Meânî'l-Âsâr (nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm), I-XIX, 1429/2008.
6. _____ Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV, Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
7. **Ba'li**, Şemsuddîn Muhammed bin Ebu'l-feth bin Ebu'l-Fadl, el-Mutli' alâ elfâzi'l-Mukni' (nşr. Mahmûd el-Arnâvût- Yâsîn Mahmûd el-Hatîb), Beyrut: Mektebetu's-Sevâdî, 1423/2003.
8. **Bâcî**, Ebû'l-Velîd Suleymân b. Halef, el-Muntekâ Şerhu'l-Muvattâ' I-VII, Matbaatu's-Saâde, Mısır 1332/1914.
9. **Baylu**, Cumali, Nahiv Usulünde İlet Teorisi ve Temel Nahiv İletleri (Akademisyen Yayınları, 2023).
10. **Begavî**, Muhyî's-Sünne el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ, Şerhu's-Sünne (nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Zuheyr eş-Şâvîş), I-XV, Beyrût: el-Mektebi'l-İslâmî, 1403/ 1983).
11. **Belhî**, Ebû Abdullâh, Mefâtihu'l-Ulûm (nşr. İbrahim el-Ebyârî), Dâru el-Kitâb el-Arabî, 2. Basım.
12. **Beyhakî**, Delâilu'n-Nubuvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerîa (nşr. Abdulmu'tî Kal'acı), I-VII, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405H.
13. _____ es-Sünenü's-sugrâ, I-II, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992.
14. **Buhari**, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiu'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar (nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsir), I-IX, Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422H
15. **Câhiz**, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Maḥbûb el-Leyşî; el-Bursân ve'l-Urcân ve'l-Umyân ve'l-Hûlân, (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1410/1989).
16. **Cevherî**, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî, Tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye (nşr. Ahmed Abdulğafûr Attâr), I-VI, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1407/1987.
17. **Cirit**, Hasan, Hadise Giriş, (Rağbet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2015).
18. **Ebû Dâvûd**, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sunenu Ebî Dâvûd (nşr. Adil Muhammed, Ammâr Abbâs), I-VIII, Dâru't-Te'sîl, Kahire 1436/2015.
19. **Ebû İbrâhîm el-Fârâbî**, İshâk b. İbrâhîm b. el-Ḥuseyn el-Fârâbî, Mu'cemu Divânî'l-Edeb (nşr. Ahmed Muhtâr Umer), I-IV, Kâhire, 2003.
20. **Ebû Mûsâ el-Medîni**, el-Mecmû'u'l-Mugîs fi Garîbî'l-Kur'ân ve'l-Hadîs (nşr. Abdulkerîm el-Azbâvî), I-III, Mekke, 1406-1408.
21. **Ebû Zehra**, Muhammed, Hâtemü'n-Nebiyyîn, I-III, Kahire: Dâru'l-Fikr, ts.

22. **Ezherî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî, Tehzîbu'l-Luga (nşr. Muhammed Avd Mirab), I-VIII, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
23. **Fâkihânî**, Tâcuddîn Ömer b. Alî b. Sâlim b. Sadakat, Riyâdu'l-Efhâm fi Şerhi Umdeti'l-Ahkâm (nşr. Nureddîn Tâlib), I-V, 1431/2010.
24. **Fettenî**, Muhammed Tâhir b. Alî es-Siddîkî el-Hindî, Mecmau bihârî'l-envâr fi garâ'ibi't-tenzîl ve letâ'ifi'l-Ahbâr, I-V, 3. Baskı, 1387/1967).
25. **Fîrûzâbâdî**, Ebû't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, el-Kâmûsu'l-Muhît, (nşr. Mektebü tahkîki't-tûras), Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2005.
26. **Hacıbekiroğlu**, Sertan, Türkçede Sözcük Türetme Yolları, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/265261 Erişim: 16.02.2023 saat 21.00).
27. **Halîl b. Ahmed**, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-Ayn (nşr. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî), I-VIII, Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
28. **Hamîdî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Fetûh el-Hamîdî b. Ebî Nasr, Tefsîru Garîbi mâ fi's-Sahîhayn, (nşr. Zubeyde Muhammed), Mektebetu's-Sunne, Kahire 1415/1995.
29. **Hamza el-İsfehânî**, et-Tenbîh alâ Hudûsi't-Tashîf (nşr. Muhammed Esad Talas, Dâru Sâdir, Beyrut 1412/1992).
30. **Harbî**, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk el-Bağdâdî, Garîbu'l-Hadîs (nşr. Suleymân İbrahim Muhammed el-Âyid), I-III, Mekke: Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, 1405H.
31. **Hattâbî**, Ebû Suleymân, Garîbu'l-Hadîs (nşr. Abdulkerîm İbrâhîm el-Azbâvî, I-III, Dimeşk, 1402/1982).
32. _____ Meâlimu's-Sünen, Haleb: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1351/1932.
33. **Herevî**, Ebû Ubeyd, el-Garîbîn fi'l-Kurân ve'l-Hadîs(nşr. Aḥmed Ferîd el-Mezîdî), I-VI, Mektebetu Nizâr Mustafâ, 1419/1999.).
34. **Irâkî**, Ebû'l-Fadl Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-Huseyn b. Abdurrahmân, Tarhu't-tesrîb fi şerhi't-Takrîb (nşr. Abdülkadir Muhammed Ali, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye).
35. **İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî, el-Musanef (nşr. Muhammed Avvâme), I-XXI, Riyad: Dâru'l-Kible.
36. **İbn Fâris**, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî, Hilyetu'l-Fukahâ' (nşr. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Turkî), Beyrût, 1403/1983.
37. _____ Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga (nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn), I-VI, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, 1423/2002.
38. _____ Mucmelu'l-Luga, I-II, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, ts.
39. **İbn Hacer**, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî el-Askalânî, Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî (nşr. Muhibbuddîn el-Hatîb), I-XIII, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
40. **İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ' (nşr. Azîz Bey v.dğr.), I-II, Beyrut: el-Kutubu's-Sekâfiyye, 1417/1996.
41. **İbn Kurkûl**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Vehrânî, Metâliu'l-Envâr Alâ Sihâhi'l-Âsâr , I-VI, Katar: Dâru'l-felâh li'l-bahsi'l-ilmî ve tahkiki't-tûrâs, 1433/2012.
42. **İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, Garîbu'l-Hadîs (nşr. Abdullâh el-Cebbûrî), I-III, Bağdâd: Matbaatu'l-Ânî, 1397/1977.
43. **İbn Manzûr**, Lisânü'l-Arab (I-XV, Dâru Sâdir, Beyrût 1414/1993).
44. **İbn Raslân**, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Huseyn, Şerhu Suneni Ebî Dâvûd (nşr. Heyet), I-XX, Dâru'l-Felâh, 1437/2016.
45. **İbn Reşîk**, Ebû Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî, el-Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbihi (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), I-II, Dâru'l-Cîl, 1401/1981.
46. **İbn Seyyidi'n-Nâs**, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'mûrî, en-Nefhu's-Şezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî (nşr. Ebû Câbir el-Ensârî, AbdulAzîz Ebû Rihle, Sâlih el-Lahhâm), I-IV, Riyad, 1428/2007.
47. _____ Uyûnu'l-eser fi funûni'l-megâzi ve's-şemâil ve's-siyer (nşr. İbrâhîm Muhammed Ramadân), I-II, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.

48. **İbn Sîde**, Ebû el-Hasan Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî, el-Muhassas (nşr. Halîl İbrâhim Ceffâl), I-V, Beyrût: Dâru İhyâ' i't-turâsi'l-Arabî, 1417/1996
49. **İbnu'l-Arabî**, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. el-Arabî, Ârîdâtu'l-Ahvezî bi-Şerhi Sahîhi't-Tirmizî, I-XIII, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
50. _____ el-Mesâlik fi Şerhi Muvatta' i Malik , I-VIII, 1428/2007.
51. **İbnu'l-Cevzî**, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî, Garîbu'l-Hadîs (nşr. Abdulmutî' Emîn el-Kal'acî), I-II, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985.
52. **İbnu'l-Enbârî**, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım, ez-Zâhir fi Meânî Kelimâti'n-Nâs (nşr. Hâtim Şâlih ed-Dâmin), I-II, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1412/1992.
53. **İbnu'l-Mulakkın**, Ebû Hafs Ömer b. Alî b. Ahmed el-Mısrî, et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmi' i's-Sahîh , I-XXXVI, Dimeşk, 1429/2008.
54. **İsfehânî**, Hamza b. Hasan, et-Tenbîh alâ Hudûsi't-Tashîf (nşr. Muhammed Esad Talas), Beyrût: Dâru Sâdır, 1412/1992.
55. **Kâdî İyâd**, et-Tenbîhâtu'l-Mustenbeta alâ'l-Kutubi'l-Mudevvene ve'l-Muhtelita (nşr. Muhammed el-Vesîk, Abdulmun'im Humeytî), I-III, Beyrût 1432/2011.
56. _____ İkmâlu'l-Mulim bi Fevâidi Muslim (nşr. Yahyâ İsmâîl), I-VIII, 1419/1998.
57. _____ Meşâriku'l-Envâr Alâ Sihâhi'l-Âsâr, I-II, el-Mektebetu'l-Atîka ve Dâru't-Turâs.
58. **Kanar**, Mehmet, Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, İstanbul: Şirin Yayınevi, 1. Baskı, 1371 H.
59. **Kâsım b. Sellâm**, Ebû Ubeyd, Garîbu'l-Hadîs (nşr. Huseyn Muhammed Şeref), Kahire, 1404/1984.
60. **Kastalânî**, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî (I-X, el-Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emîriyye, 1323H.
61. **Kirmânî**, Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Sa'îd, el-Kevâkibu'd-Derârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî (nşr. Alî b. Dahîlullâh b. Uceyyân el-Avfi), I-XXV, 2. Baskı, Beyrût.
62. **Konevî**, Kâsım b. Abdullâh, Enîsu'l-Fukahâ' fi Ta'rîfâti'l-Elfâzi'l-Mutedâvileti beyne'l-Fukahâ' (nşr. Yahyâ Hasan Murâd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2004.
63. **Kurtubî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî, el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân (nşr. Hişâm Semîr el-Buhârî), Riyad: Dâru Âlemi'l-Kutub, 1423/2003.
64. **Kürâu'n-Neml**, Ebû'l-Hasen el-Ezdî, el-Muntehab min Garîbi Kelâmî'l-Arab (nşr. Muhammed b. Ahmed el-Umerî), I-II, Kahire 1409/1989.
65. **Maarrî**, Ebu'l-Alâ Ahmed b. Abdullâh b. Suleymân, el-Lâmî' el-Azîzî şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî (nşr. Muhammed Said Mevlevî), Merkezü'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1429/2008.
66. **Mâzerî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî es-Sikillî, el-Mu'lim bi Kavâ'idi Muslim (nşr. Muhammed eş-Şazelî en-Neyfer), I-III, 1988-1991.
67. **Medînî**, Ebû Mûsâ, el-Mecmû'u'l-Mugîs fi Garîbi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs (nşr. Abdulkerîm el-Azbâvî), I-III, Mekke 1406-1408.
68. **Moğultây**, İbn Kılıç Alâeddin, el-İşâre ilâ Sîreti'l-Mustafâ ve Târîhu men ba'dehu mine'l-Hulefâ (nşr. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetîh), Dimeşk-Beyrût, 1416/1996.
69. _____ Şerhu Suneni İbn Mâce - el-İ'lâm bi Sunnetihi Aleyhi's-Selâm (nşr. Kâmil Avîda), I-V, Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1419/1999.
70. **Mufaddal b. Seleme b. Âsım**, el-Fâhir (nşr. Abdulalîm et-Tahâvî), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1380/1960.
71. **Mutarrizî**, Ebû'l-Feth Nâsır b. Abdusseyyid b. Alî Burhânuddîn el-Hârizmî, el-Mugrib fi Tertîbi'l-Mu'rib(Dâru'l-Kütübi'l-Arabî)
72. **Mübârekfûrî**, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahman bin Abdurrahim, Tuhfetü'l-Ahvezî bişerhi Camii't-Tirmizî, I-X, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût.
73. **Müslim**, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adl ani'l-Adl ilâ Resûlillâh (nşr. Heyet), I-VII, Kahire Dâru't-Te'sîl, 1435/2014.
74. **Nesâî**, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî, el-Muctebâ, es-Sunenu's-Sugrâ (nşr. Heyet), I-IX, Dâru't-Te'sîl, Kahire 1433/2012.

75. **Nevevî**, Yahyâ b. Şeref, el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim ibni'l-Haccâc, I-XVIII (9 ciltte), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût 1392/1972.
76. _____ el-Îcâz fî Şerhi Suneni Ebî Dâvûd, Ammân, 1428/2007.
77. _____ Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât, Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
78. **Okumuş**, Mesut, Semantik ve analitik açıdan Kur'an'da Salat kavramı, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/2, c. III, sayı: 6, s. 1-30.
79. **Râfi'î**, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm el-Kazvîni, Şerhu Musnedi's-Şâfiî (nşr. Ebû Bekr Vâil Muhammed Bekr Zehrân), I-IV, 1428/2007.
80. **Râzî**, Zeynuddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir el-Hanefî, Muhtârû's-Sihâh (nşr. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed), Beyrût, Saydâ: el-Mektebetu'l-Asriyye, ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, 1420/1999.
81. **Sâlihî**, Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, Subulu'l-Hudâ ve'r-reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd (nşr. Âdil Ahmed, Alî Muhammed Muavvid), I-XII, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1993.
82. **Serakustî**, Ebû Muhammed Kâsım b. Sâbit el-Avfî, ed-Delâil fî Garîbi'l-Hadîs (nşr. Muhammed b. Abdullâh el-Kannâs), I-III, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad 1422/2001.
83. **Soysaldı**, Mehmet, Toshihiko İzutsu ve Semantik Anlayışı, (İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 1, 2005).
84. **Suyûtî**, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Kûtu'l-Mugtezî Alâ Câmi'i't-Tirmizî, I-II, Mekke-i Mükerrreme.
85. _____ Mirkâtû's-Suûd ilâ Süneni Ebî Dâvûd, I-III, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1433/2012.
86. **Sübkî**, Mahmud Hattab, el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd, I-X, Kahire: Matbaatü'l-istikâme, 1351).
87. **Şâmî**, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd (nşr. Âdil Ahmed, Alî Muhammed Muavvid), I-XII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1414/1993.
88. **Şerîfî**, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdulmu'min el-Kaysî, Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006/1427.
89. **Tahânevî**, Muhammed b. Alî, Keşşâfu Istilâhâtî'l-Funûn ve'l-Ulûm (nşr. Alî Dahrûc), I-II, Beyrût: Mektebetu Lubnân Nâşirûn , 1996.
90. **Tahtâvî**, Rifâa b. Bedevî b. Alî b. Muhammed et-Tahtâvî el-Hüseynî el-Hâşimî, Nihâyetu'l-Îcâz fî Sîreti Sâkini'l-Hicâz, Kâhire, 1419.
91. **Tâlikânî**, es-Sâhib, el-Muhît fî'l-Luga (nşr. Muhammed Hasen Âlu Yâsîn), I-X, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1414/1994.
92. **Tîbî**, Ebû Muhammed, Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâtî'l-Mesâbîh (nşr. Abdilhâmîd Hindâvî), I-XIII, 1417/1997.
93. **Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa, es-Sunen (nşr. Heyet), I-V, Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.
94. **Türk Dil Kurumu Sözlüğü** "pehpeh" maddesi, (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim: 16.02.2023 saat:20.33).
95. **Ukberî**, Ebu'l-Bekâ Abdullâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî, Şerhu Dîvânî'l-Mutenebbî (nşr. Mustafâ es-Sikâ/İbrahim el-Ebyârî/Abdu'l-Hafiz Şelebî), I-IV, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
96. **Vâkîdî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî, el-Megâzî (nşr. Marsden Jones), I-III, Beyrut: Dâru'l-Alemî, 1409/1989.
97. **Yakıt**, İsmail, Doğru bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun önemi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994, sayı: 1.
98. **Zebîdî**, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk, Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs (nşr. Alî Şîrî), I-XX, Dâru'l-Fikr, 1424.
99. **Zemahşerî**, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr, el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî - Mahmud Ebû'l-Fadl İbrahim, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût).
100. _____ Esâsu'l-Belâga (nşr. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd), I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1419/ 1998.

(32)

Zainab Jasim HAMEED³³⁸
IRAK'TA KADINA KARŞI ŞİDDET
VIOLENCE AGAINST WOMEN IN IRAQ

ÖZ

Teorik olarak insan hakları cinsiyet, din, dil, ırk veya renk gözetmeksizin her kesimi kapsamaktadır. İnsan hakları doğuştan haiz olduğumuz bir haktır. İnsan hakları zaman ve mekân gözetmeksizin herkes için geçerli durumdadır. Bu haklar devlet tarafından korunma altına alınmalıdır. Çünkü 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanmış olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi her bireyi kapsamına almaktadır. Kadın hakları da bu kapsamda, insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat kimi ülkelerin kadın haklarına yönelik eylemleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifade bulan kurallarla bağdaşmamaktadır. Bu durum ülkenin kültürü, siyasi yapısı, güç kullanımı ve ekonomik koşulları ile ilgilidir. Bu çalışmada, Irak'ta kadına yönelik şiddeti ve bu şiddeti Irak ceza hukuku açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, kadına şiddet, insan hakları, kadınlara karşı şiddet, Irak.

ABSTRACT

Theoretically, human rights cover all people regardless of gender, religion, language, race, or colour. Human rights are a right that we are born with. Human rights are valid for everyone, regardless of time and place. These rights should be protected by the state. Because the Universal Declaration of Human Rights, published by the United Nations in 1948, covers every individual. Therefore, women's rights are also an integral part of human rights., women's rights are an integral part of human rights. However, the actions of some countries towards women's rights are incompatible with the rules expressed in the Universal Declaration of Human Rights. This is related to the culture, political structure, use of force, and economic conditions of the country. In this study, violence against women in Iraq will be examined in terms of Iraqi criminal law.

Keywords: Women, violence against women, human rights, violence against women, Iraq.

¹ Yalova Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yalova Üniversitesi, 77200 Yalova, Türkiye
Yalova Üniversitesi, ORCID: 0009-0001-4850-5759

GİRİŞ

Şiddet sorunu insanlık tarihi kadar tarihi boyutları olan bir vakadır. Şiddet sorunu siyasal, toplumsal ve ekonomik nitelikte olup, belirli bir yere veya zamana, gelişmiş veya gelişmemiş toplumlara özgü bir sorun değildir.

Aksine şiddet sorunu insanın varoluş yapısı ve kadın-erkek ilişkisi ile ilgilidir. Her durumda, şiddet olumsuz bir seçenektir. Bu, yasal ve sosyal korumadan yoksun oldukları için şiddetin çeşitli biçimlerine maruz kalan kadınlar için korkunç sonuçlar doğurmaktadır.

Kadına yönelik şiddet, kadınları baskı altına alan, bağımlılığa yol açan, özgüvenlerini yerle bir eden, özgüvenlerini azaltan, gelecek nesiller nezdinde olumsuz bir algı oluşmasına sebep olan, bilhassa çocuklarıyla birlikte kadınların fiziksel ve duygusal sağlığını etkileyen sosyal ve kültürel temelleri hasara uğratan ciddi bir toplumsal sorundur.

Kız çocuklarında cinsiyetinden dolayı reva görülen ayrımcılık, kadın sünneti, cinsel organların tamamının veya bir kısmının alınması, başlık parası, kumalık, cinsel taciz, evlilik içi tecavüz, cinsel saldırı, ensest, flört ilişkisinde şiddet, savaşta toplu tecavüz, seks işçisi olarak satılma, töre cinayetleri vb. sık sık görülen kadına yönelik şiddet türlerindedir.

Kadınları çeşitli şekillerde sosyal ve ekonomik yaşamda yer alma hakkından mahrum bırakmakta, ayrıca fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına, sakatlıklara ve ölümlerine yol açmaktadır. İlave olarak kadına yönelik şiddetin fiziksel, duygusal, ekonomik ve sosyal etkileri sadece kadınlar üzerinde değil, çocuklar, aileler ve toplum üzerinde de görülmektedir. Çalışmamızda Irak'ta kadına karşı şiddet ve bu şiddetin ceza yönünden ele alınması incelenecektir.

Irak'ın Sosyolojik Yapısı ve Kadına Şiddet Vakaları

ABD'nin 20 Mart 2003'te başlattığı Irak işgali, 9 Nisan'da Bağdat'ın düşmesiyle sonuçlanarak Irak ve bölge için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. ABD'nin ülkedeki işgali, ABD ile Irak arasında 2008'de imzalanan bir anlaşmayla 2011'de sona ermiş olsa da işgalin sonuçlarını geri almak kolay değildir.

2003-2006 yıllarında 30 yılı aşkın bir süre diktatörlük rejimi altında yaşayan Irak halkı, ülkedeki reformların "izleyicisi" konumunda olmuştur. Söz konusu dönemde üç seçim ve anayasa referandumu yapılmış ancak yeni kurulan devlet düzeninde etnik, dinsel, dinsel ve hatta aşiret gruplar devlet olurken devlet militarize edilmiştir. Bu anlamda kimlik unsuru ile felç edilmiş bir devlet yapısı oluşturulmuştur. Bu devlet yapısı sadece devletin kurumsallaşmasına engel olmakla kalmamış, toplumun temellerine de sirayet etmiştir. Nitekim 2006'da Samarra'da Şiiler için kutsal sayılan İmam-ı Askerî camisine düzenlenen saldırı, Irak'taki "mezhep savaşında" bir dönüm noktası olmuştur (Duman, 2023).

Yaşanılan bu olumsuzluklar neticesinde Irak toplumunun maruz bırakıldığı güvensizlik koşulları ve buna eşlik eden kaos olayları bir dizi önemli sonuca yol açmıştır. Bu sonuçların en temellerinden bazıları, altyapının ve ona bağlı toplum üyelerinin yaşamlarıyla doğrudan ilgili kamu kurumlarının tahrip edilmesi; toplumsal kontrol güçlerinin çökmesi ve görevlerini gereği gibi yerine getirememesi olarak ifade edilebilir (Ümit, 2020).

Bir diğer önemli sonuç ise, geniş bir nüfus kitlesinin seferber olmasına yol açan korku ve panik hali ve ne ABD işgal güçlerinin ne de devlet kurumlarının bu hareketi ve zorla yerinden etme eylemlerini durduramamasıdır. Vatandaşların göç ederek evlerini terk etmesi, hırsızlık ve talan olgusunun yaygınlaşması için bir fırsat olmuş, hatta hırsızlığa izin veren felsefelerin oluşmasına yol açmıştır (Ümit, 2020).

Birçok devlet kurumu ve deposunun soyulması ve kundaklanması sebebiyle toplumsal hayatta düzene ilişkin birçok faaliyet sekteye uğramıştır. Toplumdaki orta sınıfın erozyona uğraması ve hatta baskı altına alınması, enerjilerinin yok edilmesi onları başka ülkelere göç etmeye yöneltmiştir. Iraklı ailelerde kaygının şiddetlenmesi nedeniyle aileler artık genel durumlarından, etkileşimlerinden, güvenlerinden, kendilerinin ve çocuklarının geleceğinden memnun değillerdir. Yoksulluk ve yoksunluk oranları artmış, Irak nüfusunun yaklaşık üçte biri yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Ümit, 2020).

Şiddet, istikrarsızlık, kriz ve ciddi güvensizlik karşısında çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve hastalar özellikle risk altında bulunmaktadır. Savaş nedeniyle 223.000 kadar insanın kronik sağlık sorunları

bulunmaktadır. Iraklı çocukların 1/4'ü hala yetersiz beslenirken, 1/4'ü normal kilonun altında doğmaktadır. Irak'ta, özellikle güneydeki Kadisiyye ilinde, akut yetersiz beslenmeden muzdarip çocukların oranı nispeten yüksektir ve çocukların %17'si ciddi yetersiz beslenmeden muzdariptir (Ümit, 2020).

2003 müdahalesi sonrasında Irak'ta kadınlar da, özellikle ABD müdahalesinin ardından Irak genelinde ortaya çıkan mezhep çatışmalarının doğrudan hedefi haline gelmiştir. Bu bağlamda, kadınlar, artan dini zulüm ve federal hükümetler içindeki dini grupların çıkarlarının aktif bir şekilde savunulması ile sosyal baskıyı daha şiddetli hissetmektedirler. Bu çerçevede özellikle bölgesel yönetim bölgelerinde muta evlilik, çocuk istismarı (çocuk yaşta evlilik), başörtüsüz sokağa çıkma yasağı şeklinde kadınların gündelik hayatlarına son verilmiştir (Aytaç, 2018).

1991-2007 yıllarında Irak'ta 12000 kadın töre ve namus sebebiyle öldürülmüştür (Atan, 2016).

Büyük şehir merkezlerinde yaşanan şiddetlerdeki artış, bölgeleri gerek etnik gerekse mezhepsel yönden daha da bölmüştür. Bu bölgeler, genellikle yerel milisler tarafından olmak üzere yüksek duvarlar ve silahlı güvenlik güçlerince korunmaktadır. Bu nedenle sokak tacizleri ve tecavüzler kadınların yaşamına yönelik en önemli tehditler arasında yer almaktadır. Şiddet ortamı, kadınları ve çocukları sağlık ve eğitime erişemez ve temel sanitasyon koşullarını sağlayamaz hale getirmektedir (Aytaç, 2018).

BM Nüfus Fonunun tahminlerine göre, dünyada her yıl yaklaşık 5000-20000 kadın veya genç kız töre ve namus cinayetlerine kurban gitmektedir. Bu tip cinayetler; Doğu Asya, Kuzey Afrika, Güney Asya, Akdeniz ve Basra Körfezi ülkeleri, Bangladeş, Brezilya, Ekvador, Mısır, Suriye, Yemen, Hindistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Lübnan, Fas, Pakistan, Türkiye, Uganda ve Fransa'da, Almanya'da, İsveç'te ve İngiltere'de göçmen toplulukları içinde görülmektedir (Atan, 2016).

Irak'ta 2019'dan bugüne kadar yaşanmakta olan siyasi ve ekonomik krizin, son 10 yıl esas alındığında aile içi şiddete yönelik vakalarda benzeri görülmeyen bir artış yaşanmıştır. Esasına bakıldığında ekonomik krizin bu alanda bir zemin oluşturmadığı, esas meselenin Irak devlet kurumlarının meseleyi gerçekçi bir şekilde ele alamamasından kaynaklandığı görülmektedir. Asılan sloganlar, düzenlenen konferanslar ve seminerler kadına karşı yapılan bu şiddeti engelleyememektedir. Irak'ta aile içi şiddetin nedenlerinin belirlenmesi ve bu sorunun azaltılmasına yönelik yasaların çıkarılarak uygulanması konusunda uluslararası kuruluşlar, Irak'a yardımcı olmaya çalışsa da siyasi itirazlar bu yöndeki tüm projeleri engellemektedir. Gerek aşiretlerin gerekse din adamlarının Irak toplumu üzerindeki yoğun etkisi, güvenlik servislerinin işini zorlaştırmaktadır. Neticede aile içi şiddetin sonucu olan cinayetler, Iraklıların her gün haberlerde izlediği ve sosyal medyada takip ettiği şeyler haline gelmiştir. 2019 yılında Irak'taki mahkemelerde on binlerce aile içi şiddete dönük vaka kaydedilmiştir. Öte yandan başkent Bağdat ise aile içi şiddet olaylarında ilk sıraları almaktadır (Independent, 2023).

Dünyadaki her kültürde kadına yönelik şiddetin, "normal" veya "geleneksel" olduğu için görmezden gelinen başka biçimleri de vardır. Küresel olarak, 135 milyondan fazla kadın ve kız çocuğu "kadın sünneti" oldürülmüş, her sene başına 2 milyon kız çocuğu ve kadın da risk altında (her gün 6.000 kişi) bulunmaktadır. 28 Afrika ülkesinde, Kuzey Irak, Hindistan, Endonezya, Malezya ve Sri Lanka gibi Asya ülkelerinde ve Avustralya, Danimarka, Fransa, İtalya, Hollanda, İsveç, İsviçre ve İngiltere'deki göçmen topluluklarında bu şiddet uygulanmaktadır (Esen, 2017).

Temsilciler Meclisi İnsan Hakları Komisyonu üyesi olan Ahmed Al-Kinani, 2019 yılında mahkemelerce 16 bin 861 çeşitli aile içi şiddete yönelik vakaların kaydedildiğini, sadece Bağdat'ta 4 bin 661 olmak üzere ülkenin genelinde 12 bin 336 aile içine yönelik şiddeti içeren vaka olduğunu, fakat bunların çoğunun muhtelif sebeplerle mahkemelere kaydedilmediğini ifade etmiştir (Independent, 2023).

18 yıldır işgal altında olan Irak'ta (ABD, Irak'tan çekildim demesine rağmen, binlerce askeri hala birçok bölgede görev yapıyor.) Amerikan askerleri çocukları bazen sokaklarda vuruyor, bazen de buldozerlerle eziyor. Cezaevlerinde çocuk tutukluları çıplak bir şekilde beton zeminde uyuttukları ve açlığa terk ettikleri birçok raporda yer bulmuştur. Savaş sırasında kadınlar ile çocukların yaşadığı korku, dehşet ve çaresizlik durumları savaş sonrasında da devam etmekte olup, kimisinin psikolojisi bozulmuş, kimisinin de bedensel eksikliği oluşmuştur. Savaş, Irak'ta ekonomik, kültürel, sosyolojik ve psikolojik tahribatlara sebep olmuş, halen de bu tahribatlar olmaya devam etmektedir (Muğlu, 2022).

Irak toplumundaki hızlı gelişme, olumsuz yönleriyle yeni davranış kalıplarının oluşmasında keskin bir etkiye sahip olmuştur. Eşitsizlik, toplumdaki şiddet mirasının en görünür ve yinelenen özelliklerinden biridir ve ekonomik, eğitimsel, cinsel ve dini eşitsizlikler ile sağlık ve sosyal hizmetlere eşit olmayan erişim dahil olmak üzere birçok biçimde kendini gösterir. Tüm bu biçimler birbirine bağlıdır ve ataerkil kültür, kadının rolünü yok sayarak ve kısıtlayarak ya da en azından onu ve neredeyse mutlak olan rolünü hafife alarak "erkeği" öncelik sırasına koymuştur (Israa, 2022).

Düzce uydu kentinde yaşayan Iraklı, İranlı, Suriyeli ve Afganistanlı mülteciler üzerinde yapılan bir çalışmada Iraklı iki kadın (30 ve 46 yaşlarında) aileleri ve eşleriyle sorun yaşadıklarını, şiddete maruz kaldıklarını ve Irak'a dönerlerse öldürüleceklerini ifade etmişlerdir. Başka bir kadın (32 yaşında), boşandıktan sonra asker olan kocasının öldürülmesinin ardından tehdit edildiğini ve Irak'ta dul olarak baskı altında yaşamının zorlaştığını anlatmıştır. Yaşları 34 ve 32 olan diğer iki kadın, özellikle Irak'ta devam eden çatışma ve istikrarsız ortamda çocuklarının geleceğinden endişe duyduklarını ve iyi bir yaşam kurmak için Irak'tan ayrıldıklarını söylemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda, cinsiyete dayalı şiddet ve rollerden kaçış, çocuk bakımı sorumluluğu, zorla evlendirme veya kadın sünneti gibi cinsiyete dayalı zulüm ve zulüm biçimlerinin kadınları göçe zorladığı görülmüştür (Coşkun, Yılmaz, 2018).

Irak'ta Kadın Sivil Toplum Örgütleri ve Kadına Şiddetin Önlenmesine Yönelik Yapılan Faaliyetler

Haziran 2003'te kurulmuş olan Irak Kadın Özgürlüğü Örgütü (OWFI), bir sivil toplum kuruluşudur. Irak'ta kadın haklarını savunmaya kararlı olan örgüt, Yanar Muhammed, Nasik Ahmed ve Nadia Mahmoud tarafından kurulmuş olup, binlerce üyesi ile kurulduğu günden bu yana oldukça aktif olmuştur. Kadın ve erkek arasındaki tam toplumsal eşitliği, laikliği, ABD'nin Irak'ı işgalini ve İslami köktencilığe karşı mücadeleyi hedefleyen faaliyetlerde bulunmaktadır. Yanar Muhammed liderliğindeki örgüt, Irak'ın uluslararası profildeki en büyük kadın hakları örgütüdür (Yoar Blog, 2023).

Irak'ta yerel STK'ların en önemli vurgusu hukuksal dönüşüme yönelik gerçekleşmektedir. Irak'ın en eski kadın örgütlenmesi olan Irak Kadın Cemiyeti, özellikle uluslararası kadın antlaşmalarının uygulanması için baskı yapmaktadır. Seattle antlaşmasının özel haklar temelinde uygulanmasının takipçisi olmaktadır

Irak'taki en eski kadın örgütü olan Irak Kadın Derneği, özellikle uluslararası kadın sözleşmelerinin uygulanması için baskı yapıyor. Münhasır haklar temelinde Seattle Antlaşması'nın uygulanmasını takip etmektedir (Aytaç, 2018).

Zulme karşı gelen, hakları adına mücadele eden kadınların bu yönde susturulmaları kabulü mümkün olmayan bir durumdur. Ancak söz konusu aydınlık olmayan bu tabloya rağmen cesaret verici çalışmalar da yapılmaktadır. Örnek verilecek olunursa, UNESCO tarafından Irak'ta, kadın polis memurları kadın gazetecilerin karşılaştıkları tehditlere cevap verebilmeleri konusunda eğitilmekte ve onlara yönelik tehditlerin belirtilmesi adına bir yardım hattının kurulmasına yardımcı olunmaktadır (UNESCO, 2021).

2003 müdahalesi sonrasında Irak'ta çocuk yaşta evlilikler, namus cinayetleri, aile içi şiddet ve ensest, özellikle siyasi partilerin mezhebi yönden politikaları nedeniyle parlamento ve hükümet gündeminden dışlanmışlardır. Sivil toplum kuruluşları, federal hükümetler üzerinde bağlayıcı kararlar veren Yüksek Mahkeme'yi etkilemek için güçlerini kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda bir yandan da sivil toplumun da tesiriyle oluşturulan mecliste yer alan İnsan Hakları Komisyonu ve Sivil Toplum Kuruluşları Komisyonu'na da önemli sorumluluklar düşmektedir (Aytaç, 2018).

Güvenliğe eril bir rolden bakıldığı sürece temsil, siyasi partilerin etkisiyle şekillenmektedir. Kadınların savunmasız bölgelerini tespit etmeye ve güvenlik politikaları üzerindeki karar alma mekanizmalarını etkilemeye yönelik araçların çalıştırılması, 1030 kadının örtünmediği için öldürüldüğü Basra katliamı örneğindeki benzer cinayetlerin artmasının önünü engellemiştir. Basra katliamı, kadın örgütleri tarafından sergilenen etkiyle, yüksek mahkemenin kararıyla ve federal hükümetin merkezi hükümet üzerindeki baskısıyla durdurulabilmiş, ancak, milis güçlerin varlığı ve siyasi parti bağlantılarının hükümet içindeki gücü nedeniyle kadın hakları aktivistlerine ve kadınların günlük yaşamlarına yönelik baskı hala devam etmektedir (Aytaç, 2018).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce (BMGK) 2000 yılında kabul edilen 1325 sayılı kararda, uluslararası düzeyde kadın ve çocukların haklarının doğrudan ve açık bir şekilde korunmasına yönelik önemli eylem planları sunulmuştur (Özkan, 2019).

BM Güvenlik Konseyi'nce alınan 1325 sayılı Karar da Irak'ta yer alan sivil toplum örgütlerinin baskısı ile uygulanılmaya çalışılıyor. Bu bağlamda, yasalasma çabaları Kürt özerk bölgesinde bir miktar daha yoğunluk göstermektedir. 1325 sayılı kararı kontrol edebilen aktörler devletler olsa da başta milisler ve terör örgütleri olmak üzere devlet dışı kuruluşlar kadınların güvenliğini tehdit etmeye devam etmektedirler. Şii-Sünni çatışmasının yaşanması da kadına yönelik şiddetlerin tehlikesini artırıyor (Aytaç, 2018).

Milisler ve terör örgütleri olmak üzere devlet dışı kuruluşlar ne yazık ki dış devletlerce desteklenmektedir. Bu nedenle Irak Kadın Ağı, Irak Hükümeti'nden özellikle çatışmalar sırasında cinsel şiddeti, katliamları ve aile içi şiddeti önleyecek bir yasanın derhal çıkarılmasını talep etmektedir. Uluslararası toplumu harekete geçmeye davet etmektedir. BM'nin ve ona destek veren kuruluşların üye ülkeleri bu konuda ikna edememesi, hatta isteksizliği bu alanlarda kadınların güvensizliğine neden olmaya devam etmektedir. Şu anda ulusal güvenlik odaklı devlet politikaları kadınların güvensizliğiyle mücadelede yeterli değildir. Çatışma sahasının çok aktörlü olması, kimliğe dayalı çatışmanın kaynağının uluslararası toplum tarafından ortadan kaldırılamaması ve hatta desteklenmemesi, görev yükünü özellikle yerel sivil toplum kuruluşlarına yüklemektedir (Aytaç, 2018).

Reformist Ma'ruf al-Rusafi, kadın meselesindeki radikal söylemiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Irak toplumunda başörtüsü ve evlilik konusunda kadınlara baskı uygulandığını ve bu baskıların kadınların ikincilleştirilmesinde önemli faktörler olduğunu savunmuştur. El-Rusafi, kadınların başlarını örtmeme ve evlenecekleri erkeği seçme hakkına sahip olması gerektiğini belirterek, bu konulardaki baskının kadınları "eylem iradesinden" uzaklaştıracağını belirtmiştir. Al-Rusafi'ye göre kadınların bu haklara kavuşması ve toplumsal baskıdan kurtulması ancak eğitim kurumlarına katılımının sağlanmasıyla mümkündür. Mart 1922'de el-İstiklal gazetesinde kadın meselesini konu alan şiirinin yayınlanmasının ardından el-Rusafi ulemanın hedefi haline gelmiştir. Ulemanın Rusefi hakkında verdiği fetva sırasında Bağdat'ta halk tarafından Rusefi linç edilmeye çalışılmıştır (Nas, 2007).

Irak'ta Kadınlara Karşı Şiddet Gerçeği Karşısında Ceza Yönünden Mevcut Yasaların ve Hukukun Durumu

Kadınlar hala sosyal olarak geri kalmış olsalar da işgalden sonra siyasete katılmaları için pozitif bir ayrımcılığa uğramaktadırlar. Irak anayasasına göre her dört milletvekilinden birinin kadın olması gerekiyor. Yani kadınlara yüzde 25 kota verilmiştir. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde bu kota yüzde 30'dur. Irak nüfusu içindeki kadın ve erkek sayısı hemen hemen eşittir. Ancak toplumda eşitliğin olduğu söylenemez. Aslında Irak hukuku, diğer eş veya eşlerin rızasıyla birden fazla evliliğe izin vermektedir. Fakat Irak toplumunda neredeyse beş kadından birinin tacize uğradığı düşünüldüğünde, ikinci veya daha fazla eş konusunda ısrar eden bir erkeğin bu baskıyla baş edebileceğini söylemek güçtür Duman, B. (2023).

Irak anayasası, kanun önünde cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır ve erkeklerle eşit muamele edilmesini sağlamaktadır. Fakat uygulamaya gelindiğinde ayrımcılığın yaygın şekilde devam ettiği görülmektedir. Örneğin, kadınların araba kullanmasına izin verilmemesi veya kıyafetlerini giymeye zorlanması ülke çapında yaygın bir uygulamadır. "Namus cinayeti" de ciddi bir mesele olarak halen gündemini korumaktadır Duman, B. (2009).

Ayrıca, kadına yönelik aile içi şiddet konusunun resmi olarak tartışılmaması, toplumda şiddet mağdurlarıyla ilgili herhangi bir mahkeme veya sosyal kuruluş bulunmaması, kadına yönelik şiddetle ilgili bir politika veya program olmaması ve raporlama için kurumsal bir mekanizma bulunmaması, kadınlara ve çocuklara yönelik mevzuatın ve yasaların tatbik edilmesine yönelik denetim mekanizmasının olmaması, aile içi çatışmaların, kavgaların ve şiddetin artmasına neden olmaktadır. Öte yandan, halihazırdaki kişisel durum yasası, güvensiz durumda yaşamaları ve boşanma veya kocanın evlenmesi sebebiyle aileyi daimi olarak kaybetme tehdidini hissetmeleri psikolojik bir baskı unsuru oluşturmaktadır (Israa, 2022).

Mevcut kanunda suç için hafifletici sebep olarak "namusun korunması"na yer verilmiştir. Irak Ceza Yasası, "namus cinayeti" suçundan hüküm giyen bir katilin yalnızca altı ay hapis cezasına çarptırılması gerektiğini belirtiyor. İslam hukukuna dayanak gösterilerek de erkeklerin, hukuk ve geleneklerle belirtilen sınırlar içinde kalmak kaydıyla eşlerini, anne babalarını, ayrıca öğretmenlere de çocukları şiddet yoluyla terbiye etmelerine izin verilmiştir (Duman, 2009).

Irak toplumu, aile reisinin herkesi kontrol ettiği ataerkil bir yapıya sahip olduğundan, kadınlara karşı aşağılayıcı bir bakış söz konusudur. Iraklı ailelerin günlük yaşamlarına çoğu zaman birçok sorunu getiren sosyal ve ekonomik geri kalmışlığın yanı sıra siyasi krizler, iç çatışmalar, uluslararası ve bölgesel etki ve çıkarlar siyasi bir durum yaratmaktadır. Böylece, kadına yönelik şiddet de dahil olmak üzere aile içi şiddet olasılığı da artmıştır. Üstüne üstlük egemen ataerkil kültürün unsurları devam etmekte, erkeklerin eğitim düzeyi düşük kadınlara yönelik şiddet uygulama eğilimleri, hak ve görevlerini ihmal etmeleri, baskı ve siyasi ötekileştirme devam etmektedir. Şiddet kullanımını teşvik eden diğer siyasi, ekonomik ve kültürel şartlar ve bu duruma direnebilme yeteneğinin zayıf kalması da etkili bir rol oynamaktadır (Israa, 2022).

Yabancı askerlerce veya muhalif gruplarca cinsel istismara maruz kalmış olan kadınlar, yakınları tarafından dışlandığından ya öldürülmektedirler veya intihara zorlanmaktadırlar. Bu husus bilhassa El Kaide'nin kişisel intikam almayı isteyen çok sayıda kadını intihar bombacısı olarak kullanmalarına uygun bir ortam oluşturmuştur. Öte yandan birçok kadının, aile üyelerinin ölümünün intikamını almak veya yakalanırsa maruz kaldıkları kötü muamelenin intikamını almak için bu yönteme başvurduğu söylenmektedir (Duman, 2009).

Irak Ceza Kanunu'nun 128. ve 111. maddelerinde namus cinayeti işleyenler için 6 aydan 2 yıla kadar değişen oranlarda cezalar belirlenmektedir (Nas, 2007).

Görülebileceği üzere Irak'ta namus cinayetlerinde yasal düzenlemelerin bile babasoylu yapıya dayalı olarak düzenlenmiş olması, namus cinayetlerinin kültürel ve hukuki alanı dışında erkeklerin kadınları kontrol etmesi için büyük bir tasarruf alanı yaratmaktadır. Töre cinayetlerinin kültürel ve hukuki alanda yarattığı tasarruf alanının, erkeklerin kendi aileleri içinde kadına şiddet uygulamalarının da önünü açtığı görülmektedir. Ortadoğu ülkelerinde özellikle kadına yönelik şiddet ve evlilik içi tecavüzün yasal ve kültürel oluşumu şeklinde etkisini göstermektedir (Nas, 2007).

Ev içinde kadına yönelik şiddet olgusu, kadının kocasına itaat etmesi ve özel alanda meydana gelen olayların hane dışına taşmaması nedeniyle uzun süredir tanımlanmakta güçlük çekmektedir. Yasal düzenlemenin olmaması ve hane içinde kadına yönelik şiddetin kesin cezasının belirlenmemiş olması bu belirsizliği günümüze kadar getirmiştir. Son dönemde bu sorunu ele alan ülkelerdeki yeni yasal düzenlemelerde, idari organların bu sorunla ilgili bilinçsizliği nedeniyle kanunlar işlevsiz hale getirilmektedir (Nas, 2007).

İnsan Hakları Komisyonu sözcüsü Enes el-Azavi tarafından yapılan değerlendirmede; aile içi şiddet mevzuatına yönelik yasanın yürürlüğe konularak uygulanması, toplum polisliği rolünün etkinleştirilmesi, entegrasyon merkezlerinin kurulması ve bu bağlamda aşırılık yanlısı şiddet içeren davranışların ele alınması için uluslararası deneyimin kullanılması gibi bu vakaları azaltmak için çözümlerin varlığına dikkat çekilmiştir (Independent, 2023).

Aile içi şiddet yasasının çıkarılmasında, mecliste uzun süredir devam eden tartışmalarda herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Eski kadın işleri bakanı Busra Az-Zevini, aile içine yönelik şiddet oranlarının artmasının ülkenin siyasi, ekonomik ve güvenlik koşullarının yanı sıra erkeklerin aileleriyle yaşamlarına ve genç yaşta evlenmelerine bağlamaktadır. 2010 yılında başbakanın çıkardığı aile içi şiddet yasasında yapılacak değişikliklerin şiddeti azaltabileceğini kaydeden Zevini, "İtiraz edenlerin endişelerini gidermek için bazı maddelerin değiştirilmesi gerekiyor" demektedir (Independent, 2023).

Yasa tasarısı, yasayı toplum için bir 'tehdit' olarak gören bazı siyasi partiler, özellikle de bazı Şii partiler tarafından reddedilmiştir. Temsilciler Meclisi Aile ve Çocukluk Komitesi başkan yardımcısı Intisar al-Cuburi, çok sayıda siyasi grubun yasaya itiraz ettiğini ifade etmiştir. Bu nedenle yasanın görüşülme ve onaylanmak üzere ilgili komisyonlara gönderilemediğini de sözlerine ekleyen geçen Ağustos ayında meclise ulaşan yasanın bu itirazlar nedeniyle kadın komisyonuna gönderilmediğini belirtmiştir (Independent, 2023).

Tartışmalı itirazlarda, Irak Ceza Yasası'nda dayak ve tacizden söz edildiğini ve yasanın artık gerekli olmadığını öne sürülmektedir. Yasanın kadınları kocalarına ve kardeşlerine karşı daha güçlü bir konuma getireceğini söyleyen Cuburi, yasa tasarısına göre güvenli barınakların sivil toplum kuruluşları tarafından denetlenmesine de karşı çıktığını ifade etmektedir. Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığınca güvenli barınakların denetlemesinin yapılması gibi birçok maddenin değiştirilebileceğini kaydeden Cuburi, yasanın Kadın Komisyonuna sunulmasını, bu aşamada da sivil toplum kuruluşları ve Birleşmiş Milletler (BM) vasıtasıyla baskı kurulması gerektiğini ifade etmektedir (Independent, 2023).

İnsan Hakları Komisyonu'nun eski bir üyesi ve bir kadın aktivisti olan Bushra el-Ubeydi, "Aile içi şiddet, dile getirilmeyen gizli suçlardan biridir. Yasa en azından kurbanı korumalı ve faili caydırmalıdır" demektedir. Kanunun doğru uygulanmasının ve kamuoyunu yanıltmadan bilinçlendirmenin önemli olduğunu ifade eden Ubeydi, dini partilerin kanuna karşı çıktığını söylemektedir (Independent, 2023).

Bu bağlamda kadınları boyun eğdirmenin en önemli mekanizmalarından biri Irak'ta hem yasal hem de uygulamada yürürlükte olan kişisel statü yasalarıdır. Aile içinde kadın ve erkek arasındaki sosyal ilişki, Irak toplumunda aile hukukunun kurallarını ve gerekçelerini İslam hukukundan aldığı görülmektedir. Toplumsal gerçeklik uzun süredir yerleşik olmasına rağmen, bazı doktrinler katı kanunlara ve içtihada dayanmaktadır. Böylece erkeğe kadın üzerinde bir hak kanunen verilmiş olmaktadır. Irak'ta karı-koca ilişkisi iyiyken kanunun ortaya çıkmadığı, ilişki bozulunca kanunun kadının kafasına kılıç gibi saplandığı görülmektedir. Erkek bireyin her zaman hakları, gücü ve otoritesi vardır; bir kadında ise bunların hiçbiri yoktur. Bu nedenle, karısına itaat etmeyen bir kocanın ona uygunsuz ve sert davranması doğaldır (Israa, 2022).

Çeşitli yaşlarda kadınlara karşı işlenen cinayetler ve "namus" suçları söz konusu olduğunda, infazi aileleri gerçekleştirdiği için öldürülen kadınların masumiyetine dair gerçeklikler infaz etmelerinin nedeni olan suçlamalardan ortaya çıkmaktadır. Katiller genellikle bundan paçayı sıyırmaktadırlar. Zira suç, "namus" namına aile, aşiret veya "aşirete ait itibarı korumak" amacıyla işlenmiş oluyor. Bu tarz suçların çoğunlukla şüphe ve iftira neticesinde işlendiği görülür. Kadına sorulmadan ya da güvenlik güçlerinin koruması olmaksızın savunmasına fırsat verilmeden işlenen bu cinayetlerin sorumlusu tüm bu kesimlerdir. Bu nedenle ilgili devlet kurumları, kadınların yaşamlarına son verilmesini "toplumsal bir alışkanlık" veya "fiili bir sorun" olarak görmekte ve değiştirilmesi uzun zaman alıyormuşçasına davranıp anayasal yükümlülüklerini ifa etmek yerine, sanki felç geçirmişçesine davranıyorlar. Bu suçlar, "namus" adına kadınlara karşı işlenen suçların faillerine daha hafif cezalar verilmesini sağlayan Irak Ceza Kanunu kapsamında yasallaştırılmıştır (Israa, 2022).

Kadın sünneti yaygın bir fenomen olmaya devam etmekte, aynı şekilde kadınların erkekler (kocalar, babalar, kardeşler) tarafından namus adına öldürüldüğü namus cinayetleri de devam etmektedir. Ancak tüm bu faaliyetler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde belirtilen haklara aykırıdır. Irak Anayasasında yer alan kadın hakları, gerçek hayatta birçok kültürel ve sosyal sorunla karşı karşıyadır. Örneğin, kadının boşanma hakkı kanunla belirlenmiş olmasına rağmen, boşanmak isteyen kadının öldürüldüğü durumlar da mevcuttur. Öte yandan, boşanmış bir kadının nafaka alma hakkı vardır, ancak nafaka verilmemekle birlikte verilen nafaka miktarı çocuğun ihtiyacını bile karşılayamamaktadır. Benzer şekilde, kadınlar eşit ücret ve terfi hakkına sahiptir, ancak kadınlar genellikle çalışan düzeyinde çalışır ve yöneticiler genellikle erkektir Hussein, G. H. (2021).

Irak toplumunda utanç sebebiyle öldürülen kadın cinayetlerine ilişkin çok sayıda kararlar yayınlanmasına rağmen, şiddet bilhassa namusla ilgili cinayetler devamlılığını sürdürmekte ve bu kararlar ülkede işlenen suçların "lekeleme" utancı adı altında işlenenlerin sayısını azaltmamaktadır. Bunun nedeni zayıf olan yetkili makamın ve mevzuatın olması ya da uygulanmayan otorite ve mevzuattır (Israa, 2022).

Aşiret adaletinin hukuk sisteminde cezayı hafifletici bir etken olarak "namus" olgusunu ortadan kaldırmaya yönelik net yetkisi, "namus" suçlarının genel olarak ceza almamalarını gerektirir. 2007 yılında sözde namus cinayetlerinin sayısının arttığı 70 dava kaydedildi. Bunun nedeni, kötüleşen güvenlik durumu ve kadınları davranışlarından mesul gören aşırılık yanlısı silahlı grupların meydana çıkması olmuştur. Basra Valiliği Emniyet Müdürlüğü raporları uyarınca bu kategoride 52 cinayet bildirilmiştir. Adli tıp kayıtları, çoğu kadın cinayeti vakasının kimlik bilgisi belli olmayan bir kişiye karşı ölü yakma veya bilinmeyen bir kişi

tarafından intihar yoluyla kadere bağlanarak kaydedildiğini göstermektedir. 2008'de yargıya intikal eden yalnızca on dava olmasının nedeni, söz konusu suçlarda faillerin kanuni olarak takip edilmelerinin zayıflığını göstermektedir. 111 numaralı Irak Ceza Kanunu madde 128. gereğince (1969), failin cezasını azaltmak adına namus cinayeti mazeret olarak görülüyordu. Söz konusu madde hükmü Kürdistan Bölgesi'nde 14 numaralı Kanun'la (2002) şu şekilde değiştirilmiştir: "Namus adına kadınlara karşı işlenen suçlar sayılmaz" ve 1969'da 111 numaralı Irak Ceza Kanunu madde 128, 130 ve 132 mülga edilerek uygulanmayacaktır" (Irak Ceza Kanunu, 1969, 128, 130 ve 132. Madde) (Israa, 2022).

SONUÇ

Kadına yönelik şiddet, insan hakları ihlali olup; bu da onların insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmalarını imkânsız hale getirmektedir. Bu haklar, genel itibariyle yüksek yaşam ve güvenlik hakkı, yüksek seviyede fiziksel ve zihinsel sağlık, eğitim, barınma ve toplum yaşamına katılım standartlarını içermektedir. Bu ihlaller, kadınları ikinci sınıf vatandaşlığa iterek erkeklerle aralarındaki eşitsiz güç dağılımını devam ettirmektedir.

Irak bugün itibariyle işlemez devlet kurumları, her alanda etnik, dini, mezhepsel, aşiretsel ayrımların hüküm sürdüğü, kamu hizmetlerinden yoksun, yolsuzluğun, işsizliğin, istikrarsızlığın ve dış müdahalelerin yaşandığı bir ülke durumuna gelmiştir. Böylelikle de Irak toplumunun kültürünün kaynağı olan örfler, gelenekler ve görenekler kadına yönelik aile içi şiddeti gizleyen bir sır perdesi olmaya devam etmektedir.

Irak'taki güvenlik, ekonomik, sosyal ve siyasi durumlar da göz önüne alındığında, ülkede yaşama ait koşulların ne kadar da zor olduğu meydana çıkmaktadır. Şiddet Irak halkını vurduğu gibi Iraklı kadınları da daha fazla vurarak, kadınların uğradığı zarar da hem kendilerini hem de aile kavramını kökten etkilemeye devam etmektedir. Şiddet mağduru çok sayıda kadın, hayatlarını kazanmak ve çocuklarına bakmak için terör örgütlerinin tuzağına düşmeye, canlı bomba olmaya, dilenmeye veya fuhuş yapmaya mahkûm kalmaktadır.

Sonuç olarak Irak'ta kadınların karşılaştığı sosyo-kültürel sorunlardan dolayı bir türlü kavuşamadıkları haklarını elde edebilmelerinin tesisi için gerekli yasal düzenlemelerin hızlı bir şekilde yapılabilmesine yönelik olarak sivil toplumun da baskısıyla oluşturulan mecliste yer alan İnsan Hakları Komisyonu ve Sivil Toplum Kuruluşları Komisyonu'na önemli sorumluluklar düşmektedir. Yine bu kapsamda ulusal ve uluslararası tüm sivil toplum örgütlerince buna yönelik seminer, eğitim gibi faaliyetlerinin artırılması, dayanışma kültürünün oluşturulması ayrıca bu konuda sosyal medya dahil tüm materyallerin kullanılarak farkındalık oluşturulmasıyla Irak kadınlarının gördüğü şiddetlin oranı biraz da olsa azaltılabilecek ve haklarına kavuşma süreci hızlanabilecektir.

KAYNAKÇA

1. Atan, Ş., Ü. (2016). "Töre ve Namus Cinayetleri", Türkiye Klinikleri / Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics 2016;2(2)
2. Aytaç, G. B. (2018). "Feminist Yaklaşım Çerçevesinde İnsan Güvenliği: Sivil Toplum Gözüyle Irak Örneği", Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 2-1: 9-23, DOI: 10.26695/mukatcad.2018.12
3. Coşkun, E., Yılmaz, Ç. (2018). "Sığınmacıların toplumsal uyum sorunları ve sosyal hizmetlere erişimi: Düzce uydu kent örneği", In Journal of Social Policy Conferences (No. 75, pp. 269-305).
4. Duman, B. (2009). "Irak'ta Kadınların Durumu ve Siyaset: Türkmen Kadınları Örneği", Ortadoğu Analiz, Temmuz-Ağustos'09 Cilt 1 - Sayı 7-8
5. Duman, B. (2023). "İşgalin 20. Yılında Irak: Ne değişti?", Fikirturu Jeo-Strateji, 23 Mart 2023. 06.06.2023 tarihinde <https://fikirturu.com/jeo-strateji/igalin-20-yilinda-irak-ne-degisti/> adresinden alındı.
6. Esen, Y. (2017). Kadına Yönelik Şiddet. Ankara Üniversitesi. 05.06.2023 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/70676/mod_resource/content/0/Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20C5%9Eiddet.pdf adresinden alındı.

7. Hussein, G. H. (2021). Kuzey Irak'ta Kadın Haklarının Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021
8. Independent. (2023). Irak'taki aile içi şiddet vakalarında artış: Kadınlara yönelik şiddette Bağdat, erkeklere yönelik şiddette IKB ön sıralarda yer alıyor, 05.06.2023 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/280206/d%C3%BCnya/iraktaki-aile-i%C3%A7i-%C5%9Fiddet-vakalar%C4%B1nda-art%C4%B1%C5%9F-kad%C4%B1nlara-y%C3%B6nelik-%C5%9Fiddette-ba%C4%9Fdat-adresinden-alındı>.
9. Israa K. J. (2022). Irak'ta Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Erbil Örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,
10. Muğlu, İ. (2022). "Amerikan Emperyalizminin Kadınlara ve Çocuklara Karşı Savaşı", Sahipkiran Stratejik Araştırmalar Merkezi, 03 Ocak, 2022. 06.06.2023 tarihinde <https://sahipkiran.org/2022/01/03/amerikan-emperyalizminin-kadinlara-ve-cocuklara-karsi-savasi/> adresinden alındı.
11. Nas, M. F. (2007). Bölgesel ve Küresel Dinamikler Bağlamında Ortadoğu'daki Kadın Hareketi, Yüksek Lisans Tezi, ANKARA Üniversitesi, SOSYAL Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007
12. Özkan, S., S. (2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1325 Sayılı Kararı ve Karar Kapsamında Ulusal Eylem Planı Hazırlanması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019
13. Ümit, A. (2020). "Kriz Koşullarında Irak Toplumunda İnsani Güvenlik ve Gelişimi Üzerine Bir Analiz", Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(2), 327-341.
14. UNESCO. (2021). Duyuru, UNESCO Genel Direktörü Audrey Azoulay'in Uluslararası Kadına Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Günü'ne Dair Mesajı, Unesdoc Digital Library. 26.11.2021. 05.06.2023 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/5870> adresinden alındı.
15. Yoair Blog. (2023). Irak'ta Kadın Olmanın Sosyokültürel Etkileri, 07.06.2023 tarihinde <https://www.yoair.com/tr/blog/the-sociocultural-implications-of-being-a-woman-in-iraq/> Adresinden alındı

**İSLAM HUKUKUNDA DÖRT MEZHEP FAKİHLERİNE GÖRE ŞART MUHAYYERLİK SAHİBİNİN ÖLÜMÜNDEN SONRA MUHAYYERLİK İNTİKALİ ve ETKİLERİ
ACCORDING TO THE FOUNDATIONS OF THE FOUR SECTIONS IN ISLAMIC LAW, THE TRANSITION and ITS EFFECTS AFTER THE DEATH OF THE CONDITIONAL INVESTIGATOR**

ÖZ

Bu çalışma İslam hukukunda dört mezhep fakihlerinin; muhayyerlik sahibinin ölümünden sonra şart muhayyerliğinin varislere intikalı ve muhayyerliğin etkisi konusundaki görüşlerini ele alır. Muhayyerliğin süresi ve diğer konuları içermez. Şart muhayyerliğinin kavramı, delilleri, intikalinin anlamı, etkisi ve bu konudaki mezhep fakihlerinin görüş ayrılıklarına yer verilmiştir.

Örneğin: şart muhayyerlik sahibinin ölümü sonrası muhayyerlik durumunun sonucu nasıl olur? Muhayyerlik iptal olacak mı? Varislerine intikal mi edecek? Veya izaha muhtaç mı. Bu görüş ayrılığının ne gibi etkileri olacak? Konumuz bunları içermektedir.

Anahtar Kelimeler: şart muhayyerliği, ölüm, intikal, etkiler.

ABSTRACT

This study will focus on the views of the jurists of the four sects in Islamic law on the transition and the effect of conditional right of discretion the heirs after the death of the holder of the right of discretion. In this regard, the term of Muhayyer other related matters will be excluded from our discussion. In addition, in our study, the points where the jurists differ on the subject within a certain framework, such as the concept of Muhayyer, its evidence and its transition process are also included.

For example, it will be discussed in detail how the differences of opinion will affect our subject, such as what will be the status of the discretion after the death of the Holder of the conditional right of discretion, whether the right of discretion will be canceled or not and whether it will be transferred to the heirs.

Keywords: contingency, death, transfer, effects.

³³⁹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam İktisadı ve Hukuku (Arapça) bölümü öğrencisi;
<https://orcid.org/0009-0002-3142-0449>

انتقال خيار الشرط بموت صاحبه و آثاره في الفقه الإسلامي بين المذاهب الأربعة عبدالرحمن ناوات

ملخص

تختص هذه الدراسة لحكم انتقال خيار الشرط و أثره بعد وفاة صاحبه عند فقهاء المذاهب الأربعة، ولانتقال مدة خيار الشرط وغيرها من الأمور التي تتعلق به، وقد بينت فيه تعريف خيار الشرط والأدلة على مشروعيته ومفهوم انتقاله وآثاره بعد انتقاله واختلاف الفقهاء فيه. مثلاً: إذا مات شارط الخيار كيف يكون مصير الخيار؟ هل يسقط خيار الشرط بموت صاحبه. أم أنه ينتقل إلى الورثة ويكون من التركة الموروثة. أم يحتاج إلى البيان بالتفصيل بين مطالبة صاحب الخيار قبل موته و عدمها؟ وما هي الآثار التي تتعلق بهذا الخلاف؟

المقدمة

الحمد لله رب العالمين ، والعاقبة للمتقين ، والصلاة والسلام على سيد المرسلين سيدنا محمد وعلى آله وأصحابه أجمعين .
 أما بعد : فمن رحمة الله تعالى بعباده ، ومن يسر الشريعة الإسلامية الغراء ماتقرر - في مجال العقود - من حق فسخ العقد اللازم بعد تمامه ، ابتعادا عما قد يلحق أحد العاقدين أو كليهما من مشقة، هذا الحق هو يسمى في الفقه الإسلامي باسم "الخيار" .
 هذا البحث تتضمن الملخص و خمسة مطالب،

المطلب الأول نتحدث عن خيار التعريف والأدلة الشرعية عليه ومفهوم انتقاله وذكر سبب الخلاف ومرجعه بين المذاهب، والمطلب الثاني يتحدث آراء المذاهب وأدلتهم، والمطلب الثالث يتحدث عن مناقشة أدلتهم و ترجيح بينها، والمطلب الرابع يذكر صوراً لحالات انتقال خيار الشرط بموت صاحبه، والمطلب الخامس يتحدث عن الآثار التي تنتج من انتقال خيار الشرط بالموت.

المطلب الأول

الخيار في اللغة: الخيار بالكسر خلاف الشر، هو اسم من الاختيار - وخيره بين الشيئين أي فوض إليه الخيار³⁴⁰.
 في اصطلاح الفقهاء: كون أحد العاقدين في سعة من اختيار العقد أو تركه³⁴¹.
 والأدلة على مشروعية خيار الشرط:
 مرواه ابن عمر رضي الله عنهما، قال: ذكر رجل لرسول الله صلى الله عليه وسلم، أنه يخذع في البيع فقال: (إذا بايعت فقل لاخلافة)
 متفق عليه³⁴². والحديث صريح في مشروعية الخيار لمعنى معقول وهو التأكيد من أن هذا العقد لاغبن فيه، حتى يكون رضاء العاقدين به تاماً ، وليس في الحديث ما يفيد أنه خاص لحبان بن منقذ كما قال بعض الفقهاء.
 يقول ابن رشد: "وأما جواز الخيار فعليه الجمهور"³⁴³.

وقبل بيان الآراء للفقهاء فيه يحتاج الموضوع إلى ذكر مرجع الخلاف وسببه.
 يرجع أصل الخلاف بين الفقهاء في هذه المسألة إلى تحديد نطاق التركة، هل تشمل التركة الأعيان المادية يعني المالية، والحقوق التي هي بمعنى المال مثل حق الشرب والتعلي والقرار، أو الحقوق التي تتبع للمال مثل حقوق الارتفاق، لأن حقوق الارتفاق حق وليس بمال. بعض الفقهاء ذهب إلى القول: إن التركة هي كل الأموال والحقوق والمنافع التي كانت للمورث ماعدا كانت للميت بصفة خاصة، مثل حق الانتفاع، أو كان للميت بعقد ينتهي بموته، مثل عقد الزواج، فعلى هذا القول تدخل في التركة كل الحقوق التي لاتعد مالا و لايتبع له مثل حق خيار الشرط³⁴⁴.

الأصل عند الشافعية والمالكية هو أن تورث كل الحقوق والأموال إلا إذا قام الدليل على عكسه، يعني على مفارقتها عن المال. وأما الأصل عند الحنفية والحنابلة هو أن تورث الأموال بدون الحقوق إلا إذا قام الدليل على لحوق الحقوق بالأموال، سبب الخلاف الأصلي هو هل تورث الحقوق مثل الأموال أم لا؟³⁴⁵. وكل من هذين الفريقين يشير إلى دليل يرجح قوله، مثلاً: خيار العيب عند الحنفية من التركة الموروثة بخلاف خيار الشرط، لأن التوريث يقع على محل الخيار ولا يقع على الخيار، ومحل الخيار موجود بالعين بعد وفاة صاحبه الخيار كما كان موجوداً قبلها، لذا تنتقل بهذه الصفة إلى الورثة.

و تنقسم الحقوق من حيث تعلقها بالأعيان في البيوع إلى ثلاثة أقسام.

الأول : الحقوق التي تتعلق و تلصق بالمبيع أو الأعيان و لاتتجرد عنها، مثل خيار العيب.

الثاني: الحقوق التي تتجرد عن الأعيان و لاتلصق بها، هي في معنى الأعيان أو الأموال، مثل حق الشرب في الأراضي.

الثالث: الحقوق التي تتجرد عن الأعيان، ولكن تتعلق بإرادة صاحب الحق، مثل حق الشفعة في الأراضي وخيار الشرط.

الرازي، زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي، الكتاب: مختار الصحاح، الناشر: المكتبة العصرية - الدار النموذجية، بيروت، الطبعة 340 ، ص350.99 الخامسة، 1999م، عدد الصفحات:

محمد عميم الإحسان المجددي البركتي، التعريفات الفقهية، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الأولى، تاريخ النشر: 2003، ص90

البخاري، محمد بن إسماعيل، صحيح البخاري، كتاب البيوع، باب: ما يكره من الخداع في البيع، ج2، ص745، رقم الحديث 2011.

ابن رشد الحفيد، أبو الوليد، محمد بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد القرطبي، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، دار الحديث - القاهرة، تاريخ النشر: 1425 هـ -

343 2004 م، عدد الأجزاء: 4، ج3، ص225.

الشيخ أحمد إبراهيم بك، التركة و الحقوق المتعلقة بها و الموارث، ص3، مجلة القانون و الاقتصاد، كلية الحقوق لجامعة القاهرة، المجلد7، العدد3، الصفحات من

357 إلى396.

ابن رشد الحفيد، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، دار الحديث - القاهرة، تاريخ النشر: 1425 هـ - 2004 م، عدد الأجزاء: 4، ج3، ص227.

و عند الشافعية و المالكية هذه أقسام الحقوق الثلاثة كلها تنتقل إلى ورثة صاحب الحق أو إلى من يخلفه³⁴⁶، و أما عند الحنفية و الشافعية بعضها تنتقل وبعضها لا تنتقل. أما كلامنا في هذا البحث تختص لانتقال خيار الشرط أو عدمه من القسم الثالث لتلك الأقسام الثلاثة عند الفقهاء للمذاهب الأربعة.

المطلب الثاني

أراء الفقهاء للمذاهب في انتقال خيار الشرط

قول الفقهاء المثبتون لانتقال الخيار و دليلهم:

يقول الإمام مالك و الشافعي بانتقال خيار الشرط إلى ورثة صاحب الخيار بموته، لكن أن الرافعي³⁴⁷ من الشافعية يقول بسقوط خيار الشرط بالموت. قال النووي قول الرافعي في هذه المسألة ضعيف ومردود³⁴⁸.

دليلهم من السنة. " قوله صلى الله عليه وسلم : من ترك حقا أو مالا فلورثته، ومن ترك كلا أو عيالا فإلي³⁴⁹. ثم استدلوا بقياس خيار الشرط على خيار التعيين والعيب الذين اتفق كل المذاهب على انتقالهما لورثة الميت، بعله أن خيار العيب و التعيين و الشرط تتعلق بعين المبيع فتنتقل إلى خلف أو إلى ورثة الميت بانتقال المبيع، وأيضا اعتبروا الخيار من متعلقات و من مشتملات التركة.

و أما الفقهاء المنكرون لانتقال خيار الشرط و دليلهم:

يقول الفقهاء الحنفية بعدم انتقال خيار الشرط بموت صاحبه، و قد قرر الإمام الزيلعي³⁵⁰ الخيار صفة لصاحبه، و مشيئته و إرادته الخاصة فقط، لذا فلا ينتقل عنه إلى ورثته كباقي أوصافه. واستدلوا لقولهم بعدم جواز أخذ الاعتياض عن خيار الشرط بشرط إسقاط حق الفسخ به، و قاسوا حق خيار الشرط أيضا على عدم انتقال حق الرجوع إلى الورثة في الهبة إذا مات الواهب قبل قبض الموهوب له. ولم يعتبروا خيار الشرط وصفا للمبيع ليورث بموته، بل اعتبروا وصفا قائما على شخص صاحبه فلا يورث عنه بموته، لأن الورثة تجري فيما يقبل النقل، لكن الإرادة والأوصاف الشخصية لا تقبل النقل.³⁵¹

و أما الفقهاء الحنابلة يفرقون بين مطالبة صاحب الخيار قبل وفاته و عدمها، إن طلب صاحب الخيار بحقه قبل وفاته يورث عنه و ينتقل إلى ورثته وإلا لا يورث عنه ولا ينتقل إلى ورثته. أن الأصل عندهم خيار الشرط لا يورث إلا بمطالبة صاحبه³⁵².

المطلب الثالث

المناقشة و الترجيح بين أدلة الفريقين:

الحديث الذي استدل المثبتون بانتقال خيار الشرط موجود في صحيح البخاري و مسلم بدون كلمة (حقا)³⁵³، ولكن مع اشتمال هذا الحديث على كلمة (حقا) لا توجد في كتب الأحاديث المعتمدة، ولم ترد من طريق يحتج به إلا عند الألباني في إرواء الغليل كما ذكرت من قبل. واستدلوا بقياس خيار الشرط على خيار التعيين و خيار العيب ليس قياسا سالما، لأن خيار العيب و التعيين يلزمان عينا ورثت من صاحبهما، لأن المنفعة أو الجزء التي نقص أو فوتها العيب موروث للورثة حكما، لأن الخيار ثبت للاجتناب عن الضرر بفوات الجزء أو المنفعة من المبيع. و أما خيار التعيين ينتقل إلى الورثة، لأنهم يحتاجون إلى الخيار لتمييز مالهم عن أموال الغير يعني المشتري.

أما قياس خيار الشرط على الهبة للمنكرين غير سالم، لأن انتقال حق الرجوع في الهبة قبل قبض الموهوب له إلى وارث الميت ليس متفقا عند الفقهاء بل مختلف فيه، لذا لا يصلح دليلا للقياس. وأيضا اعتبارهم بخيار الشرط وصفا شخصيا لصاحبه مسلم في الحقوق التي لا تتعلق بالمال، و أما في الحقوق التي تتعلق بالمال اعتبار خيار الشرط وصفا للمال أقرب من الصواب.

إذا قارنا هذه الآراء الثلاثة (هي التي إثبات انتقال خيار الشرط، و انتقاله بشرط طلب خيار صاحبه، عدم انتقاله مطلقا) يبدو رجحان انتقال خيار الشرط إلى ورثة صاحبه مطلقا.

346. الشيخ أحمد إبراهيم بك، التركة و الحقوق المتعلقة بها و الموارث، ص 7.

347. عبد الكريم بن محمد بن عبد الكريم بن الفضل القرويني الرافعي الشافعي، محدث من علماء الحديث ورواته، أصولي وفقهه محقق مجتهد، مفسر ومؤرخ، من كبار أعلام الشافعية.

348. النووي، أبو زكريا محيي الدين بن شرف (ت 676 هـ)، الكتاب: المجموع شرح المهذب، الناشر: (إدارة الطباعة المنيرية، مطبعة التضامن الأخوي) - القاهرة، عام النشر: 1344 هـ، ج 9، ص 215.

349. البهوتي، منصور بن يونس بن صلاح الدين الحنبلي (1051 هـ)، الكتاب: المنحج الشافيات بشرح مفردات الإمام أحمد، الناشر: دار كنوز إشبيلية للنشر والتوزيع، المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، - 2006 م عدد الأجزاء: 2، ج 2، ص 466.

ناصر الدين الألباني. كتاب إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، ج 5 ص 258، (1432).

350. الزيلعي، أبو عمر، عثمان بن علي، المشهور بفخر الدين، أصله من الزيلع (في الصومال حاليا)، صاحب كتاب: تبين الحقائق في شرح كنز الدقائق، ت 743 هـ.

351. الجصاص، أبو بكر الرازي (370 هـ)، شرح مختصر الطحاوي، الناشر: دار البشائر الإسلامية - ودار السراج، الطبعة: الأولى، 1431 هـ - 2010 م، ج 3، ص 15. محمد بن محمد بن محمود، أكمل الدين البابر، المتوفى 786 هـ، العناية شرح الهداية، الناشر: شركة مكتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر الطبعة: الأولى، 1389 هـ 1970 م، عدد الأجزاء: 10، ج 5، ص 125.

352. المقدسي، موفق الدين عبد الله بن أحمد بن قدامة الحنبلي (620 هـ)، المغني، الناشر: دار عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع، الرياض، الطبعة: الثالثة، 1997 م، عدد الأجزاء: 15 (الأخير فهارس)، ج 7، ص 510.

353. الفتوح، تقي الدين محمد بن أحمد الحنبلي، الشهير بابن النجار، منتهى الإيرادات مع حاشية ابن قائد، الناشر: مؤسسة الرسالة، الطبعة: الأولى، 1999 م، عدد الأجزاء: 5، ج 2، ص 305.

العيني، بدر الدين، عمدة القاري شرح صحيح البخاري، (دار إحياء التراث العربي، ودار الفكر) - بيروت، عدد الأجزاء: 25 (في 12 مجلدا) ج 23، ص 235.

و طريقة ترجيح هذا الرأي تعود إلى أساس الخلاف في المسألة، كما قال ابن رشد³⁵⁴، وهو تحديد معنى التركة، و يلوح توسيع معنى التركة أرجح من تضييقه، لأن الأصل في المعاملات انتقال كل ما تركه الميت المورث إلى خلفه أو ورثته بالإطلاق، ولا يترك الأصل إلا بدليل مسلم و غير مختلف فيه، مثل الدليل القاطع الذي يمنع و يحرم دخول الزوجة إلى تركة الميت كما دخلت فيها في الجاهلية فممنعه الإسلام.

إذا تأملنا فيه مع اعتبار الحنفية أنه مشيئة وإرادة يظهر أنه خيار مالي يقصد به الوصول إلى منفعة مالية بخلاف خيار البلوغ للبت التي زوجها وليها غير أبيها، فهذا الخيار لا يتعلق بالمال. إذا سلمنا على قولهم أنه وصف قائم على شخصية صاحبه، ولكن هذا الوصف (خيار الشرط) يتعلق بالمال تعلقاً وثيقاً، و تعلقه بالمبيع أو المال بهذه القوة يسبب أن اعتبره وصفا للمبيع المنقول إلى ورثة صاحب الخيار الميت، ومن الطبيعي بعد ذلك انتقال الخيار إلى خلفه أو الورثة مع انتقال المبيع، كانتقال حق حبس المال إلى ورثة البائع الذي لم يقبض بدل ماله³⁵⁵.

يقول الحنفية في خيار العيب والتعيين إن المنتقل من صاحب الخيار الميت إلى الوارث هو محل الخيار (المبيع) ليس خياري التعيين والعيب، ويمكن أيضاً أن يقال في خيار الشرط أن المنتقل ليست إرادة صاحب الخيار بل محل الخيار، كما كان مع عدم لزوم البيع في حياة صاحب الخيار، ولا يقال أن صفة البيع التي هي عدم لزومه بسبب خيار الشرط انتقلت ب وفاة العاقد، لأن هذا القول يحتاج للدليل المسلم، و في منع انتقال الخيار إلى الوارث ضرر له، أما فتوريت خيار الشرط انتقلت ب وفاة العاقد، لأن هذا القول يحتاج للدليل المسلم، و في منع

وبعد ذلك أيضاً قيس انتقال خيار الشرط ب وفاة صاحبه على انتقال الحقوق الأخرى المتفق عليها التي تتعلق بالأموال: مثل حق الرهن وملك المبيع وحق الثمن وغيرها³⁵⁶، وخيار الشرط ينتقل إلى الوارث كما تنتقل هذه الحقوق.

المطلب الرابع

صور لحالات انتقال خيار الشرط بموت صاحبه:

الصورة الأولى: انتقال خيار الشرط إلى الشارط (العاقد) بعد وفاة المشروط له (الأجنبي غير العاقد). في هذه الحالة يقول الشافعية في أصح أقوالهم يكون خيار الشرط للمشروط له، ولا يكون الخيار للشارط. إذا مات الأجنبي المشروط له هل ينتقل حق الخيار للشارط يعني العاقد؟ فيه قولان: الأصح عندهم ينتقل إلى الشارط كما ينتقل إلى الوارث. والقول الثاني: لا ينتقل إلى الشارط يعني العاقد، لأنه ليس بوارث المشروط له، والمذهب عندهم هو القول الأول كما جاء في المجموع للإمام النووي. أما عدم انتقال خيار الشرط إلى وارث الأجنبي قول بدون خلاف³⁵⁷. لأن خيار الشرط ثبت لإصلاح المال، والمال ملك لوارث الشارط يعني العاقد، لذا يرجع إلى صاحب المال.

الصورة الثانية: انتقال خيار الشرط للموكل (الأصيل) ب وفاة الوكيل:

عند الشافعية لا ينتقل خيار الشرط ب وفاة الوكيل إلى وارثه بدون خلاف، أما اختلفوا في انتقاله إلى الموكل يعني للأصيل، قال الإمام النووي ينتقل إلى الأصيل³⁵⁸. لأن المال ماله، ولأن المنفعة و الضرر تتعلق به.

والصورة الثالثة: انتقال خيار الشرط إلى المالك (السيد) بموت العبد المكاتب:

والصورة الرابعة: إذا كان خيار الشرط لكل من المتعاقدين فمات واحد منهما كيف تكون عاقبة خيار الحي المتعاقد؟، فجمهور الفقهاء

المثبتين بانتقال خيار الشرط يقولون ببقاء خيار الشرط للمتعاقد الحي، إن شاء أخذ العين من ورثة الميت المتعاقد أو رده عليهم إذا أراد فسخ العقد قبل فوات مدة الخيار، وأيضاً يبقى الخيار إذا مات العاقد الذي لم يشترط و بقي العاقد الشارط بدون خلاف بين الفقهاء، كما يبقى الأجل المتفق بين الدائن والمدين لأداء الدين إذا مات الدائن، أما إذا مات المدين ينتهي الأجل³⁶⁰.

المطلب الخامس

الآثار التي تنتج من انتقال خيار الشرط بالموت.

تنتقل كل الأحكام و الآثار التي تعلق بصاحب الخيار قبل موته إلى الورثة، ولكن تطرأ بعض الآثار أو النتائج بانتقال خيار الشرط.

أولاً: الخيار من ناحية مدة الخيار: إن كانت المدة لم تنتهي حينما سمع الوارث خبر وفاة صاحب الخيار المورث يثبت له الخيار حتى تنتهي المدة.

أما إن كانت المدة انتهت حينما سمع الوارث الخبر، فللفقهاء الشافعية عدة آراء فيه:

- 1- يكون الخيار للوارث على الفور، هذا أصح الأقوال عندهم.
- 2- يكون الخيار للوارث في المدة التي بقيت حين وفاة صاحب الخيار.
- 3- يثبت الخيار للوارث مدة دوام المجلس الذي سمع خبر وفاة صاحب فيه.

354. ابن رشد، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، ج3، ص227.

ابن الهمام، كمال الدين محمد بن عبد الواحد الحنفي (المتوفى سنة 861 هـ)، فتح القدير على الهداية، الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر (وصورتها دار الفكر، لبنان) الطبعة: الأولى، 1389 هـ = 1970 م عدد الأجزاء: 10 (1-7 فتح القدير و 8 - 10 تكملة قاضي زاد، ج 8، ص40.

السرخسي، محمد بن أحمد بن أبي سهل، شمس الأئمة (ت 483 هـ)، المبسوط، الناشر: مطبعة السعادة - مصر، وصورتها: دار المعرفة - بيروت، لبنان، عدد 356 الأجزاء: 31 (الأخير فهارس، ط دار المعرفة)، ج13 ص42.

النووي، المجموع شرح المهذب، ج9، ص245.

المرجع السابق، 358.

المرجع السابق، 359.

المقدسي، شمس الدين محمد بن مفلح، الفروع ومعه وتصحيح الفروع، طبعها بيت الأفكار الدولية، عمان-أردن، ص890.

النووي، المجموع شرح المهذب، ج9، ص226.

4- يسقط الخيار بمجرد انتهاء المدة، إذا سمع الوارث الخير أو لم يسمع. قال الإمام النووي: القول الأخير مردود³⁶¹. أما الحالة التي انتهى المدة قبل وصول الخبر إلى الوارث-إذا كان الوارث غائبا- كيف يكون حكمها؟ قال الشمس الرملي من الشافعية: لاتعطي له المدة مرة أخرى، بل يلزم العقد، لأن المدة عندهم لاتزيد على ثلاثة أيام³⁶².
ثانيا: الخيار من ناحية الاختيار عند اختلاف الورثة بين الفسخ والإجازة:
لايوجد الخلاف بين الفقهاء المالكية والشافعية في القول: أن يفسخ البيع إن اختلف ورثة صاحب الخيار. يقول المالكية: إذا أراد بعض الورثة أن يفسخ البيع، وأراد بعضهم إجازته ولم يوافق الطرف الآخر للبيع لتبعض المبيع يقع الفسخ على محل الخيار (المبيع)، لأن التبعض يعتبر التعيب في بعض الأحيان، ويتضرر العاقد الآخر مقابل ورثة صاحب الخيار، هذا هو القياس و المعتمد عند المالكية. وأما الاستحسان يلزم العقد للمجيز، ويأخذ جميع المبيع بدون التبعض، ويدفع للبائع كاملة الثمن، وإن لم يأخذ جميع المبيع يجب فسخ البيع إلا إذا وافق البائع للتبعض يجوز³⁶³.
وأما عند الشافعية إذا تعارض الفسخ و الإجازة يلزم على المجيز عقد جميع المبيع لا يفسخ أي شيء منه، إن لم يقبل المجيز الجميع يفسخ العقد في الجميع، لأن في التبعض ضرر للطرف الآخر، أما إن كان للميت وارث واحد فقط، وأرد الوارث يجيز العقد في بعض المبيع، ويفسخ في بعضه يرجح الفسخ على الإجازة، ويفسخ العقد في جميع المبيع³⁶⁴.

المراجع والمصادر:

- الرازي، زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي، الكتاب: مختار الصحاح، الناشر: المكتبة العصرية - الدار النموذجية، بيروت، الطبعة الخامسة، 1999م، عدد الصفحات: 350.
- محمد عميم الإحسان المجددي البركتي، التعريفات الفقهية، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الأولى، تاريخ النشر: 2003، . البخاري، محمد بن إسماعيل، صحيح البخاري، كتاب البيوع، باب: ما يكره من الخداع في البيع، رقم الحديث 2011.
- ابن رشد الحفيد، أبو الوليد، محمد بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد القرطبي، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، دار الحديث - القاهرة، تاريخ النشر: 2004 م، عدد الأجزاء: 4.
- الشيخ أحمد إبراهيم بك، التركة و الحقوق المتعلقة بها والمواريث، ص3، مجلة القانون والاقتصاد، كلية الحقوق لجامعة القاهرة، المجلد7، العدد3، الصفحات من 357 إلى 396.
- النووي، أبو زكريا، محيي الدين بن شرف (ت 676 هـ)، المجموع شرح المهذب، الناشر: (إدارة الطباعة المنيرية، مطبعة التضامن الأخوي) - القاهرة، عام النشر: 1344 هـ. عدد الأجزاء: 9.
- البهوتي، منصور بن يونس بن صلاح الدين الحنبلي (1051هـ)، المنح الشافيات بشرح مفردات الإمام أحمد، الناشر: دار كنوز إشبيلية للنشر والتوزيع، المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، - 2006 م عدد الأجزاء: 2.
- الألباني، ناصر الدين. كتاب إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل.
- الخصاص، أبو بكر الرازي (370 هـ)، شرح مختصر الطحاوي، الناشر: دار البشائر الإسلامية - ودار السراج، الطبعة: الأولى، 1431 هـ - 2010 م.
- محمد بن محمد بن محمود، أكمل الدين البابر تي، المتوفى 786 هـ، العناية شرح الهداية، الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر الطبعة: الأولى، 1389 هـ 1970 م، عدد الأجزاء: 10.
- المقدسي، موفق الدين عبد الله بن أحمد بن قدامة الحنبلي (620هـ)، المغني، الناشر: دار عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع، الرياض، الطبعة: الثالثة، 1997 م، عدد الأجزاء: 15 (الأخير فهارس).
- الفتوح، تقي الدين محمد بن أحمد الحنبلي، الشهير بابن النجار، منتهى الإرادات مع حاشية ابن قائد، الناشر: مؤسسة الرسالة، الطبعة: الأولى، 1999 م، عدد الأجزاء: 5.
- العيني، بدر الدين، عمدة القاري شرح صحيح البخاري. (دار إحياء التراث العربي، ودار الفكر) - بيروت، عدد الأجزاء: 25 (في 12 مجلدا).
- ابن الهمام، كمال الدين محمد بن عبد الواحد الحنفي (المتوفى سنة 861 هـ)، فتح القدير على الهداية، الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر (وصورتها دار الفكر، لبنان) الطبعة: الأولى، 1389 هـ = 1970 م عدد الأجزاء: 10 (1- 7 فتح القدير و 8 - 10 تكملة قاضي زاد).

³⁶¹ الهيثمي، أحمد بن محمد بن علي بن حجر، تحفة المحتاج في شرح المنهاج وحواشي الشرواني والعبادي، الناشر: المكتبة التجارية الكبرى بمصر لصاحبها مصطفى محمد، عام النشر: 1358 هـ - 1983 م، (ثم صورتها دار إحياء التراث العربي - بيروت)، عدد الأجزاء: 10، ج3، ص341.

النووي، المجموع، ج9، ص222-223.

الرملي، شمس الدين محمد بن أبي العباس أحمد بن حمزة شهاب الدين، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، الناشر: دار الفكر-بيروت، طبعت في السنة: 1984م، عدد الأجزاء: 8، ج4، ص14.

الخرشي، أبو عبد الله محمد، شرح الخرشي على مختصر خليل - ومعه حاشية العدوي، الناشر: المطبعة الكبرى الأميرية ببولاق مصر، الطبعة الثانية، 1317 هـ، ³⁶³ وصورتها: دار الفكر للطباعة - بيروت، عدد الأجزاء: 8،

ج5، ص118، 119.

النووي، المجموع، ج9، ص226، 225.

- السرخسي، محمد بن أحمد بن أبي سهل، شمس الأئمة (ت 483 هـ)، الكتاب: المبسوط، الناشر: مطبعة السعادة – مصر، وصوّرتها: دار المعرفة - بيروت، لبنان، عدد الأجزاء: 31 (الأخير فهارس، ط دار المعرفة).
المقدسي، شمس الدين محمد بن مفلح، الفروع ومعها وتصحيح الفروع، طبعها بيت الأفكار الدولية، عمان-أردن، ص890.
الهيتمي، أحمد بن محمد بن علي بن حجر، تحفة المحتاج في شرح المنهاج وحواشي الشرواني والعبادي، الناشر: المكتبة التجارية الكبرى بمصر لصاحبها مصطفى محمد، عام النشر: 1983 م، (ثم صورتها دار إحياء التراث العربي - بيروت)، عدد الأجزاء: 10. الرملي، شمس الدين محمد بن أبي العباس أحمد بن حمزة شهاب الدين، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، الناشر: دار الفكر-بيروت، طبع في السنة: 1984م، عدد الأجزاء: 8.
الخرشي، أبو عبد الله محمد، شرح الخرشي على مختصر خليل - ومعها حاشية العدوي، الناشر: المطبعة الكبرى الأميرية ببولاق مصر، الطبعة الثانية، 1317 هـ، وصوّرتها: دار الفكر للطباعة – بيروت، عدد الأجزاء: 8،

(34)

Atavulla SAVUR³⁶⁵

İSLAM HUKUKUNDA VAKFIN KARAKTERİNİ DEĞİŞTİRMEK. HACI HODABARDI VAKFI ÖRNEĞİ

CHANGING THE CHARACTER OF THE ENDOWMENT IN ISLAMIC JURISPRUDENCE THE CASE OF HAJI KHOCA BADRI

ÖZ

Vakıfların karakterini değiştirme meselesi kadim meselelerden biridir. Kadim İslam hukukçularının büyük çoğunluğu yatırım amaçlı vakıflar üzerinde durmuşlar ve konuya menfaat zaviyesinden bakmışlardır. Bu çerçevede onlar belli menfaat olduğunu düşündüklerinde söz konusu değişikliğe cevaz vermişlerdir. Zira vakfedicinin maksadı, vakfedilenleri gelir kaynağıyla temin etmektir. Yarar amaçlı vakıfların (el-Vakfu'l-İntifaî) yatırım amaçlı vakıflara (el-Vakfu'l-İstismarî) değiştirilmesi meselesine gelince, onlar bu konuyla ilgili net bir şey söylememişlerdir. Vakıf meselesinde esas, değiştirilmemesidir. Zira vakfedicinin maksadı onun aslından yararlanılmasıdır. Bu sebeple konunun, mezkûr hukukçuların görüşleri ve şer'i menfaat çerçevesinde tartışıması gerekmektedir. Konuyla ilgili Doğu Türkistan'ın Hotan Elyayetinden Hacı Hudaberdi isimli bir kişi 1933 senesinde bir mesken vakfetmiştir. Bu vakıf Mekke-i Mükerrrem'in Misfile bölgesinde, Kâbe-i şerif'ten yaklaşık 600 metre mesafededir. 2008 senesinden beri yatırım amaçlı vakfa değiştirilmiş, vakfin mesulü ise vakfin menfaati için bir bina kiralayıp, müstahik kişileri binaya yerleştirmiştir. Bu çalışmada, vakfin söz konusu değiştirilme meselesi fikhî açıdan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: yarar amaçlı vakıf, yatırım amaçlı vakfı, değiştirme, Hudaberdi vakfı.

ABSTRACT

The issue of changing the form of the endowment is an old issue that the ancient jurists spoke about. Some of them looked at the issue with a view of interest, and if they saw the interest, they permitted it, whether the endowment was an investment or utilitarian endowment. The purpose of the endower of the investment endowment is to provide the revenue for the endowment, and changing it from one form to another does not take him out of the circle of investment, and for this there is no need for stagnation and strictness. As for the purpose of the endower of the usufruct endowment, the endowment is to benefit the endowment from the original endowment, and to convert it into an investment that takes it out of the circle of benefit, and for this it must be strict in changing it more than changing an investment endowment from one form to another. Hajj Khoda Bardi endowment is a residential endowment located in Al-Masfalah neighborhood in Makkah Al-Mukarramah, approximately 600 meters from the Holy Kaaba. It was endowed by Hajj Khoda Bardi from the state of Khotan, East Turkistan in 1933 AD. Since 2008, the endowment has been transformed into an investment endowment. Al-Nazir rented a building for the benefit of the endowment, and the beneficiaries lived in it. The research deals with the ruling of this conversion in terms of jurisprudence.

Keywords: utilitarian endowment, investment endowment, change, Hajj Khoda Bardi endowment.

³⁶⁵ Atavulla SAVUR, İstanbul sabahattin zaim üniversitesi LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ İslam İktisadi ve Hukuku Anabilim Dalı, İslam İktisadi ve Hukuku Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi; E-Posta: saweratawula@gmail.com; ORCID: 0009-0001-2042-0411

تغيير صورة الوقف في الفقه الإسلامي

وقف الحاج خُدا بَرْدِي نموذجاً*

عطاء الله صابر**

الملخص

مسألة تغيير صورة الوقف مسألة قديمة تكلم الفقهاء القدامى فيها. ونظر بعضهم إلى المسألة بنظرة مصلحية فإذا رأوا المصلحة أجازوه سواء كان الوقف وقفا استثمارياً أو انتفاعياً. غرض الواقف من الوقف الاستثماري توفير الربح على الجهة الموقوفة، وتغييره من صورة إلى أخرى لا يخرج من دائرة الاستثمار، ولهذا لا حاجة إلى الجمود والتشدد. وأما غرض الواقف من الوقف الانتفاعي انتفاع الموقوف عليهم بأصل الوقف، وتحويله إلى استثماري يخرج من دائرة الانتفاع، ولهذا يجب التشدد في تغييره أكثر من تغيير وقف استثماري من صورة إلى أخرى. وقف الحاج خُدا بَرْدِي وقف سكني يقع بحي المسفلة في مكة المكرمة على بعد 600 متر من الكعبة المشرفة تقريباً، وقفه الحاج خُدا بَرْدِي من ولاية خُتن بتركستان الشرقية عام 1933م. وحول الوقف منذ عام 2008 إلى وقف استثماري واستأجر الناظر عمارة لصالح الوقف وأسكنه المستحقين. يتناول البحث حكم هذا التحويل من ناحية الفقهية.

الكلمات المفتاحية: الوقف الانتفاعي، الوقف الاستثماري، تغيير، وقف الحاج خدا بردي.

المقدمة

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين نبينا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين، وبعد.

الوقف بطبيعته حكمه المتمثل في انقطاع تصرف العباد عن رقبته يمر بمراحل كثيرة من الازدياد السكاني والتطور العمراني والانتساع المدني. ويتعرض بطبيعته تأييده ودوامه لكثير من الأعاصير فتتساقط الضرورة إلى تحويله، وفي بعض الأحيان تكون مصلحته في تغييره وتحويله. كما بدأ الوقف في القرون الأولى صغيراً محصوراً على الأراضي والبساتين والأبار ثم تطور إلى المجالات الكثيرة واستوعب جميع نواحي الحياة حتى وجد في المجتمع الإسلامي وقف تداوى بريعه الحيوانات المريضة والعاجزة وتطعم الجائعة منها تطورت أحكامه الوقفية أيضاً تماشياً مع تطور الحوادث. ومن هذه الحوادث والأحكام تغيير الوقف وتحويله من حال إلى حال ومن صورة إلى صورة. وهذا البحث يسعى إلى تسليط الضوء على هذه المسألة مستنداً على كلام الفقهاء القدامى الكبار وإلى تقييم تحويل وقف الحاج خدا بردي إلى وقف استثماري من الناحية الفقهية.

واقترضت طبيعة البحث أن ينقسم على ثلاثة مباحث:

I. تعريف الوقف ومشروعيته

II. تحويل الوقف الانتفاعي إلى الاستثماري

III. تحويل وقف الحاج خدا بردي إلى وقف استثماري.

تعريف الوقف ومشروعيته I

قبلولوج لصلب الموضوع يحسن بنا أن نتكلم عن الوقف ومشروعيته مختصراً.

أولاً: تعريف الوقف

1. الوقف لغة:

الوقف في لغة العرب يأتي لازماً بمعنى القيام خلاف الجلوس والسكون عن الحركة، فيقال: وَقَفَتِ الدَّابَّةُ تَقْفًا وَوُقُوفًا أي توقفت وسكن عن الحركة، وَقَفَ بِالْمَكَانِ وَقْفًا وَوُقُوفًا أي دام قائماً. وقد يأتي متعدياً بمعنى الحبس والمنع عن التصرف فيقال: وقف الدابة وقفا جعلها تقف. وَقَفُوهُمْ³⁶⁶ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ³⁶⁶. وقف الأرض على المساكين أو للمساكين أي حبسها لهم على سبيل الخير³⁶⁷. وبهذا المعنى جاء قوله تعالى:

2: الوقف اصطلاحاً:

تعددت عبارات الفقهاء في تعريف الوقف بناء على اختلافهم في لزوم عقد الوقف وعدمه، وزوال ملكية الموقوف عن الواقف وعدمه. ونختار من هذه التعاريف تعريفين طلباً للاختصار، وهما:

أ- تعريف الصاحبين: الوقف عندهما «حبس العين على حكم ملك الله تعالى على وجه تعود منفعة إلى العباد»³⁶⁸. وهذا من أحسن تعاريف الوقف على قول الصاحبين، ولا يخرج باقي التعاريف عن مضمونها في الجملة.

* المقالة موسعة من مادة من مواد رسالة الماجستير للطالب.

** طالب ماجستير، جامعة إسطنبول صباح الدين، معهد الدراسات العليا، قسم الاقتصاد الإسلامي والفقه.

الصفات: 24. 366

ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، لسان العرب، ط3، (بيروت: دار صادر، 1414هـ)، 359/9. 367

المرغيناني، علي بن أبي بكر بن عبد الجليل، الهداية في شرح بداية المبتدي، (بيروت: دار احياء التراث العربي)، 15/3. 368

ب- تعريف الشافعية والحنابلة: تعددت عباراتهم في تعريف الوقف كما هو الحال في باقي المذاهب، ولكن مؤداها واحد، ولعل أحسن التعاريف هو «حَبْسُ مَالٍ يُمَكِّنُ الْإِنْتِفَاعَ بِهِ مَعَ بَقَاءِ عَيْنِهِ بِقَطْعِ النَّصْرِ فِي رَقَبَتِهِ عَلَى مَصْرَفٍ مُبَاحٍ مَوْجُودٍ»³⁶⁹. وعرفه إمام الحنابلة ابن قدامة بأنه «تَحْيِيسُ الْأَصْلِ، وَتَسْبِيلُ الثَّمَرَةِ»³⁷⁰ أَخْذًا مِنْ قَوْلِهِ ﷺ: «حَبْسِ الْأَصْلِ وَسَبِيلِ الثَّمَرَةِ»³⁷¹. من هذه التعاريف تعريف ابن قدامة اقتصر على تعريف ماهية الوقف فقط، ولم يتعرض على أي شيء من خارج الماهية من حكمه وشروطه وإلى غير ذلك. ويسمى العقار الموقوف لسكنى الفقراء والمسافرين رباطًا.

ثانياً: مشروعية الوقف

أجمع المسلمون على جواز أصل الوقف بأدلة كثيرة. ولم ترد كلمة الوقف بالمعنى الاصطلاحي في كلام الله تعالى، وإنما يدخل في الآيات التي تحث على عمل الخير والصدقات تقرباً إلى الله عز وجل، لأنه من البر والخير والصدقات، منها قوله تعالى: (وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ)³⁷² وقوله تعالى (وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوا بِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ)³⁷³. وفي هذه الآيات إشارة واضحة إلى مشروعية الوقف وعظم ثوابه، لأنه من الخير والبر الذي لا يقتصر بره في حياة صاحبه، بل يمتد إلى ما يشاء الله.

وجاء في فضل الوقف أحاديث كثيرة، وإنما نكتفي بذكر نماذج، منها:

- ما روي عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي ﷺ قال: «إذا مات ابن آدم، انقطع عنه عمله إلا من ثلاث: صدقة جارية، أو علم ينتفع به، أو ولد صالح يدعو له»³⁷⁴.
- ما روي أن رسول الله ﷺ قال: «إن مما يلحق المؤمن من عمله وحسناته بعد موته علماً نشره، أو ولداً صالحاً تركه، أو مصحفاً ورثه، أو مسجداً بناه، أو بيتاً لأبناء السبيل بناه، أو نهراً أجراه، أو صدقة أخرجها من ماله في صحته وحياته تلحقه بعد موته»³⁷⁵.

3. الإجماع

الوقف جائز بالإجماع وقوفات الصحابة والأغنياء والصلحاء خير دليل على ذلك. وخلاف أبي حنيفة في رواية شريح القاضي ليس صريحاً، ويحتمل أن يكون مراده عدم لزومه، وإن صح فهو شاذ لتصادمه مع الأدلة الثابتة الكثيرة.

4. العقل

العقل يقتضي مشروعية الوقف، لأن المجتمع الإنساني لا يقوم ولا يتطور بدون مساعدة الأغنياء على الفقراء وبدون حمل الأقرىء أعباء المجتمع المختلفة.

II. تغيير صورة الوقف

ينقسم الوقف من حيث استعمال المال الموقوف إلى الوقف الانتفاعي والاستثماري:

- الوقف الانتفاعي: هو ما ينتفع بأصله في الغرض من الوقف كالأبنية لسكنى المساكين، والمساجد، والنقود للإقراض، والمكتبة والمدرسة للتعليم والمستشفى لتداوي الفقراء مجاناً وغير ذلك مما يستفاد بأصله.
- الوقف الاستثماري: هو ما يستعمل أصله في إنتاج إيراد، وينفق الإيراد على غرض الوقف³⁷⁶.
- تغيير صورة الوقف: هو تغيير صورة الوقف وتحويله من صورة إلى صورة كتحويل الأرض الموقوفة إلى دكاكين أو الدار الموقوفة إلى محلات تجارية أو فندق.

والأصل في الموقوف أن يبقى على ما وقف عليه وأن لا يغير لأنه حبيس مقطوع عن تصرف العباد إلا إذا أذن الواقف للناظر فينتفع شرطه، فيجوز تغييره بلا خلاف سواء كان الوقف انتفاعياً أو استثمارياً، لأن شرط الواقف كنص الشارع³⁷⁷ وله أن يشترط في وقفه ما شاء ما لم يكن مخالفاً للشريعة. وجاء في الفتاوى الهندية من كتب الحنفية: «وَلَا يَجُوزُ تَغْيِيرُ الْوَقْفِ عَنْ هَيْئَتِهِ فَلَا يَجْعَلُ الدَّارَ بُسْتَانًا وَلَا الْأَخَانَ حَمَامًا وَلَا الرِّبَاطَ دُكَّانًا، إِلَّا إِذَا جَعَلَ الْوَاقِفُ إِلَى النَّاطِرِ مَا يَرَى فِيهِ مَصْلَحَةَ الْوَقْفِ»³⁷⁸. وهذا الفتوى اشتمل الوقف الانتفاعي والاستثماري معا لأن قوله «ولا الرباط دكاناً» صريح في عدم جواز تغيير وقف انتفاعي إلى استثماري بدون إذن الواقف. وأما إذا سكت الواقف ولم يذكر في صك وقفه شيئاً في التحويل لا يجوز مبدئياً تحويله وتغيير صورته من حال إلى حال لأنه مقطوع عن تصرف العباد. ولكن إذا اقتضت الضرورة أو المصلحة هل يجوز تحويله؟

الشربيني، محمد بن أحمد الخطيب الشافعي، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، ط 1، (بيروت: الكتب العلمية، 1994)، 522/3. المرادوي، علاء الدين³⁶⁹
أبو الحسن علي بن سليمان الدمشقي الصالحي الحنبلي، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف، ط 2، (دار إحياء التراث العربي، بدون تاريخ)، 3/7.

ابن قدامة، موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد المقدسي، المغني، بدون طبعة، (القاهرة: مكتبة القاهرة، 1968)، 184/8.³⁷⁰

البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي بن موسى، السنن الكبرى، ط 3، (بيروت: دار الكتب العلمية، 2003)، كتاب الوقف، باب وقف المشاع، الرقم: 12027.³⁷¹

سورة البقرة، 280-آية.³⁷²

سورة آل عمران، 115.³⁷³

محمد فؤاد عبد الباقي، المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، تحقيق مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري، أبو الحسن،³⁷⁴

(بيروت: دار إحياء التراث العربي)، الرقم: 1631.

ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، تعليق محمد فؤاد عبد الباقي، (دار إحياء الكتب العربية)، 1/88، الرقم: 242.³⁷⁵

منذر قحف، الوقف الإسلامي تطوره، إدارته، تنميته، ط 1، (دار الفكر المعاصر، بيروت - لبنان، 2000)، 159.³⁷⁶

ابن نجيم، زين الدين بن إبراهيم، البحر الرائق شرح كنز الدقائق مع منحة الخالق، ط 2، (دار الكتاب الإسلامي)، 266/5. والعبارة مشهورة ومعروفة عند الفقهاء.³⁷⁷

لجنة علماء برئاسة نظام الدين البلخي، الفتاوى الهندية، ط 2، (دار الفكر، 1310هـ)، 490/2.³⁷⁸

مسألة التحويل مما يحدث كثيرا في عالم الوقف لأن الحاجة أو الضرورة تلجأ إليه، ولا يخل أي عصر من تحويل وقف من صورة إلى صورة أكثر استغلالا كتحويل الدار الموقوفة إلى الحانوت أو الفندق. ولهذا تكلم الفقهاء فيه فأجازوه بعضهم لأن غرض الواقف توفير الربح للموقوف عليهم، وتحويله من صورة إلى أوفى للغرض موافق لقصد الواقف وفيه خير ونفع للموقوف عليهم، وبالتالي لا يخرج هذا التحويل الوقف من طبيعته. وممن صرح بجوازه الطرابلسي من الحنفية وهو يقول: «وليس له أن يبني في الأرض الموقوفة بيوتا لتستغل بالإجارة لأن استغلال الأرض بالزراعة، فإن كانت متصلة ببيوت المصر وترغب الناس في استئجار بيوتها والغلة من البيوت فوق غلة الزراعة جاز له حينئذ البناء لكون الاستغلال بهذا أنفع للفقراء»³⁷⁹. ويمكن التوفيق بين الفتاوى الهندية وكلام ابن نجيم باشتراط مصلحة راجحة وإذن القاضي. وهذا ما يظهر من قول الأستاذ الزرقاء حيث قال: «فتجوز مخالفة تلك الشروط تارة بإذن من القاضي، وذلك عندما يكون الأمر يمس المال الموقوف أو طريقة الاستثمار المشروطة»³⁸⁰. وتغيير صورة الوقف مما يمس الموقوف وطريقة استثماره، ويشترط إذن القاضي فيما دون التغيير كتأجير الوقف أكثر سنة مما شرطه الواقف لمصلحة³⁸¹.

وأجاز الونشريسي من الفقهاء المالكية تحويل ميزات للجامع ترك الوضوء فيه لعدم احتياج الناس إليه وأهمل وصار يتغوط الناس فيه فينجس ويؤذي الجماعة إلى حوانيت تلحق بأحباس الجامع وينتفع بخراجها، بل عدها من المندوب والمستحب، وعلله بأن الحبس يجوز بيعه للضرر فتغيير حاله إلى حالة أخرى مع بقاء كونه حبساً أولى. ونقل عن القاضي أبي الوليد ابن رشد أن الحبس يجوز بيعه إذا كانت منفعته يسيرة³⁸².

وقد قال القفال الشافعي من فقهاء الشافعية: «إذا عظمت الأجرة وتضاعفت الفائدة... كدار ظهرها مجاور لسوق أخذت أجزتها في الشهر عشرة مثلاً، ولو عملت حوانيت فبلغت مئة أو مئتين مع خفة عمارتها ومرمتها فيما يستقبل، وحينئذ فلا معنى للجمود على بقاء اسم الدار... وأكثر الواقفين يقول في شرطه وعلى الناظر فعل ما فيه النماء والمزيد لغلاته ونحو ذلك»³⁸³.

وجاء في مطالب أولي النهى وغيره من كتب الحنابلة: «وَجَوَّزَ جُمْهُورُ الْعُلَمَاءِ تَغْيِيرَ صُورَتِهِ لِمَصْلَحَةٍ كَجَعْلِ الدَّارِ حَوَانِيَتٍ، فَلَا فَرْقَ بَيْنَ بِنَاءِ بِنَاءٍ، وَعَرَضَةٍ بَعْرَصَةٍ»³⁸⁴.

من هذه النصوص كلام القفال صريح في تحويل الوقف الاستثماري من حال إلى حال أكثر نفعاً، وأما كلام الونشريسي في تحويل وقف انتفاعي مضر للأخرين ومستغن عنه إلى وقف استثماري، وكلام ابن نجيم في تحويل وقف انتفاعي إلى استثماري وكلام المطالب يحتمل الاثنان ولكن الغالب احتمال تحويل وقف استثماري من صورة إلى أخرى.

ويتخلص مما سبق أن تحويل الوقف من حال إلى آخر أحسن منه يجوز إذا اقتضت الضرورة أو المصلحة سواء كان انتفاعياً أو استثمارياً. وهناك نقطة مهمة يجب أخذها بعين الاعتبار وهي المراعاة بطبيعة الوقف. فبطبيعة الوقف الاستثماري هي استثمار الأصل والانتفاع بريعه يعني أن قصد الواقف توفير الربح للموقوف عليهم باستثمار الموقوف كوقف الدار والمحلات والمخازن للتأجير وصرف ريعها جهة معينة. ولهذا أي طريق من طرق الاستثمار يأتي بدخل أحسن وفيه مصلحة الوقف الحالية والمستقبلية يجوز ولا حاجة للجمود لأن الأصل فيه استثمار الموقوف والانتفاع بريعه، وتحويله من صورة إلى أخرى لا يخرج من دائرة الاستثمار. وأما الوقف الانتفاعي فالغرض منه الانتفاع بأصل الوقف كالدار الموقوفة لسكنى الفقراء أو الرباط للمسافرين وليس قصد الواقف منه الاستثمار. ولهذا يجب التشدد في تحويله إلى وقف استثماري أكثر من تحويل وقف استثماري من صورة إلى أخرى، وأن لا يجوز إلا بثلاثة شروط، وهي:

- 1- أن يكون في التغيير مصلحة راجحة وقوية.
 - 2- أن لا يكون إلا بإذن القاضي، لأنه مما يمس المال الموقوف ومما يخالف شرط الواقف كما سبق في قول الأستاذ الزرقاء.
 - 3- الكفالة لعدم الإخلال بحقوق المستحقين باستئجار العمارة لهم والإسراع بشراء العمارة لصالح الوقف.
- واشترط النظام السعودي إذن المحكمة المختصة لتغيير صورة الوقف، لأنه يحتاج إلى النظر والاجتهاد، والنظام يشترط إذن المحكمة المختصة في كل تصرف يحتاج إلى النظر والاجتهاد إذا لم يؤذن من قبل الواقف، للتحقق من مسوغاته³⁸⁵.

على سبيل المثال وقف شخص وقفا سكنياً يتكون من أربعة أوار لطلاب بلد معين، وبمرور الزمن أصبح المنطقة التي يقع فيها الوقف منطقة تجارية مهمة وفيه سوق ومراكز تجارية وفنادق ضخمة، ويمكن تحويل الوقف إلى محلات تجارية أو فندقاً يدر دخلاً كبيراً، ويمكن تأمين حقوق مستحقي الوقف باستئجار العمارة بجزء من دخله، وإذا بقي الوقف وقفاً سكنياً انتفاعياً يؤول للسقوط بمرور الأيام ويصعب تجديده لعدم الغلة المرصودة للوقف. وفي هذه الحالة يكون في تحويل الوقف إلى وقف استثماري مصلحة قوية وحياة للوقف. ويتوفر في التحويل شرطين من شروط التحويل، وهما مصلحة راجحة وقوية وتأمين حقوق المستحقين. وإذا أذن القاضي يتوفر فيه الشرط كاملة.

ولكن يجب على القاضي وهيئات إدارة الأوقاف أن يتفقد الأوقاف المحولة ويشدد الرقابة على هذه الأوقاف لما يمكن أن يحدث الضرر للمستحقين، لأن الوقف وقف سكني واحتمال تضرر المستحقين قوي. وهذا ما حدث لوقف خدا بردي الذي نتحدث عنه فيما يأتي من عام 2008 إلى 2019، حول الناظر الوقف إلى الفندق ولم يشتر العمارة ولم يستأجرها لصالح الوقف، ولم يستفد المستحقون من الوقف أي استفادة.

379. الطرابلسي، الإسعاف، 141.

380. الزرقاء، أحكام الأوقاف، 147.

381. المرجع السابق، 148.

382. الونشريسي، أبو العباس أحمد بن يحيى، المعيار المعرب والجامع المغرب، (دار الغرب الإسلامي، 1990م)، المعيار 13/7، 14.

383. ابن حجر الهيتمي، أبو العباس شهاب الدين أحمد بن محمد بن علي السعدي الأنصاري، الفتاوى الكبرى الفقهية على مذهب الإمام الشافعي، ط1، (بيروت: دار الكتب العلمية، 1997)، 21/1.

384. الرحيباني، مطالب أولي النهى في شرح غاية المنتهى، 370/4. البيهوتي، كشاف القناع، 294/4.

385. عبد الله بن محمد بن سعد آل خنين، ضبط تصرفات نظار الأوقاف من قبل القضاء، 26.

III . وقف الحاج خدا بَردي وتحويله إلى فندق

الواقف: هو الحاج خدا بَردي ابن الحاج عبد الرحيم من ولاية ختن بتركستان الشرقية. سافر الحاج خدا بَردي مع زوجته حليلة بانو إلى بلد الله الحرام لأداء فريضة الحج، ولكن لم يوفقا لأدائه في هذه السنة لظروف طبيعية قاهرة. وبعد سنتين عام 1929م سافر مرة أخرى مع زوجته إلى بيت الله الحرام، ووفقهما الله لأداء فريضة الحج، ورجعا بعد الحج إلى وطنهما، وتوفي الحاج خدا بَردي في نفس السنة. وقبل وفاته أظهر نيته في إنشاء الرباط في مكة المكرمة، وفي عام 1933م (1351هـ) سافرت الحاجة حليلة بانو بصحبة ابنها الكبير أحمد لتحقيق أمل زوجها، واشترت باسم الشيخ رمضان بن عبد الكريم الخُتني الأصل السعودي الجنسية قطعة أرض مشتملة على بيوت شعبية قديمة من حي المسفلة بمكة المكرمة قريبا من المسجد الحرام، لأن الحكومة السعودية لا تسمح للأجانب أن يمتلك العقار في السعودية، ثم رجعت الحاجة حليلة إلى وطنها بنية جمع المال لبناء الرباط، ولكن حالت المنية دون تحقيق أمل زوجها. ثم جاء مكة المكرمة رجل اسمه محمد صالح من أهالي حي أوجات التابع لقرية سايباغ في محافظة قاراقاش التابعة لولاية ختن، وهدم البيوت القديمة بإذن من الشيخ رمضان وبنى عليها عمارة حديثة تحتوي على أربعة أدوار، والدور الأول يحتوي دكانين، وثلاثة أدوار تحتوي على شقق لتكون وقفا على أهل ختن. وعام 1972 (1392هـ) حضر محمد صالح المذكور المحكمة الشرعية الكبرى بمكة المكرمة بوكالة عن ورثة الحاج خدا بَردي برفقة الشيخ رمضان، وطلب من المحكمة إصدار وثيقة الوقفية. والقاضي بعد تحقيق الوثائق المطلوبة والتأكد من صحتها وإقرار الشيخ رمضان أمامه بأن العقار وقف اشتري أرضها الحاج خدا بَردي وبنى العمارة محمد صالح أصدر وثيقة الوقفية. ويسمى الرباط برباط أوجات نسبة لحي واقف العمارة وبرباط خدا بَردي نسبة لواقف الأرض³⁸⁶.

الرباط في حي المسفلة قريبا من الحرم في شارع المنشية بين شارع إبراهيم الخليل وبين طريق الهجرة وراء فندق إعمار **الموقع:** يقع جراندي في شارع إبراهيم الخليل على بعد 600 متر من الكعبة المشرفة. ومساحته الإجمالية 64.72 متر مربع. والرباط يحتوي على أربعة أدوار، الدور الأول به دكانان، وفي كل دور فوق ثلاثة غرف ومطبخ، ثم بني نصف فوق الدور الرابع دور، فصار الرباط خمسة أدوار³⁸⁷.

شروط الواقف: شرط الواقف في الوثيقة أنه وقف الرباط لسكنى الفقراء المقيمين في بلد الله الحرام من أهل بلدة ختن التابعة لتركستان الشرقية، فإذا انقضوا يكون لسكنى فقراء المسلمين المقيمين ببلد الله الحرام عامة، فإذا لم يوجد أحد، فيكون وقفا على مصالح المسجد الحرام. وشرط النظارة لسعد الله بن فيض الله البخاري، تنازل الشيخ سعد الله عن النظارة عام 1392هـ فأقام محمد صالح الأستاذ قاسم من أهل بلده العامل في هيئة الأمر بالمعروف في مكة المكرمة للنظارة، والنظارة الآن في يد الحاج عبد الجبار السعودي الجنسية الختني الأصل.

تحويل الوقف إلى الفندق: كما قلنا سابقا أن الوقف يقع على بعد ستمئة متر من المسجد الحرام وعلى مركز تجاري تحتف حوله فنادق، ويمكن أن يدر دخلا جيدا إذا حول إلى فندق. واستمر الوقف وقفا سكنيا للفقراء والحجاج من أهالي ختن تغطي مصروفاته من أجره دكانيه إلى عام 2008م واستفاد منه أهل ختن استفادة جيدة، ثم أخرج الناظر نور أحمد الساكنين بحجة ترميم الوقف وحوله إلى فندق بعد الترميم، لأن الوقف يأتي بدخل جيد بميزة قربه من الحرم. وحاول من أحفاد الواقف الحاج خدا بَردي الحاجة أمنة وزوجه الحاج عبد الله من عام 2010م إلى 2015م على إعادة الوقف لخدمة المستحقين وسعى إلى الناظر والمحكمة عدة مرات ولم يثمر سعيهم أي نتيجة. ثم سعى ابنها الحاج إبراهيم من عام 2016م ورفع الدعوى على محكمة الأحوال الشخصية بمكة المكرمة وطلب منها كشف حساب الوقف وتبديل الناظر وتعيين ناظر جديد وإعادة الرباط لخدمة مستحقه واتخذ محاميا، فنجح في دعواه فرشح الحاج عبد الجبار بن إسماعيل السعودي الجنسية الختني الأصل للنظارة، فقبلت المحكمة وعيَّنه لها. والنظارة في يده إلى الآن. وواصل الناظر عبد الجبار تحويل الوقف إلى الفندق بإذن القاضي واستأجر 150 ألف ريال سعودي من دخله عمارة من حي الهجرة وأسكن فيه سبعة وثلاثين عائلة، وجهاز غرفتين من غرف الوقف لنزول الحجاج والمعتمرين. وكان الوقف يسع عدة عائلات فقط. ويصل دخله السنوي الآن 700 ألف ريال سعودي.

وإذا نظرنا تحويل هذا الوقف إلى فندق من منظور فقهي نرى أن فيه مصلحة للوقف والموقوف عليهم، لأن الوقف بني عام 1392هـ (1972م) وصل عمره إلى خمسين سنة وقارب الأيلولة للسقوط ولو استمر وقفا سكنيا يصعب تجديده، وفي تحويله حياة له. وأما مصطلحه للموقوف عليهم فكان الوقف يسع عدة أشخاص والعمارة المستأجرة يسع أربعين عائلة، وفائدته للموقوف عليهم ظاهر، والناظر استأجر العمارة وأسكن فيها المستحقين وأذن له القاضي. وهذا يعني أن التحويل بعدما تولى الحاج عبد الجبار النظارة توفر فيه الشروط الثلاث السابقة من إذن القاضي ومصلحة الوقف والموقوف عليهم وعدم الإخلال بحقوق المستحقين كاملة. ويمكن أن نقول إن القاضي أجازه نظرا لهذه المصلحة. وأما قبل تولي الحاج عبد الجبار نظارة الوقف لم يتوفر فيه شرط مهم وهو تأمين حقوق المستحقين إذا فرضنا أن الناظر السابق أخذ الإذن من القاضي، لأنه ضيع حقوق المستحقين ولم يستأجر عمارة لصالح الوقف، وخالف شرط الواقف. ويتلخص مما سبق أن تحويل وقف الحاج خدا بَردي إلى فندق كان في البداية غير جائز لما فيه تضييع وإخلال بحقوق الموقوف عليهم، بعدما تولى النظارة الحاج عبد الجبار صار جائزا.

الخاتمة

يميل الباحث إلى أقوال الفقهاء الذين يجيزون تحويل الوقف من صورة إلى أخرى أكثر نفعاً بمصلحة راحة وقوية، ويؤكد أن يشدد في تحويل الوقف الانتفاعي إلى استثماري أكثر من تحويل الوقف الاستثماري من صورة إلى أخرى لأن الغرض من كل مختلف، ولأن تحويل الوقف الاستثماري لا يخرج من دائرة الاستثمار ولا يغير طبيعته، وأما تحويل الوقف الانتفاعي إلى الاستثماري يخرج من دائرة الانتفاع إلى الاستثمار، ويكون احتمال تضرر المستحقين فيه قويا كما حدث في بداية تحويل وقف الحاج خدا بَردي. ولهذا لا يجوز إلا في نطاق ضيق وبالشروط

صك رباط الحاج خدا بَردي، رقم: 7/186 تاريخ 1392/11/18هـ، المحكمة الشرعية الكبرى - مكة المكرمة. ابن بنت حفيدة الواقف الحاج خدا بَردي، الحاج إبراهيم. 386

مقابلة: عطاء الله صابر. إسطنبول، 12 أكتوبر 2022.

بحث ميداني، تاريخ: 20 ديسمبر 2022. 387

الثلاث السابقة. وتحويل وقف الحاج خدابردی إلى فندق فيه مصلحة راحة وقویا، ولكن لم يتوفر في بداية تحويله شرط مهم وهو عدم الإخلال بحقوق المستحقين، فلم يكن جائزا. وأما بعد تولي الحاج عبد الجبار نظارة الوقف استأجر العمارة وأسكن المستحقين فيها، فصار التحويل جائزا.

المراجع

القرآن الكريم

- ابن بنت حفيدة الواقف الحاج خدا بردي، الحاج إبراهيم. مقابلة: عطاء الله صابر. إسطنبول، 12 نوفمبر 2022.
ابن قدامة، موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد المقدسي، المغني، القاهرة: مكتبة القاهرة، 1968م.
ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، تعليق محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية.
ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، لسان العرب، ط3، بيروت: دار صادر، 1414هـ.
ابن نجيم، زين الدين بن إبراهيم، البحر الرائق شرح كنز الدقائق مع منحة الخالق، ط2، دار الكتاب الإسلامي.
المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بن الحاج القشيري النيسابوري، أبو الحسن، محمد فؤاد عبد الباقي، بيروت: دار إحياء التراث العربي. وسلم، تحقيق
البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي بن موسى، السنن الكبرى، ط3، بيروت: دار الكتب العلمية، 2003م.
الرحبياني، مصطفى بن سعد بن عبده الحنبلي، مطالب أولي النهى في شرح غاية المنتهى، ط2، المكتب الإسلامي، 1994.
الشريني، محمد بن أحمد الخطيب الشافعي، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، ط1، بيروت: الكتب العلمية، 1994م.
المرداوي، علاء الدين أبو الحسن علي بن سليمان الدمشقي الصالحي الحنبلي، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف، ط2، دار إحياء التراث العربي.
الإسعاف في أحكام الأوقاف، ط1، بيروت - عمان - الأردن: دار الفاروق، الطرابلسي، إبراهيم بن موسى بن أبي بكر الحنفي،
2015.
المرغيناني، علي بن أبي بكر بن عبد الجليل، الهداية في شرح بداية المبتدي، بيروت: دار إحياء التراث العربي.
مصطفى أحمد الزرقاء، أحكام الوقف، ط1، عمان: دار عمار، 1997.
منذر قحف، الوقف الإسلامي تطوره، إدارته، تنميته، ط1، بيروت: دار الفكر المعاصر، 2000م.

(35)

Doç. Dr. Sevda Özen ERATALAY³⁸⁸; Doç. Dr. Süleyman ERATALAY³⁸⁹
ADBİLİMSSEL ÇERÇEVEDE TAKMA ADLAR ve LAKAPLAR: YEŞİLYURT (ALASEHİR)
KÖYÜ ÖRNEĞİ³⁹⁰

NICKNAMES and SOBRIQUETS IN THE FORENSIC FRAMEWORK: THE EXAMPLE OF
YESILYURT (ALASEHİR) VILLAGE

ÖZ

Dil araştırmaları içerisinde hatırı sayılır bir yerde bulunan adbilim aynı zamanda farklı disiplinlerin de çalıştığı önemli bir sahadır. Lakaplar ve takma adlar da bu bilimin unsurlarındandır. İnsanlık tarihinin hemen her safhasında takma adlar ya da lakaplar kullanılmıştır. Örneğin bir komutan savaş alanlarında gösterdiği kahramanlıklar neticesinde bir takma ada layık görölürken farklı bir komutan da yaptığı zulümle olumsuz bir takma ada sahip olabilir. Bu farklı iki adlandırmayı da toplum yakıştırmaktadır. Bir şaire ilham veren dizeler onun yeteneğinin bir parçasıdır ve bu şair yarattığı dizelerle kendi takma adının da yaratıcısı olabilir. Bir topluluğun önderi olarak kabul gören biri de yine kendi topluluğunun yarattığı farklı bir isimle anılabilir. Kişilere yakıştırılan bu takma adlar çoğu zaman yaşanmışlığın sembolleri olarak ortaya çıkar. Bireylerin yer aldığı soy, sülale ya da gruplar da lakaplarla karşımıza çıkar. Bu lakaplar bazen o kadar eskiye gider ki neye ve kime dayanarak konduğu/oluşturulduğu bilinmez. Dil incelemeleri çerçevesinde araştırılmak üzere pek çok malzemeyi barındıran bu ürünler aynı zamanda toplumun kültürünü ve geleneğini oluşturan özel parçalardır. İşte bu parçalar toplumların hikâyesini, farklı kültürlerle olan ilişkilerini, sosyal yaşamlarını vb. pek çok ögeyi bize sunarak küçük detayları birleştirmemizi sağlar. Çalışmada Yeşilyurt Köyü'ne ait lakaplar ve takma adlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Lakap, Ağızlar, Takma adlar, Adbilim.

ABSTRACT

Onomastics, which has a considerable place in language studies, is also an important field in which different disciplines work. Nicknames and sobriquets are also elements of this science. Nicknames and sobriquets have been used in almost every phase of human history. For example, a commander may be awarded a nickname as a result of his heroism on the battlefield, while a different commander may have a negative nickname for his cruelty. The society ascribes these two different namings. The lines that inspire a poet are part of his talent, and this poet can also be the creator of his own nickname with the lines he creates. Someone who is accepted as the leader of a community can also be called by a different name created by his own community. These sobriquets, which are attributed to people, often appear as symbols of experience. The ancestry, lineage or groups in which individuals are included are also referred to as nicknames. These nicknames sometimes go so old that it is not known on what and by whom they were given/created. These products, which contain many materials to be researched within the framework of language studies, are also special pieces that make up the culture and tradition of the society. These pieces tell the story of societies, their relations with different cultures, their social lives, etc. it allows us to combine small details by presenting many elements to us. In the study, the nicknames and sobriquets of Yeşilyurt Village will be evaluated.

Keywords: Nicknames, Dialect, Sobriquets, Onomastics.

³⁸⁸ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi sevdaeratalay@hotmail.com ORCID:0000-0003-2236-1678

³⁸⁹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi s.eratalay@gmail.com ORCID:0000-0001-5087-226X

³⁹⁰ Bu makale 4. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi'nde (24-27 Kasım 2022) sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

GİRİŞ

“Bir ulusun ad hazinesi, onun geçmişteki
ve bugünkü zihinsel-ruhsal durumunun anlatımıdır”
Adolf Bach

Bilim ve bilimin pek çok dalı, insanoğlunun henüz çözülemeyen geçmişini anlayabilmemiz noktasında bize yardımcı olan en önemli unsur/unsurlardır. Eski toplumların yaşayışı, kültürü, dili, sanatı vb. değerlerini daha iyi yorumlayabilmek adına bilimin alt dallarından faydalanırız. Söz konusu bilim dallarından bazılarını, eski toplumlarla iletişim kurmamızı sağlayan arkeoloji, tarihsel metinlerin çözümlenip yorumlanması neticesinde dil özelliklerinin ortaya çıkardığı -geçmişe ait- bazı ipuçları sunan dilbilimi, atalarından önemli izler taşıyan ve halkı pek çok yönüyle ele alıp inceleyen halk kültürü vb. olarak saymak mümkündür. İnsanoğlunun geçmişini daha iyi anlayabilmek, çözebilmek ve yorumlayabilmek için işte bu ve benzeri bilim dallarına ihtiyaç duyulur.

Dil araştırmaları içerisinde önemli bir yere sahip olan adbilimi de incelemeye değer bilim dalları içerisinde yer almaktadır. Öyle ki bu bilim sayesinde, eski toplumların kültürel özellikleri hakkında bazı fikirler edinebilir hatta o toplumun henüz cevaplanamamış kimi sorularına çözümler bulabiliriz. Fransızcadan gelen onomastik sözcüğü özel adlar ve kişi adları bilimidir. Söz konusu bilimin alt dallarından biri de antroponim’dir. Antroponim göbek adı, ad, soyadı, takma adlar ve sanlar gibi ad türlerini içine alır. Kişi adları bilimi (antroponim) dilbilim, kültür tarihi ve halkbilimini de yakından ilgilendirir. Alkaya, ad ve ad almayı, insanlar ve milletler için hem bireysel hem de milli bağlamda varlık bulmanın simgesi ve ilk belgesi olarak değerlendirir. Bu sebeple de söz konusu geleneğin bir milletin yaşayışı, inanç biçimi ve kültürel değerleri kapsamında ele alınarak incelenmesi gerektiğini söyler. (<https://yenidenergenekon.com/294-turklerde-ad-verme-gelenegi-ve-kisi-adlari/> E.T 12.09.2022). Kişi adları içerisinde değerlendirilen ön ad, soyadı, takma ad gibi unsurlar büyük ölçüde değişim geçiren dil unsurlarından olduğu için çok yönlü dilsel olayların da önemli tanığı olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksan:2003, III. Bölüm, 123). Bu sebeptendir ki insanoğlunun ortak eğilimleri arasında bulunurlar. Çünkü her toplum kendi kültürel çerçevesinde özel adları, takma adları, göbek adları, soyadlarını vb. oluşturur. İşte bu oluşum sürecinde ortaya çıkan adlar hem anlamsal hem de yapı bağlamında önemli ipuçlarını barındırır ve toplumlar hakkında da bazı bilgiler verir. Bugün söz konusu bilim dalına değer veren ve bu alanda önemli çalışmalar yapan kimi kuruluşlar da karşımıza çıkmaktadır. Belçika’da “International Centre of Onomastics”adlı bir kuruluş doğrudan adbilim araştırmaları üzerine odaklanmıştır (Aksan:2003, II. Bölüm, 92). Son yıllarda ülkemizde de bu alana ilişkin önemli adımlar atılmış/atılmaktadır. Örneğin adbilim bağlamında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen uluslararası sempozyumun ikincisi yapılmıştır([https://egeduyuru.ege.edu.tr/m-17770/ii-uluslararası-adbilim-sempozyumu-\(20-22-mayıs-2022.html\)](https://egeduyuru.ege.edu.tr/m-17770/ii-uluslararası-adbilim-sempozyumu-(20-22-mayıs-2022.html)), E.T. 11.04.2022). Ayrıca konuyla ilgili bilimsel tezler, makaleler vb. çalışmalar da gün geçtikçe hız kazanmaktadır.

Takma ad kişinin kendi adından başka eğreti olarak aldığı ad, takma isim ya da mahlastır (Türkçe Sözlük:2011, 2251). Lakap da “Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, 1572). Lakap ya da takma ad anlamsal bağlamda birbirinden çok uzak değildir. Ancak kimi yörelerde lakaplar takma adlara oranla kişiyi, aileyi, sülaleyi incitebilecek tarzda ya da kişinin dış görünüşünden, kişilik özelliğinden hareketle aşağılayıcı biçimde verilebilmektedir. Takma adlar genellikle hükümdar, şair, sanatçı vb. kişilerde -daha çok olumlu manada- kullanılırken lakaplar sülale ve ailelerde karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki lakaplar ve takma adlar birbiriyle karıştırılabilen kavramlar arasındadır. Türkçede takma ad; “müstear”, “mahlas”, “lakap”, “tapşırma” ve “rumuz” gibi bazı kavramlarla karşılanabilmektedir. Bu kavramlar esas itibarıyla sonradan alınan ya da verilen özel bir ad ve takma ad olması bağlamında “takma ad” ifadesi ile karşılanabilir ve bu yönüyle de kapsayıcı bir tanıma dâhil edilebilir. Ancak lakaplarla takma adlar, birbirinden farklı niteliklere sahip oldukları için birbirinden ayrılmalıdır. Hatta takma ad ile lakaplar birbirlerinin yerine kullanıldıklarında gereksiz bir karışıklık ortaya çıkmaktadır. Karışıklığın ortadan kaldırılması için de bu iki kavramın birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir (Keskin:2011, 59). Boyraz şu ana kadar yapılmış olan

tanımlardan yola çıkarak “asıl ada sonradan eklenen ve kişinin herhangi bir özelliğinden dolayı verilen isim” biçiminde tanımladığı lakabın, kişi tarafından sosyal kurum ve yaptırımların etkisi altına girmeden ya da en az etki ile oluştuğunu dile getirir. Boyraz, bireyin lakabı takarken Ahmet, Mehmet, Ayşe... gibi isimlerden esinlenerek herhangi bir dinî olguyu göz önünde bulundurmadığını öne sürer. Yine lakapların Ertuğrul, Cengiz ya da Bengü gibi milli değerlerden de oluşmadığını ve hatta ebeveynlerin öğütlediği töre etkisinin de bulunmadığını dile getirir. Yani birey lakabı takarken herhangi bir sosyal kurumun etkisi altında değildir ve lakap bireyin serbest davranışının bir ürünüdür (1998, 3).

Lakap ve takma ad farkını Keskin’in daha açık ifadesi ile özetlemek gerekirse; lakaplar kişi, aile ya da sülaleye verilen ve daha çok dikkat çekmek üzere konulan adlardır. Bu adlar verilirken bir özellik göz önünde bulundurularak oluşturulur. Yani insanın kendisi değil çevresi o lakabı bırakır. Takma ad ise daha çok kişinin kendi seçimiyle oluşturduğu adlardır. Bireylerin kendi isteği doğrultusunda oluşturulan takma adlar pek de olumsuz anlamlar içermez. Ancak lakaplar kişinin isteğine bağlı olmadan başkası tarafından verilir ya da kullanılır.

Her toplumun kendine özgü ad verme gelenekleri ve kuralları vardır. Ad bilimin alt dalları içerisinde bulunan lakaplar ve takma adlar pek çok toplumda olduğu gibi Türklere de oldukça eskiye dayanmaktadır. DîvânüLugâti't-Türk'te “at”, “atamak”, “ayağ” sözcükleriyle karşılık bulan (Atalay:1999, 45, 53) lakapları Türk kültürünün önemli gelenekleri arasında değerlendirmek gerekir. Türkler, belli bir yaşa erişen çocuğa kahramanlık göstermeden ad vermezdi. Dirse Han'ın oğlu Boğaç bir boğayı alt ettiği için bu adı almıştı. Yine Büre Bey'in oğlu BamsıBeyrek'e tüccarların malını yol kesenlerden kurtardığı için bu ad verilmişti. Eski Türk devletlerinde ad koymanın yanı sıra lakap takma geleneği de vardı. Bu dönemde özellikle “kara” sözcüğünün ön planda olduğu lakaplar dikkat çeker. Örneğin 410 yılında Hun İmparatorluğu'nun hükümdarı olan Karaton O'nun asıl adı değil, siyah renkli elbise anlamına gelen lakabıydı (Pritsak 1951: 259 akt: Emet: 2020, 428-429). Osmanlı Devleti'nde de lakapların yaygın olarak kullanıldığını biliyoruz. Bu dönemde özellikle Osmanlı hükümdarlarına verilen lakaplar dikkat çeker. Keskinlik söz konusu lakapları belli başlıklar altında ele almış ve hükümdarların hangi özelliğinden ötürü bu adı almış olduğu yönünde ayrıntılı bilgiler vermiştir. Söz konusu çalışmaya göre Osmanlı Devleti döneminde oluşturulan lakaplardan bazıları şunlardır. Kıvanç, fazilet, şeref anlamına gelen “Fahrüddin” lakabı Osman Gazi'ye uygun görülmüştür. Yine I. Bayezid de “Yıldırım” lakabıyla karşımıza çıkmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim'in fiziki özelliğinden ötürü “Sarı Selim”, I. Mustafa ve I. İbrahim karakter özellikleri göz önünde bulundurularak “Deli” lakabını almıştır. IV. Mehmed'in oğlu II. Mustafa'ya “Derviş”, Sultan Mustafa'nın oğlu ve on dokuzuncu Osmanlı padişahı olan IV. Mehmed'e av merakından ötürü “Avcı” (2014: 3-17) denilmesi söz konusu dönemde lakapların nasıl oluştuğu ve neden verildiği noktasında da bazı fikirler verir.

1934 yılının önemli olaylarından biri de Soyadı Kanunu'dur. Soyadı Kanunu gelmeden önce Osmanlı Devleti'nde kişi adı, aile adları ya da kişilerin doğum yeri ayırıcı özellikler olarak kullanılmaktaydı. Ancak bu durum nüfus kayıtlarında bazı karışıklara neden olmakta hatta askere alma işleri ya da iktisadi ilişkilerde pek çok zorluk oluşturmaktaydı. Söz konusu sebeplerden ötürü 21 Haziran 1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunu 1 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Soyadı Kanunu ile lakap ve unvanların kullanılması ya da bunların soyadı olarak alınması yasaklanmıştır (Doğaner:2007, 250). Soyadı Kanunu'na rağmen Anadolu'nun pek çok yerinde hem birey hem de sülale bağlamında lakap ve takma ad geleneğinin halen devam ettirildiği görülmektedir. Çalışmada Manisa Alaşehir'e bağlı Yeşilyurt Köyündeki bazı lakap ve takma adlara değinilmiştir. Çalışmayla söz konusu geleneği devam ettiren bir yörenin adlandırma yöntemleri üzerinde durularak adbilim çalışmalarına katkı sunması amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışma 2010-2012 yılları arasında söz konusu yöreden derlenmiş olan metinler içerisindeki lakapların belirlenmesi sonucu oluşturulmuştur. Lakap ya da takma adların neden/nasıl verilmiş olduğundan çok anlamsal ve biçimsel bağlamda değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma bölgesindeki lakapların ve takma adların sadece bir kısmı değerlendirmeye alınmıştır. Bu değerlendirmede daha çok kesin bilgi ya da kesin bilgiye yakın olanlar seçilmiştir. Burada sülale ve aileye özgü adlandırmalarla meslek sahibi kişilere konulan

adlandırmalar lakap, kişiye özgü oluşturulmuş ancak olumlu anlama sahip olanlar da takma ad başlıklarıyla değerlendirilmiştir.

1. Kişiyeye Özgü Lakaplar

1.1. Kişinin Fiziksel Hareketlerinden ve Kusurundan Ötürü Oluşturulan Lakaplar

baybay sultan: Düğünlerde ellerini yukarı doğru açarak oynadığı için başkaları tarafından bu lakap yakıştırılmıştır.

burunsuz: Burnu içe doğru göçük ve oldukça küçük olduğu için yöre halkı tarafından bu yakıştırma yapılmıştır.

gırā dayı: Asıl adı Hüseyin olan ve sarışın olduğu için “kır” ifadesiyle anılan kişi her zaman bu lakapla anılmakta ve bilinmektedir. “Kır” sözcüğünün sonunda bulunan “ā” ünlüsü “ağa” sözcüğünün kısaltılmış biçimidir. Çünkü yörede bu ünlünün bilinenden daha uzun telaffuz edildiği görülmüştür.

gocugulaK sülēman: Kulakları büyük olduğu için bu lakabı almıştır. Önceleri sadece kişiye ait olan lakap zamanla “gocugulaKlā” biçiminde ailesi için de kullanılmaya başlanmıştır.

guş mēmeT: Fiziksel özelliği itibarıyla kafası normal insanlara göre daha küçük ve kısa boylu olduğu için bu adla anılmakta ve bilinmektedir.

Karı mēmeT: Esmer bir tene sahip olduğu için bu lakap verilmiştir. Aslı “Kara” olan sözcükteki k-g değişimi, “Mehmet” ismindeki “h” ünsüzünün düşürülmesi sonucu oluşan uzun “e” ünlüsüne t-d arası söylenen “T” ünsüzü yine yöreye özgü ağız özelliklerindedir.

pipi: Konuşmakta zorlandığı ve kekeme biri olduğu için yöre halkı tarafından bu lakapla anılmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesi ağızlarında kekeme anlamına gelen “pepe” biçimini kullananlar da bulunmaktadır.

tatüsēn: Akıcı ve anlaşılır konuşmadığı için bu lakap verilmiştir. Kişinin ölümünden sonra da bu adla anıldığı bilinmektedir.

teK çarık: Ayakkabısının arkasını daima basarak yürüyen bu kişiye köy halkı bu lakabı uygun görmüştür.

topal ismēl: Bir ayağı kısa olduğu ve bu sebeple aksayarak yürüdüğü için bu ad verilmiştir. Şu an ailesi de bu adla bilinmektedir. “İsmail” adının yörede genellikle “İsmēl” biçiminde söylendiği bilinmektedir.

topal hasan: Aksak olduğu için bu adı almıştır.

zavraK: Türkiye Türkçesi ağızlarında küçük testi, ufak bakır leğen, büyük yağ kazanı, sağır, budala, anlamsızca davranan, çalım, iş gücü, güç, kızgın ve cinsel istekli deve anlamlarına gelen sözcük (DS:2009, 4354-4355) yörede kişiye özgü lakap olarak kullanılmaktadır. Kişinin ayakları olmadığı için güçten düşmüş, gücü kalmamış anlamında kullanılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

1.2. Mesleğe Göre Oluşturulan Lakaplar

aşçırız: Yörede “Raziye” adının genellikle “ıraz” biçiminde telaffuz edildiği bilinmektedir. Söz konusu lakapta düğünlerde yemek yapan bir kadının “aşçı ıraz” biçiminde değil de “ı” ünlüsünden birinin düşürülerek telaffuz edildiği görülür.

babışçı mısTan: Ayakkabı satan bu kişi her zaman bu lakapla anılmıştır. Farsça kökene sahip olan “pabuç” sözcüğü yöre ağızında farklı söyleyiş biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.

baKKal sülēman: Bakkalık mesleğinden ötürü bu adla anılmaktadır. Yine k-g arası sese karşılık gelen “K” ünsüzü burada da karşımıza çıkmıştır. Kişiyeye ait olan bu adlandırma daha sonra “bakkal sülēmannā” biçiminde tüm sülalesinin lakabı haline gelmiştir.

bēber ismēl: Yıllardır berberlik yapan kişiye bu ad verilmiştir. Babası da abisi de berber olmasına rağmen onların kendine özgü lakapları bulunmaktadır ve berber lakabı sadece bu kişiye yakıştırılmıştır. “berber” sözcüğünün ilk hecesindeki “r” ünsüzünün düşmesi sonucu “e” ünlüsü uzamıştır. Yine daha önce de belirtildiği üzere yöre ağızında “İsmail” özel adı daha çok “ismēl” biçiminde kullanılmaktadır. Bu adlandırma yörede bazıları tarafından “bēbēlē” biçiminde aileyi tanıtmak bağlamında da kullanılmaktadır.

bisikleTçi sülēman: Bisiklet tamiri yaptığı için bu ad verilmiştir. Yine t-d arası telaffuz edilen “T” ünsüzü bu sözcükte de karşımıza çıkmıştır. Özel adlardan olan “Süleyman” ifadesindeki “y” ünsüzünün düştüğü ve bu sebeple “e” ünlüsünü uzattığı görülmektedir.

çiğdemci şevKeT: Seyyar arabası olan ve mahalle mahalle dolaşarak çekirdek, nohut satan bu kişi yörede çekirdeğe “çiğdem” denilmesinden ötürü bu adla anılmaktadır.

hasan kāya: Dedelerinin Kuvâ-yı Milliye askerlerinden olduğunu dile getiren torunlar bu sebeple bu adlandırmaya layık görüldüklerini belirtirler. “kâhya” sözcüğündeki “h” ünsüzünün düşmesi ile “a” ünlüsü uzamıştır.

pasTānecilē: Üç kardeşin başlangıçta birlikte işlettiği pastane üzerinden verilen bir adlandırmadır. Daha sonra farklı mekânlarda ayrı ayrı çalışmalarına rağmen hem kendileri hem de aileleri bu adla anılmaya devam etmiştir. Yani kişi üzerinden verilen bu adlandırma daha sonra aileye özgü kullanıma da sahip olmuştur.

tēzi veysel: Terzilik yaptığı için bu ad verilmiştir. Yörede “terzi” sözcüğündeki “r” ünsüzü telaffuz sırasında, söyleyiş kolaylığından ötürü, düşürülerek “e” ünlüsü uzatılmaktadır.

2. Aileye/Sülaleye Özgü Lakaplar

2.1. Fiziksel Özelliğe ve Hareketlere Göre Oluşturulmuş Lakaplar

araPlā: Aile büyüklerinden birinin esmer tene sahip olmasından ötürü tüm sülale bu adla bilinmektedir ve lakabı yöre halkı bırakmıştır. Lakap içerisindeki “P” sesi ağızlarda sıklıkla karşımıza çıkan p-b arası ses olarak bilinmektedir. Sözcüğün sonundaki “r” ünsüzünün düşmesi sonucu da uzun “a” (ā) ünlüsü oluşmuştur.

gocukafilā: Aile bireylerinden bazılarının kafalarının büyük olmasından ötürü bu lakabın verildiği söylenmiştir. Lakap, tüm sülaleyi tanımak bağlamında her zaman kullanılmaktadır. Lakap “koca kafalar” biçiminde düşünüldüğünde yine k-g değişiminin karşımıza çıktığı görülür. Ayrıca “kafa” sözcüğünün ikinci hecesindeki “a” ünlüsü daralarak “ı” biçiminde telaffuz edilmektedir.

gocirlē: Dedelerinin oldukça kocaman ve iri olduğunu dile getiren akrabaları bu sebeple lakabı aldıklarını dile getirmişlerdir. Adlandırma, koca ve iri sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. “koca” sözcüğünün sonundaki “a” ünlüsü ile “iri” sözcüğünün sonundaki “i” ünlüsünün düşürülmesi sonucu sözcük, farklı bir yapıya bürünmüştür.

gurulgannā: Hareketleri çalımlı, edalı ve gururlu olduğu için bu adın verilmiş olabileceğini söylerler. Eğer adlandırma bu bağlamda verilmişse belki de “gururlananlar” biçiminin yöre ağızındaki telaffuzu ile ilgilidir.

kelefelē: Torunları sülalenin bu şekilde anılmasını büyük dedelerinin kel olmasına bağlamışlardır.

varraKlā: Yörede kargaya “garrak” denilmektedir. Bu elbette kuşun sesinden kaynaklı ses yansımasıdır. Söz konusu lakaba sahip olan kişi, kargayı gördüğünde kuşu korkutup uçurmak endişesiyle yörede kullanılan “garrak garrak huu” ifadesini “varrak varrak huu” biçiminde dile getirmiştir. Bu bağlamda kişiye ait olan “varrak” lakabı zamanla tüm ailesinin bu adla anılmasına/bilinmesine sebep olmuştur. Söz konusu kişi asıl söylenmesi gereken bir sözcüğü farklı telaffuz etmiş ya da söyleyememiştir. Bu durum kişinin telaffuzu ile ilgili bir kusur olarak değerlendirilebilir.

2.2. Yabancı Kökenli Adların Değiştirilmesiyle Oluşturulmuş Lakaplar

haççanlā: Sülale büyüklerinden olan ve de “Hatice” olan kişinin adı kısaltılarak bu lakap oluşturulmuştur.

ēcePoğulları: “Recep oğulları” anlamında kullanılan lakap yine yabancı kökene sahip olan “Recep” adının yöre ağızındaki söyleniş biçimiyle oluşturulmuştur. Türkiye Türkçesi ağızlarında yabancı kökenli sözcüklerin başında bulunan bazı seslerin (r, l, m, n, c, v, ğ, z, j) ya değiştirilerek ya da sözcüğün önüne ünlü getirilerek kullanıldığı bilinmektedir. Yöre ağızında da özellikle bazı sesler söz konusu olduğunda bu değişimlerle sıkça karşılaşmıştır. Örneğin jandarma yerine çandırma/cendirme/candırma, limon yerine ilimon/iliman/ilimen, rıza yerine ırza vb. sözcükler kullanılmaktadır. Söz konusu lakaptaki “Recep” adının “ēceP” olması bu örnekler arasında değerlendirilmelidir.

2.3. Tarihsel Gerçekliği Olduğuna İnanılan Lakaplar

gurculā: Eski adı “Deliller” olan Yeşilyurt köyünün beş ya da on farklı kişi tarafından kurulduğuna inanılmaktadır. Yöre halkının belirttiğine göre bu kişiler kuruldukları bu yerde çoğalarak kendi sülalelerini oluşturmuşlardır. Bu lakap da köyün kurucuları anlamındaki “kurucular” biçiminin “gurculā” a dönüşmesi olarak aktarılmıştır.

guruşlā: Yine köyü kuranlardan olduğu söylenen bu aile üyelerinin de “kurmuşlar” bağlamında bu lakabı aldıklarına inanılmaktadır.

mereslē: Soyadları da “meres” olan sülale köyün kurucuları arasında olduklarını belirtir. Bazılarına göre köyün mirasçısı oldukları için “meres” soyadı özellikle verilmiştir.

2.4. Kökeni ve Anlamı Belli Olmayan Lakaplar

aPPaKlā: Olasılıkla ak pak veya apak ‘tertemiz’ anlamında bir lakaptır.

dadallē: Tat (dilsiz) Aliler anlamında verilmiş olabilir.

alamcılā: Al renginden ötürü bu lakabın verilmiş olma ihtimali vardır. “al amcalar” biçiminde olduğu düşünülmektedir.

gavlaKlā: Kavlak sözcüğü TDK sözlüğünde 1. Kabuğu dökülmüş 2. Güneşten derisi soyulan (kimse) 3.Yer altı boşluklarının tavan ve yan duvarlarında bulunan gevşemiş veya düşebilir kaya parçası anlamlarında geçmektedir. Bu lakap olasılıkla sözcüğün ikinci anlamına gönderme yapmakta ‘derisi güneşten soyulmuşlar’ anlamında kullanılmaktadır.

2.5. Argo İçerikli Lakaplar

yedigöTlē: Vücudun belli bir organına temel alınarak oluşturulan lakabın neden ve nasıl verildiği hakkında açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Telaffuz sırasında “k” sesinin “t”ye dönüştürülmüş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

gocutaş*Klā: Korkusuzluk ve cesaret göstergesi ihtimalinden hareketle konulmuş olabilen lakabın neden verildiği hususunda herhangi bir yorum yapılmamıştır.

2.6. Geldiği Yöreye Göre Verilen Lakaplar

Çalışma alanımız olan Yeşilyurt Köyü’ne birkaç nesil önce farklı yerlerden gelip yerleşmiş olan kimi aileler yıllar içerisinde köyün geleneklerine ve yaşam tarzına ayak uydurmuş olsalar da yerli köylüler tarafından geldikleri yerin adı ile anılmakta ve bilinmektedirler.

yeliğennilē: Uşak ilinin Yeleğen Köyü’nden yıllar önce gelip yerleşmiş olan aile geldikleri köyün adı ile anılmakta ve bilinmektedir. Yeleğen adı artık ailenin lakabı haline gelmiş ve Yeleğenliler olarak ifade edilmesi gereken sözcük, ilerleyici benzeşme yoluyla “yeleğenni” biçimine dönüşmüştür. Yine yörede sıkça karşımıza çıkan ünsüz düşmesi -ler çokluk ekinde de kendini göstermektedir.

daşköylülē: Taşköy, her ne kadar zamanında Uşak İli’nin Eşme İlçesi’ne bağlı köy olarak karşımıza çıksa da şu an mahalle olarak bilinmektedir. Yeşilyurt halkı tarafından “daşköylülē” lakabıyla anılan aileden çok daha önce gelip yerleşmiş farklı bir aileye aynı yöreden gelmiş olmasına rağmen “daşcılā” lakabı verilmiştir. Bu durum belki de iki ailenin birbirine karışmaması için yerli köylüler tarafından bilinçli olarak oluşturulmuştur.

tePëköylü: Manisa’nın Alaşehir ilçesine bağlı olan Tepeköy Yeşilyurt Köyü’ne oldukça yakın bir yerdir. Evlilik yoluyla gelin olarak gelen kişiler Yeşilyurt halkı tarafından daha çok bu adla anılmaktadırlar. Görüldüğü üzere Türkçenin tarihsel metinlerinde karşımıza çıkan ve e-i arası telaffuz edilen kapalı e (è) ünlüsü yöre halkı tarafından halen kullanılmaktadır. Söz konusu ünlünün telaffuzu ve yöreye özgü hızlı konuşma biçimi muhtemelen b-p arası söylenen P ünsüzünü ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu ses, özellikle bu sözcükte daha vurgulu hissedilmektedir.

Kulalılā: Manisa’nın önemli ilçelerinden olan Kula ve buradan göç eden aile yörede bu adla anılmaktadır. Yörenin önemli ağız özellikleri arasında bulunan k-g arası telaffuz edilen “K” ünsüzü burada kendini yeniden göstermiştir.

çanaKçılı: Manisa'nın ilçelerinden Sarıgöl'e bağlı olan Çanakçıdan gelenler de çoğunlukla bu adla anılmaktadır. Kişinin adı bu lakaba eklenerek söylenmekte ve bu şekilde ayırım yapılmaktadır. Eğer kişilerin adı aynı ise bu sefer "büyük" ya da "küçük" sıfatları eklenerek belirtilmektedir.

3. Kişiyeye Özgü Takma Adlar

Burada takma ad ve lakap ilişkisi, benzerliği ya da ayrılan noktaları üzerinde durmayacağız. Ancak bu adlandırmalara neden takma ad dediğimiz hususuna değinecek olursak; söz konusu adları kişi kendi rızası ile oluşturmuş ya da yakını tarafından konulmuş olan bu adın kullanımına izin vermiştir. Üstelik bu adlar olumlu anlamlar içermektedir.

3.1. Kişinin Ataları, Ailesi ya da Arkadaşları Tarafından Oluşturulan Takma Adlar

beş numura: Beş erkek kardeşten biri olan kişiyeye bu adı annesi takmıştır. Bir numara iki numara biçiminde adlandırdığı oğullarından sadece beş numara, takma ad olarak kullanılmaya devam etmiştir. Kişi uzun yıllardan beri bu adla anılmakta ve bilinmektedir.

çetmi: Bu adlandırma dört erkek kardeşten birine ait olanıdır. Çünkü anneleri tarafından her birine farklı takma adlar verilmiştir. Bu adlardan biri açığöz ve yağ, yoğurt yaparak geçinen köylü anlamlarına gelen "çetmi" (DS:2009, 1151-1152) adıdır. Ancak derleme yapılan kişi neden dayısına "çetmi" denildiği hususunda herhangi bir bilgisinin olmadığını belirtir. Ad sahibi öleli uzun yıllar olmuştur ancak çocukları halen babasının adlandırmasıyla tanınmaktadır.

gamalı ali: Ucu sivri keskin bıçak anlamına gelen "kama" yöre halkı tarafından "gama" biçiminde söylenmektedir. Söz konusu lakap kişinin babasına ait olup çocuğa geçen takma adlardandır.

gomancan dayı: Annesinin ekmek yaptığı sırada "kocaman dürüm ver" yerine "gomancan dürüm ver" demesi sonucu oluşan adlandırma kişiyeye annesi tarafından verilmiştir. Yaklaşık 20 yıldır ölmüş olmasına rağmen kişi halen bu şekilde anılmaktadır.

hırı: Kişinin dedelerinden gelen lakabıdır. Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında "hırı" sözcüğünün "cılız, çelimsiz, sıska" anlamında kullanıldığı görülmektedir (<https://sozluk.gov.tr/> E.T. 23.10.2022). Sözcük yöre ağızında da aynı biçim ve anlamda karşımıza çıkmıştır.

laz hoca: Babası aslen Karadenizli olan ve köyde imamlık yapmış olan kişiyeye bu ad babasından miras kalmıştır. Kişi bu takma adla o kadar çok bütünleşmiştir ki bazıları kişinin gerçek adını bile hatırlamakta güçlük çekmiştir.

moçu hasan: Türkiye Türkçesi ağızlarında yapı işlerinde harç kazan usta (<https://sozluk.gov.tr/> E.T. 12.10.2022) anlamına gelen sözcük aynı anlamda yörede de kullanılmaktadır. Kişiyeye yakıştırılan bu adın annesi tarafından verildiği de bilgiler arasındadır.

ormancı: Orman işletmelerinde çalıştığı için bu adla anılan kişi aynı zamanda bu adlandırmayı babasının kendisine uygun gördüğünü belirtmiştir.

süslü āşa: Eşinin lakabını almıştır. Kendi ağzından aktardığına göre eşi dış görünüşüne ve saçına çok fazla önem gösterdiği için ona bu ad verilmiştir ve kendisine de bu takma ad miras kalmıştır. Söz konusu lakaptaki "Āşa" adı "Ayşe" olup yöre ağızında muhtemel kolay söyleme özelliğinden ötürü "y" ünsüzünün düşürülerek "a" ünlüsünün uzatılması bağlamında, sesbilimsel bir değişiklik, karşımıza çıkmaktadır.

gözel āşa: Eşi tarafından oluşturulmuş bir adlandırmadır. Yöre halkı tarafından da kullanılmaktadır.

japon: Kişinin bir konu, durum ya da olay karşısında fazla hassas olması ve inatla konunun üzerine gitmesi bu adla anılmasını sağlamıştır. Yakın arkadaşları ya da akrabaları kişiyeye Japon yapıstırıcısına benzetmiştir. Bunu da ne olursa olsun basit bir durum karşısında bile o durumun üzerine gittiğini ve konuyu irdelediğini, olumlu ya da olumsuz, sonuç ne olursa olsun asla vazgeçmediğini ve sıkı sıkıya fikrine bağlı kaldığını belirtmişlerdir.

örsüz mēmeT: Yörede kullanılan takma adlardan biri de bu adlandırmadır. Çünkü öksüz sözcüğü annesini yetim sözcüğü de babasını kaybeden çocuk olarak tanımlanmaktadır. Ancak yörede bu takma ad babasını kaybetmiş bir çocuğu tanımlamaktadır. Yetim sözcüğü Arapça bir kökene sahip olup babası ölen çocuk, hem baba hem anadan öksüz ya da tek, yalnız, eşsiz anlamlarına gelmektedir (Çağbayır, 2017:1797).

Oysa Eski Türkçede “öksüz” sözcüğünün hem anne hem de babasını kaybetmiş kişiler için kullanıldığı bilinmektedir (Paçacıoğlu, 2016:497). Sözcük bu bağlamda oldukça önemlidir. Çünkü yörede Türkçe kökene sahip bir yapının halen korunduğu görülmektedir.

3.2. Kişinin Fiziksel Özelliğinden, Hareketlerinden, Giyim Tarzından ve Konuşma Biçiminden Dolayı Oluşturulmuş Takma Adlar

beş mēmeT: Okuldaki derslerinden 5 alan çalışkan bir kişiliğe sahip olduğu ve de her zaman giyimine ve temizliğine dikkat ettiği için bu lakap verilmiştir. Özel isimdeki uzun e ünlüsü “h” ünsüzünün düşürülmesi sonucu oluşmuştur. Yöre ağızında t-d arası seslerin yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özel ismin sonundaki “T” ünsüzü de bu bağlamda gösterilmiştir.

cet: Kişinin kendi ağızından aktardığına göre; çocukken çok hızlı koştuğu ve gençliğinde de top oynarken hızlı ve çevik hareketlerinden ötürü “jet” bağlamında arkadaşları tarafından bu ad verilmiştir. Yaklaşık 40 yıldır yörede bu adla tanınan kişi öldükten sonra da bu adla anılmaya devam etmiştir.

çakır āşa: Yöre halkı tarafından yeşil renge “çakır” denilmektedir. Söz konusu kişinin gözleri de renkli olduğu için daima bu adla anılmaktadır.

del_ osman: Su işleri ile uğraşan ve su tesisat onarımlarını yapan kişi “sucu osman” olarak anılsa da daha çok “del_ osman” olarak tanınmaktadır. Söz konusu adlandırmanın sıfatı olan “deli” yöre ağızında “Osman” özel adına eklenerek bir çırpıda ağızdan çıkarılmakta ve bu sırada “i” ünlüsü de düşürülmektedir.

gezer ali: Kahvehanesi de bulunan kişi hareketli bir yapıya sahiptir. Hiç yerinde durmadığı ve oradan oraya gezdiği için bu adın verildiği söylenmiştir, köyde her zaman bu adla anılmıştır.

gırık dayı: Konuşmaları ve hareketleri oldukça komik olan kişiye bu ad verilmiştir. Yakın çevresi tarafından her zaman bu adla anılır.

gök gızı: Gözleri renkli olduğu için bu ad verilmiştir. Köy halkı tarafından her zaman bu adla anılmakta ve bilinmektedir.

kedi mısTan: Oldukça hareketli olan ve her işe koşan bir kişiliğe sahip olmakla birlikte gözlerinin renkli ve çekik olması sebebiyle kişiye bu ad yakıştırılmıştır. “mıstan” adındaki “T” ünsüzü de yöre ağızında t-d arası telaffuz edilen bir sese karşılık geldiği için transkripsiyon alfabesi çerçevesinde gösterilmiştir.

kopuK ali: Konuşma tarzı, hareketleri ve davranışları oldukça farklıdır. Köy halkı tarafından yıllardır bu adla bilinmektedir. Köy halkından kimisine göre gel git akıllı olduğu için bu ada layık görülmüştür.

muhteşem: Giyimine daima dikkat eden köyde farklı giyim tarzı ve konuşması ile bilinen biri olduğu için yöre halkı tarafından her zaman bu şekilde anılmıştır.

projeKTör: Gözlerinden rahatsız olan ve bu nedenle camları oldukça kalın gözlük kullanan kişiye arkadaşları tarafından bu ad verilmiştir. Tüm köy zamanla kişiyi bu adla tanıır hale gelmiştir.

tehare fadime: Arapça uçak anlamına gelen tayyare yörede “tehare” biçiminde telaffuz edilmektedir. Her yere koşan herkese yardım eden ve her işi çabucak yapan kişi köyde bu adla bilinmektedir.

tıs_ ibirām: Oldukça kilolu olan bu kişiye yansıma bir sözcükten oluşan adlandırma verilmiştir. Tüm köy kişiyi bu adla tanımaktadır. Ayrıca “İbrahim” adının köyde biçimbilimsel bağlamda farklı telaffuz edildiği de görülmektedir.

toristik: İlerlemiş yaşına rağmen köy yerinde giyimi, konuşması ve tavrı ile oldukça dikkat çeken kişiye “turist” anlamında bu takma ad verilmiştir. Söz konusu adlandırma “artistik” (artistçe tavırlar içerisine giren) argo ifadeyi akla getirmektedir.

SONUÇ

Adbilimin dallarından biri de lakaplar ve takma adlardır. Nitelikleri, anlamları ve biçimsel özellikleri ile dikkat çeker ve bu bağlamda farklı bilimlerin de çalışma alanları içerisinde önemli bir yere sahip olurlar. Bu unsurlar aynı zamanda bir toplumun kültürünü tanıtmak ve o kültürü geleceğe taşımakla görevli yardımcıları arasındadır.

Araştırma yöresine ait lakapların çoğu Türkçe kökene sahiptir. Hatta yabancı sözcüklerden pek çoğu Türkçenin kurallarına uydurulmuştur. Adbilim çerçevesinde kimi sözcüklerin ya da yapıların biçimbilimsel,

anlambilimsel ya da yapı bilimi bağlamında incelenmesi demek aynı zamanda dilin üreticiliğine de katkı sunmak demektir. Örneğin çalışmada bazı sözcüklerin (Moçu, hırı) kökeni bilinmemekte ya da tartışmalı konular arasında bulunmaktadır. Ağızlarda belli bir anlama sahip olan bu sözcüklerin nereden geldiği ya da biçimbilimsel bağlamda neye uğradığı hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Belki de bu sorulara cevap bulabilmek için filoloji çalışmalarına adbilimin unsurlarını daha çok dâhil etmek gerekir.

Çalışmada Yeşilyurt Köyü'nde kullanılan 69 (altmışdokuz) farklı lakap ve takma ada yer verilmiştir. Aynı başlıklar altında sınıflandırılan bu adlandırmalar kişi ve aileye özgü olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bu adlandırmalar çerçevesinde söz konusu yöreye ait bazı ağız özelliklerine değinilmiştir. Yöredeki adlandırmaların çoğu fiziksel özellik göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Daha sonra kişinin annesi, babası, eşi ya da ataları tarafından kişiye özgü biçimde oluşturulanlar dikkatimizi çekmiştir. Çünkü bu adlar belli bir çevrenin değil bir kişi tarafından verilmiş olanlardır. Yörede sık kullanılan adlandırmalardan bir diğeri de meslek adlandırmalarıdır.

KAYNAKÇA

1. AKSAN, D. (2003). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara: TDK Yayınları
2. ALKAYA, E. "Türklerde Ad Verme Geleneği ve Kişi Adları", <https://www.yenidenergenekon.com>.
3. BOYRAZ, Ş. (1998). Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 7, 107-138.
4. ÇAĞBAYIR, Y. (2017). Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, İstanbul: Ötüken Neşriyat
5. DOĞANER, Y. (2007). Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyo-Kültürel Değişim. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICANAS*, 38, 235-260.
6. Derleme Sözlüğü II, C-D, (2009) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
7. Derleme Sözlüğü VI, U-Z, Ekler (2009) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
8. KESKİN, A. Lakapların Terim, Tanım ve Tasnif Sorunları Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler. I. *ULUSLARARASI ADBİLİM SEMPOZYUMU*, 31.
9. KESKİN, A. (2021). Adbilim Odağında Lakaplar ve Lakaplarla Karıştırılan Başlıca Terim ve Kavramlar. *Avrasya Terim Dergisi*, 9(2), 54-62.
10. KESKİNKILIÇ, E. (2014) Sultanî Lakaplar (veya Devletlü ve Saadetlü Lakaplar) Nicknames of the Sultans, *ActaTurcica*, Yıl VI, Sayı 1-1, "Kültürümüzde İsim", Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun
11. PAÇACIOĞLU, B. (2016). VIII. – XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı, İstanbul: Kesit Yayınları

(36)

Adnan KOK**

OSMAN ÇEVİKSOY'UN TUTUKLU YÜREK ADLI ÖYKÜ KİTABINDA KALIPLAŞMIŞ SÖZ VARLIĞI ÖGELERİ

MATERIAL ELEMENTS OF VOCABULARY IN OSMAN ÇEVİKSOY'S STORY BOOK TUNED UP THE HEART

ÖZ

Söz varlığı, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü'nde "Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler"³⁹¹ şeklinde tarif edilmektedir. Dillerin zenginliğini büyük ölçüde söz varlığından hareketle tespit etmek mümkündür. Bu bağlamda bir eserde kalıplaşmış söz varlığı unsurlarını (bilmeceler, deyimler, ikilemeler ve atasözleri) ortaya konmak son derece önemlidir. Bu çalışmayla yazarın da mensubu bulunduğu, içinde doğup büyüdüğü toplumun duygu ve düşünce dünyasını şekillendiren kelime dağarcığının ortaya konulması hedeflenmektedir. Genel olarak bakıldığında söz varlığı ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğu gözlenmekle birlikte son zamanlarda bu konu üzerine dikkat çekici yönelimlerin olduğu da bir gerçektir. Bu yönelimin birincil nedeni kalıplaşmış söz varlığı alanındaki çalışmalara duyulan gereksinimdir. Bu çalışma önemli ölçüde bu ihtiyacı kısmen de olsa giderme kaygısından doğmuştur. Burada temel hareket noktasını metinler teşkil etmektedir.

Bu bildiride Osman Çeviksoy'un on altı öyküden oluşan Tutuklu Yürek adlı öykü kitabı, bilmeceler, deyimler, ikilemeler, atasözleri, kalıp sözler gibi kalıplaşmış söz varlığı unsularının kullanım şekli ve kavramların sıklığı açısından incelemeye tabii tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, Osman Çeviksoy, Öykü.

ABSTRACT

Vocabulary is defined in the Great Turkish Dictionary of the Turkish Language Institution as "the whole of words in a language, vocabulary, vocabulary, vocabulary, staff, vocabulary". It is possible to detect the richness of languages mostly verbally. In this context, it is extremely important to reveal those who are not sure about the stereotyped vocabulary (riddles, idioms, reduplications, proverbs and heart words) in a work. With this study, it is aimed to reveal the repertoire of the society to which the author is a member and that shapes the world of emotion and thought of the society in which he was born and raised. Although it is observed that it is within the limits of marriage vocabulary in general, it is a fact that there have been remarkable objects on this subject recently. The primary reason for these behaviors is the executive functions of the heart-shaped vocabulary. This work has resulted from the concern of processing this machine load, albeit to a significant extent. Here is the basic movement cells text organization.

In this paper, Osman Çeviksoy's story book Tutuklu Yürek, which consists of six stories, naturally focuses on examining the use of heart-shaped vocabulary elements such as riddles, idioms, reduplications, proverbs, and the importance of thoughts.

Keywords: Vocabulary, Osman Çeviksoy, Story.

**Dr. Adnan KOK. e-mail: adnannkok@gmail.com ; ORCID: 0000-0002-0687-4142

* Bu makale, 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi'nde sunulmuş olan; "Osman Çeviksoy'un Tutuklu Yürek Adlı Öykü Kitabında Kalıplaşmış Söz Varlığı Ögeleri" başlıklı bildirinin geliştirilmiş biçimidir.

³⁹¹ Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2011, s. 2158

GİRİŞ

Söz varlığı, biri dilin kelime hazinesi ya da kalıplaşmış söz varlığı unsurları olarak tarif edilir. Bu bağlamda dillerin zenginliğini büyük ölçüde söz varlığından hareketle tespit etmek mümkündür. Ayrıca söz varlığı unsurları bir toplumun kültürünü de yansıtmaktadır. Buna ek olarak “Bir dilin gelişim sürecine söz varlığı açısından bakıldığında, bir topluma ait tarihsel olayların dildeki izlerine rastlamak mümkündür. (Uz-Özcan: 2020: 191)

Söz varlığı içerisinde yer alan ikilemeler, deyimler, tekerlemeler, bilmece ve atasözleri Türkçenin söz varlığı içinde önemli bir yere sahiptir. (Akyalçın-Gürcü: 2017: 56). Bu bağlamda yapıtta geçen kalıplaşmış söz varlığı unsurlarını (bilmece, deyimler, ikilemeler ve atasözleri) ortaya konmak son derece önemlidir. Bu çalışmayla yazarın da mensubu bulunduğu, içinde doğup büyüdüğü toplumun duygu ve düşünce dünyasını şekillendiren kelime dağarcığının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda bir yapıtın söz varlığı açısından zengin olması o eserin hem dil hem de içerik bakımından zengin olduğunu göstermektedir.

Söz varlığı ile ilgili bazı tanımlamalar şunlardır:

Aksan’a göre söz varlığı, sözcükler, deyimler, kalıplaşmış sözler, atasözleri ve ikilemeler olarak sınıflandırmıştır. (Aksan 2006: 8).

Söz varlığı, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü’nde “Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler” olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2011: 2158)

Hengirmen’e göre söz varlığı: “Bir dilde bulunan yerli ve yabancı kelimelerin oluşturduğu bütünlük” olarak tanımlamıştır. (Hengirmen, 1999: 342)

Korkmaz’a göre söz varlığını şöyle ifade eder: “Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı”dır. (Korkmaz, 1992: 100).

Son olarak, Ergin’e göre söz varlığı: “Dil ilk bakışta kelimelerden, kelime gruplarından ve cümlelerden ibarettir. Fakat esas itibarıyla cümlelerden ibarettir. İnsan konuşurken, yazarken dil birbirini takip eden cümleler halinde akıp gider, cümleler halinde ortaya çıkar. İnsanlar duygularını, düşüncelerini, meramlarını birbirlerine cümleler halinde aktarır, cümleler halinde konuşur, cümleler halinde yazarlar.” der (Ergin 2002: 175).

Osman Çeviksoy’un “Tutuklu Yürek” adlı hikâye kitabındaki kalıplaşmış söz varlığı unsurları açısından incelemeye tabii tutulacaktır. Bu çalışmadaki söz varlığı öğeleri, tarama yöntemiyle incelenecek ve tespit edilecek olan bulgular sayısal verilerle ifade edilecektir. Ayrıca eserde geçen söz varlığı öğeleri tespit ettiğimizde, hangi unsurların sıklıkla ya da az kullanıldığı belirlenecektir. Bu tespit sonucunda Osman Çeviksoy’un “Tutuklu Yürek” adlı hikâye kitabının, söz varlığı öğeleri bakımından bir değerlendirmeye tabii tutulacaktır.

Bu çalışma kapsamında incelenecek olan kalıplaşmış öğeler:

Deyimler:

Deyimler, anlamı güçlendirmek için en az iki sözcükten oluşmaktadır. Genellikle deyimler kalıplaşmış ifadelerdir ve kimin tarafından söylendiği bilinmemektedir. Deyim üzerine bazı görüşler vardır. Bu görüşler şunlardır: “Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür” (Aksan, 2009: 37). Veciye Hatiboğlu ise “Deyim, anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği hâlde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır.” der (Hatiboğlu 1984: 194). Ömer Asım Aksoy’a göre deyim ise, “Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları”dır. (Aksoy 1971: 49). Sevda Özen Eratalay’a göre, “Türk dili ve kültürünün zengin yönlerinden birini oluşturan deyimler bir kelimenin anlamını çeşitlendiren özlü sözlerdir.” (Eratalay, 2020: 85). Son olarak Fuat Bozkurt deyimleri açıklarken “Anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan kimi sözcüklerdir.” diyerek deyimleri tanımlamaktadır. (Bozkurt 1995: 170).

Osman Çeviksoy’un Tutuklu Yürek adlı hikâye kitabında tespit edilen deyimler:

Tutuklu Yürek adlı hikâye kitabında toplam 104 adet deyim tespit edilmiştir. Eser deyim kullanımını açısından oldukça zengin olduğu görülmektedir.

Gözü kapalı olmak, yerli yerinde olmak, gözlerinin içi gülmek, göğsü kabarmak, diz çökmek, söz vermek, göz göze gelmek, kanı kaynamak, yüreği sızlamak, farkına varmak, eli işe yatmak, gaza basmak, takılıp kalmak, yollara dökülmek, aklı başına gelmek, gözleri çakmak çakmak, fırsat vermek, dik dik bakmak, gözleri yaşarmak, içini dökmek, yangın yerine dönmek, beli bükülmek, aklına koymak, yol göstermek, taş kesilmek, boğazını sıkmak, bağına basmak, kaşlarını çatmak, gözünün içine bakmak, emek vermek, söz açmak, yan yatmak, taviz vermek, kılı kırk yarmak, göz göze gelmek, gönlünü etmek, ayağa kalkmak, baş göz etmek, göze almak, gözden geçirmek, helal süt emmek, anasından emdiği sütü burnundan gelmek, göz kırpmak, baş sallamak, can kulağıyla dinlemek, selam vermek, tepesi atmak, gözleri dönmek, yeri göğü birbirine katmak, yerinden fırlamak, gönlü kırılmak, sırtını sıvazlamak, yüreği çarpmak, hava atmak, boğazı düğümlemek, kara kara düşünmek, ayağa kalkmak, geri göndermek, kul olmak, tepesi atmak, dişini sıkmak, sözünü kesmek, kas katı kesilmek, gözünün önüne gelmek, peşini bırakmamak, taş kesilmek, oyuna gelmek, başını dik tutmak, selam vermek, içeri girmek, hatır sormak, yara bere içinde olmak, vakit geçirmek, tepeden tırnağa süzmek, dikkat çekmek, meydan okumak, kanı kaynamak, gözü açık olmak, el üstünde tutmak, ağızdan bal damlamak, ayağa kalmak, kıyamet koparmak, ateş kesilmek, kan dökmek, delik deşik olmak, ayağa kalkmak, çıt çıkarmamak, gözden kaybolmak, boynunu bükmek, azar işitmek, dayak yemek, içi burkulmak, yüreği sızlamak, kan ter içinde, nazar değmek, dizlerinin bağı çözülmek, can çekişmek, umudunu kesmek, boş durmamak, tıraş etmek, ayağa kalkmak, gözlerinin içi gülmek, canı çekmek, silip süpürmek.

Atasözleri:

Anonim halk edebiyatı ürünü olan atasözleri, söyleyeni belli olmayan, kalıplaşmış kısa özlü sözlerdir. Ayrıca atasözleri toplumlara yol gösterici görevini de yapmaktadır. Bu bağlamda atasözleri bir toplumun gelenek ve göreneklerini, onların yaşam biçimlerini de yansıtır. Ayrıca, atasözleri ile ilgili Süleyman Eratalay: toplumların kültürel hafızlarını yansıttığını ifade eder. (Eratalay, 2020: 275).

Zeynep Korkmaz, atasözleri açıklarken: “Anonim özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz.” biçiminde tanımlamaktadır. (Korkmaz, 1992:15).

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü’nde ise “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbimesel.” olarak tarif etmektedir. (TDK, 2011:180).

Tutuklu Yürek adlı hikâye kitabında atasözlerine rastlanmamıştır.

Bilmece:

Şükrü Elçi: “Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hâdiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzelli nev’inden mücerred kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münâsebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhâkeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir” der. (Elçin, 1998: 607). Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü’nde ise: “Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma” olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2011: 344)

Tutuklu Yürek adlı hikâye kitabında Bilmece örneklerine rastlanmamıştır.

Tekerleme:

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü’nde: “Çoğunlukla basmakalıp söz” diye tarif etmektedir. (TDK, 2011: 2303). Şükrü Elçin ise tekerlemeyi, Halk Edebiyatına Giriş adlı eserinde: “Tekerlemeler, masal, hikaye bilmece ve halk tiyatrosu gibi bâzı türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan mahsullerdir” (Elçin, 1998: 589) şeklinde tanımlar.

Tutuklu Yürek adlı hikâye kitabında tekerleme örneklerine rastlanmamıştır.

İkileme:

Zeynep Korkmaz, “Gramer Terimleri Sözlüğü’nde: Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yanyana gelmesi” biçiminde tanımlar. (Korkmaz, 1992: 82). İkilemeler, anlamı pekiştirmek için benzer sözcüklerin tekrarlanmasıyla oluşur. İkilemeler, aynı zamanda bir sözcüğün hem yakın hem de zıt anlamlı sözcüklerin yinelenmesiyle meydana gelmektedir.

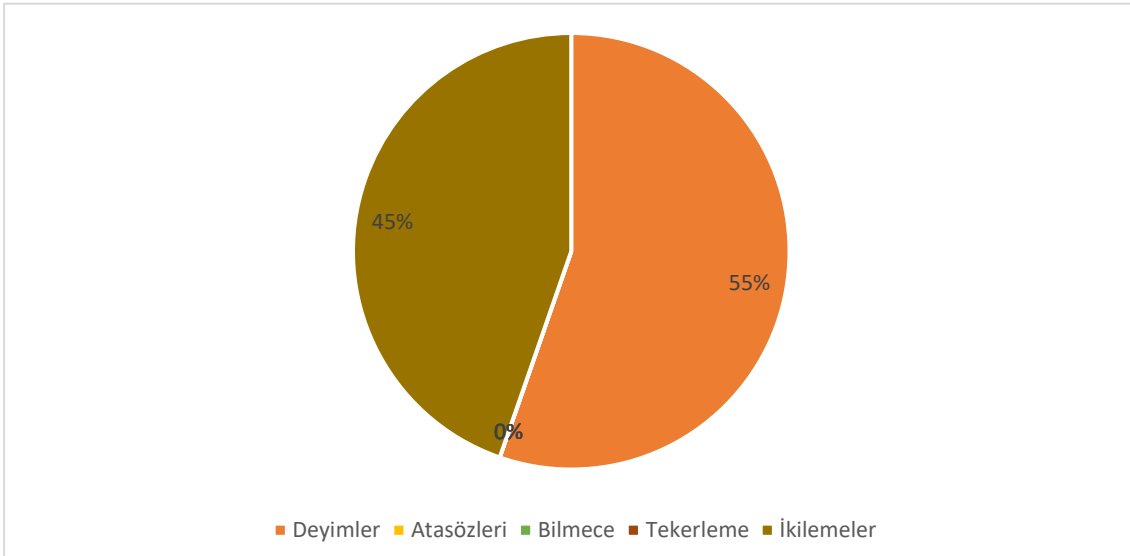
Tutuklu Yürek adlı hikâye kitabında toplam 86 adet ikileme tespit edilmiştir. Eser ikileme kullanımını açısından oldukça zengin olduğu görülmektedir.

Osman Çeviksoy’un Tutuklu Yürek adlı hikâye kitabında tespit edilen ikilemeler:

Tutuklu Yürek adlı hikâye kitabında toplam 84 adet ikileme tespit edilmiştir.

Uyuşuk uyuşuk, kaba saba, uzun uzun, duya duya, yüz yüze, çeke çeke, çoluk çocuk, geceli gündüzlü, yürüye yürüye, ileri geri, görür görmez, gidiş geliş, ikişer ikişer, tıklım tıklım, büyük büyük, gürül gürül, tek tek, acı acı, bitmez tükenmez, gelir gelmez, çeke çeke, yavaş yavaş, kazasız belasız, geri geri, sağa sola, baka baka, bol bol, gümbür gümbür, aşağı yukarı, mırın kırın, doya doya, çakmak çakmak, dik dik, varır varmaz, hızlı hızlı, konu komşu, mahzun mahzun, üst üste, zır zır, sık sık, apar topar, didik didik, bile bile, baka baka, dik dik, biz bize, direne direne, cilt cilt, ara sıra, küçük küçük, bol bol, ara sıra, zaman zaman, soğuk soğuk, göz göze, sessiz sessiz, düşünce düşünce, söylene söylene, kesik kesik, günü gününe, göstere göstere , doya doya, dolu dolu, baş başa, fıldır fıldır, soğuk soğuk, ters ters, vura vura, pırıl pırıl, peş peşe, derin derin, hıçkıra hıçkıra, avuç avuç, kopuk kopuk, cayır cayır, fırıl fırıl, lıkır lıkır, koşa koşa, gür gür, günden güne, zaman zaman, pıtır pıtır, seve seve, kıpır kıpır.

OSMAN ÇEVİKSOY’UN TUTUKLU YÜREK ADLI ÖYKÜ KİTABINDA KALIPLAŞMIŞ SÖZ VARLIĞI ÖGELERİ

Yukardaki grafikte görüldüğü üzere, 1. Deyimler, 2. Atasözleri, 3. Bilmece, 4. Tekerleme, 5. İkilemeler şeklinde sıralanmıştır. Tabloya baktığımızda ise deyimler (104) ve ikilemeler (84) açısından oldukça zengin olduğu tespit edilmiştir. Ancak atasözleri, bilmece ve tekerleme örneklerine rastlanmamıştır.

SONUÇ

Osman Çeviksoy, Türk hikâyeciliğinin önemli yazarlarından biridir. Yazarın, söz varlığı unsurlarından hareketle üslubu ile ilgili bazı bilgiler tespit edilmiştir. Çeviksoy'un "Tutuklu Yürek" adlı hikâye kitabının söz varlığı unsurları açısından inceledik. Eseri, söz varlığı unsurları bakımından incelediğimizde deyimlerin, diğer söz varlığı unsurlarına göre daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Bu da gösteriyor ki eser deyimler açısından oldukça zengindir. Tespit ettiğimiz diğer bir unsur ise ikilemelerdir. İkilemeler deyimlerden sonra en çok kullanılan söz varlığı unsurlarındandır. Bu tespitlerden hareketle deyim ve ikilemelerin "Tutuklu Yürek" adlı eserin dil yapısını zenginleştirdiği söylenebilir. Bu bağlamda bir eserin dil ve içerik açısından zengin olması söz varlığı unsurlarıyla doğrudan ilintilidir. Bunun yanı sıra eserde, söz varlığı unsurları içerisinde önemli bir yere sahip olan atasözü, bilmece ve tekerlemelere rastlanmamıştır.

Bu bulgulardan hareketle "Tutuklu Yürek" adlı hikâye kitabının deyimler ve ikilemeler açısından zengin; bilmece, atasözü ve tekerlemeler bakımından ise zayıf olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Aksan, D. (2006). **Türkçenin Sözvarlığı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Aksan, D. (2009). **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara: Türk Dil Kurumu.
3. Aksoy, Ö, A. (1971), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları.
4. Akyalçın, N. & Gürcü, H. (2017). **Orhan Pamuk ve Fakir Baykurt'un İki Romanında Deyim, Atasözü ve İkilemeler Bakımından Söz Varlığı**. Journal of Awareness, 2 (3S), 55-68.
5. Bozkurt, F. (1995), **Türkiye Türkçesi**. İstanbul, Cem Yayınları.
6. Çeviksoy, O. (2011). **Tutuklu Yürek**. 4. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
7. Elçin, Ş. (1998). **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
8. Eratalay, S. (2020). Hayvan Adları Bağlamında Sümer Atasözlerinin Türk Dünyası Atasözleriyle İlgisi, (s. 275-301). Mücahit Akkuş (Ed.). **Atasözleri ve Deyimler Üzerine İncelemeler**, Ankara: Akçağ Yayınları
9. Eratalay, S.Ö. (2020). Terceme-i Meâricü'n – Nübüve'de Organ Adlarıyla Kurulmuş Deyimler, (s. 83-105). Mücahit Akkuş (Ed.). **Atasözleri ve Deyimler Üzerine İncelemeler**, Ankara: Akçağ Yayınları.
10. Ergin, M. (2002). **Üniversiteler İçin Türk Dili**. İstanbul: Bayrak Basım.
11. Hatipoğlu, V. (1984), **Türkçenin Sözdizimi**. 2. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
12. Hengirmen, M. (1999), **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Engin Yayınevi.
13. Korkmaz, Z. (1992). **Gramer Terimler Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
14. TDK (2011). **Türkçe Sözlük**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
15. Uz, M.-Özcan, M, F. (2020). **Behiç Ak'm "Gülümseten Öyküler" Dizindeki Hikâye Kitaplarının Kalıplaşmış Söz Varlığı Açısından İncelenmesi**. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (47), 187-214.

NAHÇIVAN MÜZİK FOLKLORUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ GENERAL CHARACTERISTICS OF NAKCHIVAN MUSIC FOLKLORE

ÖZ

Nahçıvan'ın müzik kültürü tarihsel, manevi ve sanatsal somutlaşmasını her şeyden önce zengin müzik folklorunda bulmaktadır. Nahçıvan'ın müzik folkloru geniş içeriğe, zengin geleneklere, ifade vasıtalarına ve icra özelliklerine sahiptir. Nahçıvan müzik folklorunun bölgesel benzersizliği melodisinde, makamında, biçiminde, tonlamasında, ritminde ve icra tarzında da görülmektedir. Yallı oyunlarının kaydı müzik folkloru araştırmacıları için günümüzde de teorik ve pratik bir öneme sahiptir. Yallı senkretik bir kültürdür, bu sebepten yorumlama unsurlarını – şerh, üslup, melodi, tonlama, makam, ritim, söz, eşlik etme gibi pek çok icra unsurunu birlikte içinde barındırmaktadır.

Azerbaycan müzik folklorunun önemli bir parçası olan Nahçıvan müzik folkloru, halk müziğinin tüm türlerini kapsamaktadır. Ayrıca Nahçıvan yöresine özgü müzik örnekleri ortaya çıkmış ve günümüzde de halk arasında ve profesyonel müzik toplulukları tarafından yaşatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yallı, müzik, folklor, Nahçıvan, halk müziği.

ABSTRACT

The musical culture of Nakhchivan finds its historical, spiritual and artistic embodiment, first of all, in rich musical folklore. The musical folklore of this country has a wide genre composition, rich traditions, means of expression and performance characteristics. The regional uniqueness of Nakhchivan musical folklore is also reflected in its melody, moment, form, intonation, rhythm, and performance style. The recording of Yalli dances is still of theoretical and practical importance for researchers of musical folklore. Yalli is a syncretic culture, therefore, it contains many performance components - interpretation, style, melody, intonation, moment, rhythm, words, accompaniment - in an inseparable unity.

All genres of folk music are covered in Nakhchivan musical folklore, which is an important part of Azerbaijani musical folklore. At the same time, musical examples specific to the Nakhchivan region have been created and are still alive today among the people and by professional music groups.

Keywords: mane, music, folklore, Nakhchivan, folk music.

³⁹² Naxçıvan Dövlət Universiteti; Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent; Amilesgerov075@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9286-5017

Məlum olduğu kimi, folklor – xalq yaradıcılığının ən qədim növüdür. Hər bir xalqın tarixi, coğrafiyası, təbiəti, qəhrəmanlığı, ənənələri, həyat arzuları, məişəti və etnoqrafiyası onun folklorunda sadə, aydın və səmimi bir şəkildə öz əksini tapmışdır. Mütəxəssislərin fikrincə, folklor “xalqın həyat və məişəti, adət və ənənələri ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Kiçik həcmli lirik şeirlərdən tutmuş nağıl və dastanlarımıza qədər bütün folklor nümunələrimizdə xalqımızın adət və ənənəsinin özünə xas olan incəlikləri rəngarəng boyalarla öz əksini tapmışdır. Folklor, hər şeydən əvvəl, mənsub olduğu xalqın canlı danışq dilinin bütün incəliklərini özündə əks etdirən qiymətli bir xəzinədir” [Vəliyev, 1985: 4].

Azərbaycanın zəngin folklor regionlarından biri də Naxçıvandır. Naxçıvan diyarı qədim folklor mədəniyyətinə malikdir. “Bura ən qədim sivilizasiya mərkəzlərindən biri, etnik-mənəvi xüsusiyyətlərin daha çox qorunduğu, milli mentaliteti müəyyənləşdirmiş keyfiyyətlərin daha çox saxlandığı bir diyardır... Bütün bunlar isə bölgənin folklor mühitində öz təəcəssümünü tapıb. Vaxtı ilə geniş coğrafi ərazini əhatə etmiş tarixi Naxçıvanın salnaməsi kimi folklor nümunələri çox əhəmiyyətli qaynaqlardır, bədii sözün tarix qarşısında misilsiz xidmətidir. Bu nümunələr xalqın kağızda yox, ağızda, ürəyinin başında yaratdığı Naxçıvannamədir; bu diyarın söz xəzinəsi, öz xəzinəsidir” [Azərbaycan folkloru antologiyası, 2009: 9].

Azərbaycan xalqının folklor yaradıcılığının ayrılmaz bir hissəsi olan Naxçıvanın musiqi folkloru növ və janr rəngarəngliyi ilə, özünəməxsus melodiya və ifa xüsusiyyətləri ilə seçilir. Naxçıvan diyarının folkloru, o cümlədən, musiqi folkloru haqqında tədqiqatçılar tərəfindən müəyyən araşdırmalar aparılmış, dissertasiya, monoqrafiya və məqalələr yazılmışdır. Naxçıvanda folklor irsinin toplanılması istiqamətində də qiymətli işlər görülmüş, toplular nəşr olunmuş, tədqiqat işləri yazılmışdır.

Tədqiqatlara əsaslanaraq qeyd etməliyik ki, Azərbaycan şifahi ənənəli musiqisini “üç təbəqəyə xalq (mahnı və rəqs musiqisi janrları), xalq-professional (aşiq musiqi yaradıcılığı) və sırf şifahi-professional musiqi janrlarına (muğam dəstgahları, kiçik formalı muğamlar, zərb-muğamlar, rəng, təsnif)” bölünür [Azərbaycan folkloru antologiyası, 2009: 6].

Xalq mahnı və rəqslərinin bu təsnifatına uyğun olaraq, Naxçıvan musiqi folklorunu da səciyyələndirə bilərik. Belə ki, Azərbaycan şifahi ənənəli musiqi irsi daxilində bölgələr üzrə musiqi folklorunda məzmun və janr xüsusiyyətləri baxımından oxşar cəhətlər vardır. Bununla yanaşı, hər bir regionun özünəməxsus adət-ənənələrindən, danışq dili ilə bağlı ləhcələrdən, düşüncə və temperamentdən irəli gələn oxuma tərzini, musiqi ifaçılığı və rəqs xüsusiyyətləri özünü göstərir. Bu baxımdan Naxçıvanda ümumazərbaycan musiqi folkloruna xas olan xalq musiqisi janrlarının mövcud olması ilə yanaşı, özünəməxsus xüsusiyyətlər də qabarıq surətdə özünü göstərir.

Naxçıvanın musiqi folklorundan danışanda, ilk növbədə yada düşən Naxçıvan yallıları olur. Doğrudan da, Naxçıvan yallıları Azərbaycan xalqının əsl musiqi xəzinəsidir. Təsədüfi deyil, yallılar öz janr zənginliyinə görə, təkcə musiqişünaslar tərəfindən deyil, filoloqlar, folklorşünaslar, etnoqraflar, dilçilər tərəfindən də ciddi araşdırılmışdır. Yallının Naxçıvan musiqi folklorundakı yerini və əhəmiyyətini nəzərə alaraq, biz bu mövzunu ayrıca bölmədə araşdırmağı məqsəduyğun hesab edirik.

Naxçıvan musiqi folklorunda xalq mahnı və rəqs janrları arasında Naxçıvan adı ilə bağlı və Naxçıvanda yarandığı ehtimal olunan, eləcə də Naxçıvan mərasimləri ilə bağlı bir sıra nümunələr vardır.

Kamal Həsənovun “Qədim Azərbaycan xalq rəqsləri” kitabında xalq rəqslərinin yaranma tarixi və yayılma arealı haqqında maraqlı məlumatlara rast gəlirik. K.Həsənov öz tədqiqatında bir çox qədim rəqslərinin adları və yaranma tarixi ilə bağlı açıqlamalar vermişdir [Həsənov, 1983: 10]. Onların sırasında Naxçıvanla bağlı olan rəqslər haqqında məlumatı da təqdim edirik.

Azərbaycan xalq musiqi irsini araşdırarkən, bir çox mahnı və rəqslərin naxçıvanlı musiqiçilər tərəfindən yaradıldığını və ya onların xüsusilə Naxçıvanda geniş yayıldığını qeyd edə bilərik. Xalq mahnı və rəqslərinin təsnifatında bölgünün məzmun baxımından oxşar olduğunu nəzərə alaraq, biz onları paralel surətdə səciyyələndiririk.

Naxçıvan musiqi folklorunda Azərbaycan şifahi xalq musiqisinin bütün janrları təmsil olunmuşdur. Əsasən bu diyara xas olan janrlar (haxışta, gülümey, yallıbaşı mahnılar) və nümunələr vardır. Bunlar əsasən Naxçıvanın mərasim mədəniyyəti ilə bağlı mahnı və rəqslər olub, Novruz bayramı və toy mərasimində geniş surətdə tətbiq edilir.

Naxçıvanda qədim mövsüm mərasimlərində “Çömçəxatın”, “Yağ yağışım”, “Xırman nəğməsi”, “Sayaçınəğməsi” kimi mövsüm mərasim nəğmələri xalq tərəfindən Tanrıdan bol məhsul diləyi ilə icra olunmuşdur. Baharın gəlişinə həsr olunmuş “Kos-kosa”, təbiətin oyanmasını təmsil edən “Səməni”, “Xıdır İlyas” və s. mərasim rəqsləri Naxçıvan musiqi folklorunda müəyyən yer tutur.

K.Həsənov Naxçıvanda Novruz bayramı mərasiminin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən birini belə qeyd edir: “Naxçıvanda hər qonaq özü ilə səməni gətirər, onu stolun üstünə qoyar və “Səməni” mahnısını oxuya-oxuya onun başına dolanar, bir ayaq üstündə rəqs edərildilər. Sonra da mahnılar səslənər, deyib-gülərdilər” [Həsənov, 1983: 10].

“Səməni” Naxçıvanda rast gəlinən ən qədim rəqslərdən biridir, rəqsdən daha çox baharın gəlməsinə həsr edilmiş ənənəvi şənlikdir. “Səməni”ni yalnız qadınlar və qızlar oynayırlar. Onların ifasında gedən rəqs kifayət dərəcədə təsirlidir, söz mətni ilə müşayiət olunur. “Səməni” rəqsi Azərbaycanın hər yerində oynanılır. “Səməni” ənənəsi çox vaxt səməni, şirniyyat, plov gətirilməsi və mahnılı, rəqsli yığcam bayram şənliyi dairəsindən kənara çıxmır.

Naxçıvan folklor mühitindəhələ qədim zamanlardan mövcud olan və bu gün də bölgənin əhalisi tərəfindən yaşadılan, icra olunan mərasimlər- “Kosa-kosa”, “Xanbəzəmə”, “Can gülüm”, “Üzərlikəsalma”, “Anayla qız”, “Çobanla qız”, “Gəlinlə qayınana”, “Duvaqqapma”, “Urmu qızı” mahnı-dialoqları, o cümlədən, “Bənövşə” və “Bir quşum var bu boyda” oyun-mahnı və rəqsləri maraqlı nümunələrdir və Azərbaycan mərasim mədəniyyətində özünəməxsus yer tutur. Bunlardan bəzisi Novruz bayramında, bir sıra nümunələr isə toy və xımayaxdı mərasimlərində ifa olunur.

Azərbaycan musiqi folklorunda toy adət-ənənələrinin müxtəlif psixoloji və xarakter anlarına - xımayaxdı, bəyin tərfi, gəlinin yola salınması və s. həsr olunan mahnı və rəqslər xalq arasında çox sevilir və tətbiq olunur. Azərbaycan musiqi folklorunda toy mərasimi ilə bağlı olan “Xımayaxdı havası”, “Yol açın, gəlin gəlir”, “Xoş gəldin” mahnıları, “Vağzalı”, “Mirzəyi” və s. rəqslər, demək olar ki, bütün bölgələrdə geniş yayılmışdır. Bununla yanaşı, “Haxışta”, “Toy rəqsi”, “Asma-kəsmə”, “Gülməyi” (“Gülüməyi”, “A gülüm hey”) kimi nümunələri sırf Naxçıvan bölgəsinin musiqi folklorunun məhsulu kimi qeyd etmək lazımdır. Bu nümunələrin Naxçıvanda və ətraf bölgələrdə yaşayan naxçıvanlılar tərəfindən bayram və toy mərasimlərində ifa olunması, onların Naxçıvan musiqi folklorundakı yerini təsbit edir.

Azərbaycan xalq yaradıcılığında yalnız Naxçıvan diyarının mərasim adət-ənənələrinə məxsus olan folklor janrlarından biri “Haxışta”dır.

İlk əvvəl qeyd edək ki, “haxışta” sözünün etimologiyası haqqında filoloqlar tərəfindən müəyyən fikirlər irəli sürülmüşdür. Bu sözün mənasını və janrın mənşəyini mifoloji inanclarla əlaqələndirirlər. “Haxışta” sözünü “ha xışta” (xışlamaq) kimi mənalandırmaq, janrın mənşəyini xışla, torpaq şumu ilə bağlamaq elmi baxımdan daha inandırıcı və məntiqlidir. Belə ki, əkinçiliklə məşğul olan qədim xalqlarda məhsul verən torpaq müqəddəs sayılmışdır. “Haxışta” janrının da təşəkkül tapması əkinçilik ilə bağlı olmuşdur. Lakin zaman keçdikcə, cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar torpaqla bağlı əski inancların və adətlərin həyatı tərk etməsi nəticəsində Naxçıvanın əhalisi əkin mahnılarının sözlərini dəyişərək onun melodiyasını müvafiq mətnlər ilə toy mərasimlərində və Novruz bayramında oxumuşlar. Bununla da “haxışda” sözü bayatılarla oxunan Novruz mərasim mahnılarının, toy nəğmələrinin nəqaratına çevrilmişdir. Həmin mahnılar da öz adını bu nəqarətdən götürərək, xalq arasında “Haxışta” adı ilə yayılmış, nəsilən nəsilərə toy mahnısı kimi ötürülmüşdür. Beləliklə, Naxçıvan musiqi folklorunda “Naxışta” janrının yaranması baş vermişdir.

Azərbaycan musiqi folklorunun mühüm bir hissəsini təşkil edən Naxçıvan musiqi folklorunda xalq musiqisinin bütün janrları əhatə olunmuşdur. Eyni zamanda, Naxçıvan bölgəsinə xas olan musiqi nümunələri meydana gəlmiş və müasir dövrdə də xalq arasında və peşəkar musiqi kollektivləri tərəfindən yaşadılmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan folkloru antologiyası (2009). Naxçıvan folkloru. I cild. /Tərtib ed.: M.Cəfərli, R.Babayev; rəyçilər: İ.Həbibbəyli, İ.Hacıyev, red. M.Cəfərli. – Naxçıvan.

<http://www.turansam.com>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2023; Ay: Haziran; Cilt: 15/İLKBAHAR, Sayı: 58

TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2023; Month: June; Volume: 15/SPRING, Issue: 58

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>; WEB: <http://www.TURANSAM.com>

2. Həsənov K.N. (1983). Qədim Azərbaycan xalq rəqsləri. İşıq, Bakı.
3. Vəliyev V.Ə. (1985). Azərbaycan folkloru. Ali məktəb üçün dərslik. Maarif, Bakı.

GÖSTERİ SANATLARININ OLUŞUMUNDA VİYANA PİYANO OKULUNUN ROLÜ
THE ROLE OF THE VIENNA PIANO SCHOOL IN THE FORMATION OF THE PERFORMING
ARTS

ÖZ

Çalışmada piyano icra kültürünün Batı Avrupa'nın müzik kültürünün gelişimi ile yakın bağlantısından bahsedilmektedir. Bu dönemde toplu icra akımlarının oluşması, müzik şekil ve türlerinin gelişmesi ve nota yazımındaki başarılar piyano icrası alanında önemli bir aşamaya girmiştir. Daha sonraki zamanlarda sanata ilgi, sahne sanatına yeni bir soluk getirmiştir. Şehir burjuvazisinin oluşumu ve rönesans fikirlerinin geniş çapta yayılması sonucunda akademik müziğe yönelik tutum kökten değişmiş, müzikte yeni türler ve yeni ifade araçları ortaya çıkmış ki, bu da müzik kültürünün tam özgürlüğünün yolunu açmıştır.

Milli piyano kültürü çok yönlü bir kavramdır. Bu kavram, sanatçıların konser performanslarını, farklı ülkelerin müzik-pedagojik aktivite düzeyini, metodolojik fikirlerin gelişimini, piyano sınıflarının müzik eğitim sistemindeki durumunu, piyano literatürünün hacmini, piyano enstrümanlarının sayısını vb. içermektedir. Böylelikle, piyano ekolünün temel bileşenlerinden biri olan piyano çalma sanatı birçok unsur bünyesinde barındırmaktadır. Piyano eğitimi, kişinin hayal gücü ve düşünmesi, sanatsal yetenekleri, entelektüel düzeyinin gelişmesi ve yeni evrensel yeteneklerin oluşması bakımından önem arz eder.

Anahtar Kelimeler: müzik, piyano, klavye, konservatuvar, piyano performansı

ABSTRACT

The article deals with the close connection of piano playing culture with the development in the history of musical culture in Western Europe. During this period, the formation of trends in mass performance, the development of musical forms and genres, achievements in musical notation also led to a considerable stage in the field of piano performance. In subsequent periods, a new attitude to art brought a new breath to the performing arts. As a result of the formation of the urban bourgeoisie, the widespread dissemination of Renaissance ideas, the attitude to academic music has radically changed, and new genres and new means of expression appeared in music, which paved the way for the complete liberation of musical culture from church control in the subsequent period. National piano culture is a multifaceted concept. This concept includes the concert activity of performers, the level of musical and pedagogical activity of different countries, the development of methodological ideas, the state of piano classes in the music educational system, the volume of piano literature, the number of piano instruments etc.

Thus, the art of piano performing, one of the main components of the piano school, contains several factors. Mastering the piano performing comprehensively trains a person, expands his creative possibilities, develops his imagination and thinking, artistic abilities, intellectual level and forms new universal abilities.

Keywords: music, piano, clavier, conservatory, piano performance.

³⁹³ Naxçıvan Dövlət Universiteti; Baş müəllim; Rdjafarova.f@gmail.com; ORCID: 0009-0001-0467-6396

XVIII əsrlərdə Qərbi Avropada fortepiano ifaçılığı mədəniyyəti musiqi tarixində vüsət alan boyuk inkişaf ilə sıx bağlılığı olmuşdur. Bu dövrdə ifaçılıq tendensiyalarının kütləvi formalaşması, musiqi forma və janrlarının xüsusi inkişafı, klassik musiqinin əldə olunan nailiyyətləri, klavişli musiqi alətinin yaranması əsas fortepiano sahəsində ifaçılığını irəliyə doğru atılan addımla nəticələnmişdir. Belə məktəblərdən biri də Vyana məktəbidir.

Vyana fortepiano məktəbinin əsası Karl Çerni (1791-1857) tərəfindən qoyulmuşdur. K.Çerni istedadlı müəllim kimi fortepiano ifaçılığında əhəmiyyətli rol oynamışdır. L.V.Bethovenin tələbəsi olan K.Çerni Ferents List, Sigizmund Taberq, Teodor Leşetitski və başqalarının müəllimi olmuşdur.

K.Çerni öz tələbələrində məqsədyönlü məşğul olmağı, duyğu və hiss nizamı tərbiyə etməyi öyrədirdi. O, belə fikirləşirdi ki, ifaçı mükəmməl texnika ilə yanaşı, interpretasiya, transpozisiya etmək, əsəri not üzündən oxumaq qabiliyyətinə malik olmalı, temp və xarakteri saxlamaqla mümkün qədər müşayiət etməli, harmoniya, musiqi nəzəriyyəsini bilməli, aləti kökləməli və mütləq improvizasiya etməlidir.

Çerni özünün məşğələlər və etüdlərini hazırlayarkən texniki məsələləri bacardığı qədər aydın göstərməyə, onun ifasına mane olan hər bir əngəli aradan qaldırmağa çalışırdı. Çerninin əsərlərində mükəmməl ifaçılıq əsərin quruluşu və metroritmlə sıx əlaqədədir. Bu əsərlər ovuc əzələlərinin çəldlik və elastikliyi inkişaf etdirmək və barmaqlara sərbəstlik qazandırmaq üçün əsl pedaqogi vasitədir. Bu etüdlər ifaçının səs mədəniyyətini də inkişaf etdirir. I barmağın qoyuluşu ilə əlaqədar fortepiano texnikasını mənimsəmək imkanı yaradır. İkili notların ifa vərdişlərinin də inkişafını nəzərdə tutan etüd və məşğələlərdə bəzək işarələri, müxtəlif forşlaqlar, mordent və trellərdən də istifadə olunur.

Əsərlərdə oktava və akkord fakturasına xüsusi yer verilir. Çerninin qammaları bir tək birinci barmağın inkişafına hesablanmayıb. Onlar eyni zamanda barmaqların yüngüllüyü və çəldliyini təmin edir. Etüdlərdə arpeciolar da xüsusi çəkiyə malikdir. Artikkulyasiya məsələlərinə böyük diqqət verən Çerni daha çox legato ya diqqəti yönəldir. Bu bərdə o öz müəllimi L.V.Bethovenin yolunu davam etdirib. K.Çerninin fikrinə görə legato vasitəsilə alətdə insan və ya nəfəsli alət səsini təqlid etmək olar. K.Çerni legato və onun müxtəlif növlərinin ifasını mənimsəməyi əl və barmaqların vəziyyəti, "ifa duyğusu" ilə sıx bağlayırdı. O, tələbələrində əli klaviaturaya "batırmağı" öyrətməyə çalışırdı. O deyirdi: "Əgər klaviş dibinə qədər, özəyinə qədər basılırsa, səs daha dolğun olar. Bu işə eştimə qabiliyyətini heç vaxt aldatmaz".

K. Çerniyə görə barmaq uclarının dayaqlılığı legato ifasına nail olmağın ən düzgün yoludur. Staccato'dan isə Çerni müxtəlif formalarda istifadə etmişdir; belə ki, onun əsərlərində yumşaq staccato ilə yanaşı, skripka ifaçılığında rastlanan detache, simlilərin pizzicato'su, ən tez və qısa səs çıxarma üsulu olan staccatissimo ilə rastlaşmaq mümkündür.

XIX-XX əsrdə bir çox dahi musiqçinin marağına səbəb olan K.Çerni və onun fəaliyyəti hər zaman mübahisələr doğurub. K.Çerninin ifaçılıq texnikasının təyini haqqında fikirləri olduqca maraqlıdır. K.Çerni üçün "mükəmməl virtiopzluq" əsas şərt olmamışdır. O, ifadə hiss və vasitə kimi baxırdı.

1970-ci ildə Amerika nəzəriyyəçisi Aleksandr Ringer L.V.Bethovenin 200 illiyinə həsr edilmiş məqaləsində M.Klementi və onun ətrafında toplaşan bəstəkar-pianoçuları London fortepiano məktəbi nümayəndələri adlandırır.

London fortepiano məktəbi 1790-1810-cu illərdə daha əhatəli fəaliyyəti ilə yadda qalmışdır. Məhz bu 20 il onun nümayəndələrinin yaradıcılığının çiçəklənmə dövrü, konsert fəaliyyətlərinin kulminasiyası hesab edilir. Lakin ingilis nəzəriyyəçisi Nikolas Temperley M.Klementidən sonra Samuel Uels və Çipriano Potterin de fortepiano məktəbi tarixində əməyini yüksək qiymətləndirərək həmin dövrü 1830-cu ilə qədər uzadır. Temperley ingilis bəstəkar-ifaçıların 1830-cu ildən sonrakı fəaliyyətini Avstriya-alman romantik musiqisi çərçivəsində "yeni məktəb" kimi dəyərləndirir.

Ç.Potterin rəhbərliyi ilə Lusi Anderson, Vilyam Sterndeyil Bennet, Çorc Aleksandr Makfarren kimi istedadlar tərəfindən Kral Musiqi akademiyasında Britaniya musiqiçiləri cəmiyyəti yaranır. Bu sənətkarlar öz müəllimlərinin yolunu davam etdirərək Avstriya-alman klassiklərinin ənənələrinin əsaslanışlar.

Özünün ilk inkişaf mərhələsini 1766-cı ildə yaşamağa başlayan İngilis fortepiano sənəti London milli məktəbi və nümayəndələrinin əməyi nəticəsində ən yüksək zirvəni fəth edərək XVIII əsrin sərhəddini XIX əsrlə birləşdirmişdir.

Müasir dövrdə London fortepiano məktəbi nümayəndələrinin fəaliyyəti müxtəlif istiqamətlərdən işıqlandırılır. Temperley in fikrinə görə Klementi, Kramer, Yan Vladislav Dussek, Koqan, Fildin yaradıcılıq konsepsiyaları bir-birindən kəskin surətdə fərqlənmişdir. Ən əsası isə London məktəbinin fəaliyyət sərhəddini 1790-1810 və ya 1790-1820-ci illər çərçivəsinə sıxışdırmaq düz deyil. Bu fəaliyyətin sərhəddi öz zaman həddini aşmışdır. London məktəbi nümayəndələrinin ifaçılıq sənətində gördükləri işlər daha əhatəlidir.

Bəstəkarlıq və ifaçılıq sənətində parlaq ifadəli özünəməxsusluğu ilə seçilən London fortepiano məktəbi İngiltərə tarixinin maraqlı dövründə-İngilislər özlərinin milli mənsubiyyətini təsdiq etdikləri bir zamanda əsrin ümummədəni kontekstinə üzvü surətdə daxil olmuşdur. Müasir tədqiqatçılar tərəfindən İngiltərə fortepiano mədəniyyəti sadəcə özünün yenilikçi pafosu ilə qəbul edilmir, eyni zamanda yeni nəsil musiqiçiləri üçün estetik məktəb hesab edilir. Məhz London məktəbinin əməyi sayəsində İngilis fortepianosı nəhəng məstaba malik səslənmə ifadə etməyə, tonun həcmi, davamlılığı kimi keyfiyyətlərə malik olmağa başladı. Musiqi materialının ifadəsində bəstəkarların fərdiliyinə baxmayaraq, London məktəbi nümayəndələrinin instrumental vasitələrinin ifadəsində oxşar cəhətləri olmuşdur. Artıq Klementinin, Dussekin, Kramerin erkən sonatalarında bu ümumiliyin əlamətləri ilə qarşılaşmaq mümkündür.

Fortepianoda zəngin səslənməyə nali olan, ona "oxuyan", səs temblərində spesifik gözəllik olan alət siması qazandıran London fortepiano məktəbi sonrakı dövrün fortepiano sənəti üslubunda təkamül müəyyən etmişdir. London məktəbinin kulminasiyası hesab edilən XVIII əsrin sonu XIX əsrin sərhədlərində Klementi, Kramer və Dussekin London üslubunun ən qiymətli nümunələri hesab edilən sonataları yazılmışdır.

London fortepiano məktəbi tarix baxımdan daha başqa bir özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, bu məktəb erkən Avropa pianizminin formalaşması prosesini müəyyən edir. Bu proses isə XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində klavesinizmdən fortepianoya keçidi özündə birləşdirir. Şəxsi nəzəri biliklərinə əsaslanan Klementi, Dussek, Kramerin yenilikçi ideyaları sonrakı dövrdə də davam etdirilmişdir. F.Kuperen, J.F.Ramo, K.Bax kimi sələflərinin təcrübələrini ümumiləşdirən londonlular bir çox tarixi, yeni, perspektiv pedaqoji prinsiplər işləyib hazırlamışlar. Bu prinsiplər onların metodik vəsaitlərində öz əksini tapmışdır. Bunlar Y.Dussekin "Fortepiano və ya klavesində ifa sənəti", M.Klementinin "Fortepianoda ifa sənətinə giriş", İ.Kramerin "Fortepianoda ifa sənəti" əsərləridir. London məktəbi nümayəndələrinin fortepiano ifaçılığına aid nəzəri prinsipləri fortepiano ifaçılığının formalaşdığı ilk dövrlərdə əzəmətli mənbə rolunda çıxış etmişlər.

Pedaqoji fəaliyyətdə böyük mənbə hesab edilən çox sayda etüdlərində K.Çerni barmaqların cəldliyi və onların texniki inkişafını ön plana çəkmişdir. Lakin bu zaman o, vərdişləri mexaniki surətdə əldə etməyin tamamilə əleyhinə olmuşdur. K.Çerni ifaçılıq tarixində qammalar ilə məşq sistemini təklif etmiş və o, prinsipində qammaları mexaniki yox, şüurlu şəkildə-dinamik, ştrix, müxtəlif templərdə ifa ilə öyrənməyin vacib olduğunu qeyd etmişdir.

K.Çerninin metodikası böyük əks-səda doğurmuş və daha məqsədəuyğun hesab edilmişdir. O, ifa zamanı əlin bütün imkanları ilə hərəkət etməyi təklif etmiş və ifadə vasitələrinin zənginliyinə əhəmiyyət verməyə çağırılmışdır. K.Çerninin pedaqoji prinsipləri ifaçının uzun saatları əhatə edən gündəlik məşqlərini əhatə edirdi. Bu proses nəticəsində "məxməri" səs əldə edilir, müxtəlif texniki vərdişlər mənimsənilir, ifadə ahənglik, sürət, cəldlik təmin olunurdu. K.Çerni hər zaman çalışırdı ki, şagirdi bəstəkarın üslubuna fikir versin. Lakin K.Çerninin metodikasında müasir fortepiano ifaçılığı metodikasına görə səhv olan bir neçə cəhət var idi. Belə ki, o musiqi əsərində iş prosesini üç mərhələyə böldü. O, əsərin mətninin öyrənilməsinə ön plana çəkir, sonra bu prosesi texniki çətinliklərin aradan qaldırılması təqib edir, ən sonda isə əsərin xarakteri, aqoqika, forma, dinamika üzərində iş gəlirdi. Düzdür, ifaçılar Haydn, Motsart, Bethoven, Şubert, Veber kimi bəstəkarların əsərlərini ifa etdiyi zaman bu üsul özünü doğruldurdu. Lakin müasir metodikada əvvəl əsərin məzmunu və xarakter üzərində iş ön plana çəkilir. (Abdullayeva, 2009).

Müxtəlif janrlarda onlarla əsər yazan bəstəkarın ən əhəmiyyətli əsərləri fortepiano ifaçılarının bədi, texniki imkanlarını inkişaf etdirmək üçün nəzərdə tutulan etüdləridir. Bu əsərlər ifaçılıq vərdişlərinin mənimsənilməsində əvəz olunmaz mənbədir və bu əsərlər üzərində iş nəticəsində, həqiqi mənada ifaçılıqda mövcud olan bütün çətinliklərin öhdəsindən gəlmək olar. Lakin etüdlər üzərində iş yalnız not mətninin öyrənilməsi və iti tempdə texniki cəhətdən təmiz ifa əldə edilməsi ilə məhdudlaşmamalıdır. Belə ki, bu əsərlərə

sadəcə dərs materialı kimi baxmaq düzgün deyil. Bəstəkarın bir çox etüdü mükəmməl konsert əsərləridir. Hətta onun kiçik həcmli etüdlərinin bir çoxu əsl bədii sənət nümunəsidir. Bu əsərlər XIX əsrin I yarısında fortepiano texnikasını inkişaf etdirmək üçün əsl ensiklopediyadır.

1895-ci ildə J.Adanın “Metodlar keçid dövrünün pianistlik tədrisində əsas tədqiqatdır” adlı nəzəri kitabı çıxır. Bu klavesin pedaqogikasını fortepiano pedaqogikası ilə birləşdirən “metodik körpü”dür. Bu əsərlə o zaman üçün yeni alət olan fortepianoda tədrisin metodik problemlərinin analitik təhlili başlayır. F.Kuperen və F.Baxın ənənələrini davam etdirən J.L.Adan əsərində özünün fortepiano səslənməsi sahəsində iş metodikasını təqdim edir, musiqi əsərinin ekspressiv, incə ifasını fortepiano ifaçılığının estetik məqsədi olaraq təyin edir və qeyd edir ki, musiqinin üslubu bütün kəskinliyi ilə hiss olunmalıdır. Adan məsləhət görür ki, başqalarına bənzəməyə çalışmayaraq mətni dəqiqliklə ifa etmək lazımdır. Adan belə yazır: "Musiqi danışıqla eyni qanunlara tabedir və piano ifaçısının mükəmməlliyi ifadəli ifadan ibarətdir. Buna görə də zövqün inkişafı birinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir. Melodiyanın müxtəlif passajlarını müxtəlif çalarlarla dəfələrlə təkrar edərək çalmaq lazımdır". Forteplano alətinin səslənməsinə diqqət yetirən Adan pianistin pilləyə səsin çalar və gücünə təsir edən toxunuşu haqda özünün elmini yaratmışdır. Adan ilk dəfə pillənin götürülməsi və çıxarılmasının özünəməxsus ifa üslubu olduğunu dərk edən pedaqoq olmuşdur. O, əsərlərində demper"li pedaldan istifadə üsulları haqqında danışır. Bu da yeni bədii imkanların ortaya çıxması ilə nəticələnir.

1852-1877-ci illərdə Peterburq konservatoriyasında fəaliyyət göstərən professor Teodor Leşetitski isə ifa olunan musiqi parçalarını təhlil etməyi məsləhət görürdü. Bununla ifaçı öz ifasının yaxşı və pis tərəflərini görür və gələcəkdə həmin yaxşı tərəfləri inkişaf etdirərək pis tərəfləri aradan qaldırır. O, eşitmə vasitəsi ilə işləməyi tövsiyə edirdi. Əsərdəki çətin yerlərin quruluşunu nəzəri cəhətdən təhlil edərək çətinliklərin öhdəsindən məhərdətlə gələn Leşetitskinin bu sahədəki tapşırıqları əvəzolunmas metodiki göstərişlərdir. (Николаев, 1950: 16).

Beləliklə, XIX əsrin sonunda fortepiano ifaçılığında şagirdin texnikası üzərində iş zamanı şüurun müdaxiləsi vacib məsələlərdən hesab edilirdi.

Dünya fortepiano ifaçılığının inkişafında rus məktəbinin olduqca böyük rolu olmuşdur. Musiqiçilər, Çaykovski, Balakirev, Lyadov, Arenski, Lyapunov, Rimski-Korsakov, Skryabin, Prokofyev, Raxmaninov, Metner və başqa rus sənətkarlarının simasında biz həmin böyük rus məktəbinin əzəmətli izlərinin şahidi oluruq.

Beləliklə, fortepiano məktəbinin əsas tərkib hissəsi olan fortepiano ifaçılığı sənəti bir çox faktoru özündə birləşdirir.

Forteplano ifaçılığını mənimsəmək insanı hərtərəfli yetişdirir, onun yaradıcı imkanlarını genişləndirir, fantaziya və təfəkkürünü, artistlik qabiliyyətini, intellektual səviyyəsini inkişaf etdirir, onda universal qabiliyyətlər formalaşdırır. Bütün bunlar isə şəxsiyyətə istənilən fəaliyyət sahəsində özünü ən yüksək səviyyədə nümayiş etdirə bilmək imkanı yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayeva, Z. (2009). “Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı” “Adiloğlu”, Bakı.
2. Алексеев, А. (1978). «Из истории фортепианной педагогики». – Москва.
3. XX əsr Azərbaycan musiqisi (məqalələr toplusu) (1994). Bakı.
4. Николаев, Л. (1950). «Очерки по методике обучения на фортепиано» вып. 1. – Москва.

(39)

Şebnem ORMAN³⁹⁴

ALMAN BASININDA TÜRKİYE VE TÜRKİYE TEZAHÜRÜNÜN ALMANYA-TÜRKİYE
İLİŞKİLERİNE ETKİSİ
*THE EFFECT OF THE REPRESENTATION OF TURKEY WITHIN THE GERMAN PRESS ON
TURKEY-GERMANY RELATIONS*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, son birkaç yıllık dönemde inişli çıkışlı seyreden Türkiye-Almanya ilişkileri kapsamında, Alman basının Türkiye'nin güncel iç ve dış siyasi meselelerini hangi şekilde aktardığını ve Türkiye resminin Alman okuruna hangi şekilde sunulduğunu incelemektir. Bu amaçla, ulusal çapta yayımlanan iki farklı siyasi görüşten olan; Süddeutsche Zeitung ve Die Welt gazetelerinde Türkiye'ye ilişkin yorum ve fikir içeren köşe yazılarının bakış açıları analiz edilecektir. Nitelikli enformasyon üretimi ile tanınan bu iki gazetede yayımlanan yazılar, 1.12.2016 ve 1.05.2017 tarihleri arasında içerik analiz metodu ile incelenecektir. Önemli olayların yaşandığı bu dönemde, Türkiye'nin Almanya ile yaşadığı olumsuz olaylar analiz kapsamına alınmaktadır. İlgili dönemde, Almanya'da farklı yayın kimliğine ve politikasına sahip olan çeşitli medya araçlarında, Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde ortaya çıkan gelişmeler ve Türkiye'nin dış politika alanındaki hamleleri eleştirilmektedir. Türkiye hakkında yapılan tartışmalarda genel olarak şu görüşlerin hakim olduğu görülmektedir: 1) Türkiye liberal olmayan, otokrasiye dönüşmüş bir ülkedir; 2) Türkiye'nin AB içerisinde yeri yoktur ve 3) Türkiye'de demokrasi ve insan hakları konusunda ciddi ihlaller mevcuttur. Ancak Türkiye aleyhine çizilen ve oluşturulan bu resim, çok uzun yıllara dayanmaktadır ve bugüne dek devam etmektedir. Alman basınında yer alan "Türkiye" tartışmalarına bağlı bu tezahür, birçok araştırmaya da konu olmuştur. Bu nedenle, bu çalışmada daha önce Alman Basını'nın Türkiye'ye ilişkin nitelendirmelerinin incelenmesiyle yapılmış olan benzer çalışmalardan da yararlanılarak, bu çalışmalara konu olan tanımlamalar, bugünün tezahürleriyle karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Almanya İlişkileri, Alman Basını, İçerik Analiz Metodu, Die Welt, Süddeutsche Zeitung.

ABSTRACT

The aims of this study are to show how German Press convey Turkey's internal and foreign policy issues and what kind of a representation of Turkey is given to the German readers in an era of volatile relations between Turkey and German in recent years. In order to do so, the political columns of two national newspapers displaying two different political views; Süddeutsche Zeitung and Die Welt, with regards to their perspective on Turkey will be researched. Political columns published in these renowned newspapers between 1.12.2016 and 1.05.2017 will be analysed via Content Analysis Method. This study includes problems Turkey experienced with Germany within the given period in which important events have taken place. During this period, the internal and foreign policy of Turkey as well as Turkey's foreign policy moves have been criticized by several media institutions known to have a variety of political views. When analysed, it is seen that the following general views dominate the discussion about Turkey: 1) Turkey is an illiberal country which has turned into an autocracy; 2) Turkey has no place within the EU and 3) There are serious democratic and human rights violations in Turkey. However, this picture drawn and constructed against Turkey was formed long time ago and is still being presented today. This representation of Turkey within German Press has also become a subject to many studies. Hence, by driving from the previous studies done on German Press' representation and descriptions of Turkey, this article will make a comparison between the past and contemporary representations of Turkey within the German Press.

Keywords: Turkey-Germany Relations, German Press, Content Analysis Method, Die Welt, Süddeutsche Zeitung.

³⁹⁴ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Öğrencisi, sebnemorman@googlemail.com. Orcid: 0000-0001-9819-4605
bu makale AHBV Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Programı bitirme şartı olarak yayımlanmıştır.

GİRİŞ

„Ich fühle mich zugehörig

Einem Volk oder einer Nation,
Der Grund genug hat,
über Feindbilder nachzudenken,
Feindbilder, die sie geschaffen
Und verbreitet hat,
und das Feindbild,
das sie selbst darstellt“

(Heinrich Böll: Feindbild und Frieden, München 1987: 27)³⁹⁵

Türkiye önemli bir NATO üyesi ve Batı müttefiki olarak, Almanya ve diğer Batı ülkeleri ile ekonomik, ticari, siyasi ve güvenlik alanında önemli işbirliği içerisinde olan bir ülkedir. Tarihsel süreçte, Türkiye'nin Almanya ile ilişkileri çok uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Ayrıca, Almanya Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından ve Türkiye içerisinde en çok ticari yatırıma sahip olan ülkedir. İkili ticari ilişkiler 2021 yılında 39,7 Milyar Avroluk bir miktara ulaşmıştır. Bunun ötesinde enerji, turizm ve kültür alanında da önemli ilişkiler mevcuttur ve Almanya'da 3 milyona yakın Türk vatandaşının bulunması, derin ve çok yönlü ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır.

Ancak 2017 yılından beri iki taraflı ilişkilerde inişli ve çıkışlı soğuk bir dönem yaşanmaktadır ve Alman Dışişleri Bakanlığı gibi resmi kuruluşların sayfalarında dahi bu durum dile getirilmektedir. Türkiye dış ve iç politika kararlarında Almanya tarafından eleştirilmekte ve özellikle Türkiye'den Almanya'nın bu tavrı, ülkenin milli çıkarlarına, güvenliğine ve bütünlüğüne ters düşen ülkeleri ya da grupları destekliyormuş gibi algılanmaktadır.

Bu kapsamda tartışma yaratan unsurlar şöyle sıralanabilir: 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye'de darbe girişiminde bulunan Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) üyelerinin ve taraftarlarının Almanya tarafından koruma altına alınması; AB ülkelerinin, Türkiye'de OHAL ilan edilmesi ve FETÖ üyelerinin yargılanması süreci sırasında, Türkiye'nin AB ile katılım ortaklığı görüşmelerini dondurmak istenmesi; Şubat 2017 yılında Die Welt gazete muhabiri Alman uyruklu Deniz Yücel'in ajanlık ve teröre destek verme nedeniyle Türkiye'de tutuklanması; Şubat 2017 yılında Türkiye'den gelen siyasetçilerin Türk vatandaşları ile temaslarının engellenmeye çalışılması ve DİTİB'in Alman hükümeti tarafından Türkiye'ye ajanlık görevi yapmakla suçlanmasıdır.³⁹⁶

Yukarıda sayılan gerginlik unsurlarından da görülebileceği üzere iki ülke arasındaki ilişkiler birçok unsura dayalı olarak inişli-çıkışlı bir seyir izlemektedir. Bu çalışmanın amacı, ilgili dönemde, ilişkilerin seyrinin ve Türkiye'de yaşanan olayların Alman Basını tarafından nasıl aktarıldığını analiz etmektedir. Buna istianeden bu çalışma ilk önce, gerginliğin tarihsel olarak nasıl bir gelişim izlediğini, Alman Basınında bu durumun nasıl yer bulduğunu ve literatürde bu durumun nasıl değerlendirildiğini inceleyecektir. Daha sonra, araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanacaktır. Son olarak araştırma soruları ortaya konacak ve burada yer verilen gazete taramalarından elde edilen bulgularla, Alman Basınında Türkiye tezahürü ilgili araştırma soruları kapsamında tartışılacaktır.

³⁹⁵ "Kendimi, düşman imgeleri (kendi yarattığı ve yaydığı düşman imgeleri ve kendi temsil ettiği düşman imgesi) hakkında düşünmek için yeterince nedeni olan bir halka veya ulusa ait hissediyorum." Bkz. BÖLL, H. (1987): Düşman Tasarımı ve Barış, Münih 1987: 27.

³⁹⁶ AB müzakerelerinin yürütülmesinin dondurulması 13.12.2016/ Deniz Yücel Tutuklaması: 27.02.2017/ DİTİB'e bağlı imamların evlerinin ajanlık iddiasıyla aranması Şubat 2017/Türk Siyasetçilerinin Almanya'daki Türklere Seslenme Girişiminin Eleştirilmesi Şubat-Nisan 2017.

1. Türkiye ve Almanya İlişkilerinin İnişli-Çıkışlı Seyri ve Dönüm Noktaları

Girişte de belirtildiği üzere Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkiler uzun bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle, Türkiye hakkında özellikle önemli gelişmelerin yaşandığı ve çalışmanın kapsamına alınan 1.12.2016 ve 1.05.2017 tarihleri arasındaki dönemde oluşturulan Türkiye resminin anlaşılabilirliği için öncelikle tarihte Alman basınında Türkiye resminin nasıl oluşturulduğu ve ne şekilde tanımlandığının incelenmesi yararlı olacaktır. Bu bağlamda, bu makale kapsamına alınabilecek pek çok çalışma mevcuttur. Ancak araştırma konusu kapsamında, tarihsel bir perspektiften kırılma noktalarını da gösteren bir literatür taraması üzerinden gidilmesi uygun görülmüştür.

Alman basınında Türkiye'nin iç ve dış politika konuları hakkında negatif yorumlara yer verildiği ve bu yorumlar dahilinde bir Türkiye tezahürü yaratıldığı, önceki yıllarda yapılan bilimsel araştırmalarda da görülmektedir. Bu anlamda, "Türkiye" konusu fazlasıyla incelenmiştir ve ilgili çalışmalar, günümüzde de halen geçerliliği olan savlar ve tezler içermekte, değişen dünya düzeni ve ilerleyen yıllara rağmen aktüalitesini korumaktadır. Bu araştırmalar içerisinde, Alkan, Gür ve Alver'in "Türklerin" ve "Türkiye'nin" Alman basınında sunumu ve haber edilmesine dair araştırmaları, 1990'lar sonrasında ve günümüzde Alman basınının Türkiye yaklaşımının karşılaştırılması adına önemlidir ve bu çalışma içinde yol göstericidir.

Alkan'ın³⁹⁷ analizlerine göre; 1960'lara kadar Türkiye ve Almanya ilişkileri sosyo-ekonomik anlaşmalara dayanmış, iyi ilişkiler ve karşılıklı dayanışma içerisinde seyretmiştir. Aynı dönemde Alman Basını da Türkiye hakkında olumlu haberler yayınlamıştır. Fakat, Alkan, 1960'lar sonrasında Alman Basınının, Türkiye'yi "Şark" kültüründe, Batılı olmayan bir ülke olarak resmetmeye başladığını not etmektedir. Bu dönemde, medya ve basın tarafından Türkiye, demokrasi anlayışı olmayan, iç politikası fazlasıyla istikrarsız, anti demokratik ve her an askeri bir darbenin gerçekleşmesinin beklenebileceği bir ülke olarak resmedilmiştir. Alkan 1990'lardan sonra negatif imajın daha ılımlı bir üslup içerisinde haberleştirildiğini, Türkiye'den bir "Üçüncü Dünya Ülkesi" veya "Şarki" bir ülke olarak bahsedilmemesine rağmen demokratik olmayan ve Avrupa'ya aidiyetliğinin sorgulandığı ülke resminin devamlılığını sürdürdüğünü tespit etmiştir. Dolayısıyla, Alman basınının, Türkiye'nin iç ve dış politika alanındaki söylemlerinin devam ettiğini vurgulamıştır.³⁹⁸

Bu alanda ön plana çıkan bir başka çalışma da Gür'ün³⁹⁹, "Alman Medyasında Türkiye Resmi" adlı çalışmasıdır. Çalışmasında, 1987-1995 yılları arasında, "İnsan hakları" ve "Kürt Meselesi" kategorileri üzerinden, Alman basınının Türkiye hakkında yapmış olduğu haberleri inceleyen Gür, ilgili haberlerin, iki ülke arasında anlaşılamayan ve tahrik edici konular bağlamında yazıldığı sonucuna varmıştır. "İnsan hakları ihlali" ve "Kürt Meselesi" gibi konuların bu gazetelerde Türkiye aleyhine işlendiği sonucuna varan Gür, Türkiye'nin AB'nden uzaklaştığını saptamış, haber niteliği yüksek basın organlarının daha gerçekçi ve etik bir dille bu konuları işleme gerektiğini not etmiştir. Gür, Almanların Türkiye hakkında aldıkları bilgilerin, ağırlıklı olarak medya aracılığı ile olduğunu, bu nedenle Türkiye hakkında geliştirdikleri gerçek deneyimlerin de medyaya dayandığını söylerken, oluşturulan bu resmin Türkiye'nin, Almanya ve AB ile olan ilişkilerinde çok önemli bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁰⁰ Buna ek olarak Gür, basında çıkan haberlerin başlıklarının olumsuz mesajlarla dolu olduğunu, çağrıştırdığı negatif resmin Türkiye'nin durumu olarak gösterilmek istendiğini iddia etmektedir.

Aynı şekilde, 1990'ların sonunda Alman basınının oluşturduğu Türkiye resmi konusunda Siegfried Quandt'ın çalışmasının, önemli bulguları günümüzde halen tartışılmaktadır. Quandt'ın "Die Darstellung der Türkei, der Türken und Kurden in deutschen Massenmedien" ("Türkiye'nin, Türklerin ve Kürtlerin Alman Kitle İletişim Araçlarındaki Yeri") adlı çalışmasında, Alman Basınının Türkiye'yi çok yabancı ve zor bir ülke

³⁹⁷ ALKAN, M. N. (1994): Die Perzeption der Türkei im Spiegel der westdeutschen Presse von 1960 bis 1971, (Diss. Phil.), Bonn.

³⁹⁸ ALKAN, M. N. (2010): Das Bild der Türkei in der deutschen Presse (1960-1997), in N.K.Burçoğlu: "Reflections on the Image of the Turk in Europe", the Isis Press, İstanbul 2010, S. 162-165.

³⁹⁹ GÜR, G. (1998): Das Türkeibild in der deutschen Presse unter besonderer Berücksichtigung der EU-Türkei-Beziehungen: eine Inhaltsanalyse für den Zeitraum 1987-1995, Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1998.

⁴⁰⁰ GÜR, G. (2005): Das Türkeibild der deutschen Presse, içinde, Landeszentrale für politische Bildung Baden Württemberg: "Europa und die Türkei", Der Bürger im Staat 55. Jahrgang, Heft 3, 2005, S.122.

olarak gördüğünü, ülkede var olan çok farklı ve tezat gruplar arasındaki uçurumların ve çatışmanın, Almanya’da yaşayan Türkler vasıtasıyla, Almanya’ya taşındığını ve bu çatışmanın Almanya’nın iç huzuruna zarar verdiği düşüncesinin Alman basını içerisinde hakim olduğu tespit edilmiştir.⁴⁰¹

Alver’in⁴⁰² Türkiye’nin ve Türklerin Alman basınındaki yerini 2000 ve 2001 yılları arasında iki nitelikli gazete (FAZ/Süddeutsche) üzerinden araştırdığı çalışmasında da Alkan ve Gür gibi Türkler ve Türkiye tasarımları üzerine benzer bulgular elde edilmiştir. Alver, 1960’lardaki Türk tasarımının devam ettiğini belirtmiş ve Alman Basınında Türklerin, şiddete eğilimli, suç işleyen ve yardım edilmesi gereken, entegrasyona isteksiz, aşırı dinci ve kendi toplulukları dışına çıkamayan kişiler olarak yansıtıldığını ve Türklerin, Almanya’nın ekonomik ve sosyal sistemini sömüren bir millet olarak haber yapıldığını ortaya koymuştur. Alver, Türkler ve Türkiye hakkında yapılan negatif ve aşağılayıcı haberlerin, Türk algısını Alman toplumu içerisinde olumsuzlaştırdığına dikkat çekmiş ve ilerleyemeyen/ yerinde duran bir Türkiye tasarımıyla ayrımcılık içeren formülasyonlarının, iki ülke arasında kültürlerarası iletişime ve karşılıklı kabule set çekeceğine vurgu yapmıştır. Alver, Alman halkının yabancılara ilişkin bilgilerini genelde medya yolu ile edindiklerini belirtirken, medyanın topluma, davranış ve eylemlerini yönlendirecek güvenilir sunumlar vermesi gerekliliğini eklemekte ve aynı zamanda medyanın yaşamı yönlendiren bir sosyalleşme kurumu olarak, önemli etik sorumluluğu olduğunu vurgulamaktadır. Alver medya kurumlarının etik sorumluluğunu yerine getiremediklerini ve stereotipler/kalıplar aracılığıyla toplum içerisinde (bilinçli/bilinçsiz) önyargıların üretilmesine yol açabildiklerini belirtirken, medyanın toplum içerisinde farklı olarak ayrımcılık oluşturmasını, sakıncalı bulmaktadır.⁴⁰³ Ancak çalışmada görülen, Alman Basının Türkiye dahilinde bunun zıttı yönünde bir tezahür sunduğudur.

Bu çerçevede İletişim Bilimci Füsün Alver, gazetecinin haber seleksiyonu konusunda özgür olmadığını, haber seleksiyonu kararında birçok etkene bağımlı durumda olduklarını vurgulamaktadır. “Medyanın iktidar sahiplerinin ve çeşitli kurumların karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeye çalıştıkları bir pazar söz konusudur.” diyen Alver, gazetecinin bağlı bulunduğu haber kurumunun ticari ilişkilerine, politik çıkar ilişkilerine, basın özgürlüğüne, hitap edilen toplumun özelliklerine ve haber yapanın kişisel ve meslek etik değerlerinden, siyasi bakış açısına kadar değiştiğini belirtmektedir.⁴⁰⁴ Bu bağlamda, Alver kendini nitelikli ve tarafsız addeden muhafazakar FAZ ve sol görüşlü Süddeutsche Gazetesi’nin, Türkiye ve Türkler konusunda fikir birliği içinde olduğunu; Türkiye’ye ilişkin haberlerin analizinin, her iki gazetede de aynı olduğu sonucuna varmış ve Türkiye’nin demokratik ve insan haklarına saygısı olmayan bir ülke olarak yansıtıldığını iddia etmiştir.

Elde edilen bulguların günümüzde veyahut yakın tarihlerde yapılan çalışmalarda da halen gözlemlendiği, “Türkiye” tasarımının değişmediği, farklı konular içerisinde farklı tasarımlarla devam ettiği Tauscher, Erdoğan ve Korkmaz’ın yapmış oldukları ve söylem analizine dayanan “Alman Medyası’nın Eleştirel Söylem Analizi: 24 Haziran 2018 Türkiye Genel Seçimleri” adlı çalışmalarında da gözlemlenmektedir.⁴⁰⁵ Bu derleme çalışmanın içerisinde yer alan ve 24 Haziran 2018 Türkiye seçimlerinin Alman medyasındaki söylem analizini inceleyen bölümleriyle Tauscher, Erdoğan ve Korkmaz; 1990’ların sonu ve 2000’lerin başında yapılan bilimsel çalışmaların bulgularının günümüzde de geçerli olduğunu öne sürmekte ve Alman basınında negatif haber anlayışının; 11 Eylül Saldırısı, aşırı İslamcı terör gruplarının Avrupa’da yapmış oldukları terör saldırıları; Arap Baharı sonrası Ortadoğu’da yaşanan karışıklıklar ve (Suriye benzeri) iç savaşlar nedeniyle Almanya ve Avrupa’nın mülteci akımına uğraması gibi sebeplerle Alman toplumundaki “İslamofobi algısını” arttırdığını, Müslüman ülkelere dair olumsuz klişe algıların daha yaygın

⁴⁰¹ QUANDT, S. (1995): Die Darstellung der Türkei, der Türken und Kurden in deutschen Massenmedien, Gießen: Justus-Liebig- Univ., Inst. für Fachjournalistik, 1995.

⁴⁰² ALVER, F. (2001): Alman Basınında Türkler ve Türkiye, Kurgu Dergisi S: 18, 135-155, 2001. URL: <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1417/153822.pdf?sequence=1>. [Erişim tarihi 12.12.2022].

⁴⁰³ Bkz. ALVER, F. (2001): S. 153ff.

⁴⁰⁴ Bkz. ALVER, F. (2001): S.152.

⁴⁰⁵ TAUSCHER, S./ERDOĞDU, O./KORKMAZ, Ş. (2019): Alman Medyası’nın Eleştirel Söylem Analizi: 24 Haziran 2018 Türkiye Genel Seçimleri, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi • Yıl: 2019 • Sayı/Issue: 33 ss/pp. 96-118 • ISSN: 2630-6220.

şekilde benimsendiğini ve başta Almanya ve diğer AB ülkelerinde oluşan ekonomik krizin “ötekine” karşı tahammülsüzlüğü belirginleştirdiğini vurgulamıştır. Araştırmacılar, Almanya ve Avrupa basınında Türkiye’nin iç ve dış siyasi gelişmeleri hakkında yaygın şekilde yapılan olumsuz haberlerin, Türkiye algısını negatif etkilediğini söylemektedirler.⁴⁰⁶ Buna ek olarak, aynı çalışma, Alver’in çalışmasına benzer şekilde, kendini ileri görüşlü ve açık fikirli addeden Alman Basını’nın, konjonktürel etkilerle dost/düşman ayrımı yaptığı ve farklı siyasi görüşlerde olsalar bile Alman Basını’nın genelinin, “ötekileştirme” hususunda fikir ve söylem birliği içerisinde oldukları sonucuna varmıştır.⁴⁰⁷

Bu makalede ele alınan dönemle ilgili olan çalışmalara bakıldığında, benzer hassasiyet noktalarının, Alman Basını’nda yer alan haberlerle, öne çıktığı görülmektedir. 2016 yılının Türkiye-Almanya ilişkileri açısından gerginlik yılı olduğunu değerlendiren Alkan, bu gerginliğin Haziran 2016’da Alman Parlamentosu’nda sözde “Ermeni Soykırım” yasasının kabulüyle başladığını vurgulamaktadır.⁴⁰⁸ Bu durumun, Almanların Fethullahçı Terör Örgütü’nün saldırılarına geç tepki vermesiyle devam ettiğini, Alman siyasetçilerin ve medyasının, Türkiye’nin bu olaylarla yaşamış olduğu olumsuz duruma kayıtsız kalarak Türkiye’ye bu hususta geç destek vermelerinin, ilişkiler adına hayal kırıklığı yarattığını belirtmiştir. Alkan’a göre; Türkiye hakkında gelişen olumsuz söylemlerin, ırkçı bir parti olan Almanya İçin Alternatif Partisi’nin (AfD) oy potansiyelini düşürmek adına, başta merkez sağda olan Hristiyan Demokrat Parti olmak üzere, seçimler döneminde negatif içerikli söylemlerin artma ihtimali olduğuna da dikkat çekmiştir. İkili ilişkilerin gerginliği hususunda iki ülkenin medya ilişkilerine dikkat edilmesi gerekliliğinin altını çizen Alkan, Almanya ile siyasal diyalogun artırılmasının önemine vurgu yapmış fakat dönemsel olarak diyalogun belli etkenlerden dolayı iniş çıkışlar yaşayabileceğine de işaret etmiştir.

Yine aynı dönemde, Türkiye-Almanya ilişkilerini değerlendiren Bağcı⁴⁰⁹, Alkan’la benzer tespitlerde bulunmuştur. Bağcı, Almanya-Türkiye İlişkilerinde konjonktürel olarak Alman Basını’nın Türkiye tezahürünün değiştiğini, gerilim yaşanan bu dönemde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hakkındaki haberlerde olduğu gibi basında yer verilen bu olumsuz tablonun da bu dönemde Türkiye’nin Almanya ve AB ile yaşadığı uyumsuzluktan kaynaklanan dönemsel bir durum olduğunu belirtmiştir. Bağcı, Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişimi ve Almanya’nın bu konudaki tutumu nedeniyle, Alman Basını’nda olumsuz söylemlerin arttığına değinirken, Alman kamuoyunda, entelektüel ve fikir önderlerinin medyayla paylaştıkları siyasi içerikli makalelerde, Türkiye hakkında olumsuz yazıların artmasıyla, Türkiye resminin genel anlamıyla negatife döndüğünü düşünmektedir. Bu durumun oluşmasında Bağcı’ya göre; özellikle Türkiye’de Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişimi sonrası OHAL ilan edilmesinin, sonrasında birçok kamu görevlisinin Almanya’ya iltica etmesinin ve Can Dündar gibi gazetecilerin Almanya’ya sığınmasının, Türkiye’nin resminin ve imajının olumsuz etkilenmesinde önemli etkisi bulunmaktadır.

Burada yer verilen literatür taramasında da görüleceği üzere, Türkiye-Almanya ilişkilerinde medyanın dönemin konjektürel gelişmelerini nasıl algıladığı ve yansıttığının özellikle Alman halkının gözündeki Türkiye tezahürü bağlamında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, bu araştırmaya konu olan dönemle ilgili yukarıdaki çalışmaların bulguları da akılda tutulmalı ve benzerlikler ya da farklılıklar not edilmelidir. Ancak bu yapılmadan önce, araştırma sorularının ortaya konulması ve verilen dönemin hangi yöntemle analiz edileceğinin açıklanması gerekmektedir.

⁴⁰⁶ Bkz TAUSCHER, S./ERDOĞDU, O./KORKMAZ, Ş. (2019): S. 97.

⁴⁰⁷ Bkz TAUSCHER, S./ERDOĞDU, O./KORKMAZ, Ş. (2019): S.111.

⁴⁰⁸ ALKAN, N. (2017): Türk Alman İlişkilerinde Gerginlik Yılı, ANKASAM, 13.01.2017, URL: <https://www.ankasam.org/turk-alman-iliskilerinde-gerginlik-yili-2016/>. [Erişim tarihi 12.12.2022].

⁴⁰⁹ BAĞCI, H. (2017): Almanya, Türkiye İlişkileri nereye gidiyor?, Karar Gazetesi, 4.03.2017, <https://www.karar.com/prof-dr-huseyin-bagci-yazdi-almanyaturkiyeiliskileri-nereyegidiyor-406455> [Erişim tarihi 12.12.2022].

2. Araştırma Objesi ve Yöntemi

Araştırma objesi Alman basınında güçlü bir yere sahip ve gündelik olarak yayınlanan, muhafazakâr yayım kimliğine ve politikasına sahip “Die Welt” (Dünya) ve sol-liberal eğilimli Süddeutsche Zeitung (Güney Alman Gazetesi) adlı iki gazetenin, 1 Aralık 2016 ve 1 Mayıs 2017 yılları arasında Türkiye hakkında politik düşünce ve görüş sayfasında yayınladığı haberleridir. Arama sürecinde, “Türkiye” adlı anahtar kelime ile gazetelerin online arşivlerinde arama yapılmıştır.

“Türkiye” anahtar kelimesinin ilgili iki gazetenin Görüş/Yorum Sayfalarında aratılması sonucunda toplam binin üzerinde habere ulaşılmış; bunların içerisinde Almanya Türkleri--referandum, DİTİB, Deniz Yücel, göçmenler, FETÖ ve AB başlıkları altında kategorize edilmiş haberler seçilip, Aralık 2016-Mayıs 2017 döneminde yaşanan olaylar kapsamında Alman Basınında yansıtılan Türkiye portresi, seçilmiş yorum haberleri ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Süddeutsche Zeitung gazetesindeki toplam 780 yorum yazısı içerisinde 220’si ve Die Welt gazetesindeki 287 yorum yazısı içerisinde 67’si bu çalışmaya konu olmuştur.

Tablo 1: “Türkiye” anahtar kelimesi ile taranan haberler ve içeriklerinden araştırmaya konu edinilen seçilmiş yorum haberleri

Anahtar kelime	Türkiye	+ Referandum	+ Ditib	+ D.Yücel
Süddeutsche Zeitung (Gazetesi)	Başlık Hepsi	Başlık Hepsi	Başlık Hepsi	Başlık Hepsi
Politika bölümü	106	462	4	51
Nötr/Pozitif yorum (%)	<10%			
Die Welt (Gazetesi)				
Politika bölümü	67	287	2	28
Nötr/Pozitif yorum (%)	<5%			

Gazetelerin içerik analizi yapılırken Aralık 2016-Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleşen önemli olaylar üzerinden gidilmiş, önceki çalışmalarda elde edilmiş bulguların devamlılığının söz konusu olup olmadığı araştırılmıştır.

Girişte sıralanan ve sonraki bölümde detaylı olarak açıklanacak olan, ilgili dönemde gerçekleşen ve bu araştırmaya konu olan olgular dikkate alındığında, ilgili analizin yapılabilmesi için şu iki araştırma sorusu ön plana çıkmaktadır:

1. Soru: Türkiye-Almanya ilişkileri kapsamında Almanya’daki seçimler ve AB-Türkiye ilişkileri bağlamında Alman siyasilerin ve önder kişilerin (akademisyenler ve Ortadoğu uzmanları gibi), gergin ve olumsuz beyanlarda bulunması, Süddeutsche ve Die Welt gazetelerinde yer alan siyasi yorum ve görüş köşelerine nasıl yansımaktadır ve gazeteler arasında varsa hangi yorum farklılıkları ortaya çıkmaktadır?

2. Soru: Türkiye ve Almanya ilişkileri, araştırılan iki gazetenin yorumlarında hangi iletilerle yer almakta, ilişkiler nasıl nitelenmekte ve gazeteler ve yazarları arasında varsa hangi yorum farklılıkları ortaya çıkmaktadır?

Araştırma Klaus Merten’in “İçerik Analizi” yöntemine göre Süddeutsche Zeitung ve Die Welt gazetelerindeki yorum sayfasında, 1 Aralık 2016 - 1 Mayıs 2017 yılları arasında yayınlanan haberlerden seçilmiş, yapılan haberlerin içeriksel karakteristikleri ve bağlamı araştırılmış, sosyal gerçekliliğinin ortaya

çıkarılmasını amaçlanmıştır.⁴¹⁰ Merten'in tanımlamasıyla, "içerik analizi sosyal gerçekliliğin verilerini toplarken, beyan edilmiş bir metnin karakteristik özelliklerini, başka bir metnin beyan edilmemiş bağlantısından sonuç çıkartılmasıdır."⁴¹¹

Yayın şartlarında, sayfa kısıtlaması olması nedeniyle bu çalışmada kantitatif içerik analiz yerine, kalitatif içerik analizi ile Die Welt ve Süddeutsche Zeitung'un yorum köşelerinde araştırılan alt kategorilerin bulgularını oluşturan, en önemli yorum haberleri seçilip, araştırılan konunun sosyal gerçekliği, elde edilen bulgularla açıklanmaya çalışılmıştır.

Aşağıda Die Welt ve SZ'nin Türklere ve Türkiye'ye bakış açısı ve onları tasarlama ve yorumlama biçimine ilişkin bulgular yer almaktadır. Süddeutsche gazetesi'nde Türkiye'nin genel hatları ile çizilen resmi şöyledir:

Süddeutsche Zeitung ve Die Welt'in Köşe Yazılarının İletileri ve Bulguları

1. Sorunun Bulguları:

Önemli siyasetçilerin ve fikir önderlerinin de görüş bildirdiği Süddeutsche Gazetesi politik yorum sayfasında güvenlik uzmanı olarak yazan gazeteci Jan Gaspers 29.04.2017 tarihli köşe yazısında, Türkiye'nin Temmuz 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi esnasında ve sonrasında Almanya ve AB tarafından bu konuda Türkiye'nin kendisine gösterilmeyen anlayış ve empati nedeniyle, hayal kırıklığına uğradığını ve bu süreç ertesinde Çin'e yaklaştığını söylemiştir. Gaspers, Türkiye'nin Çin ile yakınlaşmasının, NATO ve Avrupa güvenliği adına bir tehlike oluşturacağını iddia etmiştir.⁴¹²

Tarihçi Ash 08.03.2017 tarihinde yorum köşesinde⁴¹³, Deniz Yücel'in tutuklanması ve Anayasa değişikliği referandumunun Türkiye'ye getirebileceği olası antidemokratik sonuçlardan bahsederken, Türkiye'nin Batı'dan kopmak üzere olduğunu ve Batı'daki sivil toplum örgütlerinin Türkiye'yi demokrasi alanında kalkındırması ve desteklemesi gerektiğinden bahsetmiştir. Türkiye ve Türkiye'deki insanlar burada çaresiz ve kötü durumda gösterilirken, yardıma muhtaç bir ülke konumuna indirgenmektedir.

Süddeutsche Gazetesi Türkiye üzerine köşe yazılarında siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler uzmanlarının görüşlerini yayımlarken; Welt gazetesi Almanya'nın popüler siyasetçilerinin görüşlerine yer vermiştir. 12 Aralık 2016 yılında Avusturya'nın eski Başbakanı Sebastian Kurz ve Avrupa Halk Partisi'nin Meclis Grup Başkanı Manfred Weber'in Türkiye hakkında yazdığı ortak bir görüş beyannamesinde, Kurz ve Weber, AB'nin 24 Kasım 2016'da Türkiye üyelik müzakerelerini dondurma kararının çok yerinde olduğunu, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliği nedeniyle gözden çıkarılamayacak bir ülke olmasına rağmen, Türkiye'nin AB'nin demokratik normlarına uygun hareket etmediğini, özgürlüklere müdahale ettiğini ve idam cezası mevzusunun geri getirilmesinin AB açısından kabul edilmez olduğunu iddia etmekte ve bu nedenle AB'nin Türkiye ile müzakereleri dondurmasını önemli bir hamle olarak göstermektedirler.⁴¹⁴

Yeşiller Partisi siyasetçileri Cem Özdemir ve Claudia Roth'un da düşüncelerine başvurularak, ikilinin Türkiye'de alınan referandum kararına ve bunun Türkiye'de demokrasi adına açacağı olumsuz sonuçlara yer verilmiştir. Roth, Türkiye ile yapılan mülteci sözleşmesinin feshedilmesinin gerekliliğine atıf yapmış ve

⁴¹⁰ MERTEN, K. (1995): Inhaltsanalyse: Einführung in Theorie, Methode und Praxis, 2. Basım, Springer Basım Evi, Wiesbaden, 1995. Ayrıca bkz. ALVER, F. (2001): S.142.

⁴¹¹ Bkz. MERTEN, K.: S.59.

⁴¹² GASPERS, J. (2017): Die Chinesische Verlockung (Çin'in Cazibesi), Süddeutsche Zeitung (Konuk Yorumu), 29.04.2017. S. 6. URL: Gastkommentar - Die chinesische Verlockung - Politik - SZ.de (sueddeutsche.de) [Erişim tarihi 12.12.2022].

⁴¹³ ASH, T.G.: Reise in die Dunkelheit (Karanlığa Yolculuk), Süddeutsche Zeitung (Dış Görünüm), 08.03.2017, S.2. URL: http://www.sueddeutsche.de/politik/aussenansicht-reise-in-die-dunkelheit-1.3408918 [Erişim tarihi 12.12.2022].

⁴¹⁴ Kurz, Avusturya'da 2017 yılında yapılacak olan seçim öncesinde, Weber ise de Avrupa Komisyonu Başkan Adaylığı yarışısı sürecinde her fırsatta Türkiye'yi hedef alan konuşmalar yapmıştır. Bu durum: yani, Türkiye hakkında kamuoyu önünde seçimler öncesi olumsuz söylemde bulunma, siyasi bir hamle olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte siyasilerin dış politikada, gazeteler vasıtasıyla kamuoyunun görüşünü etkilemeye ya da uyguladıkları siyasi kararları kabul ettirmeye çalışma çabaları, Hristiyan Demokrat olan bu iki siyasetçinin yazılarından da çıkarılmaktadır. Bkz. KURZ, S. & WEBER, M. (2016): Ein Neustart mit der Türkei (Türkiye ile yeni bir başlangıç), Die Welt (Konuk Yazısı), 13.12.2016 tarihinde yayımlandı. URL: Für Österreichs Außenminister Kurz und EU-Politiker Weber ist EU-Beitritt keine Option - WELT [Erişim tarihi 12.12.2022].

Almanya'nın Türkiye'ye tepki vermesinin elzemliği hususunda Özdemir ile hemfikir olmuştur.⁴¹⁵ Siyasilere, akademisyenlerin ve önder kişilerin fikirlerine yer verilirken, okuyucunun bakış açısının ağırlıklı olarak Türkiye aleyhine şekillendirildiği ve iki gazetenin de fikir önderlerinin Türkiye-Almanya ilişkileri bağlamında resmi söylemle örtüştüğü görülmektedir.

2. Sorunun Bulguları

Almanya-Türkiye ilişkilerinde konu edinilen meseleler Aralık 2016 ve Mayıs 2017 yılları arasında iki ülke arasında karşılıklı suçlamalar etrafında gerçekleşmiştir. Almanya Türkiye'nin özellikle fikir özgürlüğü bağlamında insan haklarını ihlal ettiğini iddia ederken, Türkiye'nin iç meselelerini Almanya ve AB ile dış ilişkiler meselesi haline getirmiş; Türkiye'de terör suçundan yargılanan FETÖ terör örgütü üyelerinin yargılanmasına, PKK ile görüşmelerde bulunan gazetecilerin tutuklanmasına tepki verirken, Türkiye'nin Almanya'da Türk vatandaşlarıyla bir araya gelmesinin, Almanya'nın iç huzuruna ve demokrasi anlayışına set vurduğunu iddia etmiştir. Türkiye ile Aralık 2016'da müzakerelerin dondurulması ve Türkiye'nin AB içerisindeki yerinin sorgulanması hususu, köşe yazılarında çok yankı getirmiştir. Süddeutsche ve Welt gazetelerinde yapılan eleştirel yorumların yansısı, daha az eleştirel yorumlar da mevcuttur.⁴¹⁶

Türkiye'nin AB içerisinde yerinin olmadığını düşünen yazarlar genel anlamda Türkiye'de düşünce özgürlüğü ve farklı mezheplere saygının ve hukuk anlayışının olmadığı kanısındadır. Bu hususta iki gazetede de benzer yorumlar yapılmaktadır. İncelenen zaman diliminde Türkiye aleyhinde yazılan politik makalelerin istatistiksel payı toplam içinde %90'nın üzerindedir.

2017'nin Şubat ve Mart aylarında Die Welt yazarı Deniz Yücel'in Türkiye'de gözaltına alınması ve tutuklanması, yorumlarda eleştiriye neden olmuş ve Türkiye düşünce özgürlüğü yasasını ihlal etmekle suçlanmıştır. Bu konu üzerinde görüş birliği içerisinde olan gazeteciler, Deniz'in hangi nedenle tutuklandığı üzerine detaylı bir bilgi vermeksizin, Türkiye'yi suçlamaktadırlar. “Wir sind Deniz (Biz Deniz'iz)” adlı yazısında o zamanki gazeteciler birliği başkanı olan M. Döpfner, Türkiye'yi popülizm, diktatörlük ve demokrasi karşıtlığı döneminde, Çin, Rusya, Macaristan, Polonya ve ABD'deki gibi basına ve düşünce özgürlüğüne yapılan saldırıların, korkutma amaçlı bir örnek teşkil ettiğini iddia etmektedir. Türkiye, Döpfner tarafından diktatörlüğün yaşandığı bir ülke kategorisine sokulmaktadır.⁴¹⁷

Türkiye ile müzakerelerin dondurulması gerektiği ve Türkiye'deki Hristiyanlara yapılan sözde dışlayıcı ve haksız tutumu değerlendiren Die Welt yazarı Rainer Haubrich 19 Aralık 2016'da Türkiye'deki basın özgürlüğünün ve temel insan haklarının hiçe sayıldığını beyan ederken, Türkiye'deki Hristiyanların haklarının verilmediğini, baskı gördüklerini ve özgürce dini vecibelerini yerine getirmelerinin engellendiğini yazmıştır. Türkiye'nin Avrupa'dan uzaklaştığını ileri sürerken Türkiye'yi faşist, demokratik olmayan, yıkıcı ve kendi yurttaşlarına şiddet uygulayan bir devlet olarak tanımlamıştır.

• Süddeutsche Zeitung yazarı Michael Szymanski ise fikir ve ifade özgürlüğü açısından sözde “Kürt meselesi” ve PKK ile görüşmeler yapan “HDP” üzerinden Türkiye'ye eleştirel bir yorum getirmektedir. PKK'nın İstanbul'da 2017 yılında yaptığı terör eylemi hakkında yazan Szymanski, Türkiye Cumhuriyeti'nin emniyet ve asayişini sağlamak amacıyla, PKK terör örgütünün Güney Doğu Anadolu'da ve sınır ötesindeki faaliyetlerini engellemek, bölgedeki teröristleri etkisiz hale getirmek ve örgütü bölgeden kalıcı bir şekilde çıkarmak için gerçekleştirdiği operasyon ve harekâtları, her fırsatta BM şartının ve uluslararası hukukun ihlali kapsamında olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte Güneydoğu Anadolu'nun Kürtlerin üstünlüğü altında

⁴¹⁵ O dönemin Meclis Başkanı yardımcılardan Yeşiller Milletvekili Roth, Türkiye ile silah ticaretinin durdurulması gerekliliği ve Türkiye ile yapılan Mülteci Sözleşmesinin sonlandırılması üzerine bir makale yazmıştır. Bkz. ROTH, C.: Der Flüchtlingsdeal muss endlich aufgekündigt werden (Mülteci anlaşması nihayet iptal edilmelidir), Die Welt (Konuk Yorumu), 22.03.2017. URL: <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article163071854/Der-Fluechtlingsdeal-muss-endlich-aufgekuendigt-werden.html> [Erişim tarihi 12.12.2022].

⁴¹⁶ Örneğin bkz. SEELING, L. (2016): Ein Lehrstück (ibretlik/ders niteliğinde), Süddeutsche Zeitung (Yorum), 20.12.2016. S. 4. GASPER, J. (2017) ve BRÖSSLER, D. (2016) Türkiye'yi tek taraflı suçlamayan, daha nötr yorumlarda bulunmuşlardır. Fakat daha az eleştirel yorumların, toplam yorumlar içerisindeki yeri %10'un altındadır.

⁴¹⁷ DÖPFNER, M. (2017): Wir sind Deniz (Biz Deniz'iz), Die Welt, 27.02.2017. URL: <https://www.welt.de/debatte/article162438685/WIR-SIND-DENIZ.html> [Erişim tarihi 12.12.2022].

olduğu bilgisiyle, Almanya’da hem akademik literatürde hem de sesli ve görsel medyada, bu bölge ve kısmen Doğu Anadolu’nun “Kürt Bölgesi“ olduğunu iddia etmektedir. Kabul edilen terör eylemi sonrası HDP’nin barışçıl bir muhalefet partisi olarak AKP tarafından durdurulmak adına, İstanbul’daki terör eylemi nedeniyle HDP’nin baskı altına alınacağını ve sözde haksız yere tutuklanmış olan Selahattin Demirtaş’ın işinin zorlaşacağını söylenerek, Türkiye’de demokrasinin işlemediği ve muhalif partilerin ilerlemesinin engellendiği bilgisini de eklemektedir.⁴¹⁸

Bununla birlikte Almanya ve Türkiye İlişkileri konusunda, Alman basınının Almanya’da yaşayan Türkleri, negatif bir etkileşim halinde, hedef aldığı gözlemlenmektedir. İncelenen yorumlarda, daha muhafazakâr tutum içinde olan, yabancı kökenlilere ve göçmenlere daha mesafeli duran Die Welt gazetesi ile solcu ve liberal eğilim çizen ve farklı kültürlere kendini daha açık gösteren Süddeutsche Zeitung’un da genel olarak Almanya’da yaşayan Türkleri ağır bir dille eleştirdiği sonucu çıkmaktadır. 2017 yılında Türkiye’deki Anayasa değişikliğine destek veren Almanya’daki Türklerin seçme seçilme hakkını kullanmak istemesine, Süddeutsche gazetesi tepki göstermiştir. Thomas Avenarius adlı yazar iki kültür arasında kalan Türk kökenlilerin Almanya’da yaşayıp Türkiye’deki seçimlere katılmalarının doğru olmadığını söylerken, çifte vatandaşlığın çıkması halinde, bu kimliği alacak kişilere ikametgahları olan yerde seçme ve seçilme hakkı verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹⁹

Bu süreçte Almanya’da yaşayan birkaç Türk’ün, aranan örgüt mensuplarını Türk makamlarına ihbar etmeleri, Almanya’ya karşı yapılmış bir vefasızlık ve partizanlık olarak nitelendirilmiş, Alman toplumunda yaşayan ve Türkiye ile bağı kuvvetli olan Türkler “ihbarcı” ve “ajan” olarak Süddeutsche gazetesinde yazan gazeteciler tarafından damgalanmıştır. Örneğin, Süddeutsche Yazarı Dobinski 2017 Anayasa referandumu hakkında yazarken, Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarını “Erdoğan ajanı” olmakla suçlamaktadır. Almanya’da yaşayan Türkleri entegre olamayan kişiler olarak tanımlarken, Almanya’da yaşayan birkaç kişinin, Almanya’da himaye altındaki FETÖ üye listesini Türk güvenlik güçlerine vermelerinin, birkaç kişiye özgü değil tüm Türk kökenlileri içerdiğini belirterek genelleme yoluna gitmiştir. “Sadece bir istihbarat listesi değil, Almanya Türkleri ve Türk kökenli Almanlar arasında tutulan birçok liste vardır” diyen Dobinski, varlığı ispatlanmamış birkaç listenin varlığından bahsederken, spekülasyon yaparak Almanya’da yaşayan Türklere ve Türk asıllı Alman vatandaşlarına “ajanlık” isnat etmektedir. Bu nedenle, bilginin ve olayın gelişme şekli eksik ve tahminlere dayalı olduğu görülmektedir. Dobinski aynı zamanda Almanların, Türklerle ve Almanya Türkleri ile olan beraberliklerini on yıl geriye götürdüğünü ileri sürerek, gazeteciliğin gerektirdiği sorumluluk anlayışı dışına çıkarak, iki toplum arasında sosyal ve kültürel ilişkiler hakkında negatif bir resim çizmektedir.⁴²⁰

Süddeutsche’e göre kıyasla Die Welt daha çok Nisan 2017 yılındaki referandum kararlarını ve Türkiye’nin iç meselelerini ilgilendiren konuları gündeme taşımıştır. Özellikle Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarının, Türkiye ile ilgili seçim haklarını kullanmaları, Die Welt tarafından, Almanya’ya karşı yapılan özgüvensiz bir durum ve entegre olamama problemi olarak görülmüş ve Türkiye’nin sorunlu iç ve dış meselelerinin Almanya’ya taşınmasının rahatsız edici olduğu yorumları yapılmıştır.

Die Welt ve Süddeutsche Gazetesi’nin düşünce köşelerinde, daha farklı görüşlerde seyreden, olaylara önyargılı ve negatif bir bakış açısından değil objektif, gazetecilik anlayışının getirdiği bir yorumla yaklaşan görüşlere de rastlanmaktadır. Örneğin, Welt gazetesi yazarı Porschardt, Türkiye ve Almanya’nın ekonomik ve güvenlik alanında, Almanya’da 1961 yılından beri yaşayan Türklerin iki ülkeyi kazançlı çıkardığını ve ilişkilerin kötü bir dönem yaşamasına rağmen hem Almanya’daki İslam karşıtlarının dışlayıcı tavırlarının engellenmesi hem de Türkiye’deki aşırılıklara izin verilmemesi gerektiğini vurgulayan Porschardt kötü giden ilişkilerin düzeltilmesinin önemli olduğuna da değinmektedir.⁴²¹ Porschardt ikili ilişkilerin devam etmesi

⁴¹⁸ SZYMANSKI, M.: Der Terror der PKK (PKK Terörü), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 13.12.2016.

⁴¹⁹ AVENARIUS, T.: Was für eine Wahl (Ne seçim ama), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 16.03.2017.

⁴²⁰ DROBINSKI, M. (2017a): Gelistet, gebrandmarkt, gefährdet (Listelenmiş, markalanmış, tehlike altında), Süddeutsche Gazetesi (Görüş Sayfası), 28.03.2017, S. 4.

⁴²¹ PORSCHARDT, U.: Türkisch -deutsches Endspiel kennt nur Verlierer (Türk-Alman oyununun sonunda sadece herkes kaybeder), die Welt (Başlık), 04.03.2017, S. 1.

gerekliliğinden bahsetse de Almanya'daki Türklerin referandumda alacakları kararın ve Türkiye'nin yaptıkları siyasi hamlelerin ilişkilerdeki düzelmeyi etkileyeceği kanısındadır.

Aynı şekilde, Süddeutsche'de yazan Brössler, Türkiye-Almanya ve Türkiye-AB ilişkilerinin sadece dış politika konularıyla ilişkili olmadığını, o dönemde Türkiye ile ilişkileri dondurma kararı alınmasının, Avusturya Başbakanı Kurz gibi siyasetçilerin, kendi ülkelerindeki oy kazanma kaygısıyla ve iç politika meseleleriyle ilgili olduğunu belirtirken; Türkiye ile haklı anlaşmazlıkların, ilişkilerin dondurulmasıyla sonuçlanmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁴²²

Süddeutsche yazarı Schlötzer Türkiye'nin ve Türk halkının, Almanya tarafından desteklenmesinin öneminden bahsederken, Türk-Alman İlişkilerinin devamlılığını vurgulamış, Şansölye Merkel'in o zamanki dönemde (03.02.2017) ilişkilerin soğuk seyretmesine rağmen, Türkiye'ye yaptığı ziyaretin, iki ülke açısından önemli olduğunu ve Türkiye'nin Batı müttefiki olarak kalmasının önemini vurgulamıştır.⁴²³ Aynı gazetelerde içerisinde Türkiye'nin iç ve dış siyasetine eleştirel yaklaşılmamasına rağmen, ilişkilerin ekonomik ve siyasi bağının önemli olduğu üzerinde duran görüşler de bulunmaktadır.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, ilgili dönemde Alman Basınında bu makalede yer verilen olaylar çerçevesinde ele alınan konular bağlamında çizilen Türkiye resminin, ilişkilerin devamının önemini vurgulayan birkaç görece ılımlı politik görüş ve fikir yazısı dışında, ağırlıklı olarak Türkiye hakkında yıllar içerisinde özellikle belli dönemlerde Alman basınında yer verilen negatif görüşler ve tezahürlerle paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda, farklı iki görüşe sahip Süddeutsche Zeitung ve Die Welt gazetelerinde yayınlanan ilgili yazıların analizinin ortaya koyduğu bulguların, Türkiye-Alman ilişkileri ve Alman Basınında Türkiye tezahürü açısından daha derinlikli bir tartışmaya tabi tutulması gerekmektedir.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Verili iki gazetenin siyasi köşe yazılarında yer alan Türkiye hakkındaki resmin incelenmesi, Almanya-Türkiye İlişkilerinin 2016-2017 yılında gerçekleşen gergin ortamı⁴²⁴ ile ikili ilişkilerin ve dış politika meselelerinin o dönem nitelikli Alman basınına yansımalarını inceleyen bu çalışmada ortaya konulan iki soru yanıtlanmış, bulguların önceden yapılan bilimsel çalışmalardaki bulgularla benzeştiği gözlemlenmiştir.⁴²⁵ Yapılan çalışmalarda, Alman Basını "Türkiye" resmini iç ve dış politika gündemi doğrultusunda yayınlamaktadır. Genel Seçimler esnasında, her partinin Türkiye üzerinden yaptığı olumsuz propaganda özellikle bu dönemde gazete ve diğer medya alanlarında olumsuz bir resim çizmektedir. Bu resim alıcıya iletilirken, Almanya'da yaşayan Türkler üzerinden, Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki gelişmeler konu edinilmektedir ve "Türkler", Avrupa'ya uyum sağlayamayan, katı, aşırı milliyetçi, yaşadığı topluma ve kültürüne adapte olamayan, bağnaz, aşırı sesli bir millet olarak resmedilmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular; Gür, Alkan ve Alver'in 1980'ler, 1990'ların ortası ve 2000'li yılların başında araştırmalarıyla ortaya koydukları olumsuz tablonun halen gözlemlendiğini ve Alman siyasetinin gündemindeki konularla bu olumsuz tablonun birleştirildiğini göstermektedir. Ayrıca Tauscher, Erdoğan ve Korkmaz'ın 2019 yılında elde ettikleri bulgular ile yakın zamanda Alman basınındaki olumsuz ve taraflı yayın anlayışına dayanan düşüncelerin var olduğu ispatlanmaktadır. Bu çalışmada da, geçmişe nazaran azalmasına rağmen, Türkiye hakkında geri kalmışlığa dair olumsuz, eleştirel ve küçük düşürücü iletilerin halen var olduğu tespit edilmekle birlikte, elde edilen tespitlerin, nitelikli basının iletilerinde de yer aldığı bulgularca bir önceki bölümde gösterilmiştir.

1 Aralık 2016 ve 1 Mayıs 2017 yılları arasında incelenen yorum köşelerinin başlıklarına bakılarak analiz yapılıncaya, başlık içerisinde ağırlıklı olarak negatif bir yaklaşım ve ifade şekli gözlemlenmektedir.

⁴²² BRÖSSLER, D. (2016): Scheingefechte (Sahte savaşlar), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 14.12.2016.

⁴²³ SCHLÖTZER, C.: Auge in Auge (Yüz Yüze), 03.02.2017, Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), S. 4.

⁴²⁴ Gazetelerin arşivlerinde "Almanya-Türkiye Krizi" adlı kategori altında gruplandırılmalar yapılmıştır.

⁴²⁵ Yayınlandıkları tarihleriyle itibaren yapılan araştırmaların kaynakçası: ALKAN, M. N. (1994) / GÜR, G. (1998) / ALVER, F. (2001) / TAUSCHER, S./ERDOĞDU, O./KORKMAZ, Ş. (2019).

„Europa lebe wohl (Hoşçakal Avrupa)“⁴²⁶, „Existenzkampf“ (Varoluş Mücadelesi)⁴²⁷, „Gebrüll statt Gespräch (Konuşmak yerine Bağırarak)“⁴²⁸, „Der Furor von Istanbul“ (İstanbul’un Öfkesi)⁴²⁹, „Leere Drohungen“ (Boş Tehditler)⁴³⁰ gibi başlıklarla Türkiye’ye yapılmış negatif söylemlerin özeti verilmektedir. Türkiye, Avrupa’nın medeni, demokratik ve aydın çizgisinden kopmuş, ülkesinde ajanlık adı altında Alman kökenli gazetecileri ve başka seyahat edenleri gözaltına alan, tutuklayan, katı, farklı kültürlere, değerlere ve kimliklere önem vermeyen bir ülke olarak gösterilmektedir. Konu, anlatım ve yazım şekli tercihleri suçlayıcı argümanlara dayanırken, olay sonuç ilişkisi geride bırakılarak Türkiye, hukuk sistemi olmayan bir ülke olarak resmedilmektedir. Bu durumun tersini iddia eden birkaç yazı dışında, bu iki gazete de Türkiye-AB ilişkilerinin dondurulması gerektiğini okuyucuya empoze ederken, Türkiye’nin yalnızlaştırılmasının gerekliliğinden de bahsetmektedir.

Yazıların çoğu gündemdeki Türkiye olayları ve etrafında yazılmışken, Aralık ve Nisan aylarında, FETÖ darbe girişimi ve gözaltı ve tutuklama süreçleri sonrası, Deniz Yücel’in gözaltına alınmasıyla⁴³¹ birlikte haberlerin insan hakları ve fikir özgürlüğü gibi konulara yoğunlaştığı görülmektedir.⁴³² Şubat 2017’den itibaren ise konu Türkiye’deki Anayasa değişikliği referandumuna gelmektedir. Bu bağlamda, en çok yankı bulan olay, Türk siyasetçilerin ve nihayetinde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Hollanda ve Almanya gibi ülkelerdeki Türk vatandaşlarını ziyaretleri esnasında Alman basınının iddiasına göre yapmış oldukları “parti propagandası” ve buna Almanya’da yaşayan Türklerin katılımı olmuştur. Almanya Türklerinin iki ülke arasında seçim yapması gerektiği vurgulanırken, Türkiye’ye ve Cumhurbaşkanı’na gösterilen ilgi Almanya’da yaşayan Türklerin Almanya ile dayanışma ve bütünlük içerisinde olmadığı ve dolayısıyla Almanya’ya entegre olamadığı şeklinde yorumlanmıştır⁴³³.

Az da olsa reel siyasetin getirdiği ekonomik ilişkilerin devamlılığı açısından ve yıllardır süregelen ilişkiler nedeniyle, Almanya’nın Türkiye ile ilişkilerinin kesilmemesi gerekliliğine inanan (nötr veya pozitif) görüşler⁴³⁴, ilişkilerin devamlılığı üzerine yorumlar içerirken, diğer yorumlar, Türkiye’de kabul edilen referandumun AB’nin ve Almanya’nın demokratik değerleriyle bağdaşmadığı, Türkiye-AB İlişkilerinin “imtiyazlı ortaklıktan”⁴³⁵ öteye gitmemesi ve Almanya Türklerinin aynı zamanda “çifte vatandaşlık” beklentilerinin kabul edilmemesi gerektiğini empoze eden yazılardan oluşmaktadır⁴³⁶.

Liberal-Sol eğilimli gazete Süddeutsche’nin muhafazakar Die Welt gazetesi kadar bu konuda sert bir dil kullanması ve Türkiye ile Almanya Türklerinin “Ötekileştirilmesi”, dış politika meselelerinde basının ortak bir ileti içerisinde olduğu ve Türkiye’den Almanya’ya yapılan bir eleştiriyle ya da Nasyonal Sosyalizm geçmişiyle hatırlatılmasıyla liberal eğilimli görüşlerin de karşı atağa geçtiği gözlemlenmiştir.⁴³⁷ İlgili

⁴²⁶ SEELING, L. (2017): Europa, lebe wohl (Avrupa, elveda), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 23.01.2017.

⁴²⁷ BRÖSSLER, D. (2017): Existenzkampf (Varoluş mücadelesi), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 26.01.2017, S. 4.

⁴²⁸ DOBINSKI, M.(2017b): Gebrüll statt Gespräch (Konuşmak yerine bağırarak), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 25.02.2017.

⁴²⁹ HAUBRICH, R.: Der Furor von Istanbul (İstanbul kıyameti), Die Welt (Yorum), 19.12.2016, S. 1.

⁴³⁰ SCHLITZ, C. B.: Leere Drohungen (Boş tehditler), Die Welt (Yorum), 16.03.1917, S. 4.

⁴³¹ MARINIC, J.: Freiheit (Özgürlük), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 25.02.2017, S. 5.

⁴³² KALKONY, B.: Eine Farce der türkischen Justiz (Türk yargısının maskaralığı), Die Welt (Politika) S.7, 05.04.2017.

⁴³³ Bkz. DOBINSKI, M.(2017b).

⁴³⁴ ROSENFELD, D.: Demütigung statt Diplomatie (Diplomasi yerine Aşağılama), Die Welt (Görüş), 13.03.2017 tarihinde yayımlandı.

⁴³⁵ “Katılım Ortaklığı Görüşmesinin dondurulması, değerler bütünü AB’nin Türkiye’deki olumsuz gelişmeleri göz ardı edemeyeceğinin, net ve yerinde bir sinyaldir.” (Ein Einfrieren der Beitrittsverhandlungen wäre ein klares und angemessenes politisches Signal, dass die EU als Wertegemeinschaft nicht bereit ist, über die negativen Entwicklungen in der Türkei hinwegzusehen.), KURZ, S. & WEBER, M.: Ein Neustart mit der Türkei” (Türkiye ile yeni bir başlangıç), Die Welt (Konuk Yazısı), 13.12.2016 tarihinde yayımlandı.

⁴³⁶ AVENARIUS, T.: Was für eine Wahl (Nasıl bir seçim ama), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), S.4, 16.03.2017

⁴³⁷ Stefan Kornelius adlı Süddeutsche yazarı, Almanya, Hollanda ve Fransa’da seçimler için gelen Türk siyasetçilerin bu ülkelere karşı “Nazi uygulaması” demelerine karşın, Avrupa’da yabancı politikacılara propaganda yasağı getirilmesi gerekliliği dışında o zamanki Türk Büyükelçisi’nin sınır dışı edilmesinin ve Türkiye’deki Almanya Büyükelçisinin geri çağırılması gerekliliğini vurgularken, ticaret ve Avrupa politikasında da kısıtlamalar ve engellemeler yapılması gerekliliğinden bahsetmekle kalmamıştır, ön katılım ortaklığı yardımlarının ve olası vize serbestliğinin dondurulmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. (Der beginnt

yazılarda, Türkiye'nin tarihte gerçekleştirmiş olduğu iddia edilen asılsız olaylara dayanılarak, Türkiye, "soykırmacı" ve halen kendi ülkesinde farklı dinlere ve kültürlere şiddet uygulayan, "aşırı milliyetçi" bazen "ırkçı" bir millet ve devlet olarak basın ve siyaset yoluyla kınanmaktadır. Süddeutsche'ye göre Türkiye hakkında daha az haber yayınlayan die Welt gazetesi, siyasi yorumlarında muhafazakâr ve Hristiyan Demokrat çizgisini; Türkiye'nin Batı değerler bütünlüğüne uymadığını ve demokrasinin, insan haklarının, fikir özgürlüğünün gereklerini yerine getiremediğini sadece muhafazakâr siyasetçiler ve fikir önderlerinin "görüş" köşesinde yazdığı yazılarla değil ilgili politik yazıların tamamında açıkça göstermektedir.

2016-2017 yılında yaşanan Almanya-Avrupa Ülkeleri-Türkiye krizi günümüzde daha ılımlaşmış bir hal almıştır. Türkiye'nin Rusya-Ukrayna barışını sağlamak adına, giriştiği arabuluculuk gibi ve önemli diplomatik hamleleri ve barışçıl politikası 2022 yılında Alman siyaseti ve basını tarafından olumlu yanıtlar almıştır ve Türkiye'nin bölgesinde önemli bir müttefik olduğu kabul edilmiştir. Buna rağmen, basın özgürlüğü ve insan hakları mevzuları konusunda eleştirel dil devam etmektedir.

Ayrıca Türkiye-Almanya İlişkileri açısından gerginlik yaratan yeni olaylar da bulunmaktadır. Güncel gergin tartışmalardan bir tanesi, Türkiye'nin İsveç'in NATO'ya dahil edilme ve genişleme politikasını veto etmesinin, İsveç Dışişleri Bakanı Baerbock'un eleştirisine ve uyarılarına neden olmasıdır. Buna ek olarak Yunanistan ve Türkiye arasındaki "Ege Adaları" krizinde hem Baerbock'un hem de yeni hükümetin Yunanistan'a taraf olan söylemleri; Kuzey Suriye'de Türkiye'nin güvenliğini sağlama adına yaptığı sınır ötesi askeri hareketler, "Osman Kavala" meselesi, karşılıklı eleştirel söylemlere konu olmaktadır ve Alman basını tarafından Türkiye aleyhine kullanılmaya devam edilmektedir.

Asıl olan, tarafsızlık prensibine dayanan basın kuralına nitelikli gazetelerin ehemmiyet verip tutarlı ve objektif bir yayın anlayışı ve sorumluluğu ile yaklaşmalarıdır. Bir ulusa ve ülkeye karşı stereotipler yaratılarak, toplumlararası önyargıların oluşturulmaması gerekmektedir.

Almanya ve Türkiye ilişkileri iki ülke açısından çok değerlidir ve bugün ortak akrabalık ve sosyo-kültürel birlikteliğin dışında, ekonomi ve güvenlik alanında önemli çalışmalar yapılmaktadır. Birçok negatif haber ve yorumların yanı sıra iki gazetenin Aralık 2016- Mayıs 2017 ayları arasında, sayıları az da olsa, dış politika ve ekonomi adına, Türkiye ile bütün olumsuzluklara rağmen, köprüleri yıkmamak ve görüşmelerin tartışmalara ve anlaşmazlıklara rağmen devam ettirilmesi gerekliliğine değinen ılımlı yazarlar da mevcuttur. Araştırmanın ilerleyişinde oluşturulan soruların dışında farklı bir bulgu da Türkiye-Almanya İlişkilerinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini görmek isteyen ve destekleyen yazarların da olumsuz bakan meslektaşlarının yanında aynı gazetede, daha nadir olsa da, objektif ve gazetecilik ahlakı ve reel bir bakış açısının mantığına dayanarak var olmasıdır. Bu açıdan iki ülke birbirlerine tarihi ithamlarda bulunurken, yapıcı olup, diplomatik dilin ve tarihte iki ülke ilişkilerine verilen değerlerin örnek alınması gerekmektedir.

Ancak bu çalışmada sonuç olarak görülen çok önemli bir durum da dikkat çekmektedir. Bu makalede elde edilen bulguların ve yapılan tartışmanın geneli değerlendirildiğinde aslında görülen, "demokratik olmayan, aşırı milliyetçi, Avrupa'ya ait olmayan" gibi sıfatlarla donatılan Türkiye tezahürünün tarihi bir tezahür olduğu ve bu resmin, özellikle bu tezahürü doğrulayan/doğrulaması olası olan ve Türkiye-Almanya İlişkilerinde gerginlik yaşanan dönemlerde tekrar çerçevelenerek resmedildiğidir. Alman Basınında Türkiye tezahürünün tarihi ile ilgili yapılan tartışmada da belirtildiği üzere bu çalışmada da görülen, böylesi dönemlerde yoğun şekilde negatif olarak aktarılan Türkiye resminin, Almanya resmi söyleminin değiştiği ve iki ülkenin çıkarının özellikle dış politika bağlamında örtüştüğü, mülteciler veya Rusya-Ukrayna Savaşı gibi hususlarda ilgili tezahürün ve resmin albüme kaldırılarak bir müddet soğutulduğudur. Dolayısıyla da bu kalıba uyan başka herhangi bir dönemde ortaya çıkacak Türkiye tezahürün, yine aynı sıfatlarla donatılması hayli mümkün gözükmektedir.

selbstverständlich beim Auftrittsverbot, endet aber nicht dort. Neben den üblichen diplomatischen Schraubzwingen – Abberufung des eigenen, temporäre Ausweisung des türkischen Botschafters – bieten sich der Handel und die Europapolitik an. Die sogenannten Vor-Beitritts-hilfen können nicht nur verringert, sondern gestrichen werden, die Visa-Liberalisierung kann auch offiziell auf Eis gelegt werden.). Bkz. KORNELIUS, S.: Wie du mir ... (Bana nasıl davranırsan ...), Süddeutsche Zeitung, Yorum, S.4, 21.03.2017.

4. KAYNAKÇA

- BÖLL, H. (1987): Feindbild und Frieden: Schriften und Reden (Düşman Tasarımı ve Barış), dtv basım evi, Münih, 1987.
MERTEN, K. (1995): Inhaltsanalyse: Einführung in Theorie, Methode und Praxis, 2. Basım, Springer Basım Evi, Wiesbaden, 1995.

Makale

ALVER, F. (2001): Alman Basınında Türkler ve Türkiye, Kurgu Dergisi S: 18, 135-155, 2001. URL: <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1417/153822.pdf?sequence=1>. [Erişim tarihi 12.12.2022].

BAGCI, H. (2017): Almanya, Türkiye İlişkileri nereye gidiyor?, Karar Gazetesi, 4.03.2017, <https://www.karar.com/prof-dr-huseyin-bagci-yazdi-almanyaturkiyeiliskileri-nereyegidiyor-406455> [Erişim tarihi 12.12.2022].

GÜR, G. (1998): Das Türkeibild in der deutschen Presse unter besonderer Berücksichtigung der EU-Türkei-Beziehungen: eine Inhaltsanalyse für den Zeitraum 1987-1995, Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1998.

GÜR, G. (2005): Das Türkeibild der deutschen Presse, içinde, Landeszentrale für politische Bildung Baden Württemberg: “Europa und die Türkei”, Der Bürger im Staat 55. Jahrgang, Heft 3, 2005.

TAUSCHER, S./ERDOĞDU, O./KORKMAZ, Ş. (2019): Alman Medyası'nın Eleştirel Söylem Analizi: 24 Haziran 2018 Türkiye Genel Seçimleri, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi • Yıl: 2019 • Sayı/Issue: 33 ss/pp. 96-118 • ISSN: 2630-6220.

Websitesi

Alman Dışişleri Bakanlığı: Almanya ve Türkiye: İki taraflı ilişkiler, 30.09.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/tuerkei-node/bilateral/201968> [Erişim tarihi 12.12.2022].

DER SPIEGEL dergisi, Online-Kaynak URL: <https://www.spiegel.de/ausland/ukraine-krieg-ursula-von-der-leyen-spricht-sich-fuer-eu-beitritt-der-ukraine-aus-a-7170fa7e-da9a-450a-8baa-74637b78fe92>, 28.02.2022, [Erişim tarihi 12.12.2022].

Die Welt – Politika/Yorum

1. DÖPFNER, M. (2017): Wir sind Deniz (Bizler Deniz'iz), Die Welt, 27.02.2017. URL: <https://www.welt.de/debatte/article162438685/WIR-SIND-DENIZ.html> [Erişim tarihi 12.12.2022].
2. HAUBRICH, R.: Der Furor von Istanbul (İstanbul kıyameti), Die Welt (Yorum), 19.12.2016, S. 1.
3. KALKONY, B.: Eine Farce der türkischen Justiz (Türk yargısının maskaralığı), Die Welt (Politika) S.7, 05.04.2017.
4. KURZ, S. & WEBER, M. (2016): Ein Neustart mit der Türkei (Türkiye ile yeni bir başlangıç), Die Welt (Konuk Yazısı), 13.12.2016 tarihinde yayınlandı. URL: Für Österreichs Außenminister Kurz und EU-Politiker Weber ist EU-Beitritt keine Option - WELT [Erişim tarihi 12.12.2022].
5. PORSCARDT, U.: Türkisch -deutsches Endspiel kennt nur Verlierer (Türk-Alman oyununun sonunda sadece herkes kaybeder), die Welt (Başlık), 04.03.2017, S. 1.
6. ROSENFELD, D.: Demütigung statt Diplomatie (Diplomasi yerine Aşağılama), Die Welt (Görüş), 13.03.2017 tarihinde yayınlandı.

7. ROTH, C.: Der Flüchtlingsdeal muss endlich aufgekündigt werden (Mülteci anlaşması nihayet iptal edilmelidir), Die Welt (Konuk Yorumu), 22.03.2017. URL: <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article163071854/Der-Fluechtlingsdeal-muss-endlich-aufgekuendigt-werden.html> [Erişim tarihi 12.12.2022].
8. SCHLITZ, C. B.: Leere Drohungen (Boş tehditler), Die Welt (Yorum), 16.03.1917, S. 4.

Süddeutsche Zeitung – Politika/Görüş

1. ASH, T.G.: Reise in die Dunkelheit (Karanlığa Yolculuk), Süddeutsche Zeitung (Dış Görünüm), 08.03.2017, S.2. URL: <http://www.sueddeutsche.de/politik/aussenansicht-reise-in-die-dunkelheit-1.3408918> [Erişim tarihi 12.12.2022].
2. AVENARIUS, T.: Was für eine Wahl (Ne seçim ama), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 16.03.2017.
3. BRÖSSLER, D. (2016): Scheingefechte (Danışıklı Dövüş), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 14.12.2016.
4. BRÖSSLER, D. (2017): Existenzkampf (Varoluş mücadelesi), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 26.01.2017, S. 4.
5. DROBINSKI, M. (2017a): Gelistet, gebrandmarkt, gefährdet (Listelenmiş, markalanmış, tehlike altında), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 28.03.2017, S. 4.
6. GASPERS, J. (2017): Die Chinesische Verlockung (Çin'in Cazibesi), Süddeutsche Zeitung (Konuk Yorumu), 29.04.2017. S. 6. URL: [Gastkommentar - Die chinesische Verlockung - Politik - SZ.de \(sueddeutsche.de\)](http://www.sueddeutsche.de/gastkommentar-die-chinesische-verlockung-politik-sz-de) [Erişim tarihi 12.12.2022].
7. KORNELIUS, S.: Wie du mir ... (Bana nasıl davranırsan ...), Süddeutsche Zeitung, Yorum, S.4, 21.03.2017.
8. SCHLÖTZER, C.: Auge in Auge (Yüz Yüze), 03.02.2017, Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), S. 4.
9. SEELING, L. (2016): Ein Lehrstück (ibretlik/ders niteliğinde), Süddeutsche Zeitung (Yorum), 20.12.2016. S. 4.
10. SEELING, L. (2017): Europa, lebe wohl (Avrupa, elveda), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 23.01.2017.
11. SZYMANSKI, M.: Der Terror der PKK (PKK Terörü), Süddeutsche Zeitung (Görüş Sayfası), 13.12.2016.

(40)

Öğr. Gör. Yusuf YİĞİT⁴³⁸; Öğr. Gör. Emine AY YİĞİT⁴³⁹

TÜRK MUTFAĞINDA HELVA
HALVA IN THE TURKISH KITCHEN

ÖZ

Türk mutfağında helvanın beslenme açısından oldukça önemli bir yeri vardır. Geçmişten bu yana helva ,doğumdan ölüme bütün zamanların vazgeçilmez tatlısıdır.Ortadoğu ülkelerinden kültürümüze yerleşen helva, kırsal bölgelerde beslenmek için kullanılırken , saray mutfaklarında kutlama tatlısı haline gelmiştir.Saray mutfaklarında helva yapımı için ayrı bir bölüm ayrılması helvaya verilen önemi ortaya koymaktadır.Göçebe Türklerin inançları gereği, güzel pişen yemek kukularının ölümlerinin ruhunu mutlu edeceğine olan inançları ,helvayı yaygın olarak pişirmelerine tüketmelerine sebep olmuştur.Bunların yanında helva ,Türk toplumunda toplantıların ana tatlısı olmuştur.Ülkemizde helva yörelere göre farklı isimler almıştır.Yörelere farklılaştıkça kullanılan malzemelerde değişmiştir.Helvanın besin değeri kullanılan malzemeler farklılaştırılarak artırılabilir. Bu kavramsal çalışmada veri toplamak için doküman incelemesi yöntemi seçilmiştir. Çalışmanın sonucunda;helvanın geçmişten günümüze tatlı olarak pişirildiği ve yaygın olarak tüketildiği,Türk mutfak kültüründe oldukça önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Helva,Türk,mutfak kültürü.

ABSTRACT

In Turkish cuisine, halva has a very important place in terms of nutrition. Since the past, halva is the indispensable dessert of all times from birth to death. While halva, which has settled in our culture from the Middle East countries, is used to be fed in rural areas, it has become a celebration dessert in the palace kitchens. The separation of a separate section for halva making in the palace kitchens reveals the importance given to halva. Due to the beliefs of the nomadic Turks, the belief that well-cooked food will make the souls of the dead happy, caused them to cook halva widely. In addition to these, halva has been the main dessert of meetings in Turkish society. In our country, halva has different names according to the regions. As the regions differed, the materials used changed. The nutritional value of halva can be increased by differentiating the materials used. In this conceptual study, the document review method was chosen to collect data. As a result of the study, it has been revealed that halva has been cooked as a dessert and widely consumed from past to present and it is very important in Turkish culinary culture.

Keywords: Halva, Turkish, culinary culture.

⁴³⁸ yusufyigit@mu.edu.tr ORCID:0000-0003-0222-0210

⁴³⁹ emineay@mu.edu.tr ORCID:0000-0002-5642-0616

GİRİŞ

Bir çok Avrupa ülkesi ve Türkiye’de yaygın olan helva, Türk mutfağında oldukça önemli bir yere sahiptir.Osmanlı mutfağında da ayrı bir yeri vardır.Helva ilk defa Orta Doğu ve Balkan ülkelerinde yapıldığı bilinmektedir. Ağırlıklı olarak Arap,Türk,veYahudi toplumlarının yaşadıkları bölgelerde görülmektedir (Sevimli ve Sönmezdağ, 2017). Helvalar Osmanlı zamanında özel bir yere sahip tatlı türüdür.Tatlıların köken bakımından yabancı etkisinden uzak tür olduğu söylenebilir.Türklerin tatlıya düşkün olduklarına dair bazı kanıtlar bulunmuştur.Örneğin;islamiyet’in yayılım sürecinde Arap gezgini İbn Fazlan ‘ın seyahatname’sindeki bazı bölümler bizi böyle düşünmeye yönlendirmiştir.Helvalar mutfak geleneğinin en eski türü olarak kabul edilebilir.Öte yandan,son dönemlere kadar helva sohbetlerinin varlığı ,Osmanlı toplumunun helvaya tatlılar arasında ayrı bir tanıdığına kanıtını oluşturmaktadır.Bütün gece boyunca süren bu toplantılarda osmanlı’nın seçkin sınıfını oluşturan bilginler,yöneticiler öteki ileri gelenler,edebiyattan,musikiden ve güzel sanatlardan söz etmiş, Fransa’da doğup Avrupa’da bir zaman moda olmuş salonlardaki andıran etkinlikler bulunmuştur.Bu seçkin toplantılarda helvanın başlıca yiyecek olarak konuklara sunulmuş olması,helvanın önemi üzerine başka ipucu vermektedir. Helvaların en basit prototipini un helvası oluşturur.Un helvası yapmak için sadeyağ ile hazırlanan meyaneye şeker şurubu katılır. ve tatlı böylece ortaya çıkmıştır(Şavkay, 2000: 241).

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türk mutfak kültürünün önemli parçası olarak görülen Helva,geçmişten günümüze kadar süregelen bir mirastır. Türk dil kurumuna göre helvayı ; ‘‘şeker, yağ, un veya irmikle yapılan tatlı’’ olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Helva, Arapça ‘‘tatlı’’ anlamına gelen hulv’dan (hulviyyat) kelimesinden türemiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve Osmanlı mutfak kültürünü anlatılan kaynaklar incelendiğinde‘‘her çeşit nişastalı /unlu, yağlı, ballı veya şekerli tatlı’’ için ‘‘helva’’ kelimesinin kullanıldığı görülmüştür (Yerasimos, 2011).Helvanın ilk defa Orta Doğu ve Balkan ülkeleri olduğu kaynaklarda belirtilmiştir .Bu bölgelerde yaşayanlar Ağırlık olarak Türk, Arap ve Yahudi toplumlarıdır.(Sevimli ve Sönmezdağ, 2017). 13. ve 14. Yüzyılda ortaya çıkan yazılı kaynakları incelendiğinde; birçok Arapça metinde helva tarifi’nin yazılı olduğu görülmüştür. Bilinen ilk helvanın, Arap toplumlarında kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Kutsal olarak kabul gören taze hurma ve sütün ezilmesiyle ortaya çıktığı aktarılmaktadır.Sonraki dönemlerde un, yağ, safran gibi malzemelerin helvanın yapılmasında kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır (Samancı, 2018:57).

2.TÜRK MUTFAK TARİHİ

Orta Asya’dan Anadolu’ya göç etmiş Türkler, Tarih’te zengin bir kültüre sahip olmuşlardır. Beslenmesinde temeli oluşturan besinlerin çoğu Orta Asya ‘dan Anadolu’ya göç ile beraber Anadolu’da yetiştirilerek dünyanın farklı yörelerine taşınmıştır. Türkler göç ettikleri bölgelerdeki hayvan ve bitkilerden yararlanmış, bunlardan bölge Şartlarına uygun olanları yetirip ve yetiştirdiklerini bitkiler kolay tekniklerle işlenerek olmayan zamanlarda kullanmışlardır(Sürücüoğlu, Akman, 1998 :43). Eski Türklerde, daha çok et olarak keçi,koyun ve sığır eti kullanılmıştır. Kısırak ve eti yenilebilen başka hayvanlar sütü için de beslenmiştir. Et ürünlerini saklama yöntemi olarak kavurma yöntemi veya tuzlayıp baharatlayarak kurutma yöntemlerinden (sucuk ve pastırma) yararlanılmıştır.Kıymız,Süt, kefir ve peynir en fazla tüketilen süt ürünleri olmuştur. Yoğurttan ayrılan tereyağı ve kalan ayranın tuzlanıp kaynatılmasından elde edilen lor, keş çökelek, gibi ürünler de tüketilen besinlerdir. Bitkisel yiyeceklerin başında arpa ve buğday gelmektedir.Buğdaydan elde edilen un su ile yoğrulup saç ve tandır üzerinde yapılan ekmek,gözleme,katmer ,pide yapımı eski çağlardan bu yana devam etmektedir. Buğdayın işlenmesi ile elde edilen un su ile yoğrulduktan sonra sac veya tandır üzerinde ekmek, gözleme,börek, katmer ve pidelerin yapılması geçmişten beri devam eden bir gelenektir. Hamur açıldıktan sonra küçük parçalara bölünüp mercimek ve etle pişirilmesiyile hazırlanan tutmaç aşısı da eski Türklerden günümüze ulaşan yemeklerdendir. Buğday ve arpa ile yapılan bozanını günümüzde halen olarak yapılmaktadır. Geçmişte erik,elma, ayva, armut, üzüm, gibi meyvelerin taze olarak tüketilmesinin yanında kurutularak kış mevsimi için saklanmış, kuru meyvelerin pekmezle tatlandırılarak hoşaf yapımı yapılmıştır. Sebzeler patlıcan başta olmak üzere salatalık, ıspanak, havuç soğan ve turp Türklerin

beslenmesinde önemli bir yer tutmuştur(Baysal, Merdol, Sacır, Taşçı, ve Başoğlu, 1996 :10). Göçebe Türklerin helva yapılmasının bir sebebi’de sahip oldukları dini inançlarıdır. Göçebe Türklerde, Tengricilik inancından dolayı ruhlardan korunmak gerekir, gerektiğinde destek alabilmek için kokuların çıkartma âdeti vardır. Bu geleneğe göre; pişirme sırasında etrafa koku yayan yemeklerin, ölülerin ruhlarını mutlu ettiği bu sayede ruhların yerlerinde huzurlu olmaları sağlanmaktadır. Helvanın pişirilmesi sırasında etrafa koku bırakan bir tatlı olmasından dolayı bu önemli yiyeceklerden biri olarak kabul görmüştür (Kalafat, 2012: 149). Köylerde yaşayan halk için ise helva daha farklı bir anlam ifade eder. Halkın, helva yaptığı veya satın aldığı ekmeğin ya da yufkanın arasına yerleştirerek açlığını giderme,beslenme anlamına gelir. Helvalar, yapılan evlere şenlik getirmiştir. Helvalar yapılırken türküler ve maniler söylenip, sohbet edilmiştir (Cansız, 2014: 43, 44; Türkyılmaz, 2015: 819, 820). Osmanlı Dönemi , Türk mutfağında, en parlak dönemi olduğu söylenebilir. Bu dönemde mutfağa ilgi artmış, ilginin fazla olması, çorbaların, et yemeklerinin yanında tatlıların da çeşitlerini arttırmış, zenginleşmesini sağlamıştır. Saray mutfak kayıtları ve sûrnâmelerde yer alan bilgilerden, dönem şairlerinin eserlerinde yer verdiği sözlerden tatlılara ilgi anlaşılmaktadır. (Yerasimos, 2011: 229)

Helva besleyici ve lezzetli bir besin kaynağı olmasından dolayı asırlar boyu, Osmanlının vazgeçemediği, ziyafet sofralarından eksik etmediği bir tatlı olmuştur. Sarayda helva; haremdeki doğumların, veliaht şehzadenin tahta geçişi, savaşta kazanılan zafer gibi sebeplerle sarayda pişirilen önemli lezzetlerdendi. Saray hayatında helva çok tüketilen bir yiyecek olduğundan, sarayın mutfaklar bölümünde “helvahane” adında bağımsız bir bölüm bulunmaktadır. Mutfak yapıları arasında, pilavhane, çorbahane, kebabhane gibi bölümlerin bulunmaması helvanın saray mutfağında önemini göstermesi yönünden önemli bir delildir. Helvahane’nin beslenme hizmeti yanında sarayın eczanesi olma özelliğine de sahipti. Yayımlanan bir Helvahâne defterinde 186 adet ilaç tarifi bulunmuştur. Bunların birçoğu şurup, macun, , hap şeklinde olduğu yazmaktadır. Topkapı sarayında bulunan tatlıcı teşkilatına ‘Helvahane Ocağı adı verilmiştir.. Bu ocağa çeşitli zaman dilimlerinde , Helvahane Matbah-ı Amire, Helvahane-i Hassa, Helvahane-i Amire ve Helvahane-i Manure olarakta adlandırılmıştır. Helvahane binası, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mimar Sinan yapıldığı bilinmektedir. II. Selim zamanında saray mutfaklarında çıkan büyük yangın sonrası, Mimar Sinan tarafından yenilenecek son şekli verilmiştir. Helvahanede çalışanlara Helvacıyan-i Hassa ismi verilirdi.Helva yapımında başarı kazananlar Helvacıbaşı, Caşnigirbaşı veya Hoşafcıbaşı yapılırdı. Helvacıbaşı, Enderun’da bulunan Kilercibaşına bağlı olarak çalışmakta idi. Helvacılar, kilercibaşının adıyla saray protokolünde üçüncü sırada temsil sahibi olurdu. Sarayda bütün tatlıların yapımında çalışanlar helvacıbaşı’nın denetiminde çalışırdı. 16. yüzyılda Helvacıbaşına bağlı olarak helvahanede 812 kişi çalıştığı arşif bilgilerinden anlaşılmaktadır. Sarayda yapılan helvalar çeşit olarak zengindir. Helva yapımında kullanılan un, nişasta, irmik, susam, tereyağı ve tatlandırıcı olarak kullanılan pekmez ,bal, ve şekerin birinci sınıf olması gereklidir. Saray mutfağına getirilen malzemelerin imparatorluğun hangi bölgesinden geleceği önceden belirlenmekte idi. Bal, Girit’ten, Eflâk’tan, Boğdan’dan getirilirdi. Tereyağının çoğu bir kısmı Kefe’den, şeker Mısır’dan getirilir ve bunlardan helva yapılırdı. Helvahanede pişen helva başta padişah olmak üzere bütün saray çalışanlarına, koğuşlara ve sinilerle saray dışına dağıtılırdı. Saray mutfağında en çok yapılan Helva-yı Hakani adı verilen helvadır. Hakanlara layık helva anlamına gelen bir helva çeşididir.Bir diğer helva Fatih Sultan Mehmet’in yemek menüsünde yer verilen Me’muniye Helvası ilk dönemlerden beri adı geçen helvalardandır. Osmanlı’da 15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar geçen zamanda Osmanlı belgelerinde rastlanan bazı helva isimleri şunlardır:“helva-yı hakani, kepçe helvası, helva-i halkaçini, bal helvası, ak helva, pekmez helvası, şeker helvası,kızıl sabuni ,helva-yı sabuni, sarı sabuni, ak sabuni, gök sabuni, parmak sabuni, temur hindi sabuni, helva-yı levzine, badem helvası, helva-yı pişmeni, helva-yı kâfi, fıstık helvası, helva-yı müşkife, gaziler helvası, asude helvası, yengen duymasın helvası, reşidiyye helvası, helva-yı güllabiye, özbek helvası, irmik helvası, tel helvası (keten helva), helva-yı ishâkiye, pirinç unu”helvasıdır(www.dunya.gida.com.tr). Helva sohbetlerinin, irfâne ve sıra olarak iki şekilde düzenlenmiştir. Sıra toplantılarında helva masraflarını tek bir kişi üstlenmiş sohbete dâhil olan kişiler kadar kadar helva yapılmıştır. Bir diğer bir toplantı örneği olan olan irfâne toplantılarında ise sıra toplantılarının tersine masraflar, toplantıyı düzenleyen kişi haricinde katılanlara bölüştürülerek ödenmiştir. (Özbil, 2011: 60, 61).

3.TÜRK MUTFAĞINDA HELVA ÇEŞİTLERİ

Türk mutfağında helva adı altında birçok tatlı çeşidi bulunur.Örneğin; hoşmerim ,tahin helvası gibi. Ayrıca yöresel mutfaklarda hazırlanan bazı tatlılarda helva adı verilir.

3.1 İrmik Helvası

İrmik, tereyağı, çam fıstığı, şeker, süt veya su, ırmik tarçın ile yapılan bir helva çeşididir. Çam fıstığı ırmik ile yağda kavrulur, sonra şeker ve su veya süt ilave edilerek pişirilmesi ve bir süre demlendirilmesi ile hazırlanır. Üzerine isteğe göre tarçın serpilerek sıcak olarak servis edilir. Tereyağının yerine sıvı yağ veya margarin ile kullanılabilir. Fakat orijinali olanı tereyağı kullanarak yapılanıdır. Ayrıca çam fıstığı yerine ceviz, fındık da kullanılabilir.

3.2 Un Helvası

Yağ, un, şeker, su veya süt kullanılarak yapılan bir helvadır. Yağ ile un kahverengileşinceye kadar kısık ateşte kavrulur, sıcak şerbet veya süt şeker karışımı ilave edilip karıştırılır. Kaşıkla şekil verilir. Kullanılan yağ miktarının iki misli un ilavesi tavsiye edilir. Unun iyi kavrulması çok önemlidir. Aksi takdirde Hamurlaşma oluşur, helvanın kokusu hoş olmaz. İsteğe bağlı olarak fındık, ceviz, fıstık, çam fıstığı eklenebilir. Yörelere göre olarak pekmezli, peynirli ve tahinli çeşitleri de bulunmaktadır. Üzerine tarçın ilavesi ile ılık servis edilir.

3.3 Pişmaniye (çekme helva, keten helva)

Yağ, un, şeker ve limon karışımı ile yapılan helva çeşididir. El yordamından çok ticari olarak yapılır. Türk mutfağının geleneksel helvalardan biridir. Yapılışı kuvvet gerektiren helvadır. Helvanın Özelliği tel tel olmasıdır. Şekerli su limon ile kaynatılarak ağdalaştırılır. Un yağ kavrularak meyane hazırlanır, ağda mermere yayılarak soğutulur, yuvarlak bir sini içine yerleştirilerek şekil verilir. Altın ısıtılarak halkanın orta kısmına meyane yerleştirilir. Katı ağda meyane üzerinde çevrilir. Ağda meyaneyi ısı etki ile içerisine alarak tel tel bir hale getirir.

3.4 Pekmez Helvası

Un, tereyağı, dut pekmezi, ceviz, fıstık, fındık, Hindistan cevizi ile yapılan helvadır. Un yağla beraber kavrulduktan sonra sulandırılmış pekmez ilave edilir. Pişirildikten sonra üzerine isteğe göre dövülmüş çerezlerin yerleştirilmesi ile servis edilir. Soğuk veya sıcak olarak yenilir.

3.5 Hasüde

Nişasta ,şeker ,yağ, su ve çam fıstığı ile yapılan yöresel bir helvadır. Hasüde helvasının diğeri helvalardan farklı işlem basamakları uygulanmaktadır. Nişasta öncelikle şekerle birlikte suda eritilir. Eritilmiş yağın içerisine hazırlanan karışım dökülerek katılaşıncaya kadar pişirilir. fındık , Dövülmüş ceviz, veya rendelenmiş çikolata ile soğuk veya ılık servis edilir (<http://meslek.eba.gov.tr/moduller/Tahil%20Tatlılari.pdf>. Erişim Tarihi: 12.06.2023).

Tablo 1 Türkiye'deki Coğrafi İşaretli Helvalar

Bölge	Helva Adı	İl
Marmara Bölgesi	Gaziler Helva Peynir Helva Nisasta Helva	Edirne Çanakkale Bilecik

	Yumurta Helva Basma Helva Bilecik Pazaryeri Helva Peynir Helva	Çanakkale Çanakkale Bilecik Tekirdağ
	Un Helva Çekme Helva Un Helva	Kütahya Kütahya Uşak
Karadeniz Bölgesi	Un Helvası Çekme Helva Saray Helva Düğün Helva Un Helva Fındıklı un Helva Kestaneli Un Helva	Bolu Kastamonu Bolu Bartın Gümüşhane Ordu Zonguldak
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Peynirli Helva Tene Helva	Adıyaman Adıyaman
Akdeniz Bölgesi	Kabak Helva Kenevir Helva Haşhaş Helva Ovma Helva Ceviz Helva Haşgeş Helva Güveçte Tahin Helva Öküz Helva Cilincop Çakal Helva	Burdur Burdur Burdur Isparta Isparta Burdur Isparta Antalya Antalya Isparta
İç Anadolu Bölgesi	Öküz Helva Ermenek Helva Karaçuval Helva Met Helva Peynirli Helva	Ankara Karaman Çorum Eskişehir Sivas
Doğu Anadolu Bölgesi	Umaç Helva	Kars

Kaynak: <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>. Erişim Tarihi:12.06.2023.

Tablo 1 İncelendiğinde;her bölgenin kendine özel helvaları bulunduğu,bazı helvaların aynı isimlerde aynı bölgedeki farklı şehirlerde yapıldığı görülmüştür.

SONUÇ

Türk mutfağında geleneksel tatlımız olan helva oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Doğumda,ölümde,asker uğurlamada,toplantı meclislerinin vazgeçilmez ikramlığı olarak yer almaktadır.Kırsal bölgelerde helva beslenme amacı ile yapılırken, zengin mutfak menülerinde vazgeçilmez bir ikramlıktır.Helvanın ilk yapımında meyve kullanılır iken sonraki dönemlerde tahıl ürünleri ve şeker,pekmez ilavesi ile yapılmaya başlamıştır. Burada üzerinde durulması gereken bir konu helvanın inaç sistemi ile bağlantısının olmasıdır. Günümüzde bayramlarda düğün ve cenaze törenlerinde yaygın olarak ikram

edilmektedir. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak helvaların yapım şekilleri ve içinde kullanılan malzemelerde değişime uğramıştır. Ticari üretimlerin yanında geleneksel üretim yapan ustalarda desteklenmeli ve korunmalıdır. Somut olmayan kültürel miras olan yemeklerimiz gençlere mutlaka öğretilmeli geleneğin geleceğe taşınması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Baysal A, Merdol T.K, Sacır F.H, Taşçı N.C, Başoğlu S. Türk Mutfağından Örnekler. Kültür Bakanlığı Yayınları-1570, Tanıtma Eserleri Dizisi-56. Kültür Bakanlığı. 2. Baskı. ISBN: 9751710553 Ankara – 1996. ss: 1-11.
2. Cansız, M. (2014). Helva Sohbeti. Türk Dili CVI (747). 42, 44.
3. Samancı, Ö. (2009). “1835 Yılına Ait Bir Narh Defterine Göre İstanbul’da Bazı Gıdaların Fiyatları”. Yemek ve Kültür Dergisi, 17, 56-60.
4. Sevimli, Y. Ve Sönmezdağ, A. (2017). Özel Gün Tatlıları: Kültür Turizmi Açısından Önemi, Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi, 1(2),18-28.
5. Sürücüoğlu M.S, Akman M. Türk Mutfağının Tarihsel Gelişimi Ve Bugünkü Değişim Nedenleri. Standart 1998;439:42-53.
6. Şavkay, T.(2000a), Osmanlı Mutfağı, İstanbul: Şekerbank ve Radikal.
7. Özbil, A. (2011). “Edirne’nin Gaziler Helvası ve Helva Sohbetleri”. Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1(1), 57-62.
8. Türkyılmaz, D. (2015). İzmit’in Tadı: Yiyen Bir, Yemeyen Bin Pişman/iyer. Uluslararası Kocaeli Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II’de sunuldu, Kocaeli.
9. Yerasimos, M. (2011). Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Yemek Kültürü. İstanbul: Kitap Yayınevi, 229.
10. www.dunya.gida.com.tr.
11. <http://meslek.eba.gov.tr/moduller/Tahil%20Tatlılari.pdf>.
12. <https://www.tanimishelvaci.com.tr/blog-paylasimlari/osmanlidan-gunumuz-helva-kulturu>.
13. Türk Patent (2022). Türk Patent ve Marka Kurumu, Coğrafi İşaret/Geleneksel Ürün Veri Tabanı. <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>.

(41)

İsmet ACAR⁴⁴⁰; Feyza DEMİRTAŞ⁴⁴¹; Nadir ÇETİN⁴⁴²; Yenal ÖZGÖZGÜ⁴⁴³; Elmas Burcu KARATAŞ⁴⁴⁴

ÖĞRETMENLERİN 21. YÜZYIL BECERİLERİNE İLİŞKİN ÖZYETERLİK ALGILARI: İZMİR İLİNDE BİR UYGULAMA *PERCEPTIONS OF TEACHERS' SELF-EFFICIENT REGARDING THE 21st CENTURY SKILLS: AN APPLICATION IN IZMIR*

ÖZ

21. yüzyıl becerileri, bilginin yaratılması, elde edilmesi, doğrulanması ve kullanılması kadar, kolektif bir sosyal çabanın parçası olarak herkes için kullanılabilirliği hedeflemektedir. Öğretmenler, öğrencilerin hem eğitimsel hem de akademik yönlerini geliştirme ve sürdürme sürecinde hayati rolleri bulunan kişiler olduğundan 21. yüzyıl becerileri bağlamında önce kendilerinin temel yetkinlikleri taşımaları gerekmektedir. Bundan dolayı günümüzde öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri kapsamında öğrenenlere yeteri ölçüde hitap edebilmesi ve öğretmenlerin çağın yeterlilik, gelişim ve becerilerine sahip olması gerekmektedir. Bu kapsamda hazırlanan çalışmanın amacı öğretmenlerin 21. Yüzyıl Becerilerine İlişkin Özyeterlik Algılarının belirlenebilmesidir. 2022-2023 bahar döneminde devlet okullarında görev yapan 339 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilen araştırma sonucunda katılımcı öğretmenlerin 21 yüzyıl becerileri özyeterliliklerinde demografik faktörlerden öğretmenlerin eğitim düzeyleri arasında bir farklılık olmadığı, meslekte geçirilen zaman bakımından öğrenme ve yenilenme becerileri alt boyutu açısından öğretmenlerin meslekte geçirdikleri süre bakımından istatistiksel olarak anlamlı olduğu, yaş değişkenine göre bilgi, medya ve teknoloji becerileri açısından yaş değişkeni bakımından aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu tespitlere göre öğretmenlerin 21 yüzyıl becerileri kapsamında özyeterliliklerinin arzu edildiği gibi sağlanması ve sürdürülmesinde sürekli eğitim, hizmet içi eğitim, uygulamalı eğitim gibi süreçlerle kazanımlarının artırılması gerektiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: 21. Yüzyıl Becerileri, Özyeterlik, Öğretmen, Eğitim, Yönetim.

ABSTRACT

21st century skills aim at creating, acquiring, validating and using knowledge as well as making it usable for all as part of a collective social effort. Since teachers have vital roles in the development and maintenance of both the educational and academic aspects of students, they must first have basic competencies in the context of 21st century skills. Therefore, today, teachers need to be able to adequately address learners within the scope of 21st century skills and teachers need to have the competence, development and skills of the age. The aim of the study prepared in this context is to determine the Self-Efficacy Perceptions of Teachers Regarding 21st Century Skills. As a result of the research carried out with the participation of 339 teachers working in public schools in the spring term of 2022-2023, there was no difference between the education levels of the teachers, one of the demographic factors, in the 21st century skills self-efficacy of the participating teachers, and it was statistically significant in terms of the time spent by the teachers in terms of the learning and renewal skills sub-dimension in terms of time spent in the profession. It was seen that the difference between them was statistically significant in terms of age variable in terms of information, media and technology skills according to age variable. According to these determinations, it can be stated that teachers' gains should be increased through processes such as continuous education, in-service training and applied training in order to ensure and maintain their self-efficacy within the scope of 21st century skills.

Keywords: 21st Century Skills, Self-efficacy, Teacher, Education, Management.

⁴⁴⁰ Hüseyin Akdağ İlkokulu; ORCID: 0000-0001-7157-208X

⁴⁴¹ Hüseyin Akdağ İlkokulu; ORCID: 0000-0003-4306-5931

⁴⁴² Hüseyin Akdağ İlkokulu; ORCID: 0000-0001-5650-2905

⁴⁴³ Hüseyin Akdağ İlkokulu; ORCID: 0000-0003-1591-1950

⁴⁴⁴ Hüseyin Akdağ İlkokulu; ORCID: 0000-0002-1828-9637

GİRİŞ

Eğitimin temel amacı, kendilerine ve çevrelerine yararlı olan ve değer yaratan bireylerin yetiştirilmesi, toplumun gereksinim duyduğu insan kaynağının nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesidir (Öztemel, 2018; Alkayış, 2021). Geniş açıdan eğitim, bireysel ve toplumsal gereksinimlere odaklanmakta, bu kavram arasındaki ilişkiden yola çıkarak çağın koşullarına göre insan kaynağı yetiştirmeye ve geliştirmeye odaklanmaktadır (Saykılı, 2018; Gültekin, 2020). Günümüz bilgi toplumunda, ilkesel olarak gelecekteki bilgi ekonomisine ve bilgi ekosistemine uygun yetkinlikleri kazandıran, sağlayan ve teşvik eden küresel, kurumsal ve sürdürülebilir bir eğitim yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım da “21. Yüzyıl Becerileri” olarak kavramsallaştırılmıştır (Kahila, vd., 2020; Uçak & Erdem, 2020).

21. yüzyıl becerileri; “21. Yüzyıl İçin Öğrenme Ortaklığı” (Partnership 21 for 21st Century Learning (P21)) tarafından geliştirilmiş, öğrenim sürecinde üç ana başlık ve on bir alt başlıkta kazandırılması gereken becerileri toplayarak, öğrencilere neleri, ne kadar ve nasıl kazandırılacağını ve öğretileceğini ortaya koyarak 21. yüzyılın öğrenme standartlarını geliştirmiştir (P21, 2007; Yalçın, 2018; Cansoy, 2018). 21. Yüzyıl Becerileri bütünlük eğitim modelleri kapsamında bakıldığında; teknolojik, pedagojik, bağlamsal ve hümanist boyutlarda disiplinler arası yetkinlikleri farklı açılardan gözlemlemeye ve değerlendirmeye olanak tanır (González-Pérez & Ramírez-Montoya, 2022).

1. 21. YÜZYIL BECERİLERİ

21. yüzyıl becerileri, UNESCO tarafından benimsendiği üzere yaşamın her aşamasında çeşitli eğitim ve geliştirmeleri içermekte, klasik okul temelli modeller yerine sürekliliği merkeze alarak “herkes için yaşam boyu öğrenme” mottosuyla Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin (SKH) gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır (UNESCO, 2016). 21. Yüzyıl Becerileri, kişisel yaşamda, iş yaşamında ve kamusal alanda 21. yüzyılın gereksinimlerine uygun olarak ileri sürülen çok paydaşlı işbirlikçi bir eğitim yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın merkezinde üç tür yetkinlik vardır (Liesa-Orús, vd., 2020; Szabo, vd., 2020; Greiff & Kyllonen, 2016);

- Birincisi öğrenme becerileridir. Bu beceriler yaratıcılık ve yenilik, eleştirel düşünme ve problem çözme; iletişim ve işbirliğinden meydana gelmektedir.
- İkincisi okuryazarlık becerileridir. Bu beceriler bilgi okuryazarlığı; medya okuryazarlığı; BİT okuryazarlığından meydana gelmektedir.
- Üçüncüsü yaşam becerileridir. Bu beceriler esneklik ve uyarlanabilirlik; inisiyatif ve öz- yön; sosyal ve kültürlerarası beceriler; verimlilik ve hesap verebilirlik; liderlik ve sorumluluktan meydana gelmektedir.

21. yüzyıl becerileri ilkesel bir yaklaşım olup tanımı, içeriği ve niteliği hakkında üzerinde uzlaşılmış bir görüş bir bulunmamakta, eğitim, iş dünyası, ekonomi, politika ve sosyal yaşam gibi boyutlarda ele alınmaktadır (Ghafar, 2020; Cansoy, 2018). 21. yüzyıl becerileri geniş açıdan; “bireylerin geleceğe yönelik öğrenmeleri içeren onların yaşamlarını sürdükları yüzyılın beklentilerine cevap verebilmeleri için gerekli olan beceriler” olarak kabul edilebilir (Boyacı & Özer, 2019). 21. yüzyıl becerileri pek çok gelişmiş ülkenin eğitim programlarında yer almakta olup Türkiye’de ise 2004 yılından itibaren ilköğretim programlarında ve tüm derslerde; ortak beceriler olarak eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, araştırma, problem çözme, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik becerileri olmak üzere yer verilmiştir (Tuğluk & Özkan, 2019). Çeşitli kurumların 21. yüzyıl becerilerine ilişkin tanımlamalar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 31. 21. Yüzyıl Becerilerinin Sınıflandırılması

	Öğrenme ve Yenilenme becerileri	Yaşam ve Kariyer Becerileri	Bilgi Medya ve Teknoloji Becerileri
P21 (Partnership For 21st Century Skills)	Öğrenme ve Gelişme Yaratıcılık Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme İletişim ve İşbirliği	Esneklik ve Uyum Yeteneği, Girişim ve Öz Yönetim, Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler, Liderlik ve Sorumluluk	Bilgi Okuryazarlığı, Medya Okuryazarlığı, Teknoloji Okuryazarlığı
NCREL En Gauge (North Central Regional Educational Laboratory)	Yaratıcı Düşünme ve Uyum, Karmaşıklığın Üstesinden Gelme Meraklı ve Etkili İletişim, Takım Halinde İşbirliği, Kişisel ve Sosyal Sorumluluk, İnteraktif Etkileşim.	Yüksek Üretkenlik, Planlama ve Yönetim Araçlarını Etkili Kullanma, Üretim Yeteneği ve Yüksek Kalite	Dijital Çağ Okuryazarlığı, Temel, Bilimsel, Ekonomik ve Teknoloji Okuryazarlığı Görsel Bilgi Okuryazarlığı Çok Kültürlü Okuryazarlık ve Küresel Farkındalık
ATCS (Assessment And Teaching Of 21 Century Skills)	Yaratıcılık ve İnovasyon, Eleştirel düşünme ve karar verme, Bilişüstü farkındalık, Çalışma Yolları, İletişim ve İşbirliği.	Dünyada Yaşama, Küresel ve Yerel Vatandaşlık, Yaşam ve Kariyer, Kişisel ve Sosyal Sorumluluk, Kültürel Farkındalık.	Çalışma Araçları, Bilgi okuryazarlığı, Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı
NETS/ISTE (National Educational Technology Standards)	Yaratıcılık ve İnovasyon Eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme, İletişim ve İşbirliği Dijital medya kullanımı, İletişim kurma İşbirliği içinde çalışma.	Dijital Vatandaşlık, Kültürel ve sosyal konuları teknoloji aracılığı ile anlamak.	Teknolojiyi, anlama, kavrama ve uygulama, Araştırma ve Bilgi Akıcılığı Bilgiyi Elde Etmek, Bilgiyi Kullanmak ve Değerlendirmek
EU (European Union)	Öğrenmeyi Öğrenme, İletişim, Ana Dilde İletişim Kurma Yabancı Dil İle İletişim Kurma	Kültürel farkındalık, Sosyal ve vatandaşlık yeterliliği, Girişimci duyarlılığı.	Dijital Yeterlilik
OECD (Organisation For Economic Cooperation And Development)	Heterojen Gruplarla Etkileşim, Diğerleriyle İyi İlişkiler Kurma İşbirliği İçinde Takım Halinde Çalışma Karmaşık Olayları Yönetim ve Çözme.	Dijital Vatandaşlık, Kültürel ve sosyal konuları teknoloji aracılığı ile anlamak.	Teknoloji araçlarının kullanımı, Dil, sembol ve metin kullanımı, Bilgi kullanımı, Teknoloji kullanımı.

Milli Eğitim Bakanlığı, 21. yüzyıl becerileri kapsamında; “öğretmen, öğrenci, veli, okul idarecisi, üst düzey kurum yöneticileri, sivil toplum kuruluşları, öğretim elemanları, üniversite idarecilerine sordukları sorularda çağdaş öğretmen yeterlikleri; konu alanı, öğrenci (psikolojik) gelişimi, öğretimi planlama, öğretim stratejileri (yöntem-teknikler), bilimsel işlem becerileri, sınıf yönetimi/ sınıf içi etkinlikler, mesleki gelişim, sosyal/ çevresel boyut ve kişisel özellikler” boyutlarında geniş katımlı ya da çok paydaşlı politika ve stratejiler benimsemiştir (Gelen, 2017). Benimsenen ilkeler doğrultusunda eğitim programları özelinde 21. yüzyıl becerilerini meydana getiren; öğrenme ve yenilik becerileri bilgi, medya ve teknoloji becerileri ile yaşam ve kariyer becerilerinden oluşan üç boyutta çok sayıda araştırma ve çalışma yapılmıştır. 21. yüzyıl becerileri eğitim sürecinde; iş, ekonomi, medya, dijitalleşme, proaktif problem çözme, girişimcilik becerileri, finansal okuryazarlık, eleştirilen düşünme, küresel bakış, işbirlikçi uygulamalar, uzmanlaşma, inovasyon ve iletişim becerileri kavramlara odaklanarak geleceğe insan yetiştirmeyi hedefleyen geniş kapsamlı bir yaklaşımdır (Ananiadou & Claro, 2009).

21. yüzyıl becerileri, bilginin yaratılması, elde edilmesi, doğrulanması ve kullanılması kadar, kolektif bir sosyal çabanın parçası olarak herkes için kullanılabilirliği hedeflemektedir (UNESCO, 2015). Bu kapsamda eğitim alanında öğretmenlere önemli rol ve sorumluluklar düşmekte olup Orhan Göksün (2016), Göksün ve Kurt (2017), Erten (2020), Uyar ve Çiçek (2021) çalışmalarında bunları şu şekilde sınıflandırmışlardır;

- **Yönetimsel Beceriler:** Liderlik, takım çalışması, işbirliği, uyum, sanal çalışma alanlarını kullanma yeteneği, eleştirel düşünme, problem çözme, muhakeme, analiz, yorumlama, bilgi sentezleme, araştırma becerileri ve uygulamaları, sorgulama,
- **Teknopedagojik Beceriler:** Bilgi ve iletişim teknolojisi okuryazarlığı, medya ve internet okuryazarlığı, veri yorumlama ve analiz, bilgisayar programlama, ekonomik ve finansal okuryazarlık, girişimcilik,

- Onamacı Beceriler: Öğrenenlerin davranış ve tutumlarına saygı duyma ve pekiştirme, yaratıcılık, sanat, merak, hayal gücü, yenilik, kişisel anlatım,
- Esnek Öğretme Becerileri: Öz-yönelim, planlama, öz disiplin, azim, uyarlanabilirlik, inisiyatif alma, sözlü ve yazılı iletişim, konuşma ve sunum yapma, dinleme,
- Üretimsel Beceriler: Üretim ve değer bilinci, bilimsel çaba ve yöntem, girişimcilik, muhakeme, etik ve sosyal adalet, küresel farkındalıktır.

Öğretmenler, öğrencilerin hem eğitimsel hem de akademik yönlerini geliştirme ve sürdürme sürecinde hayati rolleri bulunan kişiler olduğundan 21. yüzyıl becerileri bağlamında önce kendilerinin temel yetkinlikleri taşımaları gerekmektedir. Bundan dolayı günümüzde öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri kapsamında öğrenenlere yeteri ölçüde hitap edebilmesi ve öğretmenlerin çağın yeterlilik, gelişim ve becerilerine sahip olması gerekmektedir (Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020; İncik Yalçın, 2020).

21. yüzyıl becerileri ideal bir kişisel ve toplumsal eğitim yaklaşımı olmakla birlikte hayata geçirilmesinde birtakım zorluklar vardır. Ulusal politika metinleri ve uluslararası kurumlar nezdinde hedeflerin ve içeriklerin belirlenmesi başlangıç için yerinde bir girişim olmakla birlikte uygulama tarafında engeller ya da gelişim güçlüğü gözlenmektedir. Örneğin P21 ve OECD gibi kurumların öncülüğünde başlatılan 21. yüzyıl becerileri hareketi pek çok ülkenin eğitim müfredatında yerini alarak olumlu etkilerini göstermeye başlamıştır. Ancak içeriklerin uygulanması ve sonuçların alınmasında öğretmenlerin özyeterlikleri gibi aracılık rolü bulunan faktörler bakımından yapısal ve metodolojik sorunlar vardır (Yılmaz, 2021; Urbani, vd., 2017). Bu sorunların tespit edilebilmesi ve aşılabilmesi için de öğretmenlerin 21 yüzyıl becerileri çerçevesinde durumlarının ve niteliklerinin ortaya konulması, onların özyeterlik düzeylerinin belirlenmesi gerekmektedir. Zira öğrencilerin gereksinim duyduğu eğitsel donanımlar öğretmenler aracılığı ile sağlanmakta olduğundan 21 yüzyıl becerileri bağlamında hedeflenen sonuçların elde edilebilmesinde öğretmenler merkezi ve asli konumdadırlar.

2. ÖZYETERLİK

Özyeterlik kavramı Bandura (1997) tarafından “Sosyal Öğrenme Kuramı” çerçevesinde temellendirilmiş, bireyin belirli bir performans hedefine ulaşmak üzere yaptığı faaliyetlerin başarısına ilişkin bireysel yargılar olarak kavramsallaştırılmıştır (Bandura, 1997). Bu kapsamda özyeterlik, bireyin yapmak zorunda olduğu faaliyetler arasından neler yapabildiğini ifade etmekte, gerçekleştirilen faaliyetlerden elde edilmesi hedeflenen toplam faaliyetlerin sonuçlarına oranıdır (Bandura, 1997). Dar anlamda özyeterlik, bireyin kişisel yeteneklerine ilişkin algılamalarıdır (Çakır, Kan & Sünbül, 2006). Geniş anlamda özyeterlik bireyin kendisinden beklenen rolleri etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için gerekli olan tüm bilgi, beceri ve tutumları kazanmış olması ve bunlara yönelik kişisel algılarıdır (Özaydın, Çavaş & Cansever, 2017).

Özyeterlik üzerine yapılan araştırmalarda öz-yeterlik algısı; bireyin motivasyon düzeyi, kişisel amaç ve isteklerini gerçekleştirmeye olan bağlılığı, bir eylem için harcanan çabanın miktarı, zorluklarla baş etme düzeyi, başarı ve başarısızlık durumu ve genel performansı şeklinde kabul edilmektedir (Arslan, 2018). Buna göre yüksek öz yeterlik algısı; bireyin motivasyonunu, stres kontrolü ve olumsuzluklarla baş etmesini, örgütsel bağlılığını ve bireysel performansını artırmaktadır (Çolak, Yorulmaz & Altinkurt, 2017).

Öğretmenlerin, öğretim ve eğitim boyutunda görevlerini başarıyla yerine getirebilmek için gereken davranış ve becerileri gösterebileceklerine ilişkin inançları ise öğretmen özyeterliği olarak kabul edilmektedir (Aytaça, 2018; Gerçek, vd., 2006). Öğretmenler açısından özyeterlik, öğretmenlerin öğrenciyi istendik yönde etkileme kapasiteleri ve kurumdaki görevlerini başarıyla yerine getirebilmeleri için gerekli davranışları gösterebileceklerine olan kişisel inançlarıdır (Berkant ve Ekici, 2007).

Yüksek özyeterlik inancına sahip öğretmenlerin zorlayıcı süreçlerde öğrencilerin öğrenmesini teşvik edebilme performansı daha yüksektir. Bu kapsamda yüksek özyeterlik inancına sahip öğretmenlerin; (a) eğitim programlarındaki yeniliklerini uygulamakta, (b) öğrenci özerkliği teşvik eden sınıf yönetiminde, (c) yeni öğretim yöntemlerini kullanmakta ve kendi yöntemlerini geliştirmekte, (d) sınıftaki problemleri çözmeye ve istendik davranış geliştirmekte, (e) öğrencilerin kendilerini ifade edebilmelerini sağlamakta, (f) öğretim ortamında ve öğrenci düzeyinde motivasyon sağlamakta daha etkili oldukları belirtilmektedir (Miller, Ramirez

& Murdock, 2017; Cho & Shim, 2013). Düşük özyeterlik algısına sahip olan öğretmenler ise öğrencileri istendik davranışlara yöneltmek ve ideal bir eğitim sürecinden geçirebilmek için dış desteğe, gözetime ve sürekli olarak rehberliğe ihtiyaç duyabildikleri gibi özgüven, performans, hedeflere ulaşma, sınıf yönetimi, problem çözme vb. gibi önemli konularda da yetersiz kalabilmektedirler (Şahin & Şahin, 2017).

Öğretmen özyeterliği çeşitli şekillerde ele alınmakla birlikte Chernis (1993) tarafından yapılan iki boyutlu yaklaşım sıklıkla literatürde yer bulmaktadır. Buna göre birinci boyut mesleğe yönelik olup mesleğin gerekliliklerini taşıma, meslekle ilgili görevleri yerine getirebilme, etkileşime geçebilme, eğitim-öğretim sürecinde gerekli olan ilişkileri kurabilme, düzenleyebilme ve yönetebilmeye yönelik algılamalardır. İkinci boyut kurumsal ya da örgütsel süreçlere yönelik olup; okul ortamında görev sorumluluk taşıyabilme, okulun değer ve iklimine uyum sağlayabilme, okulun parçası olma ve aidiyet geliştirme gibi hususlara yönelik algılamalardır (Bumen, 2010). Genel olarak özyeterlik ile eğitimin unsurları arasında her zaman bir ilişki ve etkileşim vardır. Öne çıkanlar arasında öğretmen özyeterliği ile öğrencilerin akademik başarısı, zaman yönetimi ve planlama stratejileri, mesleki bağlılık, kişilerarası iletişim ve etkileşim, eğitim ve öğretim performansı, yenilikleri uyum sağlama ve uygulama, problemleri teşhis etme ve çözüm geliştirme yer almaktadır (Caprara, vd. 2006; Ocak & Eğmir, 2014).

3. Literatür

Cemaloğlu vd., (2019) çalışmalarında öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri kapsamında özyeterlik algılarının yüksek olduğunu, söz konusu becerilerde cinsiyete, eğitim durumuna ve mesleki kıdeme göre farklılaşma olmadığını, fakat genç öğretmenlerinde yenilenme ve öğrenme becerileri boyutunda yaşlı olanlardan daha yüksek seviyede olduklarını tespit etmişlerdir.

Gür vd., (2022), 25 maddelik 21. yüzyıl becerileri ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması amacıyla yaptıkları çalışmalarında, söz konusu becerileri iletişim, eleştirel düşünme, yaratıcılık ve işbirliği olmak üzere dört boyutta toplamışlardır.

Bulut (2022) çalışmasında katılımcı öğretmenlerin okul öncesi eğitim alıp almamaları ile 21. yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlikleri arasında ilişki olduğunu ayrıca aylık hane halkı geliri yüksek olan, üniversitede akademik not ortalaması yüksek olan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Yıldırım, Utkugün & Yurtseven (2022) çalışmalarında öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri ile özyeterlilikleri arasındaki ilişkide cinsiyet, öğrenim durumu ve mesleki kıdem değişkenlerinin etkili olduğunu, katılımcıların 21. yüzyıl becerileri konusunda öğretmenlerin özyeterliliklerini yeterli olduğunu tespit etmişlerdir.

Kolata (2022) 21. yüzyıl becerileri kapsamında öğretmenlerin dijital vatandaşlık algısının etkili bir faktör olduğunu tespit etmiştir.

Mete (2021) branş değişkenine göre yaptığı çalışmasında Türkçe öğretmenlerinin 21. yüzyıl becerileri kapsamında özyeterlik algılarının yüksek olduğunu, cinsiyet değişkenine göre kadın öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri kapsamında özyeterlik algılarının, erkeklerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca öğretmenlerin mesleki kıdemlerinin 21. yüzyıl becerileri ve özyeterliliklerinde etkili bir faktör olduğunu ancak mezuniyet durumlarının etkili olmadığını tespit etmiştir.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, tarama modellerinden biri olan ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Tarama modelli araştırmalarda, belirli özelliklere sahip bir grup insanın olaylara, olgulara ve durumlara yönelik algıları ve tutumları belirlemeye çalışılmaktadır. Ayrıca araştırmanın deseni nicel araştırmadır. İlişkisel tarama, iki veya daha fazla değişken arasındaki ortak varyansın varlığını ve derecesini tespit etmeyi amaçlayan bir modeldir. Bu çalışmanın öğretmen adaylarının 21. yy becerilerine ilişkin öz-yeterlik algıları arasındaki ilişkiyi inceleyeceği için araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülmektedir (Karasar, 2016).

4.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın 2022-2023 bahar döneminde İzmir ilinde devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin katılımlarıyla sürdürülmüştür. Araştırmanın örneklemini belirlemek için amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan tabakalı örnekleme kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, evrendeki bireylerin özelliklerini temsil edecek belirli oranlara göre alt gruplar oluşturarak örnekleme belirlemeyi amaçlayan bir yöntemdir (Büyüköztürk vd., 2016). Çalışmanın örneklemini belirlemek için amaçlı örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, evrendeki bireylerin özelliklerini temsil edecek biçimde alt grupların belli oranlara göre oluşturulup örnekleme belirlemeyi hedefleyen bir yöntemdir (Büyüköztürk et al., 2016). Araştırmanın evreninden katman alınarak katılımcı sayısı belirlenmiş ve 339 öğretmen araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Örnekleme yer alan öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 32. Katılımcıların Demografik Dağılımı

Cinsiyet Dağılımı		
	Sayı	Yüzde (%)
Kadın	260	76,7
Erkek	79	23,3
Toplam	339	100,0
Yaş Dağılımı		
	Sayı	Yüzde (%)
20-30 yaş	11	3,2
30-40 yaş	74	21,8
40-50 yaş	165	48,7
50 yaş ve üzeri	89	26,3
Toplam	339	100,0
Medeni Durum Dağılımı		
	Sayı	Yüzde (%)
Evli	267	78,8
Bekar	72	21,2
Toplam	339	100,0
Mesleki Deneyim Dağılımı		
	Sayı	Yüzde (%)
1-5 yıl	12	3,5
5-10 yıl	27	8,0
10-15 yıl	47	13,9
15-20 yıl	55	16,2
20 yıl ve üzeri	198	58,4
Toplam	339	100,0
Eğitim Durumu Dağılımı		
	Sayı	Yüzde (%)
Lisans	280	82,6
Lisansüstü	59	17,4
Toplam	339	100,0
Görev Yapılan Okul Türü Dağılımı		
	Sayı	Yüzde (%)
İlkokul	212	62,5
Ortaokul	42	12,4
Lise	85	25,1
Toplam	339	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan 339 öğretmenin %76,7’si kadın öğretmenlerden oluşurken %23,3’ü ise erkek öğretmendir. Bu katılımcıların neredeyse yarısının yaşları %48,7 ile 40-50 yaş arasında değişmektedir. İkinci sırada %26,3 ile 50 yaşından fazla olanlar yer alırken yaşları 30 ile 40 arasında değişen öğretmenlerin oranı %21,8’dir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin ise sadece %3,2’si 30 yaşın altındadır. Bu öğretmenlerin %79’u evliyken geriye kalan %21’i ise bekardır. Araştırmada yer alan öğretmenlerin yarısından fazlası %58,4 ile meslek hayatlarında 20 yılı geride bırakmışlardır. İkinci en yüksek oranda %16,2 ile meslek hayatının 15 ile 20. yılları arasında olan öğretmenler yer almaktayken bunları sırasıyla %13,9 ile 10-15 yıl ve %8 ile 5-10 yıl arasında hizmet süresine sahip olan öğretmenler izlemektedir. Son sırada ise %3,5 ile meslek hayatının ilk 5 yılı içinde olan öğretmenler yer almaktadır. Lisans mezunu olma zorunluluğu olan öğretmenlerden ise sadece %17,4’ü lisansüstü eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %62,5’i ilkokulda görev alırken %25,1’i lisede, %12,4’ü ise ortaokulda görev yapmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Anagün, Atalay, Kılıç ve Yaşar (2016) tarafından geliştirilen “21. Yüzyıl Becerileri Yeterlik Algıları Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 42 maddeden oluşup bu maddeler “öğrenme ve yenilenme becerileri, yaşam ve kariyer becerileri ve bilgi, medya ve teknoloji becerileri” olmak üzere 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır ve “Yeni durumlara uyum sağlamada rahat değilimdir.” maddesi ters kodlanarak hesaplanan puanların ortalamaları üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Ölçekte hiçbir alt boyut normal dağılıma uymazken ($p=0,0001<0,05$) ölçeğin tamamından elde edilen toplam özyeterlik puanları ortalaması normal dağılım gösterdiğinden ($p=0,07>0,05$) verilerin incelenmesinde parametrik testlerden ikili grupların farklılıklarının araştırılmasında bağımsız örneklem t testi ve ikiden fazla grupların farklılıklarının araştırılmasında ANOVA, farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespitinde ise Post Hoc analizinden yararlanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen alt boyutların puan ortalamalarının karşılaştırılmasında parametrik olmayan testler kullanılmıştır. İkili grupların ortalama puanlarının istatistiksel olarak farklarının araştırılmasında Mann-Whitney U testi, ikiden fazla gruplarınkinde ise Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Ölçme aracına ilişkin nicel bulgular aşağıda aktarılmıştır.

Tablo 33. Ölçeğe Dair Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Min.	Maks.	Ort.	SS
Toplam Öz yeterlilik	339	3,14	5,00	4,15	0,3384
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	339	2,13	5,00	3,99	0,4707
Yaşam ve Kariyer Becerileri	339	3,22	5,00	4,25	0,3337
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	339	2,88	5,00	4,26	0,5199

Ankette yer alan sorulara verilen cevaplardan elde edilen toplam özyeterlik puan ortalamasına bakıldığında öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algılarının oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bu puan 4,15 iken en düşük ortalama 3,14’tür. Öğretmenlerin 4,26 ile bilgi, medya ve teknoloji becerileri algı düzeyi birinci sırada yer alırken bunu neredeyse aynı ortalama 4,25 ile yaşam ve kariyer becerileri izlemektedir. Çalışmada en düşük ortalama puana sahip olan alt boyut ise öğretmenlerin öğrenme ve yenilenme becerileriyle bu puan da neredeyse 4 gibi yüksek bir ortalamaya sahiptir.

Tablo 34. Ölçek ve Alt Boyut Puanları Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
				c		

Toplam Öz yeterlilik	0,047	339	0,07	0,995	33 9	0,29
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	0,055	339	0,01 5	0,989	33 9	0,012
Yaşam ve Kariyer Becerileri	0,067	339	0,00 1	0,983	33 9	0,000
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	0,089	339	0,00 0	0,953	33 9	0,000

Ankete verilen cevaplar üzerinden elde edilen puanların normal dağılıma uygunluğunun araştırılmasında gerçekleştirilen Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinde “Toplam Özyeterlik” olarak adlandırılan ölçeğin tamamından elde edilen puanlar normal dağılıma uyarken ($p=0,07>0,05$) alt boyutların normal dağılım göstermediği anlaşılmaktadır ($p<0,05$).

Verilerin Analizi

Verilerin analizleri SPSS Versiyon 26 paket programı kullanılarak %95 güven düzeyinde $\alpha=0,05$ alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğretmenlerin 21. yy becerilerine yönelik özyeterlik algı düzeylerini ölçmek üzere kullanılan ölçek dışında öncelikle kendilerini, konu hakkında nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymak adına “21. Yüzyıl becerilerinin neler olduğunu biliyor musunuz?” sorusu yöneltmiş ve öğretmenlerin sahip olduğu demografik değişkenler ile olan ilişkisinin tespiti için Ki kare analizi gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Demografik verileri tespit edilen katılımcılara “21. Yüzyıl becerilerinin neler olduğunu biliyor musunuz?” sorusu yöneltmiş ve elde edilen bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 35. “21. Yüzyıl becerilerinin neler olduğunu biliyor musunuz?” Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	Sayı	Yüzde (%)
Hayır	33	9,7
Kısmen	147	43,4
Evet	159	46,9
Toplam	339	100,0

Tablo 5’te görüldüğü üzere araştırmaya katılanların %9,7’si 21. Yüzyıl becerilerinin neler olduğunu bilmediğini, %43,4’ü kısmen bildiğini ve %46,9’u ise bildiğini belirtmiştir. Bu soruya istinaden araştırmamızda yer alan öğretmenlerin demografik verileri ile cevaplar arasındaki ilişkinin incelenmesinde gerçekleştirilen ki kare analizinde (Tablo 6) öğretmenlerin cinsiyet, yaş, medeni durum, mesleki deneyim ve öğrenim durumları ile 21. yy becerilerin neler olduğuna dair sahip oldukları bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($p>0,05$) sadece öğretmenlerin görev yaptıkları okul türü ile aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p=0,007<0,05$).

Tablo 36. Demografik Veriler İle Cevaplara İlişkin Ki-Kare Analizi

21. Yüzyıl becerilerinin neler olduğunu biliyor musunuz?	N	Serbestlik Derecesi	χ^2	p
Cinsiyet	339	2	0,460	0,794
Yaş	339	6	4,186	0,652

Medeni Durum	339	2	0,246	0,884
Mesleki Deneyim	339	8	12,273	0,139
Öğrenim Durumu	339	2	5,726	0,057
Okul Türü	339	4	9,680	0,007

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcı öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre 21. becerileri kapsamında Özyeterlik ve Alt Boyutları ilişki analiz edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 37. Cinsiyet Değişkenine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik ve Alt Boyutların İlişkisi

		Sayı	Ortalama	SS	T-test p Değeri
Toplam Özyeterlik	Kadın	260	4,16	0,3400	0,43
	Erkek	79	4,12	0,3337	
	Toplam	339	4,14	0,3367	
					Mann-Whitney Test
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Kadın	260	3,99	0,4757	0,79
	Erkek	79	3,96	0,4559	
	Toplam	339	3,99	0,4706	
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Kadın	260	4,26	0,3313	0,02
	Erkek	79	4,18	0,3367	
	Total	339	4,24	0,3336	
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Kadın	260	4,25	0,5216	0,52
	Erkek	79	4,29	0,5162	
	Toplam	339	4,26	0,5199	

Cinsiyet değişkenine göre toplam özyeterlik puan ortalamalarının farklarının araştırılmasında normal dağılım gösterdiği için kullanılan t testi neticesinde, cinsiyet değişkeni bakımından bu puan ortalamaları aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($p=0,43>0,05$).

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcı öğretmenlerin medeni durum değişkenine göre 21. becerileri kapsamında Özyeterlik ve Alt Boyutları ilişki analiz edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 38. Medeni Duruma Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik ve Alt Boyutların İlişkisi

		Sayı	Ortalama	SS	T-test p Değeri
Toplam Öz yeterlik	Evli	267	4,15	0,3506	0,76
	Bekar	72	4,16	0,2910	
	Toplam	339	4,16	0,3207	
					Mann-Whitney Test
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Evli	267	3,98	0,4758	0,58
	Bekar	72	4,02	0,4532	
	Toplam	339	3,99	0,4707	
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Evli	267	4,26	0,3433	0,21
	Bekar	72	4,21	0,2947	
	Toplam	339	4,25	0,3337	
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Evli	267	4,24	0,5321	0,18
	Bekar	72	4,34	0,4679	

	Toplam	339	4,26	0,5199	
--	--------	-----	------	--------	--

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcı öğretmenlerin öğrenim durumu değişkenine göre 21. becerileri kapsamında Özyeterlik ve Alt Boyutları ilişki analiz edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 39. Eğitim Düzeyine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik ve Alt Boyutların İlişkisi

		Sayı	Ortalama	SS	T-test p Değeri
Toplam Özyeterlik	Lisans	280	4,15	0,3387	0,51
	Lisansüstü	59	4,18	0,3388	
	Toplam	339	4,16	0,3387	
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Lisans	280	3,97	0,47206	0,20
	Lisansüstü	59	4,08	0,45615	
	Toplam	339	3,99	0,47068	
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Lisans	280	4,26	0,33075	0,22
	Lisansüstü	59	4,21	0,34683	
	Toplam	339	4,25	0,33367	
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Lisans	280	4,25	0,52851	0,57
	Lisansüstü	59	4,31	0,47873	
	Toplam	339	4,26	0,51993	

Öğretmenlerin eğitim düzeyleri açısından tüm ölçek bazında aldıkları puanların karşılaştırılmasında kullanılan t testi neticesinde lisans ya da lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin özyeterlik bakımından aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($p=0,51>0,05$).

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcı öğretmenlerin mesleki deneyim değişkenine göre 21. becerileri kapsamında Özyeterlik ve Alt Boyutları ilişki analiz edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 40. Mesleki Deneyim Durumuna Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Alt Boyutları İlişkisi

		Sayı	Ort.	SS	T-test p Değeri
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	1-5 yıl	12	4,11	0,4444	p=0,046
	5-10 yıl	27	4,25	0,4043	
	10-15 yıl	47	3,94	0,4747	
	15-20 yıl	55	4,03	0,4577	
	20 yıl ve üzeri	198	3,95	0,4738	
	Total	339	3,99	0,4707	
Yaşam ve Kariyer Becerileri	1-5 yıl	12	4,36	0,2887	p=0,15
	5-10 yıl	27	4,34	0,2397	
	10-15 yıl	47	4,23	0,3733	
	15-20 yıl	55	4,17	0,3424	
	20 yıl ve üzeri	198	4,26	0,3320	
	Total	339	4,25	0,3337	

Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	1-5 yıl	12	4,53	0,3291	p=0,0001
	5-10 yıl	27	4,63	0,4664	
	10-15 yıl	47	4,36	0,5335	
	15-20 yıl	55	4,23	0,5052	
	20 yıl ve üzeri	198	4,19	0,5119	
	Total	339	4,26	0,5199	

Araştırmada öğretmenlerin mesleki deneyim süreleri açısından özyeterlik algı düzeyleri arasındaki farkın hangi meslek yıllarında olan öğretmenler arasından kaynaklandığının tespiti için gerçekleştirilen Hochberg testi neticesinde, mesleğinin 5-10 yılları arasında olan öğretmenlerin 15 yıl ve daha fazla görev yapan öğretmenlerden daha yüksek bir özyeterlik algı düzeyine sahip olduğu söylenebilir ($p=0,03<0,05$ $p=0,01<0,05$).

Tablo 41. Yaş Değişkenine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik ve Alt Boyutları İlişkisi

		Sayı	Ort.	SS	Kruskal-Wallis Test
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	20-30 yaş	11	4,02	0,3403	p=0,88
	30-40 yaş	74	4,04	0,4522	
	40-50 yaş	165	3,98	0,4971	
	50 yaş ve üzeri	89	3,97	0,4527	
	Toplam	339	3,99	0,4707	
Yaşam ve Kariyer Becerileri	20-30 yaş	11	4,29	0,2345	p=0,98
	30-40 yaş	74	4,24	0,3117	
	40-50 yaş	165	4,25	0,3681	
	50 yaş ve üzeri	89	4,25	0,2966	
	Toplam	339	4,25	0,3337	
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	20-30 yaş	11	4,58	0,3884	p=0,0001
	30-40 yaş	74	4,43	0,4936	
	40-50 yaş	165	4,25	0,5240	
	50 yaş ve üzeri	89	4,12	0,5011	
	Toplam	339	4,26	0,5199	

Yaş değişkeni bakımından öğretmenlerin özyeterlik algı düzeyleri arasındaki farkın anlamlılığın araştırılmasında gerçekleştirilen ANOVA analizinde bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($p=0,37>0,05$).

Tablo 42. Okul Türüne Göre 21. Yüzyıl Becerileri Öz Yeterlilik ve Alt Boyutları İlişkisi

		Sayı	Ort.	SS	Kruskal-Wallis Test
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	İlkokul	212	3,99	0,4688	0,83
	Ortaokul	42	3,96	0,4833	

	Lise	85	3,99	0,4742	
	Toplam	339	3,99	0,4707	
Yaşam ve Kariyer Becerileri	İlkokul	212	4,25	0,3484	0,61
	Ortaokul	42	4,19	0,3640	
	Lise	85	4,26	0,2770	
	Toplam	339	4,25	0,3337	
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	İlkokul	212	4,28	0,5049	0,75
	Ortaokul	42	4,26	0,5934	
	Lise	85	4,23	0,5232	
	Toplam	339	4,26	0,5199	

Araştırmaya katılan öğretmenlerin hangi okul türünde görev yaptıklarına göre gerek ölçeğin tamamında gerekse alt boyutların hiç birisinde öğrenme ve yenilenme becerileri, yaşam ve kariyer becerileri ya da bilgi, medya ve teknoloji becerileri açısından aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Tüm bu ölçek ve alt boyutları bakımından ilkokulda, ortaokulda ya da lisede görev yapmaları bakımından öğretmenlerinin 21. yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algı düzeyleri ya birbirine çok yakın ya da aralarındaki farkın çeşitli rastsal değişkenlerden kaynaklandığı söylenebilir.

5. SONUÇ

21. yüzyıl becerileri, yaşamın her alanında her demografiden kişiler için geçerli olan çok boyutlu becerilerin genel adıdır. Bu becerilerin ne olduğu hakkında literatürde çalışmalar devam etmekle birlikte genel olarak eğitim başladığı yönünde görüşleri olduğu görülmektedir. Zira 21. yüzyıl becerilerinin odağında eğitim ve gelişme söz konusu olduğunda bu noktada özel bir önemle öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Öğretmenlerin ise 21. yüzyıl becerileri kapsamında özyeterliliklerinin olması aranmaktadır. Zira 21. yüzyıl becerilerinde yer alan becerilerin sonraki kuşaklara aktarılmasında öğretmenler taşıyıcı ve aracı bir role sahiptir. Bu kapsamda yapılan araştırma sonucunda elde edilen sonuçlara bakıldığında öncelikle katılımcı öğretmenlere “21. Yüzyıl becerilerinin neler olduğunu biliyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu sorulara alınan yanıtlara bakıldığında ilkokul ve ortaokulda görev yapan öğretmenler %52 ile lisede görev yapan öğretmenlerin evet cevabını verdiği %33’ten daha yüksek oranda evet cevabını verdiği görülmektedir. Verilen hayır cevabında okul türleri arasında herhangi bir fark yokken lisede görev yapan öğretmenlerin kısmen cevabı %54 ile ilkokuldaki öğretmenlerin %40 ile verdiği kısmen cevabından daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkeninde özyeterlilik bakımından kadın ve erkekler arasında herhangi bir fark yoktur. Alt boyutlardan öğretmenlerin öğrenme ve yenilenme becerileri bakımından cinsiyet değişkeni açısından karşılaştırmalarında kullanılan Mann Withney testi neticesinde aralarındaki puan ortalamaları farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bu farkın rastgelelikten kaynaklandığı söylenebilir ($p=0,79>0,05$). Benzer şekilde kadın ve erkek öğretmenlerin bilgi, medya ve teknoloji becerileri açısından da aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($p=0,52>0,05$). Gerçekleştirilen analizlerde yaşam ve kariyer becerileri açısından kadın ve erkek öğretmenler arasında ortalama puanlar açısından bir fark olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu kadın öğretmenlerin, erkek öğretmenlere göre yaşam ve kariyer becerileri açısından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu söylenebilir ($p=0,02<0,05$).

Öğretmenlerin eğitim düzeyleri açısından alt boyutların incelenmesinde öğretmenlerin eğitim düzeyleri açısından öğrenme ve yenilenme becerileri puan ortalamalarının ve yaşam ve kariyer becerileri puanlarının neredeyse ortalama puanlarla aynı olduğu var olan bu farkların ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenir ($p=0,2>0,05$ $p=0,22>0,05$). Diğer bir alt boyut olan bilgi, medya ve teknoloji becerileri puan ortalamaları incelendiğinde her ne kadar lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan öğretmenlerin daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülse de gerçekleştirilen Mann Withney testi neticesinde söz konusu olan ortalamalar arasındaki bu puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ve tamamen rastgelelikten kaynaklandığı söylenebilir ($p=0,57>0,05$).

Öğretmenlerin meslekte geçirilen zaman bakımından diğer gruplar arasında özyeterlik bakımından farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($p>0,05$). Mesleki deneyim bakımından gerçekleştirilen Kruskal Wallis testi neticesinde ölçeğin alt boyutlarından yaşam ve kariyer becerileri açısından öğretmenlerin meslekte geçirdikleri süre arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($p=0,15>0,05$). Diğer yandan öğrenme ve yenilenme becerileri alt boyutu açısından öğretmenlerin meslekte geçirdikleri süre bakımından istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,046<0,05$). Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için öğretmenlerin meslekteki deneyimleri ikili gruplar halinde karşılaştırılmış ve öğretmenliğinin 5-10 yıl arasında olanların, 10-15 yıl arasında ve 20 yıl ve daha fazla süre öğretmenlik yapanlardan, öğrenme ve yenilenme becerileri açısından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu, aralarındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($p=0,013<0,05$ $p=0,004<0,05$). Meslekte geçirilen zaman bakımından geriye kalan gruplar arasında öğrenme ve yenilenme becerileri bakımından farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Öğretmenlerin meslekte geçirdikleri süre bakımından bilgi, medya ve teknoloji becerileri puan ortalamaları incelendiğinde bu beceri düzeyleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,0001<0,05$). Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için öğretmenlerin meslekteki deneyimleri ikili gruplar halinde karşılaştırdığında mesleğinin ilk 5 yılında olanlar ile 10-15 yılında olan öğretmenler arasında fark yokken ($p=0,36>0,05$) 5-10 yılında olanların meslekte 10-15 yılında olan öğretmenlerden daha yüksek bilgi, medya ve teknoloji becerileri düzeyine sahip olduğu görülmüştür ($p=0,02<0,05$). Bu fark 10-15 ile 15-20 yıl arasında, 15-20 yıl ile de 20 yıl ve daha fazlasında istatistiksel olarak anlamlı değilken ($p=0,16>0,05$ $p=0,6>0,05$) 10-15 yıl olanlar 20 yıl ve daha fazla mesleki deneyime sahip öğretmenlerden daha yüksek bir düzeye sahiptir ($p=0,04<0,05$). Gruplar arasındaki bu farklılıklar ve farksızlıklar göz önünde bulundurulduğunda genel olarak, öğretmenlerin meslekte geçirdikleri süre ile bilgi, medya ve teknoloji becerileri düzeyleri arasında ters bir ilişkinin olduğu ve meslekteki bu süre arttıkça bilgi, medya ve teknoloji becerileri düzeylerinin azaldığı %95 güven düzeyinde $\alpha=0,05$ yanılma payı ile söylenebilir ($p<0,05$).

Ölçeğin alt boyutlarının yaş değişkenine göre incelenmesinde kullanılan Kruskal Wallis testi neticesinde öğretmenlerin öğrenme ve yenilenme becerileri algı düzeyleri ve yaşam ve kariyer becerileri algı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($p=0,88>0,05$ $p=0,98>0,05$) bilgi, medya ve teknoloji becerileri açısından yaş değişkeni bakımından aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($p=0,0001<0,05$). Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için öğretmenlerin buldukları yaş aralıkları ikili gruplar halinde karşılaştırılmış ve 40 yaşının altında olan öğretmenlerin bilgi, medya ve teknoloji becerileri algı düzeyleri arasında bir fark olmadığı görülmüştür ($p=0,44>0,05$). Aynı şekilde 40 yaşından daha fazla yaşa sahip olan öğretmenlerin de kendi aralarında bilgi, medya ve teknoloji becerileri algı düzeyleri arasında anlamlı bir fark yokken ($p=0,10>0,05$) 40 yaşından daha genç olan öğretmenlerin 40 yaşından daha yüksek yaşta olan öğretmenlere göre bilgi, medya ve teknoloji becerileri algı düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir ($p=0,0001<0,05$).

Elde edilen bulgular ve analizler neticesinde araştırmaya katılan öğretmenlerin 21 yüzyıl becerileri özyeterliliklerinde demografik faktörlerden öğretmenlerin eğitim düzeyleri arasında bir farklılık olmadığı, meslekte geçirilen zaman bakımından öğrenme ve yenilenme becerileri alt boyutu açısından öğretmenlerin meslekte geçirdikleri süre bakımından istatistiksel olarak anlamlı olduğu, yaş değişkenine göre bilgi, medya ve teknoloji becerileri açısından yaş değişkeni bakımından aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu tespitlere göre öğretmenlerin 21 yüzyıl becerileri kapsamında özyeterliliklerinin arzu edildiği gibi sağlanması ve sürdürülmesinde sürekli eğitim, hizmet içi eğitim, uygulamalı eğitim gibi süreçlerle kazanımlarının artırılması gerektiği ifade edilebilir.

6. KAYNAKÇA

1. Alkayış, A. (2021). Eğitim felsefesi perspektifinden dijitalleşme ve Eğitim 4.0. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED), 11(21), 221-237.

2. Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z., & Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40(40), 160-175.
3. Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). 21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries. OECD Education Working Papers, No. 41, OECD Publishing, Paris.
4. Arslan, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları ve akademik özyeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. International e-Journal of Educational Studies, 2(3), 26-43.
5. Aytaça, A. (2018). Öğretmenlerin Özyeterlik Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Academy Journal of Educational Sciences, 2(1), 29-41.
6. Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward A Unifying Theory Of Behavioral Change. Psychological Review, 84(2), 191-215.
7. Berkant, H. G., & Ekici, G. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretiminde öğretmen özyeterlik inanç düzeyleri ile zekâ türleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 113-132.
8. Boyacı, Ş. D. B., & Özer, M. G. (2019). Öğrenmenin geleceği: 21. yüzyıl becerileri perspektifiyle Türkçe dersi öğretim programları. Anadolu Journal of Educational Sciences International, 9(2), 708-738.
9. Bulut, İ. (2022). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının 21. Yüzyıl Becerilerinin Bir Yordayıcısı Olarak Yaratıcı Düşünme Eğilimleri. Euroasia Journal Of Social Sciences & Humanities, 9(29), 50-74.
10. Bumen, N. T. (2010). The relationship between demographics, self efficacy, and burnout among teachers. Eurasian Journal of Educational Research, 40, 17-36.
11. Cansoy, R. (2018). Uluslararası Çerçvelere Göre 21. Yüzyıl Becerileri ve Eğitim Sisteminde Kazandırılması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(4), 3112-3134.
12. Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Steca, P., & Malone, P. S. (2006). Teachers' self-efficacy beliefs as determinants of job satisfaction and students' academic achievement: A study at the school level. Journal of School Psychology, 44, 473-490.
13. Cemaloğlu, N., Arslangilay, A. S., Üstündağ, M. T., & Bilasa, P. (2019). Meslek lisesi öğretmenlerinin 21. yüzyıl becerileri özyeterlik algıları. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(2), 845-874.
14. Cho, Y., & Shim, S. S. (2013). Predicting teachers' achievement goals for teaching: The role of perceived school goal structure and teachers' sense of efficacy. Teaching and Teacher Education, (32), 12-21.
15. Çakır, Ö., Kan, A., & Sünbül, Ö. (2006). Öğretmenlik meslek bilgisi ve tezsiz yüksek lisans programlarının tutum ve özyeterlik açısından değerlendirilmesi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(1), 36-47.
16. Çolak, İ., Yorulmaz, Y. İ., & Altınkurt, Y. (2017). Öğretmen özyeterlik inancı ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1), 20-32.
17. Erten, P. (2020). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ve bu becerilerin kazandırılmasına yönelik görüşleri. Milli Eğitim Dergisi, 49(227), 33-64.
18. Gelen, İ. (2017). P21-Program ve öğretimde 21. yüzyıl beceri çerçeveleri (ABD Uygulamaları). Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1(2), 15-29.
19. Ghafar, A. (2020). Convergence between 21st century skills and entrepreneurship education in higher education institutes. International Journal of Higher Education, 9(1), 218-229.
20. González-Pérez, L. I., & Ramírez-Montoya, M. S. (2022). Components of Education 4.0 in 21st century skills frameworks: systematic review. Sustainability, 14(3), 1493.
21. Göksün, D. O., & Kurt, A. A. (2017). Öğretmen adaylarının 21. yy. öğrenen becerileri kullanımları ve 21. yy. öğrenen becerileri kullanımları arasındaki ilişki. Eğitim ve Bilim, 42(190), 107-130.
22. Greiff, S., & Kyllonen, P. (2016). Contemporary assessment challenges: The measurement of 21st century skills. Applied Measurement in Education, 29(4), 243-244.
23. Gültekin, M. (2020). Değişen toplumda eğitim ve öğretmen nitelikleri. Anadolu Journal of Educational Sciences International, 10(1), 654-700.

24. Gür, Z., Güler, Z., Genç, C. B., Cabbar, B. G., & Karamete, A. (2022). 21. yy becerileri ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 215-232.
25. İncik Yalçın, E. (2020). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve 21. yüzyıl öğretici becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1099-1112.
26. Kahila, J., Valtonen, T., Tedre, M., Mäkitalo, K., & Saarikoski, O. (2020). Children's experiences on learning the 21st-century skills with digital games. *Games and Culture*, 15(6), 685-706.
27. Kolata, F. (2022). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık ile 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlilik Algılarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
28. Kozikoğlu, İ., & Özcanlı, N. (2020). Öğretmenlerin 21. yüzyıl öğretici becerileri ile mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişki. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(1), 270-290.
29. Liesa-Orús, M., Latorre-Coscolluela, C., Vázquez-Toledo, S., & Sierra-Sánchez, V. (2020). The technological challenge facing higher education professors: Perceptions of ICT tools for developing 21st century skills. *Sustainability*, 12(13), 5339.
30. Mete, G. (2021). Türkçe öğretmenlerinin 21. yüzyıl becerileri özyeterlilik algısı. *Turkish Studies-Education*, 16(2), 1035-1047.
31. Miller, A. D., Ramirez, E. M., & Murdock, T. B. (2017). The influence of teachers' self-efficacy on perceptions: Perceived teacher competence and respect and student effort and achievement. *Teaching and Teacher Education*, (64), 260-269.
32. Ocağ, G., & Eğmir, E. (2014). Öğretmen adaylarının problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), 27-45.
33. Orhan Göksün, D. (2016). Öğretmen adaylarının 21. yy. öğrenen becerileri ve 21. yy. öğretici becerileri arasındaki ilişki. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
34. Özaydın, T. E., Çavaş, P., & Cansever, B. A. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının özyeterlilik inançlarının değerlendirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 1-30.
35. Öztemel, E. (2018). Eğitimde yeni yönelimlerin değerlendirilmesi ve eğitim 4.0. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 25-30.
36. P21 (2007). Framework for 21st century learning. Partnership for 21st Century Learning <http://www.p21.org/our-work/p21-framework> Erişim: 20.01.2023
37. Saykılı, A. (2018). Düünden yarına eğitim paradigmaları: Sanayi modeli eğitim dijital çağda yeterli mi?. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 189-198.
38. Szabo, Z. K., Körtesi, P., Guncaga, J., Szabo, D., & Neag, R. (2020). Examples of problem-solving strategies in mathematics education supporting the sustainability of 21st-century skills. *Sustainability*, 12(23), 10113.
39. Şahin, C., & Şahin, S. (2017). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Karşı Tutumları, Öz-Yeterlilik İnançları ve Öğrenciyi Tanıma Düzeyleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 224-238.
40. Tuğluk, M. N., & Özkan, B. (2019). MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programının 21. yüzyıl becerileri açısından analizi. *Temel Eğitim*, 1(4), 29-38.
41. Uçak, S. & Erdem, H. (2020). Eğitimde yeni bir yön arayışı bağlamında '21. yüzyıl becerileri ve eğitim felsefesi'. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 76-93.
42. UNESCO (2015). Rethinking Education. Towards a Global Common Good? UNESCO: Paris, France.
43. UNESCO (2016). Education 2030 Incheon Declaration and Framework for Action: Towards Inclusive and Equitable Quality Education and Lifelong Learning for all; UNESCO: Paris, France.
44. Urbani, J. M., Roshandel, S., Michaels, R., & Truesdell, E. (2017). Developing and modeling 21st-century skills with preservice teachers. *Teacher Education Quarterly*, 44(4), 27-50.
45. Uyar, A., & Çiçek, B. (2021). Farklı branşlardaki öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 1-11.

46. Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 51(1), 183-201.
47. Yıldırım, R., Utkugün, C., & Yurtseven, R. (2022). Öğretmenlerin 21. Yüzyıl Becerilerinin Öğretimine İlişkin Öz Yeterlik Algıları/Teachers' Perceptions of Self-Efficacy in Teaching 21st-Century Skills. e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 13(6), 28-44.
48. Yılmaz M., Gerçek, C., Köseoğlu, P., & Soran, H. (2006). Hacettepe üniversitesi biyoloji öğretmen adaylarının bilgisayarla ilgili öz-yeterlik inançlarının incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 278-287.
49. Yılmaz, A. (2021). The effect of technology integration in education on prospective teachers' critical and creative thinking, multidimensional 21st century skills and academic achievements. Participatory Educational Research, 8(2), 163-199.

(42)

İbrahim GÜRLEK⁴⁴⁵; Hüseyin SALIK⁴⁴⁶; Kanber YERLİ⁴⁴⁷; Caner ALIŞAN⁴⁴⁸; Ceren Canan YONAR⁴⁴⁹

ÖĞRETMENLERİN KİŞİLİK, MESLEKİ ve KARIYER GELİŞİMİ SÜRECİNDE OKUL MÜDÜRLERİNİN MENTÖRLÜK ROLÜ

THE MENTORING ROLE OF SCHOOL HEADS IN THE PERSONAL, PROFESSIONAL and CAREER DEVELOPMENT PROCESS OF TEACHERS

ÖZ

Bu çalışmada öğretmen görüşlerine göre İzmir ilinde yer alan okullarda görev yapan okul müdürlerinin mentörlük düzeyi, demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Genel tarama modeli kullanılarak 308 katılımcıyla yapılan araştırma sonucunda çalışma sonucunda öğretmenlerin cinsiyet ve medeni durum değişkenleri ile okul müdürlerinin mentörlüğü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ancak katılımcıların yaş, eğitim düzeyi, mesleki kıdem, görev yapılan okul türü ve mevcut müdürle birlikte çalışma süresi değişkenleri ile okul müdürlerinin mentörlüğü arasında kişilik gelişimi, mesleki gelişim ve kariyer gelişimi boyutlarında önemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü mezunlarının yüksek lisans mezunlarının göre kişilik ve kariyer gelişimi boyutunda; 50 yaş üzerindeki diğer yaş gruplarına göre kişilik gelişimi ve mesleki gelişim alt boyutlarında; meslekte 5 yıldan fazla kıdeme sahip olan öğretmenlerin diğer yaş gruplarına göre kişilik gelişimi ve mesleki gelişim alt boyutlarında; ortaokul ve lisede görev yapanların ilkokulda öğretmenlik yapanlara göre kariyer, kişilik ve kariyer gelişim boyutlarında farklılaştığı ve okul müdürlerinin mentörlüğünü görece zayıf gördükleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mentörlük, Müdür, Öğretmen, Okul, Eğitim.

ABSTRACT

Bu çalışmada öğretmen görüşlerine göre İzmir ilinde yer alan okullarda görev yapan okul müdürlerinin mentörlük düzeyi, demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Genel tarama modeli kullanılarak 308 katılımcıyla yapılan araştırma sonucunda çalışma sonucunda öğretmenlerin cinsiyet ve medeni durum değişkenleri ile okul müdürlerinin mentörlüğü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ancak katılımcıların yaş, eğitim düzeyi, mesleki kıdem, görev yapılan okul türü ve mevcut müdürle birlikte çalışma süresi değişkenleri ile okul müdürlerinin mentörlüğü arasında kişilik gelişimi, mesleki gelişim ve kariyer gelişimi boyutlarında önemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü mezunlarının yüksek lisans mezunlarının göre kişilik ve kariyer gelişimi boyutunda; 50 yaş üzerindeki diğer yaş gruplarına göre kişilik gelişimi ve mesleki gelişim alt boyutlarında; meslekte 5 yıldan fazla kıdeme sahip olan öğretmenlerin diğer yaş gruplarına göre kişilik gelişimi ve mesleki gelişim alt boyutlarında; ortaokul ve lisede görev yapanların ilkokulda öğretmenlik yapanlara göre kariyer, kişilik ve kariyer gelişim boyutlarında farklılaştığı ve okul müdürlerinin mentörlüğünü görece zayıf gördükleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mentörlük, Müdür, Öğretmen, Okul, Eğitim.

⁴⁴⁵ Karabağlar Bilim ve Sanat Merkezi; ORCID: 0000-0002-6250-3100

⁴⁴⁶ Durasılı Mimar Sinan Ortaokulu; ORCID: 0000-0002-1672-1190

⁴⁴⁷ Ali Erentürk İlkokulu; ORCID: 0000-0002-4487-7942

⁴⁴⁸ Saadet onart ilkokulu; ORCID: 0000-0002-9464-3044

⁴⁴⁹ Duğrallar ilkokulu; ORCID: 0000-0002-8462-9396

GİRİŞ

Kariyer, bir süreç ve yolculuğu ifade etmekte olup psikolojik, sosyolojik, eğitimsel, fiziksel, ekonomik ve bazen şans faktörlerinin toplamıdır (Sears, 1982: 138). Bu kapsamda kariyer kişinin hayatı boyunca mesleğinde ya da işinde elde ettiği deneyim, gelişme, ilerleme, kazanım ve tecrübeler olarak kabul edilmektedir (Granrose, 1995: 12). Geniş açıdan kariyer, kişinin kendi tercihleri doğrultusunda ve belli faktörler altında belli bir alanda elde statü, olanak ve saygınlık elde etmesi ve bunlara bağlı olarak psikolojik tatmin sağlayabilmesidir (Koçakoğlu ve Yalçın, 2020: 1922; Eryılmaz ve Mutlu, 2017: 229). Kariyer ve kariyer seçimleri ile kariyer süreçleri, kişilik özellikleri, aile, toplumsal bakış açısı, kültür, eğitim sistemi, çevresel ve örgütsel faktörler vb. gibi değişkenler altında şekillenebilmektedir (Katz vd. 2018: 13-14; Irwin ve Elley, 2013: 112). Kariyer olgusu sadece mesleki anlamda ilerleme, terfi etme ya da yükselme değil, kişinin mesleki bağlamda hedeflerine ulaşabilmesi, yaptığı ya da meşgul olduğu şeyden haz alabilmesi ve yaşamına anlam kazandırabilmesidir (Yeşilyaprak, 2019: 74). Kariyer gelişimi ise kariyer sürecinde kişinin ortaya koyduğu psikolojik ve davranışsal performans süreçleridir (Schenck vd., 2012: 225).

Kişinin kariyer yolculuğu bazı hallerde diğerleri üzerinde de önemli etkilere ve sonuçlara yol açabilmektedir. Bunun da tipik örneği eğitim camiasının asli unsuru olan öğretmenlik mesleğidir. Öğretmenlik mesleği; kültürel, sosyal, ekonomik ve bilimsel boyutlarda bilgi, deneyim ve uzmanlık içeren, aynı zamanda mesleki formasyon gerektiren profesyonel bir meslektir (Çelikten, 2005: 208; Başkan, 2001: 16-17). Diğer mesleklerin kaynağı olması, nesillerin yetiştirilmesi ve onların kalkınma sürecinde topluma kazandırılmasında, asli yükü taşıyan öğretmenlerin kariyer yolculukları ve kariyer gelişimlerin ortaya koydukları performans gelecek nesillerin de nitelikleri üzerinde etkili olabilmektedir (Yurdakul vd., 2016: 23-25). Bundan dolayı hedefi ve konusu insan olan öğretmenlerin, topluma ve öğrencilere yönelik olarak kendilerinden beklenen fayda ve değeri ortaya koyabilmeleri için kariyer süreçlerinde şekli, kategorik, hiyerarşik ve mekanik yaklaşımdan ziyade onlara mesleğin içinden gelen kişilerin yol göstermesi, rehberlik etmesi, farkındalık uyandırması, deneyim ve kazanım paylaşması gerekmektedir. Bu konuda öğretim liderliği rolleri nedeniyle okul müdürlerine mentörlük bağlamında önemli görevler sorumluluklar düşmektedir.

Kökene eski Yunan'a kadar geriye giden mentörlük; eğiten, öğreten, olanak sağlayan ve yetiştiren anlamlarında kullanılmaktadır (Allen ve Eby, 2010: 7). Mentörlük, görece az deneyimli bir kişiye geliştirme ve destek olma bağlamında uyum sağlama, mesleki yeterlik kazanma ve kişisel gelişim sürecinde uzman, deneyimli, kıdemli ve bilgili birin destek olması ve rehber olmasıdır (Şahinoğlu ve Sağlam Arslan, 2019: 184). Günümüzde mentörlük; kişinin iş ve meslek yaşamında kişinin potansiyelini geliştirmesi ve güçlendirmesi, kariyer ilerlemesinde desteklenmesi, örgüt kültürü ve ikliminin aktarılması, deneyimlerin paylaşılması, yol gösterilmesi gibi süreçleri kapsayan geniş anlamlı bir kavramdır (Mullen ve Klimaitis, 2021: 20). Mentörlük, gelişimsel bir süreç oluşturmak için birbiri üzerine inşa edilen; (1) mentörlük ihtiyacının belirlenmesi ve hazırlık aşaması, (2) potansiyel mentörlerin belirlenmesi ve rol üstlenmesi, (3) mentör ve kişinin iletişiminin kurulması, (4) kişinin potansiyelinin ve güçlü yönlerini ortaya çıkarılması, (5) kişinin mentörlük ile elde ettiği kazanımları iş ve mesleğinde uygulamaya başlaması olmak üzere beş aşamadan oluşur (Wong ve Premkumar, 2007: 2-3). Söz konusu aşamalar bağlamında mentörlüğün iki boyutundan söz edilebilir. Birincisi; kişiye destek olmak, kendi ifade etme olanağı sağlamak, bilgilendirme yapmak, beceri geliştirmek, görünür kılmak, koruma sağlamak, kademeli olarak görevler vermek, takip ve kontrol etmek. İkincisi; kişiye rol model olmak, onun bulunduğu ortamda kabulünü sağlamak ve kolaylaştırmak, mesleki ve kariyer bağlılığını temin etmek, arkadaşlık etmek ve danışmanlık yapmaktır (İşcan ve Çakır, 2016: 3-4).

Eğitim camiasında mentörlük, öğretmenlerin etkili eğitimciler olabilmesi ve onların kariyerleri boyunca öğrencileri için eğitim ve öğretim sürecinde desteklenmesi, yönlendirilmesi, mesleklerine bağlılıklarının oluşturulması, okul iklimi ve kültürünü içselleştirmelerini sağlanması adına alanlarında uzman olan diğer meslektaşlarının katkıları şeklinde ifade edilmektedir (Walters vd., 2020: 22-23). Öğretmenlere yönelik mentörlük faaliyetleri, mentörler ve danışanlar (öğretmenler) adına bir keşif yolculuğu, birlikte öğrenme ve mesleki gelişme sürecidir (Bailey, vd., 2019: 68).

Mentörlük, öğretmenlerin müfredata hakim olmalarına, pedagojik gelişimlerine, öğrencilere yaklaşım biçimlerine, okul ortamına uyumlarına, akademik verimliliklerine, bilgi ve deneyimlerine katkı sağlamaktadır

(Naillioğlu ve Sezgin, 2021: 307-308). Kalkınma sürecinde yol kat etmiş ülkelerin eğitim sistemlerine bakıldığında öğretmenlerin eğitim ve mesleki geliştirilmesinde okul idarecilerine mentörlük rolleri yüklendiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle gelişmiş ülkelerde meslektaş boyutunda okul idarecilerinin mentörlük rolü üstlenerek öğretmenlerin hem mesleki yeterliklerinin artırılmasında hem de kariyer ilerlemesi süreçlerinde okul yöneticilerine “eğitim liderliği” bağlamında önemli sorumluluklar verilmektedir (Akay ve Gürgür, 2018: 11; Kuzu vd., 2012: 174-175). Eğitimde mentörlük, temelde gayri resmi bir öğretme-öğrenme süreci olarak düşünülebilir. Bir mentör, kendi adına doğrudan çıkar ya da fayda sağlama amacı çalışmadan mentisinin (metni; mentörlük alan kişi) öğrenmesini, gelişmesini ve başarısını desteklemektedir (Marzano ve Zorzi, 2020: 2014-2015).

Eğitim alanında mentörlüğün beklenen faydayı ortaya koyabilmesi için bazı noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda mentörlük uygulamalarda; mentise yeterli ve ayrıntılı açıklamalar yapılması, sürece yönelik sürekli ve düzenli görüşmeler yapılması, gelişimi destekleyici ve değerlendirici bileşenlerin araştırılması gerekmektedir (Soslau vd., 2019: 267). Ayrıca mentörlerin, mentise müfredata, eğitim ve öğretim uygulama ve yöntemlerine yönelik bilgilendirme, kontrol ve geri bildirim yapması gerekmektedir (Mukeredzi, 2016: 90). Eğitim alanında etkili bir mentörlük programı için gerekli bileşenler ya da “Etkili Mentörlük İlkeleri” Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 43. Etkili Mentörlük İlkeleri

Program Tasarımı ve Planlama	Program Yönetimi
<ul style="list-style-type: none">• Hizmetin sunulacağı grup incelenir.• Mentörlük yapacak kişiler incelenir.• Mentörlük modeli belirlenir.• Mentörlük seanslarının niteliği ve odak noktası kararlaştırılır.• Mentörlüğün program başarısı ve çıktıları saptanır.• Mentör-mentis görüşme sıklığı belirlenir.• Görüşmelerin gerçekleşeceği yer belirlenir.• Programa yapılacak desteğin niteliği belirlenir.• Başarının değerlendirilme şekli belirlenir.• Vaka yönetim protokolü hazırlanır.	<ul style="list-style-type: none">• Danışma kurulu oluşturulur.• Program bilgisinin yönetilmesi için kapsamlı bir sistem hazırlanır.• Para kaynağı geliştirme planı hazırlanır.• Program takip sistemi oluşturulur.• Profesyonel personel geliştirme planı oluşturulur.• Kamu politikaları ve bütçeleme takibi için temsil sistemi başlatılır.• Halka ilişkiler ve iletişim çalışmaları tamamlanır.
Programın İşleyişi	Programın Değerlendirmesi
<ul style="list-style-type: none">• Mentör ve mentis adayları incelenir.• Mentörlere, mentislere ve ilgili kişilere oryantasyon ve eğitim verilir.• Mentör ve mentisler eşleştirilir.• Mentörlük ilişkilerinin sürekli destek, denetim ve izleme operasyonları yapılır.• Bütün program katılımcılarının katkılarına önem verilir.• Mentor ve mentisle ilişkisinin sonlandırılmasına yardımcı olunur.	<ul style="list-style-type: none">• Program sürecinin ölçümünün nasıl yapılacağı planlanır.• Beklenen program çıktıları planlanır.

Kaynak: (Yurtseven, 2010: 35).

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında mentörlük sürecinin birbirini etkileyen dört önemli çıktısının olduğu görülmektedir. Birincisi mentörlük ile öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimleri desteklenmektedir. İkincisi mentörlük alan öğretmenlerin mesleki yetkinliklerini geliştirmekte ve kariyer süreçlerinde daha verimli

olabilmektedirler. Üçüncüsü mentörlerin de özgüvenlerini, üretkenliklerini ve motivasyonlarını artmaktadır. Dördüncüsü hem danışan olarak öğretmenlerin hem de mentörlerin kazanımları ile eğitim kalitesi artmaktadır.

Akçamete vd. (2010), çalışmalarında mentörde bulunması gereken üç beceri olduğunu tespit etmişlerdir. Bunlar; “öğrenme-öğretme becerileri, iletişim becerileri ve öğretmenin mesleki gelişimidir.” Ayrıca yazarlar çalışmalarında mentörlük alan öğretmenlerin “Öğrenme Öğretme Becerileri, İletişim Becerileri ve Mesleki Gelişim” alt boyutlarında diğerlerine göre farklılaştığını tespit etmişlerdir. Yıldırım ve Şerefhanoglu (2014) çalışmalarında okul müdürlerinin “mentorluk fonksiyonları ile öğretmenlerin örgütsel uyum süreçleri arasında orta düzeyde bir ilişki olduğunu” ayrıca “okul müdürlerinin mentörlük fonksiyonları arttıkça, öğretmenlerin örgütsel uyum düzeylerinin de arttığını” tespit etmişlerdir.

Kurşun vd., (2015) çalışmalarında okul müdürlerinin mentörlüklerinin öğretmenler üzerinde kişilik gelişimi, mesleki gelişim, kariyer gelişimi boyutlarında etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Özalp vd. (2016) çalışmalarında “müdür yardımcılarının iş doyumunu ile okul müdürlerinin sergilediği mentörlük arasında orta düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki” olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca deneyimlenen iş doyumunu düzeyi ve okul müdürlerinin mentörlükleri arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu, mentörlüğün iş doyumununun yordayıcısı olduğunu tespit etmişlerdir.

Eröz (2019) çalışmasında okul müdürlerinin ortaya koyduğu mentörlüğün öğretmenlerin iş doyumlarını etkilediğini tespit etmiştir. Durmaz (2019) çalışmasında okul müdürlerinin sergilediği mentörlük rolleri ile okulların akademik iyimserliği arasında doğrusal bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Şahinoğlu ve Sağlam Arslan (2019) çalışmalarında mentörlük uygulamalarının öğretmenlerin mesleğe girişinden itibaren gerekli ve etkili bir süreç olduğu belirtilmiştir. Börü (2019) tarafından yapılan çalışmada mentörlük sürecinin öğretmenin okula uyumunu kolaylaştırdığı, mentör-menti ilişkisinin mesleki gelişimi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca mentörlüğün motivasyonu artırdığı, mentör-menti ilişkisinin özellikle görevine yeni başlamış öğretmenler üzerinde çok daha fazla etkili olduğu belirtilmiştir. Zeybek ve Karataş (2022) çalışmalarında öğretmenlik uygulama sürecinde mentörlüğün öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimlerinde önemli bir katkısı olduğu ve benzer şekilde mentörün de kendini geliştirdiği tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde okul müdürlerinin mentörlükleri sonucunda elde edilebilecek kazanımları şu şekilde sıralamak mümkündür (Akçamete vd., 2010; Kocabaş ve Yirci, 2011; Kurşun vd., 2015; Özalp vd. 2016; Durmaz, 2019; Soslu vd., 2019; Zeybek ve Karataş, 2022):

- Okulun akademik, kültürel eğitsel ve sosyal başarısı yükselir.
- Okul iklimi ve kültürü yerleşir ve örgütsel bağlılık, aidiyet ve vatandaşlık gibi davranışlar gelişir.
- Öğretmenlerin mesleki, kişisel ve iletişim becerileri gelişir ve bu gelişme öğrenciler olumlu şekilde yansır.
- Başarıyı destekleyen bir okul iklimi ve eğitim ortamı oluşur.
- Öğrencilerde gözlenen istenmeyen davranışlar azalır ve istendik davranışlarda artış olur.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde yapılan araştırmalar, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlar. Araştırmaya konu olan birey, olay veya nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2016). Araştırmada İzmir ilinde yer alan okul müdürlerinin mentörlük düzeyi, öğretmen görüşlerine göre demografik değişkenler açısından incelenmiştir.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evreni, 2022-2023 bahar döneminde İzmir ili merkezinde devlet okullarında görev yapan okullardaki öğretmenler oluşturmaktadır. Evrenin tümüne erişim zaman ve maliyet bakımından güç olduğundan “basit tesadüfi” örnekleme yapılmıştır. Bu tür örnekleme yönteminde veriler, ana kütlede en

kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanabilmektedir (Haşiloğlu vd., 2015). Örneklemeye ilişkin demografik bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 44. Örneklemeye İlişkin Bilgiler

Cinsiyet Dağılımı			Medeni Durum			Mesleki Deneyim		
			Dağılımı			Dağılımı		
	n	%		n	%		n	%
Kadın	98	31,8	Evli	238	77,3	1-5 yıl	27	8,8
Erkek	210	68,2	Bekar	70	22,7	6-10 yıl	27	8,8
Toplam	308	100,0	Toplam	308	100,0	11-15 yıl	55	17,9
Yaş Dağılımı			Mevcut Okul			16-20 yıl	59	19,2
			Müdürüyle Çalışma Süresi					
	n	%		n	%	21 +	140	45,5
20-30 yaş	16	5,2	1-5 yıl	244	79,2	Toplam	308	100,0
31-40 yaş	99	32,1	6-10 yıl	54	17,5			
41-50 yaş	118	38,3	11-15 yıl	3	1,0			
51 +	75	24,4	16-20 yıl	2	0,6			
Toplam	308	100,0	21 +	5	1,6			
			Toplam	308	100,0			

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %68,2’si kadın iken %31,8’i erkek öğretmenlerdir. Araştırmada yer alan öğretmenlerin yaşı en çok %38,3 ile 40-50 yaş aralığında değişmekteyken en az orana sahip öğretmenler 30 yaş altındadır. Öğretmenlerin %24,4’ü ise 50 yaş ve üzeridir. Öğretmenlerin %77,3’ü evli iken araştırmaya katılan öğretmenlerin sadece %22,7’si bekarıdır. Lisans zorunluluğu bulunan öğretmenlik mesleğinde katılımcıların sadece %12,3’ü kendi öğrenimlerine devam etmiş ve yüksek lisans yapmışlardır. Geriye kalan ve katılımcıların neredeyse %90’ını oluşturan öğretmenler lisans mezunu olduktan sonra öğrenimlerine devam etmemişlerdir.

Ankete katılan öğretmenlerin %45,5’i meslekte 20 yılı geride bırakmışlardır. %19,2’si 15-20 yıl arasında öğretmenlik yapıyorken 10-15 yıldır öğretmenlik yapanların oranı %17,9’dur. Öğretmenlerin sadece %8,8’i meslek hayatının ilk 5 yılı içinde olduğunu belirtmiştir. Ankete katılan öğretmenlerimizin çok büyük bir kısmı %79,2 ile mevcut okul müdürüyle 5 yıldır birlikte çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bunu ikinci en yüksek oranda %17,5 ile 5-10 yıldır beraber çalıştıklarını belirten öğretmenler izlemektedir. 10 yıldan fazla zamandır mevcut okul müdürü ile birlikte çalıştıklarını belirten öğretmenlerin oranı ise %3 civarındadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formunun birinci bölümü araştırmacı tarafından hazırlanmış olup demografik bilgiler yer almaktadır. Anket formunun birinci bölümü çalışma grubundan verilerin elde edilmesinde amacıyla Kurşun, Yılmaz ve Köksal (2015) tarafından geliştirilen “Okul Müdürlerinin Mentorlülüğü Ölçeği” (OMMÖ) kullanılmıştır. Ölçek 12 soruluk “Kişilik Gelişimi”, 11 soruluk “Mesleki Gelişim” ve 12 soruluk “Kariyer Gelişimi” boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizinde faktör yükleri tüm maddeler için .50’nin üzerinde

bulunmuş, boyutlara ilişkin doğrulayıcı faktör analizi tüm faktör yüklerine ait değerler .64 ile .85 aralığında olduğu, tüm yük değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < .001$) bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS Versiyon 26 paket programı kullanılmış ve %95 güven düzeyinde $\alpha=0,05$ kabul edilerek yapılmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için ($p=0,0001 < 0,05$) parametrik olmayan testler kullanılmıştır. İkili grupların ortalama puanlarının istatistiksel olarak farklarının araştırılmasında Mann-Whitney U testi, ikiden fazla gruplarında ise Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Verilere ilişkin faktör analizi ve güvenilirlik analizi Tablo 3 ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 45. Faktör Analizi

	Kişilik Gelişimi	Mesleki Gelişim	Kariyer Gelişimi
Okul müdürümüzle iletişimimiz açık net ve güvene dayalıdır.	0,756		
Okul müdürümüz görüşmelerimiz sırasında empatik davranır.	0,766		
Okul müdürümüz iyi bir dinleyicidir.	0,769		
Okul müdürümüz ile ilişkilerimiz arkadaşçadır.	0,731		
Okul müdürümüz okul içinde ve okul dışında yaşadığımız problemlerde bize sürekli destek olur.	0,685		
Okul müdürümüz okulda kendimizi değerli hissetmemizi sağlar.	0,737		
Okul müdürümüz sayesinde okula bağlılığımız artmaktadır.	0,681		
Okul müdürümüz işimiz ile ilgili kaygılarımızda bize destek olur.	0,696		
Okul müdürümüzle ilişkilerimiz karşılıklı güvene dayanır.	0,763		
Okul müdürümüz her türlü sorunumuzun çözümünde yıkıcı değil yapıcı davranır.	0,781		
Okul müdürümüzün bizi anladığını hissederim.	0,757		
Okul müdürümüz birçok konuda zorlaştırıcı değil kolaylaştırıcıdır.	0,758		
Okul müdürümüz mesleki olarak tecrübeli biridir.		0,657	
Okul müdürümüz mesleki konularda ihtiyacımız olan bilgi kaynaklarına (kitap, dergi, web site vs.) ulaşmamızda bize yol gösterir.		0,665	
Okul müdürümüz mesleki deneyimlerini bizimle paylaşır.		0,640	
Okul müdürümüz mesleki gelişmelerden ve yeniliklerden bizi haberdar eder.		0,684	
Okul müdürümüz mevzuatla ilgili iş ve işlemlerde bize rehberlik eder.		0,709	
Okul müdürümüz mesleki sorunlarımız için bize gereken zamanı ayırır.		0,583	
Okul müdürümüz mesleki risk ve tehlikelere karşı bizi önceden uyandır.		0,713	

Okul müdürümüz mesleki çalışmalarımızda bizden ne beklediğini açık ve net olarak ifade eder.		0,675	
Okul müdürümüz mesleki anlamda yetersiz olduğumuz konularda bizi uyarır.		0,758	
Mesleki konularda tereddüde düştüğümüz durumlarda okul müdürümüze danışırız		0,560	
Okul müdürümüz çağın gereklerine göre mesleki yönden kendini yeniler.		0,635	
Okul müdürümüz mesleğimizi geliştirici görevler verir.			0,593
Okul müdürümüzün verdiği mesleki destek sayesinde mesleğimi daha çok severim.			0,678
Okul müdürümüz mesleğin gerektirdiği davranışları tanımamıza ve onları geliştirmemize yardımcı olur.			0,670
Okul müdürümüz sayesinde özgüven ve özsaygı düzeyim yüksektir.			0,647
Okul müdürümüz mesleğin gerektirdiği davranışları tanımamıza ve onları geliştirmemize yardımcı olur.			0,617
Okul müdürümüz kariyerimde ilerleyebilmem için beni cesaretlendirir.			0,681
Okul müdürümüz bizde kariyer bilinci oluşturur.			0,698
Okul müdürümüz kariyerime zarar verecek riskli durumları azaltmaya çalışır.			0,565
Okul müdürümüz kariyer hedeflerimle ilgili akademik gelişimim (yüksek lisans, doktora vb.) için gereken danışmanlığı yerine getirir.			0,686
Okul müdürümüz terfi ve görevde yükselme gibi konularda bizi bilgilendirir.			0,646
Okul müdürümüz sayesinde kişisel bir vizyonumuz vardır.			0,671
Okul müdürümüz bana kariyer gelişimimle ilgili gereken bilgi ve becerilere sahip olmamı sağlayacak görevler verir.			0,684

Gerçekleştirilen faktör analizinde mentörlük ölçeğinin 3 alt boyutta şekillendiği anlaşılmıştır. Bu alt boyutlara literatürdekilere benzer şekilde kişilik gelişimi, mesleki gelişim ve kariyer gelişimi adları verilmiştir. Tüm ifadelerin faktör yükleri %50'nin üzerindeyken bu üç faktör toplam varyansın %83,9'unu açıklayabilmektedir.

Tablo 46. Güvenirlilik Analizi

	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Mentörlük Ölçeği	0,992	35
Kişilik Gelişimi	0,982	12
Mesleki Gelişim	0,975	11

Kariyer Gelişimi	0,985	12
------------------	-------	----

Ölçeğin, özgün ölçekle tutarlı olarak, kişilik gelişimi, mesleki gelişim ve kariyer gelişimi alt boyutlarından oluşan üç faktörlü bir yapı olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Araştırmada kullanılan 35 maddelik ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,992 olarak bulunmuştur ve ölçeğin alt boyutları ile birlikte tabloda verilmiştir.

Tablo 47. Müdürlerin Mentörlük Düzeyi ve Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

	N	Min.	Maks.	Ort.	SS
Mentörlük Düzeyi	308	1,00	5,00	3,64	1,040
Kişilik Gelişimi	308	1,00	5,00	3,73	1,046
Mesleki Gelişim	308	1,00	5,00	3,72	1,025
Kariyer Gelişimi	308	1,00	5,00	3,47	1,143

Ankete katılan öğretmenlerin sorulara verdikleri cevapların puan ortalamalarına bakıldığında müdürlerin mentörlük düzeylerinin 3,64 olduğu görülmektedir ve bu puanın altında kalan tek alt boyutun müdürlerin, meslekteki öğretmenlere kariyerleri bakımından yaptıkları kariyer gelişimi mentörlüğünün 3,47 puan ortalaması ile düşük olduğu görülmüştür. Mesleki gelişim ve kişilik gelişimi ise hemen hemen aynı ortalamaya sahip olup 3,73 ile en yüksek düzeyde çıkmıştır.

Tablo 48. Normallik Testi

Ölçek ve Boyutları	Kolmogorov-Smirnova			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Mentörlük Düzeyi	0,131	308	0,000	0,929	308	0,000
Kişilik Gelişimi	0,159	308	0,000	0,909	308	0,000
Mesleki Gelişim	0,149	308	0,000	0,915	308	0,000
Kariyer Gelişimi	0,150	308	0,000	0,927	308	0,000

Gerçekleştirilen normallik testi sonrasında katılımcıların ölçeğin tamamından ve üç alt boyuttan aldıkları puan ortalamalarının hiç birisinin dağılımının, normal dağılıma uymadığı anlaşılmaktadır ($p=0,0001<0,05$).

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen verilere göre betimsel bulgular aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

Tablo 49. Cinsiyete Göre Müdürlerin Mentörlük Düzeyleri ve Alt Boyutları İlişkisi

		n	Ort.	SS	Mann-Whitney Test
Mentörlük Düzeyi	Erkek	98	3,57	1,041	p=0,3
	Kadın	210	3,67	1,041	
	Toplam	308	3,64	1,040	
Kişilik Gelişimi	Erkek	98	3,70	1,050	p=0,62
	Kadın	210	3,75	1,046	
	Toplam	308	3,73	1,046	
Mesleki Gelişim	Erkek	98	3,62	1,029	p=0,13

	Kadın	210	3,76	1,023	
	Toplam	308	3,72	1,025	
Kariyer Gelişimi	Erkek	98	3,40	1,145	p=0,27
	Kadın	210	3,51	1,143	
	Toplam	308	3,47	1,143	

Cinsiyet değişkenine göre ölçeğin tamamı bakımından müdürlerin mentörlük düzey puanlarının ortalamasının karşılaştırılmasında, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0,05$). Mentörlük ölçeğinin alt boyutları ile katılımcıların cinsiyetlerine göre kişilik gelişimi, mesleki gelişim ya da kariyer gelişimi bakımından bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, cinsiyet değişkeni açısından mentörlük düzey algıları arasındaki bu farkın rastgelelikten kaynaklandığı %5 yanılma payıyla söylenebilir ($p>0,05$). Burada okul müdürlerinin, mentörlük davranışları bakımından kadın veya erkek öğretmenlere farklı hissettirmediklerini düşünmek yanlış olmaz. Müdürlerin kadın ve erkek öğretmenlere mentörlük bakımından farklı davranmadığı %95 güven düzeyinde söylenebilir ($p>0,05$).

Tablo 50. Medeni Durum Değişkenine Göre Müdürlerin Mentörlük Düzeyleri ve Alt Boyutları İlişkisi

		n	Ort.	SS	Mann-Whitney Test
Mentörlük Düzeyi	Evli	238	3,64	1,039	p=0,86
	Bekar	70	3,65	1,054	
	Toplam	308	3,64	1,040	
Kişilik Gelişimi	Evli	238	3,73	1,039	p=0,78
	Bekar	70	3,74	1,077	
	Toplam	308	3,73	1,046	
Mesleki Gelişim	Evli	238	3,73	1,017	p=0,75
	Bekar	70	3,67	1,060	
	Toplam	308	3,72	1,025	
Kariyer Gelişimi	Evli	238	3,45	1,157	p=0,66
	Bekar	70	3,54	1,100	
	Toplam	308	3,47	1,143	

Katılımcıların medeni durum değişkenine göre müdürlerinin mentörlük düzeyleri bakımından istatistiksel olarak herhangi bir farkın olmadığı söylenir ($p>0,05$). Müdürlerin mentörlük düzeylerinin öğretmenlerin medeni haline göre değişkenlik göstermesinin hiçbir alt boyutta istatistiksel olarak anlamı yoktur ($p=>0,05$).

Tablo 51. Eğitim Durumuna Göre Müdürlerin Mentörlük Düzeyleri ve Alt Boyutları İlişkisi

		n	Ort.	SS	Mann-Whitney Test
Mentörlük Düzeyi	Lisans	270	3,68	1,020	p=0,05
	Yüksek	38	3,33	1,143	
	Lisans				
	Toplam	308	3,64	1,040	

Kişilik Gelişimi	Lisans	270	3,78	1,016	p=0,08
	Yüksek Lisans	38	3,42	1,206	
	Toplam	308	3,73	1,046	
Mesleki Gelişim	Lisans	270	3,76	1,015	p=0,04
	Yüksek Lisans	38	3,44	1,067	
	Toplam	308	3,72	1,025	
Kariyer Gelişimi	Lisans	270	3,52	1,125	p=0,06
	Yüksek Lisans	38	3,14	1,231	
	Toplam	308	3,47	1,143	

Araştırmaya katılan öğretmenlerin müdürlerinin mentörlük düzeyleri üzerindeki algının, aldıkları eğitim düzeyi ile ilişkisinin araştırılmasında kullanılan Mann-Whithney U testi neticesinde yüksek lisans eğitimi alan öğretmenlerin, müdürlerin mentörlük düzeylerini daha düşük bulduklarını, var olan bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu %95 güven düzeyinde söyleyebilir. ($p=0,05<0,05$). Diğer alt boyutlar incelendiğinde, Kişilik ve kariyer gelişimi bakımından yüksek lisans alanlar ile lisans mezunu olan öğretmenlere göre müdürlerin bu boyutlar altındaki mentörlüklerinden, müdürlerinin mentörlük düzeylerine olan bakış ve yorumlamaları arasındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, öğretmenlerin algı puan ortalamasına arasında istatistiksel bir fark olmadığı %5 yanılma payı ile söylenebilir ($p=0,08>0,05$ $p=0,06>0,05$).

Müdürlerin, öğretmenlere yönelik kişilik ve kariyer gelişimi konusundaki mentörlüklerinin öğretmenlerin sahip olduğu eğitim seviyesine göre farklılık göstermediği söylenebilirken mesleki gelişim alt boyutu söz konusu olduğunda yüksek lisans mezunu olan öğretmenlerin, lisans mezunu olan öğretmenlere göre müdürlerinin mentörlük düzeyini bu başlık altında daha düşük buldukları, aralarındaki bu puan ortalamaları farkının istatistiksel açıdan anlamlı olduğu söylenir ($p=0,04<0,05$). Yüksek lisans mezunu olan öğretmenlerin mesleki gelişim açısından okul müdürlerini, lisans mezunu olan öğretmenlere göre daha yetersiz bulduklarını söylemek yanlış olmaz.

Tablo 52. Yaşa Göre Müdürlerin Mentörlük Düzeyleri ve Alt Boyutları İlişkisi

		n	Ort.	SS	Kruskal Wallis Test
Mentörlük Düzeyi	20-30	16	4,30	0,860	p=0,005
	31-40	99	3,64	1,021	
	41-50	118	3,46	1,098	
	51 ve üzeri	75	3,78	0,941	
	Toplam	308	3,64	1,040	
Kişilik Gelişimi	20-30	16	4,36	0,837	p=0,013
	31-40	99	3,72	1,056	
	41-50	118	3,58	1,104	
	51 ve üzeri	75	3,86	0,923	
	Toplam	308	3,73	1,046	
Mesleki Gelişim	20-30	16	4,34	0,762	p=0,006
	31-40	99	3,74	1,000	
	41-50	118	3,53	1,087	
	51 ve üzeri	75	3,86	0,940	
	Toplam	308	3,72	1,025	

Kariyer Gelişimi	20-30	16	4,19	1,000	p=0,004
	31-40	99	3,46	1,120	
	41-50	118	3,28	1,202	
	51 ve üzeri	75	3,63	1,039	
	Toplam	308	3,47	1,143	

Öğretmenlerin, müdürlerin mentörlük davranışları algılarının yaş değişkenine göre farklılıklarının araştırılmasında kullanılan Kruskal Wallis testi neticesinde yaş değişkeni açısından gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu, yaş değişkenine göre müdürlerin mentörlük düzeylerinin farklılık gösterdiği %95 güven düzeyinde söylenebilir ($p=0,005<0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar neticesinde yaşları 30 ile 50 arasında değişen öğretmenler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p=0,296>0,05$) fakat 40-50 yaş arasında olan öğretmenlerin, 50 yaşından daha büyük olanlara göre müdürlerinin mentörlüklerinden daha az memnun olduğu, aralarındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve müdürlerinin mentörlüğünden en az memnun olan grup olduğu söylenebilir ($p=0,02<0,05$).

Mentörlük düzeyi bakımından diğer tüm yaş gruplarından ayrılan ve en yüksek puana sahip olanlar 30 yaş altındaki öğretmenlerdir. Bu öğretmenlerin müdürlerinin mentörlük düzeyleri bakımından diğer yaş grubuna göre daha fazla memnun oldukları, diğer gruplarla aralarında olan farkın istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu %95 güven düzeyinde söylenebilir ($p<0,05$). Kişilik gelişimi alt boyutu incelendiğinde ise gruplar arasındaki tek farkın 30 yaş altındakiler ve üzerindekiiler şeklinde olduğu görülmektedir. ($p=0,01<0,05$) 30 yaşının üzerinde hiçbir grup arasında müdürlerin mentörlük düzeyleri bakımından istatistiksel olarak herhangi anlamlı bir fark yokken ($p=0,49>0,05$ $p=0,19>0,05$ $p=0,06>0,05$) 30 yaşının altında olan öğretmenler 30 yaşın üstündekilere göre kişilik gelişimi bakımından müdürlerinin mentörlük düzeylerini daha yüksek buldukları söylenebilir ($p=0,001<0,05$).

Mesleki gelişim alt boyutu incelendiğinde yaşları 30 ile 50 arasında değişen öğretmenler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p=0,17>0,05$) fakat 41-50 yaş arasında olan öğretmenlerin, 50 yaşından daha büyük olanlara göre mesleki gelişim düzeyleri bakımından daha düşük bir ortalama puan sahip olduğu, aralarındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve mesleki gelişim açısından müdürlerinin mentörlüklerinden en az memnun olan grup olduğu söylenebilir ($p=0,01<0,05$).

Mesleki gelişim bakımından diğer tüm yaş gruplarından ayrılan ve en yüksek puana sahip olanlar 30 yaş altındaki öğretmenlerdir. Bu öğretmenlerin müdürlerinin mesleki gelişim mentörlük düzeyleri bakımından diğer yaş grubuna göre daha fazla memnun oldukları, diğer gruplarla aralarında olan farkın istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu %95 güven düzeyinde söylenebilir ($p<0,05$). Aynı durum kariyer gelişimi alt boyutu için de geçerlidir. Tüm gruplardan farklılaşıp kariyer gelişimi konusunda müdürlerinin mentörlüğünden en fazla memnun olan grup 30 yaşının altında olan genç öğretmenlerdir ve diğer gruplar arasındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir ($p<0,05$). Kariyer gelişimi alt boyutu incelendiğinde yaşları 30 ile 50 arasında değişen öğretmenler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p=0,45>0,05$) fakat 40-50 yaş arasında olan öğretmenlerin, 50 yaşından daha büyük olanlara göre kariyer gelişimi düzeyleri bakımından daha düşük bir ortalama puan sahip olduğu, aralarındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve kariyer gelişimi açısından müdürlerinin mentörlüklerinden en az memnun olan grup olduğu söylenebilir ($p=0,007<0,05$).

Tablo 53. Mesleki Deneyime Göre Müdürlerin Mentörlük Düzeyleri ve Alt Boyutları İlişkisi

		n	Ort.	SS	Kruskal Wallis Test
Mentörlük Düzeyi	1-5 yıl	27	4,2233	0,79650	p=0,018
	6-10 yıl	27	3,6466	1,04919	
	11-15 yıl	55	3,5600	1,08026	
	16-20 yıl	59	3,4421	1,11250	

	21 yıl ve üzeri	140	3,6388	1,00548	
	Toplam	308	3,6390	1,04038	
Kişilik Gelişimi	1-5 yıl	27	4,2253	0,91690	p=0,06
	6-10 yıl	27	3,7747	1,05658	
	11-15 yıl	55	3,6909	1,06630	
	16-20 yıl	59	3,5381	1,15183	
	21 yıl ve üzeri	140	3,7280	0,99502	
	Toplam	308	3,7327	1,04583	
Mesleki Gelişim	1-5 yıl	27	4,2997	0,71707	p=0,02
	6-10 yıl	27	3,7407	1,07645	
	11-15 yıl	55	3,6050	1,07340	
	16-20 yıl	59	3,5840	1,06957	
	21 yıl ve üzeri	140	3,7026	1,00240	
	Toplam	308	3,7181	1,02521	
Kariyer Gelişimi	1-5 yıl	27	4,1512	0,81093	p=0,008
	6-10 yıl	27	3,4321	1,11971	
	11-15 yıl	55	3,3879	1,19177	
	16-20 yıl	59	3,2161	1,22837	
	21 yıl ve üzeri	140	3,4911	1,10751	
	Toplam	308	3,4727	1,14318	

Öğretmenlerin, müdürlerin mentörlük davranışları algılarının meslekteki deneyim sürelerine göre farklılıklarının araştırılmasında kullanılan Kruskal Wallis testi neticesinde mesleki deneyim açısından gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu, meslekte geçirilen süreye göre müdürlerin mentörlük düzeylerinin farklılık gösterdiği %95 güven düzeyinde söylenebilir ($p=0,018<0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar neticesinde ortalamalar arasındaki farkın sadece meslekteki ilk 5 yılı olan öğretmenler ve diğerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p=0,001<0,05$). Meslekte 5 yıldan fazla süredir bulunan öğretmenlerin kendi aralarındaki karşılaştırmalarda müdürlerin mentörlük düzeyleri açısından istatistiksel olarak herhangi anlamlı bir fark yokken ($p>0,05$) mesleğinin ilk 5 yılında olan öğretmenlerin diğerlerine göre müdürlerinin mentörlük davranışlarından çok daha yüksek bir ortalama puan ile memnun oldukları söylenebilir ($p=0,001<0,05$). Kişilik gelişimi alt boyutu incelendiğinde ise meslekte geçirilen süre ile müdürlerin bu başlık altındaki mentörlük düzeyleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($p=0,06>0,05$).

Kişilik gelişimi söz konusuysen öğretmenlerin müdürlerinin mentörlük yaklaşımları karşısındaki puan ortalamaları farkının rastgelelikten kaynaklandığı söylenir. Mesleki gelişim alt boyutunda ise ortalamalar arasındaki farkın sadece meslekteki ilk 5 yılı olan öğretmenler ve diğerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p=0,001<0,05$). Meslekte 5 yıldan fazla süredir bulunan öğretmenlerin kendi aralarındaki karşılaştırmalarda mesleki gelişim düzeyleri açısından istatistiksel olarak herhangi anlamlı bir fark yokken ($p>0,05$) mesleğinin ilk 5 yılında olan öğretmenlerin diğerlerine göre müdürlerinin mesleki gelişim konusundaki mentörlük davranışlarından çok daha yüksek bir ortalama puan ile memnun oldukları söylenebilir ($p=0,001<0,05$). Benzer şekilde kariyer gelişimi alt boyutunda ise ortalamalar arasındaki farkın sadece meslekteki ilk 5 yılı olan öğretmenler ve diğerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p=0,001<0,05$).

Meslekte 5 yıldan fazla süredir bulunan öğretmenlerin kendi arlarındaki karşılaştırmalarda kariyer gelişimi düzeyleri açısından istatistiksel olarak herhangi anlamlı bir fark yokken ($p>0,05$) mesleğinin ilk 5 yılında olan öğretmenlerin diğerlerine göre müdürlerinin kariyer gelişimi konusundaki mentorlük davranışlarından çok daha yüksek bir ortalama puan ile memnun oldukları söylenebilir ($p=0,001<0,05$).

Tüm ölçek göz önünde bulundurulduğunda kişilik gelişimi hariç geriye kalan tüm boyutlarda mesleğinin ilk 5 yıl içinde olan öğretmenler diğerlerine göre müdürlerinin mentorlük düzeylerinin daha yüksek buldukları söylenebilir ($p<0,05$).

Tablo 54. Mevcut Müdürle Birlikte Çalışma Süresine Göre Müdürlerin Mentorlük Düzeyleri ve Alt Boyutları İlişkisi

		n	Ort.	SS	Kruskal Wallis Test
Mentörlük Düzeyi	1-5 yıl	244	3,6285	1,05775	p=0,18
	6-10 yıl	54	3,5624	1,00907	
	11-15 yıl	3	4,1048	0,18369	
	16-20 yıl	2	3,9571	0,06061	
	21 yıl ve üzeri	5	4,5714	0,45625	
	Toplam	308	3,6390	1,04038	
Kişilik Gelişimi	1-5 yıl	244	3,7117	1,06443	p=0,27
	6-10 yıl	54	3,7114	1,01285	
	11-15 yıl	3	4,2222	0,38490	
	16-20 yıl	2	3,8750	0,17678	
	21 yıl ve üzeri	5	4,6333	0,45108	
	Toplam	308	3,7327	1,04583	
Mesleki Gelişim	1-5 yıl	244	3,7180	1,04098	p=0,12
	6-10 yıl	54	3,6094	1,00127	
	11-15 yıl	3	3,9697	0,10497	
	16-20 yıl	2	4,0455	0,06428	
	21 yıl ve üzeri	5	4,6182	0,52381	
	Toplam	308	3,7181	1,02521	
Kariyer Gelişimi	1-5 yıl	244	3,4631	1,15831	p=0,13
	6-10 yıl	54	3,3704	1,12500	
	11-15 yıl	3	4,1111	0,19245	
	16-20 yıl	2	3,9583	0,05893	
	21 yıl ve üzeri	5	4,4667	0,44721	
	Toplam	308	3,4727	1,14318	

Mevcut müdür ile birlikte çalışma süresinin müdürlerin mentorlük düzeyleri arasındaki farkın araştırılmasında kullanılan Kruskal Wallis testi neticesinde öğretmenlerle birlikte çalışma süreleri bakımından müdürlerin mentorlük düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediği, bu farkın tamamen rasgelelikten kaynaklandığı %95 güven düzeyinde söylenebilir ($p>0,05$).

Müdürlerin mentorlük düzeyinin öğretmenlerle ne kadar süredir birlikte çalıştıklarına dair var olan farkların bu çalışma süresi ile ilişkili olmadığı, puan ortalamaları arasında var olan bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($p>0,05$). Diğer alt boyutların tamamında bu durum söz konusudur ve okul müdürlerinin kişilik gelişimi, mesleki gelişim ya da kariyer gelişimi konusunda öğretmenlerle olan mentorlük ilişkisinin, öğretmenlerle birlikte çalışma zamanına göre değişiklik göstermediği var olan bu farklılıkların

rasgelelikten kaynaklandığı, istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenir ($p=0,27>0,05$ $p=0,12>0,05$ $p=0,13>0,05$).

Tablo 55. Okul Türüne Göre Müdürlerin Mentörlük Düzeyleri ve Alt Boyutları İlişkisi

		n	Ort.	SS	Kruskal Wallis Test
Mentörlük Düzeyi	İlkokul	192	3,86	0,990	p=0,0001
	Ortaokul	48	3,44	1,009	
	Lise	68	3,15	1,014	
	Total	308	3,64	1,040	
Kişilik Gelişimi	İlkokul	192	3,96	0,970	p=0,0001
	Ortaokul	48	3,53	1,044	
	Lise	68	3,22	1,059	
	Total	308	3,73	1,046	
Mesleki Gelişim	İlkokul	192	3,93	0,971	p=0,0001
	Ortaokul	48	3,54	1,023	
	Lise	68	3,25	1,010	
	Total	308	3,72	1,025	
Kariyer Gelişimi	İlkokul	192	3,70	1,113	p=0,0001
	Ortaokul	48	3,25	1,097	
	Lise	68	2,97	1,080	
	Total	308	3,47	1,143	

Öğretmenlerin, müdürlerin mentörlük davranışları algılarının okul türü değişkenine göre farklılıklarının araştırılmasında kullanılan Kruskal Wallis testi neticesinde okul türü açısından gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu, okul türü değişkenine göre müdürlerin mentörlük düzeylerinin farklılık gösterdiği %95 güven düzeyinde söylenebilir ($p=0,0001<0,05$).

Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar neticesinde ortaokul ve lisede öğretmenlik yapanlar arasında müdürlerinin mentörlük düzeyleri açısından var olan puan ortalamaları farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p=0,08>0,05$) görülmüşken ilkokulda öğretmenlik yapanların bu iki okul türüne göre daha yüksek bir puan ortalamasına sahip olduğu, ilkokulda öğretmenlik yapanların müdürlerinin mentörlük davranışlarını daha yüksek düzeyde buldukları söylenebilir ($p=0,007<0,05$).

Kişilik gelişimi bakımından da benzer şekilde ortaokul ve lisede öğretmenlik yapanlar arasında müdürlerinin kişilik gelişimi konusundaki mentörlük düzeyleri açısından var olan puan ortalamaları farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p=0,16>0,05$) görülmüşken ilkokulda öğretmenlik yapanların bu iki okul türüne göre daha yüksek bir puan ortalamasına sahip olduğu, ilkokulda öğretmenlik yapanların müdürlerinin bu başlık altındaki mentörlük davranışlarını daha yüksek düzeyde buldukları söylenebilir ($p=0,007<0,05$). Aynı durum mesleki ve kariyer durumu söz konusuysen de geçerli olduğu söylenebilir. Okul türüne göre müdürlerin mesleki ve kariyer konusundaki mentörlüklerinde sadece ilkokulda öğretmenlik yapanların diğer okul türlerinde öğretmenlik yapanlara göre daha yüksek bir puan ortalamasına sahip oldukları, istatistiksel açıdan aralarındaki bu farkın anlamlı olduğu söylenebilir ($p=0,01<0,05$ $p=0,0006<0,05$). Tüm ölçekte ve alt boyutlarında ortaokul ve lisede eğitim veren öğretmenlerin müdürlerinin mentörlük düzeyleri açısından var olan farklılıkların rasgelelikten kaynaklandığı ama ilkokulda ise müdürlerin mentörlük düzeylerine ilişkin puan ortalamalarının diğer okulda öğretmenlik yapanlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir ($p=0,0001<0,05$).

SONUÇ

İzmir ilinde yer alan okul müdürlerinin mentörlük düzeyi, öğretmen görüşlerine göre demografik değişkenler açısından incelenmesi amacıyla genel tarama modeli kullanılarak yapılan araştırma sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Medeni durum değişkenine göre müdürlerinin mentörlük düzeyleri bakımından istatistiksel olarak herhangi bir farkın olmadığı görülmüştür. Yüksek lisans eğitimi alan öğretmenlerin, müdürlerin mentörlük düzeylerini daha düşük buldukları görülmüştür. Diğer yandan müdürlerin, öğretmenlere yönelik kişilik ve kariyer gelişimi konusundaki mentörlüklerinin öğretmenlerin sahip olduğu eğitim seviyesine göre farklılık göstermediği, mesleki gelişim alt boyutunda ise yüksek lisans mezunu olan öğretmenlerin, lisans mezunu olan öğretmenlere göre müdürlerinin mentörlük düzeyini daha düşük ya da yetersiz buldukları görülmüştür.

Yaş değişkeni bakımından 40-50 yaş arasında olan öğretmenlerin, 50 yaşından daha büyük olanlara göre müdürlerinin mentörlüklerinden daha az memnun olduğu, aralarındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve müdürlerinin mentörlüğünden en az memnun olan grup olduğu tespit edilmiştir. Mentörlük düzeyi bakımından diğer tüm yaş gruplarından ayrılan ve en yüksek puana sahip olanlar 30 yaş altındaki öğretmenlerdir. Bu öğretmenlerin müdürlerinin mentörlük düzeyleri bakımından diğer yaş grubuna göre daha fazla memnun oldukları görülmüştür.

Mesleki gelişim alt boyutunda yaşları 30 ile 50 arasında değişen öğretmenler arasındaki fark olmadığı, 41-50 yaş arasındaki öğretmenlerin, 50 yaşından daha büyük olanlara göre mesleki gelişim düzeyleri bakımından daha düşük bir ortalama puan sahip olduğu ve mesleki gelişim açısından müdürlerinin mentörlüklerinden en az memnun olan grup olduğu tespit edilmiştir. Meslekte 5 yıldan fazla süredir bulunan öğretmenler arasında farklılık bulunmazken mesleğinin ilk 5 yılındaki öğretmenlerin diğerlerine göre müdürlerinin mentörlük davranışlarından çok daha yüksek düzeyde memnun oldukları tespit edilmiştir.

Okul türü değişkenine göre gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve okul türü değişkenine göre müdürlerin mentörlük düzeylerinin farklılık gösterdiği görülmüştür. İlkokulda öğretmenlik yapanların ortaokul ve lisede öğretmenlik yapanlara göre daha yüksek bir puan ortalamasına sahip olduğu müdürlerinin mentörlük davranışlarını daha yüksek düzeyde önemsedikleri görülmüştür.

Çalışma sonucunda öğretmenlerin cinsiyet ve medeni durum değişkenleri ile okul müdürlerinin mentörlüğü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, ancak katılımcıların yaş, eğitim düzeyi, mesleki kıdem, görev yapılan okul türü ve mevcut müdürle birlikte çalışma süresi değişkenleri ile okul müdürlerinin mentörlüğü arasında kişilik gelişimi, mesleki gelişim ve kariyer gelişimi boyutlarında önemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü mezunlarının yüksek lisans mezunlarının göre kişilik ve kariyer gelişimi boyutunda; 50 yaş üzerindeki diğer yaş gruplarına göre kişilik gelişimi ve mesleki gelişim alt boyutlarında; meslekte 5 yıldan fazla kıdem sahip olan öğretmenlerin diğer yaş gruplarına göre kişilik gelişimi ve mesleki gelişim alt boyutlarında; ortaokul ve lisede görev yapanların ilkökulda öğretmenlik yapanlara göre kariyer, kişilik ve kariyer gelişim boyutlarında farklılaştığı ve okul müdürlerinin mentörlüğünü görece zayıf gördükleri tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre okul müdürlerinin mentörlüğünün öğretmenler açısından kabulü, değerlendirilmesi ve algılanışında etkili olan faktörler bağlamında; okul müdürlerinin öğretmenlerle daha yakın ve sık ilişki kurması gerektiği ifade edilebilir. Diğer yandan okul müdürlerinin mentörlüklerine ihtiyaç duyulmadığı ya da zayıf görüldüğü noktalardan yola çıkarak okul müdürlerinin kendilerini sürekli geliştirmesi gerektiği, eğitim camiasında okul müdürünün mentörlük ve eğiti liderliği bağlamında daha güçlü aktörler olması gerektiği ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

1. Akay, E. ve Gürgür, H. (2018). Kaynaştırma uygulamalarında destek özel eğitim hizmeti sunan öğretmenin mesleki gelişimi: Mentörlük. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education, 6(1), 9-36.

2. Akçamete, G., Aslan, B. ve Dinçer, Ç. (2010). “Uygulama Öğretmenlerinin Mentörlük Becerilerinin Değerlendirilmesi”. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları. Sempozyumu II, Bildiriler Kitabı içinde, ss. 16-18, 16–18 Mayıs 2010, Hacettepe Üniversitesi, Beytepe-Ankara.
3. Bailey, J., Jones, R. L. and Allison, W. (2019). Sports Coaches’ Mentorship: Experience And A Suggested Future Framework. *European Journal Of Human Movement*, (43), 67-85.
4. Başkan, G. A. (2001). Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmen Yetiştirmede Yeniden Yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(20), 16-25.
5. Börü, N. (2019). Mesleğe Yeni Başlayan Öğretmenler için Mentörlük ve Mesleğe Giriş Eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 68-86.
6. Çelikten, M. (2005). Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 207-237.
7. Durmaz, Y. (2019). Okulların Akademik İyimsizliği İle Okul Müdürlerinin Mentorluk Rollerini Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
8. Eröz, A. (2019). Okul Müdürlerinin Mentorluk Fonksiyonlarının Öğretmenlerin İş Doyumuna Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
9. Eryılmaz, A. ve Mutlu, T. (2017). Yaşam Boyu Gelişim Yaklaşımı Perspektifinden Kariyer Gelişimi ve Ruh Sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(2), 227-249.
10. Granrose, C. S. (1995). A Model of Organizational Careers in National Contexts. *Journal of Asian Business*, 11(3), 12-36.
11. Haşıloğlu, S. B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, (1), 19-28.
12. Irwin, S. and Elley, S. (2013). Parents' Hopes And Expectations For Their Children's Future Occupations. *The Sociological Review*, 61(1), 111-130.
13. İşcan, Ö. ve Çakır, S. (2016). Mentorluk ve Psikolojik Güçlendirmenin Öz Yeterlilik Algısına Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 1-15.
14. Katz, I., Cohen, R., Green-Cohen, M. and Morsiano-davidpur, S. (2018). Parental Support For Adolescents' Autonomy While Making A First Career Decision. *Learning and Individual Differences*, (65), 12-19.
15. Koçakoğlu, M. G. ve Yalçın, B. (2020). Kariyer Gelişim Sürecinde Aile. *International Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 6(37), 1921-1929.
16. Kurşun, A. T., Yılmaz, E. ve Köksal, O. (2015). Okul Müdürlerinin Mentörlüğü Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (4), 22-39.
17. Kurşun, A. T., Yılmaz, E. ve Köksal, O. Okul Müdürlerinin Mentörlüğü Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (4), 22-39.
18. Kuzu, A., Kahraman, M. ve Odabaşı, H. F. (2012). Mentörlükte Yeni Bir Yaklaşım: E-Mentörlük. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 173-183.
19. Marzano, G. ve Zorzi, S. (2020). Communication Skills For Mentors In Social Business. *Proceedings of The International Scientific Conference*, (5), 213-220.
20. Mukeredzi, T. G. (2016). The “Journey To Becoming”: Pre-Service Teachers’ Experiences And Understandings of Rural School Practicum in A South African Context. *Global Education Review*, 3(1), 88-107.
21. Mullen, C. A. and Klimaitis, C. C. (2021). Defining Mentoring: A Literature Review Of Issues, Types, And Applications. *Annals Of The New York Academy Of Sciences*, 1483(1), 19-35.
22. Naillioğlu, M. ve Sezgin, F. (2021). Danışman Mentorluk Rollerini: Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecinde Aday ve Danışman Öğretmenlerin Görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(1), 307-345.
23. Özalp, U., Yirci, R. ve Kocabaş, İ. (2016). Müdür Yardımcılarının İş Doyumunun Yordayıcısı Olarak Okul Müdürlerinin Mentorluk Fonksiyonları. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 455-494.

24. Özdemir, N. K. ve Bacanlı, F. (2020). Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri ve Kariyer Gelişimi: Öğretmen ve Psikolojik Danışman Rollerini. Milli Eğitim Dergisi, 49(226), 323-344.
25. Schenck, P. M., Anctil, T. M., Smith, C. K., & Dahir, C. (2012). Coming Full Circle: Reoccurring Career Development Trends in Schools. The Career Development Quarterly, 60(3), 221-230.
26. Sears, S. (1982). A Definition Of Career Guidance Terms: A National Vocational Guidance Association Perspective. Vocational Guidance Quarterly, 31(2), 137-143.
27. Soslau, E., Kotch-jester, S., Scantlebury, K. and Sleason, S. (2018). Coteachers' Huddles: Developing Adaptive Teaching Expertise During Student Teaching. Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies, 73(1), 99-108.
28. Şahinoğlu, A. ve Sağlam Arslan, A. (2019). Eğitimde Mentörlük Uygulamaları. Online Fen Eğitimi Dergisi, 4(2): 183-195.
29. Walters, W., Robinson, D. B. and Walters, J. (2020). Mentoring As Meaningful Professional Development. International Journal of Mentoring and Coaching in Education, 9(1), 21-36.
30. Wong, A. T. and Premkumar, K. (2007). An Introduction To Mentoring Principles, Processes, And Strategies For Facilitating Mentoring Relationships At A Distance. MedEdPORTAL, 6(1), 1-19.
31. Yeşilyaprak, B. (2019). Türkiye'de Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı Hizmetleri: Güncel Durum ve Öngörüler. Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 2(2), 73-102.
32. Yıldırım, B. ve Şerefhanoglu, O. (2014). Okul Müdürlerinin Mentorluk Fonksiyonları İle Öğretmenlerin Örgütsel Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişki. Education Sciences, 9(4), 419-432.
33. Yurdakul, S., Gür, B. S., Çelik, Z., Kurt, T. ve Ölçüm, A. (2016). Öğretmenlik Mesleği ve Mesleğin Statüsü. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi, 70(13), 1-121.
34. Yurtseven, N. (2010). Mentörlük Hizmetinin, Yabancı Diller Yüksekokulu'nda Okuyan Öğrencilerin Akademik Başarıları, Öz Yeterlik Algıları ve Kaynakları Yönetme Stratejileri Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
35. Zeybek, G. ve Karataş, K. (2022). Öğretmenlik Deneyimine İlk Adım: Öğretmenlik Uygulaması Sürecinin İncelenmesi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(3), 973-990.

(43)

Papatya URAL⁴⁵⁰; Prof. Dr. Damla BULUT⁴⁵¹

MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN ORKESTRA DERSLERİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE ATTITUDES OF STUDENTS WITH MUSIC TEACHING TRAINING TO ORCHESTRA LESSONS

ÖZ

Araştırmada, müzik öğretmenliğı eğitimi alan öğrencilerin orkestra derslerine yönelik tutumlarını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında, farklı illerde bulunan üniversitelerde müzik öğretmenliğı eğitimi alan 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin orkestra derslerine yönelik tutumları değerlendirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılı içerisinde 7 coğrafik bölgede bulunan üniversiteler içinden basit rastgele örneklem yöntemiyle belirlenen Niğde Ömer Halisdemir, Yüzüncü Yıl, Giresun, Necmettin Erbakan, Gaziosmanpaşa, Trabzon, Ondokuz Mayıs Üniversitelerinin 3. ve 4. sınıf düzeylerinde müzik öğretmenliğı eğitimi alan 61 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verilerine, Öztopalan ve Uçal Canakay (2016) tarafından geliştirilen “Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeğı” kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda, müzik öğretmenliğı eğitimi alan öğrencilerin orkestra derslerine yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Müzik, Müzik Öğretmenliğı, Orkestra Dersleri, Tutum.

JEL Kodu: I200.

ABSTRACT

The aim of the research is to examine the attitudes of students who receive music teacher education towards orchestra lessons. In line with this purpose, the attitudes of the 3rd and 4th grade students studying in the music education departments of different universities towards the orchestra lessons were determined in the research. Niğde Ömer Halisdemir, Yüzüncü Yıl, Giresun, Necmettin Erbakan, Gaziosmanpaşa, Trabzon, Ondokuz Mayıs Universities, who were determined by the simple random sampling method from the universities in seven geographical regions within the scope of the 2022-2023 academic year, who studied music at the 3rd and 4th grade levels of the study group of the research. constitutes students. The data related to the research were collected using the Attitude Scale towards Orchestra Lessons developed by Öztopalan and Uçal Canakay (2016). In line with the research findings, it was concluded that the attitudes of the students who received music teacher education towards the orchestra lessons were generally positive.

Keywords: Music, Music Teaching, Orchestra Lessons, Attitude.

JEL Code: I200.

⁴⁵⁰Ondokuz Mayıs Üniversitesi; Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, uralpapatya24@oulook; ORCID: 0009-0006-5731-2402

⁴⁵¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi ; Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, damla.bulut@omu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-8346-8159

1. GİRİŞ

Eğitim, bireylere bilgi ve becerileri öğretmek, onları geliştirmek ve toplumda etkin bir şekilde yer almalarını sağlamak amacıyla tasarlanmış bir süreçtir. Eğitimin amacı, bireylere bilgi ve becerileri kazandırmak, analitik düşüncelerini sağlamak, problem çözme, iletişim, iş birliği ve eleştirel düşünme gibi yetenekleri kazandırmaktır. Bu süreç, ülkemizde örgün veya yaygın eğitim kurumları yoluyla gerçekleştirilmektedir. Eğitim süreci kapsamında bireylerin belirtilen niteliklerde yetiştirilebilmelerinde etkili olan pek çok unsur bulunmaktadır. Müzik, öğrenmeye motive etme, öğrenmeleri kolaylaştırma, öğrenme sürecini eğlenceli hale getirme gibi temel özellikleriyle bu unsurlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla eğitim sürecinde önem kazanan müzikli eğitim, müzikle eğitim kavramları ile uygulamalar, esasen müziğin etkili ve verimli bir eğitim aracı olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun için de müzik ile uğraşmanın belirli öğrenmeler ile öğretme süreçlerini aktifleştiren, basitleştiren ve pekiştiren bir yol olduğunu söylemek mümkündür (Büyükcengiz, 2019-7).

Tüm eğitim süreçlerinde olduğu gibi müzik eğitimi sürecinin de en önemli yapı taşı öğretmenlerdir. Oğuzkan (1981) öğretmen kavramını, bilgisi, görgüsü ve yaşantı şekli ile belirli kol ve branşlarda başkalarını yetiştiren ve gelişimine katkı sağlayan kişi olarak açıklamaktadır (Akt:Temiz, 2001, 1). Öğretmenlik ise, insanlık özelinde öğretmen gibi duyma, öğretmen gibi düşünme, öğretme gibi hareket etmek, öğretmen gibi sezinlemek, öğretmen gibi yapmak, olan biten karşısında öğretmen gibi bakmak, insanlara öğretmen gibi yaklaşmak, insanlar ile öğretmen gibi iletişim ve etkileşim kurmak, kısaca öğretmen gibi yaşamak şeklinde açıklanabilir (Uçan, 2005, 281).

Ülkemizde öğretmenlik eğitimi üniversitelerin eğitim fakültelerinde verilmektedir. Müzik öğretmenliği eğitimi söz konusu fakültelerde Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri kapsamında bulunan Müzik Eğitimi Anabilim Dalları yürütmektedir. Müzik öğretmenliği programı incelendiğinde derslerinin alan dersleri, meslek bilgisi dersleri ve genel kültür dersleri olmak üzere üç farklı içerik ile kurgulandığı görülmektedir. Alan dersleri müzik öğretmenlerinin müzik alanı özelinde edinmeleri gereken bilgi ve becerileri kazandırmaları açısından diğer dersler içerisinde önem kazanmaktadır. Bu dersler incelendiğinde ise ses eğitimi, teori eğitimi, çalgı eğitimi ve müzik kültürü gibi ana boyutlarından oluştuğu görülmektedir.

Müzik öğretmeni adaylarının söz konusu dersler aracılığıyla müziğin farklı alt boyutlarına ilişkin temel müzik bilgi ve becerilerini edindikten sonra, grup olma bilincini kavrama, beraber müzik yapma becerisi kazanma, çalgıya yönelik becerilerini geliştirme, toplu çalma yolu ile müzikal ifadeyi algılama, çevresindekilere sanatsal etkinlikler sunma ve hizmet içinde yetiştirecekleri öğrencilerin de aynı donanımları kazanabilmelerine yardımcı olabilmeleri açısından diğer çalgılar ile bir arada orkestra şeklinde toplu seslendirme çalışmaları yapmaları önemli bir gerekliliktir. Bunun içinde söz konusu programlarda orkestra oda müziği derslerine yer verilmiştir. Müzik öğretmeni adaylarının tüm derslerde olduğu gibi bu derslere karşı tutumlarının da yüksek olması hem ilgili derste gösterecekleri başarıda hem de bu dersin onlara kazandıracığı olumlu davranışların pekiştirilmesinde önemli bir belirleyicidir.

Anderson'a (1988) tutumu, özel bir nesne ile karşılaşmada, uygun olan ve olmayan biçimde tepkiler vermek üzere bireylerin eğiliminin olmasını veya hazırlanmasını sağlayan, orta düzeyde yoğunluğu bulunan heyecan biçiminde açıklamıştır (Akt: Erkuş, 2003: 153). Bu nedenle tutum için birçok psikolojik etken gibi direkt gözlenerek ölçülmesi zor olan, varlığı söz ve davranış ile anlaşılabilen bir değişkendir denebilir. Bu bakımdan bireylerin davranışlarının tutumları kapsadığı, tutumlarının davranışlarına yön veren bir değişken olduğu varsayımı ile ölçülmelerinin de önemli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla günümüze kadar yapılan tutum ile ilgili araştırmalar bireylerin tutumu ve davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmaya çalışmaları bakımından önemli araştırmalardır. Belirtilen önem doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi "Müzik öğretmeni adaylarının orkestra derslerine yönelik genel tutumları nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir.

2.YÖNTEM

Araştırma betimsel nitelikli bir alan taramasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılı kapsamında yedi coğrafi bölgedeki üniversitelerden basit rastgele örneklem seçme yöntemiyle

belirlenen Niğde Ömer Halisdemir, Yüzüncü Yıl, Giresun, Necmettin Erbakan, Gaziosmanpaşa, Trabzon, Ondokuz Mayıs Üniversitelerinin 3. ve 4. sınıf düzeylerinde müzik eğitimi alan 61 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Öztopalan ve Uçal Canakay tarafından (2016) geliştirilen “Orkestra Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizi için ilgili ölçekten elde edilen puanlar SPSS (The Statistical Packet for SocialScinces) paket programına aktarılmış, istatistiksel çözümleri yapılmıştır. Öğrencilerin orkestra dersine yönelik genel tutumlarının tespit edilmesinde frekans (f), yüzde (%), aritmetik ortalama ve standart sapma hesaplamaları yapılmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde araştırma bulguları ve bu bulgulara dayalı olarak yapılmış olan yorumlar yer almaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular ve yorumlar tablolar şeklinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Müzik Öğretmeni adaylarının Orkestra Dersine Yönelik Tutumları

TUTUM İFADELERİ	f	\bar{x}	ss
1-Orkestra dersi sevdiğim bir derstir.	61	4,50	,64
2- Orkestranın bir parçası olmak bana mutluluk veriyor.	61	4,54	,69
3- Orkestra dersine gidemediğimde o günkü çalışmayı kaçırdığım için üzülürüm.	61	3,98	1,10
4- Zorunlu olmasam orkestra dersine girmek istemem.	61	1,81	1,05
5-Orkestra dersini diğer derslerden daha çok önemserim.	61	3,44	,92
6-Orkestra dersi başlamadan 10 dakika önce rahlemdede hazır bulunduğumda derse karşı sorumluluğumu yerine getirmiş olmaktan dolayı kendimi mutlu hissederim.	61	4,29	,76
7-Orkestra ders saatlerinin az olduğunu düşünüyorum.	61	3,80	1,19
8-Orkestra dersinin gerekli olduğuna inanırım.	61	4,59	,85
9-Orkestra dersinde olmaktan hiç zevk almıyorum.	61	1,59	,90
10-Orkestra ile başka şehirlere konser vermek üzere gitmeyi gereksiz bulurum.	61	1,42	,66
11-Orkestra dersini düşündüğüm zaman bile canım sıkılıyor.	61	1,57	,78
12-Orkestra dersindeki çalışmalarımızı sergilediğimiz konserlerde kendimi profesyonel bir sanatçı gibi hissettiğim için mutluluk duyarım.	61	4,24	,94
13-Orkestrada çalmak bana büyük gurur veriyor.	61	4,47	,62
14-Teneffüslerden sonra orkestra dersine zamanında dönmeye dikkat ederim.	61	4,52	,50
15-Orkestra dersimiz bana göre günün en verimsiz saatlerine denk geldiği için çalışmalara isteksiz katılıyorum.	61	2,13	1,00
16-Orkestra derslerinde ne kadar çok eser çalarsam kendimi orkestra sanatçılığına aday olmaya o kadar yakın hissederim.	61	4,03	,91
17-Orkestrada çalmak benim için vazgeçilmez bir tutkudur.	61	3,86	,99
18-Orkestra dersi dışında konser öncesi yapılan ekstra provaları gereksiz buluyorum.	61	1,57	,64
19-Orkestra derslerine zorunlu ders olduğu ve notumu yüksek tutman gerektiği için girdiğimden isteksizim.	61	1,77	,86
20-Orkestra konserlerinde iyi bir soliste eşlik etmek bence çok keyifli.	61	4,52	,64
21-Herkes eseri çalışmış olarak gelince orkestra dersi daha verimli geçtiği için mutlu olurum.	61	4,70	,52
22-Orkestra dersinde senfonik eserler çalışmanın mesleki açıdan büyük kazanç olduğunu düşünüyorum.	61	4,50	,64
23- Orkestra derslerinde farklı müzik dönemlerine ait eserleri çalışmaktan mutluluk duyarım.	61	4,44	,86
24-Orkestra ders saatlerinin gereğinden fazla olduğunu düşünüyorum.	61	1,75	,76
25-Okul orkestrası ile konsere çıkmaktan keyif almıyorum.	61	1,77	1,11
Genel Ortalama	61	3,35	,22

Tablo 1’de ki müzik öğretmeni adaylarının orkestra dersine yönelik tutumları aritmetik ortalamalar doğrultusunda incelendiğinde;

Orkestra dersi sevdiğim bir derstir. ($\bar{X}=4,50$), Orkestranın bir parçası olmak bana mutluluk veriyor. ($\bar{X}=4,54$), Orkestra dersi başlamadan 10 dakika önce rahlemde hazır bulunduğumda derse karşı sorumluluğumu yerine getirmiş olmaktan dolayı kendimi mutlu hissedirim. ($\bar{X}=4,29$), Orkestra dersinin gerekli olduğuna inanırım. ($\bar{X}=4,59$), Orkestra dersindeki çalışmalarımızı sergilediğimiz konserlerde kendimi profesyonel bir sanatçı gibi hissettiğim için mutluluk duyarım. ($\bar{X}=4,24$), Orkestrada çalmak bana büyük gurur veriyor. ($\bar{X}=4,47$), Teneffüslerden sonra orkestra dersine zamanında dönmeye dikkat ederim. ($\bar{X}=4,52$), Orkestra konserlerinde iyi bir soliste eşlik etmek bence çok keyifli. ($\bar{X}=4,52$), Herkes eseri çalışmış olarak gelince orkestra dersi daha verimli geçtiği için mutlu olurum. ($\bar{X}=4,70$), Orkestra dersinde senfonik eserler çalışmanın mesleki açıdan büyük kazanç olduğunu düşünüyorum. ($\bar{X}=4,50$), Orkestra derslerinde farklı müzik dönemlerine ait eserleri çalışmaktan mutluluk duyarım. ($\bar{X}=4,44$) ifadelerine “Tamamen Katılıyorum” görüşünü belirttikleri görülmektedir.

Orkestra dersine gidemediğimde o günkü çalışmayı kaçırdığım için üzülürüm. ($\bar{X}=3,98$), Orkestra dersini diğer derslerden daha çok önemserim. ($\bar{X}=3,44$), Orkestra ders saatlerinin az olduğunu düşünüyorum. ($\bar{X}=3,80$), Orkestra derslerinde ne kadar çok eser çalarsam kendimi orkestra sanatçılığına aday olmaya o kadar yakın hissedirim. ($\bar{X}=4,03$), Orkestrada çalmak benim için vazgeçilmez bir tutkudur. ($\bar{X}=3,86$) ifadelerine “Katılıyorum” görüşünü belirttikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ifadelerine “az katılıyorum” görüşünü belirtmedikleri görülmüştür.

Zorunlu olmasam orkestra dersine girmek istemem. ($\bar{X}=1,81$), Orkestra dersimiz bana göre günün en verimsiz saatlerine denk geldiği için çalışmalara isteksiz katılıyorum. ($\bar{X}=2,13$) ifadelerine “katılmıyorum” görüşünü belirttikleri görülmektedir.

Orkestra dersinde olmaktan hiç zevk almıyorum. ($\bar{X}=1,59$), Orkestra ile başka şehirlere konser vermek üzere gitmeyi gereksiz bulurum. ($\bar{X}=1,42$), Orkestra dersini düşündüğüm zaman bile canım sıkılıyor. ($\bar{X}=1,57$), Orkestra dersi dışında konser öncesi yapılan ekstra provaları gereksiz buluyorum. ($\bar{X}=1,57$), Orkestra derslerine zorunlu ders olduğu ve notumu yüksek tutman gerektiği için girdiğimden isteksizim. ($\bar{X}=1,77$), Orkestra ders saatlerinin gereğinden fazla olduğunu düşünüyorum. ($\bar{X}=1,75$), Okul orkestrası ile konsere çıkmaktan keyif almıyorum. ($\bar{X}=1,77$) ifadelerine “Kesinlikle Katılmıyorum” görüşünü belirttikleri görülmektedir.

Tablo 1’de yer alan müzik öğretmeni adaylarının orkestra dersine yönelik tutumları genel ortalama doğrultusunda incelendiğinde, müzik öğretmeni adaylarının orkestra dersine yönelik genel tutumlarının ($\bar{x}=3,35$) olduğu görülmektedir. Bu değer ölçekte katılıyorum seçeneğine karşılık gelmektedir. Bu bulgular neticesinde müzik öğretmeni adaylarının orkestra dersine yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu söylenebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma bulguları doğrultusunda müzik öğretmeni adaylarının müzik dersine yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçları doğrultusunda geliştirilen öneriler şu şekildedir:

1. Müzik öğretmeni adaylarını orkestra derslerine daha fazla özendirmek ve katılımlarını sağlamak adına daha çok etkinlik ve konserlere teşvik edilmesi,
2. Müzik öğretmeni adaylarının hazır bulunuşluk seviyelerinin yüksek olması dersin daha verimli işlenmesini sağlayabilir; bu doğrultuda müzik öğretmeni adaylarının bu disiplinle ders işlemeleri,

3. Orkestra derslerinde alınacak eserlerin çeşitliliğinin arttırılması,
4. Bu çalışmadan sonra benzeri çalışmalar için tutumun yanı sıra müzik ğretmeni adaylarının zyeterlik, kaygı, motivasyon, zgven, sahne deneyimi, çalışma alışkanlıkları gibi etkenlerin incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Büyükcengiz, H. (2019). ‘Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı ğrencilerinin Koro Eğitimi Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi’’ (Yüksek Lisans Tezi). Yüksek ğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından Erişildi. (Erişim No.555565).
2. Erkuş, A. (2003). Psikometri zerine Yazılar, Türk Psikologlar Derneği Yayınları No: 24, Ankara.
3. ztopalan, R. ve Uçal Canakay, E. (2016) Konservatvarların Orkestra Derslerine Yönelik Tutum lği Geliştirme alışması. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt.9 Sayı.42. 1275-1282
4. Temiz, Y. (2001). Öğretmenlik Eğitim-Aydınlanma. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
5. Uçan, A. (2005). Müzik Eğitimi. Ankara: Evrensel Müzikevi.

IRAK ve TÜRK CEZA KANUNLARINDA ÖNGÖRÜLEN CEZA TÜRLERİ
TYPES OF PENALTY PROVIDED IN IRAQ and TURKISH CRIMINAL LAW

ÖZ

Toplumsal yaşamın var olduğu günden bu yana var olan cezanın pek çok işlevi bulunur. Bunların en önemlileri ise cezanın genel ve özel önlemeyi sağlamasıdır. Bu amaca ulaşılabilmesi için suçluların, işledikleri suça uygun cezaya çarptırılması ve bu cezaların uygun şekilde infaz edilmesi gerekir. 5237 satılı Türk Ceza Kanunu'nda ceza türü olarak, hapis ve adli para cezasına yer verilmiştir. Irak Ceza Kanunu'nda ceza türleri olarak ölüm cezası, müebbet hapis cezası, yıllarca hapis, ceza esareti, gözaltı, para cezası, genç suçlular için bir okula kapatılma cezası, bir ıslah evinde hapsedilme cezası gibi birincil cezalar; polis denetimi gibi arızı cezalar ile belirli hak ve ayrıcalıkların geri alınması, müsadere, haciz, tutukluluğun ilanı gibi ek cezalar şeklinde yer bulmaktadır. Bu çalışmada, her iki ceza kanununda yer alan bu düzenlemeler ve yapılan detaylı literatür araştırmaları çerçevesinde, her iki kanunda yer alan suçlara verilen cezalar ile ceza türleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Ceza Kanunu, Irak Ceza Kanunu, ceza türleri, adli para cezası, para cezası.

ABSTRACT

The punishment, which has existed since the beginning of social life, has many functions. The most important of these is that punishment provides general and specific prevention. In order to achieve this aim, the offenders must be punished appropriately for the crime they have committed, and these penalties must be properly executed. In Turkish Penal Code No. 5237, imprisonment and judicial fines are included as types of punishment. The types of punishments in the Iraqi Penal Code are primary punishments such as the death penalty, life imprisonment, imprisonment for a term of years, penal servitude, detention, fine, confinement in a school for young offenders, and confinement in a reform school. They also take the form of incidental penalties such as police supervision and additional penalties such as withdrawal of certain rights and privileges, confiscation, and publication of the sentence. In this study, within the framework of these regulations in both penal codes and detailed literature research, the penalties and punishment types given to the crimes in both laws will be examined.

Keywords: Turkish Penal Code, Iraqi Penal Code, types of punishment, judicial fine, fine.

¹ Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; ORCID: 0009-0009-8473-264X

GİRİŞ

Ceza hukuku, cezalara ilişkin müeyyidelerin uygulanmasını gerektirmekte olan hukuki durumların nelerden oluştuğunu, bununla ilgili kural ve esasları içermekte olan hukuk dalıdır. Ceza hukukunu diğer hukuk dallarından ayırmakta olan en temel husus ceza hukukunda kaidelere aykırılık olması durumunda yaşama, hürriyete, cisme ve mallara taalluk etmekte olan, bunlar ile ilgili haklardan kısmen yahut tamamıyla mahrumiyetlere yol açan ve ceza olarak adlandırılan yaptırımların olmasıdır. Bir cezanın olabilmesi suçun olmasını gerektirmektedir. Suç, insanın kusurlu iradesi nedeniyle ortaya çıkan hareketin sebep olduğu, kanunlarda yazılı olan türlere uygun, yaptırım olarak da ceza uygulanmasını gerektiren fiil olarak ifade edilebilir.

Ceza hukukunun amacı toplumsal yaşam için önemli olan değerleri korumaktır. Bu esas olarak suçu önlemeyi amaçlamakta olup, genel olarak da failin cezalandırılması sonucunda diğer insanlar üzerinde ne gibi ibret verici bir etki yarattığı anlaşılmalıdır. Böylelikle suçsuz olan kişiler faillerin aldıkları cezayı görek suçu teşkil eden fiillerden uzak durmaktadırlar.

Tüm hukuk kurallarında olduğu gibi ceza hukukunda da öncelikli olarak toplumsal düzenin tesis edilip insan ilişkilerinin düzenlenmesi asıl amaçtır. Ceza hukuku bu yönü ile yasaklanmış olan alanların belirlenmesi noktasında kişilerin haklarını korumanın yanı sıra yasaklanmış olan davranışları yapmaktan çekinmeyenleri cezalandırıcı bir fonksiyona sahiptir.

Bu çalışmada Irak Ceza Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nda öngörülmekte olan ceza türleri konusu ele alınmıştır.

Türk Ceza Hukukunun Tarihsel Gelişimi

İslam öncesi Türk devletlerinde uygulanan ceza hukuku hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte 6. yüzyılda Orta Asya'da kurulan Göktürk Devleti'nde uygulanan ceza hukukunda umumi esaslar geçerliydi. Buna göre ceza, suçtan zarar gören kişi tarafından değil, devlet tarafından uygulanmıştır. Göktürklerde bazen cezanın suçlu yerine yakınlarına uygulandığı görülmüştür. İslamiyet öncesi Türk hukukunda devletin toplum içindeki etkinliğinin artmasıyla birlikte zamanla kişisel cezaların yerini kamusal cezalar almıştır (Özbek, 2005).

İslamiyet sonrasıyla alakalı olarak, İslam aynı zamanda bir hukuk sistemi olduğu için, İslam'ı kabul eden Türkler bu hukuk sistemini de kabul etmişlerdir. İslam hukukunun başlıca dört kaynağı vardır. Bunlar, kitap veya Kuran, sünnet, icma ve kıyas'tır. Hz Peygamberin (s.a.v) hayatta iken Müslümanlar arasında çıkan anlaşmazlıklara getirdiği çözümler ve kendisine sorulan dinsel veya hukuksal sorulara verdiği yanıtlar, uyulması gereken kurallar olarak devam etmiştir. İslam hukukunun ikinci ana kaynağı durumuna gelmiş olan bu kurallara fıkıhta "sünnet" denir.

Üç türlü sünnet vardır. Hz. Peygamberin (s.a.v) sözle koymuş olduğu kurallara kavli sünnet, bir işi hakkında bir hareketi ile koyduğu kurallara fiili sünnet ve bir işi engellemek veya duyup da ses çıkarmamak suretiyle koymuş olduğu kurallara ise Takriri veya Sükuti sünnet adı verilmektedir. İcma, belli bir dönemde yaşayan fakihlerin bir sorun üzerinde aynı düşüncede olmalarıdır. Kıyas Kuran'da veya Sünnet'te bir sorunun çözümlenmesi için konulmuş olan bir kuralın aynı kaynaklarda bulunmayan bir sorunu çözmek için benzetilerek uygulanmasıdır. İslam Hukuku'nda ilgili kısım Ukubet ismi ile alınır Ukubet cezalar demektir. Ukubet'te suç genel teorisi yoktur (Gökçen, 1989).

Suçlar, kulun haklarına (katil, cerh) ve Allah'ın haklarına karşı olmakta (dini terk, zina, zina iftirası, şarap içmek veya sarhoş olmak, birleşmek), ki bunlar dini esaslara dayanmaktaydı. Taziren cezalandırılanlar (padişah tarafından cezalandırılanlar), ki bunlar da laik esaslara dayanıyordu, olmak üzere üçe ayrılıyordu. Cezalar da buna paralel olarak üçe ayrılıyordu. Kulun hakları söz konusu olduğunda kısas ve diyet (belirtilen suçlar nedeniyle mağdura veya varislerine verilen ve kısası düşürüren, cezadan çok tazminata benzeyen bir mal verme işlemidir; katil meçhulse cesedin bulunduğu yerdeki kapsamlı diyetten sorumlu olması "kasame" kasten olmayan katillerde de diyeti failin ailelerinin veya aşiretinin, asker ise birliğinin ödemesine "akile" denirdi. Allah'ın haklarına karşı suçların cezaları vardı, hududu şeriye idi. Türkler hem İslam öncesi devlet

geleneklerine büyük ölçüde bağlı kalmışlar, hem de Padişahlar, İslam Hukukuna aykırı davranmamak üzere güvene dayalı ceza kanunnameleri çıkarmışlardır (Demirbaş, 2006).

Osmanlı Devleti dönemini Tanzimat'ın ilanı öncesi ve sonrası diye iki ayrı kısımda incelemek mümkündür. Tazminat ilanı öncesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönem ceza kanunları, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman ve Dördüncü Mehmet ceza kanunlarıdır. Kanunnâmeler, Osmanlı Devleti'nde örf ve adet hukukunun yazımı olup, kaynağı İslam hukuku esastır. Kanunnameler hem bu padişahlar hem de halifeleri ve mütehid hukukçular tarafından ortaya atılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde merkezi bir devletin varlığı, devletin cezalandırma yetkisini bizzat eline almasıyla sonuçlanmış ve zamanla doğrudan mağdura verilen diyet, devlete ödenen bir para cezasına dönüşmüştür. Bu değişim Avrupa hukuk sistemindeki gelişme ile paralellik göstermiştir. (Soyaslan, 1998). Osmanlı Devleti'nde örf ve adet hukuku alanında ceza hukuku ile ilgili birçok kanun bulunmaktadır.

Tanzimat döneminde Osmanlılar kanunlarını batılı ülkelerden ödünç almışlardır. Ancak bu kanunlar İslam hukuku hükümlerinin yanı sıra Cumhuriyet'in ilanına kadar varlığını sürdürmüştür. O halde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de bir hukuk ikiliği vardı. Tanzimat döneminde üç Ceza Kanunu çıkarıldı. 1840 (1256) tarihli Ceza Kanunu-i Hümayunu, 1851 (1267) tarihli Kanun-u Cedid, 1274 (1858) tarihli Ceza Kanunu-i Hümayunu.

1858 tarihli Ceza Kanunu, ünlü hukukçu Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu dikkate alınarak hazırlanmıştır (Soyaslan, 2006). Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra 1926 yılında 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'ndan dönemin en liberal kanunu olarak alıntılanan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir (Üzülmez, Koca, 2008). Müteakiben hazırlanan Türk Ceza Kanunu taslağı Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilmiş ve 26 Eylül 2004 tarih ve 5237 sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir (Özgenç, 2006).

Irak Ceza Kanunu'nun Tarihsel Gelişimi

Geçmişten günümüze dek Irak Ceza Kanunu'nda pek çok değişiklik olmuştur. Eski dönemlerde krallar kendilerini adaletin simgesi ve temsilcisi olarak nitelendirmiş ve bu durumu öğütleri ve sözleriyle de yansıtmışlardır (Hüsni, 1973). Dünyaca ünlü eski kanunlardan biri Hammurabi Kanunu'dur. Babil'in altıncı kralı ve Babil soyundan olan Hammurabi, 43 yıl boyunca Babil tahtında kalmış olup, kendi adını taşıyan toplam 282 maddelik Hammurabi Kanunlarını bir taş üzerine yazdırmıştır. Hammurabi Kanunları sonraki dönemlerde pek çok ceza kanunu çalışması açısından önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır (Kalaf, Alşavi, 1982). Eski kanunlardan bir diğeri Ur-Nammu Kanunu, bir diğeri de Eşnunna Kanunlarıdır. Görüleceği üzere Irak pek çok farklı kültürün egemenliğine girmiş ve bu durum kanunlara da yansımıştır (Al Hafız, 1980).

İslam döneminde Irak Ceza Kanunu şeriatı dayalıdır. Bu bağlamda İslamiyet sonrası Irak Ceza Hukuku denildiğinde akla ilk olarak İslam Hukuku gelmektedir (El Nevavi, 1974). Kuran'da ahlaki sorumluluk ilkesi temelinde islâmî şeriat başarılı olmuştur; çünkü sosyal, ahlaki ve ekonomik sorunları çözmüştür. Böylece İslam fetihlerinden beri Irak'ta İslam şeriatının hükümleri uygulanmakla beraber İslami şeriat, 1858 yılına kadar Irak'ta uygulanmıştır (Merdan, 2011). İslam Hukuku'nda ibadet, muamelat ve ukubet olmak üzere üçlü bir ayırım söz konusu olup İslam Ceza Hukuku'yla ilgili olan kısım "ukubet" adıyla anılmaktadır. Ukubet cezalar demek olup İslam hukukuna göre ceza verme hakkı devlet başkanı ya da onun görevlendirdiği kişiye aittir.

İslam Ceza Hukuku'nda suçlar aşağıdaki gibi dört temel gruba ayrılmaktadır. Bunlar cinayetler, had'ler, kefaretlar ve tazir'lerdir. Bunlardan cinayetler bireylere, had'ler devlete ve hükümetlere, kefaretlar topluma, tazir'ler de idari düzenlemelere karşı işlenmekte olan suçları ifade etmektedir (Akdemir, 1986). Kuran'da yer alan cezalar ise had'ler, cinayetler ve kefaretlar olmak üzere 3 grup altında toplanmakta olup tazir cezaları Kuran'da yer almamaktadır.

Had'ler: İslam Hukuku'nda Kuran-ı Kerim'de belirtilmiş olup değişmez cezalar "had" olarak adlandırılır. Bu suçlar esasen Allah'a karşı işlenmekte olan suçlar açısından söz konusu olup (Kalaf, 1997), had suçları ve cezaları aşağıdaki gibidir:

- Zina: Cezası recim ya da sopa dayacağı
- Zina iftirası (kazf) suçu: Cezası 80 sopa
- Hamr içme suçu: Cezası 80 sopa
- Hırsızlık Suçu: Cezası el ve ayak kesme
- Yol Kesme Suçu: Cezası sürgün, el, ayak kesme ya da ölüm

Had'ler açısından mağduriyetin giderilebilme olanağı yoktur. Çünkü bu tarz suçlar direk olarak devleti mağdur ettiğinden fiile maruz kalanların da affetme gibi bir yetkileri yoktur.

Cinayetler: Kişilere karşı işlenmekte olan kasten adam öldürme ve müessir fiil suçlarının İslam Ceza Hukuku'ndaki temel cezası kısaca ödeşme olarak tanımlanmakta olan kısastır. Diğer bir ifadeyle fail işlediği suçun aynıyla cezalandırılır. Kısas ilkel topluluklarda zarar gören yahut mirasçıları tarafından faile ya da mirasçılarına karşı uygulanmakta olan bir cezayken İslam ceza hukukunda ise mahkeme tarafından verilmiş olan bir hüküm aranmaktadır. Bu nedenle de cezanın kişiselliği ilkesi söz konusudur (Sultan, 1980).

Mağduriyetin ortadan kaldırılması açısından bu tarz suçlarda “af” ve “diyet” gibi cezaların uygulandığı görülmekte olup bu bağlamda mağdur af hakkını kullanması halinde kısas düşer ve mağdura diyet ödenir. Diyet altın, gümüş ya da deve olarak ödenebilmektedir. Örneğin kasten adam öldürmenin diyeti 1000 altın dinar, 12.000 gümüş dirhem veya 100 dişi devedir (Sultan, 1980).

Kefaretler: Kefaret cezaları toplum içerisindeki davranış kurallarına uygun olmayacak tarzda tutum ve hareketler sergilenmesinden doğan cezalar olup bunlar devleti ya da kişiler hedef almayan, yalnızca toplumsal mağduriyete neden olan cezalardır. Örneğin taksirle adam öldürme, oruç bozma gibi suçlara yönelik kefarete cezaları söz konusudur ve bunlarda diyet akile tarafından ödenmektedir (Hasabalaah, 1988).

Tazir: Günah olmasına karşın had, kısas yahut kefarete cezaları uygulanmadığında mezhep imamları tarafından tazir cezalarının kabul edildiği görülmektedir. (Kemal, 1982). Tazir cezaları Kuran'da olmamasına karşın Hz. Muhammed'in sarhoş birisini dövdürmesine, fitne çıkararak birisini Medine'den sürmesine dayandırılmaktadır. Dolandırıcılık, evrakta sahtecilik, şantaj, iftira, 10 gümüş dirhemden daha az değerli şeylerin çalınması gibi tazir suçları zaman, yer ve ihtiyaca bağlı olarak hükümet tarafından belirlenmektedir. İslam şeriatı İslamiyet öncesi dönemlere bağlı idi ve gelişmiş bir dönem olarak kabul edilmekte idi. Kuran-ı Kerim'de bazı ilkelere değinilmiş olup bunlar; ahlaki sorumluluk ilkesi, kişisel ceza ilkesi ve kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesidir.

Bahsedilen bu ilkeler gelişmiş tüm kanunların temel ilkeleri konumundadır. İslam şeriatı aynı zamanda sosyal, ahlaki ve ekonomik sorunları da çözmeye konusunda etkili olduğundan başarılıdır. Bu durum göz önünde bulundurularak Irak'ta İslam fütuhatından itibaren şer'i hükümlerin uygulandığı ve bu uygulamanın 1858'e kadar devam ettiği görülmektedir (Al Hafiz, 1980).

Osmanlı İmparatorluğu tarafından Osmanlı Ceza Kanunu Irak'ta I. Dünya Savaşı'na kadar uygulanmıştır. Herhangi bir suç işlendiğinde fail veya failer bu ceza kanununa göre cezalandırılmıştır (İbrahim, 1980). Irak I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere tarafından işgal edilmiştir. İngiltere'nin Irak'ı işgalinden sonra Osmanlı Ceza Kanunu da Irak'ta yürürlükten kalkmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında Irak'ta Hindistan kanunları uygulanmış iken savaşın sona ermesinin ardından İngiltere 21 Kasım 1918 tarihinde Irak'ta Bağdadi Ceza Kanunu'nu oluşturmuştur. Bağdadi Ceza Kanunu 1 Ocak 1918 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlanmıştır. Bağdadi Ceza Kanunu ilk hazırlandığında İngilizce olarak hazırlanmış olup daha sonra Arapçaya çevrilmiştir. Çeviri esnasında bazı hatalar ortaya çıkmış olup bu nedenle de pek çok değişiklik yapılmıştır. Bağdadi Ceza Kanunu'nda çeşitli değişiklikler yapılmış olmakla beraber 1969'lara kadar uygulanmıştır (İbrahim, 1980).

671 sayılı ve 111 no.lu Irak Ceza Kanunu 1969 tarihinde kabul edilmiş ve Resmî Gazete'de (El Vakayı El İrakıye) 1778 sayı ve 15/09/1969 tarihinde yayınlanmıştır. Irak Ceza Kanunu iki bölümden oluşmaktadır genel kısım ve özel kısım. Ceza Kanunu genel kısım birinci kitap 1-155 unsurlar bulundurmaktadır. Özel kısım ise birinci, ikinci ve üçüncü kitap 116-503 madde hükmünü sürdürmektedir.

Irak arka uçuşlarını görmek için kanunlarında çok değişiklik ve düzenlemeler yapılmıştır. Ceza kanunu da bu kanunlardan biri olduğu için o da birçok değişikliğe uğramış, son hali 1969'da 111 no.lu Irak Ceza Kanunu şeklinde olmuştur (İbrahim, 1982). Daha sonra 2003 Irak işgalinden sonra Bush'un El Pol Breamar'ı Bağdat'taki geçici makamın idari müdürü olarak atamasıyla birlikte onun marifetiyle, 111 sayılı Irak Ceza Kanunu 2003 yılında tekrar değişmiştir.

Türk Ceza Kanunu ve Amacı

TCK'da madde 1 gereğince Ceza Kanununun amacının “kişi haklarını ve özgürlüklerini, kamu düzenini ve güvenliğini, hukukun üstünlüğünü, kamu sağlığını ve çevreyi, toplumun barışını korumak ve suçu önlemek olduğu” belirtilmektedir. Devamında da Kanunun, cezai sorumluluğa ilişkin esasları ve bu amaca ulaşmak için suç türlerini, cezaları ve güvenlik tedbirlerini düzenleyeceği ifade edilmektedir.⁴⁵³

Söz konusu madde hükmü gerekçesinde, kişinin temel hak ve özgürlüğüne müdahale niteliğinde yaptırımlar içeren ceza kanunlarının, o ülkenin siyasi rejiminin özelliklerini gösterdiği, bireylerin adaletinin ve güvenliğlerinin tesis edildiği bir toplumda yaşayabilme hakkının gereği olarak kamu düzeninin ve güvenliğinin korunmasıyla suç işlenilmesinin önlenmesi söz konusu kanunun amaçları arasında sayılmaktadır (Doğan, 2009).

İnsanlar için sosyal yaşam esastır; doğası gereği, insan hayatını tek başına sürdürmez, toplum içinde yaşar. Toplumun varlığı ancak belirli kurallara uyulması ile mümkündür. Sosyal hayat insanlara birtakım yükümlülükler yükler ve bu yükümlülükler, emir ve yasaklar şeklinde sosyal hayatı yöneten kurallara yansır. Tüm yasaların amacı toplumsal düzeni sağlamaktır. Diğer hukuk dalları gibi ceza hukuku da bu ortak amaca hizmet etmek için kendi araçlarına sahiptir. Örnek verilecek olursa "Kimseyi öldürme!", "Başkalarının malını çalma!" vesaire. Emir ve yasaklar şeklinde emir ve yasaklar içeren normlar ve bu normların ihlali durumunda uygulanacak cezalar aracılığıyla toplumsal düzenin korunması amaçlanmaktadır (Göktürk, vd, 2012).

Türk Ceza Kanunu'nda Suç Kavramı

Suç, dışa yansıyan bir davranış/eylemdir. Kişinin iç dünyasında kalan düşünce ve kararlar dış dünyaya yansımadiği sürece toplumu ve dolayısıyla hukuku ilgilendirmez. Örneğin, bir başkasının malını çalma düşüncesi ve hatta kararı, ahlaksız veya dini ve kötü, ayıp veya günah olarak değerlendirilebilir. Ama bu düşünce kişinin içinde kaldığı, yani gerçektelemediği ve dış dünyaya yansımadiği sürece hukuk içinde olmayacaktır. Suç, kınanması gereken, bir kişi tarafından bilinçli, kasıtlı veya öngörülebilir bir davranış/eylemdir. Suç, insan davranışını ve toplumun içinde yaşadığı sosyal hayatı/düzeni şekillendirir. Gerçekten de suç her şeyden önce insani bir olgudur. Bu bağlamda suç, doktorları, psikologları, psikiyatristleri ve hatta yazarları ilgilendirmektedir. Bu aynı zamanda toplumsal bir gerçektir. Bu açıdan suç, sosyologlar ve hukukçular için özel bir ilgi alanıdır. Böylelikle suç hem benzersiz hem de karmaşık olan ikili bir yapı/görüntü gösterir (Selçuk, 2014).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda suç unsurunun açıkça ifade edilmediği anlaşılmaktadır. Güncel literatürde vurgulanan bu boşluğun Türk ceza kanununda bir belirsizlik yarattığı anlaşılmaktadır. Bu durum kamuoyunda görüş, değerlendirme ve anlayış farklılıklarına yol açabilmektedir. Bu fikir çeşitliliği ve zenginliği manasına gelir ama aynı zamanda okuyucuyu anlamada kafa karışıklığına ve zorluğa yol açar. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun suçları ayrı ayrı tanımlayıcı düzenlemeleri nazarı itibara alındığında, suçla yönelik belirli unsurların anlaşılması kolaylaşacaktır (Demirkale, Öztürk, 2023).

Türk Ceza Kanununda Yaptırımlar Sistemi

Hukuk sistemi, kişiye belirli yükümlülükler yüklemektedir. Kişi bu yükümlülüklerini yerine getirmeyen veya ihlal ederse sorumlu olacaktır. Kişinin kendisine yüklenen yükümlülükleri yerine getirmemesi nedeniyle adaletsizliğin meydana gelmesi durumunda, yasal normların devamı için yasal düzenleme bu ihlaller için

⁴⁵³ TCK, md. 1

belirli sonuçlar doğurmaktadır. Ceza hukukunda bunlara “yaptırım” adı verilir. Kısa olarak ceza, bir kişinin kanunun kendisine yüklediği yükümlülüklere uymamasının hukuki sonucudur.

Yaptırım, yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir kişiye karşı yasal bir tepkidir. Kişi, bir başkasının değerlerini ve hukukunu koruma yükümlülüğünü ihlal ederse, bu davranışın hukuki sonuçlarını ortadan kaldırmak veya azaltmak için yaptırım uygulanması zorunludur. Diğer bir deyişle, suç teşkil eden haksız fiilin failinin yaptırımlar uygulanarak bu suçu işlediği suçluluk durumundan kurtulmasını sağlamayı amaçlar (Yılmaz, 2019).

Cezai yaptırım, kanun ve adli makamlarca tehdit olarak öngörülen bir cezai muhakeme sırasında kanunun bir emrini çiğneyen kişiye uygulanan acı ve ıstırap olarak tanımlanabilir. Bu tür yaptırımı, ceza kanunlarının veya diğer kanunların ilgili hükümlerince belirlenen ve unsurları kanunda belirtilen bir yaptırım olarak, başka bir ifade ile uygun olarak tanımlanan “suç” kavramı karşısında hukuk sisteminde öngörülen ve yargı kararıyla her türlü mahrumiyete konu olan yaptırımdır (Kızılyar, 2023).

Türk Ceza Kanununda suça karşılık verilebilecek yaptırımlar ceza ve güvenlik önlemleri şeklindedir.

Türk Ceza Kanununda Ceza Yaptırımı

Ceza, Türk Hukuk Lügatında "bir kişinin suç işlemesi nedeniyle yaşamını, hürriyetini, mal ve haysiyetini kısıtlamak ve sınırlamak için devlet tarafından alınan tedbirler" olarak tanımlanmaktadır. Ceza terimi, Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi'nde "yasaya veya düzene karşı gelerek suç işleyen bir kişiye acı vermek veya zarar vermek" olarak tanımlanmaktadır. Arapça bir kelime olan ceza, sözlüklerde "iyi veya kötü olabilecek bir karşılık, eziyet, azap" veya "uygunsuz tepki ve davranışları önlemek için yapılan üzüntü, üzücü, acı verici bir uygulama" olarak tanımlanmaktadır.

Bir Yaptırım Türü Olarak Güvenlik Tedbirleri

Güvenlik tedbirleri, failin suç işlemesi ancak cezalandırılmaması nedeniyle, suçun tekrarlanma ihtimali karşısında kişiye yönelik tehlike dikkate alınarak uygulanan, suçluyu ve toplumu korumaya yönelik yaptırımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Sözüer, 2015). Türk Ceza Kanunu'nda İkinci Bölümde düzenlenen güvenlik tedbirleri,

- a) Belirli hakların kullanılmasından yoksun bırakma,⁴⁵⁴
- b) Mal müsadere⁴⁵⁵,
- c) Gelir müsadere⁴⁵⁶
- d) Çocuklara özgü güvenlik tedbirleri⁴⁵⁷,
- e) Akıl hastalarına yönelik güvenlik tedbirleri⁴⁵⁸
- f) Suçun tekerrürü ve özel tehlikeli suçlular⁴⁵⁹
- g) Sınır dışı etme⁴⁶⁰
- h) Tüzel kişilere karşı güvenlik tedbirleri⁴⁶¹

şeklinde düzenlenmiştir.

Müsadere, suça ilişkin mal veya kazancın devlete devri anlamına gelmektedir. Mal müsadere, kasten bir suçun işlenmesinde kullanılan veya suça atfedilen veya suç sonucunda kullanılan malın mülkiyetinin devlete geçmesidir. Kazanç müsadere ise, suçun işlenmesi veya suça konu olan veya suçun işlenmesi için

⁴⁵⁴ TCK, md. 53

⁴⁵⁵ TCK, md. 54

⁴⁵⁶ TCK, md. 55

⁴⁵⁷ TCK, md. 56

⁴⁵⁸ TCK, md. 57

⁴⁵⁹ TCK, md. 58

⁴⁶⁰ TCK, md. 59

⁴⁶¹ TCK, md. 60

sağlanan ekonomik menfaatler ile bunların değerlendirilmesi veya değerlendirilmesi sonucu elde edilen ekonomik kazançların devlete devredilmesidir. Kazanca el konulması, söz konusu ekonomik menfaatin suçun mağduruna iade edilmemesi şartına bağlıdır (Centel, 2016).

Söz konusu güvenlik tedbirlerine örnek verilecek olunursa, güvenlik tedbiri nedeniyle belirli hakların kullanılmasından yoksun bırakma, kasten işlenen bir suç nedeniyle verilen hapis cezasının infazı tamamlanmaya değin yasada bahsedilen haklardan yoksun bırakılma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yoksun kılınan haklar TCK madde 53'de şu şekilde sıralanmıştır: Kamu görevinin üstlenilmesinden, atamaya veya seçime tabi bütün memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilmekten yoksunluk, seçme ve seçilme ehliyetinden ve diğer siyasi hakları kullanmaktan yoksunluk, velayet hakkından, vesayet veya kayımlığa ait bir hizmette bulunmaktan yoksunluk, vakıf, dernek, sendika, şirket ve siyasi parti tüzel kişiliklerinin yöneticisi veya denetçisi olmaktan yoksunluk, resmi izne tabi bir meslek veya sanatı icra etmekten yoksunluk.

Hak mahrumiyeti, kişinin işlediği suçtan dolayı mahkûm olduğu cezaya yönelik infazın tamamlanmasına kadar devam eder. İnfazın gerçekleşmesi ile birlikte, yoksun bırakılan hak yine ilgili kişi tarafından tekrar kullanılacaktır.

Türk Ceza Kanunu'nda Ceza Türleri

TCK'nın 45. maddesinde, suçun karşılığında tatbik edilen cezaların yaptırımlarının hapis ve adli para cezası şeklinde belirtildiği görülmektedir. Bu nedenle kanunda yer alan suçun karşılığında özgürlüğü bağlayıcı nitelikte olan ceza çeşidi olarak hapis cezası, malvarlığı değerlerine yönelik ceza çeşidi olarak da adli para cezası öngörülmüştür. Türk Ceza Kanununda, işlenen bir suçun karşılığında ceza olarak; yalnızca hapis veya adli para ceza uygulanması düzenlenmiştir.⁴⁶² Hapis cezası ve adli para cezası ayrı ayrı veya birlikte uygulanabileceği gibi, adli para cezaları da hapis cezası seçeneğini de oluşturabilir.

Hapis Cezaları

Hükümlünün bir ceza infaz kurumuna konulmak suretiyle hürriyetinin askıya alınmasını sağlayan cezaya hapis denir. Hapis türleri, TCK 46. maddede hapis cezaları başlığının altında düzenlenmiştir. 5237 sayılı TCK'nın 46-49. Maddeleri uyarınca hapis cezası ancak infaz süresine ve infaz şartlarına göre verilir. Bu bakımdan ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve hapis cezaları olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Evgün, 2011).

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası,

Türk hukuk sisteminde 2001'de ölüm cezası kaldırılmış olup, söz konusu cezanın yerini doldurmak için 5237 sayılı TCK'ya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası eklenmiştir. Hükümlünün hayatı boyunca devam eden ve sıkı güvenlik rejimi altında infaz edilen cezaya ağırlaştırılmış müebbet hapis denir.

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının, müebbet hapis cezasından temel farkı infaz rejiminin sıkı güvenlik rejimine tabi tutulmuş olmasıdır. Buna ilişkin hükümler 5275 sayılı CGTİHK⁴⁶³'nin 25. maddesinde ve 2006/10218 Karar Sayılı 06.04.2006 tarihli Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük'ün⁴⁶⁴ 47. maddesinde yer almaktadır.

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezaları yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumlarında⁴⁶⁵ özel infaz mevzuatı çerçevesinde çektirilmektedir (özel infaz mevzuatı, TCK madde 47, CGTİHK madde 9, 25 ve 107).

⁴⁶² TCK, md. 45

⁴⁶³ 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİHK), madde 25

⁴⁶⁴ Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük, madde 47

⁴⁶⁵ CGTİHK madde 9 fıkra 1 gereğince, yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz

Kurumları "... iç ve dış güvenlik görevlilerinin bulunduğu, kaçısa karşı teknik, mekanik, elektronik ve fiziki bariyerlerle donatılmış, oda ve koridorların kapılarını sürekli kapalı tutan, yalnızca mevzuatta belirtilmiş durumlarda aynı odaların haricindeki hükümlü bireyler arasında, dış çevreyle temas durumlarının geçeli

Her ne kadar 5237 sayılı TCK' nın 47. maddesinde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının hükümlünün hayatı boyunca devam edeceği belirtilmiş ise de 5275 sayılı CGTİHK 107. maddesi dikkate alındığında bu kuralın mutlak bir kural olmadığı istisnalarının var olduğu görülecektir. Bu kanunun 107. maddesinin 1 ve 2. fıkralarına göre;

5237 sayılı TCK'nın 47. Maddesi kapsamında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası hükümlünün yaşamı boyunca süreceği ifade edilse de 5275 no.lu CGTİHK'nın 107. maddesine bakıldığında bu kuralın kati bir kaide olmadığı ve istisnaların olduğu anlaşılacaktır. Bu Kanunun madde 107 fıkra 1 ve 2 gereğince; Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası almış olanlar, otuz yılı iyi durumda infaz kurumunda geçirmiş olmaları halinde şartlı salıverilme uygulamasından faydalanabileceklerdir. Birden çok ağırlaştırılmış müebbet hapis veya ağırlaştırılmış müebbet hapisle birlikte müebbet hapis cezası verilmesi hâlinde ceza infaz kurumlarında geçirilecek süre otuzaltı yıldır.

Mahkûmiyet, bir suç işlemek veya örgütün faaliyetleri kapsamında işlenen bir suçu işlemek amacıyla örgüt kurulması veya yönetilmesine ilişkin ise, ilgili davada ceza infaz kurumlarında geçirilmesi gereken süre otuz altı, ikinci halde kırk yıldır.⁴⁶⁶

Müebbet hapis cezası,

5237 sayılı TCK'nın 48. maddesine göre "müebbet hapis", ağırlaştırılmış müebbet hapisinde olduğu gibi hükümlünün hayatı boyunca devam eden bir cezadır. Fakat, müebbet hapis cezası, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası örneğinde olduğu gibi özel infaz mevzuatına göre ceza çektirilmiyor. Belirli suçlardan hüküm giymiş olanlara ek olarak, kapalı ceza infaz kurumlarındaki hapis cezası, infaz mevzuatına göre çektiriliyor. Aynı zamanda, bu cezaya çarptırılanların koşullu salıverme imkanından faydalanabilmesi için infaz kurumu içinde geçen süre, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılanlara göre de daha kısadır.

Müebbet hapis cezasına çarptırılanların şartlı tahliyeden yararlanabilmesi için iyi durumda bir ceza infaz kurumunda 24 yılı iyi halle geçirmesi gerekiyor.⁴⁶⁷ Birden fazla müebbet hapis cezasına çarptırılanlar açısından bu süre 30 yıldır⁴⁶⁸, bir müebbet ve süreli hapis cezasına çarptırılanlar için azami 30 yıldır.⁴⁶⁹ Ceza infaz kurumunda iyi hal süresi, suç işlemek için örgüt kurmak veya yönlendirmek veya örgütün faaliyetleri kapsamında işlenen bir suçtan dolayı mahkûmiyet durumunda şartlı tahliyeden yararlanmak için süre 30 yıldır.⁴⁷⁰ Ancak bu suçlardan dolayı birden fazla ömür boyu hapis cezasına mahkûmiyet durumunda koşullu salıvermeden yararlanabilmek için, infaz kurumunda geçirilmesi gereken süre 34 yıldır.⁴⁷¹

Süreli hapis cezası

Yasa kapsamında süreli hapis cezasının alt sınırı bir ay, üst sınırı ise 20 yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁷² TCK'da madde 49/2 hükmü hapis cezasını ikiye bölmüştür. Kısa süreli hapis cezası olarak bir yıla kadar hapis cezasını (bir yıl dahil), uzun süreli hapis cezası olarak bir yıldan fazla hapis cezasını düzenlemiştir. Cezanın kısa süreli mi yoksa uzun süreli mi olduğunu belirlemek için, tüm eleme durumlarından sonra elde edilen sonuç (arttırım ve indirim) dikkate alınacaktır. Failin birden fazla suçtan birden fazla hapis cezasına çarptırılması halinde, toplam cezaya değil, her suç için ayrı ayrı cezanın bir yılı aşıp aşmadığına bakılacaktır. Kanun, kısa süreli hapis cezalarında alternatif yaptırımların uygulanmasına izin verdiği için bu ayrım önemlidir (Evğün, 2011).

olabileceği sıkıca güvenli tutulan hükümlü bireylerin tek kişilik veya üç kişilik odalarda barındığı tesislerdir”.

⁴⁶⁶ CGTİHK madde. 107/3-4

⁴⁶⁷ CGTİHK madde 107/1,2

⁴⁶⁸ CGTİHK m.107/3-b

⁴⁶⁹ CGTİHK m.107/3-d

⁴⁷⁰ CGTİHK m.107/4

⁴⁷¹ CGTİHK m.107/4-b

⁴⁷² TCK madde 49

Adli Para Cezası

Adli para cezası, işlediği suçtan suçlu bulunan kişinin hazineye belirli bir meblağ ödemesidir (Sözür, 2015). Bir suç karşılığı olarak uygulanabilecek ceza türündeki diğer bir yaptırım da adli para cezasıdır.

TCK'nın 52. maddesinin 2. fıkrasında "Adli para cezasının miktarı, kişinin mali ve diğer şahsi durumları dikkate alınarak günde en az yirmi, en çok yüz Türk Lirası arasında belirlenir." 3. fıkrada ise "Kararda, adli para cezasının belirlenmesinde esas alınan gün sayısı ile bir gün için belirlenen miktar ayrıca belirtilir." denilmektedir.

TCK'nın 52. maddesinin gerekçesinde⁴⁷³ yer alan ifade, sistemin asıl maksadının yaptırım noktasında eşitliliği tesis etmek olduğu ortaya konulmaktadır (Taşkın, 2011).

Irak Ceza Kanunu

111 sayılı Irak Ceza Kanununun 23. Maddesinde "Suçun üç kategorisinin olduğu, bunların ağır suç (cinayet, adam öldürme), hafif suç (cünha) ve kabahat (ihlal, tecavüz) olduğu; suçun türünü Kanunda öngörülen cezanın ağırlığı tarafından belirleneceği, eğer herhangi bir ceza suç hem tutuklamayı hem de para cezasını içeriyorsa, suçun kategorisinin cezanın kapsamını belirleyeceği" açıklanmaktadır.

Görüleceği üzere Irak Ceza Kanunu'nun 23. maddesi gereğince suçlar ağırlıklarına göre cinayet, cünha ve kabahat olmak üzere üç kategoride toplanmaktadır. Yine suçlar doğası gereği adi suçlar ve siyasi suçlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Irak Ceza Kanunu'nun 20. maddesinde, "suçların, doğası gereği adi suçlar ve siyasi suçlar olarak ikiye ayrıldığı" açıklanmaktadır. Dolayısıyla Irak Ceza Kanunu'nun 20. Maddesine göre doğası gereğince suçlar adi suçlar ve siyasi suçlar olmak üzere iki kategoride toplanmaktadır:

Irak Ceza Kanunu'nda Suçların Ağırlık Bakımından Ayrımı

Irak Ceza Kanunu'nda suçlar ağırlıklarına göre cinayet, cünha ve kabahat olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Cinayet cünhadan, cünha da kabahatten daha ağır bir suçtur. Suçun türünün bilinmesi ve öğrenilmesi için cezanın üst sınırına bakılabilir. Suçların belirtildiği gibi üç gruba ayrılması Fransız ve İsviçre Ceza Kanunlarında da uygulanmıştır. Arap kanunlarında da suçların benzer şekilde üçe ayrıldığı görülmektedir (Raşit, 1980).

Yukarıda sayılan suçlar arasında adam öldürme suçu Irak Ceza Kanunu'nun 25. maddesinde yer almaktadır. Irak Ceza Kanunu'nun 23. maddesinde "suçlar ağırlık bakımından üç çeşittir: Cinayet, cünha ve kabahat.

Cinayet suçu, Irak Ceza Kanunu'nun 25. maddesinde düzenlenmiştir. Bu açıdan cinayet suçuna verilecek cezalar idam cezası, Müebbet hapis cezası ve beş yıldan on beş yıla kadar varan hapis cezasıdır.⁴⁷⁴

Cünha ise, Irak Ceza Kanunu madde 26'da düzenlenmiştir. Söz konusu madde gereğince cünha, belirtilen şu iki cezadan birini gerektirir suçlardır:⁴⁷⁵ Ağır hapis veya basit hapis ve üç aydan beş yıla kadar hapis cezası ile adli ceza.

Kabahat ise Irak Ceza Kanunu madde 27'de düzenlenmiş olup, bu madde gereğince idari suç olarak tanım bulan suçlar belirtilen şu iki cezadan birisini gerektirir suçlardır:⁴⁷⁶Yirmi dört saatten üç aya kadar hapis, basit hapis ile otuz dinarı geçmemek üzere adli para cezası.

Irak Ceza Kanununda Suçların Tabiat Bakımından Ayrımı

Ceza Kanunu'nun 20, 21 ve 22. maddelerinde siyaset suçuna işaret edilmektedir. Ceza Kanunu'nun 20. maddesi şöyledir: "Suçlar, doğası gereği siyasi suçlar ve normal suçlar olarak ikiye ayrılır".

⁴⁷³ TCK 52. Madde gerekçesi "Günlük para cezasına geçilmesindeki esas maksat, para cezasını kişinin ödeme gücü esas alınıp belirlenerek suç işleyen zengin ve fakir arasında olan eşitsizliği ortadan kaldırmaktır."

⁴⁷⁴ Irak Ceza Kanunu, md 25

⁴⁷⁵ Irak Ceza Kanunu, md 26

⁴⁷⁶ Irak Ceza Kanunu, md 27

Siyasal suç: Devletin iç ve dış güvenliğine karşı işlenen suçlardır. Örneğin, devletin egemenliğine karşı suçlar ve siyasi kişilerin haklarına karşı suçlardır.

Normal suç: Siyasi suç olmayan suça normal suç denir.

Ceza Kanunu'nun 21. maddesinin (a) fıkrası şöyledir: “Siyasi suç, siyasi saiklerle veya siyasi haklara karşı işlenen suçtur. Aksi takdirde suç normal kabul edilir”. Ceza Kanunu'nun 21. maddesinin b fıkrasında “Suç siyasi ise, mahkeme bunu kararında belirtmek zorundadır” ibaresi yer almaktadır. Ceza Kanunu'nun 22. Maddesi şöyle der: “Siyasi suçlar için idam cezasının yerini müebbet hapis alır (Raşit, 1980).

Irak Ceza Kanunu'nda Ceza Türleri

Irak ceza hukukuna göre ceza türleri ölüm cezası, müebbet hapis cezası, yıllarca hapis, ceza esareti, gözaltı, para cezası, genç suçlular için bir okula kapatılma cezası, bir ıslah evinde hapsedilme cezası denilen birincil cezalar; polis denetimi gibi arızı cezalar ile belirli hak ve ayrıcalıkların geri alınması, müsadere, haciz, tutukluluğun ilanı gibi ek cezalar şeklinde sıralanabilir. Bu ceza türlerine ilişkin düzenlemeler Irak Ceza Kanunu madde 85'de yer almaktadır.

Irak Ceza Kanunu'nda Ceza Türleri Kapsamında Birincil cezalar

Ölüm cezası: Ölüm cezası, mahkum edilen kişinin ölüncüye kadar boynundan asılmasıdır.⁴⁷⁷ Ölüm cezası gerektiren durumlar Devletin iç güvenliğine karşı işlenen suçlarda, sel ve kamu hizmetini ilgilendiren suçlarda, ulaşım ve toplu taşıma araçlarının güvenliğini etkileyen suçlarda, cinayet suçlarında, yasadışı gasp, adam kaçırmaya ve alıkoymaya ve hırsızlık suçlarında kendini göstermektedir.

Müebbet hapis: Müebbet hapis, 20 yıl hüküm giymiş kişinin bir ceza infaz kurumuna kapatılmasıdır. Özgürlükten yoksun bırakma süresi, hiçbir koşulda ve kanunda öngörülmediği takdirde 25 yılı aşamaz. Hapis cezası ise yıllarca süren ceza sayılır.⁴⁷⁸

Yıllarca hapis: Yıllarca hapis cezası Kanunda aksi öngörülmedikçe 5 yıldan fazla, 15 yıldan az olan cezalardır.⁴⁷⁹

Ceza esareti: Ceza esareti, hükümlünün bir ceza infaz kurumunda cezada öngörülen süre kadar tutulmasıdır. Bu süre 3 aydan az olamaz ve kanunda aksi öngörülmedikçe 5 yılı geçmemelidir. Tutukluluk süresi 1 yıldan fazla ise mahkeme ceza esareti verilir. Ceza esareti, esaret cezasına çarptırılan kişinin ceza infaz kurumları bakımından kanunda öngörülen şekilde çalıştırılmasıdır.⁴⁸⁰

Gözaltı: Gözaltı, hüküm giymiş kişinin hükmün öngördüğü süre boyunca bir ceza infaz kurumuna kapatılmasıdır. Bu süre kanunen aksi belirtilmedikçe 24 saatten fazla ve 1 yılı geçmemelidir. Göz altına alınmış kişi hiçbir şekilde çalıştırılmamalıdır.⁴⁸¹

Para cezası: Para cezası, mahkûm edilen kişinin Devlet Hazinesine öngörülen para miktarını ödemeye zorlanmasıdır. Mahkeme, davayı incelerken cezanın miktarı, hükümlünün mali ve sosyal durumunu, ne

⁴⁷⁷ Irak Ceza Kanunu, madde 86

⁴⁷⁸ Irak Ceza Kanunu madde 87

⁴⁷⁹ Irak Ceza Kanunu madde 87

⁴⁸⁰ Irak Ceza Kanunu madde 88

⁴⁸¹ Irak Ceza Kanunu madde 89

kazandığını dikkate almalıdır, böylelikle suçtan, suçun işlendiği koşullardan ve mağdurun durumundan kazanç sağlanması beklenir. Para cezasının miktarı yarım dinardan az olamaz ve 500 dinarı geçemez.⁴⁸²

Genç suçlular için bir okula kapatılma: Bir çocuk bir suç işlerse, 2 yıldan az olmamak üzere 5 yılı geçmemek üzere okula kapatılma cezasıyla cezalandırılır; eğer suçun cezai yaptırımı ölüm cezası veya müebbet hapis cezası ise 1 yıldan az olmamak üzere 4 yılı geçmemek üzere hapis cezası ile cezalandırılır.⁴⁸³

Bir islahevinde hapsedilme: Bir genç bir suç işlerse, eğer bu suç ölüm cezası veya müebbet hapis gerektiriyorsa, gençler 2 yıldan az olmamak üzere 15 yıldan fazla olmamak üzere bir okula kapatılacaktır.⁴⁸⁴

Irak Ceza Kanunu'nda Ceza Türleri Kapsamında Arızı Cezalar

Polis denetimi: İç veya dış suçlarla ilgili bir suçtan dolayı hapis cezasına çarptırılan herhangi bir kişi Devletin dış güvenliği, paranın kalpazanlığı veya taklidi, pullarda sahtecilik, devlet tahvilleri veya resmi kayıtlar veya rüşvet, zimmete para geçirme, hırsızlık veya kasıtlı cinayet ağırlaştırıcı sebeplerden dolayı almış olduğu cezasının tamamlanmasını müteakip, bu Kanunun 108 inci maddesi hükümlerine göre polis gözetiminde kanun ilk ceza süresi kadar süre verilir, ancak bu süre 5 yılı aşamaz. Ancak, mahkeme cezasında denetim süresini azaltabilir veya hükümlüyü bu tür bir sorumluluktan kurtarabilir. Polis gözetimi hükümlerine aykırı hareket eden kişi, 1 yılı geçmemek üzere tutukluluk artı 100 dinarı geçmemek üzere para cezası ile cezalandırılır.⁴⁸⁵

Irak Ceza Kanunu'nda Ceza Türleri Kapsamında Ek cezalar

Belirli hak ve ayrıcalıkların geri alınması: Mahkeme, bir kişiyi müebbet hapis cezasına çarptırırken veya bir yıla kadar hapis veya 1 yılı aşan tutukluluk süresine kadar, belirli hak ve ayrıcalıklardan yoksun bırakılmasına karar tarihinden itibaren 2 yılı geçmemek üzere aşağıda sayılan haklardan bir veya birkaçını geri alabilir.⁴⁸⁶

Müsadere/Haciz: Kanunun müsadere kararı gerektirdiği haller dışındaki hallerde, mahkeme, bir kişinin bir ağır veya kabahatten mahkûm edilmesi üzerine, suça fon sağlayan ve suç sonucunda elde edilen ve daha sonra ele geçirilen veya suçun işlenmesinde kullanılması amaçlanan belirli eşyalara müsadere emri verebilir. Mahkeme, her koşulda, belirli eşyalara müsadere emri vermelidir.⁴⁸⁷

Tutukluluğun İlanı: Mahkeme resen veya Cumhuriyet savcısının başvurusu üzerine tutukluluğun ilanına karar verebilir. Bir ağır suçtan hüküm giymiş bir kişi hakkında verilen cezanın yayımlanması ve başvuru üzerine olabilir. İftira suçundan hüküm giymiş kişiler hakkında verilen cezaların yayımlanmasına karar verilmesi, 19. maddede 3c ve 3d'de belirtilen yayın yöntemleriyle işlenen iftira veya hakaret, yayın masrafları hükümlüye ait olmak üzere bir veya daha fazla gazetede yayımlanacak, ancak iftira, iftira veya hakaret suçunun bir gazetede yayımlanmak suretiyle işlenmiş olması halinde, mahkeme, cezanın o gazetede ve davacının bulunduğu yerde yayımlanmasına karar verecektir.⁴⁸⁸

⁴⁸² Irak Ceza Kanunu madde 91

⁴⁸³ Irak Ceza Kanunu madde 72

⁴⁸⁴ Irak Ceza Kanunu madde 73

⁴⁸⁵ Irak Ceza Kanunu madde 99

⁴⁸⁶ Irak Ceza Kanunu madde 100

⁴⁸⁷ Irak Ceza Kanunu madde 101

⁴⁸⁸ Irak Ceza Kanunu madde 102

Türk ve Irak Ceza Kanunlarında Öngörülen Ceza Türlerinin Karşılaştırılması

5237 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile 111 sayılı Irak Ceza Kanunu, muhtevalarında bulunan ceza türleri bakımından karşılatırılmaları yapıldığında, Türk Ceza Kanununda madde 45 kapsamında ceza türleri olarak hapis cezası ve adli para cezasına yer verilmektedir. Irak Ceza Kanunu madde 85’de ceza türleri olarak ölüm cezası, müebbet hapis cezası, yıllarca hapis, ceza esareti, gözaltı, para cezası, genç suçlular için bir okula kapatılma cezası, bir ıslah evinde hapsedilme cezası denilen birincil cezalar; polis denetimi gibi arızı cezalar ile belirli hak ve ayrıcalıkların geri alınması, müsadere, haciz, tutukluluğun ilanı gibi ek cezalar şeklinde yer bulmaktadır.

Irak Ceza Kanunu madde 85 kapsamında idam (ölüm) cezası uygulaması varken Türk Ceza Kanunu kapsamında idam cezası hükmü bulunmamaktadır. Her iki kanun arasında ceza türleri bakımından en büyük fark budur.

Türk Ceza Kanununda hapis cezaları; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, müebbet hapis cezası, süreli hapis cezası ve kısa süreli hapis cezası şeklinde çeşitlenmiştir. Ağırlaştırılmış müebbet hapis, hükümlünün hayatı boyunca devam eder, kanunda ve Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan yönetmelikte belirtilen sıkı güvenlik rejimine göre infaz edilir. Müebbet hapis cezası hükümlünün hayatı boyunca devam eden bir hapis türüdür. Süreli hapis cezası ise kanunda aksi belirtilmedikçe cezası bir aydan az ve yirmi yıldan fazla değildir. Bir yıl veya daha az hapis cezası ise, kısa süreli hapis cezasıdır. Irak Ceza Kanununda hapis cezaları; müebbet hapis, yıllarca hapis, ceza esareti ve gözaltı şeklinde uygulanmaktadır.

Türk Ceza Kanununda belirtilen ağırlaştırılmış müebbet hapis uygulaması Türkiye’de hükümlünün hayatı boyunca devam eden, ilgili kanununda ve Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan yönetmelikte belirtilen sıkı güvenlik rejimi kuralları çerçevesinde cezanın infaz edildiği bir uygulamadır. Bu yönüyle Irak’ta uygulanan hiçbir ceza türüne benzememektedir.

Irak Ceza Kanununda müebbet hapis, 20 yıl hüküm giymiş kişinin bir ceza infaz kurumuna kapatılmasıdır. Özgürlükten yoksun bırakma süresi, hiçbir koşulda ve kanunda öngörüldüğü takdirde 25 yılı aşamaz. Türk Ceza Kanununda müebbet hapis süresi adı üzerinde bir ömür boyu sürmektedir. Müebbet hapis uygulamasının her iki Kanun yönünden aralarındaki önemli olan farkı budur.

Irak Ceza Kanununda yer alan yıllarca hapis cezası Kanunda aksi öngörülmedikçe 5 yıldan fazla, 15 yıldan az olan cezalar olup, Türk Ceza Kanununda ise bir aydan az ve yirmi yıldan fazla olmayan süreli hapis cezasına benzese de aralarında süre farkı bulunmaktadır. Aynı şekilde Irak Ceza Kanununda yer alan ceza esaretinin süresi 3 aydan az 5 yıldan fazla olmadığı için, Türk Ceza Kanununda belirtilen süreli hapis cezasına benzese de yine süre bakımından aralarında fark bulunmaktadır.

Irak Ceza Kanununda gözaltı uygulaması adeta bir hapis cezasına benzemekte ve 24 saatten fazla olması ve 1 yılı geçmemesi, sadece Türkiye’deki göz altı süresi açısından değerlendirildiğine süre yönünden farklılık arz eden durumdur.

Yine ceza türleri ile ilgili olarak Irak Ceza Kanununda yer alan genç suçlular için bir okula kapatılma cezası, bir ıslah evinde hapsedilme cezası denilen birincil cezalar; polis denetimi gibi arızı cezalar ile tutukluluğun ilanı gibi ek cezaların da Türk Ceza Kanununda yer almadığı, sadece polis denetimi uygulamasının Türkiye’de uygulanmakta olan denetimli serbestlik uygulamasını andırması dışında örtüşen hususlarının olmadığı görülmektedir.

Türk Ceza Kanununda madde 45 kapsamında ceza türlerinden bir diğeri de adli para cezası uygulamasıdır. Irak Ceza Kanununa bakıldığında madde 91 kapsamında yer verilen para cezası uygulamasının olduğu görülmektedir. Irak Ceza Kanunu kapsamında yer alan para cezası uygulaması; mahkûm edilen kişinin Devlet Hazinesine öngörülen para miktarını ödemeye zorlanması olup, mahkeme davayı incelerken cezanın miktarını, hükümlünün mali ve sosyal durumunu, ne kazandığını dikkate alarak para cezasının miktarını yarım dinardan az olamayacak ve 500 dinarı geçmeyecek şekilde belirlenmektedir. Türk Ceza Kanunu'nun 52. maddesinde adli para cezası olarak geçen bu ceza, fiil halinde beş günden az yediyüzotuz günden fazla olmamak üzere belirlenen günlerin sayısının bir gün karşılığı olarak belirlenen miktarla çarpılarak hesaplanır. Günlük asgari yirmi, azami yüz Türk Lirası olan adli para cezasının boyutunun, kişinin mali ve diğer kişisel durumları dikkate alınarak belirlendiği görülmektedir. Bu açıdan da bakıldığında amaca hizmet etmesi

bakımından benzerlik gösterdiği, ancak her iki ceza kanununda para cezasının miktarsal ve hesaplama yönlerinden farklılık arz ettiği görülmektedir.

SONUÇ

Toplumsal yaşamın var olduğu günden bu yana var olan cezanın pek çok işlevi bulunur. Bunların en önemlileri ise cezanın genel ve özel önlemeyi sağlamasıdır. Bu amaca ulaşılabilmesi için suçluların, işledikleri suça uygun cezaya çarptırılması ve bu cezaların yine suçluların kişiliklerine uygun şekilde infaz edilmesi gerekir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Türk hukukunda ceza türü olarak, hapis ve adli para cezasına yer verilmiştir.

Irak Ceza Kanunu madde 85’de ceza türleri olarak ölüm cezası, müebbet hapis cezası, yıllarca hapis, ceza esareti, gözaltı, para cezası, genç suçlular için bir okula kapatılma cezası, bir ıslah evinde hapsedilme cezası denilen birincil cezalar; polis denetimi gibi arazi cezalar ile belirli hak ve ayrıcalıkların geri alınması, müsadere, haciz, tutukluluğun ilanı gibi ek cezalar şeklinde yer bulmaktadır.

Her iki ülkenin bu ceza kanunlarında yer alan bu ceza türlerine yönelik düzenlemelerden ceza türlerinin ismen birbirine benzese de uygulamada farklılıklar arz ettiği görülmektedir. En önemli farkın, Irak Ceza Kanunu madde 85 kapsamında idam yani ölüm cezası uygulaması varken Türk Ceza Kanunu kapsamında idam cezası hükmünün bulunmamasıdır. Her iki kanun arasında ceza türleri bakımından en büyük fark yaratan ve insan haklarına aykırılık teşkil eden bu hususun Irak hükümetince bir an evvel kaldırılmasına yönelik kanun değişikliği yapması gerektiğini düşünmekteyiz.

Hapis cezası uygulamasına gelindiğinde, Türk Ceza Kanunu’nda hapis cezaları; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, müebbet hapis cezası, süreli hapis cezası ve kısa süreli hapis cezası şeklinde çeşitlenmiştir.

İsimleri farklı olsa da uygulanış biçimleri ve süreleri bakımından farklılık arz eden hapis türlerinin olması her iki ceza kanununun fark yaratan özellikleri olduğunu düşünmekteyiz.

Bir diğer husus ise, Irak Ceza Kanununda gözaltı uygulaması adeta bir hapis cezasına dönüştürülmüş olduğu alt limit olan en 24 saatten fazla olması anlaşılabilir bir durum olmakla birlikte üst limitinin 1 yıla kadar çıkarılmış olması anlaşılabilir bir husus değildir. Aynı şekilde göz altı süresinin makul bir seviyeye çekilmesinin uygulamanın maksadına uygun olacağı kanaatindeyiz.

Türk Ceza Kanunu’nda madde 45 kapsamında ceza türlerinden bir diğeri de adli para cezası uygulamasıdır. Irak Ceza Kanununa bakıldığında madde 91 kapsamında yer verilen para cezası uygulamasının olduğu görülmektedir. Her iki ceza kanunun kapsamında yapılan tanımlamaların benzerlik arz ettiği, sonuçta bu para cezasının ilgili devletin hazinesine ödenmesi amaçlandığı görülmektedir. Ancak belirlenecek adli para cezasının miktarı, hükümlünün mali ve sosyal durumu, ne kazandığı dikkate alınarak Türk Ceza Kanunu’nda belirtilen uygulamaya benzer bir uygulamanın yasaya konularak, sistemin asıl maksadının yaptırım noktasında eşitliliği tesis etmek olduğu düşünüldüğünde bu uygulamanın bir an evvel uygulamaya konulmasının gerekliliği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

1. Akdemir, S. (1986). “Al-Udeh’in et-Teşriul Cinâi el-İslâmi Adlı Eseri Tercümesi Üzerine”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1-4), 37-52.
2. Al Dura, M.A.Ş. (1990). *El Ahkem El Amme Fi El Kanun El Ukubet* (Ceza Kanununda Genel Hükümler), Musul: Dar El Hikme Yayınevi.
3. Al Hafiz H. (1980). *Tarih El Kanun El Irak’ı* (Irak Kanununun Tarihi), Bağdat: Bağdat Yayınevi
4. Al Hafiz, H. (1969). *Tarih El Kanun El Irak’ı* (Irak Kanununun Tarihi), 1. Baskı, Bağdat
5. Aydın, N. (2008). *Türk Suç Ve Ceza Hukuku Genel Hükümler Özel Hükümler*, Ankara: Turhan Kitapevi.

6. Bakıcı, S. (2007). *5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuk Genel Hükümler*, Ankara: Adalet Yayınevi.
7. Centel, N. (2016). “Ceza hukukunda tüzel kişilerin sorumluluğu -şirketler hakkında yaptırım uygulanması”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65 (2016): 3313-3326
8. Centel, N., Hamide Z. & Özlem, Ç. (2008). *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beşinci Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.
9. Demirbaş, T. (2006). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
10. Demirkale, S., & Öztürk, L. H (2023). “Türk Ceza Hukuku Doktrininde Suçun Unsurları.” (Erişim Tarihi: 15.06.2023) https://www.researchgate.net/profile/Sezgi-Demirkale/publication/363335552_Arastirma_Makalesi_-
11. Doğan, F. K. (2009). *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi
12. El Ani, A.Ş.H., Tavalibe, A.H.M. (1998). *İlim El İcram ve El İkap (Suç ve Ceza Bilgisi)*, Birinci Baskı, Dar Almesiyre yayınevi, 1998, s.236
13. El Fazil, M. (1970). *El Mabedi El Amme Likanun El Ukubet (Ceza Hukukunda Genel Prensipler)*, 1. Baskı, Bağdat
14. Elhaditi, F.A.R.S. (2007) *Şerh El Kanun El Ukubet (Ceza Kanununun Şerhi)*, Genel Hükümler, İkinci Baskı, Bağdat: Atik Kahire Yayınevi.
15. El Nevavi, A.H. (1974). *El Teşrii El Cinaiyi Fi El Şeria El İslamiyye (İslam Şeriatında Cinayet Teşrii)*, İkinci Baskı, Beyrut: Dar El Tekafe Yayınevi.
16. Emin, A. (1982). *Şerh Kanun El Ukubet (Ceza Kanununun Şerhi)*, 1. Bası, Beyrut: El Dar El Arabiye Yayınevi.
17. Ersoy, Y. (2002). *Ceza Hukuku, Genel Hükümler*, Ankara: İmaj Yayınevi.
18. Evğün, S. (2011). *5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenek Yaptırımlar*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Üniversitesi
19. Gökçen, A. (1989). *Tazminat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul.
20. Göktürk, N., Özgenç, İ. & Üzülmöz, İ. (2012). “Ceza Hukukuna Giriş”. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2476, Açık öğretim Fakültesi Yayını No: 1447
21. Hakeri, H. (2007). *Ceza Hukuku Aralık 2006 Değişiklikleri İşlenmiş*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
22. Hasabalaah, M.E. (1988). *El Kefare ve Adalet el İslam*, Musul: Bağdat Yayınevi.
23. Hüsnü, M.N. (1973). *Kanun El Ukubet (Ceza Hukuk)*, 2. Baskı, Kahire: El Nahda El Arabiye Yayınevi.
24. İbrahim, D.H. (1980). *Şerh El Kanun El Ukubet (Ceza Kanununun Şerhi)*, Genel Kısımlar, Bağdat: Dar El kadisyne Yayınevi.
25. İbrahim, E.N. (1982). *Kanun El Ukubet El Irak'ı (Irak Ceza Kanunu)*, Genel Hükümler, Bağdat: El Ehliye Yayınevi.
26. Kalaf, A.H., Alşavi, S.A. (1982). *El Mabedi El Amme Likanun El Ukubet (Ceza Kanununda Genel Prensipler)*, Bağdat: Bağdat Yayınevi.
27. Kalaf, H.A. (1997). *El Hudut Fi El Kanun el Iraki, (Irak Kanununda hadler)*, 1. Baskı, Dar El Selem Yayınevi.
28. Kızılyar, A. (2023) “Ceza Yaptırımı İle İdari Yaptırım Ayrımı”. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179472> (Erişim Tarihi: 16.06.2023)
29. Merdan, Y. (2011). *Genel Hükümleri İtibarıyla Türk Ceza Kanunu ile Irak Ceza Kanunu'nun Karşılaştırılması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi
30. Özbek, V. Ö. (2005). *Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Anlamı, Genel Hükümler*, 1. Cilt, Ankara: Seçkin Yayınevi,
31. Özgenç, İ. (2006). *Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi, Genel Hükümler*, 3. Baskı, Ankara: Ankara Açık infaz Kurumu Matbaası.

32. Raşıt, A.A. (1980). *Mebedi El Kanun El Cinayi*, Bağdat: El Nahda El Arabiye Yayınevi.
33. Raşıt, A. (1977). *El Methal Lilnezariyye El Amme (Kamu Nazerlerine Giriş)*, İkinci Baskı, Bağdat: Bağdat Yayınevi.
34. Raşıt, F. (1979). *El Teşriat El İrakiyye El Kadime (Eski Irak şeriatları)*, Bağdat: Dar El Raşıt Yayınevi.
35. Soyaslan, D. (2006). *Ceza Hukuku, Özel Hükümler*, 6. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınevi
36. Soyaslan, D. (1998). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Yetkin Yayınları.
37. Sultan, A.A. (1980). *El Kanun El Cinayi El İslami*, 1. Cilt, Bağdat: Matbaat El Ehliyye Yayınevi.
38. Selçuk, S. (2014). *Suç, Suçun Öz Nitelikleri ve Tanımı*. In Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan (Vol. 1, pp. 85-106). Beta Yayınevi.
39. Sözüer, A. (2015). “Ceza Hukuku Uygulama Rehberine Giriş ve Pratik Çalışma Notu”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi*
40. Süleyman, A. (1977). *El Hukuk Fi El Irak El Kadim (Eski Irakta Hukuk)*, 1. Baskı, Bağdat
41. Raşıt, A. (1974). *El Methal El Usuli Lilnazariyye El Amme (Genel Görünümlere Usul Girişi)*, 2. Baskı.
42. Toroslu, N. (2008). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 12. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.
43. Yılmaz, ř. (2019). *Türk Ceza Hukukunda Cezalar, Cezaların Hesaplanması ve İnfazı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi
44. Üzülmöz, İ. & Koca, M. (2008). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

DİJİTAL PAZARLAMA SOSYAL MEDYA FENOMENLERİNDE SPONSORLUĞUN DURUMU STATUS OF SPONSORSHIP IN DIGITAL MARKETING SOCIAL MEDIA PHENOMENA

ÖZ

Bugün teknoloji insan yaşamını kolaylaştırmanın yanında hızlandırmayı da başarmıştır. Elektronik bir cihazın internet sayesinde tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşıladığı bir alana dönüşmesi dijital pazarlamayı ortaya çıkarmıştır. Bireylerin karşılıklı etkileşim kurarak ve içerik üreterek etkileşimde buldukları alan olan sosyal medya platformları kendi içinde fenomenler üretmiştir. İşletme sahipleri internetteki bu alanlarda yer alan fenomenlerin takipçilerini etkilemeleri neticesinde ürün ve hizmetlerini tanıtmak isteyen işletmeler sonuçta sponsor olmaktadır. Aynı ya da nakdi şekilde yapılan yardımlar neticesinde tanıtımlarını yaptıran işletmeler sponsorluk faaliyetlerini bugün artık pazarlama tercihleri arasına koymaktadır.

Bu çalışma ile, sosyal medya kullanıcılarının yapılan sponsorluk faaliyeti içeriğine yönelik tutum ve davranışlarının yanı sıra sosyal medya sponsorluklarının şeffaflığı ve güvenilirliği konusundaki anlayışlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için, oluşturulan anket formu çevrimiçi Google Formlar uygulaması kullanılarak veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu veriler SPSS programında yapılan Anova testleri neticesinde analizleri gerçekteşirilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan hipotezlerimiz test edilmiştir. Sonuçta dijital pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak sosyal medya sponsorluklarını kullanmak isteyen işletmeler ve kullandıkları pazarlama yöntemlerine ilişkin değerli bilgilere ulaşılmıştır. Bu çalışma, yapılan sponsorluğun içerikte şeffaflık ve güvenilirliğin önemli olmasının yanı sıra etkileyiciler ve içerik oluşturuculardan fenomenlerin yaptıklarının pazarlama amacıyla kullanmasının potansiyel yararlarının olduğu sonucunda ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Sponsorluk, Sosyal Medya, Influencer Pazarlama.

ABSTRACT

Today, technology has succeeded in accelerating human life as well as facilitating it. The transformation of an electronic device into an area where consumers meet their demands and needs by using the internet has revealed digital marketing. Social media platforms, which are the areas where individuals interact by interacting and producing content, have produced phenomena in themselves. The internet has given scientists and their followers a significant influence in certain areas, and as a result, some business owners choose to become sponsors in order to promote their products and services. Businesses that have made their promotions as a result of donations in kind or in cash now put their sponsorship activities among their marketing preferences.

The aim of this study is to investigate the attitudes and behaviors of social media users towards sponsored content, as well as their perceptions of transparency and reliability in social media sponsorships. In order to achieve this aim, data was tried to be obtained by applying the created questionnaire form face to face and Google form. The statistical software SPSS was used to analyze the data using t-tests and Anova tests. The study's hypotheses were evaluated and tested. Therefore, valuable information has been obtained about businesses that want to use social media sponsorships as a part of their digital marketing strategies and the marketing methods they use. The study's conclusion suggests that sponsorship can provide advantages in utilizing the actions of influencers and content creators for marketing, while emphasizing the significance of transparency and credibility in content.

Keywords: Digital Marketing, Sponsorship, Social media, Influencer Marketing.

⁴⁸⁹ İstanbul Gelişim Üni., MYO, mbasal@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1440-659X

GİRİŞ

İnternet ile birlikte dünyanın her yerindeki insanlarla iletişim kurabilme, içerik yayımlayabilme ve paylaşabilme, sınırsız sayıda konuda bilgi edinme ve arama yapabilme, güncel kalabilme gibi çok çeşitli imkanlarla karşı karşıyayız., özellikle yaygın kullanımda inkar edilemez değişiklikler. sosyal medyadan oluşturmuştur. Bu değişikliklerden biri de iş modellerindeki köklü değişikliklerdir. Şirketlerin iş stratejilerinin bir kısmı internet ve sosyal medya kullanımı haline geldi. Ayrıca şirketler web'in benzersiz özelliklerinden yararlanarak pazar stratejilerini e-ticarete çevirdiler. Ürün ve hizmetlerin hedef kitleyi cezbetmek için reklamını yapmanın en karlı yollarından birinin web olduğu söylenebilir. Şirketler, e-perakendeci, içerik sağlayıcı, işlem komisyoncusu, piyasa yapıcı veya hizmet sağlayıcı gibi çeşitli başlıklar altında listelenmektedir. Pazara girmelerinin en önemli nedenlerinden biri giriş engellerinin düşük olmasıdır (Öztamur ve Karakadılar, 2014). Finansal sponsorlar açısından bağımsız bir tanıtım ve reklam yaklaşımı ile sponsorluk faaliyetleri, belirli bir pazarlama fırsatı ile ilgilidir.

Sosyal Medya Pazarlamacılığı

Sosyal medya pazarlaması, Çevrimiçi sosyal mecralar kullanılarak mal ve hizmetlerin yanısıra bilgi ve fikirlerin pazarlanması konusunda yeni bir iş yöntemi ve alanı olarak adlandırılabilir. Bununla birlikte, sosyal pazarlama alanı ile sosyal medya pazarlaması arasında bir karışıklık vardır, İnternette sosyal medya pazarlamasına sadece sosyal pazarlama olarak atıfta bulunan çok sayıda referans vardır (Dahnil ve diğerleri, 2014). Kaplan ve Haenlein (2010:61) sosyal medyayı, görevi kullanıcılar tarafından üretilen içeriği oluşturmak ve değiş tokuş etmek olan, ideolojik temellere ve web teknolojilerine dayalı bir grup İnternet uygulaması olarak tanımlamaktadır. Eagleman (2013), benzersiz bir pazarlama iletişimi yönteminin sosyal medya tarafından sağlandığına inanmaktadır; Kaplan ve Henlin (2010), sosyal medya pazarlamasının, geleneksel pazarlamanın yerine getirilmesini geliştirmek için sosyal medya uygulamalarını kullandığını belirtmektedir.

Pazarlama faaliyetleri, kullanıcılar arasında içerik oluşturmanın ve işbirliği yapmanın yanı sıra, kullanıcıların ve grup üyelerinin bir araya geldiği web tabanlı etkileşimli bir mobil teknolojiler ortamı oluşturmanın mümkün olduğu çevrimiçi uygulamalar tarafından yürütülür. kendi ürettikleri içerikleri paylaşabilecekleri kullanılmaktadır (Kietzmann ve diğerleri, 2011).

Kullanıcı tarafından oluşturulan içerikteki değişikliklerle işletmeler, müşterilerinin gelecekteki satın alma davranışlarını değiştirme (Kim ve Koo, 2011), marka popülaritesini artırma (Viris ve diğerleri, 2012), müşterileri çekme olasılığını daha doğru bir şekilde tahmin edebilir. yeni olmak (Michaelidou ve diğerleri, 2011), marka ve ürün farkındalığı yaratmak, satışları artırmak ve müşteri bağlılığı yaratmak (Castronovo, 2012). Dahnil ve meslektaşlarına (2014) göre, kullanıcıları hızlı bir şekilde kullanarak ve kullanıcılar tarafından üretilen maksimum içeriği oluşturarak, küçük işletme şirketleri için birçok fırsat yaratmanın yanı sıra birçok tehdidi de ortadan kaldırır. Michaelidou ve ark. (2011), sosyal medya kullanımının çok fazla yatırım gerektirmediğini ve nispeten düşük maliyetlerle kullanılmasının mümkün olduğuna dikkat çekmektedir.

Sosyal medya pazarlaması (SMM), müşteriler ve markalar arasındaki iletişim ve etkileşimleri izlemek, kolaylaştırmak için kullanılır. Sosyal medya pazarlamasının müşterilerin satın alma davranışları üzerindeki olumlu etkisi yadsınamaz olsa da pazarlamacılar için bir meydan okuma olarak sunulmaktadır (Chen ve Lin, 2019; Dann, 2010). Sosyal medya kanalları, bir şirketin ürünleri veya hizmetleri hakkında müşteriler ve diğer kişiler arasında kişisel veya halka açık bilgi alışverişi sürecini kolaylaştırmayı amaçlar. Ek olarak, sosyal medya kanallarını kullanarak kamuya açık alanda mesaj paylaşmak, marka bilinirliğini artırır ve müşterilere fiyat pazarlığı yapmak için daha fazla fırsat sağlar (Hanaysha, 2021). Sosyal medya pazarlaması (SMM), müşteriler ve markalar arasındaki iletişim ve etkileşimleri izlemek, kolaylaştırmak için kullanılır. Sosyal medya pazarlamasının müşterilerin satın alma davranışları üzerindeki olumlu etkisi yadsınamaz olsa da pazarlamacılar için bir meydan okuma olarak sunulmaktadır (Chen ve Lin, 2019; Dan, 2010).

Özel dikkat ve strateji gerektiren sosyal medya pazarlaması, marka imajını ve müşteri sadakatini sağlamak açısından geleneksel pazarlama yöntemlerinden ayrılır. Sosyal medya pazarlaması ve ilişki

pazarlaması arasındaki ilişki, şirketlerin tüketici ile bir ilişki oluşturmak için satış çabalarını değiştirmesi gereken yerdir. Sosyal medya pazarlamasında şirketler o markanın imajını temsil ettikleri için tüketicilere karşı daha dürüst davranırlar, bu nedenle şirketler Facebook, Twitter, bloglar gibi sosyal medya iletişim kanallarında her zaman ulaşılabilir durumdadırlar (Gordhamer, 2009). Coon (2010), küçük kampanyalardan çok kişiye ulaşmanın çok rahat ve kolay olması nedeniyle büyük kampanyalar yapmak yerine küçük kampanyalar yaptığına ve bu sayede şirketin hedeflerinin kısa sürede oluştuğuna inanmaktadır.

Sponsorluk

Enehasse ve Sağlam (2020), dijital medyanın, çevrimiçi müşterileri çekmek, iletişim kurmak ve dönüştürmek için reklam yönetimini göstermek için kullanıldığına inanıyor. Dijital medya pazarlaması, içerik pazarlaması, etkileyici pazarlama, SEO, sosyal medya ve çevrimiçi reklamcılık gibi farklı kanalları kullanır. Alışılmışın dışında hedeflere ulaşmak için kullanılabilen pazarlama yöntemlerinden biri olan sponsorluk; Bu, markanın gücünü güçlendirmek ve tüketiciler için değer yaratmak, yeni deneyimler, ifade, eğlence, iletişim veya sosyal hizmete katılım için benzersiz fırsatlar yaratarak kullandıkları davranışlarında bir değişikliğe yol açtığı anlamına gelir. Tüm bunlar doğru yapılırsa tüketicilere değer aktarır ve tıklamalara, ziyaretlere, testlere ve hatta satın almalara yol açar. (Barbu ve diğerleri, 2021). Chebli ve Gharbi (2014) sponsorluğu, bir kişiye, olaya veya faaliyete, o kişi, olay veya faaliyetle ilgili potansiyel bir mesaj veya imaj elde etmek için yapılan finansal yatırım olarak tanımlanmaktadır.

Influencer Pazarlama

Müşterilerin ve tüketicilerin çevrimiçi incelemeleri için gönderilere sponsor olmanın yanı sıra, hızlı, depolanabilir ve anonim oldukları için bir tür elektronik ağızdan ağıza iletişim (eWOM) olarak kabul edilebilir. Çevrimiçi platformların özelliklerinden biri de tüketicilerin ürün veya hizmet hakkındaki görüşlerini çevrimiçi olarak sunabilmeleri ve bu görüşlerin diğer tüketiciler tarafından görülebmesidir (Lu vd., 2014). pazarlama iletişiminin pasif alıcıları yerine bir markanın destekleyicileri (Lamberton & Stephen, 2016). İnternetin ölçeklenebilirliği ve hızı nedeniyle, bazı yüksek etkileşimli kişiler geniş bir izleyici kitlesini kendine çeker, bir hayran kitlesi oluşturur ve takipçileri için bir tavsiye kaynağı haline gelir ve böylece Sosyal Medya Etkileyicileri (SMI'lar) olurlar. Bazıları için etkili olmak bir kariyer seçimi haline geldi (Makrides ve diğerleri, 2020). Örneğin, Chiara Fragni 2009 yılında Salad Blonde blogunu eğlence için başlattı ve şu anda Instagram'da 20 milyondan fazla takipçisi var, çeşitli küresel markalarla işbirliği yaptı ve kendi ayakkabı, giysi ve aksesuar serisini piyasaya sürdü (O'Connor, 2017).

Anlamalı bir şekilde, birçok marka SMI'larla çalışmanın faydalarının farkına varıyor ve onları ücretsiz ürünler sunarak veya pazarlama için ödeme yaparak ürünlerini ve hizmetlerini desteklemeye ve tanıtmaya teşvik ediyor. takipçilerin sosyal medyada paylaşılan bir marka imajının oluşturulmasına katılması (Martinez-López ve diğerleri, 2020). Sosyal medya platformları, iletişimi kolaylaştırmanın yanı sıra, insanların çevrimiçi olarak iletişim kurmasına ve etkileşime girmesine olanak tanır. Kullanıcıların deneyimlerini paylaşmaları için kişisel profiller oluşturmalarına da olanak sağlar. Takipçi sayılarının fazla olması nedeniyle bazı kullanıcılara mikro ünlüler denilmektedir veya etkileyenler. Diğer bir deyişle, influencerlar dikkatli ve stratejik bir şekilde sosyal medyada çevrimiçi bir varlık oluştururlar, kişisel hayatlarını stratejik bir bağlamda sunarlar ve takipçileriyle bu şekilde iletişim kurarlar ve geleneksel ünlülerle arasındaki fark da budur. genellikle gıda, teknoloji, yaşam tarzı, moda veya eğitim gibi belirli bir konuya odaklanan ürün veya hizmetlerle ilgili kişisel görüşlerini ve deneyimlerini paylaşırlar (Yuksel, 2022). Dijitalleşme, pazarlama yöntemlerini dijital çađa uyumlu hale getirmiş ve medya ile reklamın birbirine bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Medyanın ticari açıdan devamı için reklam gelirine ihtiyaç duyulurken diğer yandan pazarlamacılar hedef kitlelerine ulaşmak için medyaya bağımlıdırlar. İzleyiciler için ilgi çekici içerik oluşturmak medyanın temel amacıdır, ünlü kişiler de oldukça popülerdir (Khamis vd., 2016). Ünlü kişiler aracılığıyla reklam yapmak, o kişinin onaylanması anlamına gelir, reklamın etkinliğini artırmanın yollarından biridir (Schouten vd., 2020).

Sosyal medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte markalar, "geleneksel" ünlüleri kullanırken reklam için etkileyicilerle de işbirliği yapmaları gerektiğini fark ettiler (Marwick, 2015). Sosyal medya için pazarlama

bütçesi önemli bir meblağ haline geldi. Her sosyal medya platformunun kendi etkileyicileri vardır. Instagram, ilk olarak bir fotoğraf paylaşım uygulaması olarak pazara girmiş ancak zamanla video ve hikaye paylaşımı gibi yeni özellikler de eklenmiştir. Yeni ve günlük özellikler, Instagram influencer'larının ne yedikleri, ne giydikleri, nereye gittikleri ve hangi markaları kullandıkları gibi günlük hayatlarını paylaşmalarını sağladı ve influencer'ların takipçilerine ürün veya hizmet sunma zamanı geldi. böylece Instagram bir reklam mecrası haline geldi (Marwick vd., 2015). Şu anda en etkili sosyal medya Instagram'dır, bu nedenle Instagram, etkileyicilerin ücretli tavsiyesi için "ücretli tanıtım#" zorunlu yasasını oluşturmuştur (Ki and Kim, 2019). Şirketler tarafından geniş çapta benimsenen yeni ve popüler bir strateji, etkileyici pazarlamadır (Lu ve Yuan, 2019; de Wierman ve diğerleri, 2017). Influencerlar, sosyal platformlarda çok sayıda takipçisi bulunan, gönderiler paylaşan ve tüketicilerde marka hakkında olumlu tutumsal ve davranışsal tepkileri güçlendiren fikir liderleridir (Evans vd., 2017; Giles & Edwards, 2018). Son zamanlarda birçok pazarlama profesyoneli influencer pazarlamasını kullanmış ve yatırımlarını ikiye katlamıştır (Duran, 2017). Statista'ya (2022) göre Amerika Birleşik Devletleri'nde kurumsal pazarlama bütçelerinin %14,9'u sosyal medyaya ayrılıyor. Bu, sosyal medyaya ayrılan yüzde 2015'ten bu yana artıyor ve COVID-19 salgını sırasında arttı. Bu istatistiklerden, tüketicilerin satın alma kararlarına yardımcı olmak için sosyal platformları yaygın olarak kullandıkları sonucuna varılabilir (Arora vd., 2019; De Veirman & Hudders, 2020). Tüketiciler, markalar tarafından üretilen içeriklere kıyasla influencerlar tarafından üretilen içeriklere daha fazla ilgi gösteriyor (Fink vd., 2019; Müller ve Christandl, 2019). Influencerlara en büyük güven, gelecekteki satın almalar için ergenlikten yetişkinliğe kadar devam edeceği tahmin edilebilen ve aynı zamanda ürün ve hizmetlerle ilgili görüş ve önerilerini de etkileyen ergenlerde görülebilmektedir (Duran, 2017; Forbes, 2019). bkz. Lu ve Yuan, 2019). Influencer pazarlama alanındaki firmaların faaliyetleri incelendiğinde sadece global bir ölçüt olan Amerika Birleşik Devletleri pazarında firmaların sosyal ağlarına ilişkin bütçeleri 3 katına çıkmış ve toplam maliyetlerin yaklaşık %37'sini bunlara ayırmaktadır. Medya, ancak şu anda kozmetik ve güzellik ürünlerinde faaliyet gösteren şirketlerin %57'si influencer'larla çalışıyor (Forbes, 2018).

Araştırma Yöntemi

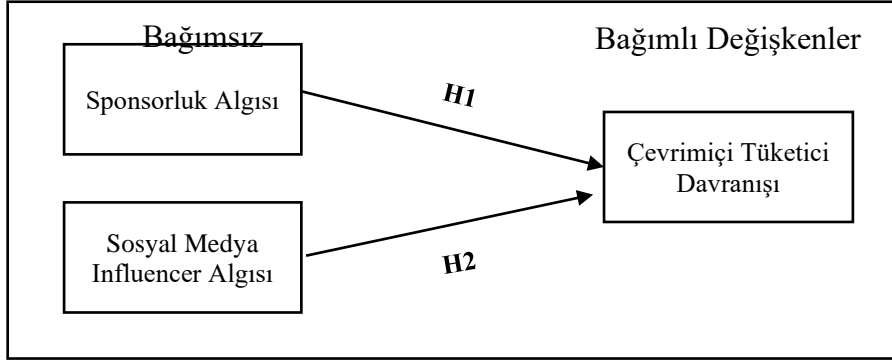
İstatistiksel veriler Google Formlar üzerinde hazırlanan anket aracılığıyla çevrimiçi olarak katılımcılara gönderilmiş ve sonuçlar toplanmıştır. İstatistiksel örneklemin daha iyi anlaşılabilmesi için anket sorularının frekans dağılımı eğitim seviyesi ve yaş tabloları ile açıklanmıştır. Araştırma hipotezlerini test etmek için araştırma değişkenlerinin normalliğini kontrol etmek amacıyla Cronbach's alpha ve Pearson korelasyon testleri uygulanmıştır.

Amacı ve Önemi

Bugün teknoloji insan yaşamını kolaylaştırmanın yanında hızlandırmayı da başarmıştır. Elektronik bir cihazın internet sayesinde tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşıladığı bir alana dönüşmesi dijital pazarlamayı ortaya çıkarmıştır. Bireylerin karşılıklı etkileşim kurarak ve içerik üreterek etkileşimde buldukları alan olan sosyal medya platformları kendi içinde fenomenler üretmiştir. İşletme sahipleri internetteki bu alanlarda yer alan fenomenlerin takipçilerini etkilemeleri neticesinde ürün ve hizmetlerini tanıtmak isteyen işletmeler sonuçta sponsor olmaktadır. Aynı ya da nakdi şekilde yapılan yardımlar neticesinde tanıtımlarını yaptıran işletmeler sponsorluk faaliyetlerini bugün artık pazarlama tercihleri arasına koymaktadır.

Bu çalışma ile, sosyal medya kullanıcılarının yapılan sponsorluk faaliyeti içeriğine yönelik tutum ve davranışlarının yanı sıra sosyal medya sponsorluklarının şeffaflığı ve güvenilirliği konusundaki anlayışlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla araştırmanın modeli ve hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma problemi doğrultusunda oluşturulan hipotezler

- 1- Sponsorluk algısı Çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde etkilidir.
- 2- Sosyal medya influencer algısı Çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde etkilidir.
- 3- Yaş Grubu Çevrimiçi Tüketici Davranışı üzerinde etkilidir.
- 4- Eğitim Seviyesi Çevrimiçi Tüketici Davranışı üzerinde etkilidir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışma İstanbul ilinde yaşayan ve daha önce çevrimiçi alışverişi deneyimlemiş tüketiciler ile yapılmıştır. Dijital pazarlamada çevrimiçi tüketici davranışında etkili sponsorluk algısı ve sosyal medya fenomenlerinin durumunu belirlemek üzere 18 yaşını doldurmuş tüm internet kullanıcıları ele alınacaktır. Çalışmada toplam 403 kişiye anket uygulanmıştır. Anket formu 5’li Likert düzenine göre oluşturularak Google Forms online hizmeti aracılığıyla yayımlanmış ve veriler elde edilmiştir. Çalışma dijital pazarlamada çevrimiçi tüketici davranışında etkili sponsorluk algısı ve sosyal medya fenomenlerinin durumunu belirlemek amaçlı ve çalışma evreni içinde % 95 güvende ve 0,05 anlamlılık düzeyi oranında hata miktarı göz önünde bulundurularak tüketicilerin demografi özellikleri değerlendirilerek tabakalar halinde belirlenen değerlerde çevrimiçi alışverişi deneyimlemiş tüketiciler tabakalara ayrılacaktır. Tabakalı Örneklem yöntemi, araştırma evreninde yer alan alt gruplarla ilgili olarak alt gruplardaki örnekleme temsil edilme durumlarının garanti kapsamında ele alındığı bir örnekleme sistemidir (Balcı, 2013, s. 100).

Veri Toplama Tekniği

Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS 22.0 istatistik programı kullanılarak bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Bu çalışmada, katılımcıların tanımlayıcı özelliklerini belirlemek için frekans ve yüzde analizi kullanılmıştır. Ölçek analizinde ise ortalama ve standart sapma istatistikleri kullanılmıştır.

Kullanılan Ölçekler

Çevrimiçi tüketici davranışı üzerindeki sponsorluk algısının etkisi ile çevrimiçi tüketici davranışı üzerindeki sosyal medya influencer algısının etkisi ve bunlar arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılarak test edilmiştir.

İlgili anket 4 bölümden oluşmaktadır (Tüketici Davranışı Algısı, Sponsorluk Algısı, Influencer Algısı ve Demografik Veriler).

BAŞAL (2021) tarafından “Sponsorluk çalışmalarının tüketicinin satın alma davranışı üzerine etkisi: Ankara ilindeki otomobil kullanıcılarına yönelik bir alan çalışması” başlıklı çalışmada geliştirilmiş olan sponsorluk ölçeği uyarlanarak çalışmada kullanılmıştır.

Yuksel (2022) tarafından “Bireylerin sosyal medya etkileyenlerine ilişkin algılarının incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir anket çalışması” başlıklı çalışmada geliştirilmiş olan sponsorluk ölçeği uyarlanarak çalışmada kullanılmıştır.

Ankette son olarak cinsiyet, medeni durum, yaş grubu, gelir seviyesi, eğitim seviyesi ve meslek değişkenlerinden oluşan demografik değişkenler bölümü yer almıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde elde edilenlerden demografik veriler yanında ölçeklerin değerlendirme durumlarının analizinin yapılacağı ifade edilmektedir.

Ankette Kullanılan Ölçekler İçin Faktör ve Geçerlik Güvenirlik Analizi Bulguları

	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Kümülatif Yüzde
Yaş Grubu				
23-32	3	7,0	7,0	7,0
33-42	16	37,2	37,2	44,2
43-49	16	37,2	37,2	81,4
50-57	8	18,6	18,6	100,0
Toplam	43	100,0	100,0	
Eğitim Seviyesi				
İlköğretim	1	2,3	2,3	2,3
Lise	4	9,3	9,3	11,6
Ön Lisans(2yıllık)	1	2,3	2,3	14,0
Lisans(4yıllık)	17	39,5	39,5	53,5
Lisansüstü (Y.Lisans ve Doktora)	20	46,5	46,5	100,0
Toplam	43	100,0	100,0	

Şekil 2. Demografik Bulgular

Demografik sorular üzerinde yapılan frekans analizi sonuçlarına istinaden;

Katılımcılar yaş gruplarına göre 3'ü (%7) 22-32 yaş arasında, 16'sı (%37,2) 33-42 yaş arasında, 16'sı (%37,2) 43-49 yaş arasında ve 8'i (%18,6) 50-57 yaş arasında olarak dağılmaktadır.

Katılımcılar eğitim seviyelerine göre 1'i (%2,3) ilköğretim, 4'ü (%9,3) lise, 1'i (%2,3) ön lisans, 17'si (%39,5) lisans, 20'si (%46,5) lisansüstü olarak dağılmaktadır.

Geçerlilik ve Güvenirlik

Soruların güvenliğini sağlamak için öncelikle 403 kişi ile pilot uygulama yapılmış ve analiz edilmiştir.

Bu çalışmada, Tüketici Davranışı Algısı güvenilirliği Cronbach's Alpha değeri 0.744 olarak yüksek bulunmuştur.

Bu çalışmada, Sponsorluk Algısı güvenilirliği Cronbach's Alpha değeri 0,941 olarak yüksek bulunmuştur.

Bu çalışmada, Influencer Algısı Ölçeği Maddeleri güvenilirliği Cronbach's Alpha değeri 0,968 olarak yüksek bulunmuştur.

Hipotez Testleri

Birinci ve ikinci hipotezleri bir arada test etmek için sponsorluk algısı ile sosyal medya influencer algısı bağımsız değişken ve çevrimiçi tüketici davranışı bağımlı değişken olmak üzere çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bu analizin sonucunda ortaya çıkan regresyon katsayılarının olduğu tabloda

sponsorluk algısı değişkeninin anlamlılık değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,05'ten küçük olduğu için 1. hipotez doğrulanmıştır. Başka bir ifadeyle sponsorluk algısının çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etki yaptığı ortaya çıkmıştır.

Sosyal medya influencer algısı değişkeninin anlamlılık değeri ise 0,084 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,05'ten büyük olduğu için 2. hipotez reddedilmiştir. Başka bir ifadeyle sosyal medya influencer algısının çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde anlamlı bir etki yapmadığı ortaya çıkmıştır.

Aynı tabloda standartlaştırılmamış Beta değeri 0,21 olarak bulunmuştur. Başka bir ifadeyle sponsorluk algısındaki bir birimlik artışın çevrimiçi tüketici davranışında 0,21 birim artışa sebep olduğu ortaya çıkmıştır.

Katsayılar

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar		Doğrusallık İstatistikleri	
		B	Standart Hata	Beta	t	Sig.	Tolerans VIF
1	(Sabit)	3,099	,119		26,145	,000	
	SA	,210	,040	,290	5,251	,000	,768 1,302
	IA	-,055	,032	-,095	-1,732	,084	,768 1,302

a. Dependent Variable: TDA

SA: Sponsorluk algısı

IA: Sosyal medya influencer algısı

Şekil 3. Katsayılar

ANOVA tablosu incelendiğinde anlamlılık değerinin (Sigma) 0,00 olduğu görülmüştür. Bu değer 0,05'in altında olduğu için modelin anlamlılığı doğrulanmıştır. Dolayısıyla sosyal medya influencer algısı değişkeninin modelden çıkarılmasına gerek kalmamıştır.

ANOVAa

Model		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
1	Regresyon	8,178	2	4,089	14,203	,000b
	Artık	115,167	400	,288		
	Toplam	123,345	402			

a. Bağımlı değişken:TDA

b. öngörücüler: (Sabit), IA, SA

Şekil 4. ANOVA

Korelasyon tablosunda yer alan Pearson korelasyon katsayıları incelendiğinde sponsorluk algısı ile çevrimiçi tüketici davranışı arasında %24,4 ilişki olduğu ve influencer algısı ile çevrimiçi tüketici davranışı arasında %4,4 ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Korelasyonlar

	TDA	SA	IA
Pearson Korelasyon TDA	1,000	,244	,044
	SA	1,000	,482
	IA	,044	1,000

Şekil 5. Korelasyonlar

Üçüncü ve dördüncü hipotezleri bir arada test etmek için yaş grubu ile eğitim seviyesi bağımsız değişken ve çevrimiçi tüketici davranışı bağımlı değişken olmak üzere çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bu analizin sonucunda ortaya çıkan regresyon katsayılarının olduğu tabloda yaş değişkeninin anlamlılık değeri 0,587 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,05'ten büyük olduğu için 3. hipotez reddedilmiştir. Başka bir ifadeyle yaş grubunun çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde anlamlı bir etki yapmadığı ortaya çıkmıştır.

Eğitim seviyesi değişkeninin anlamlılık değeri ise 0,746 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,05'ten büyük olduğu için 4. hipotez reddedilmiştir. Başka bir ifadeyle eğitim seviyesinin çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde anlamlı bir etki yapmadığı ortaya çıkmıştır.

Coefficients^a

Model	Standartlanmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar		Sig.	Tolerans	VIF
	B	Std. Error	Beta	t			
1 (Sabit)	3.733	.194		19.248	.000		
Yaş	-.018	.034	-.027	-.544	.587	.993	1.007
Eğitim	-.010	.030	-.016	-.325	.746	.993	1.007

a. Dependent Variable: TDA

Şekil 6. Coefficients

TARTIŞMA ve SONUÇ

Anketlerin analizinden elde edilen sonuçlara istinaden birinci araştırma hipotezi " Sponsorluk algısı Çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde etkilidir." kabul edilmiş; ikinci, üçüncü ve dördüncü araştırma hipotezleri reddedilmiştir. Bunun anlamı şudur: Sponsorluk algısının çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi vardır. Sosyal medya influencer algısının, yaş grubu ve eğitim seviyesinin ise çevrimiçi tüketici davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

Murat BAŞAL (2021) tarafından "Sponsorluk Çalışmalarının Tüketicinin Kısıt Alma Davranışı" konulu araştırmasına göre Üzerine Etkisi: Ankara İlindeki Otomobil Utilanalarına Yönelik Bir Alan Çalışması." Destek algısı ile tüketici davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, bu da tüketicinin otomobil satın alma davranışını finansal destekten etkilediği anlamına gelmektedir.

Kay vd. (2020) "When less is more: the effect of macro and micro social media influencers' disclosures" başlıklı çalışmada, daha az takipçisi olan markaların daha faydalı olabileceği belirtilerek, "daha fazla popülerliğin daha iyi pazarlama sonuçlarına yol açabileceği" varsayımına karşı çikıldığı ve ayrıca sponsorluğun açıklanmasının daha iyi sonuçlara yol açabileceği ifadesi desteklenmiştir.

Araştırma Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Çalışma kapsamında zamansal yersizlikler yanında mali yönden de sınırlılıklarla karşılaşmaktadır. Alansal olarak Türkiye çapında uygulanabilecek bir çalışmanın belirtilen bu sınırlılıkları nedeniyle yalnızca İstanbul ilinde araştırılması yapılmıştır. Örneklem metotlarından kolayda örneklem yöntemi kullanılmak durumunda kalınmış, bu da araştırmanın önemli bir kısıtı olarak ortaya çıkmıştır. Kolayda örneklem, çok fazla miktarda veriye hızlı yollardan ulaşma imkânı sağladığı için tercih edilen bir yöntemdir. Bu örneklem yönteminde amaç, kolay ve hemen ulaşılabilir birimlerin seçilmesi ile birlikte örneklemin oluşturulmasıdır (Nakip, 2004: 140). Bu çalışmada yalnızca İstanbul'daki bir vakıf üniversitesinde çalışmakta ve eğitim almakta olan katılımcılar kapsanmıştır. Bu nedenle çalışmanın Türkiye genelinde tesadüfi olarak seçilen daha geniş bir örneklem üzerinde gerçekleştirilecek başka çalışmalara ışık tutacağı gibi literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sektörel olarak farklılıklara ayrılarak da yapılması özellikle hizmet ya da perakende alanlarında farklılıkların görülmesi konusunda katkı sağlayacaktır. Çalışmamızdaki en önemli kısıtlılık olarak ölçüklerin uygulanmasında kullanılan alansal genişlik ve buna bağlı olarak zaman ve maddi yönden durumun yetersizliği görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arora, A., Bansal, S., Kandpal, C., Aswani, R., ve Dwivedi, Y. (2019). Facebook, Twitter ve Instagram'dan alınan sosyal medya etki endeksi içgörülerini ölçmek. Perakende ve Tüketici Hizmetleri Dergisi, 49 (Temmuz), 86–101. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0969698919300128?via%3Dihub>.
2. Balcı, A. (2013). Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler. Ankara: Pegem A.
3. Barbu, M., Bogdan, B. G., Diaconescu, D., Popescu, M.C., (2021), The Role of social media on Sponsorship Activation, Studia Universitatis Babeş-Bolyai Sociologia 66(1):111-126, DOI: 10.24193/subbeag.66(1).11.
4. Başal, M. (2021). Sponsorluk çalışmalarının tüketici satın alma davranışına etkisi: Ankara ili otomobil kullanıcılarına yönelik bir alan araştırması.
5. Bloomberg. (2018). Instagram'ın tam zamanlı bir kariyeri etkilemesi için gerekenler. Bloomberg. (Erişim tarihi: 02 Nisan 2019), <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-29/what-it-takes-to-make-instagram-influencing-a-full-time-career?leadSource=verify%20wall>.
6. Castronovo, C. (2012). Alternatif Bir Pazarlama İletişimi Modelinde Sosyal Medya, 6(1).
7. Chebli, L., ve Gharbi, A. (2014). Sponsorluğun etkinliğinin imaj ve ezberlemeye etkisi: Uyum ve ilişkiyel yakınlığın rolü. Procedia - Sosyal ve Davranış Bilimleri, 109, 913–924. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813052038?via%3Dihub>
8. Chen, S. C. ve Lin, C. P. (2019). Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin etkisini anlamak: Sosyal özdeşleşme, algılanan değer ve tatminin aracılığı. Teknolojik Tahmin ve Sosyal Değişim, 140, 22-32.
9. Constantin rózvan, bm, bogdan, bg, laurențiu, dd, cótólin, p., daniel, pl ve paula, a. (2021). Sponsorluk Aktivasyonunda Sosyal Medya'nin Rolü. Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Educatio Artis Gymnasticae, 66 (1).
10. Dann, S. (2010). Çağdaş ticari pazarlama tanımlarıyla sosyal pazarlamayı yeniden tanımlamak. Journal of Business Research, 63(2), 147-153. doi: 10.4236/jss.2016.47018.
11. De Veirman, M., ve Hudders, L. (2020). Sponsorlu Instagram gönderilerini ifşa etmek: Örtülü reklamları ifşa ederken marka ile maddi bağlantının ve mesaj taraflılığın rolü. Uluslararası Reklamcılık Dergisi, 39(1), 94–130. <https://www.tandfÇevrimiçi.com/doi/full/10.1080/02650487.2019.1575108>.
12. Duran, H.B. (2017). 2017'de etkileyici pazarlama için 10 temel istatistik. <https://www.tandfÇevrimiçi.com/doi/full/10.1080/15252019.2017.1366885>.
13. Eagleman, A.N. (2013). Ulusal spor yönetim organlarının çalışanları arasında bir pazarlama iletişimi aracı olarak sosyal medyanın kabulü, motivasyonları ve kullanımı. Spor Yönetimi İncelemesi. doi: 10.1016/j.smr.2013.03.004.
14. Enehase, A., & Sağlam, M. (2020). Dijital medya reklamcılığının tüketici davranış niyeti üzerindeki etkisi: Marka güveninin düzenleyici rolü.
15. Evans, N.J., Phua, J., Lim, J., ve Jun, H. (2017). Instagram etkileyici reklamcılığının ifşa edilmesi: Açıklama dilinin reklamın tanınması, tutumları ve davranışsal amacı üzerindeki etkileri. Etkileşimli Reklamcılık Dergisi, 17(2), 138–149. <https://www.tandfÇevrimiçi.com/doi/full/10.1080/15252019.2017.1366885>.
16. Fink, M., Koller, M., Gartner, J., Floh, A., ve Harms, R. (2019). Facebook'ta etkili girişimci pazarlama - Boylamsal bir çalışma. İş Araştırmaları Dergisi. Gelişmiş çevrimiçi yayın. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0148296318304788>.
17. Forbes. (2018). 2019'da patlayacak etkileyici pazarlama trendleri. Forbes Media LLC. Erişim tarihi: 02 Şubat 2019, <https://www.forbes.com/sites/toward/2018/12/18/the-influencer-marketing-trends-that-will-explode-in-2019/?sh=541874472786>.
18. Forbes. (2019). Influencer pazarlamasında özgünlük üzerinde durmak. Forbes Medya LLC. Erişim tarihi: 02 Nisan 2019, <https://www.forbes.com/sites/forbesagencycouncil/2019/03/29/taking-a-stand-on-authenticity-in-influencer-marketing/#3abc5a6c7270>.

19. Gordhamer, S. (2009), "Sosyal Medyanın İşi Değiştirmesinin 4 Yolu", <http://Mashable.com/2009/09/22/SocialMedia-Business/>
20. Hanaysha, JR (2021). Fiyat promosyonunun, kurumsal sosyal sorumluluğun ve sosyal medya pazarlamasının ağızdan ağza iletişim üzerindeki etkisi. *İş Perspektifleri ve Araştırma*, 9(3), 446-461.
21. <https://www.tandfÇevrimiçi.com/doi/full/10.1080/15252019.2018.1533501>
22. Kaplan, A.M., Haenlein, M., (2010). Dünyanın kullanıcıları birleşin! Sosyal medyanın zorlukları ve fırsatları. *İş Ufukları*, 53(1), 59-68.
23. Kaplan, A.M., ve Haenlein, M. (2010). Dünyanın kullanıcıları, birleşin! Sosyal medyanın zorlukları ve fırsatları. *İş Ufukları*, 53(1),59–68. doi: 10.1016/j.bushor.2009.09.003.
24. Khamis, S., Ang, L. ve Welling, R. (2016). Kendini markalama, "mikro ünlü" ve sosyal medya etkileyicilerinin yükselişi. *Ünlü çalışmaları*, 8(2), 191-208.
25. Kietzmann, J. H., Hermkens, K., Mccarthy, I. P., ve Silvestre, B. S. (2011). Sosyal medya? Ciddi ol! Sosyal medyanın işlevsel yapı taşlarını anlamak. *İş Ufukları*, 54(3), 241–251. doi: 10.1016/j.bushor.2011.01.005.
26. Kim, A.J., ve Ko, E. (2011). Sosyal medya pazarlama faaliyetleri müşteri sermayesini artırıyor mu? Lüks moda markası *Journal of Business Research* üzerine ampirik bir çalışma. doi: 10.1016/j.jbusres.2011.10.014.
27. Kim, H., Ko, E. ve Kim, J. (2015). SNS kullanıcılarının ünlülerle para-sosyal ilişkileri: sosyal medyanın satın alma niyetleri üzerindeki etkileri. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 25(3), 279–294. <https://www.tandfÇevrimiçi.com/doi/full/10.1080/21639159.2015.1043690>.
28. Kay, S., Mulcahy, R., & Parkinson, J. (2020). When less is more: the impact of macro and micro social media influencers' disclosure. *Journal of Marketing Management*, 36(3-4), 248-278.
29. Lamberton, C., ve Stephen, A.T. (2016). Dijital, sosyal medya ve mobil pazarlamanın tematik keşfi: 2000'den 2015'e kadar araştırma gelişimi ve gelecekteki araştırmalar için bir gündem. *Pazarlama Dergisi*, 80(6),146–172. <https://doi.org/10.1509/jm.15.0415>.
30. Lou, C., ve Yuan, S. (2019). Influencer pazarlama: Mesaj değeri ve güvenilirliği, tüketicilerin sosyal medyadaki markalı içeriğe olan güvenini nasıl etkiler? *Etkileşimli Reklamcılık Dergisi*, 19(1), 58–73.
31. Lu, L. C., Chang, W. P., ve Chang, H. H. (2014). Blogger'ın sponsorlu tavsiyelerine ve satın alma niyetine yönelik tüketici tutumları: Sponsorluk türü, ürün türü ve marka bilinirliğinin etkisi. *İnsan Davranışında Bilgisayarlar*, 34, 258-266.
32. Makrides, A., Vrontis, D., ve Christofi, M. (2020). Konsiyerj endüstrisinde elektronik ağızdan ağza iletişimin önemi üzerine ampirik bir çalışma: Kıbrıs örneği. S.M.Correia Loureiro & H. R. Kaufmann (Eds.), *Hizmet endüstrisinde elektronik ağızdan ağza iletişimin gücünü keşfetmek* (s. 265–287). IGI Küresel.
33. Martínez-López, FJ, Anaya-Sánchez, R., Fernández Giordano, M., & Lopez-Lopez, D. (2020). Influencer pazarlamasının ardında: Önemli pazarlama kararları ve bunların takipçilerin tepkileri üzerindeki etkileri. *Pazarlama Yönetimi Dergisi*, 36(7–8), 579–607. Behind influencer marketing: key marketing decisions and their effects on followers' responses: *Journal of Marketing Management: Vol 36, No 7-8* (tandfÇevrimiçi.com)
34. Marwick, AE (2015). Beni sosyal medyadaki youtube:(mikro-) ünlülerden tanıyor olabilirsiniz. *Ünlülere yol arkadaşı*, 333-350.
35. Michaelidou, N., Siamagka, N. T., ve Christodoulides, G. (2011). Sosyal medya pazarlamasının kullanımı, engelleri ve ölçümü: Küçük ve orta ölçekli B2B markalarının keşfedici bir araştırması. *Endüstriyel Pazarlama Yönetimi*, 40(7), 1153–1159. doi: 10.1016/j.indmarman.2011.09.009.
36. Müller, J. ve Christandl, F. (2019). İçerik kraldır – Ama kralların kralı kimdir? İçerik pazarlamasının, sponsorlu içeriğin ve kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin marka yanıtları üzerindeki etkisi. *Computers in Human Behavior*, 96 (Temmuz), 46–55. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0747563219300585>
37. Nakip, Mahir (2004), *Pazarlama Araştırmalarına Giriş (SPSS Destekli)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- O'Connor, C. (2017, 26 Eylül). Forbes'un en çok etkileyenleri: Instagram'ın 'it' kızı Chiara Ferragni bir moda imparatorluğu kurma üzerine. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/clareoconnor/2017/09/26/forbes-top-influencers-instagram-it-girl-chiaraferragni-on-building-a-fashion-empire/#4f56cb2c3001>.
38. Öztamur, D., ve Karakadılar, İ.S. (2014). KOBİ'ler için sosyal medyanın rolünü keşfetmek: firma performansı perspektifi için yeni bir pazarlama stratejisi aracı olarak. *Procedia-Sosyal ve davranış bilimleri*, 150, 511-520.
39. Schouten, A.P., Janssen, L., & Verspaget, M. (2020). Reklamcılıkta Ünlülere Karşı Etkileyenlerin Onaylanması: Kimlik, Güvenilirlik ve Ürün-Onaylayıcı Uyumunun Rolü. *Uluslararası Reklamcılık Dergisi*, 39(2), 258–281. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02650487.2019.1634898>.
40. Statista.com. (2022). ABD İşletmelerinin Sosyal Medya Pazarlama Bütçe Payı 2015- 2022. Erişim tarihi: 14.08.22. <https://www.statista.com/statistics/1223663/social-media-marketing-budget-share-usa/>
41. Süzen, E., (2022). Havacılık Sektöründe Y Kuşağının Satın Alma Tercihinde Marka Algısı Üzerine Bir Araştırma. *3. sektör sosyal ekonomi dergisi*. vol.57 ,ISSN 2148-1237
42. Vries, L. De, Gensler, S., & Leeflang, P. S. H. (2012). Marka Hayran Sayfalarındaki Marka Gönderilerinin Popülarlığı: Sosyal Medya Pazarlamasının Etkilerinin İncelenmesi. *Etkileşimli Pazarlama Dergisi*, 26(2), 83–91. doi: 10.1016/j.intmar.2012.01.003.
43. Yüksel, ABD (2022). Bireylerin Sosyal Medya Etkileyenlerine İlişkin Algılarının İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Anket Çalışması (Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi).